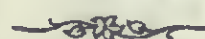

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01777994 3

MAGYARORSZÁG

FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK

TÖRTÉNETE.

MAGYARORSZÁG
FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK
TÖRTÉNETE
1848 és 1849-ben.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK KÖTET.

Tabódy Jenő

GENFBEN.
NYOMATOTT PUKY MIKLÓSNÁL.

1865.

TARTALOM.

NEGYEDIK KÖNYV.

A dynasztia nyilt háborúja az ország ellen s ennek önvédelme Budapest megszállásáig.

ELSŐ FEJEZET.

Az ország hangulata. Békekivánatok s kisérletek. Hadi készületek.

MÁSODIK FEJEZET.

A bács-bánsági háború seregeinknek onnan kivonultáig.

HARMADIK FEJEZET.

A háború Erdélyben Kolozsvár elvesztéig.

NEGYEDIK FEJEZET.

A trónváltozás.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Windischgrätz fő- és mellékhadainak betörése.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Az ország védelme Debreczenből.

ELSŐ FEJEZET.

A közügyek s a nemzeti önvédelem alakulása Windischgrätz bevonultakor Budapestre.

MÁSODIK FEJEZET.

A hadügy szervezése s első véd- majd támadó működéseink a főváros elveszte után.

HARMADIK FEJEZET.

A bács-bánsági s erdélyi háború márczius végéig.

NEGYEDIK FEJEZET.

A debreczeni belviszonyok.

HATODIK KÖNYV.

A márcziusi alkotmányirat s a nemzet válasza.

ELSŐ FEJEZET.

A tavaszi győzedelmes hadjárat Komárom felmentéseig.

MÁSODIK FEJEZET.

Perczel hadjárata a Bácskában, Bemé a bánságban. Felső vidéki hadi állapotok.

HARMADIK FEJEZET.

A függetlenségi nyilatkozat.

NEGYEDIK FEJEZET.

A második felelős miniszterium alakitása.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A függetlenségi nyilatkozatra vonatkozó kül- s belviszonyok. Buda megvétele.

NEGYEDIK KÖNYV.

A dynasztia nyilt háborúja az ország ellen s ennek önvédelme Budapest megszállásáig.

ELSŐ FEJEZET.

Az ország hangulata. Békekivánatok s kisérletek. Hadi készületek.

Mióta Olaszországban az osztrák fegyvernek mosolygott a hadi szerencse; mióta Németországban a nemzeti egyesülés tervei az udvarok cselszövényei által háttérbe nyomattak: a reactionak Magyarországban nem az volt czélja többé, hogy az aprili törvények mellőztessenek s minden a régi lábra állíttassék; hanem az, hogy Magyarország fegyvererővel legyőzetvén, ős alkotmányától megfosztassék s az osztrák császárság örökös tartományaival egyesítve, ugyanazon kormány alá vettessék. Innét magyarázható, miérthogy az udvari párt, mióta Jellasics betörése által nyiltan, s az okt. 3-kai nyilatkozvány által még nyiltabban lépett fel, semmiféle oly szabályhoz nem nyult, mely a viszályok kiegyenlitésére hidul szolgálhatott volna; sőt inkább minden intézkedései oda irányoztak, hogy a szakadás még tágabbá, a kiegyenlités még lehetetlenebbé váljék. 1848. Okt. Visszatekintés.

Az udvar politikája bizonyára nagy fordulatot tett, mióta magát eltökélte letérnie a jog és törvény, az igazság és méltányosság ösvényéről. Láttuk, mikép a reactio, mig magát gyöngének érzé, csak titkon szítogatá a lázadást, a fellázadt népfajokat titkon segítette pénzzel, hadiszerekkel, vezérekkel; utóbb

1848. Okt. a császár neve s tekintélye alá bujva, a trón mögött ellenkező rendeleteket tőn azokkal, melyek a király által a törvényes kormány közbejöttével adattak ki; a dynasztia egy s más tagja aláirásával titkos utasításokat küldözött szét, melyekben állitá, hogy a királyt csak a körülmények hatalma kényszeríti némely rendeletek kibocsátására; azért mi az ő neve alatt nyilvánosan jő ki, az nem valódi akarata, annak engedelmeskedni nem kell, s csak a titkos rendeletek kötelezők. Nem sokára egy lépéssel ismét tovább haladva, a királynak előbb törvényesen kiadott rendeleteit újabbak által, melyeket a minisztérium ellen nem jegyzett, semmitette meg. Végre a gyönge királyt részint reábirva, részint tudtán kivül, de neve alatt intézkedve, kijelenté, hogy az aprili törvények nem kötelezők; és, minthogy azok megalkotásának formájában hiányt fel nem fedezhetett, állitá, hogy a királynak joga sem volt azokat megerősiteni. Háromszáz év óta folytatta már harczát az udvari kényuralom Magyarország alkotmánya és függetlensége ellen; de azon szélsőségre csak most vetemedett először, hogy érvénytelennek állítaná azt, mit a nemzet törvényes képviselői, a törvényhozás minden szabályaival egyezőleg végezvén, a király elébe terjesztettek, s ez szinte szabályszerüleg erősített meg. Csak most vetemedett azon felségsértésre a magyar korona iránt, hogy tőle egyenesen megtagadná a jogot, megerősiteni, sanctionálni a szabályosan eleibe terjesztett törvényjavaslatokat. Az udvari párt ezóta legkevesbbé sem volt aggodalmas eszközeinek megválasztásában: fondorlat, rágalom, a legkiáltóbb igazságtalanság, egyaránt jónak látszott; és sem jogot, sem törvényt, sem királyi szót, esküt és tekintélyt nem kimélt, ha azoknak sérelme czéljához elősegítheté. Intézkedéseit királyi rendeletek alakjában, a beteg király nevével ellátva, minden ellenjegyzés nélkül, vagy törvénytelen ellenjegyzéssel bocsátá ki. És, mi a királyi nevet s tekintélyt leginkább sérté, ezen ál királyi rendeletek többnyire épen azon rendeletek és törvények ellen voltak intézve, melyeket a fejedelem előbb a törvényes kormány és tör-

ványhozás közbejöttével bocsátott ki. A gyönge, beteg király 1848. Okt.
bábbá, puszta eszközzé alacsonyíttatott az ármány végrehajtására. A király nevében lázíttattak fel a népfajok, öldököltettek a békés polgárok, gyujtattak fel a népes helységek, ágyuztattak a városok, pusztíttatott az egész ország. A királyság, a trón, mely egyébiránt az igazság védőjének, az erkölcsiség paizsának, a rend és törvényesség eszményének szokta magát hirdetni, az udvari reactio által a legkiáltóbb igazságtalanság, a jog- és törvénytapodás, a szó- és eskütörés czégérévé alacsonyíttatott.

A királyság tekintélyének sülyedése; a király iránti kegyelet megszünése.

E szentségtelen játéknak a királyi szóval, névvel, tekintélylyel, elmaradhatlan következése lőn, hogy a király személye s maga a királyság, a trón iránt is lassanként minden tisztelet és kegyelet kiveszett a nemzet szivéből. A történelem számtalan példákban bizonyítja a magyar népről, hogy annak fogalmai az álladalomról s magáról az alkotmányos szabadságról annyira összeforrva valának mindenha a királyság intézményével, hogy e nemzetet valóban kiválólag királyiasnak, kelle nevezni. A királyi korona iránt e nép annyi századok viszontagságain keresztül, szinte vallásos kegyelettel viseltetett, melyet még az sem volt képes szivéből kiirtani, hogy a Habsburg-Lothringeni házból származott királyok minden törvények és szerződések, kérelmek s igéretek ellenére háromszáz év óta távol laktak az országtól; sőt még az sem, hogy ezen eleitől fogva kényuralomra törekvő dynasztiának tagjai csaknem kivétel nélkül megsemmiteni törekedtek az ország alkotmányát s független kormányzatát. E törekvések miatt ugyan gyakran hosszu s makacs harczot vívott a nemzet az udvarral; de alig csöndesedett le a harczi zaj, alig szűnt meg a dynasztia alkotmányos szabadsága élvezetében zaklatni a nemzetet: ez megint mindjárt legfényesebb bizonyitványait adta királya iránti kegyeletének. Mária-Terézia trónraléptekor csak semlegesen kell vala magát viselnie a nemzetnek: s a nyolcz ellenségtől egyszerre szorongatott dynasztia

1848. Okt. is sírba szállt volna leányágában. De e nemzet, mely csak imént dugta hüvelyébe a kényuralom ellen kivont fegyverét, nem csak közönyös nem maradt, hanem hősies önfeláldozása által meg is menté a dynasztiát. A franczia háborúk alatt a nemzetnek csak egy *igent* kell vala mondania Napoleon felszólitásaira, hogy a szavukat annyiszor megszegett Habsburgok uralma alól megszabaduljon. De a nemzet, melynek alig hegedtek még be a II. József philantrop, de kényuralmi kormánya által ejtett sebei, az elpártolás helyett öt száz ezeret küldött fiai közől az őt semmikép nem illető háborúba, nemessége négyszer kelt fel tömegesen, s vagyonából egy milliárd forintot áldozott királyáért.

Valóban, e kegyelet a király iránt annyira vitte a nemzetet hogy, meggondolván azon számtalan zaklatásokat, melyeket e dynasztiától szenvedett, az irántai hűséges ragaszkodását méltán szolgainak, gyávának kellene mondani, ha más részről szabadságszeretetének s hősies bátorságának is nem adta volna fényes bizonyitványait. A Habsburg és Lothringeni dynasztiából származott királyok e miatt rendesen « *fidelis, generosa, magnanima natio* hű, nemes, nagylelkű nemzet » megszólításokkal éltek a hozzá intézett leirataikban ; kivált midőn attól valamit a törvényes tartozásokon felül is megnyerni óhajtottak.

Valamint azonban e kegyelet azon eszméből származott, hogy a király a kegyelem és igazság forrása, a nemzet és ország védelme ; hogy tőle csak jó és áldás eredhet : ugy most, midőn a nemzet napról napra mindinkább tapasztalta, hogy a király a megtámadott országot nem csak nem védelmezi, a belháborút nem csak lecsilapítani nem törekszik ; hanem ellenben épen a király nevében jőnek a nemzetre idegen rabló csoportok, a király nevében mészároltatnak le a fellázított más népfajok által a békés polgárok, a király nevében dúlatnak fel, hamvasztatnak el annyi virágzó községek : lehetetlen volt, hogy a kegyelet ne gyöngíttessék, végre pedig ki ne oltassék kebelében. És hogy a nemzetiség lelkesült érzelmei-

től áthatott mívelt osztályok, melyek az udvari ármányok s erkölcstelenségek egész hálózatát átlátták, annyi árulások után megvetéssel, gyűlölettel fordultak el a királyságtól: azon még nem lehet csodálkozni, meggondolván, hogy a nemesebb irányu lelkeknek különben is a demokratia s annak legtermészetesb alakja, a respublica, vagy legalább a népképviseletből eredt, felelős kormány a divatos eszménye s leghőbb óhajtása. De az méltán magára vonhatá a figyelmet, hogy még a köznép is átalánosan így kezdett érzeni, bár tökéletesen még nem értette, mily nagy kincsétől akarják őt a szabad alkotmányosság s független nemzeti kormányzat élvezetében megfosztani. Nem ritkán hallá az ember e népet ekként okoskodni: « Ha a király akarná, hogy köztünk béke legyen, ő megtehetné; de mivel nem akarja, azért bocsátotta reánk az ellenséget, hogy bennünket kiéljen, s mindenünkből kipusztítván, szolgákká tegyen. »

1848. Okt.

A nép hangulata.

És nem csak azon vidéken, mely az ellenség által már pusztíttatott, nem is egyedül a magyar ajku néptől lehetett hallani ilyféle okoskodást. A felvidéki s a bánsági városokban lakó németség csaknem átalánosan, sőt még a tótság is mindenütt, hol a Hurbán, Hodzsa és Stur-féle gonosz demagogok által communismussal s más, az együgyű nép eszét és szivét könnyen tévutakra vezető eszmékkel nem izgattatott, általában osztozott a magyarral az elkeseredettségben, mondhatni gyűlöletben a királyi név iránt. Nem egy községben történt, hogy midőn a lelkész szokott módon a királyért kezdett imádkozni, a nép zúgva takarodott ki a templomból; sőt néhol magát a papot is fenyegette ha még ezután is merne imádkozni azért, ki, hite szerint, annyi bajt, nyomort és vérözönt árasztott az országra.

Az előtt a katonaállitás remegéssel tölté el az ország lakosságát; s azokat kiket a sors ért, szüleik, rokonaik szerencsétlen elveszettek gyanánt siratták; mert a hosszu capitulatiot s idegen országba hurczoltatást a nép nem tudta megszokni. Most, midőn jelszóvá lett: « harcz a hitszegő király

1848. Okt. ellen! » — önként, ezerenként tódultak a nemzeti zászlók alá. Az ifju szégyennek tartá hon maradni. Az apák és anyák magok küldék gyermekeiket, a nővérek magok ösztönzék fivéreiket fegyvert ragadniok. És, mi különösen jellemző a nép hangulata tekintetében, a beállott ifjak rendesen ezen nyilatkozattal csaptak fel : « de ugy ám, hogy csak az országnak szolgáljunk ! » A király nevéről több vidéken már hallani sem akart a nép ; de voltak vidékek, kivált melyeken a ráczok és horvátok dúltak, hol a király neve káromlással, átokkal említtetett.

A terrorismus vádjának alaptalansága.

Azon nyilatkozványokban, melyek az udvari reactio által október és november hónapokban bocsáttattak közre, többszörösen mondatott, hogy « csak egy kis felekezet vakmerősködik magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényes jogaival, közrombolást okozó törekedéseinek leküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonosítani. » És e felekezet, melynek élén Kossuth Lajos személyesen is megemlíttetett, arról vádoltaték, mintha valamely vérengző terrorismussal gátolná meg a közvélemény szabad nyilatkozatát, és zsarnokoskodnék az ország felett.

Azonban ily vádakkal legfölebb az állapotainkat nem ismerő külföldet lehetett csak elámítani s téveszmékre vezetni. Ily nyilatkozatok, melyek által az udvari reactio az országgyülésre, az attól kinevezett ideiglenes kormányra s általában a nemzeti alkotmányos felekezetre ügyekszik tolni a saját maga bűneit, a törvénysértést, ámitást, ármánykodást és zsarnokságot, — ily nyilatkozatok, mint megannyi világos valótlanságok, a népet mely látta, tudta a bajok eredetét, még csak nagyobb gyűlöletre keserítették el. Zsarnokságról, terrorismusról szóltak, melyet a hazában csak egy kis felekezet gyakorolna : a nemzet pedig ugy érezte, ugy tudta, hogy ezen ugy nevezett kis felekezet nem más, mint maga a nemzetnek hasonlíthatatlanul nagy többsége ; ugy tudta, ugy érezte, hogy zsarnokság, terrorismus, sőt még csak igazga-

1848. Okt.

tási szigor is soha kevesebb nem volt országban, melynek kebelében háború foly. « Már keresi — ugymond egy ámitó nyilatkozat — már keresi a pártgyűlölség a maga áldozátait, hogy rajtok a haza megfertőztetett nevében boszuját tölthesse; a politikai jogok védelmének színe alatt minden neme a személyes szabadságnak elnyomatik. Az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni és a személy s birtok minden biztosságát megsemmisíteni. » És a nemzet csodálkozott, hogy találtatott magyar ember, ki a reactio ilyféle gyártmányait a maga nyelvére lefordítani nem szégyenlé.

Azonban ezen s hasonló vádak, melyekkel a hatalomra jutott, szerintök kis felekezetet illetik, nem is annyira az ország népe, mint az állapotainkat híven nem ismerő külföldre valának számítva; mert arról titkos kémeik által eléggé értesűlhettek, miképen maga e nép öntapasztalásából tudja, hogy soha nagyobb személy és vagyonbátorság, soha teljesebb személyszabadság és, mi figyelemre méltó a háborús körülmények közt melyekben, mondhatni, semmi rendőrség sem létezett, — soha kevesebb rablás, orzás vagy bármi ilyféle bűntény, a lázadóktól menten maradt vidékeken, nem volt az országban, mint épen e korszakban. A lakosság nagy része tűzhelyeitől távol, a fellázadt ráczok, oláhok és horvátok ellen állott fegyverben, s a majdnem egyedül nők, öregek és gyermekek védelmére bizott vagyon teljes biztosságban vala. Börtöneink soha, a legcsöndesebb béke idején sem voltak oly néptelenek, mint most. Még azon romlott erkölcsűekben is, kik előbb idegen vagyon után sóvárgának, elnémult a bűn ösztöne, s helyét a hazafiság erénye váltotta fel: rablókalandok helyett fegyvert fogva, harczmezőre siettek a haza ellenségei ellen.

Hasonló állapotban volt nem csak a vidék, hanem maga a főváros is. Bár állandólag semmi katonaság sem szállásolt kebelében, s a köz vagyon feletti szokásos őrállást is nemzetőrök végezték; bár a rendőri szolgák oly csekély számmal

1848. Okt. voltak, hogy a terjedelmes városnak felét is alig tarthatták őrszemmel: mégis a legnagyobb ritkaságok közé tartozott ez időben valamely orzás híre. Zavar pedig s zajlongás a népben egyátaljában nem támadt, kivéve talán azon elkeseredettségnek néha néha hangosabb kitörését, melyet az udvari politika hűtlensége s árulásai okoztak. De még az ilyféle lázas állapotban is annyira túlnyomó volt a lakosságban a rendtartás ösztöne, miképen egyik vagy másik közbizodalmu tiszt- vagy képviselőnek felszólalása is elég volt arra, hogy a csoportozatok szétoszoljanak, a csönd és nyugalom helyreálljon.

Mi különösen a szabadelvű nemzeti pártot, vagy, helyesebben mondva, a maga jogai, törvényei, alkotmánya védelmére elszánt nemzet hasonlíthatatlanul nagyobb és, bátran mondhatni, jobb részét s annak kifolyását, a képviselőkart és kormánytestületet illeti, ebben csak két érzelem élt: a reactio elleni gyűlölet, és a haza megmentését kivánó kötelesség érzete. A reactio elleni gyűlölet a családi tűzhely, baráti találkozás és nyilvános gyülekezet köreiben, szószéken és hirlapokban, uton utfélen egyaránt hangosan, nem ritkán zajos kitörésekben nyilatkozott. De zsarnokságnak, terrorismusnak nyomára sem akadhatunk. Igaz ugyan, szószéken és hirlapokban a főkérdésekre, az udvar iránti politikára nézve nem igen lehetett hallani ellenkező véleményt. Ez azonban nem terrorismusnak, nem zsarnokságnak, hanem a nemzet érzelmi s véleményi egységének volt következménye. Az udvari reactio politikája az ország iránt oly áruló, oly kebellázitó volt, hogy nem igen találtatott az országban az erkölcsi érzetből annyira kivetkezett egyén, ki az udvarnak e politikáját helyeselni képes volt volna. És ha tán volt is titokban oly elfajzott, megromlott kebel, mely a nemzeti szabad alkotmányos életet kényuralomért kész lett volna áruba adni: azt nem a terrorismus, mi nem létezett, hanem a szégyenérzet, polgártársai megvetésének s a közgyalázatnak félelme tiltá el véleménye nyilvánitásától, nem különben mint, például,

az orgazdát hasonló érzet és félelem tiltja a rabló tetteinek magasztalása s pártolásától. 1848. Okt.

De példát sem lehet idézni, melyben a nemzetnek a reactióval harczba keveredett része azok ellen, kik vele kezet fogni bár mi okból is nem akartak, terrorismust gyakorolt volna. Magyarország kevert faju lakosságában voltak számtalan községben, magában az ikerfővárosban is ráczok, szlávok, sőt, bár kevés, németek is, kikről bizonyosan tudatott, hogy a nemzet nagy többségével egyet nem értenek, sőt inkább illyr, vagy panszláv, vagy sárgafekete sympathiákat ápolnak. És lehet-e mégis csak egyelten példát is felmutatni, hogy ezek a miatt háborgattattak volna? Hogy azonban a nemzet lázadást a maga kebelében büntetlenül nem tűrt, az igen természetes. De puszta véleményért, érzelmekért, bár mi ellenségesek voltak is azok, ha különben nyugton maradt, nem izgatott, a közbékét nem zavarta, csak oly biztosságban élt a törvények védelme alatt, mint a leghűvebb hazafi. Élő példa Budapesten, a nemzeti mozgalom középpontjában létező, s az iránt elégszer ellenszenvet tanusított rácz és tót ajku lakosság. Vagy abban mutatkozott-e tán terrorismus, hogy a lázadók seregében elfogott ezerek, egy puszta eskü letétele után, miszerint magokat az ország ellen többé nem harczolni kötelezték, tűzhelyeikhez szabadon hazabocsáttattak? Vagy tán abban, hogy az elfogott tisztek, puszta becsületszavokra, hogy meg nem szöknek, a szabadság kényelmeit csaknem korlátlanul élvezhették, rendes díjokat hiány nélkül megkapták? Vagy továbbá abban, hogy a sorezredek tisztei, bár talán született magyarok, ha velünk harczolni nem akartak, puszta jelentkezésökre bántatlanul elbocsáttattak, csak azon igéret kívántatván tőlök, hogy ellenünk sem fognak harczolni? Vagy végre abban lát talán valaki terrorismust, hogy a nemzet ellen nyilván fellázadt egyének birtoka, nehogy abból a lázadást segíthessék, lezároltatott, például a zágrábi püspöknek bánságban fekvő jószágai? Ha még ennyit sem tesz a kormány, önmaga nyujt vala a nemzet ellen fegyvert a lázadók

1848. Okt. kezébe. Voltak többen, kik a nemzeti törekvésekkel egyenes ellentétben lévén, az országon kivül tartózkodtak; a hirlapok ezek ellen számtalanszor gáncsolva keltek ki; jószágaik mindazáltal illetetlenül hagyattak; s a nemzetgyülés megelégedett avval, hogy a reactioban tényleges részvétöket gátolja, s nem száműzetést, nem jószágelkobzást, hanem csak azt határozta reájok nézve, hogy az ellenök támadt gyanúnak elháritása végett haza jőjenek, vagy künlétöket kellőleg igazolják.

Hogy az udvari politikának sem szószéken, sem hirlapokban nem támadt pártolója, az bizonyára nem a terrorismus lételét, hanem csak azt bizonyítja, hogy oly erkölcstelen s törvénytapodó volt e politika, miszerint bárki is képtelenségnek, meggyalázónak, szóval, lehetetlennek tartá azt pártolnia. A kath. vallás az előtt státusvallás lévén, a kath. papság a királynak és udvarnak mintegy hivatalos pártolója, védelmezője volt. A főpapok az előtt a főrendek tábláján, a káptalani küldöttek, prépostok és apátok az alsó házban a bécsi kormány politikájának állandóan minden kérdésben hű szövetségesei, kitartó harczosai voltak elannyira, hogy nem ritkán méltán illette őket a vád, miszerint udvari kegyeknek s a kormány viszonylagos pártolásának a nemzetiségi s alkotmányos jogokat is képesek voltak ádozatul vinni.

Most az értelmesb és egyenesb lelkű főpapok, kik még polgárilag érzeni egészen meg nem szűntek, ha bár nem vegyűltek is azoknak csoportjai közé, kik minden tartózkodás nélkül nyilvánosan árulást, hitszegést kiáltozának az udvar ellen; ha helyzetök, neveltetésük s az udvar irányában megszokott viszonyaiknál fogva visszatartózkodók voltak is; de miként a királyhoz intézett feliratuk bizonyítja, határozottan roszalták az udvar eljárását. Az alpapság pedig nyiltan felkarolta a nemzet ügyét : sokan közőlök nem csak nemzetőri szolgálatokat tőnnek, hanem mint nemzetőri tisztek, csapataik élén, vagy a honvéd-zászlók alatt a harczosok soraiban álltak; a nagy többség pedig hűven nemzetéhez, a jog és igazsághoz,

buzgón világositá fel a népet a nemzet bonyolult állapotai felől s lelkesíté azt hazafiui kötelességének teljesitésére. 1848. Okt.

A conservativ párt, mely előbb oly makacsul védte az udvar és a bécsi kormány érdekeit, annyira ellenszegűlt a haladásnak, a korkivánta reformok létesitésének, hasonló szerepet játszott most a főpapsággal, mely e pártnak különben is egy jelentékeny részét alkotta. Még olyanoktól, kik az előtt az udvari érdekek védelme miatt czímekkel, rendjelekkel, méltóságokkal ruháztattak fel, sem volt ritkaság hallani, hogy azok után, a mik történtek, mentségtelen bűn, nyilt hazaárulás volna, az udvart czéljaiban pártolni. Nem hiányzottak, kik kijelenték, miképen szégyenlik, hogy valaha ezen udvarnak meghittebb szolgálatában álltak. Többen, elhagyván régi pártzászlójokat, a nemzeti jog s alkotmány harczosai közé álltak. A kik pedig visszavonulva hallgattak, azokat bizonyára nem a terrorismus, hanem a reactionak a becsület, lovagiasság és igazság érzete iránt tanusított megvetése s honárulás nélkül nem pártolható politikája birt hallgatásra. Midőn szeptemberben elébb István főherczeg a nádorságról, utóbb Batthyáni Lajos a miniszterségről lemondott, a conservativ pártnak előbb oly tömött soraiban az udvar nem talált egyént, ki a királyi helytartóságot s evvel az ország kormányzatát elfogadni—, nem talált egyént, ki miniszterséget vállalni hajlandó volt volna; és az udvar kénytelen lőn egy ismeretlen nevű, a politikai téren soha fel nem lépett, eladósodott királyi testőrségi hadnagyot megvásárolni, hogy legyen, ki a törvénytelen rendeleteket a törvényes formaiság szabálya szerint ellenjegyezze.

Nem tagadhatni ugyan, hogy szeptember vége óta a felső ház tagjai a mágnások és egyátaljában a conservativ párt hivei közől mind többen visszavonultak. Erre azonban nem terrorismus, mi nem létezett, hanem megszokott conservativ elveik, arisztokratiai szűkkeblűség, a hatalomra jutott demokratiától idegenség s osztályérdekeik által indíttattak. Kitérni akartak az átvonuló vihar elől, melynek szele már sürű por-

1848. Okt. felleget hajtott fel a láthatárra. A nemzeti párttól s választott kormányától nyiltan elálltak ugyan, mert látták, hogy a játék, melyet az kezde, veszedelmes lehetne reájok nézve kétes kimenetelében; de, kevés kivétellel, a reactio zászlai alá sem álltak. Rosszalták Kossuth hazátveszélyeztető politikáját, mely elkerűlhetlenül háborúra vezet az udvarral; de az udvari politikát sem javalták, mely jog és törvénytiprása által Kossuthot s vele a nemzet nagy többségét önvédelemre kényszeríti. És a terrorismusról vádolt «lázadó kis felekezet» még akkor is nyugton hagyta e különböző véleményűeket, midőn azok visszavonulása nyilván azt jelenté, hogy az ideiglenes kormánynyal tartani nem akarnak.

Valóban, ha a nemzetnek a maga megtámadott jogait, alkotmányát fegyverrel védelmező nagy többsége s az ebből kifolyó nemzeti gyülés és az ideiglenes kormány valamiben vétkezett a haza érdekei ellen, az nem erőszak, zsarnokság és terrorismus, hanem eleinte a politikai eszély- s idomhiány, utóbb pedig majdnem a gyávaságig vitt engedékenység, lágyság és az aggodalmasan őrzött törvényesség volt, a minden törvényt megvetett reactio irányában. Ez a nemzet ősi bűne; erről lehet annak most is képviselőit s ideiglenes kormányát vádolni; ez vitte egyedül a nemzetet azon térre is, hogy most nyilt háborút kelle viselnie az udvar s annak szövetségesei az idegen népfajok ellen. A terrorismustól a mozgalmak kezdete óta sokkal inkább iszonyodott mint a reactiótól: azért fejlődhetett oly félelmes erőre a kezdetben oly gyönge reactio. Ha a magyar kormány egy részről több politikai eszélyt fejt ki; más részről pedig a loyalitáshoz oly aggodalmasan nem ragaszkodik még akkor is, midőn már látta, hogy nem a törvényességtől való eltérése, hanem egyenesen törvényei, alkotmánya s önállása miatt támadtatik meg; és ezen tartózkodás helyett annak idejében kellő erélyt fejt ki, mind a reactio fenéjének terjedését meggátolhatta, mind az általa élesztett pártütést elfojthatta volna néhányak vérében. A rácz lázadás és horvát pártütés csak azért volt képes annyira növekedni,

hogy ezrek életét kioltsa, az országnak egész virágzó tartományait borítsa lánggal és rommal, mivel a kormány erélyes, szigorú lenni s az elcsábitottakat egy kis üdvös terrorismus által megfélemlíteni elmulasztotta. Az udvari reactio, mely egy gyönge kamarilla kebelében foganzott meg s kezdte adni első életjeleit, csak azért lett mind nyiltabb ármányaival, mind bátrabb törvényszegéseivel, mind kiméletlenebb árulásaival, mivel látta, hogy a törvényességet, loyalitást, király iránti kegyeletet annyira túlüző, ármányt ármánynyal, erőszakot erőszakkal, árulást szigorral visszatorlani nem tudó, nem merő, most szintoly félénk, mint elébb eszélytelen magyar kormánytól, mely örökké csak békés kiegyenlitést emleget s a miatt egy minisztert a másik után járat Bécsbe és Innspruckba, mely ott is könyörög, hol követelnie lehetne, a legroszabb esetben sincs mit tartania. 1848. Okt.

Azonban, nem tekintve is a terrorismusnak ezen alaptalan, rágalomteljes vádját, mi a hatalom birtokában lévő nemzeti nagy többségnek s választott kormányának politikáját illeti: azt helyeselni egyátaljában nem lehet. A történelem soknál több tanúságos példát mutathat fel arra, hogy kényuralmi irányu dynasztiák irányában a nemzetek csupa engedékenységgel s loyalitással nem csak nem biztosíthatják szabadságukat, sőt bizonyos veszélynek sietnek elébe. S e tanuságot elmulasztá felhasználni nemzetünk s annak kormánya. A nemzeti politika mind e mellett is helytelen.

Miután az aprili törvények által az országnak azon régi törvényei s a dynasztiával kötött alapszerződményei, melyek Magyarországnak az osztrák birodalom örökös tartományaitól független, önálló kormányt biztosítanak, valahára teljesedésbe mentek, nem kellett volna az országgyülésnek és az új kormánynak arról megfeledkeznie, hogy már a mult korban alkotott számos hasonló törvények, melyek az ország kormányzati függetlenségét kikötötték, eddigelé soha sem nyertek végrehajtást. Nem kellett volna megfeledkezni, hogy az absolutismusra törekvő dynasztia mindig talált módot részint

1848. Okt. ravaszsággal, részint erőszakkal meggyöngíteni e törvények és kötmények erejét, és az országot, függetlenségétől megfosztva, mind több és több szálakkal kötni a birodalom örökös tartományainak önkényes kormányához. Az országgyülés túlságosan bizott abban, hogy az új kormányt független felelős miniszteriumnak nevezik, s hogy ennek ellenjegyzése nélkül a királyi rendeleteket érvénytelennek nyilvánítá a megalkotott törvény. Mind az új kormány, mind az országgyülés megfeledkezett azon lehetőségről, hogy a dynasztia, régi hagyományaihoz szivósan ragaszkodva, ezen újabb törvényeket is megkisértheti akár ravaszsággal akár erőszakkal érvényteleníteni s a külön választott kormányt inkább mint valaha egyesíteni a birodalom kormányával. Országgyülésünk és kormányunk e túlságos bizalmának az volt leginkább oka, hogy most már a birodalom minden örökös tartományai is alkotmányt, parlamentaris kormányzatot nyertek. Pedig e körülmény, helyesen tekintve, inkább csökkenté, mint szilárditá a magyar kormány függetlenségének biztosságát; miután tagadhatatlan, hogy a dynasztia sokkal könnyebben sikerítheté összpontosító törekvéseit most, mint hajdan, midőn az alkotmányos Magyarországgal egy absolut kormányu birodalom állott szemközt.

Az országgyülés és az új kormány e lehetőségét az egybeolvasztási kisérleteknek föltenni elmulasztván, egyszersmind elmulasztá oly garantiákról is gondoskodni, melyek mindjárt a kezdetben is elég hatalmasok volnának megvédeni, ha netalán megtámadtatnék, a nemzeti függetlenséget. Alkotott ugyan nemzetőrséget, de ez csak évek múlva válhatott czélszerű hatalommá. Ellenben elmulasztá azonnal a reformot tevő pozsonyi országgyülésen azon viszonyokat elintézni, melyek az országnak a császársággal eddig sokban, törvénytelenül ugyan, de tényleg közös igazgatásából folytak ki. E viszonyok aprilban rögtön megszakasztattak, a nélkül hogy az innen származott nehézségek, érdektalálkozások kölcsönös megegyezéssel kiegyenlíttettek volna. A státusadósságok, a vámvi-

szonyok s a hadsereg szükségessé lett új szervezetének nagy kérdései elintézetlenül hagyattak. Pedig mindenki átlátta, hogy azok elintézetlenül egyátaljában nem maradhatnak s hogy a dynasztia azokat a status quo-ban, melybe a két kormány teljes különválasztása által jutottak, hagyni semmi áron nem fogja, életérdekeinél fogva nem hagyhatja. 1848. Okt.

A státusadósságok jogilag legkevesbbé sem illették ugyan Magyarországot; de mig egy részről ez tagadhatlannak látszék, más részről ismét az mondaték, hogy azoknak terhét a többi tartományok egyedül képtelenek elviselni; minél fogva ha még azon összeg is, melyet eddig, bár törvénytelenül, de tényleg mégis viselt Magyarország, — mi az egésznek mintegy negyedét tevé, — a többi, már is túlterhelt örökös tartományok nyakába vettetik, a státusbukás elkerűlhetetlen.

Továbbá a vámrendszer, mely az ország s az osztrák birodalom közt létezett, olynemű volt, miszerint általa Magyarország minden ipara már bölcsejében elfojtatott. Védvámrendszer volt ez a már fejlettebb iparú birodalom javára az ipartalan Magyarország ellen. E kérdés is tehát csak kölcsönös egyezkedés által volt elintézhető.

Mi végre a hadsereget illeti: a magyar ezredek különválasztva léteztek ugyan a birodalom ezredeitől, mint egyes hadi testek; de e különválasztottság csak a közlegénységre nézve létezett: a tisztek vegyesen osztattak szét a magyar és császári ezredekben; a tüzérség és a mérnökkari testek mind a két álladalom seregére nézve közösek valának; és, mi legfőbb, az osztrák császári és magyar királyi összes hadsereg eddigelé ugyanazon fő kormánytól és pedig német fő kormánytól igazgattatott; s ennél fogva közös volt a szervezet, közös a vezényleti német nyelv, közösek az osztrák császári színek. Különösen az országhoz tartozó őrvidéki kerületek, katonai szervezetök miatt, kizárólag azon közös német fő hadi kormány igazgatása alatt állták. Az összes hadsereggel tehát, s igy annak magyar ezredeivel is eddigelé

1848. Okt. kizárólag az osztrák császári kormány intézkedett, fordíthatván azt nemcsak oly háborúra is, mely Magyarországot legkevesbbé sem illette; hanem maga Magyarország ellen is a nélkül, hogy volt volna erkölcsi garantiákon kivül hatalom a magyar királyságban, mely azt meggátolhatná. A kormányzati teljes különválasztás tehát most a magyar hadsereg új szervezetét is szükségessé tette.

A függőben maradt kérdések puszta elszámlálásából is eléggé kitűnik, miképen azok oly fontosak s nem különben a császári birodalom, mint Magyarország létére nézve oly lényegesek valának, hogy azokat egy perczig sem lehete veszély nélkül elintézetlenül hagyni. Más részről előre látható volt az is, hogy mind a kényuralmi hajlamu dynasztia, mind az erősen érdeklett új alkotmányos birodalmi kormány követelései ezen pontok iránt sokkal túlzóbbak lesznek, mint a mennyit Magyarországtól nem csak jog, hanem méltányosság szempontjából is lehetne követelni. Kétségtelen volt tehát, hogy mihelyt e kérdések szőnyegre kerülnek, azonnal élénk összeütközés támadand egy részről Magyarország s a birodalom új kormánya, másról ugyanazon Magyarország s a nivellirozni törekedő dynasztia közt, mely a maga érdekeit soha sem akarta egybeolvasztani az országéival. Szintoly kétségtelen volt pedig az is, hogy ezen összeütközés, ezen érdekharcz csak ugy fog végződhetni békés kiegyenlitéssel, ha az egyezkedő felek erejökre nézve egymást ellensúlyozhatják, nehogy, ha egyik a másikat gyöngének találja, kisértetbe jőjön azt erőszakosan elnyomni.

Ily elnyomási vágyat Magyarországnak tulajdonítani senkinek sem juthatott eszébe. Mert bár, a státusadósságok kérdését illetőleg, köztudomásu dolog volt is, hogy az ország nem nagy hajlamot mutat más adósságát elvállalni; de minthogy a jogosság erkölcsi erején kivül más hatalommal még nem birt, remélni lehete: hogy azon passiv ellentállás, melyet ezen adósságok elvállalása iránt eleinte mutatott, azonnal helyet enged a méltányosságnak s politikai eszélyességnek, mihelyt

a nemzet látja, hogy az ellenfél is méltányosságot s becsületes kiegyenlitési szándokot hoz magával az egyezkedési tanácskozásokba. 1848. Okt.

De nem ugy állott a dolog a birodalmi kormánynyal s a dynasztiával. Mind a kettő hosszu időszakon keresztül oly előnyöket és hatalmat tartott birtokában, melyekhez joga nem volt, melyeket világos törvények s kötmények ellenére bitorlott, s most legalább is oly részben vissza kellet adnia, mennyit Magyarország a maga jólléte s kormányának függetlensége tekintetében méltányosan követelhetett. Előre is bizonyos volt tehát, hogy sem a dynasztia, sem a birodalmi kormány nem fog engedni; mihelyt magát elég erősnek érzendi a sükeres ellentállásra.

És vajjon miként álltak az erők mind a két részről márcziusban s aprilisben?

A birodalom hitelét, financziáját igen megcsökkenté ugyan az átalános európai mozgalom; de, gyönge bár és zavart, volt mégis financziája, melyet ideiglen kényszeritő szabályokkal is fenn lehetett tartani. A dynasztia hadi rendszere s hatalma, egy század műve, teljes kifejlettségében, évtizedek alatt felhalmozott tömérdek mennyiségű hadi szerektől támogatva állott fenn. És bár erejének nagy részét az olaszországi függetlenségi háborúba kénytelenittetett küldeni: maradt mégis rendelkezésére annyi sereg, hogy avval, ha bátorsága van, még april folytában könnyen elnyomhatja Magyarországot. Szövetségesei közől pedig az óriásinak tartott Oroszország annyival is készebb volt bár mikor segedelmére sietni, minthogy ennek magának is érdekében állott elfojtani a közel szomszédságában terjedő s erősödő alkotmányos szabadságot.

És hogyan állott ennek ellenében Magyarország? Midőn az új kormány működni kezdett, kincstárában összesen fél millió forint találtatott. Hitele, mint új, még meg nem állapodott státusnak, a külföldön semmi; benn a bécsi kormány által egy század óta követett vám és financzrendszer következtében pénz igen szűken a forgalomban. Katonaságunk nagyobb

1848. Okt. része künn Olaszországban s más tartományokban; benn az itt szállásolt idegen ezredekkel együtt véve is alig volt 18 ezer. Hadi készülete semmi; a hadszerek, a mennyire itt ott a várakban nem hiányzottak is, osztrák szellemű, idegen tisztek kezében voltak. Fegyvergyára egy sem létezett; fegyvertárában alig 20 ezer, az is rosz s a felett még ellenséges szellemű tisztek kezében. Szövetségese egy sem volt széles e világon. Azonban e minden oldalu gyöngeség s készületlenség daczára márcziusban s a következő két három hónapban egy nagy előnye volt a nemzetnek s új kormányának a dynasztia felett. Ezen előny amaz átalános európai mozgalomban állott, mely Francziaországból kiindulva, a trónokat sorra megingatá, a népek szabadságát pedig állandólag biztositani látszott.

A pozsonyi országgyülésnek s az új független kormánynak tehát ezen időt kellett volna megragadnia, hogy bár mi áron elintézze a régi viszonyok megszakadtából eredt ama lényeges kérdéseket; vagy, ha a kiegyenlitést a dynasztia s a bécsi kormány lehetetlenné teszi, magát idején kellőleg megerősítse a kiegyenlités későbbi sükeritésére. A Habsburg dynasztia, melynek trónja talán leginkább csak azért nem forgattatott fel márcziusban, mivel a magyar nemzet a maga kivánataival méltányos maradt s egyátaljában nem ment túl azon határokon, melyek már több régi törvények s kötményekben is világosan ki voltak tűzve, a forradalomtól pedig szinte aggodalmasan óvakodott, — a Habsburg dynasztia, e mozgalmak s a szabadság ezen általános diadala által, multjának minden hagyományos elveiből kiforgatva s fejét vesztve, annyira megfélemlett, hogy székvárosát is elhagyni s a határszéli Innspruckba kényteleníttetett megvonulni. Ez időben a pozsonyi országgyülés és az új kormány, egyedül az európai diadalmas forradalmak erkölcsi ereje által, oly nyomást gyakorolhat vala a dynasztiára, hogy ez kénytelen lett volna elfogadni ama kérdések méltányos kiegyenlitését; más részről pedig elegendő erőt gyűjthet vala a maga s a nemzet függetlenségének

biztositására. Künn levő ezredeinket, ha tán Olaszországból nem is, de a többi örökös tartományokból visszahívhatja, új ezredeket állíthat, a katonaságot nemzeti lábra állithatja s annak kormányát és vezérletét az idegen, ellenséges szellemű főtisztek kezéből kivéve, hazafiakra bizhatja, s a nemzet és körülményeink igényei szerint egészen újonnan szervezheti; az idegen katonaságot az országból kiküldheti, a várakat, hazafiak kezére bizván, biztosíthatja. E készületek alatt pedig erélyesen kell vala sürgetnie ama függő kérdések végelintézését, tudhatván, hogy könnyebb azokat addig megfejteni, mig a netalán már megfoganzott udvari reactio, a mindenfelé kitört mozgalmak által elfoglalva, fejvesztettségében mindenfelé kapkodva, erejét ellenünk össze nem pontosíthatja. 1848. Okt.

De mind ebből, minek ezen helyrepótolhatlan három első hónap alatt megtörténnie kellett volna, egyátaljában semmi sem történt. Kossuthnak e részben, tagadhatatlan, helyes volt volna politikája, ha azt egyszersmind eszélylyel is támogatja. Miután a független kormány az udvar által elismertetett, ő erélyt sürgetett; de a túlloyalis többség által leszavaztatván, szinte tétlenségre lőn kárhoztatva. Abban mindazáltal a többiekkel együtt ő is hibázott, hogy ama függő kérdések kiegyenlitését ő sem sürgette; sőt a státusadósságok népszerűtlen kérdéséről hallani sem akart. A kormány a maga áradozó bizodalmában elég garantiát látott a maga függetlenségének s az alkotmánynak biztositására abban, hogy jogai kétségbevonhatlanok s újabb törvényekkel, királyi sanctióval megerősítve voltak. De azon esetre nem készült, ha a dynasztia, mint már többször a multban, most is hajlandó lenne félrevetni a világos törvényt s megsérteni a kétségbevonhatlan jogokat. Megelégedett avval, hogy magát a törvényes és loyalis téren állónak érzé, s nem tekintett arra, hogy minő szempontból nézetik az udvar s az új bécsi kormány által. Ezredeink künn maradtak Csehországban, Galicziában; a bennlévő katonaság és a várak idegen tisztek kormánya alatt hagyattak, daczára ezek ellenséges szellemének, daczára a dynasztia

1848. Szept. hamar elárult ármányhálózatának. A független, felelős minisztérium csupa kegyelet, csupa loyalitás volt a dynasztia iránt, merő engedékenység, óvatos kimélet az engedelmeskedni nem akaró s titkon, a Bécsből vett intések szerint, már is árulást tervező katonai parancsnokok iránt. Még csak annyi erélyt sem fejtett ki, mennyi szükségessé vált ezen parancsnokok nyilt kikeléseit s fenyegetéseit a magyar alkotmány s függetlenség ellen meggátolni vagy megtorlani; még arra is csak nagy nehezen tudott reá menni, hogy a budai és temesvári fegyvertárakban lerakott fegyverek kiadassanak. Ha vagy ezen parancsnokok valamelyike, vagy a korona egy más tiszte, a horvát bán, ismételt világos parancsokat is megvetve korán elárulta, hogy pártütésre készül: kormányunk a helyett, hogy az engedetlen tisztviselőt egy pár zászlóalj segedelmével letegye s megbüntesse, egyik minisztert a másik után küldé az udvarhoz panaszkodni s orvoslatot eszközölni ott, honnan az engedetlenség épen szítogattatott. És midőn az udvari reactio, ijedtéből föleszmélve, az országban lakó nemzetiségeket kezdé, leginkább katonatisztek segélyével, fellázítani: kormányunk, bár hamar ráakadt a lázitás forrására, a helyett hogy a bajt, erélylyel fellépve, elfojtaná, a közbéke háborgatóit szigorral fenyítené, — sükeretlen békealkudozásokkal, hol azoknak helye sem volt, vesztegeté a drága időt. Midőn végre a lázadás nyiltan kitört, még az ellene küldött haderőt is idegen vezérek parancsára bizta, mintha szükségkép csak osztrák generálnak kellene lenni a vezérnek; s aztán hónapokon által türé, mikép növekedik, daczára túlnyomó erőnknek, ezen áruló vezérek hadviselése alatt, a lázadás.

Szóval, midőn a kormányzati teljes különválás után nyomban eszélyes kiegyenlités, utóbb csak tevékeny erélyesség, megtörhetlen szilárdság, kérlelhetetlen szigor biztosíthatta volna a nemzet törvényes függetlenségét: az ellenféltől egyátaljában nem méltánylott, meddő loyalitás, bizodalom, kegyelet és törvényesség színe alatt, minden lépten csak gyöngeséggel, erély és szigorhiánynyal találkozunk. Pedig vagy nem

1848. Okt.

kellett volna márcziusban annyira menni, mint ment a pozsonyi diéta; vagy miután az új törvények a király által is sanctionáltattak, azonnal minden erőt ki kell vala fejteni azoknak biztositására. Tagadhatatlan, hogy ez igen nagy és nehéz feladat, de lehetetlen nem volt; s kormányunk nem azért gáncsolandó, hogy elmulasztott *elégséges* erélyt kifejteni, hanem azért, hogy oly térre állt, oly politikát követett, mely szerint lehetetlen volt a *szükséges* erélyt kifejteni; a körülményekkel megalkudni tudó politikai eszélyt pedig a függő kérdések megoldásában egészen mellőzte. Nem hanyagság, nem jó akarat s hazafiuság, hanem politikai ildomosság s előrelátás hiánya, téveszttett szempont, szerencsétlenül választott irány és helytelen politika az, mit a történelem méltán gáncsolhat az első független miniszteriumnak eljárásában.

Miniszteriumunk végre maga is belátta, hogy ily politikával az ország veszedelme nélkül a kormányon tovább meg nem maradhat: lemondott tehát. De már késő volt! A reactio már a felszított rácz lázadás és horvát pártütés, hadi erejének összpontositása, olaszországi szerencsés hadjárata s azon bizonyosság által, hogy szükség esetében az orosz hatalomban támaszt nyer, annyira megerősödött, hogy minden tartalék nélkül nyiltan felléphetett a nemzet ellen. A nemzet ellenben oly erőtlenségbe sülyedt már, hogy nem is remélheté, miképen egy erélyesebb politikáju miniszterium, bár az országgyülés nagy többsége olyant kivánt, megerősitést nyerjen a királytól. Batthyáni Lajos tehát újra a kormányra lépett; s miután meggyőződése szerint a nemzet ellentállásra nem is gondolhatott többé, egy még simogatóbb s engedékenyebb politikát követendő miniszteriumot terjesztett fel. De már hasztalan kisérté meg a loyalitásnak és engedékenységnek egész az áldozatig menő bizonyitványaival lecsilapítani a vihart, kieszközleni a békés kiegyenlitést: a reactio reá többé nem hallgatott; győzedelmét a harcztéren bizonyosnak tartván, alkudozni többé nem akart a nemzettel, melyet, mivel készületlen volt, gyöngének tartott. És e hitében Batthyánit

1848. Okt. is lemondásra kényszerité, Kossuthot és pártját, vagy is a nemzet nagy többségét, mely jogaitól elállani, függetlenségéről lemondani nem akart, lázadónak, felségsértőnek nyilatkoztatta, s előbb Jellasicsot, aztán Windischgrätzet teljes hatalommal ruházta fel az ország leigázására.

Most tehát már mint nyilt ellenség, hatalmas sereggel s ennek háta mögött egy még hatalmasabb szövetségessel ellátva, az ármány, fondorlat és cselszövény minden sötét eszközeivel felkészűlve állott az udvari reactio a nemzet ellenében, mely saját kebelében minden felől lázadástól körülvéve, kivülről öt-hat oldalról megtámadtatva, alig volt képes összesen 40—50 ezernyi, jobbára újoncz s roszul felszerelt hadat kiállítani.

E körülmények közt nem lehet csodálni, ha a volt conservativ párt tagjai, a mágnások nagy része s egyebek is, kikben a haza és alkotmány iránt lelkesedés hiányzott, ellenben az önzés érzelmei túlsúlylyal birtak, szintugy a félénkek, a forradalomtól rettegők, lassanként mindinkább visszavonultak; kivált miután a reactio egy részről az ellenszegülőket szigorú büntetésekkel fenyegette; más részről pedig a törvények és alkotmány fentartását álnokul igérgette. Ez volt oka, hogy herczeg Eszterházy Miklós, a volt külügyminiszter fia, gróf Eszterházy Kázmér, s többen mások, kik közönyösségökről a nemzet, haza s alkotmány iránt különben is ösmertettek, még a nemzetőrségből is kiléptek, melyben előbb, a szabadság fellángolásának idején, hazafiui érzelmeket színlelve, hiuságból őrnagyságot kerestek és vállaltak.

Azonban a körülmények veszélyessége, a csaknem lehetetlennek látszó végdiadal nagy nehézségei s reménytelensége még a leglelkesebb hazafiakat is mély aggodalomba ejtették a haza jövendője fölött. Ez iránti kétségbeestében zavarodott meg szellemi világa a lánglelkű s hő keblű nagy hazafinak, Széchenyi Istvánnak; ez iránti reménytelensége csüggeszté el alkotmányos szabadságunk egy másik régi hősét és martyrát, Wesselényi Miklóst; e miatt távozott a külföldre Eöt-

vös József, a volt cultus-miniszter, s némultak el mind többen a nemzeti gyülés kebelében. 1848. Okt.

A hirlapok ugyan jobbára megtartották elébbi szellemöket, s egynémelyik közőlök még csak erősebb kikeléseket hallatott az udvari reactio ellen s még epésebb modorban fedezte fel annak ármányait, ostorozta árulását s erőszaktételeit. De magán körökben, kivált azokéban, kik magokat alaptalan remények csalódásaival táplálni nem szokták, mindinkább a kibékülés, sőt ha kell, meghajólás szükségéről folyt a társalgás. Nem ritkán lehetett hallani olyféle nyilatkozatokat, miképen a jelen állapotnak, mely végromlásra vezet, mennél elébb, bár mi módon s áron véget kell szakasztani; mert azon mulasztások után, melyek a mult hónapok alatt megtörténtek, oly készületlen állapotban, minőben a nemzet létezik, haza elleni vétek volna, tovább is ujjat huzni s harczra kelni a dynasztiával. Minthogy az ellentállásban nincs remény, békét kell kötni bár mi áldozattal. Ha a pénz, had és kereskedelmi tárczák eltörlése, a státusadósságok egy részének elvállalása a többi törvényeket és jogokat biztosíthatja: ám ezen áldozatokra is készen kell lenni. Sokan még a leglelkesebb hazafiak közől is ekként okoskodván, hajlandók valának követni a hajós példáját, kit a körűlte tomboló vihar arra indít hogy, menekülés reményében, drága terhének egy részét önként a hullámok közé temesse.

Kossuth magaviseletének indokai.

De nem igy gondolkodott Kossuth és vele együtt a nemzet nagy része. Mi befolyása volt az ő jelen gondolkodására s véleményirányára a haza ügye s a teendők felett annak, hogy a reactio által a király nevében kiadott manifestumokban ő névszerint felségsértőnek vádoltatott: azt csak ő maga, s a veséket és sziveket vizsgáló isten tudja. Annyi bizonyos, hogy ő nem hajlott a békepolitikára, ő a békekötést lehetetlennek tartotta. Az udvari reactio azon ármányos fogása, mely által őt egyedül terhelte a felségsértés vádjával; őt egyedül jelölte ki azok gyűlöletének tárgyául, kik a jelen állapotokból mene-

1848. Okt. külni óhajtának; egyedül reá mutatott, mint bűnbakra, kinek feláldoztával másoknak kegyelmi reményeket tűntetett fel a hódolat jutalmául, — kétségkivül tetőpontjára emelték szivében az udvar elleni gyűlölet indulatát. A borzasztó sors, mely őt azon esetre várá, ha a nemzet meghódolván, vagy leigáztatván, ő az udvar hatalmába esnék, őt természetszerűleg boszúra, ellentállásra tüzelte az udvar ellen. A büszkeség, melyet méltán érezhetett a felett, hogy a mire a nemzet oly rég törekedett, a nemzeti jogokat biztositó törvények és kötmények leginkább az ő törekvései által nyertek valahára érvényt, ő vívta ki első sorban a független, alkotmányos kormányzatot, melyet most eltörűlni szándékoznak, — kétségen túl daczra, ellentállásra tüzelé különben is becsvágyó, a dicsőség és nagyravágyás ingereinek nyilt kebelét. A hatalomvágy mely, daczára minden contestatioinak, minden afféle nyilatkozatainak, hogy ő semmire sem vágyódik inkább, mint a magán élet és visszavonultság nyugalmára, oly nagy mértékben dagasztá kebelét, hogy arra törekvésében korlátot nem ismert, sőt vetélytársat sem tűrt, — bizonyosan hatalmasan izgatá most lelkét, hogy a dynasztiával nyilt háborút kezdjen, mely alatt kétségtelenül ő leend a nemzet vezetője, ő kezelendi annak egész hatalmát; és ha a nemzet győzne, ő tartaná holtáiglan annak első kormányhivatalát; mig ellenben végbukás esetében sem várhat magára roszabb sorsot, mint a minőt a reactio már eleve kitűzött számára, midőn őt lázadónak kiáltotta ki.

Mind ez nem maradhatott hatástalan az ő kedélyére; s kétségkivül az említett indokok mindegyikének meg volt a maga része elhatározásaiban. De tagadni nem lehet, hogy nemesebb indok is elég volt, mely őt ellentállásra lelkesítheté. A márcziusi napokban ő volt a békés átalakulás fő inditója; ő eszközlé ki leginkább az aprili törvényeket. Meggyőződése rendíthetetlen volt, hogy ezen átalakulás nem csak szükséges, de teljesen jogos is vala; hogy a független kormányzat, mely az aprili törvények által létrehozatott, nem valamely új s a

dynasztiától nehéz körülményei közt kicsikart nyeremény, 1848. Okt.
mint például a bécsi alkotmány; hanem a dynasztiával kötött több rendű szerződéseken s jelesen a pragmatica sanction is, valamint számos régibb s újabb, nevezetesen az 1790-ki törvényeken alapuló kétségbehozhatlan joga s igaza a nemzetnek; hogy ennél fogva az aprili törvények nem egyebet eszközlöttek ki, mint valahára létrehozták azt, mit ama régibb kötmények és törvények világosan parancsoltak: hogy tudnillik Magyarország nem a többi örökös tartományok módjára s azokkal összevegyítve, hanem mint önálló ország, azoktól függetlenül, saját törvényei szerint, saját hazafiai által kormányoztassék.

Az udvari reactio pedig, mely még augusztusban ama híres státusirat szerint csak a had-, kereskedelem- s pénzügyi tárczákat követelte vissza, állítván, hogy azokat a birodalom kormányától elszakasztani magának a császárnak sem volt joga, s e tárczák árán minden egyéb nemzeti jogot illetetlenül hagyni igért, — ugyanazon reactio most már mindent követelt; az oktoberi s novemberi nyilatkozványaiban nyiltan kimondá, hogy kitűzött czélja nem kevesebb, mint a dynasztia alatt létező minden országok és tartományok kormányát a nemzetek egyenjogusága alapján összpontositani; s e szerint Magyarországot a maga nyolcz századós alkotmányától, minden külön jogaitól, törvényeitől megfosztani, az országgal kötött minden szerződvényeket mellőzve, azt oly korona-tartománynyá alakítani, mint minő Slézia, Morva stb.; szóval a magyar álladalmat eltörűlni, s a kegyelemtől függő octroyrozott chartával megajándékozott császári birodalomba olvasztani.

Vajjon Kossuth, ha meggyőződhetik vala, hogy egynémi jognak, a törvény és alkotmány egynémely részletének áldozatával az alkotmány lényegét, a független kormányzat egy részét, szóval, a pénzügyi, hadi s kereskedelmi tárczákon kivül, a háború koczkajátéka nélkül minden egyebet megmenthet —; vajjon hajlandó lett volna-e ő személyes érdekeinek,

1848. Okt. hatalomra- s nagyravágyásának meghozni a békeáldozatot, ki tudná megmondani?

De akár a nemzeti büszkeség, mely benne nagy mértékben létezett, s a haza- és szabadságszeretet, melyet tőle megtagadni joga senkinek sincs; akár a személyes érdekek, önzés, nagyravágyás, hatalomszomj hatott is erősebben elhatározásaira: annyi bizonyos, hogy a reactio már oly messze ment boszuindulatában, s ármányai által oly térre sodorta a nemzetet, hogy hasznos és becsületes békére már ekkor nem lehetett kilátás. Miután Windischgrätz, a teljeshatalmu császári képviselő akként nyilatkozott, hogy « rebellisekkel nem alkudozik s föltételetlen hódolatot kiván », nem látott egyebet a nemzet a maga számára fenmaradva a kétségbeesett önvédelemnél.

És ezen önvédelmet nem is látta Kossuth s vele együtt igen sokan oly reménytelennek, mint azok, kik a cselekvés teréről végkép visszavonultak, vagy legalább a békülést s ha az másként nem lehet, a hódolást is jobbnak vélték a háborúnál. Lehet, hogy az eddigelé nyert némi hadi előnyök után ő s vele sokan túlbecsűlték azon hadi erőt, mely önkéntesek, újonczok s rendezetlen, felkelt népből kiállítható; de a nemzetet minden készületlensége mellett sem tartá oly gyöngének, hogy minden ellentállás nélkül kénytelennek látná meghajólni a zsarnoki szó előtt, mely politikai halálát oly elbizottsággal mondotta ki. Ő s vele sokan ugy gondolkodának, hogy a feltételetlen meghódolásra a legyőzetés után is lesz még idő; most pedig minden védelem nélkül engedni, hogy a nemzettől elragadtassék apáinak minden hagyománya, nyilvános életének annyi századok viszontagságai között is megőrzött sajátságos nemzeti fejleménye, annyi volna, mint megérdemelni a reá oly kevélyen kimondott nemzeti halált.

A nemzet nagy tömege fiatal, pezsgő erőt s életrevalóságot érzett magában, s Kossuth több ízben tanuja volt azon lelkesedésnek, melylyel még az alsóbb osztályok is viseltetnek a nemzeti szabadság, törvények s alkotmány iránt. Tapasztalta,

mikép a nép, hallván az ő ajkairól azon veszélyeket, melyek ama drága kincseit fenyegetik, önként, felhivás nélkül is esküre nyitotta meg ajkait s emelte fel kezeit, hogy kész e nemzeti kincseket vérével, életével megvédeni, kész inkább elvérzeni, mintsem hogy nyakát német kormány alá hajtsa. Tapasztalta, hogy felhivására valóban is ezrenként siettek a nemzeti zászlók alá, s a fegyver és készületek hiányát lelkesedéssel, a hadi gyakorlottság hiányát bátorsággal és vitézséggel pótolják. 1848. Okt.

És mind ezeket megfontolva, ha talán nem ápolt is oly vérmes reményeket, hogy a nemzet végeredményben tökéletes diadalt vívand ki, minden jogát és törvényét csonkíttatlanul mentendi meg: arról mégis meg volt győződve, hogy a megtámadás ellen képes leend annyi erőt kifejteni, mely által a reactio kevély követéleseit lehangolja, s az alkotmányos szabadság és nemzeti önállás lényegét megmenthesse.

A békepárt működései.

Ily meggyőződéssel, ily reménynyel ment ő okt. közepén a lajtai táborba. De mig ott működék, a képviselő ház kisebbsége, mely előbb Batthyáni Lajos pártját alkotá, s mások is kik akként vélekedtek, hogy miután az alkalmas idő készületek nélkül pazaroltatott el, most már eszélytelenség volna háborúba ereszkedni; sőt a honvédelmi bizottmánynak néhány tagja is azon munkálkodott, hogy a békealkudozásra valamikép út töressék. E végre a püspöki kar látszott mind állásánál, mind eddigi semleges magaviseleténél fogva legalkalmasb közvetitőnek. Minthogy magának e testületnek meggyőződései, elvei, hajlamai békére voltak irányozva; más részről az a vallás iránt mindig ragaszkodást nyilvánító udvarnál, melynek érdekeit védeni szinte mindig ügyekezett, tekintélyben állott: sokan ugy vélekedtek hogy, ha a püspökök a nemzet és dynasztia közt mint békéltetők lépnek föl, közbenjárásukból legalább is annyi süker remélhető, hogy az alkudozásra az udvar is hajlandóvá leend s az értekezletek szálai megköttethetnek.

1848. Okt. E kivánság szolgálatuknak igénybe vétele iránt magánuton többféleképen tudtára esett a püspököknek. Ők annál nagyobb készséggel ajánlkoztak szinte magánuton, megtenni mindent, mi a nemzettől a háború nyomorait s veszedelmeit elfordíthatná, minthogy ez időben több oldalról vád emeltetett ellenök, mikép azon hatalmat s befolyást, melyet a népre helyzetök s hivataluknál fogva birnak, föl nem használva, közönyös tétlenségben nézik a haza egére tornyosodó vihart. E vád nem volt egészen alaptalan, s mentségül részben legalább csak az szolgálhatott, hogy a Pesten jelenlévő főpapok nagyobb része, nevezetesen: a herczegprimás és esztergomi érsek, Hám János, az egri érsek, Lonovics József, a szepesi püspök, Jekelfalusy Vincze s a csanádi püspök, Horváth Mihály, egyházi székeikben, melyekre a kineveztetést még juniusban nyerték, a pápa által mind eddig nem lévén megerősítve, megyéikben még nem is gyakorolhatták az egyházi hatóságot. Örömmel ragadták meg tehát az alkalmat a püspökök, mely tőlök a közönyösség vádját eltávolíthatja. Hám János herczegprimás s a püspöki kar legtekintélyesebb tagja, a kitünő tehetségei és széles tudományossága miatt nem csak az országban nagyra becsűlt, hanem 1848 előtt az udvarral s különösen a tanácsait több ízben kikért Metternich herczeggel is összeköttetésben állott egri érsek, Lonovics József, szivesen ajánlkoztak, személyesen felmenni Olmützbe az udvarhoz s utat törni a béke üdves művének. Ezen eszme Nyáry Pálnak s Perényi Zsigmond felsőházi alelnöknek, kik a honvédelmi bizottmány tagjai közől legbuzgóbban óhajták megkezdetni a békealkudozást, igen tetszett. Voltak azonban nem csak a honvédelmi bizottmány tagjai közől többen, hanem a püspökök közől is egy, a csanádi, kik ugy vélekedtek, hogy az érsekek e lépése a körülmények közt semmi eredményre sem fog vezetni, ha azok valami ténylegessel, mi az alkudozás megkezdésének alapjául szolgáljon, nem jelenhetnek meg az udvarnál. És e végre azt kivánták, hogy akár a honvédelmi bizottmány, akár maga az országgyülés határozna valamit

a viszály fő kérdései felett, mire aztán az érsekek az udvarnál támaszkodhassanak s mi kiindulási pontúl szolgáljon működéseikben. 1848. Okt.

A védelmi bizottmány azonban sem maga nem volt hajlandó Kossuth távollétében ilyféle tanácskozásba ereszkedni, sem a képviselő ház elébe nem merte vinni a tárgyat, mely, miként előre látható vala, a jelen pillanatban, midőn a schwechati ütközet még meg nem történt, s Bécs ellentállásában is nagy volt a bizodalom, nem csak többséget nem nyert, hanem még gyanuval is fogadtatott volna. S valóban is, azon körülménynél fogva, hogy a kibocsátott udvari manifestumokban egyedül Kossuth jelöltetett ki névszerint pártütőül, oly színben is tűnhetett volna fel e tárgy a képviselők nagy része előtt, mintha a békét minden áron kivánó felekezet, Kossuth távollétét felhasználva, az ő mellőztével s megbuktatására kivánna alkudozásba ereszkedni a dynasztiával.

Az érsekek olyféle utasítás nélkül is hajlandók valának utnak indulni, mihelyt a honvédelmi bizottmány arra megegyezését adja. De a fentebbi oknál fogva végre az mondatott, halasztanák utjokat, mig Kossuth visszatér, s ez iránt ő is kimondja véleményét.

A honvédelmi bizottmány több tagja ezután más irányban óhajtá működtetni a püspököket, kik e végett a bizottmány egy ülésébe is meghivattak. Szemere itt a különben honáruló Rajasics rácz érsek lázitó működéseit állitá fel szemök előtt példányul s a bizottmány többségének nevében azon óhajtását fejezte ki irányukban, hogy ők is, e példát, de megfordított irányban követve, a háborúnak s a legelszántabb ellentállásnak apostolaiként lépjenek fel híveik között. A püspökök azonban, ily működést hivatásukkal, mi a béke és szeretet hirdetése, megegyeztethetőnek nem tartván, e felhivásra tagadólag válaszoltak. Az érsekek e jelenet után annál inkább óhajták tervezett utazásukat az udvarhoz végrehajtani; s már utikészületekkel foglalkodának, midőn a csanádi püspök egy inditványa az ügynek más fordulatot adott. Ezen inditvány abban

1848. Okt. állott, hogy miután az érsekek Kossuth megegyezte nélkül sükeresen alig hajthatnák végre szándékukat, az indulást annak visszatértéig halasztanák el, addig is azonban egy felirat küldetnék a királyhoz a püspöki kar nevében. Az inditvány elfogadtatván, pár nap múlva Fogarasy, nagyváradi kanonok és czímzetes püspök a következő felirattal[1] indúlt meg Olmützbe :

A püspöki kar fölirata a királyhoz.

«Császári s apostoli királyi Fölség, legkegyelmesebb Urunk!

«Szivünk legmélyebb fájdalmában sokat szenvedett szegény hazánk sorsa felett jobbágyi hódolattal járulunk Fölséged elébe, biztatva azon reménytől, hogy Fölséged e véres háború veszedelmeivel terhes időben kegyelmesen fogadandja azoknak folyamodását, kik magas kir. kegyelem által jutván a magyar anyaszentegyház kormánylatára, szóval és tettel mindenkor világosan tanusították alattvalói hűségöket s ragaszkodásukat cs. kir. Fölséged iránt, s kik legszorosabb főpásztori kötelességöknek tartják, a haza, egyház és kir. trón érdekében felszólalni.

«Fölséges ur! lehetlennek tartjuk, hogy Fölséged, távol árva hazánktól, híven értesíttetett ennek mostani állapotáról s voltaképen feltűntek volna előtte azon még nagyobb veszélyek, melyek, ha Fölséged saját jó szivének sugallata szerint legfelsőbb kir. hatalmával gyorsan közbe nem lép, nem csak az országot, hanem Fölséged kir. székét is mindinkább fenyegetik.

«Mert valóban szomorító, Fölséges ur, hazánknak jelen állapotja. Az alvidéken egy népfaj, bár hazánk többi lakosaival mindenben egyaránt jogosított, elámitva, felbujtva ár-

[1]) E fölirat fogalmazata miatt a püspöki karnak egyik legérdemesebb tagja, az egri érsek, vétetett utóbb gyanúba. Az igazság érdekében tehát kijelentjük, hogy az minden másnak hozzájárulása nélkül az inditványtevő csanádi püspöknek, e munka szerzőjének, tollából folyt, s csak több kifejezések lágyitása után fogadtatott el egyértelműleg a püspököknek e végett tartott tanácskozmányában. Miből az következik, hogy a fogalmazót kivéve, a többiek abban egyaránt részesűltek.

mányos izgatók által, már hónapok óta, minden ok nélkül, iszonyú lázadásban áll, kiirtani törekedvén onnan Fölséged trónjának legbiztosabb támaszát, a magyar és német ajku népet. S fájdalom, már számos virágzó város és helység pusztíttatott el és több ezernyi ártatlan magyar és német polgár esett a csaknem vadállati bőszűltségig felizgatottak dühének áldozatává, részint földönfutókká tétetvén, részint borzasztó kegyetlenséggel meggyilkoltatván. Azonban mind ez, bár iszonyú jelenetekben mutatkozik, csak kezdete volt a csapásoknak, melyek szegény hazánkra mérettek. Nem akarjuk ezeknek hosszu, részletes elsorolásával terhelni Fölségedet. Csak röviden érintjük meg, hogy a különböző népfajok, melyek hazánkban laknak, a legaljasabb ármánynyal bujtogattattak fel a magyarok ellen, és számos ezernyi fegyveres nép ellenségesen barangolta be hazánk több vidékeit, ölve, pusztítva, rabolva mindenütt a békés polgárokat. 1848. Okt.

«Fölséges ur, a magyar nemzet, mint egykor védfala a kereszténységnek s európai civilisatiónak a pogány vadság romboló árja ellen, már számtalan viharoktól hányatott ezred éves európai életében. De egyszerre annyi veszély még nem gyűlt össze feje fölött; annyi cselszövény még nem hálózta körül, s nem pusztíttatott oly iszonyú kegyetlenséggel mint most. És lelkünk mély fájdalmában tapasztaljuk, hogy mind ez Fölséged uralkodása alatt, Fölségednek, bár tudtán kivül, de mégis legmagasabb nevében történik. Fölséged kir. nevében ágyuzzák s boritják lángba virágzó városainkat; Fölséged nevében üldözik népünket, irtják a magyar és német fajt; Fölséged nevében, kinek atyai jó szivét s népei iránti szeretetét világosan bizonyítja az, hogy Magyarország, mióta Fölséged magas kir. háza ül a magyar trónon, nemzetisége tekintetében egy királyának sem köszönhetett annyit, mint Fölségednek; jólétében, szabadságában, boldogságában pedig szemlátomást gyarapodott, kivált mióta Fölséged, az utósó pozsonyi országgyülésen meghallgatván hű magyar nemzetének kérelmeit s engedvén a kor kivánatainak, egy új, tágasabb alapu

1848. Okt. alkotmány s tökéletesebb modorú, független kormányzat megalapításához kir. jóváhagyásával s megerősitésével hozzájárulni méltóztatott.

«Épen ezért, Fölséges ur, mivel a magyar nemzet Fölséged ezen atyai jóságát a legforróbb hálával fogadta s egyébiránt is megszokta volt, csak jót venni Fölséged jó szivétől, midőn az saját sugallata szerint nyilatkozott: velünk együtt lehetetlen elhinnie, hogy Fölséged híven értesítve volna arról, miként izgatták fel nemzetünk és szabadságunk ellenségei, Fölséged nevével szentségtelenül visszaélve, az egymással eddig békében, szabadságban élt népfajokat, miként forgatták fel gyökerestül a státus lételemeit; semmítették meg a Fölséged hozzájárultával és jóváhagyásával constituált törvényes hatalmakat; miként tiporták ez által a kir. méltóság iránt népünk szivében oly mélyen gyökerező kegyeletet, nem rettegvén hirdetni, hogy Fölséged a magyar nemzetnek kir. esküvel pecsételt jogait eltörűlni, az utósó pozsonyi országgyülésen kir. szentesitésével megerősített törvényeket, a nemzet szabad alkotmányát s független kormányát megsemmíteni, az országot szolgai járomba vetni, s jogtalan tartománynyá alacsonyítani szándékozik.

«Fölséges ur, ezen új törvények, ezen új kormányforma, a nép szabadságának új biztositékokat adván, rövid idő alatt is oly mély gyökereket vertek a nép szivében, hogy főpásztori kötelességünk szerint kénytelenek vagyunk előadni, mikép oly állapotba jutott már nemzetünk, hogy azonnal kivesznc kedélyéből minden, eddig oly hű, kegyelet a kir. trón iránt, mihelyt elhihetné, hogy a Fölséged kir. szavával szentesített új törvények s független kormányzat ellen Fölséged megegyeztével intéztetnek ezen csapások.

«A magyar nemzet ezt még mind ezen megtámadások daczára sem hiheti, s velünk együtt meg van győződve, hogy midőn a maga védelmére föllépett: e tért, melyen jelenleg áll, nem csak önfentartása ösztönétől, hanem azon kötelességérzettől is lelkesítve foglalta el, miszerint a kir. méltóság szent-

ségét teljes épségben megvédje azok ellen, kik a trón fölségével s a nemzet boldogságával oly veszélyes játékot űzni nem iszonyodnak. 1848. Okt.

«Fölséges ur, mi ezen nemzet nagy részének lelki pásztorai, közelebbről ismerjük annak érzelmeit s bizton állíthatjuk, hogy, mit a történet is világosan tanusít, nincs fejedelme iránt hívebb nép a magyarnál, ha törvényszerűleg kormányoztatik. Kezeskedünk érte, hogy e nemzet, mely jelen fölingerlett, független nemzeti szabadságát féltő és védő állapotjában is mintegy ösztönszerűleg hódol a rendnek és törvénynek polgári életében, nem kiván egyebet, mint békében éldelhetni Fölséged jóváhagyásával szentesített törvényes szabadságát.

«E hittől áthatva, s nem kevésbbé egyházunknak, mely Fölségedben első szülöttjét tiszteli, szent érdekeitől, mint hazánk iránti kötelességünktől fölhivatva érezzük magunkat mi, Magyarország püspöki kara, jobbágyi alázattal felkérni Fölségedet, méltóztassék megfontolni azon szomorú állapotot, melybe hazánk, melybe annyi ezer hű s önvétkök nélkül végső inségre jutott polgárai jutottak. Patakokként foly hazánkban a polgári vér; ezerenként öletnek le, vagy lesznek földönfutókká Fölséged hű alattvalói; romokban fekszenek elpusztított, elhamvasztott városai s helységei; a folytonos fegyverzajban kiürűlnek templomaink; gyászba borúlva kesereg egyházunk a vallás és népnevelés hanyatlásán; ezer rémalakban terjed a nyomor, nő az inség, vesz a nép erkölcsisége s boldogsága az emésztő belháborúban. Méltóztassék megfontolni e pusztító háború még gyászosabb következményeit nem csak a polgárok birtoki s erkölcsi érdekeire s az egész haza jóllétére, hanem Fölséged kir. trónjára is mely, ha Fölséged szilárd kir. akarata e vészlángokat rövid idő alatt el nem oltja, azoktól a nőttön növő elkeseredettségben könnyen elboríttathatik. Méltóztassék megfontolni, hol lesz határa ezen vad szenvedélyeknek, melyeket hazánk és szabadságunk ellenségei annyi csellel izgattak föl az egymással eddig békében élt

1848. Okt. népfajokban? S hogyan lehet majd a törvényes rend ösvényére visszavezetni az elvakított s a legvérengzőbb kegyetlenségig felizgatott népet, mely az alvidéken már is örjöng féktelen dühében? És miként állíttatik majd vissza szeplőtelen fénye a királyi fölségnek, melyet a rosz akarat Fölséged tudta nélkül oly szánandólag kizsákmányolt? Miként szereztethetik vissza szentsége a kir. szónak és eskünek, melylyel hazánk, szabadságunk ellenségei elannyira visszaélnek? És ki fog felelni a mindenható igaz isten birószéke előtt azon ezereknek ártatlan véréért, kik e gyászos belháborúnak estek áldozatául?

« Fölséges ur, jobbágyi hűség, hazánk és szentegyházunk java s boldogsága az, mi bennünket ezen őszinte felszólalásra östönöz; miért is azon reménység él keblünkben, hogy Fölséged nem csak kegyelmesen fogadandja ezen, szent kötelességünk érzetéből eredő lépésünket, hanem egyszersmind, megemlékezvén azon ünnepélyes esküjéről, melyet koronáztatásakor e nemzet jogainak és szabadságának megtartására, védelmére és gyarapitására, e haza népének boldogítására a mindenható isten színe előtt letett, s melyre Fölséged is oly sok ízben vallásos kegyelettel hivatkozott, — azon iszonyú feleletterhet, melylyel e véres polgári háború a kir. trónra nehezedik, magas személyétől elháritandja, s kibontakozván a baltanácsok cselszövényeiből, hazánkban, mely eddig is fő támasza volt Fölséged trónjának, a belbékét törvényszabta uton mihamarább helyreállitandja: hogy e sokat szenvedett ország, isten segedelmével újra felvirulván, a hű nemzet hálája örök emléket emelhessen Fölséged szive jóságának. Kik egyébiránt stb. Pesten 1848-ki oct. 28-kán Magyarország kath. püspöki kara. »

A püspöki kar e föliratot utnak indítván, nem mondott le azon szándékáról hogy, mihelyt Kossuth Pestre visszajövend, s az országyülés a békealku iránt valamit határozand, kebeléből a két érseket személyesen is felküldje a királyhoz, előre látván, hogy feliratának nem lehet oly sükere, mint a sze-

mélyes találkozásnak. Ez iratot tehát csak inkább előzményül küldé fel a végre, hogy az ellenségeskedést, ha lehet, addig is megállitaná; mert nem kételkedett a püspöki kar, hogy a feliratnak, ha a fejedelem kezébe jut, nagy hatása lesz annak gyöngéd kedélyére, meggyőződve lévén egyébiránt is, hogy ő az udvari kamarilla által féltékenyen őriztetvén, azokból alig tud valamit, mik az országban történnek. Arra forditák tehát gondjokat a püspökök, hogy a fölirat valóban fel is jusson a király kezeibe; s e végre testületök egy tagját, Fogarassy czímzetes püspököt bizták meg a fölirat kézbesitésével. 1848. Okt.

Fogarassy püspök, minthogy a határszélek a schwechati ütközet után osztrák hadakkal valának megrakva, több napig Pozsonyban kényteleníttetett vesztegleni. Közlé itt küldetése czélját Kossuthtal is, ki helyeslé ugyan a küldetést, de kijelenté, hogy attól semmi eredményt nem vár. Nézete valósult is nem sokára. Fogarassy végre nov. 10-ke körül érkezett Olmützbe. Meghallgattatást kérvén, Lobkovitz herczegtől azon választ vette : miszerint ő Fölsége testületektől nem fogadhat el küldöttséget s lepecsételt iratokat nem szokott átvenni. A küldött, hogy czélját érje, nem ellenzé, hogy a fölirat, mielőtt a császár-király elébe jutna, felbontassék s azt e végett át is adta a herczegnek. A fölirat az eredeti mellett német forditásban is meglévén, az udvari kamarilla tagjai közt azonnal nagy sürgés támadt, s az adandó válasz végett tanácskozások tartattak. Válaszul végre az mondatott a püspöknek, hogy a császár a fölirat több pontjaiért, különösen azért, melyben mondatik, hogy a háború a kir. trónra nehezedik, és melyben a püspöki kar a királyt esküjére bátorkodott emlékeztetni, igen neheztel, s azért őt, mint a kath. főpapok küldöttjét, semmi esetre sem fogadhatja; hanem mint egykori udvari káplánt, Lobkovitz jelenlétében látni mégis kivánja, oly feltétel alatt mindazáltal, hogy küldetésének tárgyáról egy szóval se emlékezzék. A jó püspök e szabályt valóban a király parancsának tartván, a helyett hogy visszatért volna, a királynál

1848. Okt. csakugyan mint magán személy tisztelkedett, ki aztán őt némi közönyös dolgokról folytatott beszélgetés után azon kéréssel bocsátá el magától, hogy társainak is mondaná meg, imádkozzanak, hogy az isten a' nehéz napokat mi hamarább fordítsa el. Kétséget nem szenved, hogy a király egy szóval sem volt értesítve a püspök küldetésének valódi czéljáról s a feliratról; és vagy mint magán személyt, vagy csak ugy mutatták be őt neki, mint a ki a püspöki karnak a jelen szomorú körülmények fölötti részvétét és sajnálkozását akarja följelenteni. Szintoly bizonyos azonban, hogy a föliratnak nagy hatása volt a királyt népétől s az eseményektől elzáró kamarilla tagjaira. Megdöbbenve látták abból, hogy még azon püspöki karra sem számolhatnak, mely eddig föltételetlenül s oly buzgón szokta volt védelmezni a dynasztia érdekeit, tőle várván viszont a maga érdekeinek gyámolitását. Megijedve tapasztalták, miképen a főpapokra, — tán egyet kettőt, például Szcitovszky pécsi, Zichy veszprémi, Haulik zágrábi és Karner fehérvári püspököket kivéve, kiknek rokonszenvéről meg voltak győződve, — mind a mellett sem számolhatnak, hogy a papi javak secularisatiojának kérdése fölött mind több szó emelkedik, az pedig a közel jövőben várható, hogy az egyházi javak jövedelmeiben, melyeket eddig kizárólag a püspökök és káptalanok élveztek, a tized elvesztése által megkárosodott, vagy különben kellőleg el nem látott alpapság is arányosan fog részesíttetni. Láthatta ebből a reactio, hogy erősnek kell lenni a megyőződésnek, szilárdnak az elhatározottságnak, mely még az önérdek sugallatait s ösztönét is képes legyőzni.

Még mielőtt a püspöki kar küldötte fogadtatása hirével megérkezett, Kossuth a táborból Pestre visszatérvén, azonnal értesíttetett az érsekek szándokáról, személyesen felkeresni a fejedelmet. Véleménye az volt, miszerint ő nem fogja ugyan meggátolni az érdemes főpapokat szándékuk végrehajtásában; a maga részéről azonban most ily lépéstől sem sükert sem hasznot nem vár, s azt ez idő szerint épen nem látja alkal-

masnak jobb fordulatot adni a haza ügyeinek. Ő meg van győződve, hogy a reactio jelenleg, Bécs megalázása után oly elbizakodott, követeléseiben oly annyira nem ismer határt, hogy avval most teljes lehetetlen csak kezdeni is valamely alkudozást. Különben is a király nevében kibocsátott nyilatkozványokban világosan kijelenti, hogy nem alkudozást, hanem feltételetlen meghódolást kiván. Ezen elbizakodottságában pedig mind addig nem fog alább hangoltatni, mig a nemzet valamely érzékenyebb csapást nem mérend reája. Mivel pedig a reactio jelenleg ily hangulatu, a nemzet sem volna képes egyelőre valamit határozni az alkudozás alapja iránt; mi nélkül sükeretlen lenne az érsekek minden fáradozása. Jőhet azonban idő, midőn a püspöki kar hasznos szolgálatot tehetend közbenjárása által a királynál. Ez lévén Kossuth véleménye az érsekek is fölhagytak szándékukkal a királyhoz utazni. Egyébiránt is Fogarassynak Olmützből néhány nap múlva visszatérte után, semmi kétség sem maradt fenn többé, hogy az ő utazásuk is oly eredménytelen leend vala, mint volt a főirat; s a gyönge királyt az igaz szó minden hangjától, minden jobb tanácstól elzáró kamarilla nekik sem engedett volna szabad bemenetet a királyhoz. 1848. Okt.

Megfordult-e már ez időben Kossuth agyában a gondolat, Magyarországot Ausztriától végkép elszakasztani, s a Habsburg Lothringeni dynasztiát trónvesztettnek nyilatkozatni, ő rajta s a sziveket vizsgáló istenen kivül ki tudná megmondani? De ha tán ötlött volna is eszébe ilyféle kósza gondolat, annyi bizonyos, hogy szándékká az még nem érett meg lelkében. Hitte ugyan, hogy képes leend némi sükerrel ellentállni a reactionak, bár az most már a birodalom egész erejével rendelkezik; hogy azonban elszakadási szándékot táplált volna magában, azt még sem az ország haderejének csekélysége, sem a közvélemény hangulata, sem a mindenfelől környező veszélyek nagysága nem teszi valószinűvé. Szándoka ez időben, miként némely nyilatkozataiból kitűnik, Kossuth elhatározásai s intézkedései.

1848. Okt. nem volt egyéb, mint annyi erőt gyűjteni a minden pillanatban várható megtámadtatás ellen hogy, ha diadalt nem vívhatna is ki, az ellenséget legalább a tél beálltáig tartóztassa fel a határokon; mert azt hitte, a tél folytában oly fokra emelendheti a nemzet hadi erejét, hogy a dynasztia, ha Magyarországot végkép elveszteni nem akarja, kénytelen leend az ország alkotmányának s törvényes függetlenségének alapján megalkudni. « Én — ugymonda egyebek közt, a táborból visszatérte után, a képviselőház nov. 9-kei ülésében, — én azon meggyőződésből indulok, miszerint a historiában is láttam Magyarországot sok háborúk, sok viszontagságok által környezve; de a szabadságért vívott egyetlen egy harcza sem végződött legyőzetéssel; hanem közönségesen alkuk által végeztetett be, . . . melyeket a nemzetnek felejteni mindig kész nagylelkűsége helybenhagyott. E harczok, bár hosszan, de végiglen győzedelemmel folytak. Most is kész vagyok tehát a nemzet szabadságáért folytatni az igazságos harczot... Az ellenséges seregek, melyek nemzetünk szabadságát el akarják tiporni, meg fogják ugyan kisérteni az áttörést a Lajtánál; de ha ott azokat meg nem győzzük: meggyőzzük Győrnél; ha itt nem, Komáromnál vagy Pestnél, vagy a Tiszánál, vagy távol a hegyek rejtekeiben, de végre meggyőzzük. Ha a nemzet ezen meggyőződéstől vezéreltetik, bizvást nézheti a multnak történelmében jövendőjének képét. »

Reményét fejezi ki aztán, hogy a tavasz előtt nagyobb ütközetek, melyek a nemzet sorsára döntőleg hatnának, nem fognak vívatni. « Akkor pedig, ugymond, az ellenség oly készen fogja találni a nemzetet, hogy azok, kik azt a legvégsőre kényszerítették, meg fogják bánni vakságukat. » E hitben arra inté a képviselőházat, hogy félbeszakasztott tanácskozásait, legalább is a legszükségesebb tárgyakra nézve, minő, például, az adó, kezdené meg ismét s folytatná azon nyugalommal és higgadtsággal, mintha az ország a legcsöndesebb békét élvezné; « mert, ugymond, a nemzet sorsa nincs veszélyben, s bár a haza sok részről meg van támadva,

és sok egyes szerencsétlenségeket lesz kénytelen szenvedni, de igazságos ügyének végdiadala előtte nem kétséges. » 1848. Okt.

Igazi meggyőződése volt-e ez Kossuthnak? — vagy csak azért tűntette fel beszédében a nemzet végdiadalának reményét annyi bizodalommal, hogy a képviselőházat némileg megnyugtassa, s a békét óhajtók törekvéseit háttérbe szorítsa s megszűntesse? — a dolgon mit sem változtat: annyi bizonyos, hogy ő a szerencsétlen kimenetelű schwechati ütközet után is teljesen el volt határozva, folytatni a háborút az ország függetlenségéért.

Ez lévén pedig elhatározása, mindenek előtt arról kellett gondoskodnia, hogy a « feltétlen meghódolást » kivánó Windischgrätz tábornagy s császári képviselőnek a tél beálltáig a határokon sükeresen ellentállhasson; mert kételkedni alig lehetett, hogy az ország meghódoltatásával megbizott herczeg, miután már Bécset is megalázta s lecsöndesítette, mennél elébb Magyarország ellen fordítandja túlnyomó haderejét.

Kossuth e végett, mihelyt az Ausztriából visszatért hadak a határokon elhelyeztettek, hosszu tanácskozásokat tartott Görgeyvel, kit, miként fentebb elbeszéltük, Móga leköszönése után a feldunai hadak fővezérévé nevezett. Már a schwechati ütközet előtt is, midőn a felett tétovázott a seregvezér s a képviselőház egyaránt, vajjon hadaink átlépjék-e az osztrák határokat, — Kossuthnak az volt kedvencz eszméje, hogy a bács-bánsági harcztéren minden támadó működések felfüggesztetvén, ott néhány védponton csak annyi erő hagyassék, mennyi a szerbek előnyomulásának meggátolására egyátaljában nélkülözhetetlen: s az onnan visszahuzandó, már harzedzett hadaink az újdon képzett honvédzászlóaljakkal együtt mind az osztrák határszélekre küldessenek; hogy ott a támadó harcz nagyobb mérvben megindíttatván, a forradalom az ország határain túl az osztrák tartományokba is kiterjesztessék. E nézet helyességét a háborúviselés szempontjából lehetetlen kétségbevonni: a terv mindazáltal egy részről a dunai táborunk fő tisztjeinél, kiknek a határokat átlépni

1848. Okt. egyátaljában nem volt kedvök, más részről a bács-bánsági seregek vezéreinél, kik viszont legjobb zászlóaljaiktól megválni semmikép sem akartak, annyi nehézségekre talált, hogy Kossuth arról egyelőre kénytelen lőn lemondani.

E tervet ő most megint szóba hozta a Görgeyvel folytatott tanácskozásaiban; de a felett, hogy a régi nehézségek még most is fennálltak, a támadó háborút Görgey, még tetemes erőszaporodás esetében is, mindaddig lehetetlennek állítá, mig összehevenyészett serege teljesen újra nem szerveztetik. Ő, e szervezés czélszerű végrehajthatása végett még azt is kivánta, hogy serege a határszélekről Győrig vonuljon vissza, hol a mult hónap folytában egy megerősitett táborhely készíttetett; nem alap nélkül jegyezvén meg, hogy a fáradalmas határőrzés, mely miatt a hadat múlhatatlanul hosszu vonalon kellene szétosztani, az újjászervezést majdnem lehetetlenné teszi. Kossuth azonban a sereget egyátaljában nem akarta visszavonni a határoktól, ugy vélekedvén, hogy védetlenül egy talpalatnyit sem szabad feladni a haza földéből, s hogy a határőrzés czéljainkat is jobban elrejtendi az ellenség előtt. Sőt, az ő eszméje szerint Görgeynek a határokról szünetlenül apró támadásokkal kell vala háborgatni az ellenséget, feltéve, hogy az a tavaszig halasztja támadó működéseit.

E tanácskozások folytában végre is abban állapodának meg, hogy a sereget Görgey a határszéleken elhelyezvén, annak újjá szervezéséhez lásson; ha pedig az ellenség támadó működéseit még a tél beállta előtt megkezdené, szétszakgatott hadait Győrnél pontosítsa össze s vagy ott, vagy a Vértеshegység valamely kedvező pontján, vagy, legrosszabb esetben, Buda előtt kisértsen meg egy elhatározó ütközetet.

Az ellenség, szerencsére, nem sietett megkezdeni támadó működéseit, neki is többféle hiányt kellvén pótolni hadaiban, mielőtt a bajos téli hadjáratra megindulna. Görgey ennél fogva hat hetet nyert seregének szervezésére.

Mig tehát itt az események függőben maradtak, s mielőtt elbeszélésünk azokra visszatérne, lássuk, mi történt, függet-

lenségi harczunk egyéb térein, különösen a bánságban, Bácskában és Erdélyben, az év végéig. 1848. Okt.

De még ezt is megelőzve említenünk kell egynémit azokból, mik Kossuthnak a seregből visszatérte után a fővárosban történtek.

Windischgrätz késedelmezése a támadó munkálatok megkezdésében Kossuthot mindinkább azon reménybe ringatá, hogy a herczeg egészen a tavaszig szándékozik elhalasztani az ország meghódoltatását. Ő tehát, hogy ezt akkorra is meghiusítsa, Pestre visszatérte után minden irányban nagy munkásságot fejtett ki. Figyelme, törekvése kiváltképen három fő pontra lőn irányozva: az ideiglenes, de a kilátások szerint hosszabb ideig fennállható kormány czélszerűbb szervezésére; a hadviselés minden kellékeinek a lehető legnagyobb mennyiségben s gyors előteremtésére; és a fellázadt népfajok megbékitésére vagy gyors legyőzésére. Ezek mellett némileg még a külhatalmakkal való viszonyokra is kiterjesztette figyelmét.

Kossuth szándékai a kormány rendezése körül.

A kormány, melyet Batthyáni Lajos véglemondása óta a honvédelmi bizottmány az alstátustitkárok segedelmével igazgatott, eddigelé egészen rendezetlen volt. A bizottmány tagjai naponként több óráig összeültek s meghallgatták a státustitkárok előadásait; felolvastatták az érkezett hivatalos iratokat, s a szükséges intézkedések felett azonnal testületileg határoztak; gyakran egyik s másik tag egymaga is elintézte a teendőket. Az igazgatás gyorsasága ezen modor mellett nem szenvedett ugyan hátramaradást; mert a felmerült ügyekben többnyire mindjárt ugyanazon vagy a következő napon kiadatott az intézkedés: de mivel a határzatok majd az egyik majd a másik bizottmányi tagtól származtak, annál inkább hiányzott a rend, egység, összevágás az intézkedésekben; hiányzott a belterjesség s a körülmények által szükségelt szervezések s újjáalakitások rendszeressége; és, minthogy a bizottmányi tagok nem egyénileg saját nevökben, hanem a bizottmány nevében intézkedtek, hiányzott a felelősség.

1848. Okt. Kossuth tehát ugy kivánta szervezni a kormányt, hogy mind ezen hiányok pótoltassanak: egység, rend, felelősség legyen az igazgatás külön ágaiban. E végett ő, s hihetőleg azért is, mert az oly esetlegesen támadt honvédelmi bizottmánynak néhány tagját nem szívesen látá részt venni a kormányban, a külön tárczák vezetésére felelős minisztereket kivánt kineveztetni a maga elnöklete alatt. Értekezett is e végett többekkel, kiket az egyik vagy másik tárcza elvállalására felszólított; de nagy nehézségekre találván, nehogy viszályt idézzen elő, szándokával felhagyott s csak arra szorítkozék, hogy a közigazgatásnak a körülmények által kiváló fontosságot nyert némely ága külön egyegy bizottmányi tag vezetésére bízassék. S igy lőn, hogy ő maga, az egésznek intézése mellett, a financzügy főbb tárgyait s a seregkiállitás gondját, a pénzügyi igazgatást Duschek státustitkár, az újonczok felszerelését Nyáry Pál, a hadügy egyéb ágait Mészáros, a rendőrséget Madarász László stb. vette át.

A hadsereget illetőleg, a schwechati ütközet óta fő gondja volt Kossuthnak, hogy az mind a feldunai táborban, mind egyébütt nemzeti lábra állíttatván, azon különbség, mely eddig a régi sorkatonaság, a honvédek s önkéntes csapatok közt létezett, megszűnjék, s az alkotmányra minden zászlóalj feleskettetvén, bensőleg is egyaránt szerveztessék, a nemzetietlen vagy épen ellenséges elemektől pedig megtisztíttassék. Ez utósóra annál nagyobb volt a szükség, mivel az alvidéken eddigelé leginkább a rosz érzelmű tisztek árulása rontotta meg a működések sükerét. Például Witte őrnagy még októberben is olyféle tanácskozmányokat tartott néhány tiszttársával és olyatén aláirásokat gyűjtögetett, melyek egyenesen a honárulási bűnök sorába esnek. A szervezés mellett, mi a fegyelmet biztosítá, a sereg szaporitása volt a főgond. Újonczokban nem volt hiány; mert a megyei s városi hatóságok általában véve elég buzgalommal jártak el kötelességökben, s a nép is készséggel küldé fiait a haza védelmére. Volt több hatóság, mely az országgyülés által megajánlott kétszázezer-

ből reá eső illetménynek, nem, miként eleinte kivántatott, negyed részét, hanem némelyek felét, mások az egész illetményt kiállitották. Az újonczok kiállitásánál sokkal nagyobb nehézségekkel járt a felszerelés. A budai ruhabizottmánynak régi, jobbára sárgafekete szinű tiszteivel, kik titokban ezer meg ezer akadályt görditének az egyenruhák s más felszerelési tárgyak gyorsabb kiállitása elébe, sok ideig kelle küzdeni a honvédelmi bizottmánynak; és e dolog minden sürgetések és parancsok daczára is igen lassan haladt elő, mig végre Nyáry Pál, a felügyelést magára vállalván, a titkos ármányoknak határt nem szabott; a rosz érzelmű tisztviselőket újakkal váltotta fel; a ruhaneműek s egyéb szerek kiállitására nem csak több műhelyeket, hanem a magán iparosok közt is pályázást nyittatott. Egyébiránt a szükséges fehérneműek nagy részét az ország külön vidékein keletkezett számos nőegyletek ajándékképen állitották ki. 1848. Okt.

Még több s nagyobb nehézségekkel küzdött a kormány a fegyverek kiállitásában. A nemzet részére biztositott várakban s a pesti tüzérlaktanyában, az ugynevezett újépületben, ágyu, szerencsére, oly számmal találtatott, hogy újak öntésére nem igen volt szükség, s csak felszerelni kellett a mindenfelől összehordott különféle nagyságu lőszereket. Öntettek mindazáltal újak is, mi végre számos község hazafiui készséggel ajánlá fel templomi harangjait. Az apró lőfegyvert illetőleg, már említők, mily árulásokat követtek el azon katonatisztek, kiket még Batthyáni Lajos küldött a külföldre fegyvert szerezni. Midőn pedig, ezek árulása napvilágra jövén, a fegyverszerzéssel mások bizattak meg, akkor már az ellenségeskedés köztünk s az osztrák kormány közt oly fokra hágott volt, hogy az osztrák tartományokon keresztül, melyektől környeztetének, semmit sem lehetett többé beszállítani. Hír szerint azon fegyverek közt is, melyeket a bécsi nép okt. 6-kán a fegyvertárban lefoglalt, több ezer magyar pénzen vásárlott fegyver találtatott.

1848. Okt. A budai fegyvertárt a kormány, daczára mind azon árulásoknak, melyek a katonatisztek által követtettek el, megfoghatatlan bizodalommal vagy inkább könnyelműséggel egész okt. közepéig azon idegen, ellenséges érzelmű tisztek kezelése alatt hagyta, kik oda még a bécsi hadi kormányszék által voltak kinevezve; s ezek itt is árulással viszonozták kormányunk bizodalmát. Polacsek őrnagy s fegyvertári felügyelő még októberben is többféle áruláson kapatott rajta. Nevezetesen okt. 3-kán a budai hidfőnél három, fegyverrel erősen megrakott szekér foglaltatott le, melyek Budáról Kassa felé, a galicziai határszélekre voltak utasítva. Ugyanazon napokban Polacsek a jászkun lovasok számára szükséges öt száz darab kardot kiadni vonakodott állitván, hogy kard a fegyvertárban nem létezik; holott utóbb, a fegyvertár megvizsgáltatván két ezernél több kard találtatott. A honvédelmi bizottmány e keserű tapasztalások után a derék Lahner őrnagyot nevezte ki nem csak a fegyvertár, hanem egyátaljában az egész fegyverkiállitás igazgatására. Csak ezután, e derék, erélyes tiszt működése következtében, jutott még a kormány tudomására mind azon aláváló árulásoknak, melyeket a fegyvertár elébbi felügyelői elkövettek. Elébb minden sürgetésekre az volt a válasz, hogy nincs fegyver: Lahner azonban mindjárt igazgatása első napjaiban annyit talált különféle helyeken eldugva, hogy a legsürgetőbb szükséget azonnal kielégítheté. Egyebek közt husz ezer puskacsövet is fedezett fel, melyeket aztán nagy szorgalommal szereltetett fel a gyorsan szaporodó zászlóaljak számára.

A szükséges fegyvermennyiségnek oly igen érezhető hiánya a pesti gépgyár és vasöntőde birtokosait már a mult hónapokban arra birta, hogy gyárukat fegyvergyárrá alakitsák által. E gyárhoz eleinte nagy remények csatlakoztak. Hír szerint már októberben naponként száz darab fegyvert kellett volna annak elkészíteni. E remények azonban még novemberben sem teljesedtek; sőt még a gépek sem voltak mind fölállítva. Több száz míves dolgozott ugyan már benne; de

1848. Okt.

még mindig nem volt kielégítő az eredmény. E lassuság arra birta Kossuthot, hogy e különben nagyszerű gyárat a birtokos társaságtól az osrzág számára vásárolja meg; mit aztán a nemzet hadiszertárai közé sorozván, Lahner ezredes fölügyelése alatt, az ügyes Rombauer iparügyi osztályfőnök igazgatására bizott. Hogy e gyár munkásokkal kellőleg elláttassék, nem csak azon honvédek, kik előbbi mesterségöknél fogva a fegyvergyártáshoz értettek, a gyárba rendeltetének, hanem minden nagyobb városok puskaművesei is összeirattak; hasonlókép a közálladalmi vas gyárak és bányák munkásai közől is az ügyesbek e gyárba küldettek; a munkások valamennyien biztosíttatván arról, hogy illő díjok mellett mind azon jótéteményekben is részesíttetnek, melyek a státus szolgáira nézve szabályszerűleg fennállanak. A gyár ekként kevés idő alatt elegendő munkásokkal elláttatván, nagyobb eredménynyel kezdett működni. A várakozásnak mindazáltal egészen soha sem felelhetett meg azon oknál fogva, hogy a külföldön megrendelt gépek szállitása elkésvén, azoknak egy részét behozni most már lehetetlenné vált.

E fő gyáron kivül kisebb műhelyekben még több más helytt is gyártattak fegyverek; egyebek közt maga a kincstár még Kassán és Beszterczebányán is alakíttatott fegyvergyárakat. Ezeknek működése tette aztán a kormányt azon állapotba, hogy november közepéig már ötven, végeig ötvenhat tökéletesen fölszerelt zászlóaljat s részint egészen felszerelt, részint felszerelés alatt lévő tizenkét huszár ezredet küldhetett a táborba. A honvédzászlóaljakkal s huszárezredekkel egy arányban szaporodott a tüzérek, utászok, hidászok s más hadi testületek száma is. A pesti egyetemnél, hol a tanulmányok folyama a háborus körülmények miatt megszűntetett; a hadi tan és tábori mind ember- mind barom- orvosi tanfolyamok annál nagyobb szorgalommal látogattattak. Az ifjuság egy része, mely még fegyverben nem állott, jobbára ezen tanfolyamok s a tüzéri gyakorlatok felé tódult; melyeket bevégezvén, mind újabb pótlékokkal nevelte a nemzet védseregét s egé-

1848. Okt. szította ki a hadviselésre szükséges különféle fegyvernemeket s hadi testületeket. A tüzérek jobbára a míveltebb osztályból, vagy már némi előismeretekkel biró tanuló ifjuságból származván, rövid egypár héti gyakorlat után elküldethettek a táborokba; s lelkesedve a hazaszeretettől, ily rövid tanulás és gyakorlat után is oly ügyesekké váltak, hogy az ellenség sokáig azon balhitben volt, miképen franczia tüzérek működnek ágyuink mellett. Csak az ugy nevezett manoeuverekben árulták még el a hosszabb gyakorlottság hiányát.

Lassabban haladt előre a huszárság kiállitása. Lóban ugyan nem volt hiány az országban, mely e nemes állat tenyésztésével oly terjedten foglalkodik; de mivel itt már nem csak az újonczot, hanem lovát is be kelle tanítani, a kiállitás több időbe került. Ennek gyorsitása, s még inkább azon páratlan harczias szellemnek, ügyességnek és bátorságnak fentartása végett, mely a magyar huszárt a maga nemében egyetlenné teszi s minden nemzetek könnyü lovassága közt első helyre emeli, a kormány jobbára csak a régi századokat pótolta ki, az öreg huszárok mellé, s mintegy vezetésök alá, adván az újonczokat. Mert a tapasztalás hamar kimutatá, hogy az újonczok az öregek közt pár hét múlva s gyakran már az első tüzben is ezekhez mindenben hasonlókká, hozzájok méltókká lettek. Minthogy azonban a tizenkét huszárezred egy része Olaszországban táborozott, vagy más osztrák birodalmi tartományban mintegy fogva őriztetett, utóbb mégis kénytelen lőn a kormány egész ezredeket is csupa újonczokból állítani. Méltó magasztalással kell egyebek közt megemlíteni gróf Károlyi Istvánt, ki azon összegen, mely a terjedelmes jószágaiban eltörlött urbériség kárpótlása fejében őt illeté, hazafiui áldozattal egy 1800 főre menő s egészen a háború bevégeztéig szolgálatban maradandó huszár ezredet ajánlkozott felállítani. A kormány, a nemzeti hálának némi jeléül, e lovasságot a gróf nevére keresztelte, ezredesévé pedig őt magát nevezte ki. A nemes gróf, testi szenvedéseinek daczára, hazafiui lelkesedéssel fogadta e kineveztetést s intézte el lovassága kiállitását.

E hadszaporitási buzgalom következtében, tényleges hadi erőnk az év végével ekként állott: 1848. Okt.

A régi magyar sorezredekből a kormány rendelkezésére állott huszonegy zászlóalj, melyekhez járultak még az ügyünkhöz csatlakozott Zanini és Ceccopieri olasz ezredek némely, szinte két zászlóaljra számítható osztályai; összesen mintegy 16,000 ember.

Honvéd-zászlóaljainkból, de részben még hézagosan felszerelve, létezett hatvan, melyek mindenike ezer főből állott; tehát összesen 60,000 ember. Ezeket még mintegy két ezerrel szaporítá a Vysocki és Bulharin által vezérlett lengyel, s a bécsi akadémiai legio és a tiroli vadászcsapat. A háború elején felállitott négy önkéntes hadtest a honvéd zászlóaljak szaporodtával folyton csökkenőben vala; az év végén még mintegy 10—12 ezer ember állott közőlök fegyverben.

Régi huszárezredeink, melyekből, mint fentebb láttuk, jobbára beszökés következtében és hézagosan tiz létezett az országban, újabb nyolcz ezreddel szaporíttattak; mikből azonban az év végével még kevés volt fölszerelve. Lovasságunk száma már mégis mintegy tiz ezerre emelkedett.

Fiatal tüzérségünk létszáma végre ez időben mintegy öt-hat ezerre ment kétszáz ötven ágyuval.

A nemzet régi kivánata volt egy hadi akadémia felállitása, hol fiai katonatisztekké míveltetnének ki. Az eszme, mint tudjuk, még a franczia háborúk korszakában pendíttetett meg; és számos hazafiak tetemes áldozatokkal járultak annak létrehozásához. A béke helyreállta után azonban a bécsi kormány számtalan akadályokat vetett az intézet felállitása elébe, mig végre azokat az 1825-ki és 1830-ki országgyülések leküzdvén, az épités valahára megkezdetett. Az intézet Ludoviceum nevet nyert Mária Ludovica királynő nevéről, ki midőn 1808-ban megkoronáztatott, a nemzettől neki szokás szerint felajánlott koronázási ajándokot nagy részben ezen intézet számára engedte át. A fényes épület Pest keleti szélén már 1836-ban készen állott; a nemzet hajlandó volt azt gazdagon megala-

1848. Okt. pítani; de mivel azt kivánta, hogy fiai ott a hadi tudományokban nemzeti nyelven taníttassanak, a bécsi kormány semmi módon nem engedte meg az intézet felállitását; s a palotaszerű épület mind eddig néptelenül állott.

Most annál nagyobb szüksége volt a nemzetnek ilyféle intézetre, mennél inkább éreztetett hiánya a tudományosan kiképzett katonatiszteknek. Mészáros hadügyminiszternek mindjárt tárczája átvetelekor egyik első gondja lett az intézet felállitása, és azonnal nagy tárgyszeretettel s ismerettel fogott is hozzá. Azonban, a sereg szervezésének tömérdek munkájával elhalmozva s a több ízbeni hosszas táborban léte által meggátolva, csak nov. végén fogá fel ismét az intézet ügyét; midőn végre minden arra vonatkozó terveit befejezvén, a tanfolyam megkezdését a következő év elejére tűzte ki.

Diplomatikai küldetések.

Mig az országban ekként folytak a hadi készületek, a honvédelmi bizottmány s annak élén Kossuth a külországok kormányainál is megkisértett némely lépést, hogy azokkal barátságos viszonyt kössön; de, fájdalom, mindenütt sikeretlenül. A franczia respublica eleinte óhajtani látszék ugyan kormányunkkal az összeköttetést, s maga adá ennek értésére óhajtását, Párisban egy magyar követet láthatni, részéről szinte hajlandónak nyilatkozván, képviselőjét Budapestre küldeni. Hír szerint ily képviselő már ki is volt volna jelölve Duprat Pascal személyében. Ennél fogva tehát még Batthyáni Lajos gróf Teleki Lászlót küldé a magyar kormány meghatalmazott képviselőjévé Párisba. Azonban, mire Teleki oda érkezett, bár alkalmasb egyéniséget ezen állomásra kormányunk nem találhatott volna, ott is megváltoztak a körülmények. Azért-e mivel Teleki megbizatása nem a király aláirásával adatott ki; vagy azért, mivel a miniszterium lemondott, az ideiglenes kormány pedig a dynasztiával időközben nyilt háborúba bonyolódott, minek következtében Cavaignac tábornok s kormányelnök, ki ez időben a római respublica iránt sem mutatott rokonszenvet, Ausztriával ellenséges viszonyba bonyolódni nem akart? —

Párisba gróf Teleki László.

annyi bizonyos, hogy Teleki a franczia kormánytól Magyarország képviselőjének el nem ismertetett. A gróf erre kijelenté, hogy Párisból, hol e szerint dolga többé nincs, távozni szándékozik. A franczia kormány azonban a nélkül, hogy őt hivatalosan elfogadná, magán uton egyre tartóztatá biztatásaival; de melyeknek végre sem lett semmi kivánatos eredménye. Teleki e várakozó helyzetében sem mulasztott el semmit, hogy a franczia kormányt ügyünk pártolására birja. Október folytában egy hosszu, alapos jegyzékben fejté ki a franczia miniszter előtt a magyar kérdést; az év vége felé pedig egy manifestumot adott ki a magyar nemzet nevében Európa mívelt népeihez: mind hasztalan; a franczia respublica kormánya nem lett ügyünknek barátjává. 1848. Okt.

Igy fogadtatván követünk a franczia respublica kormánya által, melynek, ha eredetéhez hű marad, a szabadságra törekvő népek ügyét támogatni, s a democratiát külföldön is erősíteni volt volna, saját érdekében is, természetes hivatása, nem nagy remény biztathatta kormányunkat, hogy a királyok kabinetjeinél szerencsésebb lesz diplomatiai lépéseivel. Kossuth mindazáltal mégis tett kisérletet, hogy Angliával némi összeköttetésbe léphessen. E végre Szalay Lászlót bízta meg, ki, mióta a német középponti hatalomnál semmi reménye sem maradt fel az iránt, hogy Magyarországgal szövetséget kössön, Párisban tartózkodék. November 12-kén kelt levelében bizá meg őt Kossuth, menjen át Londonba, figyelmeztesse az angol kormányt Magyarország terményi gazdagságára, mely a terjedelmes angol iparnak nagy hasznára válhatnék, ha a két ország közt kereskedelmi viszonyok támadnának. Meghagyja neki, értesítse az angol kormányt Magyarországnak mind átalános, mind különösen jelenlegi helyzetéről. Fejtse meg, miképen ha Magyarország Ausztria iránti régi viszonyaiba visszaesnék, az angol kereskedelem abból, mint eddigelé, ugy a jövőre is kizárva leendene. Adja elő az országban lefolyt újabb eseményeket: miképen mi készek voltunk Ausztria iránt mennyire csak az országnak törvények által biztosított

Angliába Szalay László.

1848. Okt. függetlensége engedte, minden lehetséges engedményt megadni, s hogy a legvégsőre hajtva is még mindig törvényes téren áll az ország képviselete és kormánya; más részről pedig tárja fel az osztrák udvar ármányait, melyekkel loyalitásunkat viszonozta. És ha Angolország igaz ügyünket pártolni saját érdekeinél fogva is hajlandó volna, kezdjen vele, a magyar kormány nevében, előleges értekezést s alkudozást, melyet azonban csak egy a londoni kabinettől Pestre küldendő követ által lehetne végkép befejezni; és azért sürgesse a követküldést.

Szalay deczember 11-kén irta első levelét Palmerstonhoz; de süker nélkül. Az angol kabinet mint tudva van, a státusok egyensúlya tekintetéből az európai politikában, hitágazatai közé számitá egy erős Ausztria letezésének szükségét. De ha ezt nem vennők is számba, tévutra vezették már azt Ponsonby lord angol követnek, ki tudósitásait részben a bécsi kormány sugallataiból, részint az e kormány által fizetett reactionarius bécsi lapokból merítette, az angol kabinethez irt levelei. E leveleknél, melyek utóbb a képviselők házával is közöltetvén, az ugy nevezett kék könyvben olvashatók, képzelni sem lehet együgyűbb s egyoldalúbb tudósitásokat egy oly nagy nemzet kormányához. Valamint helyesek valának azon értesitések, melyeket Blackwell, az angol kormány ügynöke, irt vala a pozsonyi országgyülés folyamáról Ponsonbyhoz: oly selejtesek és részrehajlók Ponsonbynak kormányához küldött későbbi tudósitásai. Világosan meglátszik rajtok, hogy az udvari reactio már az angol követet is körülhálózta. Ezt tudván, nem csodálkozhatunk az angol kormánynak Szalay levelére adott válaszán. Eddisbury alstátustitkár röviden kijelenté neki Palmerston külügyminiszter nevében, miként ez őt nem fogadhatja. «A britt kormány, ugymond, csak ugy ismeri Magyarországot, mint az osztrák birodalom egy alkotó reszét; és azért, ha a küldöttnek valamely közlése volna az angol kormányhoz, a Nagy-Britannia és Magyarország közt kötendő kereskedelmi szerződésre nézve, az csak báró Koller, az osztrák

császárnak képviselője által történhetnék meg.» Hijában válaszolt erre felvilágositólag Szalay, decz. 15-kén Palmerstonhoz irt levelében; hijában fejté meg neki, mikép ő Koller által, ki egy, Magyarországgal nyilt háborúban lévő osztrák miniszteriumtól vette megbizását, az angol kormánynyal nem léphet összeköttetésbe; hijában idézte neki az 1790-ki 10-dik törvényczikket, melyben Magyarország független kormánya s önálló státusléte világos szavakban biztosíttatik: az angol kabinet választ sem adott többé levelére. S igy azon kormány is, mely a mult századokban lefolyt forradalmak alkalmával nem egyszer maga kezeskedett a magyar alkotmány biztositásáért, most a megkezdett harcz kimenetelétől függesztette fel Magyarország állami függetlenségének elismerését. 1848. Okt.

Szalay, az angol kormánytól ekként elutasíttatván, az épen Londonban időző Guizot, volt franczia miniszter által, kivel régibb ismeretségben állott vala, szándékozott megkisérteni, tehetne-e még valamit a *foreign office*-nál. Őt is felkereste tehát. De «újra tapasztaltam, — irá deczemb. 21-kén Telekinek Párisba — hogy keservesen lakolunk hanyagságunkért, mely forradalmunk első hónapjaiban az európai sajtót aligalig juttatta eszünkbe. Szerencsém volt újra hallani mind azon alaptalan vádakat, melyek itt épen oly stereotypek, mint Franczia- s Németországban és Belgiumban. Említette, hogy a race-ok arisztokratiája ma már nem igen járja; hogy a tótokat miért nyomjuk el? stb. Fejtegettem előtte, hogy mind ezen vádak nyomorú koholmányok; hogy azon gyalázatos eljárásnak, melyhez a reactio irányunkban folyamodott, a historiában nincs párja stb. Előadásom figyelmet gerjesztett benne.» S végre is csak egy tanács lett a látogatás eredménye, mely igy hangzott a doctrinairek nagy mesterének ajkairól: «egyezkedjenek ki Ausztriával; Oroszország interventiója nekem napról napra valószinűbbnek látszik.»

Még evvel sem elégedvén meg Szalay, Londonban időzése alatt irt Frankfurtba Radovitz porosz tábornoknak ajánló levélért Bunsenhez, a londoni porosz követhez, ki Palmerston-

1848. Okt. nak nagy barátja, Ausztriának ellene volt, s mint ilyenről felteheté, hogy örömest teend olyast, mi Ausztria bajait neveli. Irt Leiningen herczeghez, a német középponti hatalom elnökminiszteréhez, kinek Frankfurtban jó indulatát tapasztalta vala, s kiről azt hitte, hogy mint Victoria királyné féltestvére, mondhatna mellette némi nyomatékos szót. Mind hasztalan. Az év végén sükeretlen hagyá el Londont. Meggyőződvén mindazáltal, hogy a magyar ügyet ott a közvéleményre, sajtóra való hatás által mégis szolgálhatja, egy emlékiratot készített.

Báró Splényi Lajos Turinban.

Szerencsésebb volt Teleki László a piemonti kormánynál, melynek Párisban lévő követével, Ricci Alberttel, lépett összeköttetésbe. Megkeresvén ezt a végett, hogy eszközölné ki kormányánál, miszerint a lombárd-velenczei tartományokból Piemontba átszökő magyar katonaság kedvezéssel fogadtassék: Riccitől már novemb. 22-kén oly választ nyert, hogy a szárd kormány kész a magyar hadaknak Lombardiából haza menetelét Piemonton keresztül elősegíteni, csak a módot tudja, miként lehetne ebben segedelmére a magyar kormánynak. Küldene tehát Teleki e végett egy ügynököt Turinba, ki kormányával a hadszállitás módjairól értekeznék. Teleki örömmel ragadá meg az alkalmat s b. Splényi Lajos kapitányt utasítá Turinba.

Splényit eleinte a legszebb remények kecsegtették nemcsak küldetésének kitűzött tárgya, hanem az átalános viszony tekintetében is a magyar és piemonti kormány között. Deczember 10-kén vezette be őt La Marmora hadügyminiszter Perron elnökminiszternél, ki neki mindjárt ezen első látogatásakor kijelenté, hogy a szárd kormány örömmel lépend a legszorosabb szövetségi viszonyba Magyarországgal. Felszólítá őt, tudassa ezt azonnal kormányával, s tudassa egyszersmind azt is, hogy Piemont a jövő februárban kétség kivül megkezdendi a háborút Ausztriával; mihelyt 120 ezer fegyverese lesz talpon, az ágyuk azonnal újra meg fognak dördülni.

Néhány nap múlva megváltozott ugyan a piemonti kormány személyzete, és Gioberti, a bölcsész-pap s az olasz egység egyik fő apostola, lépett a miniszterium élére: de ő még tevékenyebb volt az olasz-magyar szövetség megkötésében, mint elődе. Splényi egy iratára már deczemb. 21-kén kijelenté, hogy az olasz kormány buzgón keresi e szövetséget; e végett Monti grófot követül küldi Pestre, s mihelyt a magyar kormány őt hivatalosan elfogadandja, a szárd kormány is elismerendi Magyarország függetlenségét; s nemcsak mindent kész megtenni a szövetség szilárditására, hanem, ha majd Magyarország kormányformájáról leend szó, mindenben segélyére leend, hogy az a függetlenség alapján szervezethessék. Kijelenté továbbá, hogy Monti, utasítása szerint, a Magyarországban létező olasz katonaságot felszólítandja, csatlakozzék szívvel lélekkel a magyar kormányhoz, eleve is biztosítván a tiszteket, hogy azon rangban, melyet a magyar kormánytól nyerendenek, az olasz királytól is meg fognak erősíttetni. Végül igéretet tőn neki, hogy azon magyar katonák, kik az osztrák zászlókat odahagyva, Piemontba jőnek, mindenkép jó fogadtatásban fognak részesűlni. 1848. Okt.

E végső pont iránt két nap múlva tüzetesen is értekezett Splényi Gioberti elnökminiszterrel, Sonnaz tábornok s hadügyminiszterrel és Negri státustitkárral. Az értekezleteknek az lőn eredménye, hogy a turini kormány helyet tűzött ki, hol az átjövendő magyar katonák fogadtassanak, élelemmel s fegyverrel láttassanak el. Mivel az eddig átjöttek közt tiszt nem létezett, a Nostitz-féle osztrák ezredben szolgált s magyarul beszélő olasz tiszteket küldött vezényletökre. A hatóságokhoz pedig körlevelet intézett, meghagyván azoknak, hogy az eddig átjött, de szétszóródott magyar katonák valamennyien a kitűzött tanyára szállíttassanak. « Az olasz kormány — irja a Telekihez intézett tudósitásában Splényi — ugy tekinti Magyarországot, mint üdve horgonyát. » Buzgalmát a magyar ügy felsegitésében nemcsak az által tanusítá, hogy Montit követül küldötte Pestre; hanem egy más tekin-

1848. Okt. télyes ügynököt, Valerio képviselőt, a déli szláv tartományokba is kiküldeni szándékozott, hogy a kedélyeket ott a magyarok felé hajlítani ügyekezzék. E küldetés azonban a bekövetkezett események miatt nem mehetett végbe.

Bár azonban ekként mindenben megelőző szívességgel fogadtatott a turini kormánytól, küldetése fő czélját, a Lombardiában lévő magyar katonaság nagyobb mérvben eszközlendő megszöktetését, még sem érhette el Splényi. Nem mulaszta ugyan el hazafias felszólításokat szóratni szét a magyar ezredekben; de reményei, melyeket egypár Turinban talált huszár ébresztett benne a tömegesebb átszökés iránt, nem teljesűltek. Január 2-kán hirét vette, hogy 340 vitéz kelt át a Ticinon; utóbb azonban e hír is valótlannak bizonyult. « A Lombardiába küldötteim elseje — igy ir Splényi egyebek közt január 8-ról — szerencsésen visszaérkezett; nagy örömet okozott viszontlátnom e derék fiut, neve Balog Dávid. Megjárta Milánot, Comot, Monzát stb. összefutott négy ezredet, számos tisztek s altisztek aláirását hozta meg, kik mindnyájan azt izenik, hogy e pillanatban lehetetlen az átszökés, miután a magyar ezredek a határszélektől belebb szállásoltattak el; de mihelyt a háború kitör, a haza számíthat reájok. Radeczky ezer aranyat hirdetett jutalmul mind azoknak, kik elfogják vagy feladják azon ügynököket, kik a magyar katonák közt kiáltványokat osztanak szét; s elég egyet csak olvasni, vagy birni, hogy főbe lövessenek. Egy napi rendet bocsátott ki, melyben mondja, hogy csak egy kis töredék háborog Magyarországban; a nemzet meghódolt a császárnak s 40,000 újonczot ajánlott a császári olasz sereg segélyére. A kémkedés, vádaskodás nagy fejlődést nyert, és szegény vitézeink a legcsekélyebb gyanú miatt is könyörűlet nélkül lövetnek agyon. Ez lett sorsa egyebek közt Berzsenyi altisztnek a Fenčz-Károly ezredben, mivel egy kiáltvány táláltatott nála. Bámulni kell Balog bátorságát s mind azok hazafias, önzetlen érzelmeit, a kikkel leveleimet, kiáltványaimat közlé, s kik közt egy sem táláltatott, ki az ezer aranyat a becsületnél s köte-

lességnél többre becsűlte volna. A haza iránt legbuzgóbbak egyike Ujhelyi, egyik ezred papja.» 1848. Okt.

Ezen s ilyféle rendszabályok által sikerűlt a tömeges átszökést még azután is meggátolni, midőn a háború kitört Ausztria és Piemont között. Egyesek mindazáltal daczoltak minden veszélylyel; s mintegy százra ment utóbb az átjöttek száma. De a szerencsétlen novarai ütközet után ezek is elhagyni kényteleníttettek Olaszországot. Ötvenhatan franczia földre jutván, mivel az idegenek legiojában szolgálni s Algirba menni nem akártak, a rendőrség által Boulogneba kisértettek, onnan Angliába, vagy Amerikába szállíttatandók. Más husz közlegény Türr hadnagygyal ment Lyonba, s mivel ott nem tűretett, Badenben állt szolgálatba. Mások egyenként szóródtak szét Olaszországban. —

Kisérletet tőn Kossuth még a porosz udvarnál is, hova Wimmer evang. papot küldé némi megbizásokkal. A szerencse azonban ott neki sem szolgálván, Wimmer a Hanza városokban ügyekezett részünkre fordítani a közvéleményt. Majd, a kormány megbiztából Londonba utazott fegyvert vásárolni. Szept. 1-jén 2000 darabot indított vala utnak; de azok az osztrák határszéleken lefoglaltattak. Hasonló sors érte azon fegyvereket, melyeket Sztankó kapitány Lüttichből, Belgiumban, szállított kormányunk számára. Egy szállitmány Boroszlóban koboztatott el. Szalay tudósit, hogy a Cotton-Fry and Trumann háznak, melytől ama 2000 darabot Wimmer vásárolta volt, egy tagja, az év vége felé személyesen járt Pesten, de azon meggyőződéssel tért meg, hogy a további szállitásra nem tudott módot találni.

E nehézségek a kész fegyverek szállitásában arra birták Telekit, hogy puska s más lőszer-műveseket küldjön az országba. Irínyi, a melléje küldött segéd, által fogadott is tehát mind Párisban, mind Lüttichben több gyutacs- és puskaművest az ország szolgálatába; kik azonban az osztrák határszéleken szinte nem juthatván át, mindnyájan visszatértek.

MÁSODIK FEJEZET.

A bács-bánsági háború seregeinknek onnan kivonultáig.

Kossuth szándokai a bácsbánsági hadakkal.

Mióta Windischgrätz herczeg s tábornagy, császári képviselővé neveztetvén, azon küldetést nyerte feladatául, hogy Magyarországot az oktober 3-kai és 16-kai manifestumok értelmében, fegyverhatalommal kényszerítse engedelmességre: Kossuthnak, mint említők, az volt terve, hogy Bács és a bánság, némely főbb pontok megvédése mellett, ideiglen magokra hagyassanak, s az ott működő számos, épen legedzettebb hadaink, Windischgrätz betörésének meggátlása végett, szinte a Feldunához szállíttasanak. Ő ugyanis ugy volt meggyőződve, hogy a szerbek, kik a védő háborúban oly erőt és szivósságot tudnak kifejteni, a támadó haborút nem képesek nagyobb sükerrel folytatni; s néhány főbb ponton felállitandó hadosztályaink elégségesek lesznek a lázadásnak Bácskán s a banságon túl terjeszkedését maggátolni. Alkalmilag kezdendő békealkudozásokkal is vélt nyerhetni annyi időt, hogy a kivonandó sereget szükség esetében az alakulásban lévő honvédzászlóaljakkal pótolhassa. De ezen terve, mint már tudjuk, a bács-bánsági hadvezérek, Kiss Ernő és Bakonyi tábornokok vonakodása miatt, nem mehetett foganatba. Midőn aztán Windischgrätz késedelmezése hadjáratának megkezdésében azon reményt ébreszté benne, hogy a herczeg a tavasz előtt meg

sem kisérlendi küldetésének végrehajtását : a bánságra s Báeskára nézve oda fordítá leginkább gondjait, hogy a tél folytában ott kifejtendő nagyobb erély s a nyerendő győzedelem után békealkudozások kezdessenek, melyek lehetővé tegyék seregeinket onnan a tavasz kezdetével kivonni s az osztrák hadak ellen vezetni. 1848. Okt.

Kossuth e nézeteit a háború módjának intézésében lehetetlen nem helyeselni; mert az erélyes működésre a bánságban s Bácskában soha sem volt nagyobb szükség, mint jelenleg, midőn egy részről a temesvári és aradvári őrségek már nemcsak a szerb lázadást gyámolították, hanem, a Bécsből jött rendeletek szerint, magok is élénken megtámadták az országot; más részről ugyanakkor a szerbek is oly utasítást vettek, Mayerhoffer belgrádi consul utján, hogy minden erejökkel támadólag kezdjenek működni a magyar hadak ellen.

Mayerhoffer, miként a Jellasicshoz még szept. 20-kán intézett levele tanusítja, ez időben főleg abban működék, hogy a szerbeknél, kik eddigelé egyedül nemzetiségi érdekeik mellett harczolának, a fajháborút megszűntesse, s belőlök ezentúl a császári érdekek mellett küzdendő császári segédhadakat alkosson. E czélt az által vélé legkönnyebben elérhetni, ha egy részről Sztratimiroviesot, ki mindenek felett nemzetisége érdekeit tartván szeme előtt, ha ezek a magyar kormány által kielégíttetnének, a békekötéstől sem volt idegen, — a fővezérlettől elmozdíttathatja; más részről a szerviánusok segély hadait az országból eltávolíthatja.

A patriarchát s a főodbor néhány befolyásosabb tagjait megnyervén, valóban sikerült is neki Sztratimirovics kezéből kivétetni a fővezéri botot. De Knicsanin, a szerviánusok vezére, s maga a Garasanin által vezérlett szerbországi kormány egyátaljában nem volt hajlandó visszavonni a szervianus csapatokat, mig fajrokonaik, kikért fegyvert fogtak, nemzetiségi czéljaikat el nem érik. Mayerhoffer tehát, őket tűrni kénytelen, oda fordítá törekvését, hogy legalább hadviselésök iránya in téztessék oly módon, miképen azt a császári érdekek kivánják.

1848. Okt. E végett a patriarcha s a megnyert odbori tagok közbenjárása által túlnyomó befolyást szerzett magának a hadi intézkedésekre. S épen az ő tanácsainak lőn eredménye, hogy a főodbor, mindjárt Sz.-Tamás második sükeretlen ostroma után elhatározta, hogy az összes szerb haderő támadólag kezdjen működni a magyarok ellen. Mi alatt Jellasics Buda felé közeledett, a szerbeknek, terv szerint, Szeged felé kell vala előnyomúlniok s a bán működeseit támogatniok.

A szerbek támadó hadjárata Ó- és Török-Becse és Kikinda ellen.

A hadjárat azonban különféle akadályok miatt csak oktober 13-kán mehetett végbe. Tervök az volt, hogy a Tisza két partján fekvő Ó- és Török-Becsét, ugy Kikindát is elfoglalván s a lázadást a kikindai kerületre is kiterjesztvén, a bácsi és bánsági hadaink közt eddig fennállott összeköttetést megszakaszszák; s aztán a temesvári őrséggel kezet fogva, a magára maradt bánsági seregünket minden oldalról körülvegyék és elnyomják.

E terv kivitelére, oktob. 13-kán, három szerb had, mindenik mintegy három-négy ezer főből álló, indult meg kitűzött czélja felé: az egyik, mely a földvári, turiai és sz.-tamási táborból gyűlt össze, Ó-Becsét— ; a másik, mely a csurogi táborból a Tiszán átkelvén, Török-Becsét —; a harmadik végre, mely a német bánsági őrvidékről Botoson, a Temes folyó mellett, összegyűlve, szekereken nyomult előre, Nagy Kikindát támadta meg. A terv ügyesen készült : ha a szerbek e helyeken győzedelmeskednek, a Becskerek és Versecz vidékén lévő hadaink, minden összeköttetéstől elvágatva, s mindenfelől körülvétetve, aligha el nem nyomattak volna a szerbek és a temesvári őrhadak túlnyomó erejétől. Szerencsére, mind a három helyen derék férfiak kezében volt a vezérlet.

A harcz Török-Becsén kezdődött, hol Rohonczy Lipót, helybeli földesur, különben nyugalmazott csász. kir. kapitány, most nemzetőri őrnagy, a Turszkyféle ezred félszázadával, hat száz Csongrád megyei nemzetőrrel s két ágyuval szállásolt; mely haderőhöz még két-háromszáz helybeli ma-

gyar nemzetőr csatlakozott. De ezekhez még idején érkezett meg Ó-Becséről Damjanics vezérlete alatt a harmadik zászlóalj három százada s két század huszár két ágyuval, kiket az ott vezénylő Fack ezredes, mihelyt a szerbek támadásáról értesűlt, a Tiszán át Frányovára szállított, mely helység majdnem érintkezési közelségben áll Török-Becséhez. A vezényletet a magyar had felett Csuha alezredes vette át, ki oda nem rég érkezett vala Szegedről. A szerbek, mintegy három ezren, nyolcz ágyuval oly hevesen rohanták meg a várost, hogy a mieink a város széleiről az annak belsejében készült sánczok és torlaszok mögé kényteleníttettek vonúlni. A benyomult ellenség e sánzok ellen több ízben, de mindig sikeretlenül, intézett támadást; utóbb pedig az eredménytelen harczot megunván, rabláshoz s gyujtogatáshoz fogott. Rövid idő alatt a városnak általok megszállott részét lángtenger borítá, mi azonban vesztökre vált. A helybeli nemzetőrség, vagyonát ekként megemésztetni látván, a boszu dühével rohant ki a torlaszok mögül, s a vásárhelyi nemzetőrségtől támogatva, oly erővel támadá meg a jobbára rablásnak eredt szerbeket, hogy ezek, számos társaik eleste után a városból kivonúlni kényszeríttettek. Ezen pillanatban érkezett meg Damjanics vezérlete alatt az Ó-Becséről küldött segély, mely aztán a visszavonuló szerbeket, makacs ellentállás után, rendetlen futamlásra kényszerítette. Az ellenség a harczban és futásban mintegy kétszáz halottat vesztett. A mieink, fedett helyzetökben igen csekély veszteséget szenvedtek: a holtak és sebesek száma alig ment huszra. Ezen utóbbiak közt volt Kürscher a Csongrád megyei nemzetőrök derék őrnagya is, ki a harczban szép példáját adta rendíthetlen bátorságának. A legénység soraiban a diadal érdeme kivált a helybeli s a vásárhelyi nemzetőröket s a Turszkyak félszázadát illeti. Ez utólsók közől tizenöten nyertek arany érmet. A nemzetőrök mindazáltal a csatában kiérdemlett dicsőséget nem kevéssé homályosították el az által, hogy az ellenség megfutamitása után a helybeli szerbekre rohantak, és közőlök számos ár- 1848. Okt.

1848. Okt. tatlant — mert a lázadásra hajlók már rég átszöktek a csurogi táborba, — agyonlőttek vagy kifosztottak. A szerbek gyujtogatása következtében mintegy százötven ház lett a lángok martalékává.

Nem kevesbbé véres volt a harcz Ó-Becsénél, hol Fack ezredesnek, miután a török-becseieknek az említett segélyt át küldötte, még hét század gyalog honvéd, két század Ferdinánd-huszár s majdnem két ezer nemzetőrség és felkelt nép állott rendelkezésére. A szerbek itt is nagy erélyt fejtettek ki a támadásban; de egy makacs harcz után itt is hanyatlhomlok visszafutni kényszeríttettek földvári sánczaikba. A szerbek huszárainktól egészen a Ferencz-csatornáig űzetvén, e harcztéren is nagy veszteséget szenvedtek. E csatáról számos egyes hősi tettek híre keringett az alföldön. Kráy és Pukli huszár századosok bátorságát, kik a rohamban századuk élén vágtak be az ellenség csoportjaiba, hasonlókép Orbán huszárkáplár vitézségét, ki az ellenség tömegébe keveredett Fack ezredes életét mentette meg, az egész tábor megasztalással emlegeté.

A Kikindát megtámadott szerb had sem aratott nagyobb dicsőséget. A támadás itt az ó- és török-becseinél egy nappal később történt. Nagy-Sándor alezredes itt csak egy gyönge nemzetőri csapattal szállásolván, s a szekereken érkezett ellenségtől meglepetvén, kivonulni kényteleníttetett ugyan a túlnyomó erő előtt; de midőn értesült, hogy a betört ráczok az egész kerület szerb népségét fegyverre szólítják, gyönge erejével is annyira nyugtalanítá az ellenségt, hogy ez nem bátorkodott, mint szándéka volt, a ráczság fellázitása végett a szomszéd községekre szétterjedni. Pár nap múlva pedig, a becsei vereségeknek s a Becskerekről kiküldött rendes had közeledésének hírét vévén, szekereiken, oly gyorsan, mint jöttek volt, tértek vissza a Temes melleti táborukba. A kikindai szerb lakosság, azon bünéért, hogy a betört végvidékiekkel nemcsak czimborált s magyar és német laktársait fosztogatta, hanem még lövöldözött is a magyar seregre, városnegyedének elhamvasztásával lakolt.

És ez lőn eredménye a Mayerhoffer által előkészített szerb támadásoknak. A Tisza két partján szenvedett érzékeny vereségek rémülést terjesztettek a felkelt szerbek soraiban; de egyszersmind a mi részünkről is egy sajnálatos kicsapongásnak szolgáltak indító okául. A szerbek e sürű támadásainak híre a Becsétől és Kikindától nem messze fekvő Szeged polgáraiban is lázas izgatottságot szült; mert bár a város közelében nem létezett is szerb tábor: közel szomszédságában több népes szerb község feküdt a Tiszán túl. De csak hamar megérkezett az ó- és török-becsei győzedelmek híre is a városba, s az elébbi aggodalmakat s izgatottságot féktelen lelkesedéssé változtatta a városi nép alsóbb osztályaiban. Az egymást rögtön felváltó indulatok mintegy elbóditák s oly borzasztó kicsapongásokra ragadták a népet, melyek, mint függetlenségi harczunk sajnálatos foltjai, szomorú tanuságát adják, mily könnyen vak dühhé fajul a legszentebb ügy mellett fellobogó lelkesedés is, ha eszélyes vezetés által nem mérsékeltetik.

1848. Okt.

Az okt. 15-kei kihágások Szegeden.

Oktober 15-kén, Vukovics kormánybiztos felszólitása következtében, hat század nemzetőr indult Szegedről Kikindára. Midőn a nemzetőrség utócsapata Szőregen, a várostól egy negyed mérföldnyire fekvő, jobbára szerbektől lakott községen haladt keresztül, soraiban azon hír futamlék, hogy a helység szerb lakosai fegyvert rejtegetnek, s a nemzetőrség elvonulta után magyar laktársaikat megtámadni szándékoznak. Mennyi való volt e hírben, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy midőn az e hírre felingerűlt nemzetőrök a ráczok házait megmotozták, fegyvert csakugyan több házban találtak. A házmotozás alatt a nemzetőrök s helybeli szerbek közt verekedés tört ki, minek folytában amazok ezek közől többeket megöltek. E közben két ittas nemzetőr visszafut Szegedre s a város népét azon álhírrel riasztja fel, hogy szerviánusok jőnek a város ellen, kik Szőregen már össze is csaptak a nemzetőrökkel. A nép e hírre felháborodik, a harangok félreveretnek, riadó doboltatik, s mindenki fegyvert ragadva a Tisza partjára siet;

1848. Okt. a várban létező ágyuk, kartácsokkal megtöltve, a hidfőre irányoztatnak; a nemzetőrség bódultságában fel s alá futkosva, fegyvereit sütögeti.

E pillanatban Szőreg felől vörös övű oláhországi marhahajtók közelednek a hídhoz falkájokkal. A dühétől elvakított nép bennök a hírlelt szerviánokat véli szemlélni, rájok rohan s közőlök tizenhármat könyörűlet nélkül felkonczol. Az elkövetett vérengzés, mint történni szokott, a szenvedélyeket még inkább felfokozza; semmi tekintély, a higgadtabb polgárok semmi törekvése nem képes többé lelohasztani a nép dühét. Rárohannak a városbeli szerb kereskedők boltjaira; tőlök lőport kivánnak, s mivel azt vagy épen nem, vagy csekély menynyiségben kapnak, négy boltban erőszakos fosztogatáshoz kezdenek; a tulajdonát védő Zseravicz előkelő szerb kereskedőt egy másikkal agyonverik, s még amannak neje ellen is kezet emelnek, kit azonban Czikó kapitány nagy bajjal mégis megment az őrjöngők kezéből. Ez alatt egy más dühös csoport a városi fegyver s lőszertárra rohan, s azt kiüríti. Minden újabb erőszak csak dühét neveli az eszevesztett tömegnek, melyben az első sikerült kisérletek a rablás vágyát is mindinkább felfokozzák. Egy részök a boltokat fosztogatja; más részök a martalékon összeveszve, egymás közt vérengzik; az erősebb leüti a gyöngébbet, hogy zsákmányától megfoszsza. A nemzetőrség nagyobb része a várostól távol, a helyben szállásoló katonaság pedig igen csekély számban lévén, a hatóság hasztalan törekedik véget vetni a dúlongásnak. A dühöngők még a rendet helyreállítani törekvő nemzetőrökre is fegyvert emelnek s közőlök többeket lelőnek vagy megsebesítenek. A város egy tekintélyes lakosa, Beniczky birtokos, nemes elszántsággal lép a dühöngők elébe s őket szép szóval ügyekezik lecsöndesíteni; de egy golyó a tömegből őt is a földre teríti. A nap nagy részén megfékezhetlenül folyt a dúlongás, melynek, Egressy Gábor kormánybiztos jelentése szerint, hatvan halott és sebesűlt esett áldozatává. A nemzetőrségnek csak más nap sikerült megfékezni

1848. Okt.

a rendbontókat s beszedni az elrablott fegyvereket; de a kedélyek ingerűltsége, a zavar még több napig s annál károsabban tartott, mivel a város fő rak- és szállító helye volt az alsó táborok szükségleteinek. Hogy e rendbontás, mely a még mércziusban több helytt végbement zsidóüldözésekkel függetlenségi harczunk egész ideje alatt egyetlen szégyentény a maga nemében, oly borzasztó fokra emelkedhetett, minden esetre a hatóság erélytelenségének s annak tulajdonítandó, hogy, a megbukott királyi kamara részrehajló, igazságtalan pártfogása következtében, a polgárok s a felettök zsarnokoskodó városi tanács közt kifejlett számos évi viszályok a hatóság tekintélyét egészen aláásták. Végeredményben mindazáltal ezen iszonyú kihágás átka is azok fejére nehezedik, kik a szerb népet az alföldön azon szörnyű kegyetlenségek elkövetésére ingerelték, melyek aztán a magyarokban is fölkeltették a boszu s visszatorlás dühét, mely ezen esetben, fájdalom, ártatlanokat ejtett áldozatul.

A temes- és arad-vári őrségek kicsapongásai.

De bár mily bűnösök is e kicsapongások szerzői, még szigorúbb gáncsot, keményebb megróvást érdelmelnek azok, kik hasonló bűnöket nem az indulat vak dühében, hanem higgadt kedélylyel, számitó gonoszsággal követtek el a haza békés polgárain. Ezek sorában legelől állanak az ország ellen fellázadt temesvári s aradvári őrségek intéző tisztjei, kiknek, mióta az oktober 3-kai kir. manifestum következtében az engedelmességet a kormánynak felmondták, fő törekvése lőn, a a bánságnak eddigelé még csöndes szerb és oláh népségét a magyarok ellen fellázítani s köztök a legborzasztóbb polgári háborút felszítani.

Mi különösen a temesváriakat illeti: a zsarnokságot, rettegtetést napról napra iszonyúbban űzték mind a városban, mind annak vidékén. A törvényes tisztviselőket elűzték vagy befogatták, újonczoztak, népfelkelést rendeztek. Azoknak, kik az általok elšzabott esküt letették, az elébb elszedett fegyvereket viszaadták; azokat ellenben, kik a hazafiság hiré-

1848. Okt. ben álltak, vagy gyanujába estek, elfogatták s bebörtönöztették. Kiket öltönyükön nemzeti szinű csokorral, kalapjokon tollal kézre keríthettek, kegyetlenül megverették. A várban alig hagyhatta el házát veszély nélkül a magyar ember. A rosz szenvedélyek aljas kitöréseinek a rácz és oláh lakosságban tág kaput nyitottak. A rácz lakosság, számra különben is túlnyomó, a katonatisztek pártfogása alatt büntetlenül követhetett el magyar polgártársain bármi embertelenséget. A vidéken napi renddé vált, hogy a fellázított ráczok s oláhok a zsidók és más nem ó-hitűek házait kirabolták; a vagyonosabb magyar és német lakosokat — mert a felvilágosodott, könnyen el nem csábítható németek is jobbára hívek maradtak a szabadság ügyéhez, — a kalandozó katonaságnak feladták, hogy Temesvárra hurczoltatván, vagyonukat elrabolhassák. Magok a katonatisztek is kaptak ilyféle martalékon: sokakat minden ok nélkül is befogattak a vagyonosbak közől, hogy tőlök szabadságukért pénzt csikarhassanak ki. Ezt követte el, például, Sandrovics kapitány oktober 18-kán Csákován, mintegy tizenöt jobb módu magyar és német polgáron. Ugyanezen község féktelen szerb lakossága a szomszéd Gilád helység oláh lakosait papjaik ellen is felláziták, csak mivel ezeket hű hazafiaknak ismerték. A felbőszült néptömeg saját két derék papját kegyetlenül felkonczolta. Az említett Sandrovics Csákován, mely Temes megye egyik újonczozási állomása volt, Kálóczy főhadnagyot hatvan újonczczal fogolylyá tette, a nemzetőrséget lefegyverezte; a vidéki községekben a közadónak a megyei tisztviselők kezébe fizetését eltiltotta.

Hasonló történt néhány nap múlva Lugossal, Krassó megye székhelyével. Miután itt a vegyes lakosság az erőnek minden ellentállás nélkül meghódolt, s az ott szállásolt 250 újoncz honvéd s mintegy 300 nemzetőr, a mintegy ezer főből álló ellenséggel nem mérkőzhetvén, a verseczi tábor felé vonult, a császáriak a várost megszállották, a megyei hatóságot feloszlatták, Makay Sándor másod alispánt elfogták s Temesvárott börtönbe vetették; Marsovszky László főszolgabirót kegyet-

lenül megverték s veszélyesen megsebesítették. Jakabfy Kristóf alispán elég szerencsés volt mind személyét, mind a megyei pénztárt idején megmenteni. Lugos elestével Krassó megye nagyobb része elszakadt a törvényes hatóságtól. És a hová csak a várparancsnokság, mely mintegy hat ezernyi gyalog s lovas haddal és 250 ágyuval rendelkezett, hatalmát kiterjesztheté, a haza híveivel mindenütt ugy bánt, mint elitélt felségsértőkkel: személyeiket bebörtönözte, javaikat elkobozta, vagy a felizgatott rácz és oláh rabló csoportok pusztitásainak engedte martalékul. A temesvári börtönök rövid idő alatt megteltek az elfogott s behurczolt békés hazafiakkal. Kiket elfogniok nem sikerült, a felizgatott nép üldözéseinek tárgyaiul tűzték ki: Vukovics kormánybiztos és Kiss Ernő tábornok fejére százszáz, Murányi temesi alispánéra ötven aranyat tűztek ki díjul az elfogónak. Majd egy kiáltványt bocsáta ki a várparancsnokság, melyben kijelenté, hogy a magyar «rebelliseknek», mint a hazafiakat nevezé, jószágaival a háború által kárt szenvedett császári érzelműeket fogja kármentesíteni. De nincs helyünk elbeszélni mindazon borzasztó részleteket, melyeket a lázadó katonaság s az általa felbujtott rácz és oláh nép féktelensége a bánságban elkövetett. A temesvári katonai kormány előzménye volt azon iszonyú zsarnokságnak, melyet Haynau tiz hónap múlva az egész országra kiterjesztett. 1848. Okt.

A magyar kormány, melynek fő figyelmét a Feldunánál Windischgrätz vette igénybe, jelentékenyebb haderőt Temesvár ellen ez időben még nem küldhetvén, legalább a várőrségnek a megyékben megkezdett barangolásait óhajtá lehetőleg szűk körre szorítani. Eleinte e végett Csongrád és Csanád megyékből s a Jászság- és Kunságból állított fel a Temesvárra vezető országutakon mintegy három ezernyi felkelt népet. Majd Nagy-Sándor alezredest, ki elébb a kikindai kerület fékentartásában nagy hazafiui buzgalmat fejtett ki, rendelte oda, egy század Hanover-huszárt s két század bihari lovas nemzetőrt is küldvén a felkelt nép támogatására. Nagy-Sándor harczai a temesváriakkal.

1848. Okt. Nagy-Sándor a felkelt nép javából egy mozgó csapatot alakítván, működéseinek alapjául, hogy mind maga összeköttetésben maradjon az ó-aradi táborunkkal, mind az ellenséget élelmezési forrásaitól elzárja, működési alapul Zsombolyát tűzte ki s onnan Gyertyános, Kis-Jécsa és Billét helységekig terjeszkedvén, gyakran összecsapott a barangoló várbeliekkel, Ezek aggodalommal szemlélék a magyar had éber mozgalmait s nehogy az a várig terjeszkedjék, Kis-Becskereket, hol több országut egyesül, sánczokkal kezdék körülvétetni. De alig értesűlt erről Nagy-Sándor, a helységet novemb. 11-kén megtámadta, s az ott tanyázó ellenséget a várba bekergette. Ez alkalommal egy csapat oláht is megszabadított, kiket a katonaság erőszakkal kényszerített résztvenni kirándulásaiban. Pár nap múlva azonban egy csapás érte a mozgó hadat. A várbeliek értesűlvén, hogy Gyertyánoson csak félszázad nemzetőr tanyáz, rajtütöttek s közűlök tizenhetet agyonlővén, a többieket magokkal fogságba vitték. Nagy-Sándor e veszteséget megboszulandó, novemb. 15-kén Sz.-Andráson támadta meg az ellenséget, s benne mintegy negyvenet levágván, a többieket a várba űzte. Itt vette hírül, hogy a várbeliek egy osztálya Knéz helységet is megszállta, s onnan az aradi táborral való összeköttetését fenyegeti. Ott is felkereste tehát őket; de most nemzetőreink rendűltek meg a számosabb rendes katonaság rohamától s kartácstüzétől, és tetemes veszteség után megfutamodván, Zsombolyára vonúltak.

E sajnos esettől fogva rendetlenség harapódzott el mozgó seregünkben; főleg a csanádi nemzetőrök vádoltattak engedetlenségről. Nagy-Sándort ezen körülmény arra kényszeríté, hogy azontúl csak védelmi állásban maradjon. Ő azonban egész deczember végeig, midőn más rendeltetést kapott, nemcsak munkálatai alapvonalát megvédte a várbeliek ellen; de a háta mögött fekvő kikindai kerület nyugalmára is gonddal volt, miben őt Daniel Kristóf főbiró buzgón gyámolította.

Temesvárral Aradvár, mint említők, oktober elején egyszerre lázadt fel, s Ó-Arad városát, mivel a várbelieknek

meghódolni nem akart, már e hónap 7-kén egy óráig lődöztette. Kormányunk, mihelyt a vár fellázadtáról értesült, azonnal segedelmére sietett a derék városnak: és, mivel rendes katonaságát annyifelé meg nem oszthatta, Boczkó Dániel képviselő s kormánybiztos által a szomszéd vármegyék nemzetőrségét szólítá fegyverre. Majd azonban Máriássy őrnagy alatt rendes honvédeket is küldött a város védelmére. A vezér választásában a kormány nem volt szerencsés. Máriássy ugyan kitűnőleg bátor s vitéz katona, igen is helyén volt egy zászlóalj élén; de gondatlansága, könnyelműsége s elégséges hadi képzettség hiánya őt egyátaljában képtelenné tette egy sereg vezérletére. Ezen felül magatartásában nyers, cselekvéseiben szeles, hirtelenkedő, maga iránt sem bizodalmat és szeretetet ébreszteni sem tekintélyt szerezni nem birt magának a táborban.

1848. Okt.

Az Aradvárral folytatott háború.

Máriássy első működése azonban teljes magasztalást érdemel. Feladatát maga a helyviszony félreismerhetlenül tűzte elébe. A vár, a Maros folyam egy szűk kanyarodásában fekűvén, miután Ó-Arad városában ellenségre talált, csak Új-Araddal maradt érintkezésben; innen látta el magát élelmi szerekkel; innen tette magát Temesvárral is összeköttetésbe. Első feladata volt tehát Máriássynak Új-Aradot megszállani, s ekként a várat minden összeköttetéstől elzárni. Ezt ő helyesen hajtotta végre. Mivel Blomberg ezredes az Új-Arad szomszédságában fekvő helységeket tartá dzsidásaival megszállva, Máriássy a maga seregét két felé osztá, hogy azok egyike Pécskánál, másika Lippánál kelvén át a Maroson, az ellenséget egyszerre két oldalról lepje meg. Az indulás mind a két felé okt. 19-kén történt. A pécskai hadosztályt ő maga, a lippait Zurics, a debreczeni nemzetőrök őrnagya, vezette. Berger várparancsnok azonban, kinek a dzsidásokon kivül még egy zászlóalj sorkatonaság áll vala rendelkezésére, értesítve lőn a magyar had tervéről, s gyalogsága nélkülözhető részét is a künn tanyázó dzsidások segélyére küldé. Oktob. 21-kén Máriássy nem messze azon ponttól, hol a Maroson átkelt, Zurics

1848. Okt. pedig Kisfaludon találkozott az ellenséggel. A szerencse mind a két helyen szolgált: a várbeliek Sz.-Péter és Fenlak táján 17, Kisfaludnál pedig 54 holtat és 18 lovat hagyván hátra, a várba futottak. Máriássy még az nap elfoglalta Új-Aradot, melyet utóbb a vár ágyúinak hordkörén kivül épített híd által kötött össze Ó-Araddal. Zurics a 450 főnyi veres szalagos, vitéz debreczeni csapattal s a békési nemzetőrökkel Lippán foglalt állomást; hol, fájdalom, a két csapat közt, mivel a debreczeniek a békésieket, s nem minden alap nélkül, bátorsághiányról vádolák, kellemetlen villongások támadtak.

Berger várparancsnok, hadainak kettős megverettetését megboszulni akarván, Ó-Aradot a következő három napon rettenetesen bombáztatá. A kár, melyet a városban tett, felszámíthatatlan. A bombák nemcsak több helytt tüzet gyulasztottak, hanem különben is mintegy 300 házat rongáltak meg; a lakosok közől is 15—20 részint megöletett, részint megsebesíttetett. Golyó sujtá agyon egyebek közt Arad egyik legtisztesb polgárát, Galinyi gyógyszerészt, gyermekével együtt, midőn épen kocsijába ült, hogy a városból távozzék. Az ágyuzás után Berger oktob. 23-kán kitörést is tőn a hidon át, de az elkeseredett polgároktól visszaűzetett. Nehogy ez többször ismételtessék, a várból a városba vezető híd is megrontatott, fölégettetett.

Egy időre ezután szünet álla be Arad vára körűl: a várbeliek hármas megverettetésök után kitörni nem bátorkodtak; a magyar seregnek pedig szerei hiányoztak az ostrom megkezdésére. E szünetet Máriássy az Arad megyében lázongó oláhok megfenyitésére fordította.

Az Arad megyei oláhok mozgalmainak nem volt azon fajharczi jelleme, mint az erdélyiekének: ők semmi ilyféle czélt nem ismertek. Lázongásuk csak onnan eredt, hogy a temesvári és aradi várőrségektől egyaránt bujtogattattak: tagadnák meg a megye által megrendelt újonczozást, mi nem a császár részére, hanem ellene történik, s kelnének fel a császár mellett, kitől ezért bőséges jutalmat fognának nyerni. Mielőtt a

vár elzáratott, Blomberg csak azért barangolá be dzsidásaival a marosvölgyi oláh községeket, hogy azok lakosait elcsábított, megnyert papjaik által felizgassa. Hol azok a felhivásra hajóltak, fegyvert s lőszert osztatott ki köztök. Az oláhok, igy felizgatva, az újonczozó tisztviselőknek ellentálltak, őket elkergették, s aztán mint minden míveletlen népnél történni szokott, kihágásaikat lépésről lépésre a rablásig s gyilkolásig fokozták, kivált miután a várbeliektől a magyarok javainak elfoglalására is ösztönöztettek. A bűn egyszer el lévén követve, félelem szállta meg a zavargó népet; összecsoportozott, magát a megyei hatalom büntető karja ellen védendő. Mióta Ó-Aradon tetemesb hadi erő gyűlönge, Berger várparancsnok oláh nyelven szerkesztett kiáltványokat osztatott szét a községekben, melyek által elhitetni törekedett a buta tömeggel, hogy a császár ellen fellázadt magyarok őket is kiirtani törekednek: kelnének fel tehát tömegestül és sietnének a vár védelmére; mert ha azt a városiakkal egyesült magyar had elfoglalja, nekik sem lesz tűzhelyeiknél maradásuk. Ezen, értelmi s erkölcsi tekintetben hihetetlenül alant álló, elhanyagolt népfaj, ezenkivül, Erdély felől is annyira izgattatott a Maros völgyében, hogy végre elhitte, mikép a magyarok őket valóban kiirtani szándékoznak; s annál hajlandóbb lett a felkelésre, mivel az erdélyi rokonaiktól vett hírek szerint, szeptember vége óta ott is mind nagyobb terjedelmet nyert az oláhok felkelése. 1848. Okt.

Az oláhok lázadása e vidéken először Kovaszincz helységben, oktob. 20-kán tört ki, hol a nép a szőlőbirtokosok pinczéit s borházait felvervén, a bentalált bort kiitta, elrabolta vagy kifolyatta. Pár nap múlva a hegyaljai oláh helységekből mintegy öt ezernyi nép csoportozott össze Világoson oly szándékkal hogy, Berger kiáltványai szerint, a vár segedelmére menjen.

Aradi táborunk erről értesülvén, Gál László őrnagy pár ezernyi nemzetőrrel küldetett ki megfékezésökre. Az oláhok, számuk nagyságában bízván, ellentállásra készülének; de né-

1848. Nov. hány jól intézett kartácslövet által megfutamíttattak s szétverettek. Boczkó Dániel kormánybiztos azonnal rögtön itélő biróságot állított fel a hely szinén, mely az elfogott főbb czinkosok közől hatot, ijesztő példa végett, azonnal kivégeztetett. E szerencsétlenek vallomásai szerint is, leginkább a várbeliek lázító izgatása birta őket a felkelésre.

De alighogy e zavargás elfojtatott, pár nap múlva Erdélyből nyert újabb táplálatot a lázongási métely. Riedl császári őrnagy két század gyalogsággal, ugyanannyi oláhnyelvű székely huszársággal— melynek két századát, mint tudva van, mindig oláhok alkották, — s mintegy nyolcz ezernyi, egész a dühösségig felizgatott felkelt néppel tört be Arad megyébe, borzasztó pusztitást tévén mindenütt a merre járt. Riedlnek azon kettős czél tűzetett elébe, hogy a marosvölgyi oláhságot fellázítsa és az erdélyi érczhegységben lévő bányavárosokat elfoglalja. Ő azonban értesűlvén Gál seregének közeledtéről, nem mert mélyebben lehatni a Marosvölgybe; hanem Zaránd megyébe, onnan pedig Erdélybe vissza huzódott. Gál egészen Kőrösbányáig nyomult utána, hol aztán a számos magyar foglyokat kiszabadítván, az ellenszegülő Dombrava, Guravoj és Acsucza helységeket elpusztította s Jankunak a Mogura hegységben lévő néhány ezernyi felkelt népét szétriasztotta.

A mozgó csapat november 10-kén tért az ó-aradi táborba, épen midőn Berger a várost harmadszor ágyuztatá. A generálnak ezen ágyuztatással az volt czélja, hogy a magyar had figyelmét a városra fordítsa. Élelmi szerei ugyanis eleitől fogva szűken, s most fogyatékán lévén, titkos uton segélyezésre szólítá a temesváriakat. Rukavina tábornok azonnal mintegy két ezernyi gyalog s lovas hadat nyolcz ágyuval indított meg részben Arad, részben Lippa felé; mely utjában mindenütt felkelésre kényszeríté az oláh lakosságot. A két várbeliek szándoka azonban értésére esett mind Máriássynak mind Nagy-Sándornak; minek következtében ezek összehangzó működést határoztak. Nagy-Sándor a temesváriak oldalában Knézig nyomult előre; Máriássy pedig 800 emberrel Vingáig

jött az ellenség elébe. A szerencse azonban nem szolgált a mieinknek : Nagy-Sándor Knézről visszanyomatván, billétjécsai vonalára huzódott; minek következtében Máriássy is elhagyta Vingát s Lippára sietett, melyet a temesváriak egy nagy sereg felkelt oláhsággal már szinte megtámadtak. Lippán Ábrahám és Zurics őrnagyok a debreczeni önkéntesekkel, félszázad huszárral s némi kaszás néppel tanyázának, midőn két század dzsidás, egy zászlóalj sorkatona s több ezernyi oláhság novemb. 13-kán a várost megtámadta. De az ellenség nagy száma nem riasztotta el a mieinket; sőt a legkedvezőbb helyzeteket azonnal elfoglalván, több óra hosszant estiglen vitézül védték magokat, midőn az ellenség is éji szállására vonult. A más nap korán reggel megérkezett Máriássy csapata újabb lelkesedést öntött a lippaiakba; volt is reá szükség, mert az ellenség most már egy pár zászlóalj gyalogsággal megszaporodván, sokkal nagyobb erőt fejtett ki, mint a mult napon. Több óráig most is vitézül harczolt ugyan kis seregünk; de az egyenetlen harczban végre ellankadván, s lőszere is elfogyván, estenden a Maroson át Radnára vonult vissza. E harczban minden jelenlévők magasztalását érdemlé ki magának Csernovics Péter temesi főispán, ki a megyei bizottmánynyal Lippán székelvén, nemcsak hogy nem távozott, hanem lóra űlvén, tényleges részt vett a csatában, a legveszélyesebb pontokon intézkedve, a csüggedőket lelkesítve, a sebesültekről gondoskodva. Ő volt egyike az utólsóknak is, midőn a had Radnára általkelt. 1848. Nov.

Máriássy Radnáról azonnal visszasietett Aradra, s a helyett hogy Új-Aradot minden erejével védte volna, az ott hagyott csapatokat is visszavonta; s csak nov. 17-kén szállotta meg azt ismét. Elhirtelenkedett kivonulásának eredményeit azonban már nem tehette jóvá; mert a várbeliek az elhagyott Új-Aradról s vidékéről egy időre ismét ellátták magokat élelmi szerekkel. Czéljokat a temesváriak ekként elérvén, magok is oda hagyták Lippát, melyet aztán Medveczky főszolgabiró 300 fegyveressel szállott meg. Máriássy a várat ismét elzár-

1848. Nov. ván, Asztalos kapitány vezérlete alatt újabban is egy mozgó csapatot küldött ki a Maros jobb partján nyugtalankodó oláhság megfékezésére. A derék Asztalos, egész Soborsinig előre nyomult kisded hadával, s nemcsak a felkelt oláh tömegeket szétverte; hanem Zámnál, hol egy elsánczolt tömeg egy Aradra intézett jelentékeny sószállítmányt elfoglalt, azt megszabadította, az ellenséget pedig sánczaikból kikergette. A sóval terhelt hajók szerencsésen leusztak Aradra, hova, feladatának sükeres végeztével decz. 4-kén Asztalos is visszatért.

Máriássy előbbi helyzetét elfoglalván, komolyabban gondolkodék a vár teljes elzárásáról, mi végre Új-Arad és a vár közt sánczokat kezdett ásatni, melyekkel a Maros egész kanyarodását átmetszvén, a várat elszigetelje. A hónap végén pedig egy székely zászlóaljjal, a lengyel legioval Vysocki alatt, s egy 12 fontos üteggel és négy bombamozsárral erősödvén, az eddig csak elzárolt várnak ostromához is készüle. Azon körülmény hogy a várban egy század Don Miguel magyar gyalogság is létezett, melyről feltehető vala hogy, ha alkalom nyílik, hadainkkal közreműködendik, s az összesen csak ezer főre menő őrség, mint néhány átszökött Don Miguel ezredbeli vitéz állitá, felette fáradt és kedvetlen, arra birta Máriássyt, hogy egy éjjeli megrohanást kisértsen meg. A készületek megtétetvén, decz. 3-kának éjjelén hadaink nagy csöndben a vár sánczaihoz értek; sőt az árkot is áthidalván, néhány csapat egészen a belső bástya alá nyomult, mielőtt azt az álomba merült őrség észrevette volna. Már csak a készen álló hágcsókat kell vala a falakkoz támasztani, hogy vitézeink azokon a belső várba juthassanak. Ekkor azonban néhányak elhamarkodott támadási kiáltása a várbelieket talpra állitá, kik aztán a sánczokban létező vitézeinket a bástyákról heves kereszttűzbe fogván, visszavonulásra kényszerítették. Bár nagy zavarban, de végre csak sikerűlt kimenekűlniök a sánczok tömkelegéből. A veszteség első pillanatra igen nagynak tartatott, mert miután virradni kezdett, sokan a golyó záporral daczolni nem mervén, a külső bástyák aljánál s

a sánczok fordulatainál kerestek buvó helyet, honnan csak a következő éjen szabadulhattak ki. A valóságos veszteség, ezeknek visszatérte után még mindig 51 emberre ment. Köztök volt Zikkó is, a 30-dik honvéd-zászlóalj őrnagya. 1848. Nov.

E merénylet miatt Máriássy utóbb sokfélekép gáncsoltatott, hogy az erőditések kellő ismerete nélkül, egyedül csak a bástyákat állitólag jól ismert s kalauzul ajánlkozott Don Miguel ezredbeli közvitézek vezetésében bizakodva, s felette hiányos készülettel indult meg a merényletre, mely annyi vitézeink életébe került. Felmelegíttettek ez alkalommal minden elébb elkövetett hibái is; különösen az, hogy minap Új-Aradnak elhirtelenkedett kiüritése által az ellenségnek alkalmat nyujtott magát élelmi szerekkel ellátnia, mi nélkül ez már kiéheztetett volna. Mind ez végkép megsemmisítette Máriássyban a sereg bizodalmát. A várbeliek a város bombázásával álltak boszut háborgattatásukért.

A magyar tábornak azonban még egy súlyos csapást kell vala szenvednie, mielőtt Máriássynak szintoly-szerencsétlen, mint könnyelmű vezérletétől megszabadult. Decz. 14-kén Erdélyből hatszáz dragonyos és végvidéki gyalogság érkezett Lippa alá, s az ott talált csekély őrségünket Radnára szorította át. Ugyanakkor Leiningen tábornok mintegy másfél ezernyi rendes katonasággal s 16 ágyuval indult ki Temesvárról s az utjában felkeltett három négy ezernyi oláhsággal Hidegkuton állapodott meg, hol aztán a Lippát megvett hadosztálylyal egyesült. Czélja Aradvárnak újabb ellátása volt élelmi szerekkel, mikben az már megint oly szükséget kezd vala szenvedni, hogy néhány nap óta lóhusra szorult. Leiningen nagy mennyiségü eleséget is hozott magával.

Közeledtének hirére Máriássy az Ó-Arad védelmére hátrahagyott békési nemzetőrségen kivül, egész seregét a Maros balpartjára szállitá át és Sz.-Miklósnál állitá harczrendbe. Az ellenség nem sokáig váratott magára s oly élénk tüzelést kezdett a helység mellett felhányt sánczokra, hogy azt az ott felállított székely zászlóalj ki nem állhatván, megfutamodott.

1848. Nov. A csoportonként szállongó székelyek a had többi részeinek bátorságát is megingatták. A 30-dik zászlóalj, mielőtt csak egy lövést is tett volna, rútul megfutott. Csak a debreczeni önkéntesek, a lengyel legio s a 27-dik honvédzászlóalj állta ki a tüzet egy ideig s fedte a futamlókat. De, látván, hogy az ellenség lovasságot s ágyukat indít a híd felé, nehogy visszavonulásuk elmetszessék, utóbb ők is, a hidon alól lévő üres kompokon Ó-Aradra menekűltek. A harcz alig tartott félóráig; a visszavonulás a legnagyobb rendetlenséggel ment végbe: katonák, honvédek, nemzetőrök s önkéntesek összezavarodva tolongtak át a hidon; sokan, hogy hamarább menekűlhessenek, a jéghideg vizbe ugorván, uszással törekedtek a túlpartra. A végetlen zavarnak közepette, melyben Máriássy maga is elvesztette fejét, csak Vysocki a lengyel legio nagyobb részével, és Asztalos Sándor kapitány, a tábori tisztek egyik legbátrabbika, volt képes egy maroknyi honvéddel, némi rendet tartani s fedezni a sereg hátát. Méltó dicséretet érdemel Kun József aradi nemzetőri tüzértiszt is, ki a hidfőnél felállított ágyuival az ellenség előnyomulását sükeresen megakadályozta. Egyébiránt a tüzérek e napon kiválólag roszul viselték magokat: egy részök még a Pestről leküldött császári, nemzetségökre nézve cseh tüzérek, kétségkivül szándékosan, roszul lőttek; a kik pedig közőlök szerét tehették, az ellenséghez át is szöktek. De e napon a honvédtüzérek sem teljesítették kötelességöket. Veszteségünk e szégyenletes csatában 40 halottból, 64 sebesültből és 150 fogolyból s három ágyuból állott. A császáriaknak a hidnál, Kun József ágyuja által elejtett néhány emberükön kivül alig volt egyéb veszteségök.

Csata közben a várbeliek is kitörést kisérlének meg Ó-Aradra; de az ott hagyott békési nemzetőrök által visszaverettek; majd a házakat kezdék bombázni, melyekben aztán újabb nagy károkat okoztak. Temes megye új-aradi kaszárnyája is leromboltatott. A közvélemény a harcz szerencsétlenségét főleg a tiszteknek tulajdonította, kik a helyett hogy

legénységöket a harczba vezették s jó példájokkal kitartásra bátorították volna, elsők voltak a megfutamlásban. Maga Máriássy is, nem ugyan bátorságát, de lélekjelenlétét s a kellő rendelkezések fonalát egészen elvesztette a csata alatt. 1848. Nov.

A várőrség megint legalább két hónapra elláttatott élelmi s lőszerekkel; miben a temesváriak czéljokat érvén, deczember 17-kén visszatértek saját várukba. Berger ez alkalommal két napig s deczemb. 22-kén megint keményen lődözteté Ó-Aradot, mely ekkor három helyen lángba is borult. Arad mindinkább egy elpusztult város képét ölté magára. A kivándorlások, melyeknek szenvedéseit a tél ridegsége megkettőzteté, már oly nagy mértékben történtek, hogy a puszta utczákon, kivált melyek a Maros közelében feküdtek, csak itt ott lézenge a kormos vagy roskadozó házfalak közt egyegy busongó polgár. Csak a piaczok s tágasabb utczák hemzsegtek fegyveres néptől. A polgárok távoztával az élelmi szerek ára nőttön nőve, hallatlan magasságra emelkedett; mert a vidéki nép, mely a várost különben élelmezi, félt a minden órán ágyuzással fenyegetett várost meglátogatni áruival.

A mieink, több napig az erős jégzajlástól is gátoltatván, csak deczemb. 25-kén szállák meg ismét Új-Aradot s zárták el a várat. Ekkor azonban már az elmozdított Máriássy helyét a tábornokká előléptetett Gál Miklós, nyugalmazott cs. kir. mérnökezredes foglalta el a parancsnokságban. A vár elleni működéseinek elősegitésére ugyanekkor több nehéz ágyut s öreg mozsarat küldött a kormány; mi aztán az ostrom rendszeres megkezdését is lehetővé tette. Az új vezér megválasztásában sem volt ugyan, mint alább látandjuk, sok szerencséje kormányunknak; mert Gál a hadtudományban ugyan nem járatlan, de ószerű formaságokhoz ragaszkodó, pedans, tehetségtelen vezérnek tanúsitotta magát. De a Máriássy vezérlete által lehangolt, elkedvetlenített tábort mégis örömre s új reményekre ébreszté megjelenése.

A bánságnak az év vége felé még csak némi töredékei maradtak a magyar kormány rendelkezése alatt. Krassó megye

1848. Nov. A bánsági megyék állapota.

egészen a császáriak hatalma alatt állott, kivéve talán az egyetlen Szászkabányát, mely még mindig érezte a közel fekvő, hősies Fehértemplom hatalmának befolyását. Legépebb volt a hadaink által jobbára fedett Torontál, melynek csak széleit háborgatták a császáriak s felkelt szerbek. Temes ellenben szétdarabolt állapotban létezett. Maros melléki részén, a knézi, lippai és új-aradi szerencsétlen csaták a népet elcsüggesztették, hangulatát mindinkább megrontották, a törvény tekintélyét megcsökkenték. Egy részről a verseczi magyar tábor, másról a temesvári őrség portyázásai közben a nép nem tudta, melyik félnek engedelmeskedjék. Ha ma az egyiknek hódolt, másnap az ellenfél büntető kezét érzi vala nyakán. A megyei bizottmány e zavarok közt is fentartá ugyan magát ; de az összeköttetés szakadozottsága miatt székhelyét folyton változtatni kénytelen, majd Verseczen, majd Lippán, majd Új-Aradon s Német-Sz.-Péteren tartotta üléseit. A tisztviselők nagy része bujdosva, a várbeli dzsidásoktól üldöztetve folytatá terhes hivatalkodását. De napról napra szaporodott azon tisztviselők száma is, kik kerületeik s járásaikból kiszoríttatván, javaikat elvesztvén, fő s albirákból honvédtisztekké lettek. A falusi jegyzők, csaknem kivétel nélkül alkotmányos érzelmű, hazafias szellemű egyének, legkínosabb helyzetben valának. Családapák, szegények, többen öregek is lévén, állomásaikról nem távozhattak. A megye tőlök engedelmességet kivánt rendeletei iránt ; a község minden felmerűlt bajokért őket okozta ; a barangoló várbeliek fogdosták s Temesvárra hurczolták őket.

Az oláhok, a katonaság által izgattatván, pártolásában elbizakodván, a földesurak birtokaiban pusztitásokat, föld- s jószágfoglalásokat követtek el ; sok helytt a zsidó kalmárokkal is éreztették rablóvágyokat. Szécsány, Kétfél, Féregyház, Füskút, Murány, Knéz s több más helyek durva kihágások és rablások szinterévé lettek a várbeliek pártolása alatt. A rendbontás, erőszak, rablás mételye néhol még a német községekre is átragadt. Német-Remetén, a Laczkovics család bir-

tokában, a lakosok az uradalom épületeit feldúlták, gabonáját magok közt felosztották. A keresztesi, kisfaludi és rétháti németek nyilvános országuton gyilkosságot követtek el Kövér Vincze, egykori főbiró személyén stb. 1848. Nov.

E zavarteljes állapotban a törvényes hatalom ügyekezeteit nemcsak az ellenséges katonaság, hanem a várban polgári hatalmat bitorló Ambrózy-féle bizottmány is zsibbasztá. A tisztviselők, kik ennyi veszélytől fenyegetve sem szűntek meg szolgálatukat a törvénynek szentelni, valóban nagy érdemet szereztek magoknak, méltók, hogy emlékök azon vidéken sok időre s magában a történelemben is életben maradjon. A legszivósabb kitartásuak egyike volt Medveczky János, lippai főszolgabiró és Odor Samu szolgabiró, kik rendkivüli ügyességgel s bátorsággal tudták a várbeli katonaság előtt és háta mögött annak rendeleteit felforgatni, s a törvényes hatóság parancsainak érvényt szerezni. E hazafias önfeláldozás azonban még sem volt elég erős kapocs arra, hogy e tisztviselők s oly katonatisztek közt, minő volt Máriássy, egyetértést idézzen elő. Máriássy a maga elbizakodott, kellemetlen bánásmódját nem egyszer durvaságig s törvénysértésig fokozta. Ilyféle tettet követett el Temes megye két jeles hivatalnoka, Murányi alispán és Vargha főszolgabiró ellen, deczemb. 8-kán, midőn báró Izdenczy János jószágainak kormányilag megrendelt zár alá vételét magának igényelvén, az ellenző főszolgabirót haragjában letartóztatni merészkedett. Ily botrányt még a sárgafekete soldatesca sem tett soha irányunkban, » — ugymond az esetet feljelentő Radványi főbiró. Ez volt az alföldön az első eset, melyben magyar hadi tiszt részéről azon polgáriatlan szellem nyilatkozott, melyet később Görgey a feldunai tábor tisztjei közt majdnem átalánossá tett, s mely aztán a haza veszedelmének okai közt nem utósó helyet foglal el.

De ideje, hogy a Temesvár s Aradvár körüli harczokról visszatérjünk bács-bánsági fő seregeink működéseinek elbeszélésére.

1848. Nov. Mióta a szerbek támadó munkálatai oktob. 13. és 14-kén Ó- és Török-Becsénél oly fényesen visszaverettek, a megrémült szerbek sokáig nyugton maradtak táboraikban. A verbászi és becskereki magyar táborokban is ez idő tájon sok készület, de munkálkodás kevés történt. Pedig az ideiglenes középponti kormány soha sem várta nyugtalanabbul a szerb lázadásnak valahára elnyomását, mint épen ez időben. Mióta Windischgrätz Bécset meghódoltatta és összes hadaival Magyarországot fenyegette, a hazára nézve életkérdéssé lett a Bácskában és Bánságban létező seregeink nagyobb részét mi hamarább Pozsony felé indítani. A kormány tehát, midőn reményeit az alvidéki háborúknak gyors és eldöntő győzelem általi bevégzése iránt mindinkább enyészni látá, hogy a seregeket onnan kivonhassa, a szerbekkel békealkudozásra kivánt lépni, megadni szándékozván nekik minden engedményt, mi csak az ország feldarabolása nélkül megadható vala.

Békeszerzési kisérletek a szerbekkel.

E békeszerzési kisérletek töltötték be november nagyobb részét. A békeföltételeket, melyek Klapka György őrnagy által küldettek le Beőthy és Vukovics kormánybiztosokhoz, a következő pontokban határozta meg a honvédelmi bizottmány:

1. Átalános bűnbocsánat a fellázadt szerbeknek.

2. Mind azon személy- s birtokszabadságok s jogok élvezetének újabb biztositása, melyek az aprili törvényekben az ország minden polgárainak, különbség nélkül a nyelvre és vallásra nézve, megadattak.

3. Az ország egész területén, a kapcsolt részekben s végvidéken szintugy, biztositása minden nemzetiségnek és saját nyelvök használatának egyházi, iskolai és községi ügyekben s életben.

4. Biztositása annak, miszerint a szerbek a hatóságokhoz, sőt magához a középponti kormányhoz is minden folyamodásokat s községi jelentéseket saját nyelvökön szerkeszthessenek, hasonló nyelven nyerendvén a hatóságok és kormány válaszát

is. Ugyanazon nyelven fognak köztök a törvények is kihirdettetni. Szlavoniával a kormány a magyar mellett a szlavon nyelvet is használandja levelezéseiben. 1848. Nov.

5. A görög n. e. egyház az álladalom ótalma alatt álland, s annak kedvezéseiben a többi vallásokkal egyaránt részesülend. Egyházi s oskolai ügyeiket évenkénti congressusaikon tetszésök szerint szabályozhatják s kezelhetik. Patriarchát szabadon választhatnak, kit a kormány mindenkor megerősítend s méltóságához képest annak az országgyülésen az ország primása után adand ülést.

6. A szerb nemzet a maga igazgatására vajdát nyerend, s az országgyülés minden további kivánataikat s kérelmeiket is méltánylandja.

7. Ha a végvidék a maga jelen állapotát nyomasztónak tekinti, a kormány hajlandó a fennálló katonagyarmati rendszert eltörülni. Ha pedig azt megtartani óhajtják, a már kihirdetett engedmények a robot eltörlésére, a birtok tulajdonára, feloszthatására, szabad költözésre, a kereskedés, ipar, tudományok szabad üzletére nézve megerősíttetnek; a katonatisztek előléptetésében gyermekeikre nézve különös figyelem biztosíttatik.

E békefeltételek a szerbeknek minden előbbi kivánataikat magokban foglalták azon egyen kivül, hogy a szerbek az ország kebeléből kimetszett s elkülönzött saját államterülettel birjanak, mi az ország feldarabolását vonta volna maga után.

E feltételeket a bácsi kormánybiztos, Beőthy, a péterváradi fő hadi kormányzó, Blagoevics altábornagy által Rajasicscsal, Vukovics bánsági kormánybiztos pedig a becskereki tábor akkori helyettes vezérére, Vetter tábornok által a Tomassováczon szállásoló Knicsaninnal mindjárt közlötte. «Jobbnak láttam volna — igy ir a tárgyról nov. 18-kán Beőthy, hogy a szerbek küldöttei bevárassanak; de mivel a honvédelmi bizottmány jelszava: «minden áron pacificálni», formalitásokhoz nem ragaszkodom; s ezért jónak láttam az alkudozást is német nyelven folytatni.»

1848. Nov A Bánságban eleinte csillámlott némi reménysugár a békealku sikerülte iránt. Tomassováczon Knicsanin s kik körűle valának, a föltételekkel hozzájok küldött Hankovics György bihari nemzetőrkapitányt barátságosan fogadták s a béke óhajtásának sok jeleit mutatták. De az eldöntés hatalma Rajasics kezében volt, s a ravasz, nagyravágyó főpap nem volt hajlandó a kibékülésre. Blagoevicshez mindenek előtt oly értelmű levelet intézett, hogy, bár az alkudozástól nem idegen, a magyar kormánynyal mind addig nem léphet értekezletbe, míg az ellene hozott határozat vissza nem vétetik s érseki hivatalába visszahelyezettnek nem nyilváníttatik. Pár nap múlva Knicsanin a békefeltételekre is közlé a patriarcha válaszát a seregvezérek s kormánybiztosokkal. A hangulat azonban, mely e választ átlengé, ellenséges sőt gúnyos volt. Szemére hányja a magyar kormánynak, hogy nem átall vele alkuba lépni, holott előbb általa honárulónak s hivatalvesztettnek jelentetett. Magokra a feltételekre is méltatlan észrevételeket irt; a szerbek, ugymond a császártól várják nemzeti lételök biztositását, kinek tántoríthatlan hívei, s ki őket leirataiban óvá a magyarokkal való kibéküléstől. Ő tehát nem fog akkor békealkuba bocsátkozni, midőn a diadalmas Windischgrätz százezer emberrel közeledik Pest felé, hogy a forradalom hydrájának fejét letapossa.

Megfontolva Rajasics e válaszát a magyar kormány áldozatteljes feltételeire: lehet-e még állítani, hogy ő a szerbek szabadsága és nemzetisége végett szította fel s vezette a szerbek lázadását? A magyar kormány oly messze ment engedményeiben, hogy a szerb nemzet, azokat elfogadván, majdnem státust in statu képezett volna Magyarországban; hiszen még azon, az egész országot érdeklő kérdést is, megtartassék-e a végvidék katonagyarmati szerkezete, az ő eldöntésöktől függeszté föl! És teljes meggyőződéssel állitjuk, a honvédelmi bizottmány az ország akkori vészteljes helyzetében még az ajánlott engedményeken is túl megy, ha Rajasics az oda nyujtott baráti kezet elfogadva, őszintén kiván vala alkudozni. A

háború után többször mondatott, s talán mondatik máiglan is a bécsi kormánytól rászedett s azon bűnökért, hogy üdvöket, szabadságukat egy kényuralmi hajlamu udvar igéreteire épitették, most szinte eléggé bűnhödő szerbektől, hogy az országgyülésnek a nemzetiségi szabadság iránt Szegeden alkotott határozata már késön jött. De ama békefeltételekből nem világlik-e ki, hogy a mi Szegeden törvénynyé lett, az már 1848-ki novemberben megajánltatott a szerbeknek? 1848. Nov.

A magyar ügy kezelői Rajasics levelének vétele után teljesen meggyőződtek a kibékülési kisérletek sükeretlenségéről. « Rajasicscsal — ugymond Beőthy nov. 28-kán Vukovicshoz irt levelében — Rajasicscsal nem boldogulunk. Szerencsét kellene próbálni Vucsicsnál (a szerbországi miniszternél). Megkisértem a népet Rajasics ferde cselekvéseiről felvilágositani; de ettől sem várok sok jót ». — És valóban nem is lehetett jót várni tőle s nagy részétől azoknak, kik a szerb népet igazgatták. Ők nem a szerbek szabadságát, hanem roszul értett önhasznukat hordták szivökön; ők nem a népszabadság és jóllét harczosai, hanem annak álarcza alatt alázatos engedelmes szolgái valának a reactionak, mely ármányos törekvéseinek azon czélt tűzte ki, hogy addig folyjon a két nemzet közti vérontás mig, mind kettőnek kimerűlte után, ő tehesse a kényuralom jármát mind a kettő nyakára.

Egyébiránt, a szerb lázadás vezérei már most sem valának teljesen megelégedve a dolgok állásával. Temesvár s Aradvár elszakadását kedvezőnek látták ugyan magokra nézve hadi tekintetben, minthogy a magyarok ellenségei bennök szaporodván, ezek, erejöket, megosztani kénytelenek, ellenök nem működhettek többé oly hatalommal. De más részről sajnosan érezték a császári vezérek által csonkíttatni személyes hatalmukat. Kivált a hatalomra vágyó, hiú Rajasicsnak e tekintetben igen meggyűlt a baja Rukavina temesvári vezérrel. Rajasics azon várban is, mint a tervök szerint kimérendő vajdaság létrészében, fő hatóságot kivánt gyakorolni. A szerbek belső ügyei.

1848. Nov. Rukavina ellenben semmitől nem óvakodott annyira, mint a patriarcha ebbeli követeléseinek megismerésétől; sőt, Rajasics nagy boszuságára, mind parancsolóbb hangon kezdett szólani a főodborhoz.

Ez annyival érzékenyebben hatott a becsszomjas főpapra, minthogy ő még a vajda kineveztetése után is maga kivánta gyakorolni s ravasz fogásai által gyakorolta is az igazgatási fő hatalmat. Suplikácz vajda irányában ezt nem volt nehéz elérnie. A katonai fegyben megvénült, az udvar iránt engedelmességgel viseltető tábornok e pünkösdi királyságát maga sem tartván nagyra, jobbára a végvidéken időzék, s majdnem kizárólag abban fáradozott, hogy a népet a császári parancsok iránt elébbi vak engedelmességére térítse vissza s a felbomlott végvidéki katonai szerkezetet állítsa helyre. Több baja volt a hatalmára féltékeny főpapnak Sztratimirovicscsal, a főodbor elnökével, s a felkelésnek kétségkivül legjelesebb emberével. De őt is sikerült végre azon tiszteletteljes ürügy alatt, hogy Bécsben a hadi költségekre pénzt szerezzen, s a vajdaságnak a karlóczai gyülésen kijelölt határok közti hivatalos megismertetését kieszközölje, eltávolítani. Mellesleg megérintve, a szerb kincstár ez időben nagyon szűk állapotban létezett, ugy annyira hogy mig a Bécsből kért pénzsegély megérkeznék, Rajasics azt a szerbországi kormánytól is szorgalmazott. A szerb fejedelem, nehogy e kérelemnek a közpénztárból való teljesitése által magát a küludvarok ügynökei előtt, kik folyton semlegességet sürgetének, compromittálja, végre ugy közleté a dolgot, hogy nem a köz, hanem személyes pénztárából küldött Karlóczára tizenkét ezer forintot, s a magán segélygyűjtést az országban is megengedte.

Azonban Sztratimirovics ügyekezetei Bécsben és Olmützben sokáig eredménytelenek maradtak; a német miniszterium huzavonása csaknem végkép kimerítette türelmét, s hazatéréssel fenyegetődzött, ha ügyét tárgyalni mégis késnének. Az osztrák miniszterium ezen eljárása otthon is nagy elégületlenséget ébresztett a szerbek közt. Karlóczán támadt is

egy párt, mely Knicsaninnal egyetértve, hajlamot mutatott a magyar kormánynyal való békealkudozásra. Sztratimirovics természetesen nem mulasztá el azt azonnal tudatni a miniszteriummal s magáról az egészen más véleményben lévő patriarcháról is, kit különben személyesen gyűlölt, oly értelemben szólani, mintha a kibékülést szinte óhajtaná. 1848. Nov.

A cselfogás nem téveszté el hatását. Az udvar, mihelyt a magyar kormány békekisérleteiről értesült, azonnal sietett elejét venni a békehajlamnak: Sztratimirovicsot a szerb ügy mennél elébbi tárgyalásának igéretei által csilapítá le, a patriarchához pedig, hűségének szilárditása végett, nov. 14-kéről következő császári kéziratot bocsátott: «Midőn Kossuth Lajos és társai áruló működése Magyarországban egész a lázadásig emelkedett, s én királyi kötelességemnek tartottam, e pártütőt fegyveres hatalommal elnyomni, hogy hű népemnek békés, alkotmányos létet biztosítsak, Magyarország azon lakosainak, kik az ön egyházi hatósága alatt állnak, hűségétől elvárom, hogy azon párttal minden közlekedéstől tartózkodni fognak s a rend helyreállitásában a Windischgrätz herczeg alatt létező seregemet gyámolítandják. Az ön hűségéről pedig felteszem, hogy befolyását a szükségtelen elnyomások s bántalmak ellen s minden kegyetlenkedés elkerülésére fordítandja; s igy atyai szivem azon kivánságának, hogy a békés állapot helyre állíttassék, melyben szerb alattvalóim méltányos kivánatainak is eleget tehessek, teljesültét előmozdítandja.»

Rajasicsra a császári leirat kétféle, egymással ellenkező benyomást tőn: hizelgett hiuságának, a mennyiben hűségének s befolyásának oly nagy fontosságot tulajdonított; de egyszersmind, mint minden bűnös, midőn palástolni óhajtott tényre emlékeztetik, boszontva érezte magát a kegyetlenkedések mellőzését szivére kötő intés által. S e boszuságot eléggé ki is fejezte a bécsi kormányhoz intézett válaszfeliratában, csakhogy azt inkább a szerb igények megismerésének hosszu halogatása miatt, hivatalos patriarchai s népkormányzói, mint személyes neheztelés alakjában öntötte ki. «A politikai vál-

1848. Nov. tozás Magyarországban — ugymond egyebek közt — és az összes birodalomban minden népeknek adott szabadságot, csak a szerbeknek nem, és a végvidék, a májusban kelt kir. kézirat által a magyarok önkénye alá vettetett. Különös, hogy a bécsi kormány szivére nem veszi, miként törekednek a magyarok kiirtani a szerbeket s mily borzasztólag kegyetlenkednek ellenök. Az ő tekintélyének csökkenése e vészteljes időben az összes birodalomnak kárára válhatik; és mind e mellett sincs még megsemmítve a magyar miniszterium kiadványa, melyben ő hivatalától megfosztatik. Ha a szerbek kivánatainak teljesítése Bécsben halasztatik, ő akaratja ellen is kénytelen leend engedni a közkivánatnak, s békealkura lépni a magyarokkal; mi, ha megtörténnék, ezeknek kétszeres nyereségére válandana: szövetséget nyernének a szerbek részéről, erejöket pedig a császári hadak ellen öszpontosíthatnák. Figyelmezteti a bécsi kormányt arra is, hogy a bán seregének fele görög nem egyesült vallásu népből áll, kik hasonlókép befejezettnek tekintenék a háborút, mihelyt a szerbek és magyarok közt béke létesűlne.»

A bécsi kormány azonban nem sokat gondolt a patriarcha fenhéjázó, majdnem fenyegető hangjával, mihelyt értesűlt, hogy ő a magyarok részéről tett békeajánlatot visszavetette: megelégedett az ő cselekvésével, s a gyűlöletet az egymással harczban lévő nemzetek közt tovább is szítogatta, jól tudván, hogy mihelyt Magyarország meg leend hódoltatva, a hiú főpap is tüstént alázatossá válandik. A szintoly együgyű, mint ravasz patriarcha nem látta át, hogy maga azon tény, miszerint oly fenhangon merhet a bécsi kormányhoz szólani, nem az ő s a szerb lázadás érdeméből ered, hanem azon hatalomnak eredménye, melyet Magyarország az udvari reactio ellen kifejtett. Egy évvel később, midőn megfosztva minden világi befolyástól, s a bécsi kormány gyanakodó szeme által kisérve, Karlóczán, szűk érseki körében, fájlalhatá reményei meghiusultát, valahára elég oka lőn tetteit megbánnia. És valóban, mily fény, mily dicsőség szállott volna reá a felszabadult köz-

hazában, ha a magyar kormánynak kibékülésre nyujtott kezét elfogadja, s az által nem csak a haza, hanem, saját szavai szerint, «a szerbek közkivánatát is teljesíti» s azon nagy következményű tény főeszközlője leend vala, hogy a szerbek a magyarokkal együtt harczoljanak a közös haza alkotmányos szabadságának s önállásának megvédésében! De, fájdalom, ő e helyett főpapi méltóságát lealázó módon csak az udvar kegyeit vadászta; szemtelen hazudságokkal, minő például az, hogy a magyarok a szerb nép kiirtására törekednek, ügyekezett meggyőzni a magyarok elleni gyűlöletéről a bécsi udvart, s vakítani a népet olyannyira, hogy az egy, századok óta kényuralomra törekvő udvarban szabadsága támaszát, egy közös szabadságért harczoló nemzetben s népies alkotmányában pedig ellenségét látná! 1848. Nov.

A bécsi miniszterium ez idő szerint még tanácsosnak látta kimélni a hatalom- és becsszomjas patriarcha hiuságát, s említett feliratára adott válaszában biztosította őt, miképen ő felsége sokkal inkább méltányolja az ő magas érdemeit, a vajda kitünő szolgálatait s a szerbek hűségét, sem hogy akár küldöttségek akár feliratokban felterjesztett kérelmek kivántatnának arra, hogy mindnyájan méltó jutalmokat vegyék. E jutalom decz. 15-kén adatott meg Ferencz-József azon leirata által, melyben a patriarcha s a vajda választása megerősíttetett; többi kivánataikra nézve azonban csak azon igéretet vette vala az ifju császártól, hogy belső nemzeti igazgatást majd a háború bevégezte után adand nekik az egyenjoguság alapján.

A választások e megerősitésének kézhez vételét Suplikácz vajda már nem élte meg, épen a leirat kelte napján halálozván meg Pancsován. A patriarcha őt a lehető legnagyobb fénynyel temette el a krussedoli monostorban. A fővezérletet Suplikácz halála után, a közvélemény szerint is, méltán a népszerű Sztratimirovics igényelte; de a ravasz főpap, félvén az ő népszerűségétől s nemzetiesb irányától, a vezérletet Theodorovics császári tábornokra bizta. Ez idő óta a szerb sereg, Suplikácz halála.

1848. Nov. kivéve a Knicsanin alatt létező szervián segélyhadat, mindinkább elvesztette nemzeti önállását; császári tisztek, nem csak a végvidékből, hanem más ezredekből is, nyerték benne a legjobb alkalmazásokat; maga a sereg egészen a végvidéki rendszer szabályai szerint szerveztetett; s a vezényletben herczeg Windischgrätz utasításai lőnnek kötelezők. Rajasics el nem fojtható aggodalommal tapasztalta, hogy a hatalom fő eszközének, a fegyveres erőnek igazgatása mindinkább kisikamlik kezeiből, s még féltékenyebb lőn főnöki tekintélyére.

Idő közben Sztratimirovics is megérkezett Bécsből s népszerűségére és a főodbor pártolására támaszkodva, magának követelte a fővezérletet. De Rajasics ép e népszerűség miatt még inkább tartott tőle, mint Theodorovicstól; s egy hadosztály vezérletét sem akarta reábizni. A főodbor, alelnökének jelenléte által felbátorodva, nem csak neki köszönetet szavazott nemzete iránti érdemeiért, hanem Rajasicshoz is egy igen erélyes feliratot intézett, egyebek közt felszólítván őt, hogy Zimonyból, hol egy idő óta tartózkodék, Karlóczára térjen vissza, s a körülmények által szükségessé lett nemzeti gyülést hívja egybe; önkényes igazgatását pedig alkotmányos korlátok közé szorítsa, vagy ha arra nem hajlandó, végkép mondjon le az igazgatásról. Rajasics jól tudván, honnan ered a fő odbor e bátorsága, Sztratimirovicsot árulásról vádolta, ellene elfogatási parancsot bocsátott ki, s a papság, a tisztviselők és császári érzelmű tisztekre támaszkodva, deczemb. 23-kán oly rendeletet hirdetett ki, miszerint a személye ellen elkövetett sérelmeket is az árulás bűnei közé sorozza. Sztratimirovics ellenben a főodbor, a sereg és az ifjuság pártolásában bizakodva, azontúl sem szűnt meg daczolni a patriarchával.

A békealkudozások sikeretlenek maradván, a háború, mely, a keletiebb részeket kivéve, egy időre mindenütt felfüggesztetett, újra megkezdődött. Az ellenséges erők ez időben következő számban álltak egymás ellenében:

1) Bánságban: Nagybecskereken 6 zászlóalj, 9 lovas század s 30 ágyu; Verseczen, Fehértemplomban Damjanics és As-

bóth alatt 5 zászlóalj, 3 lovas század és 30 ágyu; Nagy-Sándor alatt 2 század gyalogság, ugyanannyi lovasság 4 ágyuval; és a táborok közt felosztva 3—4 ezernyi nemzetőrség. 1848. Nov.

A szerbeknek az alibunári, tomassováczi és pancsovai táborában összesen mintegy 12,000 gyalog s 500 lovas létezett, 80 ágyuval, ide nem értve a temesvári várőrséget, mely 4000 gyalogból, 1000 lovasból —, s a végvidéki rendes hadat, mely 4000 fegyveresből állott.

2) Bácskában: a magyarok becsei, verbászi, kis- és ó-kéri táboraiban létezett 14 zászlóalj, 18 huszár-század s 40 ágyu. Ellenben a szerbek, sz.-tamási, földvári, turiai, római sánczi, titeli táboraikban mintegy 10,000 fegyverest, Karlóczán, Kameniczon és Zimonyban pedig 6000 főnyi tartalékot számitottak. Mind a két vidéken, összesen: a magyarok, ide számitva a péterváradi őrséget, 29 zászlóaljat, 34 század lovasságot, mi mintegy 28 ezer embert s 3600 lovat tőn, és 104 ágyut állíthattak az ellenség elébe; mig a temesváriak, végvidékiek és szerbek 36—40 ezer fegyveressel s legalább két száz ágyuval folytatták a háborút. A törökországi szerviánok e számnak mintegy negyed részét tették.

Mig a szerbekkel a békealkudozás tartott, a becskereki tábor, melyben Kiss Ernő tábornok távolléte alatt Vetter tábornok vezérkedett, az utak járhatlansága miatt is, teljes tétlenségben maradt. A verseczi tábor mindazáltal ez idő alatt sem szüntette meg végkép munkálatait. Mióta a temesvári őrség Csákovát megszállotta, hadaink nagy része itt, nehogy a császáriaktól meglepessék, a temesvári országuton szabad ég alatt tölté az éjeket.

Novemb. 1-jén e táborban Damjanics János alezredes vette át a vezényletet, a 3-dik honvéd zászlóalj három századát, s 370 lovas nemzetőrt s két ágyut hozván magával a tábor erősitésére, mely pár nap múlva még 450 vásárhelyi lovas és 400 csongrádi gyalog nemzetőrrel is szaporodott. Az erélyes vezér azonnal a legnagyobb rendet s fegyelmet hozta be a seregbe; előtte mindenki félt akár hazafiui buzgalmában ha-

1848. Nov. bozónak, akár kötelessége teljesitésében hanyagnak látszatni. Nov. 2-kán egy dzsidás csapat nagy oláh néptömegtől kisértetve, indult meg Versecz felé Csákováról; de már Vojtekről visszahuzódott elébbi állomására. Damjanics a temesváriak ezen óvatosságából meggyőződvén, hogy azok magokat gyöngéknek tartják s Versecz általok nem fog háborgattatni, november 9-kén a 9-dik honvédzászlóalj két, a harmadiknak egy századával, fél század Würtemberg-huszárral s a Rózsa-Sándorféle száz főnyi lovas csapattal Strázsa (Lagerdorf) felé indult, honnan a szerbek a Versecz és Fehértemplom közti összeköttetést megnehezítették. E helyet két várda, három ágyu és 1200 jól fegyverzett ember védte. A szerbek a magyar sereg közeledtekor erősen kezdének ágyuzni; de a Freudenreich főhadnagy által vezérlett tüzéreink ágyuikat hamar elnémiták. Majd heves harcz kezdődött kézi fegyverrel. Tiszteink itt a példájával is ösztönző erélyes vezér alatt sok hős tettet vittek végbe. Legkitünőbb volt köztök a félszemű Földváry Károly kapitány, ki honvédei élén első tört be a helységbe. A két század vörös sipkás — igy nevezték fövegökről a 9-dik zászlóaljat — oroszláni bátorsággal harczolt. A szerbek végre makacs ellentállás után kénytelenek voltak engedni a magyarok heves rohamainak; s midőn a faluból a Karas folyóhoz hátráltak, a soraikba halált és rettegést hozó huszároktól vétettek űzőbe, mig nem rendetlen futásban teljesen szétszórattak. Lagerdorf felgyujtatott, a várdák és sánczok leromboltattak. A diadal azonban érzékeny veszteséggel lőn megvásárolva. A közlegénységből ugyan alig estek el és sebesűltek meg összesen huszan; a tisztek közől azonban, kik ez nap vetélkedtek hősies tettekben, a derék huszár hadnagy Resser s a szép reményü Fáy Gyula esett áldozatúl. A tiszteken kivül Damjanics még különösen Parcsetics Zsigmond nemzetőri őrnagyot, ki alatt lova is lelövetett, Damaszkin főbirót, ki egy maroknyi önkéntes csapatot vitézül vezénylett, és Rózsa Sándort csapatjával együtt méltatta dicséretre. Beszél-

A strázsai csata.

ték, hogy Rózsa, ki e csatában Parcsetics rendeletei alá volt helyezve, egy maga tizenkét szerbet vágott le. 1848. Nov.

E sok éven át a szegedi pusztákon űzött rablásairól nagy hírben állott egyén a honvédelmi bizottmánytól bűnbocsánat feltétele alatt engedelmet kért egy fegyveres csapat alakitására. Az engedély, többek ellenmondása daczára, Kossuthtól végre megadatott, a bűnbocsánat hadi érdemeitől függesztetvén föl. Rózsa Sándor ennek következtében Csongrád és Csanád megyei pásztorok és csikósokból száz embert, erős, bátor, szép legényeket gyűjtött össze s őket, mind lóháton, a becskereki táborba vezette. A kormánybiztos, hiányos fegyverzetöket kiegészíttetvén, őket a verseczi táborba küldötte, épen midőn a lagerdorfi hadjárat volt készülőben.

A mily rendkivül csekély volt ez ütközetben a magyarok vesztesége, oly aránytalan, mondhatni a bámulatig nagy volt a szerbeké. Legtöbbet szenvedtek a vörös sapkásoktól, kik tisztök, a kedvelt Fáy Gyula eleste miatti elkeseredésökben dühösen vágták s lőtték a már legyőzött szerbeket is. Hivatalos összeszámitás szerint 673 szerb hullája ásatott el. Azonkivül a Karas folyóban is sokan elvesztek, kiknek hulláit a viz Palánkán vetette ki partjaira. Foglyul hetvenen vitettek be Verseczre. Az elfoglalt két ágyun és egy lőszertárszekéren kivül Rózsa Sándor sok marhát, lovat, juhot is hajtott be csapatjával a táborba. Ő e csata után méltán gyanut ébresztett régi hajlamainak megújulása iránt, s aggályos kétkedést arról, vajjon azon haszon, melyet fegyveres szolgálatával tehet, felér-e azon erkölcsi kárral, mely ily bűnbe merült ember megkegyelmezéséből származik? — Lagerdorf bevétele napján még két más helység, Perta és Oresicza is, melyek lakosai a keresztül vonuló magyar seregre lőttek, hamuvá tétetett.

Damjanics e diadal után a parancsnokságot ideiglen Kiss Pálra, a vörös sipkások őrnagyára bízván, Becskerekre utazott, a tovább teendők iránt a fő vezérrel értekezendő. Vetter tábornok itt megütközését jelentette ki azon kegyetlenségek miatt, melyeket hadának a lagerdorfi ütközetben hír szerint

1848. Nov. engedett. Damjanics tagadta, hogy az ellenségen több kegyetlenség követtetett el, mint mennyit a háború természete szükségessé teszen. A két főnök közt e vitában meghasonlás támadt, melynek következései, miként látandjuk, a háború későbbi szakára is ártalmasan hatottak, Damjanics által azontúl minden elkövettetvén, hogy Vetter lehetetlenné váljék a fővezérletben.

A lagerdorfi győzedelem óta a verseczi tábornak Zichyfalván tanyázó előörsei s a 4000 embert és 9 ágyut számláló alibunári szerb tábor előörsei majdnem minden nap csatáztak egymással. De, bár táborunk a császáriak és szerbek előnyomulását mindenfelől sikeresen meggátolta, azt még sem eszközölheté, hogy az oldalt fekvő helységek ne nyugtalaníttassanak. Különösen Rittberg, derék magyar helység, vonta magára hűsége által boszujokat. Egy ízben egy csapat dzsidás és blazsavai oláh a helységre törvén, több előkelő gazdát s tiz oda menekült megyei hajdut fogtak el, s ez utóbbiakból néhányat agyon is vertek. Hasonlókép Gilád oláh község előljárói s lelkészei is várfogságra hurczoltattak. E portyázások meggátlása végett Parcsetics őrnagy a környékbeli magyar helységek lakosaiból egy mozgó hadat alakított s azzal Temes megye belsejébe nyomult. Ha e csapatot rendes had is támogatja, a temesváriak délkeletről is szintugy korlátoltathattak volna, mint az éjszaknyugatról Nagy Sándor által eszközöltetett. De, miután a császáriak Rittberget nagyobb erővel megszállták, Parcsetics kénytelen lőn Verseczre visszavonulni. A szerbek hasonlókép folytatták, jobbára iszonyatos kegyetlenségekkel szennyezett kalandozásaikat. Novemb. 20-kán Vojvodinczen, a derék községbirót, Vúja Maximot, ki becsületessége, ügyessége s bátorsága által a hazai ügynek az egész környéken hasznos szolgálatot tett, külsejére pedig a vidéken legszebb oláh férfiu volt, megkötözték, az országutra hurczolták, s ott kinzások közt fejezték le.

Damjanics a lagerdorfi győzelem után magát minden megtámadtatás ellen fedve látván, a bányakerület biztositása végett Asbóth Lajosnak Oraviczán tanyázó hat száz főnyi csapatát három gyalog s egy lovas századdal szaporítá. Asbóth, ekként megerősíttetvén, a császáriak által nov. 3-kán elfoglalt Bogsánt, honnan két bányahivatalnokot fogságba vittek, szándékozott visszavenni, s az ott tanyázó 50 dzsidást, 300 karánsebesi katonát s ugyanannyi fegyveres parasztot, ha lehet, fogolylyá tenni. Indulását e végett titokban rendezte el. De a császáriak mind a mellett is idején észrevették őt s Bogsánból még Asbóth megérkezte előtt kitakarodtak. Damjanics az ellenség ezen megmenekűltét Asbóth hiányos intézkedéseinek tulajdonítván, a küldött segélyt haragjában visszarendelte; miből aztán szinte meghasonlás támadt a két főnök között. 1848. Nov.

A császáriak erről értesűlvén, Bogsánt visszafoglalni kivánták; s Appel tábornok Prebul helységben elegendő erőt gyűjtvén, nov. 14-kén levél által szólítá fel Asbóthot, «ürítse ki túlnyomó ereje előtt a várost s ne okozzon vérontást, az ő czélja nem más lévén, mint a rendet fentartani s a birtokosoknak a felingerült parasztok ellen ótalmat nyujtani.» Asbóth a felhivásra tagadólag válaszolt, egyszersmind pedig Verseczre is jelentést tőn a Bogsánt fenyegető veszélyről. Kiss Pál, Damjanics távolléte alatt, azonnal küldött is két század honvédet s egy ágyut segedelmére; de az már későn érkezett. Appel a következő napon négy század végvidéki katonával s mintegy 2000 főnyi oláh csoporttal támadta meg a csak száz honvédtől s 350 nemzetőrtől védett várost. Asbóth azonban e maroknyi néppel is oly vitézül védte magát, s ágyuival az ellenség soraiban annyi kárt tett, hogy az este felé, huszonhat halottat és sebesűltet vesztvén, a város alul visszavonult. A mieink vesztesége mintegy 15 halottból és sebesűltből állott; az elsők közt találtatott Bonis, az erdélyi A bogsáni csata.

1848. Nov. honvédek hadnagya. A harcz alatt Bogsán egy része porrá égett.

A császáriak a Bogsánnál szenvedett kudarczot más nap Resiczán, jelentékeny vasgyárakkal biró bányahelyen, szándékoztak megboszulni. Dada császári kapitány két század végvidéki katonával s egy pár ezernyi felizgatott oláhval támadta meg a városkát, melyben Székelyi kapitány csak egy század honvéddel tanyázott. Mihelyt azonban a harcz megkezdődött, melyet a honvédek csekély számuk daczára is elfogadtak, a közel 400 főnyi helybeli nemzetőrség, bányaműhelyeit azonnal elhagyván, a honvédekhez csatlakozott; s az igy egyesült erő az ellenséget vitézül visszaverte.

Asbóth alig pihente ki novemb. 15-kei csatáját, már is egy kirándulást tervezett Ezeres oláh helység ellen, melynek lakossága már több ízben s a nevezett napon is tanusitá rosz érzelmeit: a császáriak által rendezett oláh népfelkelésekben tanyául szolgált, a magyar tábor körűl kémkedett s árulkodott, hazafias lelkű jegyzőjét megölte stb. Ezen ellenséges község megbüntetését Asbóth Rózsa Sándorra bizta, ki a lagerdorfi ütközet után magát az ellene emelt vádaktól kitisztitá s időközben a honvédelmi bizottmánytól igért kegyelmet is megnyerte. Parcsetics őrnagy most is a csapat mellett volt ugyan, hogy azt a hadi fegyelem féke alatt tartsa; de ugy történt, hogy az ezeresi kirándulásra Rózsa Sándor egyedül küldetett a csapatából kiválasztott negyven emberével. Asbóth azon utasítást adta neki, hogy csak a karhatalom működésére szorítkozzék, a helység lakosait fegyverezze le, a gyanusakat fogja be stb.; de azontúl ok nélkül semmi bántalmat ne kövessen el rajtok. Szép alkalom nyilt Rózsa előtt megmutatnia, hogy miután a polgári társaságba a bűnbocsánat által visszahelyeztetett, a törvény és felsőbbség iránti pontos engedelmessége által azt megérdemleni is tudja. Azonban, ő most is a régi rabló volt, s az alkalmat elébbi életmódjának nagyban folytatására fordította; bár a lakosság nagy része, jöttéről értesűlvén, a helységből szétfutamlott, a hát-

ramaradtakon mégis iszonyú gyilkosságokat s rablásokat követett el. « Jóllehet — igy ir róla jelentésében Asbóth — a legszigorúbban meghagytam neki s embereinek, hogy ártatlanokat ne bántsanak, ők mégis harminczhat embert öltek meg. » Egyéb kihágásaik közt a templomból kihordott egyházi ruhákba öltöztek, a papot miseruhájában lóra ültették s a falun keresztül kergették stb. Végre, a dulásba elfáradva, zsákmánynyal rakottan tértek vissza Bogsánba. Ekként benne lévén ismét szokott foglalkodásaik űzésében, a szomszéd helységeket is kirablották. « E zsiványcsapat — igy szól jelentésében Parcsetics őrnagy — rémületbe hozta az egész vidéket. Egy felül ők, más felül az ellenség pusztítanak, s miután most ugy is haza kivánkoznak, a csapat eloszlatásáról kell gondoskodni. » Graentzenstein pedig hivatalosan kérte a kormánybiztost, hogy mentse meg a vidéket ezen « átkos segítségtől. » 1848. Nov.

Rózsa Sándor csapatja tehát elbocsáttatott, mely miután a pásztorok és csikósok a karácsoni számadásra haza kivánkoztak, ugy sem lett volna többé jó módjával együtt tartható. Az ezeresi kihágásokért azonban méltán maga Asbóth is gáncsolandó, hogy a hol mérséklet kivántatott, oda épen a gyanus Rózsa Sándort szemelte ki.

A bányakerület azonban Appelnek Bogsán alóli visszaveretése után sem örvendhetett békének. A temesvári katonaság mind maga oly sürün portyázott, mind a fellázított oláhok annyira nyugtalankodtak, hogy Asbóth Bogsánból majdnem naponként kénytelen volt kirándulásokat tenni az ellenség megfenyitésére. De bár azokban majdnem kivétel nélkül győzedelmet nyert, működése mégis eredménytelen maradt; mert a mint ő csapatjaival Bogsánba és Resiczára visszahuzódott, az ellenség elébbi állomásait ismét elfoglalta. Ezen eredménytelenség Asbóth iránt a fővezérletnél bizalmatlanságot szűlt, melynek következtében a parancsnokságból vissza is hívatott, Bobics kapitány neveztetvén ki helyébe.

1848 Nov. De a parancsnoki változás nem volt képes elhárítani a bányakerület vég elvesztét. Elébb az összeköttetést Bogsán és Resicza közt vágták el; s aztán mind a két várost oly nagy erővel támadták meg, hogy a csekély magyar had, kivált miután az elfáradt, elkedvetlenedett helybeli nemzetőrökben sem talált többé oly lelkesült harcztársakat, deczember végén kénytelen lőn Verseczre visszavonulni. A császáriak, kivált Resiczán, iszonyú boszut álltak a magát ellenök több ízben oly hősileg védett lakosságon: a várost felgyujtották, a vasműgyárakat elrontották, a lakosok ellen oly kegyetlenül dühöngtek, hogy még asszonyok s gyermekek is találtattak a halottak között.

Fehértemplom. A ruszkabányai kerület már november végén kénytelen volt meghódolni az egész pancsovai és karánsebesi ezredekben uralgó ellenségnek. E két ezred közt még csak az egyetlen Fehértemplom áll vala rendületlenül, daczára az ő feje fölött is tornyosodó veszélynek. Kivívott győzedelmei után e várost nem merték többé megtámadni a felkelők; kisebb nagyobb csoportokban mindazáltal nem szűntek körülötte ólálkodni; s ha egy vigyázatlan polgárt vagy honvédet elfoghatták, borzasztó kinzásokkal gyilkolták meg. Az őrséget a városban még folyton a rettegett 9-dik zászlóalj képezte, melynek segedelmére ez időben még 600 újoncz honvéd küldetett. Az ágyuk száma tizennégyre szaporíttatott. Ezen erővel Maderspach alezredes, nemcsak a várost, hanem, a bányakerület elvesztéig, Szászka-bányát is megszállva tartá; sőt a portyázó ellenségre is számos kirándulást intézett. Egyebek közt oktob. 17-kén Kussics község megbüntetésére indult, honnan a felkelők a várost minduntalan felriasztták, s annak szőlleiből egy ízben négy hölgyet is elrablottak. A helységet ötszáz szerb egy ideig makacsul védelmezé; de midőn a vörös sapkások szuronyt szegezve rohantak reájok, 17 halottat hagyván a csatatéren, szétfutottak. A falu lángok martalékává lett.

A szerbekkel folytatott békealku megszakadta után bács-bánsági vezéreink egy közönséges támadást szándékoztak intézni őrvonalunk egész hosszában. A tervet Vetter tábornok, Kiss Ernő távollétében, a bánsági hadak helyettes fővezére, akként fogalmazá, hogy a bal szárnyon Maderspach alezredes Fehértemplomból az Ördöghidját, Kiss Pál őrnagy, a középen, Versecztől Alibunárt, Vetter maga Nagy-Becskerekről Tomassováczot támadja meg. 1848. Nov. A nov. 30-kai támadó munkálatok.

A munkálat azonban, mely nov. 30-kán intézteték, csak a balszárnyon, Maderspach által hajtatott végre teljes sükerrel. Ő sürü köd által fedve, reggeli hét óra tájban, alig ezer főből álló kisded hadával észrevétlenül Ördöghidja előtt termett, hol 2500 szerb hét ágyuval táborozék. Ördöghidján seregét az ellenség élénk ágyutüze daczára szerencsésen átvezetvén, harmadfél órai harcz után a sánczokból szuronyt szegezve űzte ki az ellenséget; mely mintegy 70 halott és sebesült s 15 fogoly hátrahagyásával szerteszét futván, a köd miatt csak kevéssé űzethetett; a tábor azonban feldulatott, a sánczok lerontattak. Ezek közt három ágyu, melyek egyike 12-fontos, 8 császári lőszerszekér s kétezernél több ágyutöltény esett a győzők kezébe. A vezéren kivül, ki az egész munkálat lelke volt, Abancourt lengyel hadnagy, Sándor kapitány, Jekelfalusy és Keresztesy hadnagyok tűntették ki leginkább magokat. A szerbek súlyosan érezték az ördöghidi csapást; a pancsovai odbor decz. 7-kén kelt körlevelében siralmas hangon hányta a végvidékiek szemére, hogy oly könnyen megadják magokat, s a kitartó szerémiek és szerviánok példáját állitá szemök elébe. Az ördöghidi győzedelem következtében Fehértemplom mind addig háboríttatlanul maradt, mig nem hadaink az egész bánságot elhagyták.

De csak is ez volt az egyetlen győzedelem e napon a magyarok részéről. Kiss Pál, kinek feladata volt az alibunári tábor megvétele, Nikolincze és Karlsdorf mellett szétvert ugyan egy szerb csapatot; de midőn Alibunárról egy, a magáénal sokkal erősebb hadat látott közeledni, ő vonult vissza Ver-

1848. Decz. seczre. A Becskerekről Vetter alatt Tomassováczнak indult főerőnk nem is érte el ezen helyet; oly sürű köd ereszkedék a vidékre, hogy a vezér, minden munkálatot lehetetlennek látván, minden harcz nélkül tért vissza táborába.

Mi a bácsi munkálatokat illeti : Komlosy őrnagy Ó-Becséről a szerbek földvári táborát megtámadván, a Kalváriahegyen fekvő sánczokat megvette ugyan; de a városnál makacs ellentállásra találván, seregét, a rosz idő miatt is, visszavezette. Ó-Kérről a 8-dik zászlóaljnak a szíregi, verbászi hadunknak a sz.-tamási sánczok ellen kell vala tenni erőszakolt szemlét. De amaz visszaveretett; emez pár órai ágyuzás után meg viszszatért táborába.

Tomassovácz ostroma decz. 5-kén.

Kiss Ernő tábornok, épen e meghiusult munkálatok után térvén vissza Becskerekre, Tomassovácz ellen, mihelyt az idő jobbra fordult, újabb támadást határozott. E végett decz. 4-kén Écskán, Zsigmondfalván és Lázárföldén egész, mintegy tizezernyi, haderejét összegyűjté s más nap reggel három osztályban indult meg a szerbfészek ellen. Tomassovácz a Temes folyam balpartján fekszik, Becskerektől három mérföldnyire; a folyam jobb partjával a helységet híd köti össze, melyet a békekisérlet folytában hidfővel erősitettek meg; a város is magas sánczokkal vétetett körül, melyeket számos ágyu védelmezett. Terv szerint a Zsigmondfalváról kiindult jobb szárnynak egyenes uton kell vala előrenyomulni s a sánczok hosszában fejlődni ki; a balszárny feladata volt Botos felől intézni a támadást; mig maga Kiss Ernő a legerősebb osztályt Orlovátra vezette, s azt két felé szakasztván, egyikkel maga Tomassováczнak tartott; a másikat az Orlováton alól készülni kellett híd felé küldé, hogy azon átkelvén, a várost hát mögül támadja meg. Az erőnek e czélszerűtlen feldarabolása azonban minden sükerétől megfosztá a munkálatot. Baj volt az is, hogy a híd a kitűzött időnél csak több órával később készülhetett el. Kiss Ernő, ezt bevárni türelmetlen, dél tájban végre megkezdé a támadást; de két rohama visszaveretvén,

minden további kisérlettel felhagyott. Csak ezután érkezett a város alá, a valahára elkészült hidon keresztül, az Orlovátnál hagyott osztály, s a városnak a sánczokon kivül fekvő részét megvévén, felgyujtotta. Már a sánczokra kezd vala rohanni, midőn észreveszi, hogy a harcz a túlparton megszűnt, és az ellenség egész erejével áll szemben. Ezen osztály is gyorsan visszavonult tehát az orlováti híd felé, hogy a többiekkel együtt Écskára térjen vissza. Az ügyetlenül intézett ostromkisérlet két száznál több holtunkba és sebesűltünkbe kerűlt. 1848. Decz.

A sereg ily kudarczczal térvén vissza Becskerekre, mind ebben magában, mind a közönségben nagy elégűletlenség támadt a vezérlet ellen; nem mintha a tábornokok elég személyes bátorságot s vitézséget nem fejtettek volna ki, — ebben hiány csakugyan nem volt; hanem mivel a szükségtelen erőeldarabolás miatt már magában is hibás terv még hiányosabban hajtatott végre.

Alibunár megvétele.

E köz elégületlenség s a hadjárat ellen emelt gáncsok kétszeresen ösztönözték Kiss Ernőt, hogy egy harmadik megtámadás által kisértse meg kifenni a hadi szerencséjén ejtett csorbát. Mihelyt tehát Damjanics, ki a kormánytól sürgős tanácskozások végett Pestre hivatott, a táborba visszatért, azon tervben állapodott meg vele, hogy Damjanics Verseczről Karlsdorfot és Alibunárt vegye meg s aztán Tomassovácz felé nyomuljon, ugyanazon időben ő is kiinduland Becskerekről, ugy hogy egyszerre két oldalról támadják meg a szerb fészket.

Damjanics tehát, a 10-dik és Waza-féle zászlóaljakkal erősödvén, deczemb. 12-kén Gergely őrnagyot 9 század gyalogsággal, egy század huszárral és három ágyuval Zichyfalváról egyenesen Alibunár felé inditván, ő maga 12 század gyaloggal, másfél század huszárral és 9 ágyuval Verseczről Karlsdorfnak vette utját. Damjanicsot a szerbek Agics és Baraics helységeknél, közel Karlsdorfhoz ágyuzással fogadták; de fekvésökből hamar kiveretvén, Alibunárra vonultak. A harcz

1848. Decz. alatt Karlsdorfnak egy kis része felgyuladt s elégett, bár a magyaroknak épen nem volt szándokában ártani a jó érzelmű német községnek. Midőn Damjanics Alibunár alá érkezett, Gergely osztálya már kemény csatában állott a szerbekkel; ő is azonnal ostromra vezette tehát a maga osztályát. A harcz egy ideig mind a két részről makacsul folyt; mig végre a magyarok egy óra tájban a szerbek ágyuit elnémitották; a puskázás azonban még egy pár óráig folyt, midőn végre Joannovics, a szerbek vezére, látván, hogy emberei a 3-dik és 9-dik zászlóaljaink szurony-rohamait ki nem állják, sánczait elhagyván, megvert hadával Pancsova felé futott. Huszáraink azonban csak kis távolságig űzhették a futamlókat, mert seregünknek még az nap tovább kellett haladnia. Ezen ütközet egyike volt a legvéresebbeknek, melyek eddig a Bánságban történtek. Az ellenség vesztesége holtak és sebesűltekben öt száznál többre számíttatott, bár a sebesűltek egy része kocsikon vitetett el. Két ágyu, ugyanannyi lőszerszekér, kilencz mozsár, 300 puska s két zászló esett a győzők kezébe, kiknek e nap dicsősége csak tizenöt-husz halottba s ötven-hatvan sebesűltbe került. A makacs ellentállás következtében felingerűlt sereg Alibunárt, melynek lakosai, mióta az egykor virágzó mezőváros táborhelylyé lett, kivándoroltak, feldulták s porrá égették.

A jarkováczi éjjeli harcz.

Damjanics innen Tomassovácz felé fordult s még az nap Iláncsig haladt, s azt elkövetett számos rablásai megbüntetéseül felgyujtatta. A következő napon, 13-kán estenden Jarkováczot szállotta meg. Ott vette Kiss Ernő rendeletét, miszerint 14-kén Tomassovácz alá nyomúljon, ott vele egyesülendő. De a parancs későbben jött, mintsem a Temes folyón Neuzina mellett a sereg átszállitása végett épitett híd bármi erőködéssel elkészűlhetett volna. Damjanics e miatt 14-kén Jarkováczon maradt, avval töltvén a napot, hogy a csatlakozást s barátságot színlett lakosokat az alkotmányra

feleskette. Egy gyönge osztály a berzavai hid őrzése végett Margiticzán maradt. 1848. Decz.

Knicsanin a magyarok szándékairól értesűlvén s meggyőződvén, hogy Tomassováczot a két vezér egyesűlt hada ellen meg nem védheti, elhatározta magát, hogy az egyesülést megelőzve, Damjanicsot a következő éjen Jarkováczon támadja meg miről titkon e helység lakosságát is értesíté, s miután az Alibunárból kiűzötteket is összeszedte, mintegy 6000-nyi seregével és 20 ágyujával Jarkováczra indult.

Damjanics a jarkovácziak színlelt barátságát őszinteének tartván, a több napi fáradság s a nagy hideg daczára is szabad ég alatt töltött két éj által elcsigázott, nyugalomra vágyó hadát a házakba szállásolta, hol a vitézek csalárd gazdáik által tettetett szivességgel fogadtattak, vacsorával, borral, pálinkával bőven megvendégeltettek. De éjfél utáni egy órakor váratlan puskázás, majd ágyulövések riasztták fel mély álomba merűlt vitézeinket, s a visszavonult előörsökkel ellenség is tolult be a helységbe. Az álomtól mámoros magyarok sietséggel gyülekeznek; de szörnyü meglepetéssel látják, hogy nem csak a betolult ellenséggel, hanem az áruló lakossággal is van dolguk, kik a házak és istállók padlásairól s tetőiről, sőt a házak előtti fákról is lövöldöznek nem rég annyi vendégszeretettel fogadott vendégeikre. Az ágyu-, lőszer- s pogyász-szekerek, melyek azonnal a Berzava-csatorna hidja felé indíttattak, az utat több helytt elállván s a lövöldözés által elszilajult lovak által lefordíttatván, a zavart és rendetlenséget rémitőn növelik. E rendkivül veszélyes helyzetben a 9-dik honvédzászlóalj, melynek egy része állott az előörségen, leghamarább összeszedte magát; kevés idő múlva a Waza-féle zászlóalj is hozzácsatlakozik; és azután a sötét éjben mind a két részről borzasztó vérontás kezdődik. Minthogy az ellenség, a helységet megszállván, minden kimenetet erős csapatokkal s ágyukkal rakott meg, a mieinkre pedig a házakból is minden felől iszonyú tüzelés kezdetett, a sereg ezen elvágott részének nem volt egyéb módja a menekülésre, mint magának utat törni a szabadba. De a számra

1848. Decz. sokkal erősebb ellenség az előrenyomulókat kétszer visszatolta, s ezeknek helyzete perezről perezre borzasztóbb lőn. A sötét ködös éj, melyen pillanatokra csak az ellenség tüze villámlott keresztül, tájékozást nem engedett, s a gomolyba keveredett csapatokra minden lépésnél egy egy golyózápor hullott. Sikerűlt végre mégis Kiss Pál őrnagynak hidegvérűsége s lélekjelenléte által némi rendet hozni az elszilajult csapatokba s azok egy részét egy szélmalomnál czélszerűleg felállítani. A renddel a bátorság is visszatért vitézeink kebelébe, s daczára az őket körülfogott sokkal számosabb ellenség heves tüzelésének, szuronynyal nyitottak utat magoknak Dobricza felé. A sereg más részével Damjanics fél órai heves harcz után az utczákon magát keresztül vágván, a falu éjszaki részén a szabadba vonult s csatarendet alakíta. De az ágyuk közől csak egy jutott át szerencsésen a Berzava-csatorna hidján, hét pedig ugyanannyi lőszerszekérrel a tolakodás közben elszilajult lovak által a csatornába fordíttatott. Mindenek előtt ezeket kelle megmenteni, mi Freudenreich tüzérkapitánynak, bár mondhatlan fáradsággal, végre sikerűlt is. A megmentett ágyuk a hidtól néhány száz lépésnyire állíttattak fel. Mivel azonban a nagy sötétségben az ellenséget látni nem lehetett, a part felé lovas csapatok küldettek, s csak az ezekre intézett lövésekből s a szerbeknek e közben felfelriadó zajából lehetett aztán ágyuink tüzének irányát meghatározni. Tüzéreink ekként oly heves kartácstüzet intéztek az ellenségre, hogy az sem a hidhoz, sem az annak közelében megrekedt podgyász szekerekhez nem mert közeledni. Mihelyt virradni kezdett, Damjanics a gyalogságot a hidon át ismét a faluba vezette, s házról házra, utczáról utczára verekedve nyomult előre. Majd átrohannak a huszárok is; és Herczeg főhadnagy vezénylete alatt oly dühösen támadják meg a Tomassovácz felé nyiló utczában az ott tüzelő határőröket, hogy azok közől számosan elesvén, a többiek szertefutottak. Végre Damjanics is az egész falu hosszán szuronynyal tör magának utat s egyesül Kiss Pállal és Aschermannal, kik a 9-dik és Waza-féle zász-

lóaljjal az ellenségen még az éjjel általtörtek Dobricza felé, s annak számos rohamait mindannyiszor visszaverték. A sereg e részeinek egyesülése, oly borzasztó veszély után, ellentállhatlan lelkesedésre fokozta vitézeink bátorságát; s az ellenséget mindenütt hátra nyomták. Azonban Knicsanin is összeszedte harczosait s még egy rohamot kisértett meg; de most is nagy veszteséggel veretvén vissza, Pancsova felé megfutamlott, huszárainktól messze üldöztetve. A győzelem tökéletes, de drágán lőn megvásárolva. A mieink majdnem háromszáz ember vesztét fájlalták, ezek közt találtatott több tiszttársával Skublics Ráfael őrnagy is. Még sokkal nagyobb volt az ellenség vesztesége, mi körülbelül 8—900-ra számíttatott. Honvédeink s huszáraink az árulástól dühösségre ingereltetve, senkinek sem kegyelmeztek, ki fegyverök alá került; a huszárok még az űzés közben elfogottakat is összevagdalták. A helység, lakosainak gyalázatos árulása miatt felgyujtatott s porrá égettetett. A szerb haddal meg nem futott lakosok közől sokan a tűz martalékaivá lőnnek; kik pedig a lángok közől menekűlni törekedtek, kimélet nélkül szurattak le a dühös honvédektől. A faluban szedett zsákmányon kivül, ezer puska jutott a mieink birtokába. 1848. Decz.

A jarkováczi ütközet, mint súlyos csapás és határozott győzelem, maradt fenn harczosaink emlékében. Az éji meglepetés, hiányos előgondoskodás következménye, s az ebből származott nagy veszteség, szomorító események voltak; ellenben a seregnek gyors rendbeállása s a reggeli győzedelem az alvidéki háború legdicsőbb tettei közé tartoztak. Damjanicsot bátorsága s lélekjelenléte egy perczig sem hagyta el; ő ezen ütközetre mindig fájdalommal vegyes büszkeséggel emlékezett vissza.

Kiss Ernő decz. 14-kén Damjanics késedelme miatt Botoson maradt, hova a megelőző estve tette volt főhadi szállását. Következő reggel hallotta ugyan a jarkováczi ágyuzást; de nem is sejtvén, hogy Knicsanin Tomassováczról kitakarodott, Botosról, melyet katonái sokszoros árulásai miatt felgyujtottak,

1848. Decz. Tomassovácz alá sietett. De, bámulatára, a sánczokat üresen, s két használható ágyu kivételével, minden hadszereitől megfosztva, a hidat és sátrakat elégve találta. A sánczokat tehát lerontatván, mely alkalommal Tomassovácz belső része is felgyujtatott, serege nagyjával Damjanics felé indult s vele Szárcsánál egyesült. Az ősz óta rettentő hirre vergődött Tomassovácz és Alibunár szerbtáborok lerombolását a bács-bánsági magyar községek nagy örömmel üdvözölték, s most még nagyobb tetteket vártak a győzedelmes seregtől.

És valóban Alibunár és Tomassovácz lerontása s a jarkováczi ütközet nagy rémülést okozott a szerbek között. A magyarok főhadi szállásán ennek következtében azon terv lőn általában népszerű, hogy a sereg e győzedelmek hatása alatt tüstént Pancsova alá menjen, azt megvegye s gyorsan megfordulván és az aradi táborral egyesűlvén, Aradvárat is visszafoglalja. Egyéb okokon kivül még azon körülmény is javaslá a szerb lázadásnak a Bánságban mi gyorsabb elnyomását, mivel a kormány, hogy Windischgrätz ellen elég erőt gyűjthessen, a Bácsot és Bánságot magára hagyni s ott létező seregeinket felparancsolni szándékozott. A kormány e szándoka nem maradt titokban az altábor vezérei előtt. «Mi emberileg tehető — igy irt már nov. 14-kéről a honvédelmi bizottmány elnöke Vukovics kormánybiztosnak, — mindent elkövetünk. De a teremtendő sereget nem a Bánságba, hanem nyugotra hol, Windischgrätz közeledése miatt, a haza létele forog kérdésben, kell inditani. Concentráltassék az erő s ha nem lehet az egész tért megvédeni, legalább Arad melléke és Temes felső része szereztessék vissza.» Még határozottabban irt e tárgyban Kossuth, deczemb. 16-kán, Kiss Ernőnek. «Hír szerint, az aradi környező sereg egy Erdélyből jött csapat által megtámadtatott. Ha ez igaz, ugy neki, Kissnek, Szegedre kell vonulnia, minthogy oldalról és hátban volna veszélyezve.»

Fájdalom, e hír a szerencsétlen új-aradi csatáról, való volt. Kiss Ernő arról még Kossuth levelének vétele előtt értesűlt, s annak következtében arra határozta magát, hogy mielőtt

Pancsovát megtámadná, a temesváriakat űzi be várukba; s hogy őket Aradtól egészen elzárja, Vingát megerősítteti, és Nagy-Sándort egy erősebb hadosztálylyal hagyván őrségül, maga aztán Pancsovának forduland. E terv szerint már egészen Csákováig nyomult előre, midőn hirét veszi, hogy a temesváriak egy osztálya Boksány bányavárost foglalta el. Kiss, ezeknek oldalában lévén, a legkedvezőbb alkalmat nyeré, őket nyomban megtámadni, s a vártól elvágván megsemmisíteni. De a vezér e kedvező körülményt nem tudta felhasználni; sőt azon hibába esett, hogy a segélyért esdő versecziek és fehértemplomiak kérését meghallgatva, hadait Csákováról meg visszavezesse. A temesváriak ügyetlenségünkön örvendve, Boksányból nyomban visszavonultak. Kiss pedig Becskerekre tért vissza hadaival. 1848. Decz.

Mig e tétovában nap mult nap után, a honvédelmi bizottmány sürgős parancsot küldött le, miszerint a becskereki táborból négy zászlóalj minden késedelem nélkül Pestre indíttassék. Vukovics kormánybiztos pedig Kossuth által deczember 23-kán oda utasíttatott, hogy akként intézkedjék, miszerint az egész bánsági sereg lehető legrövidebb idő alatt Szegedre szállhasson.

Pancsova megtámadása.

Kiss Ernő, ki deczember 22-kén altábornagyi rangra emeltetett, decz. 28-kán végre megkisebbedett hadával megindult Pancsova felé. Már az elindulásnál mutatkozó jelenségek is roszat jósoltak. A győzedelemről nem kétkedő hit helyett, mely az előtt az annyiszor győzedelmes hadat minden újabb hadjáratnál lelkesíté, most zúgolódas hallatszott mindenfelől, leghangosabban a főtisztek közt, kivált Damjanics körzetében a fővezénylet ellen, hogy most, midőn hada négy zászlóaljjal megfogyott, Pancsova pedig tetemesen megerősíttetett, indul az ellenségre, kit a jarkováczi veresége után könnyü volt volna kiűzni az egész bánságból. Deczemb. 29-kén Kiss Ernő Zichyfalván ütötte fel fő hadi szállását, s mind Verseczről mind Fehértemplomból minden nélkülözhető erőt magához vonván,

1849. Jan. Maderspachhal, Nagy-Sándorral és Kiss Pállal három osztályban lépett be a végvidékbe. Az új év napján Petrovoszellón nyugodván, Neudorf és Franczfelden keresztül jan. 3-kán Pancsova alá ért, s azt tüstént mind a három osztályával megtámadta.

De a szerbek deczemb. 15-ke óta hatalmasan megerősítették sánczaikat, s Knicsanin a magyar had rohamait sikeres ellentállással fogadta. Több órai véres harcz után Kiss Ernő reményét a győzelemre elvesztvén, seregének, mely száznál több holtat és sebesűltet vesztett, visszavonulásra adatott jelt. A hátrálást az ellenség nem háborgatta ugyan, de a néhány nap óta fokról fokra keményebbé vált hideg azt vészessé tette hadainkra nézve. A csikorgó hidegben s azzal aránytalanul könnyű ruházatban vitézeink kínos fájdalmakat szenvedtek; az úton legalább negyven honvéd fagyott meg, sokan kórházba jutottak. A seregnek, midőn részint Becskerekre, reszint Verseczre ért, szótlan, de annál több fájdalmat tanusító magaviselete megható benyomást tőn minden szemlélőre. Majd a tisztek, katonák s polgárok részéről haragos panaszok törtek ki a szerencsétlen fővezér ellen. Mindenki Damjanicsot magasztalá; az ő távollétének tulajdonítá a pancsovai hadjárat mostoha eredményét, ki az alatt meghülés okozta betegségtől ágyát őrizni kényteleníttetett. A közérzelem végre hivatalos tolmácsokat nyert. Jan. 5-kén Damjanics, Nagy-Sándor és Rudics ezredesek a kormánybiztoshoz menvén, őt a had nevében arra kérték, hogy a megbomlott fegyelem helyreállitása s a háborúnak adandó szerencsésb fordulat végett szólítaná fel Kiss Ernőt a vezénylet letételére. Vukovics, bár Kiss Ernő hazafiui érdemeit s áldozatait teljesen méltánylá, nem vélte mellőzhetni a közkivánatot s mind barátságosan mind hivatalosan felszólitá a lemondásra. Ez egész készséggel hajólt a felszólitásra; minek következtében a nem rég tábornokká kinevezett Damjanics vette át a fővezérletet.

A fővezérletet Damjanics veszi át.

A bánsági sereg azontúl semmi újabb hadi tettet nem vitt végbe. Egy ideig nyugalomra volt szüksége; majd a sereg

felvonultát megrendelő kormányintézkedés foglalta el a kedélyeket. E hír a bánsági hazafiui közönséget rémülésbe ejtette. Annyi véráldozat, annyi szép diadal után, a haza legtermékenyebb vidékét oda hagyni, s a nép azon részét, mely a maga sorsát a haza ügyével összekötötte, az ellenség boszujának védetlenül tenni ki, elviselhetlenül kínos gondolat volt minden hazafinak. De a kormány nem cselekedhetett máskép: Windischgrätz már a haza szivében volt, s ennek létele forogván kérdésben, a magyar had összpontositását nem lehetett halasztani, s ha bár egyes részek elvéreznének is, a fő érdeknek minden mást alá kellett rendelni. 1849. Jan.

Vukovics kormánybiztos, mihelyt a kormány e szándokáról értesűlt, a bánsági magyar nép személy- és vagyonbiztosságáról hazafiui buzgalommal gondoskodva, azt tanácslá, hogy a fővezér a temesvári hadi kormánynyal egyezkedésbe bocsátkozzék s a kivonulás feltételéül a magyar és német hazafiui érzelmű községeknek ótalmat szerezzen; ha pedig az kieszközölhető nem volna, akkor azon községek oda utasíttassanak, hogy a temesvári hadi kormánynak még seregünk kivonúlta előtt hódoljanak s tőle magok kérjenek ótalmat a szerbek és oláhok boszuvágya ellen, épen ugy, mint a fegyverben nem álló földnépe ideiglenesen világszerte meghódolni szokott az ellenségnek. És csak is e módon valának a virágzó magyar községek azon borzasztó romlástól megmenthetők, mely őket a sereg kivonulta után fenyegette. De ezen eszme nagyon népszerűtlen volt azon hazafiasnak kikiáltott gondolat ellenében, miszerint a magyar haddal a magyar nép is költözzék ki a Bánságból. Szerencsétlenségre, az eszme, daczára annak, hogy a tél egyike volt a legridegebbeknek, midőn még hadsereget is vajmi nehéz volt messzebb útra szállítani, kivihetőnek tekintetett s a községekbe is mindinkább befészkelte magát. Vukovics ezt megakadályozni szándékozván, jan. 6-kán Pestre indult, de már Szegeden értesűlt a leverő esetről, hogy ott Windischgrätz uralg, s a magyar kormány Debreczenbe költözött. Majd azonban maga is súlyos betegségbe

1849. Jan. csvén, a magyar községeknek említett módon megmentését sem a kormány sem a hadvezér nem hozta többé szóba.

A bánsági sereg felvonulása.

A kivonulási parancs végre megérkezett, s a seregnek jan. 16-kán adatott tudtára. Azonnal mind a katonák, mind a lakosok nagy része rakodni, készülni kezdett a költözésre. A rögtön teendő intézkedéseket azonban a téli évszak, a súlyosan érzett pénzhiány s főleg a sereg fizetésében használhatlan száz forintos bankjegyek, melyeken kivül más kevés volt készletben, végtelenül megnehezítették. Nagy bajt okozott az előfogatok hiánya is : a környék magyar községei mindnyájan kivándorlásra készültek, a rácz parasztok elbujtak, hogy a szekerezési tehertől meneküljenek; s igy jobbára csak a német lakosok szekerei álltak ki az adott parancsra. És, bár messze vidékről is rendeltettek be fuvarosok, a hadi szerek elszállitására még sem volt elegendő szekér. A Becskereken felhalmozott élelem- s termény-készlet elhordására gondolni sem lehetett.

A nevezett napon Kiss Ernő és Damjanics két osztályban inditák meg Becskerekről hadaikat. És ha a sereg szomorún távozott, ha a helyben maradt hazafiak vérző szivvel szemlélték azt utnak eredni: a vezéreket is nem kevesbbé kinos érzelmek gyötörték. Ők az elhagyott vidékben szülő földjöktől, hadi érdemeik, dicsőségök színhelyétől bucsuztak el, s e felett Kiss Ernő terjedelmes uradalmat hagyott hátra martalékul az ellenségnek.

A kivonulás okozta keserves fájdalomnak egy harmadik, szintoly hű s buzgó hazafi, mint amazok, épen áldozatául esett; ez Maderspach ezredes volt. Ő, ki a derék Fehértemplom lakosait számtalan ízben biztosította, hogy a magyar kormány őket soha sem fogja a szerbek boszujának martalékul hagyni, a kivonulási parancs által végkép lesujtatott, s minden tehetségét a parancs megmásitásának kieszközlésére fordította. E miatt a feltételetlen engedelmességet nyersebb szavakban követelő Damjanics kifejezéseit oly érzékenyen

1849. Jan.

vette, hogy, a pancsovai hadjárat óta különben is gyengélkedő, lázas betegségbe esett. Ily állapotban vezetvén ki osztályát Fehértemplomból, utközben Zsombolyán meghalálozott; hadának átalános tisztelete s fájdalma kisérte őt sirjába. A kormány, mivel e közben oly híreket vőn, mintha a Bánságban a kivonulást illetőleg tényleges ellenszegülés mutatkoznék, a képviselő ház másod elnökét, Almásy Pált teljes hatalommal küldte le az akadályok elháritására, megbizván őt arra is, hogy a fővezényletet teljesen Damjanicsra ruházza át. Almásy Zsombolyán találkozott a hadakkal, s minden egyenetlenséget megszűntetvén, a reábízottakat erélyesen végrehajtá. Kiss Ernő a kormány székhelyére hivatott s az ország fő hadi parancsnokának tiszteletes czimével félnyugalomba tétetett. Damjanics, már névszerint is parancsnok, január végén Aradon ütötte fel főhadiszállását.

A verseczi osztály, melyhez a fehértemplomi is csatlakozott, utjában háborgatást szenvedett az ellenségtől. A 28-dik zászlóalj három ágyuval s 23 fogolylyal elkésvén, számos szerb csoportok által vétetett körül, s kénytelen lőn magának harczolva nyitni utat; mit nem csak szerencsésen végrehajtott, hanem szét is verte a támadókat. Az utócsapat Pap huszár őrnagy vezénylete alatt január 20-kán hagyta el Becskereket, sehol sem háborgattatván utjában. Néhány nap múlva az egész bánsági had Ó-Aradon pihente ki hosszu, bajos utjának fáradalmait.

A bácsi sereg kivonulása.

Ugyanazon időben hasonló parancs érkezett a bácsi sereg vezérletéhez is; de annak kivonulása váratlan akadályra talált. Gróf Eszterházy Sándor, ki a vezérletben csak néhány hét előtt váltotta fel az osztrákokhoz hajlott Bakonyi tábornokot, s ki mig a Bánságban volt, a tisztek leglelkesbjei egyikének hirét vívta ki magának, s a magyar kormánytól tábornokságig fogadta el a lépcsőnkénti előléptetést, kezéhez vévén a kivonulási parancsot, rögtön megváltoztatta addigi dicséretes magaviseletét; a bácsi sereget egyaránt vezéri tekintélyével s ár-

1849. Jan. mánynyal ügyekezett engedetlenségre birni a kivonulási parancs iránt. « Ő, ugymonda, a hazát mindig kész volt védelmezni a felkelő szerbek ellen, mire őt s a sereget a király parancsa hivta fel; addig, mig ő e törvényes téren áll, Windischgrätz által sem tekintethetik ellenségnek; de ha Bácsból kivonul és hadát a császári sereg ellen vezeti, a pártütés bűnébe esik. » A hazához hűtlen tábornokot minden erejével támogatá Nádosy ezredes s hadügyminiszteriumi osztályfőnök, kit a kormány némi számolási ügyek megvizsgálása végett ép ez időben küldött a bácsi táborba. Ő a benne helyezett bizodalmat rútul megcsalva, Eszterházy mellett legmunkásabb volt az izgatásban s az árulási szándok végrehajtásában; mi ha sikerűl, a sereg vagy szétbomlik, vagy épen a császári zászlók alá kerül. A két hűtlen főtiszt annál könnyebben végrehajthatónak vélte az árulást, minthogy Beőthy Erdélybe küldetvén, pár hét óta kormánybiztos sem letézett a táborban.

De e súlyos csapástól megmentette a hazát gróf Vécsey Károly tábornok s rangban első Eszterházy után. Az ő hazafisága fellázadt a fővezér magaviseletén, s elszánt fellépésre bátorítá fel őt a tervezett árulás ellen. Ő határozottan felszólítá a tiszti kart s a legénységet, ne kövessék Eszterházy felhivását. Elejökbe adá a végveszélyben forgó haza iránti szent kötelességöket, emlékezteté őket esküjökre, melylyel magokat az alkotmány védelmére, a kormány iránt engedelmességre lekötötték. Szivből folyt szavai nem maradtak hatástalanok: a tiszti karból többen, különösen Lenkey alezredes, ugyanaz, ki tavaszszal huszárszázadát Galicziából hazavezette, buzgón gyámoliták őt; s végre az egész sereg engedelmességet fogadott a vezényletet tüstént magához ragadott Vécseynek. Eszterházy s Nádosy, tervöket meghiúsulva látván, több más tiszt kiséretében gyalázatosan megszöktek a táborból.

Vécsey Károly Eszterházy Sándor árulását meghiúsitja.

Az új vezér erélyesen fogott a sereg hűségének szilárditásához. Mind azon tiszteket, kiknek hangulata gyanusnak látszék, — s ilyenek voltak a Ferdinánd-huszár ezred legtöbb tisztei, — a táborból elkergette s helyeiket szilárd hazafiakkal

töltötte be. A sereg számszerint öt-hat ezer rendes gyalogság, a Ferdinánd-huszár ezred s 46 ágyu, ekként megtisztíttatván, Verbászról jan. 20-kán Szeged felé indult. A történelem Vécsey Károly hazaszeretettől sugallott bátor tettét ugyanazon diesőségre méltatja, melylyel diadalmas harcz vezérének nevét szokta feljegyezni. A honvédelmi bizottmány csak igazságos volt, midőn január 27-kei nyilatkozványa által őt a haza hálájára érdemesnek jelentette. 1849. Jan.

Bács kiüritése nem volt oly átalános mint a bánságé. Bezérédy nemzetőr-alezredes három-négy ezer nemzetőrrel Pétervárad környékén, Ujvidéken es Futakon maradt. Maga Pétervárad őrzése négy zászlóalj honvéddel s fél század Würtemberg-huszárral Csuha tábornok hűségére bizatott. A vár öt hónapra való élelemmel volt ellátva. Verbászon szintugy, miként Becskereken történt, a felhalmozott gabna- és takarmánykészletet, fuvarosok hiánya miatt, nem lehetett megmenteni.

Vécsey jan. 25-kén Szegedre érkezvén, a rend fentartása végett igen szigorú rendeleteket bocsáta ki, s még a polgári hatóságot is maga alá rendelte. A várost néhány napig minden közlekedéstől elzárta, sem ki sem be nem bocsátván senkit különös engedelem nélkül. E szigort avval indokolá, hogy főhadi szállása helyének csak hadi összeköttetésben kell állnia a kémektől s titkos ellenségektől hemzsegő vidéken. Majd néhány nap múlva Szentesre vezette több zászlóaljjal megszaporodott seregét, Szegeden és Szabadkán két zászlóalj honvédet, harmadfél század huszárt s két lovassági üteget hagyván gróf Hadik Gusztáv vezénylete alatt őrségül.

Vécseynek Szolnok felé irányzott utját a kormány rendelete szerint Damjanics hada is követte Aradról, honnan ugyanazon időben Hrabovszky alezredes alatt öt-hat ezernyi osztály küldetett Bemhez Erdélybe. Aradon Gál Miklós tábornok azután is folytatta hadtestével a vár ostromát. Vécsey és Damjanics hadai Szolnokon egyesűlvén, a 3-dik hadtest nevét nyerték, mely alatt azután a szerbek elleni hadjáratokban kivívott di-

1849. Jan. csőségüket nem csak megőrizték, hanem öregbítették is későbbi győzedelmeikkel.

A bánsági nép kivándorlása. Bánságban leirhatatlan volt a gyász és rettegés, melybe a a magyar és német helységek annál mélyebben merűltek, mennél tovább távoztak tőlök a magyar seregek; mert Vukovicsnak e községek feletti aggályai, fájdalom, igen is alaposaknak bizonyultak be. Mik voltak következményei azon népszerűvé lett tanácsnak, hogy a nép a kivonuló sereget kövesse, eléggé kitűnik egy hiteles szemtanu hivatalos jelentéséből, ki, mint a sereg élelmezési biztosa, a Torontál megyei tisztviselők közt utósó távozott Becskerekről. « Szivszaggató volt, ugymond, látni, a menekülő magyarok hosszu vonalait. A meddig a láthatár terjed, az utakon szekér szekeret ért. Torda, Magyar-Cserna, Sz.-Mihály, Udvarnok, Tót-Aradácz, Török-Becse, Török-Kanizsa, Csóka stb. magyar népe mind kivándorlott; 60,000 ember földönfutóvá lett. Sokan el sem érték a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradtságtól elnyomatva dőltek el utfélen. Mindnyájan gyalogoltak; mert annyit raktak szekereikre, a mennyit marhájok elbirt. Kun-László ideje látszék megújulni, emberek tolták a taligát, hogy a nagy sárban kiállott vonómarhának segítsenek. Kinek szekere nem volt, prédául hagyta oda vagyonát. Boszusan szidták a ráczokat és az urakat, kik a háborút kezdették. « Azért küzdöttünk, — igy jajveszéklének — azért áldoztunk hét hónapig, hogy végre igy dobjanak oda martalékul a ráczoknak». A nép többnyire Makónak s Földeáknak tartott.

Mindazáltal Szeged vidéke is hamar megtelt a menekülőkkel, miként a szegedi hadválasztmánynak a honvédelmi bizottmányhoz jan. 24-kén intézett jelentése bizonyítja: « Az alvidéki táborok feljebb mozditásával — igy szól a jelentés — sejtelmeink borzasztó valóságban teljesűltek. Bács és Torontál évszázados telepitvényei enyészetre jutottak. Vidékünk a leggyászosabb népvándorlás színhelyévé vált. Ezen iszonyatos állapot bekövetkezhetésére a népet senki sem figyelmezteté,

hogy pár nappal elébb legalább élelmi szereit eltakaríthatta volna. Szabadka és a tiszai kerület néhány közelebb helysége Szeged segélyével egy ideig talán fentartandja magát; de Torontál megyének siralmas állapota leirhatatlan. Nagy-Becskerekről a megyei főtisztek eltávoztak; a községekben találtatott gabona eltakaritásáról vagy megsemmitéséről nem történt intézkedés. És most a nép országutat, mezőt, pusztát, végtelen tömegben elborítva, mindenének odahagyásával fut, menekül, hogy legalább életét s családját menthesse meg a rabló ráczok öldökléseitől. Bizonytalan jövővel szemben borzasztó éhhalál veszélyétől retteg. A menekülő magyar népség elhagyva vezetőitől Szeged felé nyomul, vissza az ősi forráshoz. Az itteni nép szivesen megosztja rokonaival kenyerét. De a menekülők serege hihetőleg még egyszer annyira szaporítandja a népséget, holott a gabonaszállító vidék az ellenség kezébe került; s ezen állapot Szeged lakosaira is rosz benyomást tett.» 1849. Jan.

Szeged város és Csanád megye hatóságai azonban dicséretes buzgalommal törekedtek a menekülőket elhelyezni. Február elején Vukovics is leérkezett Debreczenből, hogy mielőtt a 3-dik hadtesttel a felvidékre távoznék, a menekültek összeirását, mennél több helyeken elosztását s élelemmel ellátását elősegitse. De a szükség nagyságához képest csekély volt a segedelem. A menekvők nagy része nyomorban tölté a telet; sok elveszett közőlök. Kik elég bátrak valának, a kivándorlási tanács daczára, otthon várni be az eseményeket, vagy a kiket eszköz hiánya gátolt meg a roham követésétől, azok a szerbek első dühének kiállta után békén maradtak tűzhelyeiknél; mindenesetre kevesebbet szenvedtek a kivándorlottaknál, bár a magyar községek nem részesűltek a temesvári kormány védelmében, mint a német lakosságu bármint compromittált helyek. Több ily helyekre, Temesvárról kisebb nagyobb őrség küldetett, mely a jelentékenyebb egyéneket, ha őket elfoghatá, bebörtönözte ugyan; de a szerbek pusztitásainak is elejét vette. A magyar községek ezen kedvezésben sem részesűltek.

1849. Jan. Becskereken, a magyar utócsapat eltávozta után, a polgárság a nőttön növő zavar által fenyegetett személy- s vagyonbátorság biztosítására tizenkét szerb, ugyanannyi magyar érzelmű egyént, Kleszky előkelő polgár elnöklete alatt, bizottmányul választott, s földmívelő gazdákból 200 embert csendőrnek esketett föl, s a fehér zászlót kitűzve készült fogadni az ellenséget. — A hősies önvédelme által kitűnt Fehértemplom német polgárságát a temesvári hadi kormány is védelme alá fogadta, s őrséget küldött a városba. A magyar helységeket azonban egész a Marosig és Tiszáig elfoglalták a magyar sereg nyomában felnyomúló szerb csoportok. Első betörésök borzasztó volt. A honmaradtak közől számosan vagyonukkal együtt dühök áldozatává lőnnek; az üres helységek kipusztíttattak; csak sokára s nagy bajjal sikerűlt a temesvári hadi kormánynak megszüntetni a rablásokat s dulásokat.

Bácska állapota. Hasonló volt sorsa a Bácskának, hol egyébiránt a kivándorlás nem lőn oly átalános, mint a bánságban. Verbászon a lakosok, előrelátó németek, hódolattal mentek a szerbek elébe; de mind a mellett sem háríthatták el magoktól a kiprédáltatást; sőt midőn a vagyonukat rablani kezdő szerbeknek ellentálltak, többen közőlök meggyilkoltattak, helységök pedig felgyujtatott. Hegyes és Feketehegy honmaradt magyar lakossága ellentállott, s eleinte vissza is verte a duláshoz fogott szerbeket. De ezek utóbb nagyobb számmal s ágyukkal tértek vissza, a helységet a maga megadására kényszerítették s felgyujtották. A szeghegyi németek testvérárulással vásárolták meg bántatlanságukat, a szerbekhez csatlakozván Hegyes és Feketehegy feldúlására. E német község rút magaviselete egyetlen eset gyanánt áll valamennyi Bács-bánsági német helységek sorában. A fejetlenség s a pusztitás Bácskában átalán véve nagyobb volt mint a bánságban, hol a szerbeket a temesváriak némileg féken tarták. Bácskában majdnem minden magyar helység külön harczot vívott a rabló csoportokkal; s egy helyen ezek, máson a magyarok lettek győztesekké.

Piroson a magyarok verték ki a reájok tört szerb csoportot. 1849. Jan.
Moholon a ráczok, eleinte győztesek, a helységet elpusztiták, lakosai közől többeket kegyetlenül megkinoztak s meggyilkolták. De majd Jankováczról s más magyar községekből számos magyar, miután nejeiket, gyermekeiket s öregeiket Szeged felé inditották, vezér nelkül összegyülekezvén, a Moholban győzedelmök után dobzódó ráczokat megtámadták, keményen megverték, s közőlök sokakat leölvén, magyar testvéreiket megszabadították. Átalában véve, minthogy Bácsban a kivándorlás távolról sem volt oly terjedelmű, mint a bánságban, a nyomor s pusztulás ott e harczok daczára sem volt oly nagy mint a bánságban.

A magyar kormány sajnosan érezte a szerencsétlenség súlyát, mely a kivándorlás következtében a magyar földnépet előgondoskodás hiánya miatt érte. Kossuth menteni is akarta magát s a honvédelmi bizottmányt e nagy hiba miatt. « Elkerűlhetetlen volt ezen öszpontositás, ugymond egy, febr. 12-kén Vukovicshoz intézett levelében — ; mert a fő ellenség legyőzésével a melléktámadások támaszpontja is elesik. A kormány félesztendei folytonos táborozás s annyi nemes véráldozat, annyi tömérdek költség után meggyőződni kényteleníttetett, hogy a ráczlázadás ügye nem a rabló ráczokkal szemközt, hanem egészen másutt fog eldöntetni. Azért rendelte föl a sereget. A kormány tudta, hogy ennek következtében pillanatnyilag dúlásnak, rablásnak, pusztitásnak tétetik ki a bánság s Bács vármegye;... mindazáltal, vérző szivvel bár, de el kellett magát e lépésre határoznia ; mert az egyesek iránti humanitásnak a nemzet lételét nem dobhatá áldozatul. Mégis Szegeden és Szabadkán elegendő erőt hagyott s bizott a magyar nép önvédelmi készségében. Nem is csalódott ; de szigorúbb rendezés szüksége nyilatkozott. S azért elébb Hunkárt teljes hatalmu biztosul, most gróf Batthyáni Kázmért katonai és polgári fővezérként küldi Bács megyébe. »

Azonban alig szükség mondani, az öszpontositás szükségét senki sem vonta kétségbe ; annak mellőzhetlenségét mindenki

1849. Jan. világosan látta : a kérdés csak ama szerencsétlenségek elhárítása körül forgott, melyek a kivonulás nyomában a magyar földnépet elborították. Miután pedig e had-kivonulás, melyet Kossuth, katonai szempontból tekintve, igen helyesen, már október óta tervezett, végre is múlhatatlanná vált: a kormánynak egyik legsürgetőbb feladatává lett, a védetlenül hagyott magyar nép megmentéséről gondoskodnia. Ezt Kossuth mintegy lehetetlen dolognak tekinti levelében ; mások azonban ezt már akkor is kivihetőnek látták. S ha egyebek közt Vukovics említett tanácsai elfogadtatnak, a nép fél annyi nyomort sem szenvedend vala és számos nyomorultan elveszettek élete mentetik meg. Való, a temesvári hadi kormányt a nép védelmére felszólító lépés talán ártott volna a kormány népszerűségének s ellenkezett büszkeségével ; de ezeknél a nép java minden esetre fontosabb érdek volt.

Igy szakadt vége az 1848-ki aprilban a kikindai lázadással kezdődött szerb felkelés elnyomására intézett háborúnak, melyet az oktalan és czélszerűtlen őrvonali rendszer, minél fogva hadaink Futaktól és Újvidéktől kezdve, Ó-Kéren, Verbászon, Becsén, Becskereken és Verseczen keresztül egész Fehértemplomig mintegy negyven mérföldnyi vonal hosszában szétforgácsoltattak, — egyes győzedelmeink daczára is megfosztott sükerétől. Bács és bánság, magosabb és sürgetőbb országos érdek miatt, seregeinktől elhagyatván, a szerbek és császáriak által foglaltatott el s egy ideig háborítás nélkül biratott. Néhány hét múlva azonban, mint alább látandjuk, mind Bácsban, mind a bánságban újabban megkezdődött a háború; de ez lényegesen különbözött a januárban bevégzettől. A háború, mely eddig folyt, lázadás elnyomására vagy legalább terjedésének meggátlására volt intézve, s természeténél fogva inkább védőnek mint támadónak nevezhető. Az 1849-ki háború ellenben, mely Perczel, Bem és Vetter hadjáratait foglalta magában, egy az ellenség kezébe kerűlt tartomány visszafoglalásáért vívatott, s ennél fogva lényegesen támadó jelleggel

bir, s igy az a bevégzettől mind czélban, mind természetében különböző. 1849. Jan.

Seregeink felvonulta után Rajasics azonnal Becskerekre tette át székhelyét, részint hogy közel legyen a hozzá hű Knicsanin és Theodorovics táboraihoz s ekként a karlóczai főodbort, melynek nagyobb része Sztratimirovicshoz szított, könnyebben féken tarthassa; részint hogy magát a bánságban álfejedelmi fényben mutogassa. Becskerekről aztán nagy hangzásu szavakban nyilatkozványt bocsátott ki a vajdaság tényleges létesülése iránt; a főodbort oda utasította, hogy őt bánsági utazásában kövesse; Karlóczát, hol ellene elégületlenség nyilatkozott, ostromállapotba helyezte; a szabadabban szerkesztett ellenzéki szerb lapokat felfüggesztette. Majd Zsombolyára s onnan Temesvárra utazott; febr. 9-kén és 10-kén főodbori üléseket tartott, magát népkormányzói hivatalában ismét megerősíttette, s a vajdaságnak nevezett bánság és Bácska igazgatására saját elnöklete alatt egy tanácsot rendezett, melyhez alelnökül Rudics József, volt bácsi főispánt, Mihajlovics Felixet, a zágrábi püspök volt jószág-igazgatóját és Fogarassy, volt Krassó megyei táblabirót, nevezte ki, az első által a kathol. szerbeket, a második által a g. n. e. szerbeket, a harmadik által a oláhokat képviseltetvén. Majd, hogy hatalmának súlyát érezhetőbbé tegye, néhány hazafi jószágainak elkoboztatását rendelte meg, mintegy jeléül a független vajdaság fejedelmi jogainak.

Bács és a bánság igazgatása a magyar hadak kivonulta után.

Azonban még Temesvártt mulatása alatt is eléggé meggyőződhetett Rajasics, miképen a magyar seregek kivonulásának nem az lett következése, hogy a bánság és Bácska önálló vajdasággá vált, hanem az, hogy a tartomány a temesvári császári vezérek uralmába esett még ott is, hol szerb őrségek léptek a magyarok helyébe. Mert császári tisztek vették vezényletök alá a szerb sereget, s abban a szerb zászlók helyett császárit függesztettek ki, a német vezényletszót tették ismét divatossá; az odborokat pedig a kerületekben szétoszlatták.

1849. Jan. Knicsanin, legalább ideiglen, serege nagyobb részével maga is visszatért Szerviába. A hatalom- és dicsszomjas Rajasics kénytelen lőn avval megelégedni, hogy császári biztossá neveztetett ki.

A szerb napilapok e változások miatt kétségbeeső kiáltásokra fakadtak ; s kik elébb nemzeti önállás és önkormányzat mellett buzgólkodva emeltek fegyvert az önkormányzatot nekik bizonyos határok közt biztositott, velök minden jogot és szabadságot megosztani kivánt magyarok ellen, most bánni kezdék, hogy a kibékülésre nyujtott baráti kezet el nem fogadták. De, ki a szerb lázadás véres drámájának részrehajlatlan nézője volt, nem szánhatta, a magyarok pedig némi kárörömmel szemlélhették most e népet, mely szenvedélytől elvakulva, szabadságát vélte kivívni, midőn a kényuralommal kötött szövetséget s annak intésére nem rettegett szentségtörő kezet emelni a közös haza, közös szabadság, közös alkotmány ellen, hogy a kényuralom kegyelmétől nyerje meg szövetsége, szolgálatai béréül szabadságát. A végzet, mely az emberek hibáit nem szokta hagyni büntetlenül, a szerbekre bizonyára nem mérhetett kevesebbet, mint a keserű csalódást önző, bűnös számitásaikban.

HARMADIK FEJEZET.

A háború Erdélyben, Kolozsvár elvesztéig.

Azon törvénynek mely Erdélyt, háromszáz éves elszakadása után, törvények, institutiok s igazgatás tekintetében Magyarországhoz visszakapcsolá, maga az udvar által megrendelt végrehajtása egy időre békét, nyugalmat szerzett a tartományban. Követeiket, mint látók, az elébb forrongó szászok és oláhok is megválasztották s felküldötték a pesti országgyülésre. A nyugalom mindazáltal csak látszatos volt a tartományban : a fő hadi kormány s a szász nemzet vezérei, kik az udvari reactióval folytonos összeköttetésben álltak, ennek utasításai szerint, titokban nem szűntek meg szítogatni a hamu alá takart tüzet, hogy a Bécsből veendő jelre azt lángra gyulaszthassák. A katonaságon és szászokon kivül, még a reformokkal elégedetlen bureaukraticus szellemű tisztviselőkben, s a táblabirák nagy seregében, valamint az arisztokratiának az urbériség s nemesi kiváltságok megszűntét érzékenyen fájlaló részében is támaszra talált az udvari reactio. Az önzők e nagy serege nem szűnt meg kivánni s remélni az unionak s az új igazgatási rendszernek, habár az erőszakos módon történnék is, megsemmitését, a régi renddel és igazgatással saját kiváltságait is helyreállíttatni óhajtván. Ezen reactionarius urak, kiknek egy része utóbb a dühösségig fellázított oláhok áldozatává lett, önzésökben elvakulva, meg sem gondolták, mily veszélynek, 1848. Szept.

1848. Szept. mily iszonyú pusztulásnak elébe viszik hazájokat s avval együtt önmagokat, midőn az új törvényeket s rendszert a közvéleményben aláásni, annak megszilárdulását meggátolni, az új kormányszabályokat lehetőleg népszerűtleníteni, minden erejökből ügyekeztek.

A fő hadi kormány, melynek hatalmát b. Puchner altábornagy tartá kezében, a bécsi utasítások szerint, hónapokon keresztül jó egyetértést színlett a tartomány igazgatására kiküldött gróf Vay Miklós királyi biztossal: rendeleteit elfogadta, teljesíteni jobbára igérte; de midőn azok a reactio czélzataival összeütközésbe jöttek, vagy épen nem, vagy oly módon teljesítette, hogy belőlök a reactio meríthessen hasznot. Igy, például, midőn a növekedő oláh mozgalmak miatt aggódó királyi biztos Gyulafehérvár és Maros-Vásárhely biztositása végett e helyekre székely s honvéd katonaságot kivánt küldetni, Puchner amoda oláh végvidéki, emide Sivkovicsféle lengyel katonaságot rendelt.

A reactioval nő az oláhok izgatása.

És a mint az udvari reactio időről időre leplezetlenebbül kezdett fellépni a magyar kormány irányában; azon módon nőtt Erdélyben is az izgatás, lőnnek nyiltabbakká és fenyegetőbbekké a szászok és oláhok mozgalmai.[1]) Midőn az udvar és a bécsi kormány szeptember elején oly nyiltan lépett fel a magyar nemzet és miniszterium ellen, hogy ez hivatásának a törvényes téren többé meg nem felelhetvén, lemondani kényszeríttetett, a szász követek, mint látók, tömegesen, majd Saguna óhitű oláh püspök is, oda hagyták a pesti országgyülést s hazatértek.

Ez idő óta kezdődék a nyilvánosabb izgatás; ez lőn jele a felkelésnek; ekkor jött meg Urbán ezredes is, ki utasítások

---

[1]) Ezeket, valamint általában az erdélyi eseményeket, mi itt, helyszűke miatt, csak főbb vonalaiban adhatván elő, az olvasót, a részletek bővebb ismerete végett, Kőváry Lászlónak «Erdély Története 1848—49-ben» czimű, nagy élénkséggel irt, érdekes olvasatu, jeles munkájára utasítjuk.

vétele végett Bécsben járt vala. Az oláhok nemzeti bizottmányuk által, mely Barnucz, volt tanár elnöklete alatt, bár titokban, folyton Nagy-Szebenben székelt, Balázsfalvára ismét nemzeti gyülésbe hivattak. 1848. Szept.

Az oláh népben, mely értelmi fejletlenségében csak természeti ösztöneinek élt, melynek élete alig volt egyéb állati tengésnél, hasztalan keresnők a nemzetiség érzelmét. A valóban mívelt, de fejletlen népöket önállásra még teljesen képtelennek tartó, s azért a mozgalomba nem is avatkozott, kevés jeles egyéniségek mellett, találunk köztök korlátolt eszű vakbuzgókat, kiknek oláhországi izgatók által elferdített agyában egy daco-román birodalom felállitásának zavaros eszméi rajongtak; találunk többeket, kik a zavarosban halászhatni remélve, hivatal, méltóság és gazdagodásért sóvárogva, önzésöket nemzeties eszmék s érzelmek palástja alá takarva, nemzetiségök sérelmeiről szónokoltak: a népnek magának azonban nemzeti jogokról fogalma sem volt, az még polgári, sőt emberi jogait is alig tanulta ismerni. Eszköz volt az azok kezében, kik magokat szűk értelméhez mért durva ámitásokkal bizodalmába behízelegték, neki anyagi jobblétet igértek. Ők az új törvényeket s institutiokat, melyek annyi százados szolgaság után a haza többi polgáraival nekik is egyenlő szabadságot és jogélvezetet biztosítottak, egyátaljában nem értették. És ha az urbériség megszűntének, tán azon egyetlen törvénynek, mely némileg általok is felfogatott, érezték is jótéteményeit: még azt sem hitték sokáig békében élvezhetni, azt hallván az izgatóktól, hogy az urbért, melyet a császár megszűntetett, az urak ismét helyreállítani törekednek. Mi csoda, ha szivökben a harag és boszu indulata lassanként egész a dühösségig fokozódott fel az urak ellen, kik őket a császár adományától megfosztani szándékoznak?

Midőn az ország súlyosbodó körülményei közt a kormány haderőt gyűjtött, a nemzetőrséget rendezte, a zászlók alá önkényteseket, honvédeket szedett: az izgatók azt mondák a buta népnek, hogy azok az urak katonái; az urak meghara-

1848. Szept. gudtak a császárra, ki az oláhoknak szabadságot adott, a robotot és dézmát eltörűlte; s most a császár ellen szedik a katonát. Ezen ámitások pedig az együgyű népnél annál könynyebben találtak hitelre, minthogy a katonatisztek is ilyféléket híresztteltek, s a magyar kormányt minden módon és alkalommal gyalázták.

Még hevesebbé lőn az izgatás s ennek következtében forrongóbb a nép, midőn az újonczszedés az oláh vidékeken is megkezdetett. Hol katonai karhatalom nem alkalmaztatott, mint, például, Aranyos-Lonán, az újonczozás egyátaljában lehetetlenné lőn. Az oláhok több helytt népgyüléseket tartván, az újonczadást egyenesen megtagadták. A kényszerités csak a zavart nevelte. A fő izgatók: Laureani, Janku, Barnucz, Pap Sándor, Mikás, Cipariu, helységről helységre járva izgatták a népet ellentállásra s felfegyverkezésre. Vay királyi biztos a mindenütt izgatásokkal s engedetlenséggel találkozó hatóságoktól s kormánybiztosoktól felszólítva, több megyében rögtönitélő biróságot hirdetett ki.

A zavar azonban e fenyegetések daczára is nőttön nőtt, Orláton, a második határőri oláh ezred fő helyén, magának a katonai hatóságnak megegyeztével, nagy oláh népgyülés tartatott, színleg az említett ezred kivánatait összeirni s a kormányhoz felküldeni. A Balázsfalváról jött izgatók befolyása alatt azonban a gyülés egészen a lázadásig haladt. Végzéssé lőn, hogy az oláh nép katonát nem ad, s ha arra erőtetnék, erőszakkal is ellenszegűl; de ha a császár maga parancsolja, ugy mindnyájan szivesen felkelnek.

Hogy az izgatás nem egyedül oláh főnököktől, hanem szintazon mértékben a katonai hatalomtól is jő, már e gyülés hangulata s végzései is eléggé elárulák. De minden kétségen túl emelte e gyanut s azt, hogy ezen izgatás egész Erdélyben egy terv szerint intéztetett, a II. oláh ezred alezredesének, Urbán Károlynak, Naszódról szept. 14-kén több megyei hatóságokhoz intézett levele, melyben azokat tudósítja, hogy az oláhokat, az akaratuk ellen megtörtént unio, a határ-

Urbán levele a hatóságokhoz.

széli ezredeknek a miniszterium alá rendelése és a császári 1848. Szept.
osztrák hadseregtől szándéklott elkülönitése csaknem a lázadásig ingerelték. A miniszteriumnak újonczállitási parancsa pedig, ugymond, arra birta a szomszéd vidéki oláhokat, hogy határszéli testvéreikhez még szorosabban csatlakozzanak. Ennek következtében nála Naszódon néhány nap óta több mint ötven helység küldöttei jelentek meg azon kivánattal, hogy egész ifjuságuk a császár és az összes monarchia szolgálatára állittassék; a magyarországi urak számára pedig közőlök egy ember se soroztassék be, különben átalánosan felzendűlnek, uraságaiktól s a megyéktől magokat felmentve, fegyvert fognak. E kivánságok, ugymond, a határvidéki oláhságnál legmelegebb pártolásra találtak, kik magok is az uniot felbontatni s magokat a miniszterium alól felmentetni kivánják, mely kivánságaik, mint hűséges érzelmeik kifolyásai, legfelsőbb helyen is bizonyosan kedvező fogadtatásnak fognak örvendeni. Jelenti végre, miszerint a hozzá tódult oláh néptömeget azon igérettel nyugtatta meg, hogy a császár szolgálatába ajánlkozó minden helységből száz lakos után két újonczot fog szedni a csász. zászló alá. «Reménylem — igy végzi levelét — hogy a tek. tisztség nem lesz hajlandó eljárásomat idegen hatóságok jogaiba való beavatkozásnak bélyegezni, hanem abban egy nagy veszedelem elháritását látandja.»

Urbán, e levele szerint, Jellasics szerepét utánozva, azonnal megkezdte a vidékbeli oláhságot I. Ferdinánd császár iránt hűségre esketni, a fiatalságot pedig zászlai alá besorozni. Beszterczevidék, Belső-Szolnok és Kővárvidék oláh helységeinek lakossága azontúl mintegy bucsut járt Naszódra, hol Urbán által felesketvén, a polgári hatóság alól felmentetett. Még Mármaros megyéből is megjelentek ott Borsa s néhány más határszéli helység küldöttei, kik aztán az eskü letételéről bizonyitványt is vettek Urbántól. Hasonló felesketés folyt Monorban, Kolozs megye keleti szélén, a megyékben lakó oláhságra vézve. A tartomány nyugoti részén az I. oláh ezredben viszont, Riebel őrnagy tűzte ki a lázadás zászlaját; mint Ur-

1848. Szept. bán Naszódra, ugy ő Hátszegre vándoroltatván a vidéki oláhságot, felesküdni a császári kétsasra. E mozgalom még Arad s Krassó megye oláhjaira is átterjedt.

Az izgatás jelszavai ugyanazok voltak a tartomány déli részén, Nagy-Szeben s Balázsfalva táján, mint melyek az éjszaki Besztercze s Kővár vidékét tartották mozgalomban; bár amott, — hihetőleg mivel a Szebenben lakó Puchner a nyilt fellépés idejét a maga személyére nézve még nem látta megérkezettnek, — a katonai hatalom kevesbbé vett részt a nép lázitásában. Itt azonban fölösen pótolták a még tartózkodó katonatiszteket a szászok, kikkel az oláh bizottmány tagjai szoros összeköttetésben léteztek.

A balázsfalvi második népgyülés.

Ugyanazon időben, midőn az éjszakvidéki oláhok Naszódra s a Hunyad megyebeliek Hátszegre jártak a császár iránt hűséget esküdni, Balázsfalvára is ezerenként gyűlöngtek a délvidékiek, nyugot főnökeik meghagyása szerint, mindenféle eszközökkel fölfegyverkezve. Szept. 16-kán négy ezernél több oláh tanyázott a várost környező mezőkön. Vay kir. biztos a forrongók megfékezésére néhány század önkéntest és nemzetőrt indított Balázsfalva felé; majd azonban igéretet vévén egy oláh küldöttségtől, hogy minden kicsapongástól óvakodnak, annál tanácsosabbnak látta, megadni az engedelmet a gyülés megtartására, mivel azt Puchner altábornagy pártolása alá fogadta.

A határozatok, melyek eleinte, a gyülésen jelenvolt néhány értelmesebb ember inditványára alkottattak, némi mérsékletet bizonyitának, s oda valának irányozva: hogy a rögtönitélő törvényszékek megszűntettessenek, az eddig elfogottak szabadon eresztessenek, minden vádlott a rendes biróság elébe állíttassék; a megyei hivatalnokoknak ne engedtessék meg oly törvényt, melyet ő felsége még meg nem erősített, minő az újonczállitás, végrehajtani; a román helységekben s kerületekben is állíttassék fel a nemzetőrség, melynek felfegyverzésére a fő hadi kormány szintannyi fegyvert adjon, mennyit e

czélbol a magyar és szász nemzetnek adott; vegyes bizottmány neveztessék ki oláhok, szászok és magyarokból, parasztok, polgárok s értelmesekből, mely a volt jobbágyok s földesurak közti viszályokban itéljen. 1848. Szept.

Majd azonban, a N.-Szebenből jött szászok és néhány katonatiszt által felbátorítva, más végzéseket is alkotának, melyek már nyilt lázadást foglaltak magokban az ország törvényei s alkotmánya ellen. A jegyzőkönyv, mely ezen végzésekről készíttetett, következőleg van fogalmazva.

« A román nép május 12-kén, a szabadság mezején tett esküjéhez híven, szorosan ragaszkodik azon nemzeti gyülés határozatihoz; magáévá teszi a két román határőrezred végzéseit is : ellenben törvénytelennek nyilvánitja mind azon lépéseket (uniot, követválasztást Pestre), melyeket némely elámított személyek a határozatok s letett esküjök daczára véghezvittek. Ez okból kimondja :

« 1. Az uniot, mely ellen eleve is óvást tett, s melynek tárgyalásában az országgyülésen részt nem vett, el nem ismeri.

« 2. A magyar miniszteriumot, mint az unio következményét, szinte nem ismeri el.

« 3. Csak ő felségétől s a császári miniszteriumtól akar függeni, s annak rendeleteit a fő hadi kormány által kivánja venni.

« 4. Kivánja, hogy mennél elébb nyittassék meg egy nagy nép- és nemzet-gyülés, melyen nemzeti érdekeiről tanácskozhassék. A május havában választott bizottmány addig is megerősíttetik.

« 5. Kivánja, hogy hirdettessék ki egy erdélyi országgyülés, melyben a román, szász és magyar nemzet követei az illető népszám aránya szerint jelenjenek meg, tanácskozni az ország sorsáról s rendezéséről.

« 6. A gyülés kikiáltja az osztrák császári alkotmányt, azt Erdélyre is kiterjesztetni kivánván.

1848. Okt. «7. Ideiglenesen, mig a rend teljesen helyre álland, a román, szász és magyar nemzetből néparány szerint kiván egy igazgató kormánytanácsot alkottatni, mely bécsi utasítások szerint intézkedjék.

« Éljen az osztrák kormány !

« A Balázsfalván összegyűlt román nép. »

E nyilvános végzéseken kivül azonban, melyek a hadi kormány és szász vezetők befolyása alatt alkottattak, az oláh nép vezérei s előbbkelői, kik a neptömeg szétoszlása után még mintegy kétszázan maradtak Balázsfalván, Belecesku bukuresti tanár és Eliád oláhországi emissariusok jelenlétében még más titkos végzéseket is alkottak, melyeknek czélja nem kevesebb volt, mint a magyarok kiirtása s egy önálló, Daco-Romania felállitása. Egész Erdély præfecturákra, minden præfectura több tribunatusokra osztatott ugy, hogy minden 10 helységre egy tribunus jutna. A præfectusok és tribunusok kineveztettek s megbizattak, hogy illető kerületeikbe menvén, a népet e határozatokról értesítsék, felfegyverezzék s táborokba gyűjtsék. Választatott egy középponti ideiglenes kormány is, s annak tagjaiul, Barnucz alelnöklete alatt, Lauréani, Belecesku, Treb, Czipariu, Floriánu, Branu stb. neveztettek ki. Megválasztattak továbbá a præfectusok is, kik közől leghíresebbekké lettek : Mikás Ferencz, elébb ügyvéd; Axente Szever, hivatalától püspöke által felfüggesztett ó-hitű pap; Janku Ábrahám, volt táblai irnok, az ugynevezett havasok királya; és Salamon Miklós, ki arról lett nevezetes, hogy nem öletett s pusztíttatott, mint a többiek. E választások tudtára adattak a szász gróf helyettesének is, ki azokat a gróf távollétében helybenhagyván, hozzájok a szászok részéről Müller Károly segesvári, Langer Péter brassói tanácsnokokat és Roth papot nevezte ki tagokul.

A gyülés után a kinevezett præfectusok és tribunusok illető kerületeikben megjelenvén, népgyüléseket tartának s a népet fegyverre szólították. Kolozs megyében már szept. végén több helység, Sz.-Péter, Tusony, Sz.-György stb. tényleg

fellázadt s felfegyverkezvén a hegyeken várta az urak katonáit, kik, tribunusaik bizonyitása szerint, az urbért akarják visszaállítani. Kiket a nemesek közől kézre keríthettek, megkötözve hurczolták Monorba és Naszódra Urbánhoz. Egyebek közt Buttyán László és Bencze s Bota László megyei tisztviselőket kegyetlenül megvervén, lánczra fűzték s több másokkal együtt Naszódra vitték. 1848. Okt.

Oktober elején már az egész erdélyi oláhság forrongásban vala. E hónap 12-ke határnapul volt kitűzve, melyen az egész oláh nép felkeljen, s egy része Riebelhez Hátszegre, más része Urbánhoz Szász-Régenbe, harmadika Jankuhoz Musinára; negyedike az oláh bizottmány rendelkezése alá Balázsfalvára gyűljön. Nagy-Szeben, Balázsfalva, Dézs, Kopánfalva, Kolozs, stb. a legundokabb bujtogatásoknak lőnnek színhelyei. Hol a nép önként nem indult, Janku, Pap Sándor, Barnucz s a többi izgatók az urak jószágainak elfoglalásával, gazdag martalékkal biztatták s láziták fel azt. És a rablások, gyilkolások, gyujtogatások mindenfelé megkezdettek. A példát a balázsfalvi tábor adta, mely oktob. 13-kán Gyárfás földbirtokost és Dobay Zsigmondot három leányával kegyetlenül megölte. Legborzasztóbb volt a kis-enyedi mészárlás, hol oktober 15-kén virradóra az ott menekülést kereső mintegy 400 magyarból 140-en, köztök nők, gyermekek vérökben feküdtek ; a többiek a sötét éjben futással szabadulván meg. Egyes helységekben jobbára magok a popák lőnnek a felbujtott nép vezérei ; hol pedig jobb érzelmű popák találtattak, kik híveiket békére intették, elűzettek, fenyegetések által megszalasztattak. Monostoron a pénztár lefoglaltatott s a pénztárnokkal együtt Naszódra vitetett. Ez történt minden egyéb pénztárakkal, melyeket az illetők ideje korán meg nem mentettek. Pap Sándor ugyanezt kisérté meg a m.-vásárhelyi pénztarral is, melyben 10,200 ft. létezett ; de, szerencsére, mielőtt tervét végre hajthatá, elfogatott és Zöller Károly századossal együtt, ki, mint Bécsből jött futár, M.-Vásárhelyen

A lázadás tényleges kezdete.

1848. Okt. ment keresztül, s Puchnerhez szóló több levelet vitt magával, Kolozsvárra kisértetett.

A báréi csata okt. 10-kén. Vay kir. biztos a mindenfelől Kolozsvárra menekülő urak és megyei tisztviselők által a történtekről értesűlvén, a törvényhatóságok küldötteit okt. elején magához gyűjté, velök a lázadás elnyomásáról értekezendő. Értesűlvén egyebek közt, hogy Batternai és Simonics tribunusok Kolozs megye Báré helységében, több ezer oláht táborba gyűjtöttek, két század nemzetőrt, egy század honvédet s félszázad huszárt rögtön ellenök küldött. Honvédeink s nemzetőreink, csekély számuk daczára is, megtámadták az épen dőzsölő oláhokat, s közőlök mintegy tizet elejtvén, a többit szétverték, Batternait és Simonicsot több fő czinkossal együtt elfogták s Kolozsvárra vitték. A kolozsvári nép a foglyok ellen oly annyira fel volt ingerűlve, hogy őket maga meg akarta gyilkolni, s csak bajjal sikerűlt a katonaságnak őket megmenteni.

A foglyok azonnal rögtönitélő törvényszék elébe állíttattak. Vallomásaik az egész katonai-szász-oláh lázadásnak nyomára vezettek. A nép dühétől tartó törvényszék őket, valamint az épen akkor behozott Pap Sándort is kötél általi halálra itélte.

De ezen szigor, mivel a szükséges hadi erő a zavargó vidékeken sehol sem fejtetett ki, már nem volt elegendő elfojtani a sokáig érni hagyott lázadást; sőt a kivégezések híre már csak nevelte az oláhok ingerűltségét. Kevés idő alatt Erdélynek mintegy 15 helyén gyűlöngtek az oláhok; sőt maga Urbán is táborba szállt Szászrégen táján 1500 oláh határőrrel. A terv az volt, hogy a felkelők különböző oldalról egyszerre indulnak Kolozsvár ellen. Az oláh táborokban a nép közt mindenütt volt némi határvidéki katonaság, s ez rendezte a néptömeget.

Maga Urbán okt. 14-kén Szászrégenig nyomult, s a mezőségi román népet fegyverrel és hat napi eleséggel felkészűlve parancsolta oda. Ugyanakkor Riebel Hátszegen, mig egy részről a vidéki magyar népségtől minden fegyvert elszedett, az

oláhok közt 1600 Fehérvárról nyert fegyvert osztott ki. A fő hadi kormányszék pedig az oláh bizottmányt elismervén, egy császári őrnagyot biztosul rendelt melléje. Az oláhok, ekként támogatva a katonaságtól, nem ismertek többé korlátot pusztitásaik s vérengzéseikben. Felbőszült csoportjaik, tribunusaiktól vezettetve, mindenfelé barangoltak, tüzzel vassal pusztítva a magyarságot és birtokait. Czirják Józsefet lándzsákkal összeszurkálva ölték meg; Réz Samut háznépestől, Hosszuaszóról, az urak birtokainak feldulása után, számos családot, köztök Szentkereszti Istvánt családostól, Pánádról b. Splényit, Asszonynépéről több nőt Balázsfalvára hurczoltak. Szinte elfogták gr. Bethlen Lajost, Kendeffy Lajost, Cserényi Sándort és számtalan másokat, kik a magyar részekre menekülni ügyekeztek. Az erdélyi lapok hasábjai oktober 12-ke óta telvék a legiszonyubb kegyetlenségek leirásával, melyeket a felbőszitett s fanatizált oláhok a magyar urakon elkövettek. Egyebek közt b. Huszárt lakásából kihurczolván, mezitláb kisérték Bunyba; ott kinzások közt fejezték le, hulláját pedig Naszódra vitték. Szélkuton Sinai László és Madaras Gábor szolgabiró házait megrohanták; az utóbbit irtózatosan elverték s félholtan kocsijára kötözve Balázsfalvára vitték, több mint 10 ezer ft. értékű ingó javait egymás közt felosztván. Ugyanazon helységben László Zsigmondnét megnyuzták, oda állítván két lányát, hogy végig nézzék a borzasztó műtételt. A dombói hegyen, Balázsfalva vidékén, egy utast elfogván, lábát térdeinél, karjait könyökénél levágták, s övig földbe ásván, két őrt állítának mellé, hogy ki ne vétessék, mig kínosan meg nem hal stb.

1848. Okt.

A zalatnai vérfördő.

De mindeneket meghaladt vérfagylaló kegyetlensége által Zalatna lakosainak iszonyatos lemészárolása. Az erdélyi aranybányai kerület közepén, Gyulafehérvártól kelet felé három órányira, szép regényes hegyvidéken, meredek hegyektől környezve az Ompoj patak mellett feküdt Zalatna, kellemes bányavároska, melyet Gyulafehérvárral csak egy szűk mély ut,

1848. Okt. s a hegyek közt mélyebben fekvő Abrudbányával egy fáradalmas hegyi ut köt össze. E város csupa oláh helységektől környeztetvén, mintegy oazát képezte a civilisationak. Gyűlhelye lévén a bányászoknak és székhelye a fő bányatörvényszéknek s a kamarai uradalmi igazgatásnak, lakosai között számos mívelt családot foglalt kebelében. A szorgalom és munkásság azt egy szép, barátságos, boldog községgé tették, hol vagyonosság és megelégedés honolt.

A bányaigazgatóság az oláh mozgalom kezdete óta több ízben hasztalan kérte Puchner hadi kormányzót, küldene a bányák biztositása végett a fel s alá barangoló népcsoportok ellen némi katonaságot. A kérelem nem teljesíttetvén, 250 főből álló nemzetőrség alkottatott, mely aztán Gyulafehérvárról összesen ötvenöt lőfegyverrel láttatott el. Oktob. 15-kén 300 fegyveres oláh lakosai a trojani völgyben gyűltek össze, hol őket egy izgató beszéd után Dobra Péter volt ügyvéd, most tribunus, többi népével együtt, fegyverforgatásban gyakorolta. 17-kén és 18-kán az oláhok a gyulafehérvári utat elállván, több onnan hazatérő polgárt kiraboltak és megsebesítettek. 21-kén Moga tribun vezetése alatt egy küldöttség jelent meg a városban, s hírül adván, hogy az oláh tábor a város felé közeledik, követelé, hogy a háromszinű magyar zászló vétessék le, a fegyverek s lőszerek adassanak ki. Nemegyei bányatanácsos, a lakosokat a város piaczán összegyüjtvén, az oláhok kivánatát nekik tudtul adta. De ezek azt válaszolták, hogy a kivánatnak csak akkor engednek, ha az oláhok arra valamely cs. kir. hatóságtól eredt felhatalmazást mutathatnak elő; különben a kamarai javakat és saját vagyonukat utósó emberig elhatározvák védelmezni.

Az éj beállott s a szomszéd hegyeken köröskörül számtalan őrtüzek tűntek elő, aggasztóan tanusítva, hogy az oláh tábor csakugyan megérkezett. A tüzek körül mintegy 10 ezer fegyveres oláh táborozott. A következő nap várakozáson felül csöndesen folyt le; de 23-kán iszonyú orditások között lavina gyanánt rohant az oláhság a hegyhátakról a városba. A kis

számu nemzetőrségnek alig volt ideje a várostérre vezető ut- 1848. Okt.
czákat elállani, melyeken a dühös csoportok ordítva nyomultak előre. A piaczra gyűlt lakosság látván nagy számukat, békeköveteket küldött elejökbe. De mig az alkudozás folyt, az oláhok egy része, rablás vágyától ösztönözletve, a várost felgyujtá; mire a lakosság futásnak eredt. A zaj, zavar és kétségbeesés, mely e szerencsétlenek közt eláradt, leirhatatlan. Jajveszéklés közt haladt a lakosság Petrozsán faluig, hol azonban a keskeny szorost több ezer oláhtól elállva találták. A férfiak, fegyverrel akartak magoknak utat törni Gyulafehérvár felé; de a nők és gyermekek jajveszéklései által abban megakadályoztatván, ismét alkudozni kezdtek. Végre abban állapodtak meg, hogy a nemzetőrség a fegyvert tegye le, s aztán az egész csoport bántatlanul kisértessék Gyulafehérvárig. Az oláhok ezt esküvel igérvén, a szerencsétlenek hittek szavoknak, s fegyvereiket lerakták. Több család tagjai azonban nem bizván az oláhokban, az egő város felé fordultak vissza s az erdőkben szélyedtek el, ismerős parasztoknál keresendők menedéket. De az oláhok ezeket nagy részben még utközt agyonverték. A többi szerencsétlenek fegyvertelen tömege, számszerint mintegy ezer lélek, sürü oláh csoportoktól körülvéve s mind összébb és összébb szoríttatva, az országuton haladt előre. A ki csak szomját is oltandó, kissé messzebb távozott, kimélet nélkül agyon veretett.

A fenesei hidnál az oláhok, mivel már sötétedni kezdett, a menekvőket éjjeli szállásul egy tallóra űzték, fenyegetvén őket, hogy a ki onnan mozdulni mer, tüstént agyon lövetik. Az oláhok egy része két sorban felvont fegyverrel állta őket körül, minden pillanatban kész végrehajtani a fenyegetést, mi többeken, kik a patakra mentek, meg is történt. A szerencsétlen csoport, férfiak, nők, gyermekek, esőtől átázva, éhen szomjan dideregték át a hideg éjt. Éjfélkor új oláh csapatok érkeztek, az őröket felváltandók. Martalékra vágyva, a férfiakat s nőket egyaránt a legszemtelenebb módon kimotozván, a mit a boldogtalanok a lángok közől megmentettek volt,

1848. Okt. könyör nélkül rabolták el. Reggel egy vad tekintetű oláh lépett ki a többiek soraiból s kérdé: készen van-e minden? Az igenlő válaszra Nemegyei bányatanácsost agyonlőtte. E lövés jelül szolgált a közönséges mészárlásra. A kapitány után a többi puskások lőttek a sürű csapatba; azután pedig a többiek rohantak rájok, s kinek mi fegyvere volt, avval szúrta, vágta, verte agyba főbe a jajveszéklőket. Kevés idő múlva a férfiak, nők, gyermekek százai halva terültek el az országuton, a vér patakként folyt a kerékvágásban. A vad állatok módjára dühöngők a holtakat azonnal megfosztották minden ruhájoktól. A nők és leányok közől sokakat hajoknál fogva hurczoltak félre a csoporttól s őket elébb buja indulataik áldozatává tevén, utóbb különféleképen megcsonkitván, jobbára szinte agyonverték. Mások a halottak levágott fejeit s egyéb tagjait győzelem jeléül fákra aggatták.

A mintegy 1000 főnyi menekvők közől, kik Zalatnáról kiindultak, alig százan, mások szerint csak negyvenen, jobbára nők és gyermekek, maradtak életben, azok is nagy részben többé, kevesbbé megsebesűlve. Vértől ázva, a kiállott kínok s félelemtől félőrülten vánszorgának ezek Metesd falu felé, honnan utóbb a helybeli pap eszközlésére szekereken vitettek Gyulafehérvárra.

Az oláhok a mészárlatról a még égő Zalatnára siettek s elrablának és pusztitának mindent, mit a lángok megkiméltek. A pénztárak, arany s ezüst váltó hivatalok felverettek; a bennük talált 13,000 darab arany, 20,000 huszas, 6000 ftnyi bankjegy elraboltatott: a huta- s bányaépületekben a drága gépek elpusztíttattak; minden, mit elrabolni nem lehetett, még a kertek sövénye is, felgyujtatott.

A zalatnai mészárlat azonban csak az áldozatok nagy száma által tünik ki az oláhok borzasztó tettei közől; mert számos egyes esetet jegyzének fel az erdélyi lapok, melyekben még vérfagylalóbb kegyetlenséggel ölték meg áldozataikat az oláh csoportok. A tömeges gyilkolások kronikájából kiemeljük még a Sárd helységbelit Alsófehérben, hol az oláhok a lakosokat

egy mély kútba hányták, melyet aztán nagy kövekkel temettek be. 1848. Okt.

A magyar nép ezen irtásában az oláhokkal több helytt részt vettek a szászok is; mert a lázadás köztök is átalánossá lett. A szebenszékiek oktob. 6-kán Nagy-Szebenben összegyűlvén, egy emlékiratban kijelentették, hogy az uniot felbontják, Magyarországtól elszakadnak, a magyar miniszteriumtól semmi rendeletet el nem fogadnak, hanem egyenesen az osztrák miniszteriumtól akarnak függeni. Ezen emlékiratot aztán nem csak minden szász széknek, az erdélyi guberniumnak, s fő hadi kormánynak, hanem a bécsi országgyülésnek, s miniszteriumnak, sőt magának a császárnak is megküldötték. A szászok magaviselete.

A lázadásnak ily módon mind nagyobb mérvben terjedése végre b. Vay Miklós királyi biztost is aggodalommal tölté el. Ő már több ízben felszólítá b. Puchner altábornagyot s fő hadi kormányzót, vetne véget Urbán alezredes törvényszegő zavargásainak; de mindannyiszor elaltatni hagyta magát ennek igéretei által, hogy Urbánt kérdőre vonandja, a csöndet és rendet pedig minden áron fentartandja; mire nézve azonban soha semmit sem tett. Midőn az oláhok október elején nyilván fellázadtak, Vay ezek megfékezése végett újabban is sürgetéseket intézett vala Puchnerhez. Ő azonban, mivel tudtára esett, hogy Zöller százados a Bécsből hozzá intézett rendeletekkel elfogatott, ezeknek szellemét már az előbb vettekből gyanítva, a királyi biztos minden további sürgetéseinek véget vetendő, október 9-kén kelt levelében kijelenté neki, hogy gyöngélkedő egészsége miatt a hadi kormányt nem folytathatván, arról végkép leköszönt. Ugyanezen napokban mindazáltal az Erdélyben lévő minden rendes katonaság törzstisztjeit Szebenbe magához rendelte. Meghivattak a három végvidéki székely ezred tisztjei is. Miről folyt e gyülekezetben a tanácskozás; mily rendeletek adattak a jelenvolt tiszteknek, bizonytalan azon egyen kivül, mely szerint végzéssé Báró Puchner fő hadi kormányzó árulása.

1848. Okt. lett, hogy a tartományban lévő összes cs. kir. katonaság Szeben táján öszpontosíttassék. Híre szárnyalt még hogy, mivel a székelyek hazafias szelleme eleve is kétségessé tette fog-e a három végezred a kormánynyal mind nyilvánosabban szakasztó fő hadi parancsnokságnak engedelmeskedni? — legalább a jelenvolt főtisztektől vétetett oly igéret hogy, ha ezredeik Szebennél megjelenni nem akarnának, ügyekezni fognak azokat semleges állásban tartani végeikben. Az öszpontositási parancsot ennek folytán Puchner oktober 16-kán valóban szét is küldte.

E tiszti gyülekezet azonban a katonaságnak már annyiféleképen elárult ellenséges indulata mellett, méltán gyanut ébresztett az erdélyi hazafiakban, kiket más részről az oláhoknak a katonaság által nem csak meg nem fékezett, de még szítogatott lázadása mind nagyobb rettegésbe ejtett. A körülmények kételkedni nem hagyának, hogy a tisztikar honárulást forralt szebeni gyülekezetében. A hazafiak tehát e napról napra fenyegetőbb viszonyok közt aggodalmasan tekintének szét, honnan nyerhetnének segélyt a veszélyezett hazának. A nemzetőrség, a felett hogy a zavargó oláhoktól mind inkább igénybe vétetett, még rendezetlenebb is vala, mintsem hogy benne rendes katonaság ellen védelmet lehetett volna találni. Egyedül a székelységben volt még tehát remény, mely, a felett hogy keblében rendes katonaság is létezett, fegyverben s hadi gyakorlottságban sem szenvedett oly nagy hiányt, mint a többi magyar népség.

A székelyek már rég óhajtottak olyféle nemzeti gyülést tartani, minő az oláhoké volt Balázsfalván. De bár a nép szelleme elég bizodalmat éбreszthetett, Vay Miklós, királyi biztos, helytelen félénkségében a netalán itt is kitörhető zavaroktól, azt mindeddig meggátolta. Most azonban, kivált mióta Berzenczey László képviselő s a székelyföldre leküldött kormánybiztos is élénkebben kezdett izgatni a gyülés megtartása mellett, legyőzhetlenné lett annak kivánata; minél fogva azt Berzenczey oktober 16-kára, Vay Miklós ellenzése daczára is kihir-

dette, Agyagfalvát, a székelyek Rákosát, tűzvén ki annak helyéül. Vay, engedni kénytelen, végre maga is megegyezett, s gr. Mikó Imre kincstartót küldötte ki a kormányt képviselő biztosul. 1848. Okt.

A székelység oktob. 15-kén szép rendben gyűlt egybe a nemzetre nézve még a török háborúk korából emlékezetes agyagfalvi mezőn. Az egybegyűlt nép száma legalább is 30—40 ezerre tétetett. Legtöbben voltak a Csik, Háromszék és Udvarhely, kevesebben a Maros és Aranyos székekből. A határőri katonaság illető tisztjeik vezérlete alatt fegyverben, a többiek karddal fegyverzett papjaik vezetése alatt jelentek meg. Az agyagfalvi székely gyülés.

Más nap a gyülés gr. Mikó Imre által megnyittatván, a nép mindenek előtt V. Ferdinánd magyar király s a magyar alkotmány iránt hűségesküvel kötelezte le magát. Ezután végzéssé lett, hogy a szász és oláh nemzetekhez nyilatkozvány bocsáttassék, melyben jelentetnék ki, hogy a székely nemzet a magyar királyhoz s alkotmányhoz hűséggel és engedelmességgel, a magyar haza bármi nyelvű s felekezetű lakosaihoz pedig testvéri vonzalommal viseltetik s mindenki jogait tiszteletben tartja; hivatnának fel a szász és oláh nemzetek, hogy a király, alkotmány s magyar nemzet iránt hasonló érzelmeket tanusítsanak; jelentetnék ki végre, hogy az ellenségeskedést a székely nemzet hasonlóval torlandja vissza.

Határoztatott továbbá, hogy az összes székelység, az idei 22-dik törvényczikk értelmében, nemzeti honvédsereggé alakúland. Addig is, mig a székely végkatonaság átalakulása valósággal megtörténhetnék, annak minden függése megszünik a fő hadi kormánytól; s mig a magyar miniszterium számukra egy főparancsnokot nevezne ki, fő vezéröknek b. Vay Miklós kir. biztost ismerik el s a vezényletet, a kormánybiztosok befolyása mellett, Sombory Sándor székelyhuszár ezredesre ruházzák. E végzéshez képest a jelenvolt csiki és háromszéki katonaság s annak tiszti előljárósága a király és alkotmány iránt hűségre, a magyar miniszterium iránt enge-

1848. Okt. delmességre azonnal meg is hiteltetett. Megeskettek egyszersmind arra is, hogy a magyar kormánynyal meghasonlott fő hadi kormány rendeleteinek engedelmeskedni nem fognak. A királyi biztos, továbbá, felkéretni határoztatott, hogy Erdélyből minden idegen katonaságot távolítson — és Gyulafehérvárt s a többi erősségeket biztos székely őrséggel lássa el. Az egybegyűlt nép e közben nagy lelkesedéssel fejezte ki mindenkori készségét a haza védelmére.

Más nap híre futott, hogy Urbán ezredes 1500 oláh végvidéki katonával s három ágyuval Maros-Vásárhelyt megszállotta. E váratlan hír villámcsapásként hatott a gyülekezetre. «Most már nem tanácskoznunk, hanem tennünk kell» kiálta fel Berzenczey kormánybiztos; és javaslá, indulna meg tüstént hét-nyolcz ezernyi rendezettebb nemzetőrség, mig a többiek tartalékseregül alakuljanak otthon zászlóaljakká. De a tömeg más véleményen volt. «Ha én megyek, menjen más is; menjünk mindnyájan!» — kiáltának sokan. S nem lévén, ki őket meggyőzhetné, hogy a rendezettebb had, ha kisebb is, több sükerrel működhetik, a tábor oktob. 18-kán meg is alakult. Háromszéknek Donáth alezredes, Csik-Gyergyónak Dorschner ezredes, Udvarhelyszéknek Beczman alezredes, Marosszéknek Lázár Dénes nemzetőr alezredes lőn vezérévé; fővezérül Sombory huszár ezredes kiáltatott ki; s a tábor azonnal megindult.

Öt napon át folyt ki, hatalmas tenger gyanánt, Keresztur-székből, a székely tábor. És, tekintve az annyi ezernyi, termetes, szép, bátor férfiakat, látva a lelkesedést e nép soraiban: azt kell vala hinni, e tenger mindent elsodor, mi utját állja. De, fájdalom, sem fegyvere elegendő, sem vezére nem volt, ki a népben fegyelmet tartani, annak erejét és lelkesedését felhasználni tudta volna. Sombory hamar gyanúra adott okot magaviseletével; minden esetre kétes marad, mig reá nagyobb világosság nem derül, árulás volt-e hibája, vagy ügyetlenség.

Az Agyagfalváról vett hírek Puchnert is tevékenységre ösztönözték. Ő, ki magát tiz nap előtt, a Vayhoz irt levelében, meggyöngült egészsége miatt a hadi kormány folytatására elégtelennek állitotta volt, oktob. 18-kán egy nyilatkozványt bocsátott ki Erdély népeihez, melyben kijelenté, hogy császár ő felsége nevében, a tartománynak még polgári igazgatását is kezeibe vette; a reáruházott hatalomnál fogva, az okt. 3-kai cs. kir. manifestum értelmében, Erdélyt hadi törvény alá veti; a toborzást megszűnteti; a nemzetőrséget és bármi néven nevezett önkéntes csapatokat a főhadi kormány parancsa alá helyezi. Mind azokat, kik e rendeletnek ellenszegűlni merészelnének, elfogatni s a legközelebbi katonai hatósághoz, hadi törvény szerinti elitéltetés végett, bevitetni parancsolja. Végül a fejedelem nevében felszólítja Erdély minden nemzeteit s lakosait, hogy életök e legfontosabb perczeiben keljenek föl és csatlakozzanak a hű cs. kir. sereghez, fogadják azt a rend védei és a fejedelmi akarat végrehajtói gyanánt. Ugyanekkor a már elébb törvényes hatalomnak elismert oláh bizottmánynyal hivatalos érintkezésbe ereszkedett, s tőle a parancsai alatt álló zászlóaljak kiegészitésére 3745 újonczot, a szász városoktól pedig egy vadász zászlóaljat kivánt kiállíttatni. Majd négy tábort állított fel, Urbán, Riebel, Heidte, s a hazáját, nemzetét megtagadt Gedeon altábornagy alatt, melyek mindegyikébe nagy számu felkelt oláhságot vétetett fel a rendes katonaság gyámolítására. 1848. Okt.

Pár nap múlva azonban más intézkedéseket tőn az oláhokat illetőleg. Felhatalmazá az oláh bizottmányt, állítana az összes oláhságból 15 legiot, mindenikét 10—12 ezer emberből, melyeket fő tisztekkel s hadi szerekkel ő fogna ellátni.

Vay Miklós, ki magát gyöngeségében a ravasz altábornagy által annyi ideig rászedetni engedé, ki oly tétlenül hagyá elrepűlni az alkalmas időt, midőn az oláh lázadást még elfojtani, a várakat pedig a nemzet számára biztositani, a székelységben rejlő erőt rendezni, némi erélylyel egyátaljában nem volt volna lehetetlen, későn látta be csalódását, s hasztalan

1848. Okt. ügyekezett Puchnerhez intézett óvásai s tiltakozásai által jóvátenni mulasztásait. Ezek sikeretlenségéről hamar meggyőződvén; más részről pedig az oláhok borzasztó dühöngéseiről naponként érkezett jelentésekből látván, mily veszélybe ejtette idétlen engedékenysége s erélytelensége által a hazát, oktob. 21-kén és 23-kán maga is egy egy nyilatkozványt bocsáta ki Puchner ellen. Árulásról, gyalázatos csalásról vádolja őt ebben, melynél fogva ünnepélyes igéreteit nem csak be nem váltotta; hanem alattomban még maga gyulasztá a polgári háborút; a magyar földet pedig többszöri felszólitásai s rendeletei daczára, minden katonaságtól s ótalomtól megfosztotta. Vádolja őt, hogy a békés polgárokat csöndes lakhelyeikből Urbán alezredeshez és Balázsfalvára rabságba hurczoltatni, többeket legyilkoltatni, Fehérvárost, a várban lévő katonaság szeme láttára felgyujtatni engedte; hogy árulásának sükeresebb végrehajtására, az élet és vagyon feldúlására, a magyar nemzetiség letiprására, álnokul az országban tanyázott idegen katonaságot használta fel. Mind azokat, kik neki engedelmeskedni merészelnének, újdon nyert szabadságuk s birtokaik elvesztésével fenyegeti. A haza oltalmára s megmentésére általános népfelkelést hirdet. stb.»

A királyi biztos, ki a mult országgyüléseken fényes szónoki tehetsége által nagy véleményt ébresztett maga iránt a hazában, a kormányra egyátaljában képtelennek bizonyította be magát. Akár félelem, akár tapasztalat hiánya a kormányzásban, vagy akár mi egyéb volt is azonban oka, a czélra vezető eszközöket soha nem tudta kellő időben megragadni. Miként elébb elmulasztá megakadályozni a lázadás kitörését: ugy most sem tett semmit azokból, mik a már dúlongó lázadás elfojtására vezethettek volna. Az emlitett nyilatkozványokon s felkelési rendeleten kivül, mik puszta szavak voltak, alig jött napvilágra valamely más czélszerű rendelkezése. És nem csak hogy a megrendelt népfelkelést nem birta kieszközleni, — mit, való, most már, midőn egy részről az oláhok ezernyi csoportjai barangolták be az országot, más részről a katona-

ság is fellázadt, nem volt könnyű dolog végrehajtani; de még azon magas lelkesedést sem volt képes megőrizni s kellőleg ápolni s felhasználni, melyet a székelység oly szívemelő módon nyilvánított agyagfalvi gyülésén. 1848. Okt.

A nagylaki csata.

És pedig, mig a székelyek e lelkesedése tartott, mig ők fegyverben állának, mind addig nem is tehetett előhaladást a lázadás. Egy század székelyhuszár, Csutak főhadnagy vezérlete alatt, két század honvéddel s ugyanannyi újdon alakult Mátyás-huszárral egyesülvén, okt. 23-kán Nagylak és Vajdaszeg közt, egy, körülbelül hat ezer főből álló oláh tábort támadott meg. A szám aránytalanságát részünkről ritka vitézség pótolta. Gróf Bethlen Gergely, a Mátyás-huszárok századosa, báró Bánffy János, a gyalog honvédek századosa és Csutak főhadnagy oly ügyesen vezényelték vitézeiket, hogy a nagy számu oláhság teljesen szétveretett, s a messze üldözött futamlók közől több százan leölettek.

A kis had más nap Nagy-Enyedre vonult, a Csombord felett és Maros-Sz.-Király mellett, Janku és Axente alatt két csapatban táborozó oláhok megfenyitésére, kik Enyedet több nap óta fenyegetésekkel s lövöldözésekkel háborgaták. Okt. 25-kén a Maroson még hajnal előtt átkelvén, a reggeli ködtől fedve, észrevétlenül az oláhok tanyái előtt termett. A meglepett oláhok rövid ellentállás után az erdőkbe és szőlőkbe futottak, mintegy 150 halottat hagyván magok után.

A krakkói csata.

Enyed ekként a háborgatóktól megmentetvén, Bánffy János, egy csapat nemzetőrrel erősítvén seregét, okt. 28-kán a Gyulafehérvár és Balázsfalva között táborozó nagy oláh tömeget, mely egy héttel elébb Fehérvárost a várbeli katonaság szeme láttára gyujtotta fel s rabolta ki, szándékozott megtámadni. Az ellenség a köd daczára is értesült kémei által seregünk jöttéről, s azt a Krakkó melletti sánczokban és szőlőhegyeken készen várta. A mieink eddigi tapasztalataikból meggyőződvén, hogy az oláhokat, bármi nagy tömegben van-

1848. Okt. nak is, az első bátor megrohanás hozza rendesen zavarba, az előörsök rövid tüzelése után rohamot intéztek a lázadókra. A siker igazolta a munkálat helyességét : az oláhok honvédeink szuronyai s huszáraink kardcsapásai által megzavarodva, sánczaikat s a szőlőhegyeket némi veszteség után hamar oda hagyták s rendetlen futásnak eredve, az erdőkben kerestek menedéket. A foglyok közt találtatott egy pap és egy tanitó, kik mind a ketten lóhátról vezéreltek.

Kis hadunk a futamlókat az erdőkbe nem követhetvén, Enyed felé fordult vissza. Az ellenség most újra neki bátorodva, Tövis táján a mieinknek utját állani szándékozott; de lovasaink által ismét oly hamar megfutamíttatott, hogy a gyalogság fegyvereit sem lőhette ki reá.

A radnóti csata. Ez alatt az Agyagfalváról megindult székely tábor is megkezdte működését. Legelőbb a marosszékiekkel gróf Lázár Dénes, dandár-vezér, indult meg az oláhok radnóti tábora ellen. Okt. 24-kén erődített állomásukat egyszerre három oldalról oly tüzesen támadta meg, hogy az oláhok, miután közőlök mintegy 190-en elestek és száznál többen elfogattak, rendetlen futásnak eredtek. A kastélyban a vidékről összerabolt számos fegyver, két szekér töltény s több mozsárágyu jutott a győzők kezébe; a bentalált magyar foglyok pedig, számszerint hetvenen, megszabadíttattak. Radnótot a vezér a Marosvölgy védelmére táborhelylyé alakítá, s összeköttetésbe tette Küküllővárral, hol, jobbára nemzetőrök s némi honvédekből, szinte keletkezett egy magyar tábor.

Urbán megveretése. Pár nap múlva a többi székely dandárok is megkezdték a harczot. Híre futamodván, hogy Urbán Szász-Régenből 1500 főre menő oláh határőri katonaságával és egy nagy csapat oláh felkelővel Maros-Vásárhelyt fenyegeti, Dorschner és Beczmann ezredesek haladék nélkül Vásárhely felé indultak. Jöttök hirére Urbán Gernyeszegre vonult. Szent-Ivánnál érte őt utól a székely sereg, mely azonnal támadáshoz fogott. Ur-

bán némi veszteség után Radnótfáján vett újra állomást; de a székelyektől onnan is elűzetett. Legérzékenyebb csapást szenvedett azonban Szász-Régennél, melyet a székelyhad rohammal megvévén, Urbánt onnan is kiűzte. A három csatában megvert lázadó vezér Beszterczére futott vissza, ott várandó be Wardener tábornok Bukovinából utban levő dandárát. Szász-Régen, mivel a reá kivetett sarczot megfizetni vonakodék, kiraboltatott, mi közben a város egy része el is égett. 1848. Nov.

A székelyek, bár nov. 1-jén Sombory is Régen alá érkezett dandárával, nem üldözték Urbán futó hadát; mert hírét vévén, hogy Gedeon tábornok egy nagy szász-oláh hadon felül mintegy négy ezernyi rendes katonasággal s két üteg ágyuval utban van Maros-Vásárhely felé, e székely város védelmére siettek. Számuk azonban ekkor már igen megfogyott volt. Szász-Régen kirablása a fegyelmet nagyon megrontotta a seregben. A tiszti kar pedig, mióta Puchner kiáltványait olvasta, az Agyagfalván tett igéretek ellenére, felette lehangolt lőn. A csikszékiek, okul adván, hogy lőszereik elfogytak, — az udvarhelyszékiek, hírét vévén, hogy szász és oláh felkelt nép székökbe tört, haza mentek. Maradtak ugyan még vagy 8—10 ezeren, de fegyverzetök ezeknek is felette hiányos, ágyujok egy sem volt. Kedv, lelkesedés, az erélytelen, lehangolt tisztek mellett egészen kiveszett belőlök. A város lakossága aggodalommal nézett a jövendő elébe.

M.-Vásárhely eleste.

És az aggodalmak kevés nap múlva fájdalmasan megvalósultak. Gedeon jól fegyelmezett s begyakorlott dandárával nov. 5-kén támadta meg M.-Vásárhelyt. A székelyhad, mely bizalmát vezéreiben egészen elveszté, hanyagul gyűlöngött a város előtt, mig tisztjei benn tanakodtak; de a szokott lelkesedés nem mutatkozott soraiban. Gedeon egy üteget a Medgyesfalvával szemközt alló hegyhátra vonatott, s a várost és védeit lődöztetni kezdé. A 12-dik honvédzászlóalj szuronynyal akarja elfoglalni az üteget; de annak tüzétől visszavettetik, s megzavart sorai futásban keresnek menedéket. E zaszlóalj példája

1848. Nov. maga után vonja az egész székely hadat, mely vezéreitől s tisztjeitől kellőleg nem gyámolíttatván, minden irányban futásnak ered s annyira szélyeloszlik, hogy az egész seregből egy osztályt sem lehetett összeszedni. Gedeon a várost és várdát minden további ellentállás nélkül elfoglalta.

A szerencsétlen csata egész Erdély sorsa felett határozott. A kedveszegett székelyek, alkalmas vezér s erélyes tisztek híjában, teljesen szétoszlottak s hazamentek, azontúl semmi ellentállást nem vetvén elébe a fő hadi kormány rendeleteinek. Csak a tartomány legdélkeletibb szögében fekvő Háromszék maradt hű a haza ügyéhez, s mint alább elbeszélendjük, folytatta hegyei közt megtörhetlen kitartással az egyenetlen harczot. Gedeon, a könnyű győzedelem után, minden nehézség nélkül összeköttetésbe tette magát a megérkezett Wardener tábornokkal és Urbánnal, ki azontúl amannak parancsai alatt vezénylette a maga osztályát.

A Hunyad megyei oláh mozgalom.

Ezalatt a tartomány éjszaknyugoti és délnyugoti megyéiben is folyt a kis háború. Hunyad megyében szinte azt mívelte Riebel csász kir. őrnagy, mit Urbán Besztercze vidékén. Az oláhság, általa felizgatva, Hunyad megyében szinte csoportosan föleskűdött a császári sasra s kisebb nagyobb tömegekben kezdett dúlongani. Minthogy a mozgalom Arad megye keleti részeire is átterjedt, az aradi táborból, mint fentebb elbeszéltük, pár ízben küldetett ki egy mozgó had a Maros völgyén nyugtalankodó oláhság ellen. E had másod ízben Asztalos százados vezérlete alatt, egész Déváig nyomult előre, az oláh csoportokat szétverte, magát Riebelt is megszalasztotta. De minthogy néhány nap múlva ismét visszatért Aradra, győzedelmes átvonulásának semmi eredménye nem lett. Az oláhok annak háta mögött Hunyad megyében ismét csoportokba gyűlve, Riebel pártfogása alatt azontúl is büntetlenül űzték fosztogatásaikat, gyilkolásaikat s pusztitásaikat.

Urbán izgatásai Kővár, Közép-Szolnok és Kraszna megyékre is kihatván, oktober folytán ezekben is zajlongani s puszti-

1848. Nov.

Kővár és Kraszna mozgalmai.

tani kezdett az oláh nép. A lázadás legelőbb Krasznában tört ki okt. közepe táján. A megyei tisztség Bihar megyétől kért segedelmet annak elfojtására; mi végre néhány nap múlva 900 bihari nemzetőr indult meg Krasznába, kik okt. 27-kén Bogdánházán egy körülbelül öt ezernyi oláh csoportot vertek szét. A megvert oláhok, kik néhány halottat, számosabb sebesűltet és foglyot vesztettek, a Meszes hegységbe futottak. De a derék bihariak által ott is felkerestetvén, magokat megadták s az alkotmányra felesküdtek.

Ugyanez időben Zsibón és vidékén, különösen Róna helységben is kiütött a lázadás. Décsey László kormánybiztos tehát okt. végén Tóth Ágoston őrnagy alatt mintegy 700 honvédet és 3000 nemzetőrt összegyüjtvén, nov. 2-kán Zsibóra ment. A megrémült lakosság minden ellentállás nélkül megadta magát. Még az napon Ziláhról is mintegy 1500 nemzetőr egyesült táborunkkal. De alig hogy seregünk Zsibóra bevonult, Róna helységből egy nagy oláh csoport közeledett a Szamos hidjához s azt elfoglalta. Tóth Ágoston seregét nyomban ellenök vezette. Az oláhok helyzete oly kedvező lévén, hogy onnan csekély számu puskásaik nagyobb erőnek is ellentállhattak: lovasságunk s mintegy két század honvéd alább gázoltak s usztak át a Szamoson s az oláhokat oldalt fogván, kedvező helyzetökből kiverték. Majd seregünk többi részei is átkeltek s a magoslatokról oly sükerrel kezdének lődözni az oláhokra, hogy ezek mintegy 50 halottat hagyván hátra, a hegyek- s erdőkben szétfutottak. Róna helység a csata alatt felgyuladt s lángok martalékává lett. E győzedelemnek a vidéken nagy lőn erkölcsi hatása. A megfélemlett helységek mindenfelől fehér zászlókkal s megtérési igéretekkel küldötték papjaikat s előljáróikat a kormánybiztoshoz.

A kővárvidéki zendülők ellen Katona Miklós őrnagy és Teleki Sándor főispán vezérlete alatt oktob. végén Nagy-Bányán szállott egy, honvédekből és szatmár megyei önkéntes nemzetőrökből álló had táborba, melynek novemb. 2-kán történt első összecsapása a lázadókkal. Az oláhok bizonyos Timbul,

1848. Nov. vagy Dimbuj nyugalmazott hadnagy alatt több ezeren összegyűlvén, a katalinfalvai hidat, mely Erdélyt Magyarországgal összeköti, akarták elfoglalni. Onnan azonban visszaveretvén, a közelében fekvő Koltó magyar helységre rohantak s azt pusztítani kezdték. De itt is hamar utólérték őket lovas nemzetőreink, kik két ágyut szegezvén ellenök, majd csoportjaikba vágván, őket szétkergették. Katona Miklós jelentése szerint 68 oláh esett el, százon felül sebesedtek meg s tizenheten estek fogságba. Részünkről csak egy huszár s két ló sebesült meg. A megszaladt lázadók űzésekor Szakállas falu meggyulván, leégett.

Seregünk e győzelem után Kővár és Belső Szolnok megyék nagy részét bejárván, a Sztrimbulynál és Oláh-Láposnál összegyűlt lázongó csoportokat, melyek Domokos magyar helységet porrá égették, verte szét; utóbb számos helységet lefegyverzett, harangjaikat, a lázitás egyik fő eszközét, leszedte s Nagy-Bányára vitette, a fő bujtogatókat elfogván, hadi törvényszék elébe állitotta, kik közől aztán többen kötél által végeztettek ki.

Katona Miklós megfutása Dézsről.

Igy vonult át a sereg egész Dézsig, hol Urbán több ezernyi rendes katonával s felkelőkkel táborozott. A mieink közeledtére Urbán némi csatározások után a városból kivonult, minek következtében hadaink nov. 21-kén ellentállás nélkül szállották meg azt. Negyed napig volt már itt a magyar tábor, midőn 25-kén reggel dobok pergése jelenté az ellenség közeledését. Táborunk az elmult napokban tetemes erővel szaporodott, miszerint az e napon 28 század szatmári nemzetőrből, két század ugyan szatmári önkéntesekből, egy század ugocsai, ugyanannyi szabolcsi önkéntes gyalogból, 140 Vilmoshuszárból, két század lovas önkéntesekből, a körülbelül 80 főnyi bécsi legioból s 17 ágyúból, összesen mintegy 5000 főből állott. De a nemzetőrséget a husz napi tábori szolgálat, nélkülözés és sanyarúság már nagyon lehangolta. Ehhez járult Katona Miklósnak teljes képtelensége a vezérletre ; és e két ok össze-

hatásából eredt, hogy seregünk egy része, mely a szamos-újvári uton volt felállítva, ágyuink három lövése után megfutamlott. Katona Miklós erre a sereg többi, még harczolni sem kezdett, sőt ellenséget sem látott részeinek is visszavonulásra adott parancsot; minek következtében az egész tábor vezéri parancsszóra futásnak eredt, meg sem állván Nagy-Bányáig. Katona Miklóst sokan árulásról vádolták; az önkéntesek kijelentették, hogy vezénylete alatt fegyvert többé nem fognak. A hadi törvényszék előtt, mely utóbb Katona magaviseletét megvizsgálta, kitűnt, hogy nem árulás, hanem fejvesztettség és általában a vezérletre teljes képtelensége, volt az ő hibája, melynek érzetében a vezényletet, mielőtt az tőle elvétetett volna, önként le is tette. 1848. Nov.

Ezen, vezérre és hadra gyalázatot hozott megfutamlás utósó jelenet volt az erdélyi háborúnak első korszakában; mert ekkor már, a dézsihez hasonló dicstelen táborozás után Kolozsvár, Erdély fővárosa is, több nap óta az ellenség kezében volt.

Kolozsvár eleste.

Kolozsváron Baldacci tábornok, a kolozsvári hadkerület parancsnoka, volt a vezér, kiben a képesség ugyan nem, de az erély s hazafiui lelkesedés hiányzott. Értesűlvén, hogy Urbán Szamos-Ujvárnál táboroz, nov. 12-kén négy század honvéd- s hat század nemzetőrségből, két század huszár- s egy század vadászból, néhány száz lándzsásból s hat ágyuból álló haddal ellene indult. Urbán seregünk jöttéről tudomást vévén, táborával a hegyekre vonult, minek következtében a völgybe szorult magyar had másnap, rövid csatározás és a honvédek egy részének megfutamodta után, Kolozsvárra huzódott vissza; Urbán pedig egész Bonczhidáig nyomult előre. A császáriaktól támogatott oláhság ez alatt egész Torda, Enyed, s Bonczhida vidékét elborította. Kolozsvártt a magyarok részéről elég erő létezett ugyan; de jobbára gyakorlatlan s fegyvertelen nép, s mi több, még vezér is hiányzott, ki az elkedvetlenedett nemzetőrségbe lelkesedést, fegyelmet önteni képes volt volna.

1848. Nov. Vay kir. biztos és Baldacci oly gondatlanok vagy fejvesztettek valának, hogy nem csak a székelység állapotáról semmit sem tudtak; hanem még a Katona Miklós Dézs felé közeledő táborának létezése is ösmeretlen volt előttök. A k. biztos a helyett, hogy a tömeg közt megjelent s azt buzdította volna, elvoná magát; és midőn már a mozgalomba elegyedett, elszalasztá a legkedvezőbb perczet; a nép mely iránta különben sem mutatott soha nagy ragaszkodást, teljesen elveszté iránta bizodalmát. Baldacci sem fejtett ki annyi erélyt, mennyinek reménye személyéhez csatlakozott, s mennyit tőle a haza méltán követelhetett. Szóval, nem volt, ki a mozgalom élére állva, az erőt rendezni, lelkesíteni tudta volna.

E közben Urbán Wardener tábornok dandárának előhadával novemb. 15-kén Apahidára nyomult, s a város feladását kérte. A városban ennek hirére szörnyű zavar támadt. A városi tanács, melyben több reactionarius létezett, azon kérdés felett kezdett tanácskozni: védessék-e vagy feladassék a város? A többség házaikat, vagyonukat a feldulástól féltve, arra hajólt, hogy a fegyveres erőnek s az állományi javaknak kiszállitása után a város az ellenséggel alkúdozásba ereszkedjék. Az utczákon jó érzelműek és reactionariusok különféle értelemben szónokoltak a fel s alá szaladgáló tömeg előtt. Végre egy osztály Makray László lovas őrnagy vezénylete alatt Szamosfalván, közel a városhoz, feltartóztatja az ellenséget, ki a közzavarban különben ellentállás nélkül benyomulhat vala a városba. A vezéreiben bizodalmát vesztett, sőt azokat nyilván árulással vádoló nép, Vayt az utczákon szerte hurczolá, mi közben reá két lövés is történt. Menekülését az ingerült tömeg kezeiből csak Czecz őrnagy s táborkari főnöknek köszönhette. Más részről az ingerült nép az árulónak tartott Baldaccit is fogságba tette. A város előtt tanyázó katonaság erre fölháborodott; sokan elhagyták állomásukat s besietének vezérük kiszabaditására, mi gr. Mikes Kelemen ezredes közbejöttére meg is történt. Baldacci, e sérelem miatt bo-

szus, a sereget oda hagyván, Pestre sietett, hol aztán hadi törvényszék elébe állíttatott. 1848. Nov.

Ily kétségbeejtő zavarban álltak a város dolgai, midőn este Szamosfalváról jelentés érkezik, hogy seregünk oda rendelt osztálya, különösen a 11-dik honvéd zászlóalj Urbánt megtámadván megfutamította. A hír, mint képzelhető, nagy örömrivalgással fogadtatott ; de Kolozsvár ügyének nem adott jobb fordulatot. Az éj beálltával a zavargás lecsöndesűlt, az összegyűlt hadi tanács pedig abban állapodott meg, hogy miután a sereg egy része a zavarban már feloszlott, s alig remélhető, hogy a még együtt maradtak az ellenség rendes katonaságával megmérkőzhessenek, s végre a város kimélése tekintetéből is, mely minden magyar városok közől még egy maga maradt ment a pusztitástól, a sereg más nap Nagy-Váradra vonuljon vissza.

E végzés végrehajtása még azon éjjel megkezdetett; és mivel a vezérek az ellenség mozdulatairól s terveiről egyátaljában semmit sem tudtak, azt hivén, hogy Urbán sarkukban van, a visszavonulás nagy sietséggel 's rendetlenséggel történt. Csak Bánfi-Hunyadon kezdének kissé szabadabban lélekzeni, látván, hogy ellenség nincsen hátok mögött; csak itt sikerűlt aztán Czecz őrnagynak is némi rendet hozni a hátráló sereg mozdulataiba.

Még ekkor is több mint elegendő idő volt volna arra, hogy a Kolozsvárból kivonult sereg Katona Miklós hadával egyesűljön, mely akkor Dézs táján táborozott. De mint mondók, a kolozsvári vezérek oly gondosak valának, hogy mit sem tudtak a tőlök 5—6 mérföldnyi távolságban létező táborról.

A sereg kitakarodván, a város tanácsa, kivált Groisz polgármester sürgetésére, azonnal békeköveteket küldött Urbánhoz, ki magát annyira megvertnek tartá, hogy ugyanakkor, midőn a magyar sereg a várost nyakrafőre odahagyta, egész Válaszutig hátrált. Itt találták őt a város küldöttei, itt jelentették ki neki a város készségét a maga megadására. Urbán csak 17-kén, Wardener pedig 18-kán vonult be a városba,

1848. Nov. hol vele pár nap múlva a délről jött Kalliany osztálya is egyesűlt. Innen fordult aztán pár nap múlva Urbán ismét Dézs felé, honnan Katona Miklós nov. 25-kén, már Kolozsvár feladása hirének hatása alatt, oly diestelenül megfutott mind hadának mind ágyuinak számára sokkal erősebb seregével.

Kolozsvár feladása és Katona Miklósnak Dézsről megfutamlása következtében egész Erdély az ellenség kezére jutott; és, meg kell vallani, haderőnknek ezen első táborozása Erdélyben épen nem vált dicsőségére a magyar fegyvernek. Marosvásárhely egy pár ágyulövésre meghódolt, s a különben vitéz székely nép majdnem harcz nélkül megfutott; Nagy-Enyedet az ellenség közeledtére lakosainak nagy része elhagyta; Szamosújvár első felhivásra megadta magát; Torda kapitulált; Kolozsvár és Dézs ellentállás nélkül ereszté kebelébe az ellenséget. Nov. 30-kán, Urbán felhivására, Nagy-Bánya polgársága is hódolatot üzent neki. A kormány mindazáltal idején gondoskodott, hogy e bányaváros ellenséges megrohanás ellen fedve legyen.

A Kolozsvárról megfutott sereg, nov. 25-kéig Bánfi-Hunyadon és környékén táborozott; a császáriak előnyomulási mozgalmai következtében pedig e napon a csucsai szorosig hátrált, mely Erdélyt Magyarországgal összeköti. Itt a vezénylet ideiglenesen a táborkari főnökre, Czecz őrnagyra ruháztatott; a sereg pedig, a könnyen védhető szoroson többé nem háborgattatván, nyugton maradt a vezérré kinevezett Bemnek nem sokára történt megérkeztéig.

«Erdély eleste — ugymond egy szemtanu — rendszeresen vitetett keresztül. Mikor Gyulafehérvárat, Erdély egyetlen erősségét, hol nagy mennyiségű ágyu s mindennemű hadi szer létezett, Vay nem igyekezett a nemzetnek biztosítani; — holott augusztusban a sorkatonaság az ő teljes rendelkezése alatt állott s engedelmeskedésének nem egy jelét adta, — minek következése az lőn, hogy a vár oláh határőr katonasággal rakatott meg, ágyuinkkal a vár ellenünk erősíttetett meg, s megerősíttettek a szász városok is, az ellenség keletkező tá-

borai pedig fölszereltettek; — mikor, továbbá, semmi sem tétetett arra, hogy az Erdélyben tanyázó sorkatonaság a nemzetnek megnyeressék, valamint igen kevés arra, hogy honvédseregünk minél nagyobb számban és lehetőleg gyorsan állíttassék ki; — és mikor a szász-oláh comité bujtogatása, az oláhok roppant tömegekben való felkelése, Urbán izgatása és az oláh és magyar községekhez küldözött rendeletei, újonczok szedése és a sárgafekete zászló alá holnapokon át folytatott felesketése, — mikor mind ezek történtek s tűrettek: a mi színleges jó barátaink által, kik ügyeinket kezelték, szintugy mint dühös ellenségeink által nyiltan kovácsoltattak a menykövek a borzasztó kitörésre, Erdély jobb érzésű fiainak s általában a magyar elem nagyobb részének kiölésére.» 1848. Nov.

«Magok azon urak, kik minden polgári s katonai hatalmat magokhoz ragadtak, s másoknak semmi befolyást nem engedtek, — ők juttatták tönkre Erdélyt, ők játszották azt, ha bár akaratlanul is, az ellenség kezére.

«Kormánybiztosok, kiküldve a miniszteriumtól, nem hiányzottak ugyan. De ők nem szerettek ott mulatni, hol a veszély mutatkozott; minek az lett következménye, hogy a mint nőtt a veszély, azon mértékben nőtt részünkről a rendetlenség és fogyott az önbizalom. A kormánybiztosok a sereg összeállításán eléggé nem működvén, semmit sem tettek. A mit tettek, abban sem volt köszönet; működéseikben nem volt semmi rend semmi határozottság. Azt sem tudták, mit akarnak; mert nem tudták, mit akar az ellenség. Nem tudtak kémeket tartani. Az ellenség mind ezt jól tudta.»

Ha ezekhez még hozzáadjuk, hogy a hadvezérek egytől egyig vagy tehetségtelenek s vezényletre képtelenek, vagy a nemzeti függetlenség szent ügye iránt lelkesedésre nem hevült, erélytelen, kétes érzelmű férfiak voltak, — legfőbb okait számláltuk el annak, miért veszett el Erdély csaknem védetlenül, s miért lett áldozatává a dühöngő oláhságnak legalább is két ezer magyar család.

1848. Nov.

Állapotaink november végén.

November végén még csak a csucsai szoros, két vagy három helységgel maradt egész Erdélyből a magyar sereg birtokában; többi részeit Puchner tartá elfoglalva 17—18 ezernyi rendes seregével, vagy az oláhok dulták számos rabló csoportjaikkal. Az állapot majdnem kétségbeejtő volt. Windischgrätz az ország nyugoti határain, a magyar kormány azon reményének ellenére, hogy a tavasz előtt hadjáratát nem kezdi meg, miként mindjárt elmondók leszünk, mozogni kezdett,— miből sejteni lehetett, hogy nem sokára betör az országba; a duklai szorosnál, Galiczia szélein mind több hadak pontosíttattak össze, hogy Kassa felé betörjenek; a rácz lázadást bács-bánsági hadaink, minden győzedelmeik daczára sem voltak elfojtani képesek; sőt a bánságban, a temesvári és aradi őrségek, s az általok felizgatott oláh lakosság fellázadása következtében, mind veszélyesebb lőn állásunk; Erdély pedig végkép elveszett; s az annak határain összeszedett maroknyi had alig képes ellentállni Puchner 17 ezernyi rendes seregének, ha ez azt megtámadná. Ez esetben Nagy-Várad s Debreczen is legnagyobb veszélyben forgott; pedig épen e vidékre szándékozott visszavonulni a kormány és országgyülés, ha Windischgrätz betörése következtében Budapestet megvédeni képes nem lenne.

E körülmények közt, miután Pozsony vidéke Görgeynek majdnem 25 ezerre növekedett serege által tűrhetőleg védve volt, a galicziai széleken egy tábor összevonása, s Erdély, vagy legalább is e tartomány éjszak-nyugoti részeinek visszafoglalása legégetőbb életkérdései lőnnek a honvédelmi bizottmánynak. Tett is ez, a mit a nehéz körülmények közt tehetett. A bács-bánsági sereget, mint elbeszéltük, a közép Tiszához, Szolnok tájára rendelte; Eperjes táján, Pulszky alezredes vezérlete alatt jobbára újoncz honvédekből és nemzetőrségből mintegy tiz ezernyi tábort alkotott; körülbelül ugyanannyira emelte az erdélyi hadaknak Czecz alezredes alatt Csucsára vonult romjait.

Ezen utólsó pont látszék nem csak legveszélyezettebbnek, de egyszersmind legfontosabbnak is. A felett, hogy itt az ellenség már hazai földön állott s dühös kegyetlenséggel mészárolta, irtotta a magyar fajt s pusztította annak birtokát, — itt nem csak védelemről volt többé szó; hanem sürgető szükségnek mutatkozott, hogy az ellenség visszanyomatván, kormányunknak azon erőforrás is megint félnyíljon, mely Erdélynek magyar és székely népségéből a nemzeti ügy támogatására folyhat. Kossuth ez okból Erdélyt minden áron visszafoglalni kivánván, nem csak a csucsai sereg szaporitásáról, hanem oly vezérről is gondoskodott, kinek tehetségei s tapasztaltsága egyelőre is kezességül szolgáljon a győzedelemre. Ő tehát Bem József lengyel tábornokot nevezte ki vezérül, ki aztán rövid idő alatt valóban nagy fordulatot hozott Erdély s ez által az egész ország ügyeibe. 1848. Nov.

De mielőtt hadjáratának elbeszélésébe fognánk, egy fő fontosságu eseményt kell elmondanunk.

NEGYEDIK FEJEZET.

A trónváltozás.

1848. Nov.

Windischgrätz a schwechati ütközet után Bécsben az ostromállapot életbeléptetésével, vértörvényszékek felállításával, a népszabadság kitünőbb embereinek kivégeztetésével stb. lévén elfoglalva, Magyarország ellen, az okt. 17-kén kelt fenyegetései szerint, több hétig nem tett egyéb lépést, mint hogy seregeinek egy részét a magyar határszélekig előremozdította; Simunics tábornokot, mint már elbeszéltük, egy hadtesttel Holicsnál az országba küldvén, a Vágvölgyön működteté; maga pedig több rendű nyilatkozványokat bocsátott az országba.

Windischgrätz újabb elhivása a magyar sereghez.

November 12-kén, Móga altábornagyot még akkor is a magyar sereg vezérének tartván, egy újabb felszólítást intézett hozzá, melyben a folyó hónap 26-át tűzte ki neki és seregének határnapul, meddig a császári zászlók alá büntetlenül visszatérhetnek. Egy más nyilatkozványban meg Magyarország és Erdély lakosait hívja fel, hogy a felettök zsarnokilag uralkodó Kossuthtól és pártütő társaitól elállván, neki nyujtsanak segédkezet, miszerint a császár akaratját békés uton hajthassa végre; mert ezt tűzte légyen ki jelszavául: «ótalom a híveknek, bocsánat a megtérőknek, végromlás a pártütőknek.»

E nyilatkozványokat Windischgrätz két más, a király neve alatt kiadott manifestummal küldözte be az országba. Azok

egyikében Kossuth és pártja pártütőknek és hazaárulóknak nyilvaníttatnak; másikában a földmívelő nép biztosíttatik, hogy a pozsonyi törvények által neki adott engedmények nem fognak visszavétetni: «kezeskedik, ugymond a nyilatkozvány, kezeskedik ezért nektek a törvény rendelete, kezeskedik királyi *szavam szentsége.*» 1848. Nov.

Az országgyülés e nyilatkozványokat, melyek magyar miniszter által ellenjegyezve nem voltak, mint a már előbb kibocsátott hasonlókat, egyszerűn törvényteleneknek nyilatkoztatá, fölöslegesnek tartván bővebb tárgyalásukba ereszkedni.

A feldunai sereg vezérei azonban ugy vélekedtek, hogy azokat válasz nélkül nem hagyhatják. Mivel ezen nyilatkozványokban a nemzet kényszerűsége, miszerint akarata ellenére szoríttatott a fegyveres önvédelem terére, oly színben adatott elő, mintha az egész ellentállás csak Kossuthtól s egy, vele tartó, kis felekezettől eredne, mely terrorismusa által az egész ország felett szarnoki módon uralkodnék s a maga elveit kényszerítőleg tolná a nemzetre; minél fogva az egész nemzet s vele együtt a hadsereg is nem volna egyéb, mint ezen zsarnokoskodó felekezet vak eszköze: a hadsereg ezen alaptalan híresztelést magára nézve gyalázónak vélvén, becsületbeli kötelességének tartá, ellene nyilván óvást tenni. A vezérség ennél fogva a következő nyilatkozványnyal válaszolt az említett manifestumokra.

«Fő hadi szállás Pozsony. 1848-ki nov. 26-kán. A hadvezér válasza.

«Méltó boszonkodással olvastuk az ő Felségének a királynak neve visszaélésével kelt manifestumokat és Windischgrätz tábornagynak folyó hó 12-ről a néphez intézett felhívását, mikben a magyar nemzet ármány és árulással, lázadásra bujtogatással s ennek kiséretében rablással, gyilkolással vádoltatik; Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia székhelye gyanánt tűntettetik elő. De mind ennél inkább töltött el utálattal azon aláváló politika, mely, midőn az egyetemes nem-

1848. Nov. zetet boszújával elérhetni nem reményli, egyes honfiakat szemel ki áldozatul; és midőn ezek nyakába törekszik keríteni a történtek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámított eszközének lenni hirdeti.

«Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szerezve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet *által*, mely királya iránti loyalitásában, megszomorodva bár, de híven, máiglan megmaradt, hanem a magyar nemzet *ellen* koholtatnak.

«Hazafiui örömmel nyilvánítjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kisérletek által sincs megzavarva, miket épen a reactio és azon bitorlott hatalom szítogat, mely, a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja.

«Tiltakozunk azon valótlan állitás ellen, mintha minden eddig kelt kormányintézkedések egyes magánszemélyek tettei, az egész nemzet pedig és vele mi, ily egyes pártütők elámított vak eszközei volnánk; és kijelentjük: hogy Magyarország királyi esküvel szentesített alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük.

«Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mind azon esküszegő árulás daczára, minőnek a historiában párja nincs, királyát folyvást azon loyalitással tiszteli, minőnek a régi és új historiában szinte nincs párja: ugy mi is ohajtjuk virradását azon napnak, melyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel az alkotmány alapján visszaállíttassék; hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reactio ármányai által lehetetlenné tétetett, s miután a király törvényes helytartója, a nádor, országunkat elhagyta, mi a nemzet képviselőiben ismerjük fel azon hatalmat, mely egyedül intézkedhetik tör-

ványesen Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük; ennek rendeléseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hiszszük kijelentve lenni; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait híven teljesítettük, ugy ezentúl is, sem biztatás sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeléseit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk. 1848 Nov.

« Kijelentjük, hogy midőn fennálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi : mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelősségben részt venni.

« Jelszavunk : alkotmányos jog és szabadság; ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen, utósó csepp vérig küzdeni, és ez alatt reménylünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni!

« A feldunai magyar királyi hadsereg nevében. Csányi László fő kormánybiztos s. k. Görgey Arthur tábornok s. k. »

És valamint a sereg, mely magát magyar királyi hadseregnek nevezte, ugy a törvények fentartása mellett küzdő ideiglenes kormány s nemzetgyülés is megőrzeni ügyekezett a törvényes király iránti tiszteletet s loyalitást. Azon rangú tiszteket, kiknek kinevezése a király megerősitésétől volt a törvények által feltételezve, a kormány ezután is a király nevében s utólagos jóváhagyás reményében nevezte ki. És azoktól, kik ezt tán nevetségesnek tartották vagy tartanák, méltán lehete kérdezni : vajjon érvényesebbek voltak-e azon kinevezések, intézkedések és rendeletek, melyeket az udvari reactio a király nevében ugyan, de annak vagy tudtán kivül, vagy szellemi gyöngeségével visszaélve, a törvényes formák nélkül, a törvények ellenére bocsátott ki? A nemzet egyedül a fennálló törvények s alkotmány védelmére fogván fegyvert, a törvény rendeletének a király iránti viszonyaiban legalább szinét akarta fentartani, midőn annak, a királyt mintegy fogva tartó s tőle minden közeledést elzáró udvari párt erőszaka és zsarnoksága

1848. Decz. miatt, valósággal is meg nem felelhetett. A király a nemzet tekintetében ellenség hatalmában volt; az ideiglenes kormány tehát jogosan vélt intézkedni a király nevében, kész annak megerősitése alá terjeszteni mindent, mit elintézni a körülmények szükségeltek, mihelyt a király megszabadul, s a törvényes viszony közte s a nemzet közt helyreálland.

Windischgrätz a magyar seregnek ezen világos, határozott válasza után is még több ideig halasztotta teljesiteni fenyegetéseit. Ennek oka nem csak abban feküdt, hogy azon egyéb seregek, melyeknek vele egy időben, de más oldalról kelle működniök, teljesen még nem készültek fel; hanem még inkább abban, hogy a császárság körül ez időben nagy fontosságu politikai változás történt, melynek hatását bevárni tanácsosnak látszék.

A trónváltozás.

Deczember 2-kán ugyanis Olmützben Ferdinánd és Ferencz-József aláirásával két rendbeli oklevél bocsáttatott közre, melyek a világnak tudtára adták, hogy Ferdinánd koronáiról lemond s azokat praesumtiv utódának, Ferencz-Károly főherczegnek megegyeztével, ennek fiára Ferencz-József főherczegre teszi által.

E nagy fontosságu lépésre különösen a következő indokok vezették az udvari reactiot. Mélyen érezte ez, hogy eddigi működéseiben, a kir. szóval szentesített törvények, királyi eskűvel megpecsételt alkotmányos jogok és szerződések ellen intézett megtámadásai által, Ferdinánd személyében sokkal inkább megsértette a kir. tekintélyt, megalázta a kir. méltóságot, megcsorbította a kir. szó és eskü szentségét, elhomályosította a korona fényét, mintsem hogy ez köz botrány nélkül még tovább is az ő fején maradhatna. Feláldozták tehát őt, azt hivén, hogy a korona méltósága, tekintélye, fénye egy ártatlan ifju fején magától is megújuland.

Más indokul szolgált az, hogy magok is érezték, mikép azon rendeletek s intézkedések, melyeket azóta bocsátottak ki, mióta Ferdinánd személyét minden más érintkezéstől

elzárva s mintegy fogva tartották, oly annyira ellentétben vannak az ő elébbi intézkedéseivel, adott szavával s rendeleteivel; oly annyira ellenkeznek az ő szelíd, gyönge, minden vérontástól iszonyodó jellemével : miszerint a világgal lehetetlen elhitetniök, hogy mit az ő neve alatt eddigelé tettek s mit még utóbb tenni szándékoztak, valósággal az ő szabad akaratának nyilatkozatai s kifolyásai volnának. Attól is tartottak, hogy, miként már Magyarországban tökéletesen napvilágra jött, ugy a külföldön is egész Európa előtt világossá leend, mikép mind azon, horvát, rácz és oláh lázadások, melyekről ők azt szerették volna elhitetni, hogy egyedül a magyarok zsarnoksága s elnyomó uralkodása miatt, nemzeti érzetből, s minden idegen ok s befolyás hozzájárulta nélkül támadtak, — nem egyebek, mint az ő ármányaik, ámító cselszövényeik s izgatásaik szüleménye. És most, midőn e lázadások már erős lángra gyúltak, s több izgatásra részökről nem volt szükség, egy oly nagy fontosságu politikai változással kivántak fellépni, mely Európa figyelmét egészen magára vonja; s az ő ármányaik, melyekkel azon elámított népeket lázadásra izgatták, az új fejedelem kormánya alatt feledékenységbe merűljenek. 1848. Decz.

De nem kevesbbé tarthattak magától Ferdinándtól. Ő, bár nyavalyája következtében gyönge, de egyszersmind szelíd, jószivű is vala, ki minden vérengzéstől iszonyodott. Értelmének gyöngesége mellett is élénken élt öntudatában az eskü, melyet Magyarország jogai s alkotmánya fentartására mondott. Féltek tehát, hogy végre mégis tudomására jöhet, miként éltek vissza királyi nevével, miként sértették meg kir. esküjét, s mily vérengzésekre izgatták a külön népfajokat : ez esetben pedig attól kelle tartaniok, hogy jószivűségénél fogva a kibékülés ösvényére lépend, jogérzete s lelkiösmeretessége gátot vetend terveik ellenébe, melyek a joggal, törvénynyel s esküjével ellenkeztek.

Ugy látszik, továbbá, hogy miután a népek egymás iránti fajgyűlölete, melyet ármányosan fölébresztettek, oly iszonyú

1848. Decz. lángokban tört ki, oly borzasztó vérengzések s pusztitásoknak lőn forrásává: magok a reactio vezérei is eliszonyodtak eddig felhasznált eszközeik erkölcstelenségétől; s unni kezdék, hogy a megkezdett ösvényen ezután is minden lépést, melyet czéljok megközelitése kiván, csak hasonló ármánynyal és cselszövénynyel, a király háta mögött, őt hol elámítva s gyöngeségével visszaélve, hol erőszakkal s erkölcsi kényszeritéssel lehetend tenniök. Hogy tehát ezen örökös fondorlat kényszerűsége nélkül, nyiltan siethessenek czéljok felé: eltökélték végre magokat, túladni Ferdinándon, kit cselszövényeik öntudatlan eszközévé aláztak le.

De ezen indokokon kivül még más is létezett, mely a reactio vezéreit e fontos lépésre birta. Tagadhatatlan tényül állott, hogy V. Ferdinánd, a megkoronáztatásakor szokott módon kiadott felavatási-oklevélben szavát ünnepélyesen lekötötte, miszerint az ország jogait, törvényeit, alkotmányát mind maga megtartandja, mind mások által megtartatni s minden megtámadás ellen védeni fogja. Hasonlókép tényül állott, hogy Ferdinánd az eddigi uralkodása alatt tartott négy országgyülésen alkotott törvényeket sanctionálta. Már pedig az udvari reactionak elhatározott akarata volt nem csak az aprili törvényeket, hanem azokat is megsemmíteni, melyek az elébbi országgyüléseken alkottattak, czélja lévén, magát a nyolcz százados alkotmányt s evvel együtt minden ősi jogot eltörűlni, Magyarországnak annyi szerződések és törvények által biztosított független kormányzatát megszűntetni, s az országot az osztrák császárság koronatartományává tenni. Mind ez világosan ellenkezett Ferdinánd esküjével, lekötött királyi szavával; s igy lehetetlen volt ama tervekét a magyar alkotmány ellen végrehajtani a nélkül, hogy Ferdinánd király a világ közvéleménye által is szószegéssel ne vádoltassék. Oly egyéniséget akartak tehát helyébe állítani, a kit ilyféle gáncs a világ előtt ne érhessen. Miként egykor II. József császár, mindjárt trónra léptekor szándéka lévén eltörűlni a magyar alkotmányt, nehogy a koronáztatásakor mondandó esküt

megszegni kényteleníttessék, magát meg sem koronáztatta: ugy most az udvari reactio, eltörűlni akarván a magyar alkotmányt, Ferdinánddal, kit annak megtartására eskü kötelezett, lemondatott, s azon szándékkal emelte helyébe Ferencz-Józsefet, hogy ő magát meg nem koronáztatván, s az alkotmányra meg nem esküdvén, azt esküszegés vádja nélkül semmíthesse meg. 1848. Decz.

És végre, mivel a történtek után nem lehetett kétségben az udvari reactio, hogy a magyar nemzet önfeláldozó bátorsággal, a haza és szabadság szeretetének lelkesedésével védendi megtámadott ősi alkotmányát; s ennél fogva egyelőre is sejtették, hogy csak kemény, véres harczok után sikerűlhet leigázniok a nemzetet: hihetőleg e tekintetnek is volt némi befolyása a trónváltozásra. A betegsége miatt tehetetlen, testre lélekre gyönge császár-király helyébe egy ifju fejedelmet emeltek fel a trónra, ki az osztrák sereget, melyet semmi eszme által nem lelkesíthetének, szükség esetén személyes vezérlete által tüzelje fel a véres harczra.

Ferdinánd azonban sokat tartott a császárság s királyság birtokára, s egyátaljában nem volt reábirható, hogy arról önként mondjon le. A reactio tehát egy palota-forradalmat készített, melynek részleteit azonban eddigelé titok homálya fedi. Közhírre csak annyi jutott, hogy miután Ferdinánd minden kérelmek s rábeszéléseknek, melyekkel őt önkéntes lemondásra birni törekedtek, állhatatosan ellenszegűlt, ijesztésekkel kezdének hatni félénk kedélyére. Néplázadást tűntettek fel előtte, mely semmi egyébbel nem volna lecsilapítható, mint a császár lemondása által. A vérontástól különösen iszonyodó Ferdinánd erre minden további ellenszegülés nélkül aláirta volna az elébe nyujtott lemondási oklevelet.

Ezen okmány szóról szóra következő: A trónváltozási okmány.

« Mi első Ferdinánd, Isten kedvező kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik királya, Erdély nagyfejedelme stb. Visszatekintve uralkodásunk tizen-

1848. Decz. három évet meghaladott folyamatára, megnyugtató reánk nézve azon tiszta öntudat, hogy az isteni gondviselés kegyelméből nyert minden erőnk s tehetségeink, szivünk minden szándéka, uralkodói minden hatalmunk, népeink vallásosságának, erkölcsi s anyagi javának előmozditására, terhei enyhitésére, a jog és törvénytisztelet terjesztésére, a polgári szerkezetek kijavitására és közhasznú józan kifejlesztéséré volt mindenkoron és egyedül irányozva. Nem vonta meg tőlünk a mindenség ura áldásának kegyelmét, mert meg volt engedve, ernyedetlen törekvéseinknek azon örvendetes eredményeit, melyek birodalmaink és népeink öregbedett és vidor jóllétének haladásában nyilatkoztak, szemeinkkel látnunk; — részesűltünk hiv alattvalóink hálás elismerésében, és ezek felett azon jutalmazó biztos remény táplálja szivünket, miképen uralkodói fáradozásaink üdvös sükerei, híven megőrizve és gondosan ápolva, a jövendő ivadékokra is átszállandanak, a késő maradéknak is gyümölcsözendenek és az utókor itélőszéke előtt tiszta szándékaink felől teendenek maradandó tanuságot.

« Igy lévén lelkesítve, mély és sajgó volt azon fájdalom, mely keblünket betöltötte, midőn birodalmaink némely részeiben, és jelesen Magyarországban is, a törvények uralmát s a köz rendet vakmerő lázítók által veszélyeztetve, ezeknek következéseül a birodalmi belbékét, a közbátorságot, a népeink közötti jó egyetértést megzavarva, magunkat pedig királyi törvényes és alkotmányos jogainkban megtámadva látni kényszeríttettünk.

« Mily intézkedésekhez láttuk magunkat, királyi tisztünk és jogaink érzetében, koronánk hatalmának és biztosságának épségben tartására és a felebb említett veszélyes állapotok megelőzésére és orvoslására nyulni köteleztetve, az f. é. szeptember hó 22-kén, és 25-kén, oktober hó 3-kán és 20-kán, novemb. hó 6-kán és 7-kén kelt kir. leirataink és nyilatkozványaink által magyar alattvalóinknak már köztudomására adatott. Azon tiszta öntudat, hogy ezen intézkedéseinknek al-

kalmával is egyedül népeink valódi és állandó jóvolta lebe- 1848. Decz.
gett szemeink előtt és vezérlette szándékunkat, enyhíté ugyan a helyt foglalt sajnos eseményekből származott megilletődésünket; azonban legőszintébb szándékaink ilyen meghiusultából merített szomorú tapasztalásaink egyszersmind azon meggyőződést ébresztették fel kebelünkben, hogy népeink boldogságán szivünk óhajtása szerint munkálni immár nem áll tehetségünkben, és ennek folytában érett és komoly megfontolás után azon változhatlan és szilárd elhatározásunkat szülték, melyet ezennel minden alattvalóinknak tudtul adni és ünnepélyesen kinyilatkoztatni akarunk, miszerint császári és királyi koronáinkat s hatalmunkat letegyük, és uralkodói székünkről leszálljunk.

« Miután pedig továbbá, szeretett testvéröcsénk, fenséges cs. ausztriai fő- és magyar kir. herczeg Ferencz-Károly, ki folytonosan hív gyámolítónk volt fáradozásainkban, hasonló meggyőződés által vezéreltetve, a maga részéről azon jogáról, mely őt, egyenes maradékunk nem létezvén, ugy mint természetes és törvényes örökösünket, a pragmatica sanctio által szabályozott és az ország alkotmánya és törvényei által elfogadott, elismert és megállapított örökösödésnek rendjéhez képest, illetné, saját ösztönéből egyszersmind örökre lemondott, és ekkép a korona és a vele összekötött minden jog, hatalom és méltóság szeretett testvéröcsénk elsőszülött férfi magzatjára, a mi szeretett unokaöcsénk, fenséges császári ausztriai főherczeg és magyar kir. herczeg Ferencz-Józsefre, minden birodalmainkban alkotmányosan és törvényesen, tettlegesen és valóságosan általszállott: — ezt minden népeink s alattvalóinknak ezennel azon hozzátétellel adjuk tudomására és nyilatkoztatjuk ki, miszerint az ezekről fogalmazott ünnepélyes oklevelet, Általunk, említett szeretett testvéröcsénk és házunk több fenséges tagjai által aláirva, és cs. kir. pecsétünkkel megerősítve, udvari és álladalmi titkos levéltárunkba letétetni parancsoltuk.

1848. Decz. « Egyszersmind minden alattvalóinkat közönségesen, különösen pedig minden rendű hivatalnokainkat, tisztviselőinket, szolgáinkat a nekünk lekötött eskü és azon hódolat és engedelmesség kötelessége alól, melylyel mi irántunk, mint törvényes és öröklött Királyuk és Urok iránt köteleztetve valának, ezennel örökre feloldozzuk, és ugy minden jogainkat s hatalmunkat, koronánk természetes, törvényes és alkotmányszerinti örökösére, említett őszintén kedvelt unokaöcsénk, fens. cs. ausztriai fő- és magy. kir. herczeg Ferencz-Józsefre általbocsátjuk és ruházzuk ; valamint parancsoljuk és meghagyjuk kegyelmesen,... hogy azon hódolattal, engedelmesség és hívséggel, melylyel nekünk, mint törvényes és öröklött királyuk és uroknak tartoztak, magokat jövendőben koronánk természetes és törvényes örököse, ő császz. kir. ap. Felsége I-ső Ferencz-József iránt köteleztetve lenni tekintsék és elismerjék.

« Mely kir. elhatározásunk és parancsolatunk közzététele után azon hív alattvalóinknak, kik szándékainkat méltányolva, velünk különböző hatásköreikben készséggel és őszintén közremunkáltak, hálaérzetük azon tettekben nyilatkozott tanuságaiért, melyek szivünket annyiszor megörvendeztették, ezennel érdemlett elismerésünket nyilvánitjuk ; a mindenható istenhez pedig nem szününk meg éltünk fogytáig egyszersmind azon alázatos és buzgó könyörgéssel járulni : miszerint ugy szeretett unokaöcsénk, valamint népeink szivét, szándékait és akaratját mindig jóra vezérelve, uralkodásának korát, az igaz vallásosság és a jó erkölcsök erősödése által isten előtt kedvessé —, a köz jó mindennemű gyarapodása által pedig benn és künn hatalmassá, virágzóvá és boldoggá, és ekképen a jövő ivadékoknak és késő maradéknak örökre emlékezetessé lenni engedje, és áldásának kimeríthetlen kegyelemforrását áraszsza szét népeink és házunk felett, kiknek valódi javát hordoztuk mindenkoron szivünkön , és fogjuk ezentúl is a legmelegebb részvéttel, éltünk végperczéig kisérni.

« Kelt kir. fővárosunkban Olmützben, deczemb. hó 2-kán, az ur 1848 dik, uralkodásunk tizennegyedik esztendejében. Ferdinánd s. k. Ferencz-József s. k. » 1848. Decz.

Kapcsolatban ezen okmánynyal az új fejedelem, Ferencz-József, a maga neve alatt és Schwartzenberg miniszter ellenjegyzése mellett, egy más nyilatkozványt is bocsátott ki, melyben tudtul adván, hogy I. Ferencz-József név alatt trónra lép, kijelenti, miképen elismeri a szabad és korszerű intézmények szükségét; és e végett, mig egy részről el van határozva az összes birodalmat csonkíttatlanul fentartani, kész egyszersmind a maga jogait a népek képviselőivel megosztani, s bízik benne, hogy a népekkel egyetértve, sikerűlni fog a birodalom minden országait és néptörzseit egy nagy státustestben egyesíteni. Ezen oklevél külön Magyarország számára magyar nyelven is, de lényeges változásokkal adatott ki Windischgrätz által. Mondja ebben Ferencz-József, hogy « ha szive vonzalmát követhetné, első és legkedvesebb kir. tisztének tartaná, összes törekvéseit magyar népeinek boldogsága és jólléte békés öregbitésére fordítani; most azonban ezen szándokának valósitása — mely jövendő uralkodásának hatását jellemezze, — a jelen pillanatban lehetetlen. » Mert most, ugymond, midőn egy vétkes pártfelekezet hű seregét megtámadta s felségsértő ellenszegülésében folyvást megmarad, ennek zsarnoki nyomása alól fegyver erejével szükség az ország lakosainak nagy többségét kiszabadítani. Nyugodt lelkiösmerettel s azon reménynyel fog ezen kötelessége teljesitéséhez, hogy Magyarország népei számára a béke malasztjait, minden nemzetiségek elismerését és biztositását állandósítandja. Ezen czélból azon rendeleteket, melyek november 6-kán és 7-kén kiadattak s melyekben Windischgrätz meghatalmaztatik, az országgyülés feloszlottnak jelentetik, Kossuth és pártja lázadónak s honárulónak nyilvánittatik, megerősíti, s Windischgrätznek újonnan meghagyja, hogy az országot fegyverrel hódítsa meg.

Ezen manifestumokkal egy időben érkezett híre annak is,

1848. Decz. hogy Ferencz-József Jellasics bárót, báni hivatalának megtartása mellett, Dalmatiának és Fiuménak hadi és polgári kormányzójává nevezte; Suplikácz tábornokot, kit a szerbek vajdájoknak választottak, ezen minőségben megerősítette.

Ha Ferencz-József, e nagy politikai változás alkalmával a reactio hálózatából kibontakozva, a törvény és alkotmány terén lép fel a nemzet előtt, kétséget nem szenved, hogy a békét Magyarországon nem lett volna lehetetlen helyreállítania. A békepárt, melyet fentebb említénk, idő közben napról napra szaporodott, s vele együtt mindinkább terjedt azon vélemény is, hogy, kerűljön bár nagy áldozatba, a békét helyre kell állítani, s az egészhez való makacs ragaszkodással az egészet nem szabad koczkáztatni.

Batthyáni Lajoshoz, ki lemondása óta, lóról lebukta által okozott karsérelme miatt ikervári jószágán töltötte idejét, több köz tiszteletben álló hazafitól, egyebek közt magától a képviselő ház elnökétől, Pázmándy Dénestől is felszólitások érkeztek, választatná meg magát kerületében, mely lemondása óta még nem volt képviselve, újra képviselővé; állana a békepárt élére, hogy az ekként, az ő tekintélye által erősödve, Kossuthnak ellensúlyt tarthasson, s a béke megszerzése iránt, mire a körülmények alkalmat nyujtani látszanak, a kellő lépések megtétethessenek. És Batthyáni csak is e szándokkal lépett fel követjelöltűl s választatta el magát ismét képviselővé. «Windischgrätz — ugymond — épen betörni készült, ... hogy tehát a jó ügynek szolgálhasson, annál készebb volt elfogadni a képviselői megbizatást, minél inkább meggyőződött, hogy a jó érzelműek visszavonulása ilyenkor csak káros lehet.»

Más részről Görgeyről s a feldunai seregről, már a fentebb közlött nyilatkozvány is eléggé tanusítja, hogy a békét, az alkotmány alapján, tárt karokkal kész fogadni.

Ha tehát Ferencz-József a trónváltozás ügyét a még együtt lévő s törvényesen el sem is oszlathatott országgyűlés elébe viszi, s a multakra a feledékenység fátyolát vetve, a törvényes-

ségnek legalább szinével lép fel; azon viszálykérdésekre nézve, melyek egy részről a dynasztia s birodalmi kormány, más részről Magyarország közt fenforogtak, gyors határozatot kiván, s a törvényhozásnak értésére adja, hogy ezen határozat méltányosságától függeszti fel az új miniszterium kinevezését; szóval, ha Ferencz-József első fellépésével biztosítja a nemzetet, hogy ősi alkotmányát s jogait megvédeni kész s a végre magát meg is koronáztatja: kétséget nem szenved, hogy szinte ugy, miként az alkotmány sérelmei miatt II. József halálakor forrongásban lévő nemzet II. Leopold szelid és törvényszerű magaviselete által lecsöndesíttetett: ugy most is nem csak az ugynevezett jobb oldali békepárt, hanem, kivéve a 30—40 tagra menő radikál pártot, a baloldal nagyobb része is, ezzel együtt pedig a nemzet többsége, a békepolitikához szegődik, érzékenyebb áldozatokkal is kész megvásárolni az ország nyugalmát. A státusadósságok egy részének elvállalásától, ha azok árán a béke kieszközölhető volna, a józan többség már koránt sem volt oly idegen, mint elébb. A kereskedelmi, pénz s hadügyi tárczák iránt sem volt volna már lehetetlen az egyezkedés, ha az illető törvények módositása alkotmányos uton kivántatik, s oly közép ösvényre lép az udvar, melyen a monarchia egységi érdekeit az ország függetlenségi jogaival kiegyenlíteni, az őszinte, jó akaratnak — miután ezek képezék a botránykövet, végre is sükerűlhetett volna. 1848. Decz.

Hogy Ferencz-József nem ily módon lépett fel, hogy ő a kibékülést meg sem kisértette, hanem első fejedelmi kötelességének nyilvánította a nemzeti jogok s alkotmány védőit honárulóknak, lázadóknak nyilvánítani s kijelenteni, hogy az országot fegyverrel akarja meghódítani: nyilvános bizonysága volt annak, miképen ő többet akar elvenni a nemzet jogaiból, mintsem a nemzet által megadhatónak hitt; miképen ő, valamint a reactio által; a nemzet megkérdezése nélkül, emeltetett a trónra: ugy annak befolyása alatt akar azontúl is maradni, s el van tökélve a császárság és királyság ügyét teljesen azonosítani az udvari reactioéval, sőt ezt minden tétovázás nél-

1848. Decz. kül magával együtt emelni fel a fejedelmi székre. Nem lehetett többé kételkedni, hogy az új császárral a reactio nyiltan fellép a kormányra s annak eddig kijelentett iránya s elvei nemcsak fentartatnak, hanem még tágasabban is kiterjesztetnek: Magyarország, alkotmányától végkép megfosztatván, a császárságba olvasztatik, annak koronatartományává tétetik.

Az ifju császár manifestumai ez iránt semmi kétségnek nem engedtek helyet. Azon kijelentése, miszerint magát «szilárdul elhatározva» lenni mondá, «az összes birodalmat csonkíttatlanul fentartani, s a birodalom minden országait és néptörzsökeit egy nagy státustestben egyesíteni;» és mivel «a fölkelés elnyomása a nagy alkotmánymű szerencsés sükerének első feltétele», meg is tette az intézkedéseket, melyek szerint a béke fegyveres kézzel állíttassék helyre, — ezen kijelentés, más szavakkal világosabban kifejezve, annyit akart mondani: «én az ősi magyar alkotmányt eltörűlni, s nem ügyelve a törvények- és kötményekre, Magyarországot, a többi örökös tartományokkal egyenlőn egy kormány alá, egy birodalommá egyesíteni szándékozom; ha a magyar nemzet, a maga jogairól s külön kormányáról jó szerével lemondani nem akar, ám határozzon köztünk a fegyver hatalma; én fegyverrel fogom az országot meghódítani, s e végre meg is tettem már intézkedéseimet.»

Hogy ez volt légyen az új fejedelem elhatározott szándoka, a közlött manifestum szavain kivül még a hivatalos hirlap egy czikke is bizonyítja, mely egyenesen a bécsi kabinetből vette eredetét, s melyet még az angol követ, lord Ponsonby is, mint a császári miniszterium szándékainak s véleményének hű kifejezését, küldé meg Palmerstonnak [1]), ez pedig a par-

[1]) I have the honour — mond Ponsonby — to inclose an extract from a journal containing an article respecting Hungary, which I take the liberty to recommend to your Lordship's attention. It is to be depended upon as *the expression of the opinion and the present intentions of the Imperial Ministers.* Vienna january 13, 1849.

lamenthez a magyar ügyről benyujtott hivatalos jelentésében, az ugynevezett «kék könyvben» is lenyomatott. 1848. Decz.

A czikkely lényegesb pontjai következők: «Magyarországnak pénzügyi, hadi és kereskedelmi viszonyai tekintetében az utósó hónapokban történt tényleges elszakadása világosan bizonyítja, hogy Magyarországnak benső organicus egyesülése az egész monarchiával egyenes alapja az osztrák monarchia boldogulásának; s következőleg, hogy ezen egyesülésnek lényeges befolyása van Közép-Európa azon politikájának fentartására, mely a státusok súlyegyenét biztosítja, e politika fő tényezője nem lévén más, mint egy nagy és hatalmas Ausztria.

Ezen belső egyesség volt, nagy fontossága miatt, századok óta az osztrák kormány irányának czélja; de annak valósitása mind addig lehetetlen maradt, mig Magyarország alkotmányos kiváltságokkal birt, a monarchia többi részei pedig kényuralmilag kormányoztattak....

«Ezen különböző formák, melyek a monarchia valóságos egységével folytonosan ellentétben valának, jelenleg teljesen megváltoztak; mert az osztrák monarchia absolut kormánya alkotmányossá változott, és a magyar alkotmány *megszűnt létezni*, miután nem csak a magyar aristokratia fő és sarkalatos kiváltságai, minők a kizárólagos hivatal- és birtokképesség, had- és adómentesség stb. eltörűltettek; hanem Magyarország alkotmányának nyolcz száz éves palladiuma is, a vármegyék autonomiája, megsemmíttetett az utósó pozsonyi diéta által, mely egy külön, a monarchia kormányától teljesen elválasztott miniszteriumot erőszakolt ki, melylyel a vármegyék municipalis szabadságainak fennállása megférhetetlen... A mi a magyar alkotmányból a királyra s monarchiára nézve fenmaradt, az megrontatott a Kossuth-Batthyáni-miniszterium és a pesti diéta által, mely félig rosz szándéku, félig terrorizált vala. A magyaroknak a pragmatica sanctio által engedett jogok [1])

---

[1]) Méltán lehet kérdezni: melyek azok a jogok, melyeket a magyaroknak engedett a pragmatica sanctio? A magyar nemzet mindig ugy volt

1848. Decz. utósó nyoma is eltörűltetett a nemes Lamberg gróf meggyilkolása óta, Kossuth diktaturájának terrorismusa és a törvénytelen diéta forradalmi szabályai által, mely az oktober 3-kai manifestum ellenére is folytatta üléseit, és mely pártütő végzései által a legvakmerőbb módon lábbal tapodta a pragmatica sanctiot.

«Miután a magyar alkotmány, lényeges részében, magok a magyarok által megsemmíttetett[1]); miután a magyarok fegyveres lázadásuk által megsértették a pragmatica sanctiot[2])... és azon kényszerűséget hozták elő, hogy az ország fegyverrel hódíttassék meg.....; miután végre az ifjuság erejében lévő császárunknak trónralépte Magyarország viszonyaira nézve teljesen megegyez a pillanat szükségével, s mellőzi a koronázás alkalmával mondott eskü fölösleges scrupulusait: az isten és az ész előtt teljesen elfogadható, hogy a magyar alkotmány többé nem létezik, s hogy Magyarország, annyira menynyire szükséges, tabula rasa gyanánt tekintendő».

A két alternativa; a két párt.

Ferencz-József császárnak a manifestumban tett kijelentése után, mely a békés kiegyenlités reményeit végkép megsemmítette, csak e kettő közt lehetett a nemzetnek választani: vagy meghódolni a hatalomszónak s egyszersmind gyáván odadobni őseinek örökségét, nyolcz százados alkotmányát s törvényeit; vagy ezeknek védelme végett élethalál-harczra készülni.

A nagy többség ez utóbbit választá, eltökélve, daczra daczczal, törvénytelen megtámadásra törvényszerű védelemmel, a háború üzenetre annak elfogadásával válaszolni. E nagy több-

---

meggyőződve, hogy a pragmatica sanctio megalkotásakor, nem *neki engedtettek* jogok, hanem ő *engedett* a maga ősi jogaiból *egyet*, azt, mely a királyválasztásra vonatkozik; többi jogait magának továbbra is fentartván. Igy érté ezt az udvar is III. Károly és Mária-Terézia alatt. Csak igy lehet helyesen magyarázni magát a pragmatica sanctio törvényét is.

[1]) Ezt ugyan a legconservativebb magyar sem hiszi el.

[2]) Sőt önvédelmökkel fentartani akarták, ellenére a reactionak, mely azt megsértette.

ség mellett azonban létezett egy más párt is, mely tán mivel kiegyenlitési reményeiről még most sem mondott le végképen, tán mivel a passiv ellentállást kevesbbé veszélyesnek tartá, — a többség háború-politikáját nem tette a magáévá. E párt az ó conservativeken s a jobb oldali, ugy nevezett, békepárti képviselőkön kivül, kik most Kazinczy Gábor és Kovács Lajos vezetése alatt álltak, még néhány más kitünő hazafit is mind a képviselő mind a felső házból számított tagjai közé. Ilyen volt, hogy többeket ne említsünk, gr. Batthyáni Lajos, ilyen Deák, Klauzál, b. Wesselényi Miklós, ilyen a képviselő ház elnöke, Pázmándy Dénes stb. 1848. Decz.

Azonban e párt is, többnyire az ősi jogokhoz, alkotmányos szabadsághoz szívvel-lélekkel ragaszkodó hazafiakból állván, nem oly szándékkal vonakodott elfogadni a háború-politikát s vált el az azt követő többségtől, mintha ama másik alternativához állani, a nemzet alkotmányáról lemondani, az önálló országot osztrák császársági tartománynyá tenni hajlandó volt volna. Nem; a nemzeti jogok fentartásáért maga Kossuth sem buzgott inkább, mint például Batthyáni, Deák, Wesselényi, s velök együtt számos más elvrokon. De nem járultak a háború-politikához, mert a végdiadalhoz nem volt reményök; mert remegtek, a fegyver kétes szerencséjétől függeszteni fel a nemzet legdrágább kincseit, politikai lételét, alkotmányát; mert lángoló honszerelmökben annyi keserű tapasztalatok után sem tudtak még megválni a bár nagy áldozatokba kerülhető, de a lényeget megmenthető békés kiegyenlítés reményétől, nem hihetvén, hogy a dynasztia, melyet nemcsak számos törvények és szerződések ereje, hanem józanul felfogott saját érdeke is kötelez mérsékletre s az ország jogainak tiszteletben tartására, semmi áron ne lenne hajlandó egy alkotmányszerű kiegyenlitésre. Ők a békét, bármi áldozatba kerüljön, az alkotmány lényegének megőrzésére biztosabbnak tartották a háborúnál, melyben a hazának bizonyos romlását vélték szemlélni. És ennél fogva nagy áldozatokra is készek lévén, azt hitték, csak tudatni kell ezt a dynasztiával s ez is

1848. Decz. hajlandóbb lesz hüvelyébe dugni a kivont kardot, elfogadni a békét, mint egy oly háborút kezdeni, melyet végkimenetében nem csak igen véressé s minden esetre felette károssá, hanem még kétségessé is tehet a nemzet elkeseredése s kétségbeesése. Mivel ők, áldozatkészségökben, habár nehéznek, de mégis lehetségesnek tartották a megoldást, nem hitték, hogy az ifju császár mellett trónra ült reactio megmásíthatlanul ezt tűzte légyen ki jelszavául: «minden, vagy semmi; tökéletes centralisatio, minden országok s tartományok organicus egysége, vagy végbukás!» Legroszabb esetben pedig az eszélyes passiv ellentállást czélravezetőbbnek hitték, mint a mindent koczkáztató háborút.

A trónváltozás feletti tanácskozmány.

A két pártnak ilyetén vélemény s elvkülönbsége közt nyilt meg decz. 6-kán, az egyesűlt két háznak közös, zárt tanácskozmányában, a vitatkozás a decz. 2-kai manifestumok fölött, melyek csak magán uton, a Pozsonyban működő kormánybiztos, Csányi László, által jutottak a honvédelmi bizottmányhoz s ettől a törvényhozó karhoz.

Wesselényi Miklós tanácsa.

A tanácskozást a köztiszteletben álló világtalan Wesselényi Miklós kezdette meg. Beszédében a békepártnak említett elveit s nézeteit fejtegeté s azon tanácscsal végezte előadását, ne koczkáztassa a nemzet kétes kimenetű háborúban politikai életét, hanem «meghajólva a kénytelenség hatalma előtt,» fogadja el a manifestumokat, ismerje el királyául Ferencz-Józsefet, s ez által tegye meg az első lépést a még nem lehetetlen békés kiegyenlitésre.

Megható jelenet volt, igy beszélni hallani e férfiut; hallani, miként ő, ki ifjuságától fogva egyike a nemzeti szabadelvű ellenzék vezéreinek, minden fenyegetések, veszélyek, elitélések daczára, oly ernyedetlenül küzdött az alkotmányos szabadság és nemzeti jogok mellett; miként ő, ki politikai elveihez, a reform, haladás és nemzeti függetlenség szent ügyéhez oly önfeláldozó elszántsággal ragaszkodott, hogy azokért személyes szabadságát sem kételkedett feláldozni, s kit meggyő-

ződéseiben a felségsértési bűnvád és a fogság sanyaruságai sem valának megingatni képesek, — ő most, bár hangjának régi rendkivüli erejével, de a vakság, erkölcsi szenvedések s imádott hazájának féltése miatt megtört lélekkel, engedékenységet, önmegadást, s a törvénytelen, de túlsúlyu hatalom előtt meghódolást hirdete. A rendkivüli erejű lélek, ha nem zavarodott is meg a szeretett haza veszedelmének sejditésében, mint barátjának s politikai versenytársának, gróf Széchenyi Istvánnak nagy szelleme: de elveszté ruganyos erélyét s dacz helyett az eszélyt követve, a gyöngének fegyveréhez kivánt nyulni. 1848. Decz.

E beszéde, lefolyt politikai életével merőben ellenkező, hattyudala volt a nagy hazafinak. Kevés nappal utóbb szemeinek ápolása végett megszokott gyógyhelyére, Græfenbergbe távozván, örökre lelépett a politikai pályáról, melyen a körülmények hatalma által oly ellentétbe hozatott önmagával. Ő, ki önmagát túlélte, hazájának veszedelmét túlélni nem birván, néhány hónap múlva megszünt élni.

Kossuth beszéde.

Wesselényi beszéde nagy hatást gyarkorlott a törvényhozó testületre. A hatást azonban, mely nem annyira indokok súlyából s erejéből, mint inkább a szónok nagy tekintélyéből származott, pár percz alatt megrontotta egy sokkal népszerűbb tekintély áradozó, helyenként lángolásával elragadó ékesszólása. Kossuth, — mert róla van a szó, – beszédének egyik részében arról ügyekezett meggyőzni a nemzet képviselőit, hogy bár mi áldozatot tenne is a nemzet, bár mi és mennyi alkotmányos jogról volna is kész lemondani: a békét a jelen körülmények közt azokon sem volna képes megvásárolni; miután a reactionak már nem egy s más, hanem egyátaljában minden alkotmányos és nemzeti jog megsemmitése volna elhatározott, nyiltan kifejezett czélja. Ha pedig áldozatokkal sem lehet becsületes békét szerezni, s ha ennél fogva egyátaljában veszni kell a nemzetnek, jobb hogy fegyverrel kezében s törvényes önvédelemben haljon meg, mint gyáva meghódolásban.

1848. Decz.

A nemzet ügye mindazáltal — ily értelemben beszélt tovább — nem oly reménytelen, mint némelyek hiszik, s az önvédelem bizonyosabban czélra vezet, mint a gyáva önmegadás, mely még a reményt is megöli. Fejtegeté aztán a manifestumok törvénytelenségét s végül egy inditványt olvasott fel, mely alapjául szolgálhatna a törvényhozás határozatának. Ezen nagy fontosságu inditvány, mely aztán csaknem egyhangulag elfogadtatott s következő napon mind a két ház nyilt ülésében országgyülési határozattá tétetett, következő:

Kossuth inditványa, s illetőleg a törvényhozás határzata.

«Magyarország s a hozzákapcsolt országok és részek az ausztriai birodalom részei valamint soha nem voltak, ugy most sem azok, hanem független önálló országot képeznek, mely saját alkotmánynyal bir s csak a nemzet megegyezésével alkotott saját törvényei szerint kormányoztathatik.

«Ezen függetlenségnek s törvényes önállásnak épségben tartása képzi azon sarkalapot, melyen az ausztriai háznak, a pragmatica sanctioban meghatározott öröködési rend szerint, Magyarországban való uralkodása alapszik.

«Az ausztriai császári trónus[1]) iránt közbejött, merőben családi intézkedések tehát Magyarország s a hozzákapcsolt részek királyi székére ugyan a magyar országgyülés hozzá-

---

[1]) Ferdinánd manifestumában valóban is csak az osztrák trónról van említés. «Érett megfontolás után tehát — ezek az oklevél szavai — és áthatva a lépés parancsoló szükségétől, elhatároztuk magunkat ezennel az *ausztriai császári trónról* lemondani.» Hogy pedig ebben Magyarország benn sem foglaltatik, meggyőződhetik mindenki, átolvasván azon oklevelet, melyet I. Ferencz 1804-ben kibocsátott, mely által az osztrák császári czímet veszi fel, s a császári birodalomhoz tartozó országokat és tartományokat névszerint egyenként elszámlálja. Magyarországról, mint különálló független országról, egy külön záradék van ezen oklevélben, mely azt, a többiek sorából kivéve, a császárságtól elkülönzi. Ezért volt Ferdinánd is e néven V-dik magyar király, mig mint császár I-sőnek irta magát. Magyarországhoz, a királyi czímben, Csehországot csak azért ragasztá az udvar, hogy Magyarország ön- s különállását gyengítse.

járulása s előleges beléegyezése nélkül semmi hatást, semmi befolyást nem gyakorolhatnak. 1848. Decz.

«Nehogy azonban most, midőn Magyarország s a hozzá kapcsolt részek önállása s független alkotmányos létele annyi oldalról, fegyveres erővel, hitszegően megtámadtatik s a nemzet közállományi s nemzeti lételének megtartása végett védelmi harczra kényszeríttetik, az országgyülés hallgatása a rosz akarat által a nemzet jogainak sérelmére magyaráztassék: az ország törvényesen egybégyűlt képviselői s főrendei, mint az alkotmány őrei, s a legtörvényesebben constituált hatalom, kötelességöknek tartják ezen események iránt a nemzet nevében kinyilatkoztatni: hogy

«Magyarország királyi széke a nemzet előleges megegyezése nélkül csak az emberiség közös törvénye következtében a koronás király halála által ürűlhet meg.»

«A törvényes, koronás király halála esetében az, kit az öröködés közvetlenül illet, a nemzettel koronázási oklevelet kötni, az ország törvényeire s alkotmányára megesküdni és magát Sz.-István koronájával megkoronáztatni köteles; a koronázás előtt is gyakorolhatván ugyan némely fejedelmi jogokat, de csak a törvények értelmében.

«Azonban ez csak a koronás király halála esetében történhetik, s ezen egy esetet kivéve, a nemzet akarata, a képviselő országgyülésnek beléegyezése nélkül a magyar kir. szék birtoka körül semmi változás jogszerűen nem történhetik elannyira, hogy midőn I. Ferencz császár és király a mostan is élő V-dik Ferdinándnak megkoronáztatása iránt a nemzetet országgyülésen való egyezkedésre felszólította, 1830-ban az országgyülés azon világos kikötéssel egyezett csak V. Ferinánd megkoronáztatásában, hogy atyja életében, *a nemzet előleges beléegyezése nélkül,* semminemű uralkodási jogokba ne avatkozhassék.

«Még inkább megkivántatik tehát az uralkodás változásához a nemzet előleges megkérdezése s beleegyezése, midőn a

1848. Decz. trónus birtokában nem volt, tehát arról még nem is rendelkezhető mellékágazati közvetlen præsumtiv koronaörökös és az életben levő király, még netalán születhető gyermekei mellőztével, az uralkodó szék egy távolabb álló családivadékra átruháztatni szándékoltatik.

«Miután tehát a nemzet előleges hozzájárulása nélkül egyik fejedelem életében más senki magának királyi jogokat nem tulajdoníthat, az örökösödési rendel pedig családi magán egyezkedésekkel még kevesebbé változtathatja meg;

«Miután a magyar kir. szék birtokához kötött kötelességekről való lemondáshoz a nemzet előleges megegyezése múlhatatlanul megkivántatik;

«Miután a magyar királyság két oldalu kötésen alapszik, melynek egyik sarkalatos oldala az, hogy törvényes királynak csak az tekinthető, ki a nemzettel országgyülési egyezkedés utján koronázási egyességlevelet kötött, az ország alkotmányára, jogaira s törvényeire megesküdött, s ezen eskü következtében Sz.-István koronájával megkoronáztatott;

«Miután azon esetben is, ha az uralkodó koronás király magát az uralkodás gondjára erőtlennek érezi, az ország ideiglenes kormányzatáról intézkedni a nemzet jogaihoz tartozik;

«És miután az Olmützben decz. 2-kán közbejött minden családi lemondások s jogátruházások iránt a magyar nemzet előlegesen csak meg sem kérdeztetett:

«Annál fogva az ausztriai császári székről való lemondás az ausztriai birodalomba különben sem tartozó Magyarország és hozzákapcsolt részek és országok önállásán, alkotmányán és sarkalatos jogain semmit sem változtathatván: az országgyülés, mint Magyarország törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyülés híre, tudta s megegyezése nélkül a magyar kir. szék birtokával egyoldalulag senki nem rendelkezhetik.

«És ezért az országgyülés az ország törvényes függetlenségéhez, alkotmányához s a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz szorosan ragaszkodva, az ország s hozzá kapcsolt részek

minden egyházi, polgári és katonai hatóságainak, tisztviselői- 1848. Decz.
nek, hadseregeinek s minden lakosainak a nemzet nevében meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránti hűség kötelessége szerint senkinek, kit erre jogosítottnak a törvény, alkotmány s az országgyülés el nem ismerének, bár mely hatóságát el nem ismerve, és senki ilyennek nem engedelmeskedve, az ország dolgaiba gyakorolni szándéklandott bármely avatkozását jogtalan bitorlásnak tekintsék, s az ország és alkotmány iránti hűség törvényszerű zászlója alatt hazánkat minden idegenszerű usurpatiótól, avatkozástól s ellenséges megtámadástól megóvni s megvédelmezni, hazafiui szent kötelességöknek ismerjék. Senki a honárulás törvényes büntetésének súlya alatt máskép nem cselekvendvén.»

Ezen inditvány ellen, még mielőtt a nyilt ülésben deczember 7-kén határozattá lett, a zárt tanácskozmányban Wesselényin kivül még Pázmándy Dénes, a ház elnöke, s két vagy három jobb oldali tag — a nyilt ülésben pedig ugy a képviselők, mint a főrendek házában senki sem — szólalt fel. A békepárt mindazáltal a hallgatás daczára sem csatlakozott a határozathoz, kivált deczember közepe óta, midőn gróf Batthyáni Lajos, mint képviselő, az országgyülésen ismét megjelenvén, a pártnak fejévé lett.

A gróf a határozat megalkotása után érkezvén Pestre, az ellen a törvényhozás terén többé semmit sem tehetett; de magán körökben, sőt nyilván gyülekezetekben is, például a nemzeti casinoban, gyakran a legkeményebb kifejezésekben kikelt, s az iránt a honvédelmi bizottmány némely tagjaival nem egyszer heves szóvitát folytatott. Mind ez azonban czélra nem vezetvén, Batthyáni abban egyezett meg pártfeleivel, hogy az ügyek folyamát figyelemmel kisérjék s az első kedvező alkalommal kisérletet tegyenek a határozat ellen.

Legközelebbi czélja az volt most Batthyáninak, hogy Kossuth ellen a képviselő házban egy parlamentaris többséget hozzon létre; s e végre nem csak Kovács Lajossal, Kazinczyval és Somogyival, hanem több más pártfelekkel is számos tanács-

1848. Decz. kozásokat tartott az Ullmann házban, gróf Batthyáni Kázmér szállásán. Hasonlókép gróf Pálffy Józsefet s a felső ház több tagjait is arra izgatta, alkotnának kebelökben szinte pártot a képviselő ház határozatai ellen. Mind ez azonban sikeretlen maradt; mert idő nem volt többé ilyféle pártizgatások és tömbezésekre.

Az országgyülés határozata után a trónváltozás felett néhány nap múlva Görgey tábornok és Csányi kormánybiztos a feldunai tábor nevében is adtak egy nyilatkozatot a manifestumokra, kijelentvén, hogy miután a koronázott fejedelem életében, a nemzet megegyezte nélkül, királyi jogokat magának senki sem tulajdoníthat, s az öröködési rend két oldalu viszonylagos szerződésen alapszik: az országgyülés határozatainak magát alája veti; az ország függetlenségét és alkotmányos jogait a kormány rendeleteihez képest védeni, kötelességének tartandja; királyul csak azt fogja elismerni, kit az alkotmány s az országgyülés annak ismer el, s minden másnak beavatkozását jogsérelemnek tekintendi, minek egész erejéből ellentálland.

Az országgyülés e határzata s a feldunai sereg e nyilatkozata után a háború ténylegesen kitört a nemzet s a dynasztia között. Emez az « egységes, öszpontosított Ausztriát » — ; amaz az « önálló, független Magyarországot » tűzte ki lobogóira jelszavául.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Windischgrätz fő- és mellékhadainak betörése.

A honvédelmi bizottmány, miként annak elevenítő lelke, 1848. Nov.
Kossuth, a schwechati ütközet után mondott beszédeiben kijelenté, azon reménynyel kecsegteté magát, hogy az ország meghódoltatására teljes hatalommal felruházott osztrák tábornagy a tél folytában nagyobb hadakkal nem fog működni. Ezen, eleinte semmi erősebb érvekkel nem támogatható s inkább csak a nemzet pillanatnyi megnyugtatása végett kimondott reményben mindinkább megerősité Kossuthot az, hogy Windischgrätz november folytában csakugyan nem nyugtalanitá az országot. Kivéve Puchner erdélyi s a temesváriak bánsági működéseit, az ellenség mindenütt szünetelt; Puchner is csak védő állást foglalt el, miután hadainkat Erdélyből kiszorította.

De bár azon remény, hogy az ellenség tavaszig halasztja betörését, egyátaljában nem csökkenté a honvédelmi bizottmány buzgalmát az ellentállás készületeiben; minthogy azonban e készületek, ezer akadályoktól gátolva, minden buzgalom daczára sem haladhattak kielégitő gyorsasággal: minden hazafi keblét mély aggodalom lepte meg, midőn pár nappal a trónváltozást illető határozat után mind bizonyosabb hírek érkezének, hogy az ellenség minden felől mozog: Windisch-

1848. Nov. grätz a Feldunánál, Simunics Morvában, Puchner Erdélyben, Schlick Galicziában, Nugent a Drávánál, komoly készületeket teszen, rövid idő alatt megkisérteni a betörést.

E hírek azonban, Kossuth elhatározásában, a legvégső erőfeszitéssel megvédeni az országot, semmit sem változtattak; sőt, csak tevékenységét fokozták az ellentállás eszközeinek kiállitásában. És valóban, ez idő alatt rendkivüli volt a honvédelmi bizottmány s abban kivált Kossuth munkássága. Azon kivül, hogy a már létező seregeket mind emberben, mind hadi szerekben folyton jelentékeny adalékokkal szaporítá: a betörési készületek hirére még újabb táborokat is alkotott. Az erdélyi, majdnem egészen feloszlott hadat kétszer akkorára emelte; Nagy-Bánya táján egy új sereget gyűjtött öszsze; Kassa táján Pulszky Sándor alezredes vezérlete alatt rögtönzött egy sereget. Hogy ezen annyifelé egyszerre összeállított hadak félig sem voltak felszerelve, lőfegyver helyett nagy részök csak kaszákkal s lándzsákkal láttatott el, s a hadviselésre legszükségesebb kellékek is csak lassan küldettek utánok, a rögtönzött kiállitástól elmaradhatlan baj volt; s e mellett aztán a felett sem lehetett csodálkozni, hogy e mindenben hiányt szenvedő, alig fegyverzett s tapasztalatlan vezérek alatt álló újoncz hadak az ellenségnek jobbára veterán s még számszerint is nagyobb seregein mindjárt eleinte nem nyertek győzedelmeket.

A seregszaporítás volt legégetőbb szükség. E végett a honvédelmi bizottmány a törvényhozás által megajánlott egész 200 ezernyi újonczilletőséget mennél elébb kiállittatni rendelte. Mivel pedig az eddigi hadakozásban szerzett tapasztalás bizonyítá, hogy a még gyakorlatlan nemzetőrséget nyilt csatákban hasznosan alkalmazni nem igen lehet: a hatóságoknak meghagyta, hogy a tömegesen kiállitott nemzetőrség helyett a keblökben önként vállalkozó hazafiakból alkossanak gyalog és lovas mozgó csapatokat, melyek vagy az egész háború végeig, vagy legalább hosszabb időre kötelezzék le ma-

gokat hadi szolgálatra, azért a rendes katonaságéval egyenlő díjt nyerendők. 1848. Decz.

A két fél hadainak létszáma.

Deczember közepén, midőn az ellenség minden oldalról megkezdé támadó működéseit seregeink létszáma következőleg állott:

A Feldunánál Görgey Artur vezérlete alatt	30,000	ember
A morva határszéleken Beniczky Lajos és Querlond alatt	3,000	»
Kassa táján Pulszky Sándor alatt	8,000	»
Erdély szélein, Csucsánál, Zsibónál és Nagybányánál Czecz és Riczkó alatt . . .	10,000	»
Aradnál Máriássy, majd Gál Miklós alatt .	7,000	»
A bács-bánsági sereg, mely a felvonulásra már rendeletet vőn, Damjanics és Vécsey alatt	23,000	»
Eszéknél, Batthyáni Kázmér alatt . . .	3,000	»
A Muraközben Perczel Mór alatt	6,000	»
Komárom, Lipótvár, Munkács, Pétervárad őrségei	15,000	»
összesen	105,000	ember

kiknek azonban legalább ötöd részét még mindig nemzetőrök vagy önkéntes csapatok alkották. Sorkatonaságunk ugyanis, a régi magyar ezredekből csak 21 zászlóalj volt az országban. A teljesen felkészült honvéd zászlóaljak száma még csak 35-re tehető; de alakulóban volt újabb 25 zászlóalj, melyek szinte nem sokára ellenség elébe küldettek. A régi tizenkét huszárezredből csak tiz, s ezek is hézagosan voltak benn a hazában; századaik száma a hetvenet nem haladta meg. Az újonnan felállítandó ezredekből még csak mintegy tizenkét század volt képes a szolgálatra. Fiatal tüzérségünk száma mintegy öt-hat ezerre ment, körülbelül 250 ágyuval.

Windischgrätz, ugy látszik csak azon hatás nyilvánulását akarta bevárni, melyet a trónváltozásra vonatkozó manifestumok fognának eredményezni; mert mihelyt az országgyülés

1848. Decz. ellentállási határzata tudtára esett, azonnal kiadá parancsait a munkálatok megkezdésére.

A munkálati terv fő eszméje abban állott, hogy az ország egyszerre minden oldalról támadtassék meg, s a betörendő seregek valamennyien Pest felé intézvén irányukat, a fegyveres erő hálózata mind szűkebb körre szoríttasék, mig végre a magyar hadak részint szétveretvén, részint elfogatván, a nemzet hódolatra kényszeríttessék. E terv végrehajtására a következő haderő állott a tábornagy rendelkezésére:

Az osztrák határokon létező fő hadsereg, Jellasics, Wrbna és Serbelloni tábornokok alatt három hadtestre osztva, összesen 37,000 gyalogból, 6200 lovasból, 216 ágyuból és 10 hidfogatból állott. Ennek rendeltetése volt: a Pozsony körül táborozó magyar hadat megverni, s Komárom körül egy bekerítő hadosztályt hagyván, Budapestre sietni.

Göding mellett, a morva határszéleken Simunics altábornagy mintegy 5000 emberrel s 12 ágyuval foglalt állomást. Czélja az volt, hogy a Fehérhegységen keresztül nyomulván, a pozsonyi magyar tábor hátába kerüljön, s Leopoldvárat megvévén, a bányavárosokat foglalja el.

Ugyanezen rendeltetése volt Frischeisen ezredesnek, ki Sléziában a jablunkai szoros táján ezer emberrel tanyázott.

Galicziában Schlick altábornagy nyolcz ezer embert szedett össze a duklai szoros táján, hogy azon keresztülhatván, s a kassai magyar hadat megvervén, Miskolcz és Eger felé tegye magát kapcsolatba az időközben Budapestet megszállandó fősereggel.

A Scklick és Frischeisen hadai közt kelle működni Hurbán, Stúr és Janicsek szabad csapatainak.

Erdélyben Puchner a várak őrségeivel együtt 17,000-nyi sereget tartott készen a betörésre Nagy-Várad és Debreczen felé.

Az aradi és temesvári őrségek a bács-bánsági szerb hadakkal mintegy 38—40 ezer főből álltak. Ezek is parancsot vettek egészen Szegedig, Kecskemétig előrenyomulni.

Végre Nugent altábornagy 6000-nyi sereggel állott a stájer határszéleken s rendeltetése volt a Balaton felé haladnia. 1848. Decz.

E szerint mintegy 125—130 ezer ember köralakban tétetett mozgásba az ország ellen, kiket, szükség esetében, a Bécsben hagyott 20,000 őrségből még egynémely hadosztály is támogathatott. Windischgrätz egy perczig sem kételkedett, hogy ily túlnyomó erővel, mely a mi hadainkat nemcsak számra, de gyakorlottságra nézve is meghaladta, körülbelül annyi idő alatt ura leend az országnak, mennyi arra szükséges, hogy az elszámlált seregek, a határszélekről előnyomulva, a Budapestet megszállandó fő sereggel összeköttetésbe lépjenek.

Hurbán szláv legiojának betörése deczember 4-kén.

A betörések sorát a lutheránus pap-ezredes, Hurbán, kezdte meg, ki a Frischeisen ezredes által vezérlett Palumbini ezredbeli zászlóaljtól, három század más rendes gyalogságtól s egy század lovasságtól támogatva, Stúr, Hodzsa és Janicsek panszláv társai kiséretében, 2500 főre menő, prágai panszláv deákokból s a rablás reményével felizgatott gyülevész népből álló szláv legiojával decz. 4-kén tört be a jablunkai szoroson. A csapat még az nap Csáczára érvén, azt kirabolta. Hurbán a vidéki nép közt kiáltványokat osztatott, melyekben különféle fenyegetések és igéretek közt parancsolá, hogy a 20 évestől az 50 évesig minden ember fegyvert fogjon. Más nap utját Zsolnának vévén, a népet utjában az uri jószágok felosztásának igéretével ügyekezett fölkelésre birni. Igy haladt e csapat, Trencsén megyén keresztül minden ellentállás nélkül Budetinig, a népet a communismus eszméivel csábitva, az urakat és zsidókat kifosztva. Budetinnál azonban Beniczky és Querlond mozgó csapata megállitá azt haladásában. Kaszákkal fegyverzett nemzetőreink egy része megszaladt ugyan Frischeisen ágyutüzétől; de honvédeink és tüzéreink, bár e csatában először voltak tüzben, a több órai csatát oly vitézül kiállották, hogy Hurbán és Frischeisen Budetint még a beállott éjjel elhagyván, Csáczára vonultak vissza.

1848. Decz.

Schlick betörése a duklai szoroson.

Nagyobb eredménye volt Schlick altábornagy betörésének Galicziából a duklai szoroson. E szorosut megerősitése Irányi Dániel képviselőnek s kormánybiztosnak jutott feladatául; ki azonban, a rendeleteinek végrehajtásával megbizottak hanyagsága s értelmetlensége miatt, oly kevéssé felelt meg a várakozásnak, hogy a szorost az ellenség, decz. 6-kán, mindjárt első roham-kisérletében elfoglalta s az annak őrizetére rendelt négy század gyalogságot és nemzetőrséget Eperjesre kényszerítette visszavonúlni. Schlicknek e szerint kevés erőfeszitésébe került betörni a határokon nyolcz ezernyi seregével.

Kormányunk, mint említők, mindjárt Schlick betörési készületeinek hirére, alkotott Kassa-Eperjes táján a környékbeli nemzetőrökből, önkéntes csapatokból és három újoncz honvédzászlóaljból egy, számára nézve ugyan az ellenségéhez hasonló, de a háromszáz főnyi lengyel legio kivételével, egészen gyakorlatlan sereget. Például, a 42-dik honvédzászlóalj, mely épen Sárospatakon várta fölszereltetését, a betörés hirére onnan fegyver s ruházat nélkül rendeltetett Kassára.

A kassai csata decz. 11-kén.

Ezen elemekből álló sereggel s 14 ágyuval várta be Pulszky Sándor alezredes Kassa és Budamér közt, deczember 11-kén Schlicket, az osztrák hadsereg legügyesebb vezérei egyikét. Győzedelmet e seregtől alig várt valaki, azon szájhősöket kivéve kik, mióta Róth és Philippovics hada egy, jobbára nemzetőrökből álló seregtől elfogatott, Pesten, teljes biztosságban lévén, a hadviselés minden ismerete nélkül, minden hírre, mely egyegy újabb betörésről értesített, mondani szokták volt; «ám csak jőjenek; fegyvert szállítanak az abban szükölködő hadainknak!» Ütközni mindazáltal múlhatatlanul kellett, nehogy az ellenség ellentállás nélkül közeledjék a fővároshoz. Az ütközet tehát szerencsétlenül ütött ki. A kaszások s lándzsások, kik seregünk nagyobb részét képezték, mihelyt néhány ürgolyót láttak csapataik közé hullani és széttpattanni, azonnal rendetlen futásnak eredtek; mi által az egész, különben sem kedvező helyzetben fekvő tábor megza-

vartatván, a városba vonult vissza. Itt azonban a szepesi nemzetőrség s a szinte Szepességben újonczozott honvédzászlóalj a Hernád hidjánál három ágyuval egy ideig feltartóztatta az ellenséget; mig végre a túlnyomó erőnek engedni kénytelen, tűrhető rendben vonult vissza. Mialatt a derék szepesiek a hidat védték s a futamlóknak, menekülésökre, időt szereztek, az ellenség egy lovas százada, oldalt, a Hernádon egy gázlót találván, azon a folyam jobb partjára kelt s futamlóinkat üzőbe venni készüle. Szerencsére, legelőbb is a lengyel legiora bukkant. Thworznicky, ennek parancsnoka, öreg, tapasztalt katona, 20—30 lépésnyire várja be csapatával a rohamlókat s ekkor tüzet parancsol; mi annyira megrettenti a sorait ritkulni látó ellenséget, hogy nyomban megfordul, s nem gondol többé a mieink űzésére. Csak ezen dicséretes lélekjelenléttel s bátorsággal végrehajtott tett menté meg ágyuinkat az elfoglaltatástól s rendetlenül futamló csapatainkat nagyobb veszélytől. A lengyelek dicsőségében osztozott némileg a 42-dik honvéd-zászlóalj egy része is, mely daczára annak, hogy a csata előtt három nappal kapott csak fegyvert, derekasan támogatá a lengyel legiot futamlóink fedésében. Mintha csak a *honvéd* nevezetben rejlett volna az erő és bátorság varázsa: e zászlóalj nemcsak rendben vonult vissza, hanem Kassáról még mintegy 150 mázsa lőport is megmentett, s a futamlók által elhányt lőfegyvereket is felszedte utjában, — mig ezrek, velök együtt ugyanazon vidék gyermekei, s a harcz veszélyeit velök együtt először észlelők, hanyathomlok futamlának. 1848. Decz.

Nehogy e csatavesztés, mely nagy aggodalmat szűlt a fővárosban, általános lehangoltságot okozzon, Kossuth mind a képviselőházban, mind a lapokban kijelenté, miképen szem előtt tartva a rögtönzött sereg készületlenségét, a csatavesztés híre épen nem lepte meg a kormányt, s a miatt nincs is ok aggodalomra; a kormány gondoskodott már, hogy ne csak Abauj, Szepes, Sáros, Gömör és Zemplén az ellenség háta mögött, előtte pedig Borsod, Heves s a Jászság

1848. Decz. és Kunság tömegesen keljen fel, hanem ezek gyámolitására oly rendes katonai erő is gyűljön össze Schlick ellenében, « miszerint ez is, miként elébb Róth tábornok, a nemzet fegyverszállítójává legyen. » Tudtul adta egyszersmind, hogy a sereg vezérletét, maga a hadügyminiszter, Mészáros Lázár veendi át; mert az érkezett hírekből az is kiviláglott, hogy a megverettetésnek egyik fő oka a vezérlet hanyagságában s ügyetlenségében keresendő, mely sem a lő-, sem az élelmi szerek rendes kiosztásáról nem gondoskodott.

Schlick, e győzedelme következtében Kassát elfoglalván, hihetőleg mivel bevárni akarta, mig Windischgrätz is belebb nyomul a főváros felé, több ideig Kassán tartá fő hadi szállását. A városra 60 ezer forintnyi sarczot vetett; a nemzeti függetlenség mellett buzgóbb hazafiakat, kik idején tova nem álltak, elfogatta; a távozottakat törvényen kivülieknek nyilatkoztatta; többeknek, például, Ujházy László, Sáros megyei főispánnak, jószágait elpusztíttatta és zár alá vétette; újonczozott. És, fájdalom, találkoztak a hazának oly elfajzott fiai, kik az ellenségnek, mind ezen működéseiben, segédkezet nyujtottak. Ezek közől méltó megrovással adjuk át Hedry Ernő Sáros megyei alispán nevét az utókor emlékezetének.

Mészáros tábornok deczember 18-kán érkezett Miskolczra s vette át a megvert sereg maradványainak vezérletét. Lassanként megérkezett azon rendes katonai erő is, melyet a kormány a szerencsétlen csata hirére nyomban utnak indított, s melylyel aztán a lengyel legion kivül hat honvédzászlóaljra, négy század huszárságra, a nemzetőrökkel, gyalog és lovas önkéntesekkel mintegy 12 ezerre s 20 ágyura emelkedett a a sereg létszáma. A vidéki nép felkelésének rendezése s egyéb intézkedések végett Szemere Bertalan, a honvédelmi bizottmány tagja is Miskolczra érkezett.

A szikszói csata.

Schlick, időközben Gallicziából seregének egyéb létrészeit is magához vonván, a Szikszó mellett felállított seregünket a Pergen és Deim vezénylete alatt álló dandárokkal deczem-

ber 28-kán újra megtámadta. A szerencse ekkor sem szolgált jobban a mieinknek mint Kassánál; mert önbizodalom, bátorság még ekkor sem szállta meg az újoncz hadat, s Mészáros, mint emlékirataiban maga vallja, szelídebb kedélyü volt, mint sem hogy vérengző szigorral tudott volna abba, kivált léha, tapasztalatlan tisztjeibe, több kitartást, szilárdságot önteni. Újoncz tüzérségünk ugyan jó ideig védte különben is alkalmas állását; de miután balszárnyunk, a reá irányzott röppentyűk sivitása miatt megháborodva, hátrahuzódott, egész seregünk követte a rosz példát. Az ellenség azonban nem űzte a némi rendben hátrálókat. Azon körülmény, mond maga Mészáros, hogy a jobb szárny is a középre hatott vissza s minden zászlóalj helyéről egyenes irányban hátrált Miskolcz felé, a szőlőhegyekről lenéző ellenségben hihetőleg azon gondolatot ébresztette, hogy a mieink a kis csatát önként szakasztották félbe. E felett ügyes, bátor lovas ütegünk néhány lövése az ellenségben is némi zavart okozott. Ennél fogva oly tűrhető rendben érkezett a sereg Miskolczra, hogy a csata ott némelyek által csaknem győzedelemnek hirdettetett. A veszteség egyébiránt csak néhány sebesűltből állott. 1849. Jan.

E csatavesztésnél nagyobb aggodalmat támasztott Mészárosban a fővárosból vett hír, mely szerint tudtára adatott, hogy Windischgrätz már Budapest közelében van, az országgyülés a kormánynyal Debreczenbe költözik; ügyekezzék tehát minden áron visszaverni Kassáról az ellenséget, nehogy az a kormány új székhelyét háborgassa.

Mészáros ennél fogva, miután intézkedéseket tett, hogy a szepesi felkelt nép Eperjes —, a zempléni nemzetőrség pedig Sziny felől háborgassa az ellenséget, — mi azonban egyik helytt sem vezetett czélra, deczember 2-kán Kassa felé inditá táborát, s 4-kén az említett város és Bárcza közti magaslaton az őt készen váró ellenséget megtámadta. De Kassánál egyátaljában nem virult babér újoncz, bátortalan seregünk számára. Alig nyitá meg az ellenség balszárnyunk A kassai csata jan. 4-kén.

1849. Jan.

ellen az ágyutüzet, midőn néhány bomba az ott felállított 53-dik honvédzászlóaljat s a hevesi önkéntes lovasságot anynyira megzavarta, hogy azok nyomban futásnak eredtek. Pár percz múlva követte a balszárnyat a közép is, melyet a reá irányzott röppentyűk szokatlan látványa és sivitása szinte elbátortalanított. Hasztalan ügyekezett Mészáros, személyének nyilvános veszélyeztetésével is, megállítani a futamlókat s rendet hozni a leirhatatlan zavarba: tizenöt percz alatt mindennek vége lőn; az űzőbe vett futamlók, hanyathomlok rohantak vissza Enyiczke felé; sokan, mint a hevesi s kunsági önkéntesek s nemzetőrök, nem is Miskolczra vissza, hanem egyenesen háztüzökhöz. Csak a Dessewffy Arisztid ezredes által vezénylett jobb szárnyunk, s abban névszerint a 26-dik honvédzászlóalj s a 8-dik huszár ezred három százada tartott némi rendet s utasította vissza az ellenségnek őket űzni megkisérlett vértes osztályát. Veszteségünk a csata rövidsége daczára is tömérdek volt. Holtak és sebesekben elveszett mintegy 250, foglyokban legalább háromszáz. Ágyuinkból nyolcz és néhány kis mozsár jutott az ellenség kezébe; s hogy a többi 12 is el nem veszett, csak a derék Dessewffy ezredesnek s honvédjeinek és huszárjainak, kik a hátvédet képezték, vala köszönhető.

Schlick azonban győzedelme daczára sem nyomult előre, s időt engedett Mészárosnak Miskolczon némileg rendezni megvert és szétkúszált seregét. Ez azonban, melynek vezérletét néhány nap múlva Klapka György ezredes vette át, azontúl nem sokáig maradt Miskolczon. Miután a kormány és az országgyülés, Budapestet elhagyván, Debreczenbe költözött, nehogy ez Schlick támadásainak kitéve legyen, a sereg a Tiszavonal védelmére, Tokaj tájára rendeltetett.

Bem erdélyi hadjáratának kezdete.

Azon számos és súlyos csapások közt, melyek az év végén ügyeinket nemcsak Kassánál, hanem, miként alább elbeszélendjük, a Feldunánál is sujtották, egyetlen egy szerencsés

esemény merűlt fel, mely a lehangolt kedélyekben némileg 1848. Decz.
még fentartható azon reményt, hogy a haza a minden felől betódult ellenségtől nem fog egészen s egyszerre elboríttatni, s a nemzetnek marad még némi tere s ideje a maga védelmére. Ezen esemény Bem megjelenése s első szerencsés működései valának Erdélyben.

Elbeszéltük, miképen Puchner altábornagy a tömegesen fölkelt, de roszul vezérlett székelyeket szétszórta, többi hadainkat egészen kiszorította Erdélyből, ugy hogy november végén még csak az egy csucsai szoros maradt birtokunkban. Ha Puchner ekkoron, mit túlnyomó erejével könnyen tehet vala, e szorost is megvévén, Nagy-Váradig s Debreczenig nyomul előre, az évvel együtt hihetőleg függetlenségi harczunknak is vége szakadt volna; mert Windischgrätz Budapesten, Schlick Kassán, Puchner Debreczenben s Váradon lévén, a kormány és az országgyülés alig talált volna helyet a hazában, honnan a háborút folytathassa, a háború nélkülözhetlen kellékeit, a papirpénzt s minden nemű hadi szereket kiállíthassa.

Ilyféle veszély képzelete nem kevéssé aggasztá kormányunkat, mióta Erdély az ellenség kezére jutott, Schlick Kassánál betört, Windischgrätz pedig a Feldunánál mozogni kezdett. Látta a kormány, hogy Erdély visszavétele még tán égetőbb életkérdés reá nézve, mint Budapest birtoka. Minden ügyekezetét arra fordítá tehát, hogy a Csucsára szorult sereget anynyira erősbítse, miszerint az mennél elébb győzedelmesen vívhasson meg az ellenséggel. S alig is mult el tiz nap Baldacci és Katona Miklós megverettetése óta, midőn a Csucsára szorúlt Czecz már is 11 ezernyi gyalogsággal, 1350 lovassal és 24 ágyuval rendelkezhetett. A gyalogságnak mintegy fele, honvédek, lőfegyverrel is el voltak látva; a több kaszás és lándzsás nemzetőrökből állott.

De nem kevesebb gondja volt a kormánynak arra, hogy a Bem József.
sereg élére oly vezért állítson, kinek neve a sükerért egye-

1848. Decz. lőre is kezeskedhessék. Kossuth tehát Bem József lengyel tábornokot nyerte meg vezérül. E hírneves katona, ki már 1812-ben, mint még csak 17 éves tüzér-hadnagy, Napoleonnak Oroszország elleni hadjáratában kezdte hadi pályáját; s később, mig szabadelvűsége miatt börtönbe nem jutott, a varsói tüzér-akadémiában tanárkodék, az 1831-ki lengyel forradalom alatt egyike lőn a legkitünőbb vezéreknek. Mesterileg kezelt ágyuival nem egyszer fordítá meg a veszendőben lévő csata sorsát, és juttatá honosait nem várt győzedelemre. Hazája szabadságának megbukta után 1833-ban a portugali háborúban vett részt; azontúl Francziaországban élt, tudományokkal foglalkodva. Ez évben azon remény, hogy a forradalmi szellem hazájában is rést nyerhet a kitörésre, Lengyelországba csalta őt; midőn pedig reményei ott meghiusultak, a mult októberben Bécsbe ment s ő intézé a város védelmét Windischgrätz ellen mind addig, mig a városi hatóság alkudozni nem kezdett. Ekkor a maga helyét ott többé nem látván, Pozsonyba menekült, s a schwechati csatából visszatért Kossuthnál Magyarországnak ajánlá fel szolgálatát.

Ezen időben már egy pár száz lengyel menekűlt létezett a fővárosban, kik Vysocki ezredes alatt, a magyar ügy támogatására oly reményben alakultak egy külön legióvá, hogy végdiadalunk esetében Magyarország is segedelmére leend hazájoknak, az idegen uralom igáját lerázni. E lengyelek, majdnem kivétel nélkül tüzes demokraták, oly féktelen gyűlölettel viseltettek a hazájok iránt különben oly érdemdús tábornok iránt, kiről azt hitték, hogy a Párisban székelő Czartorinski-féle arisztokratiai párthoz tartozik, hogy egy fanatikus ifju lengyel gyilkos merényletet is követett el élete ellen, orozva sütvén el reá zsebpisztolyát. Szerencsére Bem igen csekély sebet kapott, melyből rövid idő alatt felépülvén, honfitársainak minden fondorlatai daczára, kineveztetett erdélyi hadvezérré. Ugyanakkor Beőthy Ödön, bihari főispán, kormánybiztosi küldetést nyert a visszaszerzendő Erdély polgári kormányának igazgatására.

Bem deczember közepén, épen akkor érkezett Erdély széleire, midőn a császáriak, Windischgrätz terve s parancsai szerint, támadólag készülének működni Nagy-Várad felé. Seregünk, ekkoron 11,000 gyalog, 1350 lovas és 24 ágyu, három részre volt felosztva Czecz őrnagy vezérlete alatt. Jobb szárnya, két honvéd-, három nemzetőrzászlóalj, fél század Kress-féle könnyű lovas és hat ágyu, Riczkó ezredes alatt a csucsai szorosnál táborozék. Balszárnya, két honvéd-, fél bécsi legiobeli, egy nemzetőrségi zászlóalj, három huszár század s fél szatmári önkéntes század és nyolcz ágyu Zsurmay őrnagy alatt Nagy-Bányánál feküdt. A közép, három honvéd-, egy nemzetőr-zászlóalj, öt huszár- és két debreczeni század, tiz ágyu, Mikes Kelemen ezredes alatt Zilához és Zsibón tanyázék. Czecz maga Szilágy-Somlyón tartá fő hadi szállását. 1848. Decz.

Itt jelent meg Bem deczemb. 16-kán, s ekként köszönté a körülötte összegyűlt tiszti kart: « Uraim, a magyar kormány engem a sereg parancsnokául teljes hatalommal nevezett ki. Feltétlen engedelmességet követelek mindenkitől. A ki nem engedelmeskedik főbe lövetem ; de jutalmazni is tudandok. » Czecz őrnagyot nyomban alezredessé s táborkara főnökévé nevezte, s miután tervéről vele tanácskozott, ezt akként állapította meg, hogy mig ő maga Nagybányáról Dézsen keresztül Kolozsvárnak tartand, a jobb szárny és közép is e város felé nyomuljon, s ott az egész sereg egyesűljön, további munkálatait a körülmények szerint intézendő. Ennek foganatba vételére deczemb. 17-kén Nagy-Bányára utazott.

Nagy ideje volt a gyors munkálkodásnak ; mert a császáriak is e napon kezdék meg a támadást. Wardener tábornok Bánfi-Hunyadnál 4000, Urbán Nagy-Almásnál 2000 rendes katonával, kiket mind a két helytt egy oláh tömeg támogatott, Jank és Buttyán præfectusok alatt, 19-kén Csucsát támadták meg. Urbán már a megelőző napon elkezdte a harczot ; de az új, hírneves vezérben helyezett bizodalomtól lelkesedett hadaink által Nyíresig visszaveretett ; más nap pedig még onnan is kiveretvén, Kolozsvárra hátrált vissza.

1848. Decz. Wardenernek sem volt több szerencséje Hunyadnál. Dobay százados oly jelesen működteté a tüzérséget, hogy az ellenség Kis-Sebesnél többszöri előre nyomulási kisérleteit meghiusítva látván, szinte Kolozsvárra vonult.

Ugyanez napon Zsibót is megtámadta a császáriak egy osztálya, melyet Mikás mintegy 15,000 oláhsággal támogatott. De ezek ágyuink első tüzére hanyathomlok futottak vissza vezérökkel; a császáriakat pedig Kemény Farkas, majd a megérkezett Czecz és Bethlen Gergely verték vissza. Más nap a mieink kezdték a támadást Szurdoknál, s a császáriakat Gorbóra vetvén vissza, egyenes összeköttetésbe helyezték magokat a Szamos völgyén Dézs felé nyomuló fővezérrel.

Bem a nagybányai hadosztálylyal 22-kén Kápolnánál talált először egy erős állásba helyezkedett császári osztályt Jablonszki ezredes alatt, melyet azonban négy órai heves ágyuzás után szuronyszegezve Bethlen felé nyomván, a következő napon Dézsre vonult be. Itt a zsibói hadosztályt is magához vonja és Szamos-Ujváron keresztül 25-kén, karácson napján, Kolozsvár elébe érkezik, honnan Wardener még az elébbi napon Tordára vonult. Urbán, ki zsibói osztályunk ellen küldetett, s azt Hid-Almás táján vélte föllelni, midőn tévedését észrevette, azt hivén, hogy a császáriak zömét még Kolozsváron találja, ide sietett; de csak a város közelében látta, hogy újabban is tévedt. Igy tehát Wardenertől már elvágatva, Kolozsvártól éjszakra nagy ügyességgel Besztercze felé menekült; de hátvéde Papfalvánál utóléretvén, az egész osztály elfogatott.

Kolozsvár örömben uszott; polgárai alig ülték valaha zajosabb örömmel Jézus születése napját, mint ez alkalommal. Egy hét előtt még egész Erdély a császáriak hatalmában létezett, s Bem hadvezéri tapintata, és fiatal hadaink ernyedetlen kitartása annak éjszak nyugoti részét a fővárossal már is viszszaszerezte. És ha e rövid hadjárat alatt Bem teljes fényben kitűntette ritka hadvezéri tehetségeit: fiatal seregünk, mely elébb, ügyetlen vagy rosz érzelmű vezérek alatt szenvedett

veszteségei miatt lehangolva futott ki, a vezérhez méltó vitézséggel s kitartással hajtotta végre a hadjáratot. Vitézségénél, melylyel e hét alatt öt nap harczolt s győzött, tán még nagyobb csodálást és dicsőséget érdemlett ki magának megtörhetlen kitartása által, melyet a 15—20 foknyi hidegben, hóval jéggel borított hegyes utakon, téli ruhában jobbára szűkölködve, huzamos, fárasztó meneteiben tanusított. 1848. Decz.

Bem, kinek a merészség és gyorsaság fő tulajdonaihoz tartozott, nem sokáig pihenteté fáradt vitézeit Kolozsvárott. Miután Dézsre és Szamos-Ujvárra helyőrségeket rendelt, Czecz alezredest egy osztálylyal Tordára küldötte, Tóth Ágoston alezredest Kolozsvár s vidéke hadi parancsnokává nevezte, s deczember 27-kéről Erdély népeihez békéltető kiáltványt intézett, melyben a multakért minden engedelmességre térőknek feledést, bocsánatot igér — : egy hadosztálylyal a Beszterczе felé menekült Jablonszki és Urbán után indula. Deczember 28-kán Bethlennél érte őket utól, hol azok a Szamos és Bethlen folyamok összefolyásánál igen kedvező helyzetben állították fel hadaikat. Bem más nap egy heves ágyutüzzel támadta meg őket, s miután ágyuikat négy órai tüzeléssel elnémitotta, gyalogságát a befagyott folyamon előrenyomván, szuronyszegezve űzte ki őket erős fekvésökből; mihelyt pedig hátrálni kezdének, huszárait küldé rohamra. A császáriak két osztályra szakadva, rendetlen futásnak eredtek, Urbán Naszód, Jablonszki Beszterczе felé. De amazt Riczkó, emezt maga Bem ott is felkeresi. Az év utólsó napján mind a két városnál újra foly a harcz; de a császáriak már képtelenek ellentállni honvédeink lelkesedésének: Beszterczе Bemnek, Naszód Riczkónak még az napon hatalmába kerül. Naszódot, a reactio s néplázitás ármányainak fészkét, seregünk kifosztotta s részben fölégette.

Urbán csak helyismeretének köszönheté, hogy mellékutakon megmenekűlhetett s Jablonszkival a borgói szorosnál egyesűlhetett. Itt még egy utólsó kétségbeesett ellentállásra rendezték hadaikat, mit a helyiség kis erőnek is könnyüvé

1849. Jan. tett. Bemnek azonban oda már lehetetlen volt nyomban követni az ellenséget: seregeink a folytonos menetben és harczban Kolozsvárról Beszterczéig annyira elfáradtak s a csikorgó hidegtől is annyira elgémberedének, hogy a kinyugvás sokakra nézve életkérdéssé lőn. Ott tehát, különben is lőszert várván, két napig nyugvást engedett hadának.

A császáriak ez alatt Illucza helység mellett, a szoros torkánál, készültek az utólsó harczra Erdély földén. Bem 3-kán támadta meg őket igen erős állásukban. A harcz rendkivül makacs volt mind a két oldalon; az ellenség már nem annyira győzedelemért, mint életeért küzdött; és csak estve felé sikerült őt Bemnek a szoroson keresztül Bukovinába átnyomni, hol aztán egy részök még fegyvereit s podgyászait is elhányva, rendetlen futásban keresett menedéket.

Seregünk az éjet Pojana Stamcsi határszéli kis oláh helységben töltötte. Más nap kiállíttatván, parancsot vőn Bukovinába nyomulni, mert Bem, hogy hadjáratát a dél felé ez oldalról biztosságban folytathassa, egészen megsemmisíteni akarta ellenét. Bem azonban azt látszék észrevenni, hogy a hideg s munka által szinte elcsigázott seregben nem nagy a kedv átlépni a határokon: ő tehát tetszésére hagyá mindenkinek, menni vagy maradni. A IV-dik zászlóalj egy százada, a debreczeni tüzérek, a bécsi legio, a Székely-, Vilmos- és Mátyás-huszárok készeknek nyilatkozának oda is követni a győzedelmes vezért; s pár óra menet után Vatra Dorna falunál csatarendben találták az ellenséges had romjait. De ez annyi vereség által megtöretve, kevés ideig állott ellen, s a hegyekben erdőkben felbomolva futott Czernovicz felé, hol a nagyobb rész elfagyott tagokkal, hidegtől, éhségtől, fáradságtól betegen kórházakba kerűlt.

A császári északi had ekként nem létezett többé. És seregeink egy héti győzedelmek után, 1849 kezdetén Erdély északi felének uraivá lettek; Magyarország keleti részei megmenekűltek az ellenség betörésének félelmétől; Debreczen, Nagy-

Várad biztosságban, legalább Erdély felől; s Windischgrätz tervének hálózata ezen oldalról szét volt szakgatva. 1848. Decz.

De nagy ideje is volt, hogy ez történjék; mert a Duna mellett súlyos csapások érték az ország ügyeit. Windischgrätz a nyugoti határokon is foganatba vette hadi tervét s fölös erejével ellenállhatatlanul nyomula mind belebb az ország szíve felé. Pedig ugy látszék, ott dől el ennek sorsa; ott volt öszpontosítva legtöbb erő mind a két részről. Windischgrätz, Simunics és Nugent betörése.

A császáriak legszélső jobb szárnyát Nugent altábornagy képezte mintegy hat ezernyi osztálylyal a stájer határokon. Középen állott maga Windischgrätz a Duna két partján három hadtestben 52,000 emberrel. A legszélső balszárny Simunics altábornagy alatt, Gödingnél hat ezer embert számlált.

És ezen, összesen 64 ezernyi hadaknak részünkről mindössze is 36 ezer főből álló sereget vethettünk ellenébe. Perczel Mór a Muraközben, Nugent-nal szemközt 6000 fegyverest számlált zászlai alatt. A középen Görgey seregének zöme Soprontól kezdve, hol Sréter ezredes egy kis csapattal őrködött, Nezsideren, Parndorfon, Gátán, Köpcsényen keresztül Pozsonyig elnyujtva, nem ment többre 25—26 ezernél. Legszélső jobb szárnyunkon Ordódy ezredes a nádasi szorosnál s Jablonczánál egy 3000 főnyi dandárral volt felállítva. Lipótvárat egy zászlóalj őrzé.

Windischgrätz decz. 14-kén kezd vala mozogni hadaival. A 2-dik hadtest Wrbna altábornagy alatt, mintegy 15 ezer ember 54 ágyuval, rendeletet vőn, a Duna balpartján, a Morva folyamnál Stomfa és Malaczka táján, állást foglalni. Az 1-ső s 3-dik hadtest, Jellasics és Serbelloni tábornokok alatt, ugyanazon időben a Duna jobb partján Bruck és Haimburg táján foglalt állomást, Parndorf és Pozsony felé működendő. Egy osztály Petrichevics Horváth ezredes vezénylete alatt Neu-

1848. Decz. stadba küldetett azon feladattal, hogy Sopronyba nyomuljon. E hadtesteknek a támadás decz. 16-ra volt kitűzve.

Hogy a magyar sereg figyelme a főseregtől elvonassék, Simunics tábornok rendeletet vőn, a maga hadtestével, decz. 14-kén Gödingről Holicson keresztül Jabloncza és Nádas felé működni, hogy Nagy-Szombaton át a magyar sereg hátába kerűlhessen. A nádasi szorost a mi részünkről, mint emlitők, Ordódy őrnagy egy gyönge dandárral s némi felkelt néppel tartá elfoglalva. Mihelyt ő, az ellenség nagy számáról értesűlvén, a sikeres ellentállás lehetetlenségéről meggyőződött, rövid csatározás után Nagy-Szombatra vonult vissza csapatjával. Görgey, látván hogy, ha Nádas és Nagy-Szombat elvesz, az ő fekvése sem lesz Pozsonynál megtartható, mindjárt Simunics újabb betörésének hirére, egy kisded dandárt, mely mintegy 1700 főből állott, külde Guyon ezredes és Pusztelnik táborkari őrnagy alatt Ordódy segedelmére. De midőn e dandár megérkezett, az ellenség már Nagy-Szombat alá érkezett, Ordódy pedig Lipótvárba vonult vissza; minek következtében Guyon csekély hada egyedül állott szemközt az ellenség erejével. Megütközni mindazáltal minden áron kellett, nehogy az ellenség hátba fogja Pozsonynál álló seregünket, mi annál könnyebben megtörténhet vala, minthogy e várost vasut köti össze Nagy-Szombattal.

A nagyszombati csata.

Guyon ezredes maga, Pusztelnik őrnagy, Makk tüzérőrnagy és az Ernő-zászlóalj csodáit mivelték a vitézségnek s hősi elszántságnak; de az annyiszorta túlnyomó szám ellenében győzniök lehetetlen vala. A harcz, az erők aránytalansága daczára is, tovább tartott két óránál. A fiatal tüzérségből, mely magát Makk vezénylete alatt igen jelesen viselte, csak négyen maradtak seb nélkül; két tiszt elesett; maga Makk is sebet kapott. Az Ernő-zászlóalj zászlóját is elveszté; de mielőtt azt elvesztette, 2 egész század hullott el belőle. A kisded sereg, minden oldalról körül lévén fogva, menthetetlenül elveszettnek látszott, ha csak fegyverét letéve magát meg nem adja:

de a rettenthetetlen bátorságu Guyonnak mégis sikerült annak romjaival magát keresztültörni az ellenségen. A győzedelem az ellenségé volt; de igen drágán kellett azt megvennie. Részünkről 800 ember volt a veszteség, holtak, sebesültek és foglyokban. Ezen kivül 5 ágyu s több társzekér jutott az ellenség kezére. Guyon hadának maradványaival Szeredre, onnan Komáromba vonult. 1848. Decz.

Nagy-Szombat eleste után a pozsonyi vonal oldalt és hátmögül fedezetlenné válván, szinte tarthatatlanná lett; mert a nagyszombati csatával egy időben Windischgrätz a fő sereggel is egész vonalon megkezdte működését. A magyar sereg nagyobb része a Duna jobb partján, e folyam s a Fertő tava közt a Köpcsény, Gáta, Ujfalu, Parndorf és Nezsider vonalon vala felállitva, Pozsonynál, hol a hajóhid lerontatott, csak egy kis osztály azon parancscsal hagyatván Aulich vezénylete alatt őrségül, hogy az ellenség előnyomulása esetében a Csalóközön Komáromba hátráljon. Görgey tehát az ellenség támadását megelőző éjjelen minden hadtestei parancsnokának meghagyta, hogy 16-kán korán reggel Óvárra hátráljanak, miszerint ott az egész sereg öszpontosíttatván, a győri sánczok közt foglaljon állomást.

Ez kétségkivül a legjobb rendelet volt, melyet Görgey a maga helyzetében adhatott. Azonban, nem tudni mi okból, pár óra múlva egy újabb rendelet oda módosította az előbb kiadott parancsot, hogy a sereg, állomásait megtartván, csak azon esetre vonuljon vissza Óvárra, ha túlnyomó erő által támadtatnék meg. A rendelet e megmásitására hihetőleg a kormány egy újabb leirata is befolyással volt, melyben Görgey sürgetőleg szólíttatott fel, hogy a határokat minden erejével védeni törekedjék.

A parendorf-köpcsényi csata.

Más nap, decz. 16-kán reggel, tizenöt foknyi hidegben, az ellenség az egész vonalon megkezdte támadását. Az első összecsapás Parndorfnál történt, hol három zászlóalj gyalogság s két osztály lovasság nyolcz ágyuval állott Zichy Lipót alezre-

1848. Decz. des vezénylete alatt. Zichy, a vett parancs szerint, e csekély erővel is elfogadta az osztrák sereg egész 1-ő hadtestének támadását; mely azonban az ellenség túlnyomó ereje következtében, rövid ágyuzás után a mieink visszavonulásával végződött. A válságos pillanatban a Waza-zászlóalj, osztrák szellemű tisztjeinek nagyobb részétől hűtlenül elhagyatván, megzavarodott, s rendetlen hátrálásában a Porosz-király-féle zászlóaljat is magával vonta. Az ellenség egész súlya tehát a 23-dik honvéd zászlóaljra nehezedett, mely, vitéz parancsnoka, Kmety őrnagy alatt, a huszároktól is gyámolítva, kitartó ellentállással fedte a dandár visszavonulását.

A vonal többi pontjain, Nezsideren, Gátán, Ujfalun és Köpcsényben seregeink az első rendelet értelme szerint, a túlnyomó erejű ellenségnek nem állván ellent, valamennyien Óvár felé vonultak vissza. Az ellenség mindenütt nyomban követte dandárainkat és, mialatt Parendorfnál még egyre folyt a harcz, Zaránd- és Miklósfalvánál az óvári országutat elfoglalta; minek az lőn következése, hogy a parendorfi dandár a többitől elvágatván, Óvárra többé nem juthatott. Kmety ezt észrevévén, Parendorfról harczolva vonult vissza Nezsiderig, még ott találni remélvén Kargernak a Fertő tavára támaszkodó dandárát. De e dandár is elhagyta volt már Nezsidert és szinte Óvár felé vonult vissza. Kmety is utána indult tehát s azt nem sokára el is érte. A két dandár azonban Kazimir táján az Ujfaluról előrenyomult ellenség által már elfoglalva találta az óvári utat, melynek birtokáért aztán a helység előtt heves harcz kezdődött. A huszárok igen kitűntették vitézségöket. Pöltenberg őrnagy egy század Sándor-huszár élén az ellenségen keresztül törve az országutra jut s Óvár felé vonul. Példáját több huszár-század követi nagyobb kisebb szerencsével, mig végre az éj a harcznak véget vetett. A két dandár nagyobb része azonban az országutra nem juthatván, délnek, a Hanság felé vette utját, s a Pomogyi töltésen keresztül, melyen a lakosság által a hidak már elébb elrontattak, mondhatlan fáradsággal jutott csak Eszterházára. A

sereg majdnem járhatatlan utakon nagy erőfeszitéssel végre Kapuvárra, onnan pár nap múlva Győrbe érkezett, hol az idő közben odáig hátrált fő hadsereg többi részeivel egyesült. 1848. Decz.

A Gátán, Ujfalun és Köpcsényben felállított dandárok, mint mondók, ellentállás nélkül huzódtak vissza Óvárra. Itt találta azokat decz. 17-kén Görgey, ki csak a mult éjen hagyta el Pozsonyt és Somorjánál, a Csalóközben, ment át a Dunán. A gyalogzászlóaljakat s tüzérséget ő azonnal Győrbe inditván, azok fedezése végett a lovassággal s néhány üteggel a következő napig Óváron szándékozott maradni. Ellenség azonban még 18-kán sem mutatván magát, dél tájban a lovasság egy részét is megindította volt, midőn az előörsöktől azon jelentés érkezett, hogy az ellenség nagy tömegekben közeledik a város felé. Most már az lőn Görgey feladata, hogy mielőtt hátramaradt lovasságával szinte visszahuzódnék, az ellenséget visszaverje. E végett a már megindult századok is visszahivattak, hogy az időközben megütközendő többi lovasságnak tartalékul szolgáljanak. Az óvári csata.

Minthogy az egymás mellett fekvő Óvár és Mosony városokat délről és nyugotról csatorna környezi; ezen pedig a hidak mind le voltak rontva azon egyet kivéve, mely a tábort a győri országuttal összeköté: e hidon át könnyű volt volna lovasságunknak a legrövidebb uton annyira előre haladni, hogy az ellenség azt Győrig utól nem érheti vala. Görgey azonban, ki a sereget ugy is lehangolva találta, attól tartván nehogy, ha ő is harcz nélkül vonul vissza, az még inkább elkedvetlenedjék, minek aztán rosz következményei lehetnének a később vívandó harczokra: eltökélte magát, hogy a harczot minden esetre elfogadja. Hadait tehát a még álló hidon átvezetvén, visszavonulás helyett az ellenség elébe ment.

Mosony déli oldalán, a csatorna mellett találkoztak az ellenséges hadak, a mieink jobb —, a császáriak bal szárnyokkal támaszkodva a csatornára. Az ágyuzás azonnal mind a két részről hevesen megkezdetett. Az ellenség egy osztályt a mi balszáryunk megkerülésére küldött; de midőn huszáraink

1848. Decz. annak elébe vágván, rohamra készültek, az ellenség hirtelen megfordult, s elébb lassan, utóbb oly gyorsan hátrált, hogy még sebeseit is hátrahagyta. Seregeink ezután az ellenség futása által jó kedvre derítve, indultak meg estenden Győr felé, miután a Mosonynál fölhalmozott nagy mennyiségű gabona és takarmány-készletet, nehogy az ellenség javára szolgáljon, felgyujtották. A magyar sereg ekként decz. 19-kén a győri sánczok közt állott öszpontosítva.

Görgey a sereget Győrött több napig pihentetheté; mert Windischgrätz Sopronyt, Pozsonyt és Mosonyt megszállván, 23-ig a vidék lefegyverzésével, osztrák szellemű, új hivatalnokok kinevezésével stb. tölté idejét. Görgey azonban, csak hamar meggyőződött, hogy a süker biztosabb reményével Győrött sem képes elhatározóbb csatát adni az ellenségnek. Nem tekintve azt, hogy a város alatt nagy költségekkel készült sánczok oly terjedelmesek valának; miszerint azoknak kellő védelmére legalább is két annyi erő kivántatott volna, — e sánczok, leginkább az itt összefolyó Duna, Rábcza és Rába folyamok fekvésére lévén számitva, most midőn a vizek a rögtön beállott 15—16 foknyi hidegben oly keménynyé fagytak, hogy azokon az ágyukat is minden veszély nélkül át lehete szállítani, — teljesen haszonvehetlenekké s tarthatlanokká lőnnek. Görgey tehát elhatározá, hogy innen is visszavonuljon s a Drávától visszahivott Perczel Móricz hadával egyesűlvén, Buda előtt vívjon az ellenséggel elhatározó ütközetet. E határozatra őt nem csak Győr tarthatlansága, hanem az is indította, hogy az ellenség Győrben, Komáromnál s egyéb helyeken is őrséget hagyni kényteleníttetvén, hadai tetemesen meggyöngűlnek mig Buda alá érkezik.

A képviselő ház s a kormány rendeletei.

Hadainknak ezen, komolyabb ütközet nélküli visszavonulása Kossuthnak a képviselő házban tartott minden biztató s a körülményeket magyarázó szónoklatai daczára is, nem csekély aggodalmat okozott a fővárosban. Az aggodalommal pedig egy mértékben nőtt sokakban a kibékülés óhajtása s a béke-

pártnak, miután a fellépésre mind eddig nem ajánlkozott alkalom nyilt, csöndes izgatása az ügyeket kibékülés felé vezetni s mind többeket átvonni pártjokra. A képviselő ház többsége mindazáltal folyton ingadozás nélkül ragaszkodott Kossuth politikájához, kinek inditványára deczemb. 20-ki ülésében a mult napi csatákra vonatkozva, több határzatokat alkotott, részint a seregek vitézségének ösztönzése, részint a közönség megnyugtatása végett. Különösen: köszönet és előléptetés szavaztatott a magokat mások felett kitűntetett számos tiszteknek, a huszárságnak s az Ernő-zászlóaljnak. Ez utósónak, mely zászlaja elvesztét oly dicsően boszulta meg, a nemzet részéről új, babérral koszorúzott zászló szavaztatott. A Nagy-Szombatnál elesettekért országszerte ünnepélyes gyászmise rendeltetett. Határoztatott továbbá, hogy a kormány azok számára, kik magokat a haza függetlenségének védelmében megkülönböztették, érdemkereszteket s egy arany táblát készíttessen, melyre a nemzet szolgálatában rendkivüli érdemekkel kitünők nevei bevésve adatnának által az utókor hálás tiszteletének. Végre az egyház férfiai is felszólíttatták, miszerint népszónoki magasztos hivatásuknak akként feleljenek meg, hogy a haza és szabadság szeretetének szent igéit hirdetve, a népet a honvédelem szükségelte áldozatokra lelkesítsék, minden alkalommal elszánt kitürésre buzdítsák. 1848. Decz.

Mind ezek felett Kossuth a kormány részéről decz. 22-kén az ország népéhez egy szózatot intézett, melyben a maga szivet és kedélyt rázó, indulatot és szenvedélyt ébresztő modorában előadta: miért, miként, mily igazságtalanul támadták meg a haza és szabadság ellenségei a király nevében a nemzetet; miként kinozzák, öldöklik, pusztítják a népet azok, kiket a császár kedves híveinek nevez. Felszólítja a népet, alakuljanak a kijelölt vezérek alatt, önkéntes, szabad csapatok, melyek a népet védjék, az ellenség előtt a hidakat, utakat elrontsák, a helyszorosokat elzárják, az ellenséget hátul és oldalt nyugtalanítsák, podgyászát, élelemszállitmányait elszedjék, s a védtelent kimélve, a fegyverest amint csak lehet

1848. Decz. megrontva, a népnek őrangyalai, az ellenségnek rettentő ostorai legyenek. Igérte egyszersmind a kormány és nemzet nevében, hogy a kit a haza ilyetén szolgálatában netalán szerencsétlenség érne, annak a kormány e három között enged választást: vagy becsületes ellátás holtiglan; vagy tiz hold örökös földbirtok a koronai uradalmakból; vagy egyszer mindenkorra ezer ezüst forint.

E közben Görgey serege háboríttatlanul pihent Győrött, hova hozzá Kossuthnak azon felhivása érkezett, hogy mig Budapestről az államjavak elszállíttathatnak, Győrt legalább tiz napig ügyekezzék megvédeni s az ellenséget ott feltartóztatni. E felszólitása annál könnyebben végrehajtható vala, minthogy az ellenség decz. 26-ig semmi oldalról sem mutatkozott.

Ez időben Perczel dandára is közeledett már Pápa felé, hogy Győrött a fő sereggel egyesűljön. Görgey azonban, 26-kán estve az előörsöktől tudósíttatván, hogy az ellenség olyannyira előre nyomul, miképen hátrálási vonala veszélyeztetik, még azon éjjel megindítá seregeit, a nagyobb részt Igmánd és Tata, a kisebbet Gönyő és Szőny felé. Ugyanazon időben a Buda táji alkalmasb positiók megvizsgálása végett Kohlmann táborkari ezredest Budára küldötte; más részről Csányi kormánybiztos által Perczelnek is tudtára adatta, hogy miután maga Győrből már kivonult, hadosztályával ő is Kis-Bér, onnan Bicske felé tartson Pápáról.

A bábolnai csata.

És valóban ideje volt, hogy seregünk Győrből meginduljon. A Gönyő felé hátráló hadrész már igy is utóléretett egy ellenséges csapat által, melynek csak visszaverése után folytathatta tovább utját. Az ellenség Győrt védetlen állapotban találván, nyomban seregünk után sietett s annak utócsapatát, mit a Porosz-herczeg nevét viselő s a zempléni önkéntes zászlóalj, és a Hunyady-huszárok képeztek, Bábolna táján utólérte s megtámadta. Az újoncz huszárok, mindjárt eleinte megfutamodván, némileg a gyalogságot is megzavarták. Ez mindamellett is

négyszögbe sorakozva, több sortüzet adott a reárohant vasasokra; kik azonban azt kiállván, a két zászlóalj egyikét elfogták, a másikát szétverték. Veszteségünk itt 300—400 halott és sebesültből s 700 fogolyból állott. 1848. Decz.

A bábolnai csata cserencsétlen kimenetének hirén kivül nagy aggodalmat gerjesztett sokakban, magában Kossuthban is, azon kétség, vajjon Görgey és Perczel hajlandó lesz-e egyetértőleg működni? Görgey elébb, Róth és Philippovics horvát hadának elfogásakor, Perczel dandárában, annak parancsa alatt állott, most azonban ő volt az idősb tábornok s a fő sereg vezére. Perczelt, ki eddig a fő seregtől függetlenül működött, a kormány most Görgey alá rendelte, azt várván mindeniktől, hogy a haza e veszélyes perczeiben egyedül annak szeretetétől lelkesedve, s minden rangviszályt félretéve, közös tanácskozás és barátságos egyezés szerint működjenek. Görgey ugyan eddigelé még nem árulta el annyira a maga nagyravágyó, maga felett vagy maga mellett egy rangban senkit tűrni nem tudó, s a mellett kárvágyó s boszuálló, rejtélyes jellemét, hogy az ő részéről lehetett volna tartani egyenetlenségtől. Sőt még most közönségesen azon igénytelen, hazafiuságtól lelkesült vezérnek tartatott, minőnek őt, nagy csalódásában, Kossuth ábrázolta a schwechati ütközet után a képviselő ház előtt. De annál inkább lehetett félni attól, hogy Perczel okozand bajt, ki arról már ismertebb volt, hogy jeles hazafiui tulajdonaival nagy hevességet s azon hibát egyesíté személyében, hogy gyakran makacs, nézeteit másnak alárendelni, más parancsának engedelmeskedni nem igen hajlandó. Most azonban a közvárakozással ellenkező történt. A heves, indulatos, másnak engedni nem szerető, de hazaszeretettől lelkesedett Perczel, meghatva a veszély nagyságától, kész volt magát alárendelni; minek következtében a Csányi által vett utasítás szerint intézte seregének mozdulatait. Görgey ellenben, miként utóbb Perczel s némileg az események is bizonyiták, már most is nemtelen szenvedélyt s ártani vágyat

1848. Decz. táplált kebelében vetélytársa ellen; mit azonban mesteri ravaszsága s alattomossága mellett jól tudott elrejteni.

Még nagyobb aggodalom s elégedetlenség szállotta meg a fővárost, midőn híre érkezett, hogy Görgey Győrt is ütközet nélkül hagyta el. Már Kossuthnak hite s bizodalma is ingadozni kezdett benne, kit eddig oly nagyra becsűlt, hogy számos idősbeket mellőzve, reá bizta a sereg fővezérletét, s becsületszavával állt érte jót a képviselő házban. «Édes Mórom, — igy irt ő Perczelnek, midőn 29-ke éjjelén Görgey folytonos visszavonulásáról hírt vett, — bizonyosan értesűlve vagy már arról, a miről én nagy megütközéssel értesűltem, hogy Görgey,... visszavonult csata nélkül, s levelében azt irja, hogy Bánhidára (Bicskétől két mérföldnyire) vonult! Tehát hat-hét mérföldet Bánhidáig csata nélkül!! Mi lesz ebből?.... Én csak most kezdek lenni aggodalomban!» Görgeynek pedig érzékeny szemrehányásokat tett, szintazon éjjel irt levelében: «Multakról, ugymond, hiába beszélünk. Hogy minek kellett volna történni, nézeteimet igazolták a következések. Erőconcentratiot mondottam s támadást: nem történt; már most vége van. Most már concentralnók az erőt, csak késő ne legyen. A seregek elvesztették bátorságukat az örökös retirádában.... Kimondhatatlanul megütközött a kormány Csányi biztos urnak azon tudósitásában, hogy a fő hadi szállás Galláról Bicskére vonul. Tehát még a gallai positio is feladatik? Az nem lehet, azt a kormány meg nem engedheti. Már harmad napja tettem kérdést tábornok urnak, irja meg: mit szándékozik tenni, hol fogadja el az ütközetet?.... Még csak választ sem kaptunk, s most ismét retirádáról értesűlünk!» Ezután rendeletet küld neki, hogy a gallai positiot tartsa meg, igérvén, hogy erősitésére négy ezernyi tartalék hadat küldend Bicskére. Küld neki egyszersmind egy tervet, mely szerint az ütközetet elfogadtatni kivánja.

Már az elébbi levelek is, melyekben Kossuth majd átalánosan öszpontositást sürgetett, majd részletesen is intézkedett a sereg mozdulatairól, boszanták Görgeyt. A decz. 29-kei levél

s hozzá kapcsolt ütközeti terv vételénél haragját Kossuth ellen már kiméletlen szavakban engedte kitörni környezete előtt, hogy nem katona létére neki hadi dolgokban szemrehányást tenni, tanácsot adni, sőt neki az ütközetre tervet szabni merészel. Görgey ezóta folyton növekedő gyűlölettel kezd vala viseltetni Kossuth iránt. És bár, mivel nagy physikai bátorsága mellett az erkölcsi bátorság csodálatosképen hiányzott kedélyében, — e gyűlöletet, ravaszságánál fogva, hízelgő, mézes szavaival, midőn Kossuthtal személyesen találkozott, még sokáig takargatá; de alattomos ellenzéke már e napokban vette kezdetét. A közlött levélre most is sima szavakban válaszolt ugyan a körülmények kényszerűségével s némi, ugy látszik, helyes, hadtani okokkal mentegetvén visszavonulását; de alattomban boszut forralt ellene rejtélyes kedélyében. Kossuth ütközetet kivánt: legyen tehát ütközet, mondá jobb meggyőződése ellenére; de legyen oly kimenetelű, hogy Kossuthnak egyszer mindenkorra elvegye kedvét a hadi ügyekbe avatkozástól. Az alkalom igen kedvezőnek mutatkozék a nemtelen boszura, mert az által egyszersmind gyűlölt vetélytársát, Perczel Mórt is megronthatá: ő tehát nem akarta azt elszalasztani, bár általa egyenesen hazáját sujtotta. 1848. Decz.

A két sereg deczember 29-kén még nem volt egyesűlve. Görgey már Bicskénél, Perczel Moórnál állott seregével. Görgey tehát rendeletet külde Perczelhez, hogy Moórnál fogadja el az ütközetet, igérvén neki, hogy ő maga Bicskéről Bánhidára nyomuland vissza seregével s az ellenséget oldalt fogja megtámadni. Perczel annál hajlandóbb volt e rendeletet teljesíteni, mivel Kossuth is felszólítá őt, hogy ha győzedelem reményével és seregének veszélyeztetése nélkül az ellenség valamely osztályát megtámadhatja, vagy attól megtámadtatik, az ütközetet ne kerűlje. Ő tehát, bizva Görgey igéretében, az ellenséget Moórnál fél napi pihenéssel csakugyan bevárta s vele megütközött. Görgey azonban nem váltotta be szavát. Sem Bánhidára nem nyomult, sem Bicskéről nem küldött A moóri csata.

1848. Decz. Perczelnek segedelmet; ámbár azt az ellenség távolsága miatt minden nagyobb nehézség nélkül megtehette volna. Ennek következése az lőn, mit Görgey óhajtott: Perczel alig öt-hat ezernyi serege, a legalább is kétszer annyi ellenséges sereg által egy heves csata után, melyben az ellenséget több óráig feltartóztatá; a Miklós-huszárok pedig az önfeláldozó vitézségnek gyönyörű példáit adták, annyira szétveretett, hogy annak romjait csak másnap, Buda táján szedhette össze. A csatamezőt körülbelül 400 halott és súlyos sebesűlt fedte, hat ágyu s 1000 fogoly pedig az ellenség kezére kerűlt.

Görgey czélját érte; s bár Perczel őt nyilván szószegésről vádolá [1]), sikerűlt mégis a furfangos embernek a kormány előtt magát kitisztítani, s Perczel megsegitésének elmulasztását a távolsággal, az ellenség közeledtével s egyéb, lehetetlenségre mutató okokkal kimenteni, Perczel és Görgey közt ezóta halálos gyűlölet fejlett ki, melyet Görgey még utóbb is több alkalommal éreztetett vetélytársával.

A moóri csatavesztés híre szörnyű ingerűltséget, lehangoltságot és részben rettegést okozott a fővárosban. Magát Kossuthot is mély aggodalom szállotta meg. Megyőződött, hogy e csatavesztés után Görgey már Buda alatt sem fogadja el az

---

[1]) Perczel ekként irt egyebek közt egy más alkalommal, 1849-diki május 18-kán, Klapka helyettes hadügyminiszterhez: « Ti tőlem physikai lehetetlenségeket kivántok, hogy lemondásra birjatok, mint a moóri csata után, hol én csak Kossuth elnök s a pesti hadi tanács intézkedései, sőt Görgey főparancsnok rendelete szerint fogadtam el az ütközetet. De Görgey nekem akkor nem küldött segedelmet, s igérete szerint nem nyomult előre Bicskéről Bánhidára, bár az ellenség tőle nyolcz mérföldnyire volt.» Kossuth levelének, melyre Perczel hivatkozik, erre vonatkozó része igy szól: « Igyekezzél Görgey bal szárnyával csatlakozni: ütközzél, ha valamely detaschirozott, nem túlnyomó erő áll előtted; de mindenek előtt ne risquirozd seregedet, ne hagyd magad elmetszetni, s combináld a két sereg mozdulatait.» Ha tehát Perczelt valami reábirhatta az ütközet elfogadására, az nem lehetett más, mint Görgey rendeletei s igéretei. Karger dandára Csákváron lévén, valóban oly közel volt hozzá, hogy őt idején megsegithette volna.

ütközetet; minek következtében a kormánynak és országgyü- 1848. Decz.
lésnek a fővárosból sietve ki kell vonulnia, ha a harczot folytatni s magát megadni nem akarja. Senki sem hitte ugyan, hogy a nemzet ügye annyira függne a főváros megtartásától, miszerint ha ez feladatnék, amaz is menthetetlenül veszve volna. Lehetetlen volt azonban nem érezni, hogy a főváros birtokában nagy erő fekszik; és nem csak anyagi, a mennyiben az a sereg felszerelésére legtöbb módot nyujthatott; hanem erkölcsi is, a mennyiben kételkedni nem lehetett, hogy annak feladása még azok közől is számos hazafit lehangoland, kik eddigelé lelkesedést tanusítottak a szabadság ügye mellett. Ehhez járult, hogy a fővárossal együtt az egész dunántúli s dunavidéki országrész, s igy az ország fele az ellenség hatalmába kerül.

De voltak még egyéb fontos tekintetek is, melyeknél fogva igen sajnossá lett a főváros elvesztése. Mióta az ügyek inkább bonyolódtak, mióta a reactio az országot nyiltan megtámadta, a felső ház tagjai mindinkább gyérülének; s csaknem bizonyosnak lehete tartani, hogy a főrendek, tán egyet kettőt kivéve, a képviselő házat nem fogják követni új székhelyére. Tényleges erőt nem vesztett ugyan bennök az ország ügye: legtöbbjeik, épen a leghatalmasbak, eleitől fogva semlegesen viselték magokat; a trónváltozás óta pedig mind nyiltabban elálltak a nemzettől. De vesztett bennök az ország ügye az által, hogy visszavonulásukkal az ellenség erkölcsi erejét növelték. S méltán lehetett attól is tartani, hogy a reactio őket ezután jobban felhasználandja a maga czéljaira; s tán valamely törvénytelen országgyülést is rögtönzend, melylyel mind azt, mit érdekében szükségesnek tekint, megszavaztatván, alkotmánytipró eljárásának még a törvényszerűség némi szinét is megadja.

Lehetetlen volt végre előre nem látni, hogy a békepárt is elérkezettnek tartván az időt, melyben nyiltan felléphet s az agitatiónak minden nemeit mozgásba teendi, hogy a nemzeti harcznak véget vessen. Pedig már tovább ment ellentállásában

1848. Decz. a nemzet, mintsem hogy becsületes és hasznos békét, kivált a a legközelebbi csatavesztések után, még alaposan lehetett volna remélni. A feltétlen hódolatnál pedig, mi a reactiot az alkotmány s nemzeti lét megsemmitésében többé fel nem tartóztathatta, csakugyan jobb volt a harcz kétes, tehát még sükert is adható szerencséje.

Batthyáni nézetei a dolgok állapotáról.

De mind e mellet is lehetetlen nem csodálni Batthyáni Lajost megtörhetlen ragaszkodásában a maga elveihez. Ő meggyőződve arról, s most még inkább mint bár mikor az előtt, hogy a nemzet a maga készületlenségében egyátaljában nem képes a birodalom összes erejének sokáig ellentállani s harcz által szerezni becsületes békét; sőt múlhatatlanul közelnek tartván a catastrophát, mely a nemzet fegyveres meghóditásával annak minden jogát, minden alkotmányos szabadságát, egész politikai lételét menthetetlenül elnyelendi : még egy végső kisérletet szándékozott tenni a harcz megszüntetésére. Azon manifestumok, melyekben a nemzet alkotmányos jogainak kimélete igértetik s csak a fegyveresen ellentálló párt fenyegettetik a felségsértés büntetésével, újabb indokul szolgáltak őt véleményében megerősíteni, s a reménynek még egy sugarát élesztgetni kebelében, miszerint, ha a harcznak, bár az azt folytató párt feláldozásával, véget vetnie sikerűlne, az alkotmányos jogok egy részét mégis csak meg lehetne menteni. Kossuthot s vele a nemzetölő harcz legtüzesebb pártolóit egy perczig sem kételkedett önkovácsolta sorsukra hagyni, csak nemzetét menthesse meg a bizonyos haláltól. Miután még a legutólsó, Ferencz-József által kibocsátott manifestumban is azt olvasá, miszerint « egy vétkes pártfelekezet.... nyilt lázadást támasztott.... és ellenszegülésében.... folyvást megmarad, azon fájdalmas megyőződéshez vezérel bennünket, hogy Magyarország jó érzésű lakosainak nagy többsége királya iránti öröklött hívségét nem képes tanusítani, mielőtt a pártütők zsarnoki nyomása alól a fegyver erejével ki nem szabadíttatik — » : ő igazságos, nemes lelkü-

lete szerint, még egyátaljában nem hihette, hogy az udvar ezen kárhoztatott « pártfelekezet » vétke miatt az egész nemzetet büntesse, kivált ha egy más pártfelekezetnek sikerűlne amazt megbuktatni, s a fegyveres erőt a béke helyreállitásában gyámolítani. És épen azért, nehogy az udvar, győzedelme esetére, mit bizonyosnak tartott, azon ürügy alatt, hogy a nemzetben egy párt sem merűlt fel szándékainak gyámolitására, feljogosítva higyje magát az egész nemzetet sujtania, ő elég bátorságot, sőt mondhatni, önfeláldozó honszerelmet érzett kebelében, még egy végső kisérletet tenni, Kossuth és pártja megbuktatására, s a harcznak mennél elébb bevégzésére. 1848. Decz.

Mihelyt tehát seregeink visszavonulásának s a moóri csatavesztésnek híre elterjedt, tudván hogy Kossuth oly inditványnyal szándékozik fellépni a képviselő ház előtt, miszerint mind az maga, mind a kormány máshová tegye által székhelyét, pártfeleivel az Ullmann házban, Kovács Lajos szállásán azonnal tanácskozmányt tartott. Batthyáninak két czélja volt e válságos perczben : egyik, miszerint a közeledő ellenséges vezérhez, ki teljes hatalommal volt felruházva, békealkudozás, vagy legalább fegyverszünet kieszközlése végett az országgyülés kebeléből követség küldessék; másik : hogy az országgyülés, vagy legalább annak egyes tagjai nagyobb számmal Pesten maradjanak, kikkel ellensúlyt képezhessen az eltávozott honvédelmi bizottmány s képviselők ellenében. Törekvései Kossuth megbuktatására.

A moóri csatavesztés hirének vétele után, decz. 31-kén, mind a két ház közös, zárt tanácskozmányban ült össze. A képviselő ház már az előző napon felszólíttatá elnöke által a kormányt, adna felvilágositást a seregek mozdulatairól s általában a nemzeti ügy miben létéről. E kérdésre válaszolt ma Kossuth, és a seregek visszavonulását s annak okait fejtegetvén, egyszersmind azon inditványnyal lépett fel : határozná el az országgyülés, hogy az a kormánynyal együtt Debreczenbe teendi át székhelyét. Mert bár teljes reménye van, Kossuth inditványa a kormány székhelye tárgyában.

1848. Decz. ugymond, a nemzet igazságos ügyének véggyőzedelmében, megtörténhetik mégis, hogy a harcz, mely hihetőleg a főváros vidékén fog vívatni, szerencsétlenül üt ki; minek következtében zavarba jőne az ország kormánya s képviselete, mit megengedni nem szabad, ha csak az országot egy csatavesztés miatt elveszettnek s annak védelmét feladandónak nem tekintik a képviselők. Budapest szíve ugyan az országnak; de annak elvesztével még nem veszett el az ország. A török 150 évig birta Budát; az ország mégis fenmaradt. Mind a hazának, mind a seregnek tartozik avval az országgyülés és a kormány, hogy mind a kettő oly állásba helyezze magát, miszerint nyilvánossá legyen, hogy az országot és hadsereget csatavesztés esetében sem adják fel; hanem el vannak határozva, folytatni a nemzet igazságos harczát, biztosítani a kormányzatot s az ország védelmének fennakadás nélküli folytathatását.

Az inditvány, minden további vítatás nélkül felkiáltással fogadtatott el. A leendő székhely választása ellen sem emelkedett ellenszózat. A jelen körülmények közt kétségkivül az látszék legszükségesebbnek, hogy a kormány oly vidéken, oly helyen működhessék, hol a nemzeti harcz folytatására háboríttatlanul gyűjthessen elegendő fegyvererőt. Ily hely volt pedig a Tiszán túli vidék, hol a Tisza, Hernád, Sajó, Bodrog, Berettyó stb. folyamok alkalmas védvonalokat képeztek kiöntéseik s mocsáraikkal. Jelenleg a folyamok és mocsárok keményen be lévén fagyva, gátot nem vethettek volna ugyan az ellenségnek; de annál több védelmet igértek a tiszavidéki lakatlan, nagy terjedelmű puszták, melyeknek közepén Debreczen, az alföld legnépesebb városa emelkedik. Az e vidék tiszta vérű magyar lakosságának szabadság- és hazaszeretete hatalmas erőfejtést tőn lehetővé. Más részről, azon veszélyek, melyek az ellenségre a nagy pusztákon, hol a községek egymástól nagy távolságra fekszenek, egy megtámadó nagyobb sereg élelmezési nehézségéből, az utaknak sokszor járhatlanságából s a vidéken elszórt városok lakos-

ságának indulatából származhattak, oly reményekre jogosították fel a képviselőket, hogy e vidéken a nemzet elegendő időt nyerhet a haza sorsát elhatározó harczokra kellőleg felkészűlni. Ehhez járult, hogy e vidék kapcsolatban állott az épen e napokban félig megszabadított Erdélylyel, Bácskával és a bánsággal, minél fogva azon seregek, melyek a különböző részeken működének, szükség esetében könnyen öszpontosíthatók valának. És e szerint a Tisza vidéke nem csak az országgyülés és a kormány székéül a legbiztosabb helynek, hanem a hadi munkálatok legczélszerűbb alapjának is mutatkozott. 1848. Decz.

Batthyáni Lajos, jól tudván, hogy Kossuth pártjának nagy többsége mellett az inditvány elfogadását meg nem gátolhatja, azt meg sem kisértette, és csak arra szorítkozott, minek biztosan remélheté keresztülvitelét. Inditványt tőn ugyanis, hogy mielőtt akár a főváros közelében ütközet vívatnék, akár a kormány és országgyülés távoznék, az országgyülés egy választmányt küldene ki a maga kebeléből az ellenséges sereg fővezéréhez, mely neki békét ajánljon, vagy őt legalább fegyverszünetre birja, hogy azalatt aztán a kibékülésre további lépések tétethessenek. Batthyáni inditványa a békekövetség iránt.

Miként látók, már több ízben tétettek békekisérletek a miniszterium, utóbb a püspöki kar, ismét később a feldunai hadsereg, sőt legújabban egy külhatalom által. November végén az éjszak amerikai státusok Bécsben lévő követe ajánlatot tőn a honvédelmi bizottmánynak, közbenjárását az osztrák kormánynál megkisérteni. Kossuth, a kormány nevében elfogadta az ajánlatot, hajlandónak nyilatkozván minden becsületes békére, mely a nemzet jogait, alkotmányát biztosítja. A követ tehát megtette a kellő lépéseket ; de a bécsi kormány föltételetlenül visszautasítá a közbenjárói ajánlatot. Ennyi kisérletek közt azonban maga a nemzet képviselete még soha sem tett egyenes lépést a béke kieszközlésére. Erre támaszkodott tehát inditványával Batthyáni, kivánván, hogy az or-

1848. Decz. szággyülés egyesen is tegyen egy végső kisérletet. Voltak sokan, kik ezen inditványt ellenzették, melyet annyi, épen a gróf, még mint miniszter, által tett békekisérletek után szinte sükeretlennek s haszontalan idővesztésnek tartottak. Kossuth is hasonló véleményt nyilvánított ugyan, de az inditványt még sem ellenzette. « Azok után, ugymond, mik az ellenség részéről történtek, s mik a Bécsből Kremsirbe által tett osztrák országgyülésen a monarchiára s annak egy organicus státussá összeolvasztására nézve mondattak, nincs többé legkisebb reménye is, hogy ezen lépésnek sikere legyen ; azt mindazáltal még sem kivánja ellenzeni ; mert ha mégis lenne némi sükere, áldani fogná az órát, midőn a nemzet az országgyülés közbejötte által oly békét eszközöl, mely által becsületét és szabadságát megvédheti. Ha pedig, mint hiszi, nem lesz sikere : ugy e lépés újabb ösztön lesz a nemzetnek, megállani igazságos harczát az utósó emberig. » Kossuth e nyilatkozata után tehát minden további ellenvetés nélkül elfogadtatott Batthyáni inditványa ; s még csak az alkudozás alapjairól s a kiküldendő követek számáról s egyéniségéről folyt a tanácskozás.

E tárgyak felett még ugyanaz napi estve, rövidség okáért mind a két ház tartott egy nyilvános vegyes ülést. A tanácskozás hasonló okokkal s értelemben folyt, mint a zárt ülésben. Az alkudozás alapjára nézve Kossuth következő értelemben nyilatkozott : « Ha igazságos basison akarjuk a békét még egyszer megkisérteni, szívesen hozzá járulok s kijelentem hogy azokat, kik kiküldetnek, ne tekintsük oly meghatalmazottaknak, kik az országgyülés helybenhagyása nélkül megköthetik a specialis feltételeket ; mert akkor részletes utasítást kellene adni ; ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kikre ezen szép hivatás és bizalom fog esni, feltalálandják utasításukat azon szavakban, mik itt már elmondattak, hogy t. i. köttessék béke Magyarország szabadságának, becsületének s jóllétének megóvására. »

A kiküldetés ezen alapon elfogadtatván, Batthyáni tervének másik részével is föllépett, mely oda volt irányozva, hogy az országgyülést a honvédelmi bizottmánytól, sajátképen Kossuthtól elválaszsza. E végre azon újabb inditványt tette, miszerint az országgyülés mind addig maradjon Pesten, mig ott maradhatásának végpercze el nem érkezett; a kormánynak ellenben hagyja meg, távozzék Debreczenbe minden haladék nélkül, hogy ott biztosságban intézkedhessék azokra nézve, mik a nemzet védelmére megkivántatnak. Az országgyülésnek fenmarad itt azon tiszte, hogy a küldöttség jelentését elfogadja, bocsátkozzék érintkezésbe, ha arra mód nyílik, s általában határozzon a teendők felett; a békekisérlet sükeretlensége esetében utóbb majd hozhatván határzatot a felett, vajjon át kiván-e költözni maga is Debreczenbe, vagy magát bizonyos időre elhalasztja. Ő már eleve az utóbbikra szavaz; mert nem tekintve azt, hogy ily nagy testület egy helyről másra költözése nagy nehézségekkel jár s gyakorlatilag alig kivihető, azon felül az áthelyezés még nem is hasznos, mert csak a kormány lépteit neheziti; és nem is szükséges, minthogy a végrehajtó hatalmat egészen átruházta a honvédelmi bizottmányra, mely valamint eddig a legnagyobb mértékben birja a bizodalmat, ugy annak ezután is meg fog felelni. Egyébiránt is törvényhozási tanácskozásoknak most, a háború zaja alatt, ugy sincsen ideje. 1848. Decz.

Batthyáni, ha inditványa többséget nyer, s az országgyülés, ideiglen még Pesten maradván, a honvédelmi bizottmánytól elválasztatik s Kossuth ekként elszigeteltetik, czélját aligha el nem éri vala. Ő legalább, mint védiratában kijelenté, « azon reménynyel kecsegtette magát hogy, ha az országgyülés Pesten marad, a küldöttség által Windischgrätztől nyerendő bármi válasz is elég leend az ellentállás megszüntetésére, feltéve, hogy a választ ő személyesen viheti meg az országgyülésnek. » E reményét ő arra alapitá, hogy eleitől fogva sokakat tapasztalt elégedetleneknek a decz. 7-kei határozattal, melyben Ferencz-József trónra lépte törvénytelennek

1848. Decz. s el nem ismertnek nyilváníttatott. E tervének sikerültére, miszerint t. i. az országgyülés, Pesten maradva, Kossuthtól elválasztassék s az ellentállás megszűntettessék, természetesen még a sereg megegyezte is múlhatatlanul megkivántatott. Értekezett-e ő alattomban ez iránt Görgeyvel, vagy annak megegyeztét csak utósó magaviseletéből gyanítva, tartá valószinűnek, bizonytalan.

De az ellenfél átlátta, mily veszélyessé válhatik állása, ha a kormány az országgyüléstől, mely tekintélyének forrása, elválasztatnék. És bár nem fogadtatott is el a veszprémi főispán, Hunkár Antaltól inditványozott azon sanctio, miszerint a Debreczenben meg nem jelenő országgyülési tagok hazaárulókként tekintessenek: de Batthyáni inditványa is elvettetett s következő határozat alkottatott: «A honvédelmi bizottmány elnökétől előadatván, hogy az ellenségnek a fővároshoz közeledése miatt az országgyülés tanácskozása mostani helyén minden pillanatban lehetetlenné válhatik, elhatároztatott: hogy az országgyülés és a kormány Debreczenbe általtétessék; s az ország kormányának engedelmeskedni ezentúl is minden törvényhatóságok tartozzanak. Továbbá, inditvány tétetvén, hogy a békés kiegyenlités megkisértessék, határozattá lett: hogy Majláth György országbiró, gróf Majláth Antal, Lonovics József érsek, gróf Batthyáni Lajos és Deák Ferencz az ellenség fővezérétől a nemzet becsülete, törvényes szabadsága és jólléte alapjain s biztositásával fegyvernyugvást és békekötést kieszközölni iparkodjanak. Sőt a körülmények ugy hozván magokkal, ő Felségéhez Ferencz-Józsefhez is járuljanak. Miről jelentésük a törvényhozás elébe elváratik.»

De Batthyáni nem azon férfiu volt, ki elhatározott terveit, kitűzött czéljait, mivel tán azok tökéletesen s nehézségek nélkül nem sikerűlhetnek, azonnal feladja. Ő még e határozat után is ragaszkodott tervéhez, miszerint az ellentállást megszűntesse; csak tacticáját változtatta meg ama határozat következtében. Miután mind a gyülésben, mind az után többektől biztosíttatott, hogy a küldöttség visszajöttéig Pesten marad-

nak, elhatározott szándéka volt, hogy bár mi válaszszal bocsáttatik is vissza a küldöttség, ő a Pesten jelenlévő mind a két házbeli tagokat egybegyűjti s általok Kossuth s a honvédelmi bizottmány ellen fel fog lépni, miként maga fejezte ki magát «demonstratiot csináltatni.» Mi féle demonstratio volt légyen szándokában, miután maga arról világosan nem nyilatkozott, bizonytalan: de hihetőleg mindenek előtt Ferencz-József elismerését akarta kikiáltatni, s ekként az országgyűlésnek ebbeli határzatát, annak egy töredéke által megsemmíttetni. Ilyféle lépésnek sikerére ő annál biztosabban számított, minthogy tapasztalta, mikép azon határzat most már sokaknak nincs inyére. A kifejlett körülmények között s az ezek által okozott általános lehangoltságban s aggodalomban a haza jövője felett, meg volt győződve, miképen ugy a seregre, mint számos képviselőre nézve, kik még ingadoznak, nem kell egyéb határozott fellépésnél s egy, a honvédelmi bizottmány hatalomkörén kivül eső gyűlhelynél, hogy az udvar iránti loyalitás zászlói alatt egysűlve, az ellentállásnak véget vessenek. 1848. Decz.

E reményben, a gyülés után azonnal megkérte Majláth Antalt, mint az udvar előtt leginkább «grata persona-t», menne ő kiküldött társai előtt Windischgrätz táborába, s értesítené e tervről a tábornagyot, hogy ez válaszát a küldöttség előadására a terv sükerére való kilátáshoz alkalmazza, bizonyos lehetvén, hogy minél szelídebb, mérsékeltebb lesz annak a békeajánlatra adandó felelete, annál többen és készségesebben fognak hajólni a békére s hozandó áldozatokra. Majláth Antal minden ellenvetés nélkül elfogadta Batthyáni tervét s meg is igérte neki annak, mire felkéretett, teljesitését. Miként váltotta be szavát, nem tudatik: annyi bizonyos, hogy sem ő, ha mégis Batthyáni értelmében s felhivásához képest tett némi lépést, sem a küldöttség nem örvendhetett sükernek.

Batthyáni ezen terve, minthogy azok ellen volt intézve, kik az ország törvényes függetlenségét minden áron fegyverrel megvédeni szándékoztak, azon színt viseli, mintha annak

1848. Decz. szerzője eddigelé oly szilárd hazafiságában megingatva, elveit megváltoztatta s az ország jogainak sérelmére a dynasztiához hajólt volna. De igen csalatkoznék Batthyáni jellemének megitélésében, ki őt e kül szín miatt elitélné, hazafiatlanságról vádolná. Ő most is azon szilárd, tiszta lelkű s a szó legnemesebb értelmében buzgó hazafi volt, mint márczius napjaiban, midőn a reformokat kivíván, neve mindenektől magasztalással, lelkesedéssel említtetett. Hazája, annak törvényes függetlensége s alkotmánya volt most is, mint bár mikor legünnepeltebb népszerűsége korszakában, az ő szivének bálványa; s nem elvváltoztatás, nem a reactiohoz való hajlás, hanem egyedül s épen csak a hazaszeretet birta őt most is e lépésre, melyhez, a fenforgó körülmények közt, bizonyára nem kevés bátorság s önzetlen hazafiui elszántság volt szükséges. Igaz ugyan, hogy a radikál párt tőle minden bizodalmát megvonta, s mióta e párt elveit nyiltan roszalá és ostromlá, annak tagjai közől többen még hazafiusága ellen is mertek gyanúskodni; igaz, hogy Madarász László, ki a honvédelmi bizottmány részéről a rendőrséget kezelte, annak egy tisztviselője, Farkas János által folyton őrszemmel tartá lépéseit. E félreismerés, ezen alaptalan gyanú és elfogult gyanusitás azonban olyanok részéről jött, kik nem valának méltók, hogy « saruja kötelét megoldják », kik a haza veszedelme miatt s honszerelemtől megtört lelkű Széchenyi István szerencsétlenségét is hajlandók valának tettetésnek tartani. Ez bánthatta, keseríthette ugyan a honáért vérét s életét is feláldozni kész, feddhetetlen hazafit; de épen azért, mivel oly magas véleménynyel vagyunk Batthyáni politikai jelleméről, nem hihetjük, hogy azon gyűlöletnek, melylyel ő a mindent koczkáztatni kész radikálok ellen viseltetett, legkisebb része is volt volna a haza fontosabb ügyeit illető elhatározásaiban és tetteiben. Ő e részben ellentéte volt Görgeynek. Mig ez képes volt magán a hazán is, melyért lelkesedni nem tudott, érzékeny sebet ejteni, ha az által vetélytársának s politikai ellenének árthatott; képes volt csatákat készakarva vesztetni, ha az által

gyűlölete tárgyát megbuktathatta: Batthyáni nyilt, nemes jelleméhez, lángoló hazafiságához ily nemtelen, önző boszu nem férhetett. Őt nem indulat és szenvedély, őt elvek s meggyőződések birták cselekvésre. Ő ellene volt a háborúnak, véget akart vetni a fegyveres ellentállásnak; mert ugy vólt meggyőződve, hogy a készületlen nemzet az egész birodalom roppant fegyvererejének sükerrel ellent nem állhat; ha pedig fegyverrel győzetik le, menthetetlenül mindent elveszt, mi előtte szent és becses; mig a hatalom előtti kényszerűlt meghajólás, engedékenység által, mi lassanként passiv ellentállássá fejlődhetik, legalább egy részét megmentheti legdrágább jogainak. Személyes bátorságának ő számos, kétségtelen példáit adta; maga e végső fellépése nagy erkölcsi bátorságra mutat; de a haza legdrágább kincsei iránt féltékeny, aggodalmas vala; s épen azért, midőn ezek veszélyben forogtak, készebb volt azokból egynémit odaengedni, mint az egészet a harcz esélyeinek kitenni, melynek végén bizonyos bukást látott. 1848. Decz.

Miután a képviselők és főrendek, az idézett határozatot megalkotván, ülésökből az 1848-ki év utósó órájában szétoszlottak, s a határozat a kormánytisztviselőknek is tudtára adatott: a menekülőknek egész serege tolakodott a szolnoki vaspálya s a fővárosnak egyéb kapui felé. Új év napján oly tekintete volt a fővárosnak, mintha annak összes lakossága vándorlásra indulna. A zaj és zavar, mely e tolakodásban uralkodott, leirhatatlan. És daczára e zavarnak, a papirpénz- és fegyvergyár, a fölszerelési készületek, a hivatalok irományai és mind azon hadi szerek, melyek vagy már rég óta készletben tartattak az iker fővárosban, vagy az utósó hónapokban halmoztattak fel a bekövetkező háborúra, szóval minden, csak valamennyire is becses és kimozdítható státusjavak pár nap alatt mégis utban voltak Debreczen felé. Ezen tömérdek szerek és javak oly gyors és teljes átszállitásának érdeme a szörnyű tolongásnak és zavarnak közepette leginkább Csányi Kiköltözés Budapestről.

1849. Jan. Lászlót és Duschek Ferencz státustitkárt illeti, ki a minisztérium lemondása óta e hivatalban igazgatta a financzügyet.

Az országgyülési küldöttség Windischgrätzhez.

Mi alatt a fővárost január első napjaiban egy részről az átköltözés ezen zaja, más részről seregeink be- s átvonulása töltötte el, az országgyülési küldöttség, mely január 1-jén azonnal utnak indult, 3-kán Bicskére Windischgrätz tábornagy fő hadi szállására érkezett. Gr. Majláth Antal maga ment előre a tábornagyhoz a küldöttség elfogadását kieszközleni. Windischgrätz válasza volt, hogy a küldöttség négy tagját elfogadja ugyan; de az ötödiket, Batthyáni Lajost nem fogadhatja. A négy tag tehát, bár azon véleményben volt, hogy ezen üzenet után mint országos küldöttség nem működhetik; de nehogy a czél elérésére a maga részéről bár mit is elmulaszszon, s azon reményben, hogy a teljes hatalmu tábornagy, ha a küldetés czeljáról bővebben értesíttetik, tán mégis hajlandó lesz az egész küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni, Batthyáni nélkül jelent meg a tábornagy előtt.

«Majláth György országbirája — ugymond a küldöttség az országgyüléshez intézett tudósitásában — előadá: hogy mi a magyar országgyülésnek küldöttei vagyunk; — s erre a herczeg főtábornok azonnal azt felelte: hogy ő a magyar országgyülést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége eloszlatta. Elmondá mégis az országbirája békés kiegyenlitésre czélzó küldetesünket, de a herczeg fő tábornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről szó sem lehet; hanem egyedül csak feltételetlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). — Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni; katonai kormányt hozand be; s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövendőben teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őt ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel ügyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le fegyverét,

s esküdjék hűséget ő felségének; az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által. » 1849. Jan.

Ez volt a válasz az utósó békeajánlatra. Ha Windischgrätz egy oly nemzettel áll vala szemközt, mely a fennálló törvényeket, történeti jogokat és kötményeket felforgatva, ütött lázadást : a válasz még akkor is igen kemény és kiméletlen volt volna. Ily válasz azonban a magyar nemzet irányában, mely egyedül megtámadott jogai, megsértett törvényei s az uralkodó házzal kötött szerződései védelme s fentartása végett nyult fegyverhez, a lehető legigazságtalanabb, legzsarnokibb volt; mert minden jogot, minden törvényt, minden szerződést felforgatott, megsemmitett. Azon törvény- és jogtapodások, azon eskütörések után mindazáltal, melyeket az udvari reactio a magyar nemzet ellen hónapok óta elkövetett, e válasz sem lephetett meg senkit, s csak arra szolgált, hogy még inkább fellelkesítse az élethalál-harczra a nemzetet, melynek csak élete árán igértek békét, s mely a fegyverletétellel halálát írja alá.

Ezen tér, a kétségbeesett önvédelem tere volt tehát az, melyre Windischgrätz, hadjárata kezdetén fegyvereinek sükere által elragadtatva, s a teljes győzedelmet már markában tartani vélve, elbizakodott válaszában leszorította a nemzetet, hogy megkezdje szabadságának, politikai lételének élet-halál harczát.

A honvédelmi bizottmány s a képviselők, midőn a fővárosból elköltöztek, csaknem közönségesen azt hitték, hogy seregeink Buda vidékén, hol alkalmas positiók nem hiányoznak, az ütközetet elfogadják az ellenségtől; mert azoknak száma igen csekély volt, kik a békekövetség eljárásától sükert vártak. Kossuth maga még az elutazását megelőzött utósó órákban is oly értelmű utasításokat adott a vezéreknek, hogy ha csak lehet, a fővárosból harcz nélkül ki ne vonuljanak.

Ezen, mondhatni, köz óhajtás teljesültét azonban több akadályok gátolták. A szerencsétlen moóri ütközet óta Görgey és Perczel közt a meghasonlás oly élessé lett, hogy egyetértés- A vezérlet körüli viszonyok.

1849. Jan. ről, ugyanazon czélra intézendő szives közremunkálásról köztök többé szó sem lehetett. Még kevesebbé volt volna pedig hajlandó bár melyikök is magát a másiknak alárendelni. Fővezért ennél fogva kettejök közől maga a kormány sem tartá tanácsosnak kinevezni. Görgey katonai képzettségében nagyobb volt ugyan a kormány bizodalma, mint Perczelében; de ezen bizodalmat Görgey akkor még semmi fényesebb hadi tettel nem igazolta volt. Sőt még önmagában is hiányozni látszott az önbizodalom, vezéri tehetségeit illetőleg. Köz tudomásu dolog volt, hogy Görgey egykoron Csányi országos biztosnak, kivel bizodalmas viszonyban állott, nyiltan megvallotta légyen: mikép arról ugyan már meg van győződve, hogy sereget létszeríteni tud; de a felett még kételkedik, vajjon képes leend-e ütközetet is rendezni s vezérelni. Ellenben Perczelt, bár Róth táborának elfogása s a murai csatázások sükere által magának a hadi pályán már tagadhatatlan érdemeket szerzett, csekély hadi készültsége miatt, melynél fogva mint katona és tábornok egyaránt újoncz vala, nem lehetett fővezérré kinevezni.

A kormány e körülmények közt mindjárt akkor, midőn a két hadosztály egyesülését megrendelte, Vetter tábornokot kinálta meg a fővezérlettel. Terjedt hadi tudománya, melyet a bánságban a szerbek elleni hadjárat alkalmával több ízben tanusított, az alezredesi rangból, melyet elébb a cs. k. seregben elfoglalt, őt gyorsan tábornokká s a táborvezérkar főnökévé emelte. Ő azonban ily veszélyes perczekben nem volt hajlandó elvállalni az igen kétes sükerű feladatot. Ekként tehát sem fővezér a két seregben, sem ezek vezérei közt szíves egyetértés nem létezvén, az ütközetnek jó sükerét reményleni nem lehetett. Ezen kivül a hosszas hátrálás, legújabban pedig a szerencsétlen moóri ütközet a sereg hangulatát is anynyira megrontották, hogy maga Csányi kormánybiztos sem javaslá az ütközet elfogadását.

De a körülmények is ugy fordultak, hogy az ütközet, az ellenség számának túlnyomósága mellett, könnyen veszélyessé

válhatik vala seregünkre. A Duna t. i. a 20 foknyi hidegben szinte befagyván, az ellenségnek minden felé utat nyitott seregünknek hátába kerűlni, s annak visszavonulási vonalát elmetszeni. 1849. Jan.

Csányi sürgetésére tehát Görgey és Perczel január 3-kán Pesten a további munkálatok megállapitása végett hadi tanácsot tartottak. A két vezéren kivül részt vettek abban Vetter, Répásy és Lázár tábornokok s több táborkari fő tisztek. A hadi terv megállapitásánál különösen két szempontot kelle szem előtt tartani vezérelvűl. Az egyik volt: hogy miután seregeink nagy része még fegyverforgatásban is alig gyakorlott újonczokból állott, elhatározó ütközetek mind addig kerűltessenek, mig újoncz hadunk a hadviselésbe apróbb csatákban be nem tanul s tűzhöz nem szokik; az ország több vidékein elszórt osztályok pedig össze nem pontosíttatnak; s különösen a már felrendelt bács-bánsági hadak meg nem érkeznek. A másik irányt adó szempont pedig az volt: hogy a Tiszavonal megvédessék; és, hogy a kormánynak a seregszaporitásra, felszerelésre és ellátásra elég ideje legyen, az ellenség a Tiszától lehetőleg távol tartassék. E mellett természetesen tekintetbe kellett venni az osztrák seregek mozdulatait is, melyek körülbelül ekként álltak. Windischgrätz a Duna jobb partján három hadtestből álló sereget vezetett Buda felé; a Duna bal partján Schwartzenberg tábornok egy negyedik hadtesttel sietett Pest felé; Simunics Nagy-Szombat felől Verebélyen keresztül egy ötödikkel a Garan felé tartott; Komáromot szinte egy hadtest fogta körül; Nugent, Perczel visszavonulta után a dunántúli vidékre tört be seregével; Schlick Kassánál táborozott. Hogy Götz és Jablonovszky tábornokok Galicziából a Vágvölgybe törni szándékoznak, még nem lehetett tudtára a hadi tanácsnak. Az új hadi terv.

E szempontokat s az ellenség ezen mozgalmait tekintetbe véve, alig felelhettek volna meg vezéreink jobban a pillanat szükségének, mint azon terv elfogadásával, miszerint Görgey

1849. Jan. a Duna balpartján felfelé vonuljon; Perczel pedig a Tisza-vonalt fedje a pesti tartalék által mintegy 10 ezernyire szaporodott hadtestével. Görgeynek a Duna balpartján, ha Windischgrätz fő seregét néhány napi menettel megelőzheti, alkalma nyilt Simunics hadosztályát külön megtámadni s megverni, Komáromot felmenteni s annak őrségétől is támogatva az ellenséget bécsi vonalától elmetszeni; sőt ha a szerencse kedvez, az alig megfékezett Bécs ellen is tűntetést intézni. Ellenkező esetben Görgey a bányavárosokba huzódhaték s ott az arany s ezüst készletet megmentvén, a körülmények szerint vagy e hegyes vidéken fárasztható ki menetek s ellenmenetek által az ellenséget, mig azt megvernie jó alkalom ajánlkozik; vagy a Tátra alján Kassa felé vonulva, s felvidéki seregeinkkel egyetértve, támadhatá meg az ott táborozó Schlick hadtestét. E terv merészségét maga a munkálati tér nagysága bizonyítja; sükert annak csak a vezér helyismerete s a sereg ernyedetlen kitartása szerezhetett; s hogy e tulajdonok mind a vezérben mind hadában nagy mértékben léteztek, a csaknem reményt haladó fényes eredmény senkit sem hagy kételkedni. Perczelnek a Duna és Tisza közt védőleg kelle magát hadtestével megvonnia s a körülmények szerint akként intéznie mozdulatait, hogy ütközetet nagyobb ellenséges erőtől mind addig ne fogadjon el, mig a bácsi és bánsági hadtestekkel, melyek a végre felrendeltettek, nem egyesülhet.

A munkálati terv fő vonalaiban ekként megállapíttatván, a részletek mikénti végrehajtása a vezérek belátására bízatott. Görgey tehát, miután az ellenségnek utána nyomult előhadát visszaverte, január 4-kén hajnalban a Dunán átkelt, és néhány zászlóaljat Perczel erősitésére hagyván hátra, mintegy 16 ezernyi seregével Vácz felé irányozta menetét, hol aztán mintegy 4000 újonczot vett fel seregébe. Perczel pedig, a következő napon vonult ki a fővárosból, s a szolnoki vaspálya mentében, melyet Csányi ugyanaz napon használhatlanná tétetett, Czegléd felé intézte hátrálását.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Az ország védelme Debreczenből.

ELSŐ FEJEZET.

A közügyek s a nemzeti önvédelem alakulása Windischgrätz bevonultakor Budapestre.

A kormánynak s országgyülésnek Pestről Debreczenbe vonulása s a fővárosnak ütközet nélküli feladása, miként már a deczember 31-kén tartott utósó parlamenti ülésből is kitűnt, koránt sem valamely jól átgondolt terv szerint történt. Kossuth deczember utósó napjaiban leginkább azért sürgette a Győrből is kivonult Görgeyt az ütközetnek valahol Buda vidékén elfogadására, hogy a főváros, ha csak lehetséges, megmentessék. Az örökös visszavonulás ütközet nélkül s végre a fővárosnak is feladása egyaránt váratlan és meglepő volt a seregre, kormányra, országgyülésre és az egész országra nézve. 1849. Jan.

Mennél váratlanabb volt pedig ezen esemény, annál nagyobb levertséget okozott az, midőn megtörtént, a nemzetben. A nyilvános hangulat, mely január első napjaiban a fővárosból menekülők nyomában az országban elterjedt, egyátaljában nem volt oly nemű, hogy abból itélve hosszabb tartamot lehetett volna igérni a nemzeti önvédelemnek. A képviselők nagyobb része s mások is, kik Pestről oly sietve vonultak ki, nem annyira azon elhatározott szándokkal távoztak a fő- A nyilvános hangulat a főváros feladásakor.

1849. Jan. városból, hogy a nemzet jogainak védelmére a Tisza mögött nagyobb mérvben készüljenek, mint inkább űzetve a győzedelmes Windischgrätz zsarnoki szabályainak félelmétől. Sokan közőlök nem is Debreczenbe, hanem házi tűzhelyeikhez siettek, ott várandók be a nemzeti ügy szomorú fordulatának végkimenetelét. A zavar, levertség és reménytelenség, mondhatni, átalános volt az országban a gyorsan terjengő rémhírek hallattára.

Nem kevéssé nevelte pedig a levertséget és kétségbeesést az, hogy többen azok közől, kik eddig a nemzeti ügynek élén állván, annak rendíthetlen bajnokai gyanánt tekintettek, mint például, ifj. Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke, Szentkirályi Móricz, a felső ház legtöbb tagjai stb. a nemzeti önvédelem győzedelmes kimenetele iránt kétségbeesve, Pesten maradtak; a seregben pedig számos tisztek lemondtak, sőt néhányan az ellenség táborába mentek által.

E hangulat következtében, mint hasonló szerencsétlen körülmények közt mindig történni szokott, azok kiknek kezében a hatalom létezett, hangosan gáncsoltattak. Még azok is, kik különben határozottan pártolták a honvédelmi bizottmányt, kikeltek ellene hibái, erélytelensége, mulasztásai miatt. Nyári és Szemere annak legkitűnőbb tagjai határozatlansággal, maga Kossuth azzal vádoltatott, hogy a kislelkűségének s erélytelenségének annyi tanuságait adott bizottmányt minap újjá nem alakította.

De egyéb vádak is hallattak Kossuth ellen. Azt ugyan senki sem tagadta, hogy az egész kormányban ő az egyetlen, ki erélyt, határozottságot fejtett ki s a maga sorsát a hazáéval azonosította; gáncsoltatott mindazáltal, hogy a fővárosban több tartaléksereget nem gyűjtött s a hadak öszpontositását elmulasztá; hogy a dolgok állását nyiltan s annak idején közzé nem tette; most pedig oly gyorsan távozott el Pestről, hogy félénksége által a köz rémülést s levertséget is öregbítette. Hibául tulajdoníttatott neki, hogy a külön vidékeken oly egyéneket nevezett ki vezérekké, kik vesztett csatáik által

eléggé igazolták a köz bizalmatlanságot személyeik iránt. És nem egy képviselőtől lehetett hallani, hogy az országgyülés Debreczenben Kossuthot feleletre vonandja s ha Görgey győz, őt nevezendi ki a kormány elnökévé. 1849. Jan.

És ama hírek, melyeket a Pestről távozók még utközben, vagy mindjárt Debreczenbe érkeztök után a külön vidékekről hallottak, sem valának oly neműek, hogy a levert kedélyekben némi reményt ébreszthettek volna. A kassai ütközet, melyet Mészáros tábornok január 4-kén Schlick ellenében elvesztett, újabb rémülésnek lett forrásává. Debreczent a kormány s az országgyülés csak azért választotta új székhelyévé, mivel még akkor remény kecsegteté, hogy felvidéki seregünk Schlicket megveri s a Tiszán túli vidék legkevésbé fog háborgattatni az ellenségtől. Miután azonban újoncz hadaink ott Mészáros minden erőfeszitésének s önfeláldozásának daczára is megverettek, méltán lehete félni, hogy Schlick Kassa vidékéről a Tisza felé fordul s Debreczent, még mielőtt a kormány és országgyülés ott magát megfészkelhetné s védelmére az alvidékről seregeket pontosíthatna össze, elfoglalja. És valóban, ha Schlick kassai győzedelmét felhasználni tudja, és seregeit Tokajnál a Tiszán átvezetvén, Debreczenbe megy; más részről, ha Windischgrätz Perczel gyönge hadtestének gyorsan utána ered s azt, mielőtt a fölrendelt bánsági sereggel egyesűlhete, megsemmiti; — mi mind könnyen megtörténhetik vala: a magyar szabadság-harcznak valószinűleg már az év elején vége szakadt volna. S hogy ez akkor nem történt, bizonyára nem saját erőnknek, hanem egyedül az ellenséges vezérek hibáinak s mulasztásainak vala köszönhető.

E körülmények közt maga Kossuth is kínos aggályok közt várta Debreczenben a lassan gyülekező képviselőket. Mert bár népszerűsége nagy volt az országban, mégis azon viszonynál fogva, mely szerint a honvédelmi bizottmány nem önállólag constituált kormányhatalom, hanem csak az országgyülés kifolyása volt, ennek erkölcsi támogatására múlhatatlan szüksége volt, hogy ily veszélyes körülmények közt a fő

1849. Jan.

hatalmat gyakorolhassa s mind a sereg mind a törvényhatóságok részéről kész engedelmességre találjon.

Kossuth a csüggedést bizalommá változtatja.

Január 8-kán végre mintegy másfél száz képviselő mégis összegyűlt Debreczenben ; s előleges tanácskozmány után a testület más nap nyilvános ülést tartott, a reformált vallásuak főiskolájának tágas teremét rögtönözvén ülései helyéül. Kossuth aggálya csak addig tartott, mig valahára ismét a szószéken találhatá magát. A képviselőknek közepette, a szószéken ismét elemébe jutott és szónoklata varázsával hamar eloszlatta a bizalmatlanságot, mely az utóbbi napokban ellene emelkedett ; sőt még a csüggedő kedélyeket is sikerült némileg felbátorítania. Szónoklatának hatalma , melylyel az ügyek állapotát s a kormánynak a vész elháritására tett intézkedéseit, Bemnek, az Erdélybe küldött hadvezérnek, első szerencsés működéseit, a haza védelmére kész tiszavidéki magyar népnek lelkesedését s elszántságát ábrázolá, az elcsüggedt lelkeket újabb reményekre ébresztette.

A nemzeti szabadságharcznak egy korszakában sem tanusított Kossuth annyi lelki erőt s erkölcsi bátorságot, mint a legfenyegetőbb veszély és majdnem közönséges elcsüggedés ezen korszakában. Személyének fontossága a haza ügyére nézve soha sem volt oly nagy, mint e korban. Ha ő ekkor a nagy tömeggel együtt elcsügged, s lemond népvezéri szerepéről, pár hét alatt kétségtelenül egy képviselő sincs többé Debreczenben, a seregek feloszlanak, vagy capitulálnak és vége szakad a nemzeti önvédelem harczának. Ha valaha, most bizonyára ő volt az, ki szilárdsága, elhatározottsága által visszaadta a nemzetnek pillanatnyira elvesztett önbizalmát, ki a szétágazó véleményeknek irányt szabott, a képviselő testületet együttmaradásra s egyetértésre birta, a seregeket elszántságra lelkesítette a haza jogainak védelmében. A haza sorsa személyeével azonos lévén, — mert ha mindnyájan reméthetének is kegyelmet a győzedelmes ellenségtől, az ő számára nem volt helye a bocsánatnak, reá már ki volt mondva

a lázadás bűnsúlya, — a veszély csak erélyét, a közönséges elcsüggedés csak munkásságát kettőztette. 1849. Jan.

A természet őt nem áldotta meg oly szerencsés idegzettel, hogy a veszélyes helyzeteknek közepette képes volt volna physikai bátorságot kifejteni; ő az ágyuk dörgését, a csaták zaját s mind azon körülményeket, melyekben személyét közvetlen veszély fenyegetheté, gondosan kerülte; s több alkalommal, midőn mégis veszély környezé, bátorsághiányt árult el. De annál inkább lehet csodálni szellemének ruganyosságát, melylyel, mihelyt működései terét, legalább pillanatnyira, biztosságban látta, s a haza állapotát s körülményeit nyugottabban megfontolhatá, a veszélyek bármi súlya alatt is fölemelkedett, s bátorítva és lelkesítve, működve és teremtve hatott ki nemzetére.

Első gondja volt a papirpénzgyárt Debreczenben, a reformált vallásuak főiskolájának helyiségeiben —, a fegyver és lőszergyárt Nagyváradon felállíttatni s a munkafolyamot megfeszített szorgalommal megindítani. Majd Nagybányán s több más helyeken golyó- és lőpor-gyárakat állíttatott. Az apró pénznek a forgalomból eltűnte által az adásvevési viszonyokban felmerült s a nép és sereg hangulatára káros befolyást gyakorló nehézségek elhárítása végett 15 és 30 krajczáros kincstárutalványokat —, utóbb 3 és 6 krajczáros réz és ezüst pénzt készíttetett. A toborzást s újonczkiállítást az ellenségtől meg nem szállott megyékben újabb erélylyel folytatta; a rendes honvédzászlóaljakon kivül a szolgálatukat hosszabb időre kötelezett nemzetőrökből mozgó csapatokat alakíttatott; a kiállított újonczok felszerelésében s fegyverzésében, minden akadályok daczára, bámulandó munkásságot fejtett ki. A tiszavonalnak egy részről Schlick, másról Windischgrätz elleni megvédése és Erdélynek visszafoglalása lévén a legsürgetőbb szükség s fő feltétele minden további munkálkodhatásnak, a seregeket mind a három helyen újabb zászlóaljakkal s egyéb fegyveres néppel szaporította. Különösen a feltiszai sereget, mely csaknem egészen újonczokból s nem-

1849. Jan. zetőrökből volt képezve, a tűzpróbát már kiállott vitézekkel erősítette, s annak vezérletére a vitéz, de szerencsétlen Mészáros helyébe Klapka ezredest nevezte ki vezérré.

A nemzeti ügy ezen anyagi támogatása mellett különös gondja volt arra, hogy az elcsüggedt kedélyek erkölcsi ereje újabban is lelkesedésre gyuladjon. S e tekintetben nem csak az itt s amott felmerült apróbb szerencsés eseményeket, hanem magát a balsorsot és szerencsétlenséget s az ellenség által elkövetett hibákat és baklövéseket is egyaránt nagy ügyességgel zsákmányolta ki czéljára. Különösen jó alkalma nyilt erre január 13 kán, midőn a Windischgrätzhez küldött békekövetség jelentése tárgyaltatott a képviselő házban.

Voltak többen, kik az e tárgyat illető pesti határozathoz ragaszkodva, óhajtották, hogy a békekövetség, daczára Windischgrätz általi kevély, minden kibékülést lehetetlenné tevő válaszának, kiküldetésében és felhatalmaztatásában továbbra is meghagyatván, oda utasíttassék, hogy működését a körülmények szerint folytassa, s ha lehet, Ferencz-Józsefhez jusson fel. Kossuth ez alkalmat megragadva, szószékre lép s miután a dynasztiának az ország irányában követett politikáját éles szavakban előterjesztette imigy kiálta fel :

Kossuth beszéde jan. 13-kán.

« És most már kérdem, mi értelme van azon szónak, melylyel herczeg Windischgrätz válaszolt : « Unbedingte Unterwerfung » ?

« Nem annyi-e ez mint : Magyarország szűnjék meg Magyarország lenni és legyen az ausztriai birodalom eldarabolt tartományai közől egy, nemzeti lét, országos existentia nélkül ? Nem annyi-e, hogy a nemzet irja alá saját halálának itéletét ?

« Már most kérdem a képviselő házat, melytől a béke ára gyanánt nem kevesebbet kivánnak, mint halált, a nemzetnek halálát, ha nem is ember, kiben önérzet van, — ha nem is magyar, kinek a multakra visszaemlékezve kötelességei vannak ősei és maradékai iránt, — ha nem is képviselő, kinek szent

tiszte, megőrzeni a nemzet jogait, hanem csak féreg volna, nyomorult féreg, mely a földön csusz s melynek azt kötik ki föltételül: béke lesz veled, hanem meghalsz, — ha féreg volna, mondom, nem védené-e magát a halál ellen? Mi roszabb történhetik velünk, mint hogy kitörűljenek a nemzetek sorából? Talán hogy közőlünk egy párnak fejét leütik, s az örökkévalóságba hamarébb mozdítanak át, mint különben a természet törvényei szerint történt volna? ... De ha a nemzettől kivánják, hogy haljon meg, nem volna-e gyávább, alávalóbb, nyomorultabb a féregnél, ha azt mondaná: meghalok? Elébb tehát megkisérti védelmezni magát, hiszen, ha elvész, sem történhetik roszabb, mint hogy meghaljon; de jobb történhetik! A halál, melyet itt elénkbe szabnak, bizonyos; de mely a harcz végén történhetik, nem bizonyos; mert van isten az égben és a nemzetben erő; — és ha élni akar, élni fog! 1849. Jan.

« Én tehát nem arról beszélek, jó-e, tanácsos-e e téren alkudni; hanem azt mondom, hogy nem lehet.... Védjük tehát magunkat; s a békealkudozásról többé szólni sem kell; hanem, vélekedésem szerint azt mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a historia. Mégis kinyujtá az engesztelésre karjait. De azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig igy felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat; mert, hiszen, halni lesz idő; erre még reá érünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti lét harczát. Azt kérdi tán valaki: hát lehet-e valami remény a jó kimenetelre? Erre ismét azt felelem: ha semmi remény nem volna is, ha nem is a valószinűség, tehát a véletlenségek sorában megtörténhetik, hogy megmaradunk, ha védjük magunkat; de ha megadjuk magunkat, ugy bizonyosan elvesztünk.

« Ezen a téren vagyunk, s igy az sem lehet kérdés, hogy lehet-e jó kimenetel, vagy nem? Mert nincs egyéb választás, mint meghalni mindjárt, vagy megkisérteni védelmünket. S ha ezt mondom: ne vegyék önök biztatásnak, ne tartsák ke-

1849. Jan. csegtetésnek, valamint azt sem, ha mondom : hogy e nemzet, ha élni akar, élni fog. Ha a honvédelmi bizottmány, a nemzeti képviselők, vagy bár ki azt mondja : ilyen, amolyan erősek vagyunk : ez czélra nem vezet. A magyar nemzetnek millióit nem lehet legyilkolni ; és ha elvész, csak öngyávasága által veszhet el. Hasztalan minden kecsegtetés : ha nem védelmezi magát a nemzet, ha nem áll fel, mint egy ferfiu, ugy meg fog halni gyalázatosan ; ellenben, ha védeni fogja magát, akkor megél! Fogja-e ezt tenni? (A képviselők e szavakra, székeikről felugorva, egy hanggal kiáltják : « fogja! ») Ha fogja, akkor esküszöm az örökkévaló istenre, hogy akár én, akár ki a kormányon, megmenti a hazát. De ha nem teszi, akkor tessék leütni még ma fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát! »

A kepviselők e szónoklat folytában annyira felmelegedtek, hogy midőn őket Kossuth némi határozatok hozatalára, s különösen arra szólította fel, hogy a harcznak utósó perczéig együtt maradjanak, a képviselők, felállva, esküre emelt kezekkel, a legnagyobb lelkesedéssel egyhangúlag kiáltanák : « együtt maradunk! » — és azonnal következő határozatokat alkotának :

A képviselő ház első határzatai Debreczenben.

« 1. Hogy miután a magyar nemzet nem új jogok megnyerése, hanem csupán királyi esküvel is biztosított s most hitszegőleg fegyveresen megtámadott ezred éves országos létele, önállása s alkotmányosságának megvédése végett kényszerűl az önfentartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellentállani : — a nemzet országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utósó emberig, utósó csepp vérig tovább is védelmezni fogja.

« 2. Ezen határozat kihirdetése napjától mind azok, kik a harczban gyáván megfutamlanak, főkép a tisztek, mint hazaárulók, halállal fognak büntettetni.

« 3. A kormány fő gondjai közé számítsa ügyelni, hogy a hadjáratok által a nép mennél kevesebb terhet érezzen ; min-

den zsarolás, bár ki követné is el, halállal büntetést huzandván maga után. 1849. Jan.

« 4. Mind azt, mit a nép kiszolgáltat, a kormány vagy adó fejében fogadja el, vagy kész pénzben fizesse ki; és a mennyiben az álladalom pénzereje a tüstönti kész fizetést itt ott nem engedné : a képviselő ház ezennel ünnepélyesen fogadja, s ezen kötelezést a nemzeti becsület ótalma alá helyezi, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az álladalom részére történt minden bármi nemű kiszolgáltatás törvényes kamatokkal együtt meg fog teríttetni. »

A képviselőket ezen gyülésen látva, s határzataikat hallva, azt hitte volna az ember, hogy az ügyek állapota már alapos reményre jogosít fel a győzedelem iránt, s valamennyinek keblében bátorság és bizodalom váltotta fel az imént mutatkozott csüggedést és levertséget. Ki azonban a kedélyek hangulatát közelebbről vizsgálta, nem maradt kétsége, hogy a bátorság és bizodalom külszine alatt még egyre aggodalom és reménytelenség gyötri a hazafiakat. Az elszántság, sokakban nem hiányzott ugyan; de annak inkább kétségbeesés, mint remény és bizodalom volt forrása. A szónok lelkesitő szavai pillanatnyilag felmelegíthették ugyan a kebleket; de a szomorú valóság, mely minden felől csak veszedelmeket tüntetett fel, hamar szétoszlatta ismét a jobb jövőnek ábrándképeit, s még komorabb bánatba sülyeszté a hazafiakat. Magán Kossuth beszédjén is, bár, hogy gyulaszszon, az indulat lángját vegyíté szavaiba, a legmélyebb aggodalom, a nemzet igaz ügyének féltése, s a kétségbeesés elszántsága szövődik keresztül. Az isten és a nemzet ügyének igazságából ügyekszik erőt meríteni, lelkesedést ébreszteni; de a harczra nem a remény lelkesedésével ébreszt, hanem a halálnak különben el nem kerülhető bizonyosságával ösztönöz. « Védelmezze, ugymond, magát a nemzet, hiszen ha elvész sem történik vele rosszabb, mint hogy meghaljon ; — ha nem is a valószinűség, tehát a véletlenségek sorában megtörténhetik, hogy meg-

1849. Jan. maradunk, ha védjük magunkat; de ha megadjuk magunkat, bizonyosan elvesztünk!»

A körülmények veszélyessége.

És valóban e reménytelenségre január közepén még több ok létezett, mint elébb, a Debreczenbe történt futás napjaiban. Akkor a sereg vitéz ellentállásában még erős volt a bizodalom. Most már ez is mindinkább tűnni kezdett, a tapasztalás bizonyitván, hogy a sereget is átalános csüggedés szállotta meg. Kassánál seregünk Schlick előtt megfutamlott; Tiszafürednél, hol a hidfőt egy zászlóalj védte, egy kis osztrák csapat megjelenése azt, kedvező állása daczára, annyira megrettenté, hogy csata nélkül huzódott vissza. Azon tisztek közől, kik elébb a császári seregben szolgáltak; — pedig ezek tették a többséget, s foglalták el a legfőbb rangokat, mind többen átmentek az ellenséghez. A bácskai seregben, melynek nagy része felrendeltetett, a tisztek közől többen kijelentették, hogy a ráczok ellen ugyan készek ezután is küzdeni; de a császári seregek ellen harczolni hajlandók nem lévén, lemondásukat nyujtják be. Maga a hadosztály vezére, gróf Eszterházy Sándor tábornok, meg nem elégedvén a lemondással, alattomos fondorlatok s vesztegetések, igéretek s rettegtetések által ügyekezett elcsábitani az egész hadosztályt, hihetőleg czélt is érendő, ha gróf Vécsey ezredes hazafias erélye, néhány derék tiszt, különösen Lenkey ezredes által támogatva, az árulást meg nem hiusítja. Mint fentebb látók, még a különben hazafias szellemű Kiss Ernő tábornok is nehézségéket gördített a bánsági hadtest felvonulásának elébe, minek következtében viszályok támadtak a seregben, melyeket csak bajjal sikerült az oda küldött alsó házi alelnöknek, Almásy Pálnak, kiegyenlíteni.

Az egy Erdélyt kivéve, hol Bem egy ideig még győzedelmesen haladt dél felé, minden felől vesztett csaták, hátrálások, árulások és viszályok híre érkezett Debreczenbe; és mindenki óránként rettegett ama hír érkeztétől, hogy Windischgrätz a Tiszán áttörve, Debreczent fenyegeti. Perczelnek gyönge, ki-

fáradt s lehangolt serege ütközetbe is alig bocsátkozhatott 1849. Jan.
volna a sokszorta nagyobb császári sereggel. Eddigelé csak pár dandárt küldött Windischgrätz Szolnok felé 's Perczel az előtt is egész Szoboszlóig, Debreczen szomszédságába hátrált.

Mind ezen vészterhes körülmények felett Kossuth s az ügyekbe avatottabbak már Görgeyre sem tekinthettek teljes bizalommal: pedig az ő serege volt a nemzet fegyverejének magköve, melynek hű közremunkálása nélkül egy perczig sem lehetett reményleni a nemzet ügyének diadalát.

Kossuthnak, minden csalódásai közt, melyekben szerencsétlen tapintatu emberismerete elégszer részeltette, Görgeyben már gyanított csalódása fájhatott leginkább. Ő Görgeyt inkább csak alkalmas voltának reményében, mint szerzett érdemeiért, mire még alkalma sem nyilt, emelte fel a vezérletre; s mi több, oly bizodalmat helyezett benne, hogy a képviselő ház előtt becsületszavával állt érette jót, hogy bár mi körülmények közt is híve leend a hazának. Még ugyan nem lehetett Görgey viseletét hűtlenséggel bélyegezni; sőt oly kevés, homályos, bizonytalan volt még e tekintetben az adat, hogy elhirtelenkedett vakmerőség vádja nélkül még jellemezni is alig lehetett a vezér magaviseletét. Azon rejtélyes szerepet azonban, melyet utóbb árulássá fejtett, már ez időben elkezdé játszani a kormány irányában. Kossuth még nem mondott felette ítéletet; de elébbeni bizodalmának szives indulatát már nem ok nélkül borították el a gyanú fellegei. Különösen a moóri csatát illetőleg, azon véleményben volt felőle, hogy azt szándékosan veszteté el Perczellel, őt lehetőleg nem segítvén. Erre vonatkozólag mondja jan. 13-kai beszédében: «És ezután adjon nekünk az isten egyetértést, egyetértést vezéreink között, hogy egyik a másik dicsőségét ne irígyelje, és ne calculálja hogy, ha amazt megsegítem, az lesz Magyarország vezére; ha nem segítem, elvesz népszerűsége».

Azonban, mióta a fővárosból kivonúlt, a moóri ütközet szándékos elvesztésénél még sokkal súlyosabb gyanut is vont

1849. Jan. magára Görgey. Mihelyt Váczra ért, seregének főbb tisztjeit, kikkel bizodalmas viszonyban álla, maga köré gyűjtvén, velők a közelebb teendőkről tanácskozék. E tanácskozás eredménye két nagy fontosságu okmány lőn, melyek az ő neve alatt tétettek közzé. Ezek egyike: Görgey szózata a sereghez; másika: a hadsereg nyilatkozata, a vezérrel egyetemben, a házához és annak kormányához. A kormány ezen okmányokat, a jelen körülmények közt méltán oly veszélyeseknek tartá, hogy azokat Debreczenben sokáig mély titok fátyolával ügyekezett elleplezni. A szózat ime következő:

Görgey szózata a sereghez.

«Azon előnyök, melyeket az ellenség túlnyomó ereje a felső dunai hadtest fölött kivívott; nevezetesen pedig a legújabb események, ugy látszik, némelyekben közőlünk, természetes lehangoló befolyásuk által, még azon nemes öntudatot is megingatták, mely a háborúk legigazságosabbikában mindnyájunkat egyesített. Ezen megingatott öntudatot ismét szilárdítani s az által a némileg elcsüggedt bátorságot újra föleleveníteni a vezér első kötelessége.

«Én teljesítem e kötelességet, midőn a feldunai hadtestnek, az ellenség egy mellék erejére czélba vett diversioja által, kedvezőbb fordulatokra nyujtok kilátást. Főkép pedig az által reménylem a hadtest öntudatát emelni, hogy arról, mi eddig történt, valamint arról, minek részünkről megtörténnie kell, itéletemet, meggyőződésemet nyiltan és becsületesen kinyilatkoztatom.

«Én a reám bizott állást elfogadtam, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom. És én ezen állást megtartandom, mig az reám bizva leend, ha bár közőlünk a legjobbak ingadoznának s megvonnák is karjaikat az igaz ügytől.

«Ezen önérzet adja nekem az erőt, az 1848-ki nov. 1-jétől fogva történtek megitélésében saját balfogásaimat leplezetlenül bevallanom, remélve, hogy ez által a hadtestnek a legbiztosabb garantiákat nyujtom arra, hogy a jövőben czélszerűbb rendszabályokhoz nyulandok.

«Én hibáztam, mikor megszűntem a honvédelmi bizottmányt dönthetetlen okokkal arra birni, hogy a határvédelem és határzár szerencsétlen elvét adja fel; mert minden többi megtámadtatások, melyeknek a hadtest önhibáján kivül kitéve volt, egyedül csak onnan eredtek, hogy az előörsi kimerítő fáradalmak közt a hadsereg organisatiója, valamint szaporitása s megszilárdulása csak jámbor óhajok maradának. 1849. Jan.

«Hibáztam, midőn a bicskei fő hadi szálláson, engedelmeskedtem a honvédelmi bizottmány azon parancsának, hogy a hadtestet az első vonalba, Buda alá, visszahuzzam; mert ezen, csak kevéssé indokolt visszavonulás által a hadtest azon kétes világba helyeztetett, mintha az igaz ügy a komoly ütközetet kerülné. Azonban én a parancsot azon hatóságtól nyertem, melyet az ország által választott s V. Ferdinánd királyunk által megerősített magyar felelős hadügyminiszter, Mészáros tábornok is, mint legfelsőbb kormányhatalmat elismert s még folyvást elismer, miután annak megbizásából a tiszai hadtestnek vezérletét az ellenségesen ellenünkbe állított gróf Schlick tábornok ellen maga is elvállalta s aegise alatt még folyvást viszi. És én ezt azon nyugodt öntudattal tehettem, hogy semmi törvénytelenséget nem követek el és a vezényletemre bizott magyar királyi hadtestet sem vezetem hasonló törvénytelenségre, mig a honvédelmi bizottmány önmagát nem desavouirozta.

«Miután azonban január 1-jén 1849-ben, mikor a feldunai hadtest a megparancsolt visszavonulás első vonalában Buda alatt, Hamzsabég, Tárnok, Sóskut és Bia mellett csatakészen állott, a honvédelmi bizottmány, a helyett hogy, hősies kitartás által a veszély közelében, azon bizodalmat igazolta volna, melyet mi annak loyalitásába helyezénk, a fővárost megfoghatlan okból elhagyá s ez által bennünket, és még inkább a tudtunk és beléegyezésünk nélkül az ellenséges sereg fő parancsnokához küldött bizottmányt, tanács és vigasztalan, sőt kétes helyzetnek átadá: akkor nem egyben közőlünk azon

1849. Jan. gyanunak kellett támadni, mintha azon magasságból, mely bennünket, mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit, megillet, azon mélységbe aláztattunk volna le, melyben a közönséges eszközöket önző magán érdekek elérésére sikeresen szokták felkeresni. A nélkül, hogy a honvédelmi bizottmány loyalitását, — bár mennyire megingatta is bennünk a fővárosbóli rögtön eltünése által a benne helyezett bizodalmat, — kétségbe venném: mind a mellett is ezennel kötelességemnek tartom, a hadtestet, hogy azt a minden sorsok legnyomorubbikától, a teljes feloszlástól, megóvjam, felszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, melynek czélja, magunkat mindenek előtt a becsületteljes állásunkat rágalmazó ráfogásoktól megőrizni, komoly megfontolás után vagy mágáévá tegye, vagy eltérő nézetét nyilvánítsa». Görgey tábornok, s. k.

E nyilatkozat pedig következőleg hangzik:

«A királyi magyar feldunai hadtest, melynek magva s értelmisége egykor, mielőtt t. i. a kir. magyar hadügyminiszterium alkotása következtében a magyar ezredek csupán ez alá rendeltettek, az egyesűlt ausztr. hadsereghez tartozott, Magyarország alkotmányos királya akaratának engedelmeskedve, Magyarország alkotmányára esküt mondott; eleinte aztán a nádor főherczeg fővezérlete alatt a Jellasics alatti cs. kir. csapatokkal állíttatott ellenségesen szemközt; s azóta a leggyászosabb politikai zavarok daczára, esküjéhez mindig híven, csak a kir. felelős magyar hadügyminiszter, vagy ez által törvényesnek elismert honvédelmi bizottmány parancsainak engedelmeskedett. Ezen czáfolhatlan tényre támaszkodva, a feldunai hadsereg a leghatározottabban óvást tesz minden oly nemű ráfogások ellen, mintha valaha Magyarországon valamely párt magánérdekeinek szolgált volna, s minden ilynemű híreszteléseket aláváló rágalomnak nyilatkoztat. De épen a megingathatlan hűség ezen czáfolhatlan ténye, melylyel a feldunai hadtest a magyar alkotmány fentartásáért a honvédelmi bizottmány minden rendeleteinek, a kimondhatlan nélkülözések és csalódások da-

ezára, magát alárendelé, feljogosítá a hadtestet annak méltányos várására, hogy a honvédelmi bizottmány legalább egyet lelkiösmeretesen kikerűlend, t. i. a hadtestet nem fogja valamely kétértelmű helyzetbe hozni. 1849. Jan.

«Miután a feldunai hadtest, a honvédelmi bizottmány rendeletére, a határt egy és fél hónapig ritka önfeláldozással a legterhesebb előörsi szolgálat által védte; miután a mosonyi ütközetben a tetemesen nagyobb ellenséges hadsereget győzedelmesen visszanyomta; miután a szerencsétlen győri positiot azon pillanatig rettenthetetlenül megtartá, melyben már az ellenség túlnyomó ereje által jobb oldalán túlszárnyalva volt, s a főváros biztosságára szükséges visszavonulást csak a túlszárnyaló ellenséges hadesttel vívott makacs ütközet által lehetségesíté; miután a nélkül, hogy a dunántúli nép rokonszenvét, melyről annyit álmodoztak, föltalálta, vagy a honvédelmi bizottmány részéről csak a legcsekélyebb is megtétetett volna, hogy az ellenséges nagyobb erő előnyomulása a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zámolyi, ondódi vagy sárkányi utakon gátolva lett volna, — hadtestünk részint a nevezett helyek előtt, részint mögöttük harczkészen tartotta magát, mig az ellenséges jobb szárnynak győzedelmes előhaladása következtében Moóron át, részünkről a martonvásári támadó állást el nem foglaltuk, a honvédelmi bizottmány egyenes parancsára azonban a támadó helyzetből a budai védállásba visszavonulni kényszeríttettünk: akkor a sokat szorongatott hadtestnek csak egy vigasztaló kilátása maradt : egy eldöntő ütközet közvetlen a főváros előtt, és magában a fővárosban.

«A honvédelmi bizottmány rendeleteinek az előtt oly határozott hangja, valamint nyilatkozványai a néphez, feljogositának annak várhatására, hogy az a régen óhajtott s végre bekövetkezett elhatározó perczben egy mindent föllelkesitő erélyt fog kifejteni.

«S mind a helyett, minek történnie kellett, vagy mi történhetett volna, 1849-ki január 1-jén a promontori fő hadi szállásra érkezett :

1849. Jan. «1. azon jelentés, hogy a honvédelmi bizottmány a fővárost elhagyta;

«2. azon rendelet, mely szerint az ugynevezett első vonalon Buda alatt, a tétényi és biai halmokon eldöntő csata vívassék de a nélkül, hogy a hadtest feláldozva, a főváros ágyuztatásnak kitéve legyen; az az : a hadtest, ha a csata elvész, az egyetlen biztos átmenet és az üldöző ellenség daczára, a város védelme nélkül a Duna bal partjára meneküljön;

«3. azon utasítás, hogy egy küldöttség az ellenséges sereg fővezéréhez bocsáttassék.

«Ezen három tény bár melyike elégséges volt volna a hadtest bizalmát a honvédelmi bizottmány férfiaiban megingatni; együtt véve pedig még azon gyanut is kelle ébreszteniök, mintha a hadtest ekkorig — a legszelídebb kifejezéssel élve, — használható, de veszélyes eszköz volt volna gyakorlatlan kezekben.

«Hogy tehát közepette a politikai fondorkodásoknak, melyeknek hazánk különösen a legközelebbi multban kitéve volt, szigorún törvényes állását rendületlenül megtarthassa, a feldunai hadtest ezennel a következő nyilatkozatot bocsátja közre:

«1. A feldunai hadtest hű marad esküjéhez, miszerint Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányát minden külellenség ellen védendi.

«2. Ugyanazon elszántsággal fog azonban a feldunai hadtest mind azok ellen föllépni, kik éretlen respublikai kisérletek által az ország belsejében az alkotmányos királyságot megdönteni ügyekeznek.

«3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, melynél a feldunai hadtest utósó emberig megmarad, magából következik, hogy csupán és egyedül azon parancsnoknak fog engedelmeskedni, melyek a felelős magyar hadügyminisztertől, vagy annak önmaga által nevezett helyettesétől, törvényes uton érkeznek.

«4. Miután a feldunai hadtest, megemlékezve Magyarország alkotmányára letett esküjéről s becsületéről, tökéletes tudattal bir az iránt, hogy mit akar és mit kell tennie: ennél fogva végül kijelenti, hogy az ellenséggel kezdett bármi egyezkedés eredményét csak akkor ismerendi el, ha az egy részről Magyarország azon alkotmányformáját, melyre a hadsereg megeskettetett, más részről a hadtest becsületét is biztosítja. 1849. Jan.

«Kelt Váczon január 5-kén 1849-ben. Görgey Arthur mk.

E nyilatkozatnál semmi, egy elvesztett nagy ütközet sem lehetett volna leverőbb Kossuthra s azokra nézve, kik annak tudomására jutottak; mert nem kevesebb volt ez, mint katonai pártütés az ország kormánya s képviselete ellen. Féktelen elbizakodottságában, gyűlöletében és lenézésében minden polgári hatalom iránt, nemcsak nyiltan megtagadja az engedelmességet a honvédelmi bizottmány iránt; hanem magán a nemzet képviseletén is felül emeli magát és hadtestét, midőn kijelenti, hogy ő az ellenséggel kezdett bármi egyezkedést csak ugy ismeri és fogadja el, ha az 1848-ki alkotmányt s hadteste becsületét biztosítja. Midőn a súlyos csapások által különben is levert nemzetnek egyetértésre volt legnagyobb szüksége: a meghasonlást, viszályt szítogatja azon alaptalan, semmivel sem indokolható vád által, mintha volna párt, mely éretlen respublikai kisérletek által az országban az alkotmányos királyságot megdönteni ügyekeznék; s teszi ezt, csak azért, hogy lázadással határos engedetlenségét némileg indokolhassa.

Egyébiránt mellőzve azon első tekintetre is feltünő képtelenségeket s ellenmondásokat, melyeket ez irat magában foglal; — minők például, hogy ő e válságos perczekben V. Ferdinánd alkotmányos király seregének adja ki hadtestét: holott a király maga forgatta fel az alkotmányt, midőn Jellasicsot, Windischgrätzet az országba küldé; hogy csak a királyi hadügyminiszternek, Mészárosnak fogad engedelmességet: holott a miniszterium már hónapok óta nem létezett, s ő maga is ugyanazon ideiglenes kormány által neveztetett ki hadve-

1849. Jan. zérré, melynek most az engedelmességet felmondja : — csak azon tényleges ártalmat emeljük ki, mely ezen iratokból eredt.

Itt vette kezdetét ama, később annyi bajt okozott veszedelmes irány, mely szerint a hadseregben azon hiedelem fészkelte be magát, hogy annál fogva, mivel az alkotmány megőrzéséért küzd, fel is van jogosítva, magának politikai szerepet igényelni; sőt a kormány lépteit, intézkedéseit birálgatni, s a maga engedelmességét attól feltételezni, a mint a kormány eljárását helyesnek vagy helytelennek látja; és mi még ennél is több, fel volna jogosítva igényelni, hogy a legfőbb hatalom a kormány és a sereg közt legyen felosztva, s a kormány az ellenséggel csak ugy kezdhessen alkut, ha abban a sereg is megegyez. Görgey hadteste ezen nyilatkozat óta valóságos középpontjává, tűzhelyévé lett egy alattomos, ellenséges indulatnak az ország tényleges kormánya ellen. A ki evvel bármi oknál fogva elégületlen volt, Windischgrätz fő hadi szállásán sem találhatott volna több rokonszenvet és pártolót, nem érezhette volna magát kényelmesebben, mint Görgey fő hadi szállásán.

Kossuthban különösen még azért is méltán a legsúlyosabb aggodalmat ébreszthette ezen irat, mivel bár általában szól a honvédelmi bizottmányról, általában vádolja s gáncsolja azt : mégis minthogy a hadügy nem az egész bizottmány, hanem kizárólag általa igazgattaték, egyenesen őt szándékozik sujtani. Ezen kivül, bár világosan nem mondja is ki, eléggé engedi értetni, miképen a hadsereg oly formán vélekedik, mintha ő, Kossuth, eljárásában önzéstől, magán érdekektől vezettetnék, s a törvényes tért a bizottmánynyal együtt elhagyta volna ; minél fogva a sereg a honvédelmi bizottmánytól, mely iránt nyiltan ki is jelenté bizalmatlanságát, különválni szándékoznék.

És valóban is Görgey e pillanattól fogva egészen megszakasztotta összeköttetését a honvédelmi bizottmánynyal ; helyzetéről, működéseiről semmi tudósitást nem tett többé, mint szokott volt eddigelé ; a hozzá küldött ügynököket pedig többnyire durván, néha gúnyosan is utasitá el magától. És ha

Mészárost netalán tudósította is néha szükségeiről egy pár sorral, Kossuthtal s a honvédelmi bizottmánynyal oly annyira került minden érintkezést, hogy Kossuth még egy hónap múlva is azt kényteleníttetett válaszolni e munka szerzőjének, midőn hozzá ügyeink állásáról kérdést intézett: « ha Görgey nem áruló, azon esetben megelégedhetünk az ügyek állásával. » « Görgey közel áll — irja ugyan ő Szeeméréhez, január 19-kén — közel áll az áruló névhez, ha már most is nem az. » És, mi ezen állapot veszélyességét még inkább nevelte: Kossuthnak s a nemzet képviseletének még nem álla hatalmában, a gyanus vezért a seregtől elmozdítani. «Görgey seregével, véleményem szerint, ugy áll a dolog — irá ugyanahhoz jan. 24-n —hogy jó, ha bármi szolgálatot tesz. Gyökeres rendszabályok, minő, például, a vezérváltoztatás, ott katonai lázadást szülne. Ő maga mondja, ha nincs benne bizodalmunk, tegyük őt lehetetlenné; mert másként nem megy. » Mig tehát alkalma lenne vele számolni, kénytelen volt őt tűrni s magát avval vígasztalni, hogy « ha nem is egy az ügyök, de ellenségök közös; s ez ellen, — ha nem is a kormány által képviselt hazai ügy kedvéért, de saját kezére, küzdeni fog. » 1849. Jan.

Görgey, mint a jövő tanusitá, ha nem is egészen ugy, mint tehetségeinél fogva s tiszta honszeretettől vezetve, tudott volna, valóban küzdött is a közös ellenség ellen; s midőn a kormánynyal megint összeköttetésbe lépett, egyedül avval menté ama nyilatkozványát, hogy kénytelen volt ily ellenséges hangon szólni a kormány iránt, különben a régi, félig osztrák szellemű, de egyébiránt jeles tisztek őt tömegesen elhagyták volna. A ki azonban tudta, mily erélylyel s bátorsággal tisztította meg ő a sereget Pozsonyban a rosz érzelmű tisztektől, ebben szintoly hiú mentséget látott, mint azon indokolásban, melyet meghittebbjei előtt később hallatott, hogy miután Kossuth s az országgyülés Pestről elfutott, ő bitét vesztvén, hogy a kormány s országgyülés még valahol összegyűljön, szükségesnek látta, magát a királyi sereg vezére gyanánt mutatni be, hogy legyen kivel léphessen al-

1849. Jan. kudozásba az ellenséges vezér. Egy mélyebb pillantás azonban szenvedélyes jellemébe s későbbi tetteire kétségtelenné teszi, hogy e nyilatkozványra őt részint az elégületlenség önmagával, hogy az ellenséget ütközet nélkül eresztette be a fővárosba, részint az őt katonai dolgokban is vezetni akaró Kossuth elleni gyűlölete, mindenek felett pedig Kossuth s a honvédelmi bizottmány megbuktatásának vágya birta. Ezen nyilatkozat kezdete volt azon engedetlen, daczos, pártoskodó magaviseletének a polgári kormány irányában, melylyel utóbb, még válságosabb pillanatokban, hazáját veszedelembe sodorva, annak valóságos árulójává lett. Windischgrätz már is árulási szándoknak tartá e nyilatkozatot, miként azon követsége tanusítja, melyet, mint utóbb elbeszélők leszünk, hozzá intézett.

Ily szomorú, ily reménytelen volt a nemzeti ügy állapota csaknem egész január folytában: kivülről veszély minden felől a diadalmas ellenségtől; belülről készületlenség, elpártolások, árulások, megszakadás, viszály, kölcsönös bizodalmatlanság s mind ezekből eredt elcsüggedés. Ha január első heteiben Windischgrätz Szolnoknál, Schlick Tokajnál a Tiszán átmenve, — mint könnyen tehetik vala, — Debreczent elfoglalják s a tiszántúli vidéket megszállják, az egymással még semmi összeköttetésben nem volt hadtesteket lefegyverezniök nem volt volna nehéz feladat. Igy néhány hét alatt vége szakad vala a függetlenség harczának; s eszélyes szabályokkal, az ország épségét, nemzeti lételét, alkotmányát kimélő, mérsékelt politikával néhány hónap alatt talán még a kedélyeket is le lehetett volna csöndesíteni. De Windischgrätz sem győzedelmes bevonulásának a fővárosba nem tudta aratni gyümölcseit, sem a mieink készületlenségét, zavart és zilált állapotát felhasználni, sem a kedélyeket megnyugtatni nem értette; sőt azokat önkényes, jogot és igazságot egyaránt sértő zsarnoki szabályai által mind inkább és inkább elkeserítette. És ebben fekszik fő oka annak, hogy a nemzeti függetlenség harcza igazán véve csak azután kezdődött meg, miután az ellenség a fővárossal az ország egy részét megszállotta.

1849. Jan.

Windicsh-grätz eljárása.

Windischgrätz herczeg, császári *alterego*, egyedül Pest elfoglalására épitette reményeit a magyar szabadság elnyomása iránt. Azt hitte, mihelyt Pest, a nemzeti mozgalom tűzhelye, birtokában s az ideiglenes kormány és országgyülés onnan kiűzve van: a nemzeti mozgalom, szivén sujtva, szintugy el lesz fojtva, mint Csehországban Prága, Ausztriában Bécs elfoglalásával történt. E meggyőződésében Pest megszállását tűzte volt ki fő czéljául, semmit sem kételkedvén, hogy a többi, mi az ország lecsöndesitésére még szükséges, néhány, Pestről szétküldött proclamatióra önként is be fog következni, kivált ha néhány csapatot is megindít a hátráló magyar sereg üldözésére. E vélemény helyességéről pedig annál inkább meg volt győződve, mennél könnyebben és saját várakozását is meghaladó gyorsasággal jutott Budapest birtokába. Miként a Pestről szétküldözött nyilatkozatai bizonyítják, azt várta a tábornok, hogy mihelyt Pest elfoglalásának hire az országot bejárja, annak hatóságai a fegyvert azonnal leteszik s hódolatnyilatkozatokkal fogják őt ostromolni. A békekövetségben, melyet az országgyülés hozzá küldött, sem látott ő egyebet, mint kegyelemesdeklést a legyőzött nemzet részéről. Innen magyarázható csak kevély válasza a küldöttséghez; innen fejthető meg, miért maradt Pest elfoglalása után oly sokáig tétlenül, mintha már ideje volt volna borostyánain megpihenni.

Windischgrätz e vélekedése kétségtelenné teszi, hogy ő sem a régibb magyar történetet, sem az ország szerkezetét, sem általában a magyar nemzetet nem ismerte. A történelemben láthatta volna, hogy a mostanihoz hasonló ama számos szabadságharczok, melyek Magyarországon a 17-dik században lefolytak, soha sem voltak bizonyos helyhez kötve; s a török sem semmítette meg Magyarországot az által, hogy fővárosát elfoglalta. A főváros legújabb időkben nagyobb fontossággal birt ugyan a nemzeti életre mint hajdan, s néhány hónap óta a kormánynak és országgyülésnek széke lévén, tűzhelye volt ugyan a nemzeti mozgalomnak; de az ország élete koránt sem függött tőle. Az ország municipalis, lényegileg

1849. Jan. decentralisalt szerkezete, mely a lefolyt századok alatt fő életelve volt a nemzet alkotmányos szabadságának, s mintegy azonosult magával annak politikai életével, bár az új, miniszterialis kormányforma által nem kevéssé meggyöngíttetett, még mindig birt annyi ruganyossággal, hogy a kormány máshonnan szintugy folytathassa a háborút. És a bekövetkezett események bebizonyították, hogy a főváros birtoka a kormányzatnak és hadviselésnek csak anyagi részére, a seregek felszerelésére stb. nézve birt fontossággal; de a kormányt és háborút, bár nagyobb anyagi nehézségekkel, azonban szintannyi erkölcsi erővel máshonnan is mind addig lehetett folytatni, mig csak néhány megye létezett az ideiglenes kormány rendelkezése alatt. Ugyanezen municipalis szerkezetnél fogva történt az is, hogy az ellenséges hadak az ország egyes részeit megszállhatták ugyan; de tulajdonkép csak azt hódították meg, hol időszerint léteztek. Mihelyt a megszálló seregek távoztak, hátok mögött ismét föltámadt a középponti kormánynyal egyező szellemű s ugyanazon czélra törekvő nemzeties megyei hatóság, mely elébb, az anyagi erőnek engedve, vagy más, ellenségtől még ment megyébe költözött, vagy ideiglenesen, mig t. i. működéseit szabadon nem folytathatá, feloszlott. Ily szerkezet mellett csak a nemzeti seregek megsemmitése, vagy minden egyes megyének megszállása által lehetett véget vetni a nemzeti szabadságharcznak.

Azon okok közt, melyeknél fogva Windischgrätz Pest elfoglalásával a szabadságharcz életerét el nem metszette, még az is említendő, hogy a magyar papirpénzt a hadai által megszállott részeken sem tiltotta ki azonnal a forgalomból. Azon érczalapot, melyre az egy és két forintos jegyek kibocsátva voltak, s melyet a magyar kormány a kereskedelmi banknál, hol az letéve létezett, szándékosan hagyott hátra, lefoglalta ugyan Windischgrätz; de az érczérték által fedett jegyeket nyilvános rablás vádja nélkül, ha csak osztrák bankjegyekkel be nem váltá, el sem is tilthatta. Ezekkel együtt forgalomban hagyta pedig hosszabb ideig azon pénzjegyeket is, melyek ily

érczalappal nem birtak. E mulasztás tette aztán lehetővé, 1849. Jan. hogy az osztrák hadak által megszállott vidékekről minden tilalmak daczára is szállíttattak a magyar kormány részére mindennemű felszerelési czikkelyek, melyek nélkül Debreczenben még bajosabban lehetett volna felkészíteni az újonnan toborzott zászlóaljakat.

Alig lehet azonban meghatározni, vajjon e mulasztások gátolták-e inkább az osztrák hatalom megalapitását az országban, vagy Windischgrätz bánásmódja, kibocsátott rendszabályai a megszállott vidékeken. Ha ő azon közönséges elcsüggedésben s reménytelenségben, melybe seregeink örökös hátrálása, a moóri szerencsétlen csata és Pest feladása ejtette a nemzet nagyobb részét, — tekintetbe véve azt is, hogy a nemzet csak kényszerítve, jogainak egyenes megtámadtatása következtében nyult fegyverhez, s a törvényesség tagadhatlanul részén áll, — a nemzet önérzetét kimélve, szelíden lépett volna fel, s a multakra nézve feledést, a jövőre jogtiszteletet, kibékülést hirdet vala: alig lehet kételkedni, hogy igen sokan találkoztak volna, kik a haza függetlenségének megmentése iránt reményöket vesztvén, legalább magok s javaik megmentése végett hajlandók voltak volna, ha talán vérző szívvel is a haza sorsa felett, elfogadni a kibékülésre nyujtott kezet.

De Windischgrätz szelídség és mérséklet helyett hasonló szigorhoz nyult, minőt már elébb Prágában és Bécsben nem süker nélkül gyakorlott. Sem a magyar ügyet, sem a magyarokat nem ismervén, azt hitte, a kiméletlen szigor, legalább külsőleg itt is békét szűlend: arra igen kevély volt, hogy megelőző kimélet és méltánylat által a kedélyeket ügyekezett volna megbékíteni. Mihelyt Pestre érkezett, a parancsnokoknak azonnal a legszigorúbb rendszabályokat küldötte zsinórmértékül a «lázadók» iránti viseletökre nézve, nem kételkedvén, hogy a különben is levert kedélyeket a megfélemlités fogja legbiztosabban letartóztatni a további mozgalmaktól.

Első rendeletei közé tartozott az, mely szerint gróf Batthyáni Lajos volt miniszterelnököt, daczára annak, hogy a

1849. Jan. dynasztia iránt folyton oly loyalitással viseltetett, minőnél nagyobbal az ő helyzetében honárulás bűne nélkül viseltetni alig lehetett, pár óra múlva békekövetségéből való visszatérte után, mondhatni, a nemzetet az uralkodó házzal kibékíteni ügyekező, áldozatteljes működésének közepette, sógorával, gróf Károlyi Györgygyel együtt elfogatta s hadi törvényszék elébe állíttatta; jószágait, valamint gr. Batthyáni Kázméréit is zár alá tétette. Czuczor Gergely jeles költőnket egy költeménye miatt elfogatván, hat évi várfogságra kárhoztatta; a hadi foglyok közől többeket kötélhalálra ítéltetett. Hasonló elfogatások, jószágelkobzások s kivégeztetések történtek mindenütt azon vidékeken, melyeket seregei megszállottak; s nem volt megye, hol ily sors többeket nem ért volna. A megszállott részeket minden irányban mozgó csapatok kalandozták be, melyek az ostromállapot foganatbavételén kivül a fegyvereket beszedték, a nemzeti mozgalomban tevékenyebb részt vett hazafiakat magokkal fogva vitték, kiknek megitélésére aztán Windischgrätz Pesten egy középponti vizsgáló bizottmányt állított fel. Azok ellen, kiket ekként elfogni nem sikerűlt, a hatóságokhoz küldött rendeletei által valóságos vadászatot tartatott, köröztetvén egyszersmind személyes leirásaikat. A vádaskodásnak, a magán szenvedélyek, gyűlölet, boszu játékának ily módon tágas tér nyittatott. Az elfogatások mind számosabbakká lőnnek; a börtönök kevés idő alatt megteltek; a pesti és pozsonyi vértörvényszékek pedig megkezdették szomorú működéseiket.

Hasonlóképen bánt el Windischgrätz a katonai egyénekkel is. A cs. kir. seregben szolgált s utóbb a magyar zászlók alatt állott katonáknak, ha visszatérnének, az őrmestertől lefelé közbocsánatot igért ugyan január 12-kei nyilatkozatában; a tiszteket azonban, magok igazolása végett, a vizsgáló bizottmány elébe utasította. E bizottmány mindazáltal oly szigorún bánt a magokat jelentőkkel, hogy azok nem sok követőkre találtak. Hrabovszky altábornagy, kit Ferdinánd király saját kézirata által utasított engedelmességre

a magyar miniszterium iránt, s nevezett ki Horvátországba bistosnak a «felségsértő bán» megbüntetésére, bár az október 3-kai manifestumok óta részt semmiben sem vett —, hasonlókép Móga altábornagy, kinek maga István főherczeg adta át a sereg vezérletét, rangjától s rendjeleitől megfosztatott s börtönbe vettetett. Gróf Lázár György, báró Wiedersperg Alajos kötélhalálra itéltettek, és csak azért *kegyelmeztettek meg* vasban töltendő tiz évi várfogságra, mivel magokat önként jelentették fel. Szöll őrnagy, a tiroli önkéntes vadászcsapat parancsnoka, ki január elején szinte Pesten maradt, agyonlövetett stb. stb. És a mit tett Windischgrätz Pesten és a Duna vidékén, azt tette Schlick Kassán, Puchner Erdélyben, a temesvári tábornokok a seregeinktől elhagyott bánságban. 1849. Jan.

E bánásmódnak természetes következése lőn, hogy mind azok, kik eddigelé bár mily csekély részt vettek a nemzeti jogok védelmében, azontúl még szorosabban csatlakoztak a nemzeti zászlókhoz; kiben a remény bátorsága hiányzott, a kétségbeesés bátorsága ébredt föl az élethalál-harczra. Érezni kezdé minden hazafi Kossuth szavainak igazságát, miszerint «ha megadjuk magunkat, ugy bizonyosan elvesztünk; de ha védjük magunkat, ugy tán mégis megmaradunk.» Visszahatás Windischgrätz eljárása ellen.

A hírek, melyek a császári *alterego* e méltatlan, zsarnoki eljárásáról a meg nem szállott vidékekre naponként érkeztek, a csüggetegség helyett, mit az első napokban okoztak, mind mélyebb elkeseredést s evvel együtt elszántságot, bátorságot ébresztettek. A nemzet lassanként meggyőződött, hogy védenie kell magát, ha élni akar. És a visszatért önbizodalom a nemzetben s kormányban bámulatos ruganyosságot fejtett ki, s általános lelkesedést ébresztett, mely félig-meddig már maga is bizonyossá tette a győzedelmet. Igy például Debreczen polgárai azon hírre, hogy az ellenség a Tiszán átkelt, fegyverre szóllíttatván, pár óra alatt hét-nyolcz ezeren fegyverben gyűltek össze a város alatti mezőn s megesküdtek

1849. Jan. győzni vagy halni a haza szent ügyéért. Midőn a bánságból a seregek öszpontositás végett kivonattak, Szeged és Szabadka polgárai a császári tisztek által vezetett szerbek és végvidékiek számra nézve sokkal nagyobb támadó seregeit hősileg visszaverték városuktól. Hasonló példáit adta a nép másutt is csaknem mindenütt önfeláldozási készségének tűzhelyei, hazája védelmében.

Az újonczok mindenfelé oly buzgalommal állíttattak ki, hogy január végeig már 70 honvéd s tiz huszár zászlóalj állott fegyverben, s mások alakuló félben léteztek. A Tisza vidéki megyék az országgyülésileg megajánlott 200 ezer katonából reájok eső illetőségen felül gyalog és lovas önkéntes csapatokat állitottak ki, melyek hosszabb időre, némelyek a háború végeiglen ajánlották fel szolgálataikat. A községek harangjaikat szedték le tornyaikról s küldték Debreczenbe és Nagyváradra, hogy belőlök a kormány ágyukat öntessen. A népet egy minden egyebet háttérbe toló harczias szellem szállotta meg, miszerint gyalázatnak kezdett tartatni, magát a haza védelmének kötelessége alól bár mi ürügy alatt kivonni. Az apák és anyák magok küldötték fiaikat a zászlók alá; és nem egy családot lehetett számítani, melynek három-négy fia állott fegyverben.

E mellett a nép a beszállásolást, fuvarozást s egyéb terheit a háborúviselésnek oly készséggel teljesíté, hogy azok miatt ritkaság volt panaszt hallani ajkairol. Még a nők is vetélkedni kezdtek a férfiakkal hazaszeretetben. Minden városban, minden megyében nőegyesületek támadtak, melyeknek czélja volt, a hadsereget fehérneműkkel, a tábori kórházakat ágyakkal, tépéssel és kötelék-szalagokkal ellátni. E nép valóban nagy, bámulandó volt hazaszeretetében.

Nem kevesebb elszántságot s önfeláldozási készséget tanusitott a nép azon részeken is, melyeket az ellenség megszállott. Dunántúl a pilisi, vértesi s bakonyi erdős hegységek közt számos guerilla csapatok alakultak, melyek az ellenség egyes kisebb csapatait több ízben megsemmisitették, fegyver- s élelem-

szer-szállitmányait lefoglalták; midőn pedig megbüntetésökre nagyobb erő küldetett, rögtön tűzhelyeikhez oszlottak szét, első kedvező alkalommal ismét összegyűlendők újabb támadásra. A nép még ott is, hol tisztviselőitől, vezéreitől gyáván elhagyatott, állhatatosan megőrzé keblében hazája iránti hűségét. Daczára a szigorú ostromállapotnak népgyüléseket tartott. A vidéket megszállott Nugent tábornok azon rendeletei, miszerint minden hatóságtól hódolati nyilatkozványt követelt Ferencz-József iránt, vagy válasz nélkül hagyattak, vagy, ha a nép kénytelen lőn engedni az erőnek, oly száraz vagy kétértelmű nyilatkozatok küldettek be, melyekből nem a hűség, hanem csak az erőszak által kicsikart kényszerűség szava szólott. Tolna megye, melynek élén a derék Sztánkovánszky Imre főispán állott, Nugent hódolati parancsára Szegszárdon tartott gyüléséből oly választ küldött hozzá, miszerint «ha Ferencz-József az 1848-ki törvények megtartására megesküszik, s magát az ország által megkoronáztatja, akkor őt elismerik királynak.» E határozatot pedig nem egyedül a régi nemes rendek, hanem a több ezernyi főre gyűlt nép alkotta oly elhatározással, hogy ha Nugent e miatt katonaságot küld a megyére, ezt fegyverrel utasítják vissza, hazaárulónak nyilatkoztatván mindenkit, ki magát az ellenségnek védelem nélkül, gyáván feladja. 1849. Jan.

És valóban a nép még ott is, hol az értelmesebb osztályokból kevesen álltak élén, a mennyire csak lehetett, erőt erővel torlott vissza. Hol ereje a fegyveres ellentállásra hiányzott, passiv ellentállással nehezítette az ellenség előhaladását az ország meghóditásában. Az ellenségnek élelem- és fuvar-kiszolgáltatását illető rendeletei többnyire teljesíttetlenül hagyattak, ugy hogy a hol az czélt akart érni, oda fegyveres erőt kényteleníttetett küldeni. Hasztalan hirdette hazug lapjai által, hogy Görgey magát megadta; Perczelt, Mészárost, Klapkát a császári seregek megsemmítették; Komárom magát tovább nem tarthatván, a feladás iránt alkudozik; hogy a magyaroknak sem élelmök sem lőszerök nincs; hogy a debreczeni ország-

1849. Jan. gyülés hódolatát nyilatkoztatván, szétoszlott; Kossuth, Bem s mások megszöktek, de Galicziában elfogattak; hasztalan közlé a zágrábi lap Kossuthnak még bucsuszózatát is a nemzethez : mind ez nem volt képes lehangolni a derék népet; s bár az ügyek valódi állásáról mit sem tudott, megingathatlan maradt győzedelmi hitében s hazafiui lelkesedésében. E nép valóban nagy, bámulandó volt haza- és szabadságszeretetében.

Az ellenség hibáiból, mulasztásaiból, s a Tisza mögött szaporodó nemzeti haderő növekedéséből merített remény, önbizodalom és bátorság visszatértével a szerencse is mindinkább visszatérni kezdett fegyvereinkhez. Bem volt az első, ki Erdélyben, mint már részben elbeszéltük, részben alább beszélendjük el, genialis hadjárata által a szerencsét lekötötte a magyar zászlókhoz. Majd Perczel és Klapka győzedelmeinek híre futotta meg január végén az országot.

De lássuk már e hadi munkálatokat.

MÁSODIK FEJEZET.

A hadügy szervezése, s első véd- majd támadó működéseink a főváros elveszte után.

Azon hadi tervnek, melyet vezéreink Pesten, a jan. 3-kai tanácskozásban megállapítottak, czélja főleg az volt: hogy a kormány időt nyerjen a Tisza mögött magát szerveznie, a bács-bánsági hadakat és az alakulásban lévő zászlóaljakat öszpontosítani, a hadviselés eszközeit, a pénzsajtókat, lőszergyárakat Debreczenben, Nagy-Váradon rendeznie; és hogy ezek végett az ellenségnek Pest körül létező fő hadereje megosztassék s a Tiszától elvonassék. 1849. Jan.

A terv kivánat szerint sikerűlt. Windischgrätz január 6-kán hirét vévén, hogy Görgey Vácz felé indult seregével, Wrbna altábornagyot a következő napon tiz zászlóaljjal, ugyanannyi lovas századdal és 48 ágyuval tüstént üldözésére küldötte. Windischgrätznek, ki Komáromnál is hagyott Ramberg altábornagy alatt egy hadosztályt, s a háta mögött lévő, számos felkelő csapatok által háborgatott többi országrész megfékezése végett is kénytelen volt néhány várost megszállva tartani, Wrbna hadosztályának távozta után még mintegy 18-20 zászlóalja, 30—35 lovas százada és 130 ágyuja maradt Budapesten, mikkel a Tisza felé működhetett volna. Mivel azonban őt azon hiedelem tartá elfogulva, hogy a főváros elfog-

1849. Jan. lalásával, mint Prágánál s Bécsnél történt vala, a forradalom életerét metszette el; s a fővárosból minden erőt kivonni tán nem is volt volna tanácsos: a helyett hogy a Tisza mögé vonult kormányt minden fenmaradt erejével üldözze, megelégedett avval, hogy a Tiszához csak figyelő hadosztályokat küldjön. E végett Ottinger lovas dandára Szolnokon foglalt állomást; Jellasics hadtestének többi osztályai pedig Kecskemét és Nagy-Kőrös felé terjeszkedtek ki, hihetőleg azon szándékkal, hogy Szegeden, Szabadkán keresztül a felkelt szerbeknek nyujtsanak kezet.

Miután Szolnok táján a Tisza bal partjára huzódott Perczel —, Tokajnál pedig Schlick ellen Klapka hadtestei védték a tiszavonalt, kormányunk egyelőre nem látta magát nagyobb veszélytől fenyegetve. Ezen, az ellenség hibájából nyert drága időt tehát, azok mellett, miket már emlitének, főleg véderőnk szaporitására s az összes hadügy szervezésére fordíthatá.

A hadügy szervezése.

A helyes terv s működési egység hiánya éreztetett legégetőbben eddigi hadviselésünkben: ezt kelle tehát mindenekelőtt pótolni. E végett Kossuth legelőbb is a középponti hadigazgatás szervezését fogta munkába. A hadügy élére megint a tokaji táborból visszatért Mészáros tábornok állíttatott, melléje pedig fővezérkari főnökké Vetter tábornok, irodafőnökké báró Stein ezredes neveztetett ki. Ezeknek szakértő vezetése alatt aztán az összes hadügy új, czélszerűbb szervezést, az egymással minden összefüggés nélkül működő hadosztályok új felosztást s elhelyezést nyertek, miszerint aztán egybefüggőleg munkálkodhassanak; szóval határozott terv s egység hozatott hadvezetésünkbe.

Miután Görgey serege jelenleg egészen kivül esett hadügyminiszteriumunk hatásán, ez csak a rendelkezésére álló hadakat vehette figyelembe az új szervezésnél. Elbeszélésünkben egyelőre mi is ezekről szólandunk legelébb, s csak azután térünk vissza Görgey seregére, midőn az összeköttetésbe jött többi hadainkkal. Hogy az ellenségnek sükerrel ellentállni,

s a puszta védelemről időszerűleg támadó munkálatokra lehessen átmenni, első szükségnek mutatkozott mind ezen, rendelkezésére álló hadosztályokat öszpontosítani. Mit Kossuth október óta már többször, de a hadosztályok vezéreinek vonakodása következtében sükeretlenül, sürgetett a bácsbánsági hadak felszállitása, szinte foganatba vétetett. A bánsági sereg Damjanics —, a bácsi gr. Vécsey tábornokok vezérlete alatt január közepén végre utnak indult a közép Tisza felé. Nehogy pedig ennek következtében a felkelt szerbek nagyon is kiterjeszkedjenek, Hadik ezredes vezérlete alatt újoncz zászlóaljakból s nemzetőrökből egy hadtest alkottatott, melynek feladata lőn, a szerbeket Szegedtől, Szabadkától távol tartani. Összes haderőnk aztán a következő hadtestekre osztatott fel: 1849. Jan.

Az I-ső hadtest nevét nyerte a felső Tiszánál Klapka alatt lévő sereg.

A II-dik hadtestté lett a Perczel Mór serege.

A III-dik hadtestet képzék Damjanics és Vécsey utban lévő osztályai.

A IV-dik hadtest nevét nyerték Hadiknak Szegednél és Szabadkánál lévő hadai.

Az V-diket tette az Aradvárat ostromló hadtest Gál Miklós alatt.

A VI-dikat alkották Bem hadai Erdélyben.

A VII-dik hadtestnek neveztetett Görgey feldunai serege.

A VIII-dik hadtest volt a komáromi őrsereg.

A IX-dik a péterváradi őrsereg, Bezerédy ezredesnek a vár közelében táborozó osztályával.

Terv szerint az I. II. és III. hadtesteknek, mihelyt ezen utólsó a közép Tiszához érkezik, szintugy a VII-diknek is, ha felvidéki hadjáratából megtérve, a kormány rendelkezése alá esik, — miről azonban, valamint a sereg mozgalmairól is még mit sem tudtak Debreczenben —, egy fő hadsereggé kell vala alakulnia, mely aztán egy ügyes fővezér alatt támadó munkálatokat kezdjen a császáriak ellen.

1849. Jan. De, ki légyen az egyéniség, kire ezen öszpontosulandó, mindenesetre tekintélyes haderő fővezérletét a győzedelem reményével bízni lehessen? Ez volt a kérdések kérdése. Mészáros, a mily hasznos egyéniség volt több tekintetből a hadügyminiszterium élén, szintoly ügyetlennek és szerencsétlennek bizonyította be magát, személyes bátorsága daczára, a csatatéren. Vetter, kiben a készültség nem hiányzott, a hadak bizodalmát nem birta; s önmaga sem akarta elvállalni a fővezérletet, midőn avval a pesti hadi tanácsban megkináltatott. Görgeyben, ki arra legalkalmasb lett volna, a váczi nyilatkozvány óta Kossuth méltán elvesztette bizodalmát. Damjanics a szerbek ellen szép győzedelmeket vívott ki, de oly képességnek még nem adta próbáit, hogy bízni lehetett volna benne, miképen a császári rendes hadak ellen is győzedelemre vezetend egy nagyobb hadsereget; különben is egyike volt a rangban legifjabb tábornokoknak. Többi alvezéreink közől is egy sem tűntette még ki magát annyira, hogy bizalommal lehetett volna kezébe adni a fővezéri botot.

Ezen tekintetek már deczember elején arra birták Kossuthot, hogy egy idegen, próbált hadvezért hívjon be seregeink fővezérletére. Választása a Párisban lakó Dembinski Henrik lengyel tábornokra esett, ki, már 1812-ben is katona, részt vett vala, bár még alárendelt helyzetben I. Napoleon muszkaországi hadjáratában; az 1830-ki lengyel felkelés alkalmával pedig egyike volt a jelesebb hadvezéreknek. Kossuth őt gr. Teleki László, Párisban lévő követünk által szólíttatá fel a magyar ügy szolgálatára; s Dembinski, ki szabadságharczunkból, ha az szerencsésen végződnék, saját leigázott hazája felszabaditására is nagy reményeket merített vala, elfogadta a meghivást. Teleki László deczember 21-kén kötötte meg vele a szerződést, mely szerint Dembinski, bár kijelenté, hogy a fővezérletet, melyet, ugymond, nem lát helyesnek egy idegen kezében, nem vállalja el, kész azonban szolgálni a magyar ügyet oly feltétel alatt, hogy altábornagyi rangja ismertessék el, s más vezérnek ne legyen alárendelve;

mellette pedig Brzozowski a táborkarban őrnagygyá neveztessék. 1849. Jan.

Dembinski január 20-ka táján érkezett meg Debreczenben. Kossuth őt, már azon reményben is, hogy szintazonképen fogja ő is igazolni a lengyel felkelésben szerzett hadvezéri hírnevét, mint igazolja azt akkori fegyvertársa Bem, az oly fényesen megkezdett erdélyi hadjáratában, — azonnal kitűzte seregeink fővezérletére. Kineveztetése azonban egyelőre kettejök titka maradt; Kossuth azt, nehogy némely alvezéreink eleve is gyanítható érzékenységét idő előtt felébreszsze, csak akkorra akarta halasztani, midőn a négy hadtest, melyből a fősereg képezése terveztetett, tényleg öszpontosúlva leend. Ekkorra halasztatott közzététele a hadsereg egy újabb tagolásának is, melyet az új fővezér állása a seregben látszék szükségelni.

De lássuk már, mit míveltek addig is külön harcztéreiken, Görgey, Klapka és Perczel egymástól még független hadtestei.

Görgey felvidéki hadjárata.

Görgey Arthur, a január 3-kán Pesten tartott haditanács munkálati terve szerint azon feladatot nyerte, hogy hadtestével, mely, miután abból néhány zászlóaljat a Tisza felé vonuló Perczelnek adott át, mintegy 16,000 emberből állott, — a Duna bal partján működjék, s ott addig foglalkodtassa az ellenséget, mig a Tisza mögött minden haderő öszpontosíttatik Windischgrätz ellen. Addig a körülmények szerint vagy Komáromot mentse fel az ostrom alól; vagy az ellenség egyes osztályait, névszerint a Lipótvárat ostromló Simunicsot, verje meg; vagy ha erre alkalma nem lenne s nagyobb ellenséges erőtől fenyegettetnék, mint a milyennek megfelelni képes; a felvidéken maradt kisebb nagyobb csapatokat, különösen Beniczky Lajos mozgó hadát s a kiállított újonczokat seregéhez kapcsolván, a bányavárosokon keresztül, hol ismét az arany-, ezüst- s más ércz-készleteket kellend megmenteni, a Kárpátok alján csatlakozzék a tiszai hadakhoz.

1849. Jan. E nagy feladatot Görgey oly ügyességgel fejtette meg hogy, bár nagyobb csatákat e hadjárat alatt nem vívott, mégis ez által alapította meg hadvezéri hirét és szerezte magának azon népszerűséget és fontosságot a hazában, melynél fogva Kossuth mellett azontúl ő lett a legkitűnőbb egyéniség, s az egyik sarkpont, mely körül forgott szabadságharczunk története.

Midőn az osztrák had január 5-kén Pestet megszállotta, Görgey már Váczon volt seregével. Itt bocsátotta ki azon fentebb idézett, kétes irányu nyilatkozványt, mely által annyi gyanut ébresztett maga ellen s rejtélyes, vakmerő játékában a haza sorsával első kártyáját adta ki a polgári hatalom élén álló Kossuth irányában.

Az osztrák hadak, melyeket Windischgrätz Wrbna s az őt pár nap múlva felváltott Csorics altábornagy alatt üldözésére küldött, Hont megyében, Ipolyság táján érték őt utól. Görgey ugyanis Váczról Nagy-Szombat és Lipótvár felé vette irányát, szándéka lévén az e várat ostromló Simunics altábornagy seregét megtámadni. Január 10-kén jobb szárnya már Verebélyig, bal szárnya e várostól pár mérföldnyire a Zsitva folyamig, a közép pedig Léváig jutott, midőn az Ipolyságon maradt s onnan épen kiindulni készülő hátvédét Csorics megtámadta. Guyon ezredes, utóhadunk parancsnoka, ütközetet elfogadni gyönge lévén, folyton csatázva Szántóig, onnan Varsányig nyomult előre a többi hadosztályok után.

E támadás megérteté Görgeyvel, hogy Windischgrätz seregeinek egy része nyomában jár; minél fogva két tűz közé jutás veszélye nélkül a Lipótvárat ostromló Simunics ellen többé nem intézheti hadjáratát; de egyszersmind megérteté vele azt is, hogy visszavonulásának egyik czélja, a császáriak fő erejének eltávolitása a Tiszától, már el van érve. Nehogy tehát Csorics Ipolyságról Báthon vagy Németin keresztül őt a bányavárosokban megelőzze, elébbi tervét, mely szerint Simunicsot akarta megtámadni, feladván, Leváról a bányavárosokba csapott át. E határozatra még az is indítá őt, hogy serege téli hadjáratra igen hiányosan volt ellátva ruházattal; remélé pe-

dig, hogy a bányavárosokban huzamosabban tarthatja fenn magát, s elég időt nyerhet a Váczról magával vitt posztó- és bőrkészletből seregét a szükségesekkel elláthatni. 1849. Jan.

Január 14-kén már az egész hadtest a bányavárosok kerületében létezett. E napon érkezett Selmeczre, hol Görgey fő hadi szállását tartá, egy futár Debreczenből, ki neki Kossuthtól pénzt s egy levelet hozott, melyben ez őt a váczi nyilatkozvány veszélyes ösvényétől barátságosan óva inté. A futár egyszersmind a hadügyminiszteriumtól is hozott rendeletet, mely által oda utasíttatik, hogy a bányavárosokból Kassa felé, Schlick háta mögé forduljon, ki miután seregünket Kassánál másodszor is megverte, jelenleg Tokaj felé, Klapka hadteste ellen készül működni.

Görgeynek lehetetlen volt be nem látnia a fontosságot, melylyel a tiszavonal biztossága bir a nemzeti harcz folytathatására s az előnyt, mely ügyünkre háramlik, ha Schlick, két tűz közé fogatván, megveretik, s a felvidék minden ellenségtől megtisztíttatik. De ő, még folyton azon daczos lélekhangulatban, melyből váczi nyilatkozványa származott, daczára mind amaz érveknek s ellenére annak is, hogy nyilatkozványában a hadügyminiszter iránt engedelmességet igért, a rendeletet nem vette figyelembe; hanem megmaradt határozatánál, hogy huzamosabban a bányavárosokban időzik, s hadtestének négy osztályát azonnal téli szállásokra osztotta fel. Aulich osztályának Körmöczöt, Perket és Sz.-Keresztet; Kmety ezredesének Beszterczebányát s vidékét; Pillerének Szalatnyát és Zólyomot; Guyon ezredesének végre Selmeczet és Zsarnóczot rendelte állomásul. Egyszersmind a hadtest tanyáira vezető szorosokat eltorlaszoltatá.

Az okok, melyekkel ezen engedetlenségét elpalástolni ügyekezett, — hogy seregét téli ruházattal jobban el kell látnia, hogy a bányavárosok ezen felül is sok hasznos felszerelési anyagot nyujtanak, hogy ezek kerületében nagy sükerrel újonczozhat, — nem voltak ugyan alaptalanok; de engedetlenségének fő oka bizonyosan még sem ezekben, hanem foly-

1849. Jan. ton boszus, csökönös indulatában s abban feküdt, hogy Kossuth befolyási körétől, a męddig csak általában lehete, távol maradni ügyekezett.

A körülmények hatalma azonban rövid időn kijátszá szándokait. Galicziából a jablonkai szoroson a hónap elején egy újabb császári hadosztály is tört be Götz tábornok alatt, s Beniczky Lajos mozgó csapatát megnyomván, Privigyének tartott. Ezen kivül Simunics is, Csorics felszólitására, felhagyván ideiglen Lipótvár ostromával szinte, a bányavárosok felé nyomult. E szerint három részről fogta körül az ellenség túlnyomó erővel a bányavárosok kerületét: Götz északról, Simunics nyugotról, Csorics délről. De ennél nem kevesbbé kellemetlen volt Görgeyre nézve fő élelmezési biztosának jan. 17-kén beérkezett jelentése, mely szerint tudatá vele, hogy a bányavárosok kerületében pár napnál tovább lehetetlen elégséges élelmi szereket beszereznie a sereg számára a nélkül, hogy a lakosságot inségre juttassa. Majd az ellenség is minden felől megkezdé támadásait. Görgey tehát kénytelen lőn megváltoztatni elébbi elhatározását.

Götznek éjszakról érkezett hadai kezdték a támadást Körmöczbánya táján. De ezeket Aulich osztálya oly vereséggel verte vissza Stubnyáig, hogy seregünk ezen oldalról többé nem is háborgattatott. Hasonló módon verte szét Kmety is Beszterczebánya táján az ismét betört Hurbán csapatait. De annál inkább nőtt a veszély dél és nyugot felől, honnan Csorics, Simunicstól támogatva, Zsarnócz és Bakabánya felé irányzá hadait. A Zsarnóczon állott gyönge magyar csapat, január 21-kén, a túlnyomó ellenséges erőtől a városból kiszoríttatott. Ugyanaz nap Guyon, ki már két nap óta csatázott az ellenség előhadaival és Windschachtra nyomatott vissza, ezt is elhagyni és Selmeczre vonulni kényszerűlt az ellene működő Wyss és Jablonovszky dandárai előtt. Más nap a Guyon utóhadának fedezésére maga Görgey által Hodricshoz vezetett zászlóalj is vereséget szenvedett. Ugyanekkor Guyon Selmecz-

nél egyszerre két oldalról támadtatván meg, Zólyom felé kényszerült menekülni. 1849. Jan.

Az ellenség ezen erélyes előrenyomulása, melynek következtében Guyon hadosztálya e napokban holtak és sebesekben mintegy 700 embert és tiz ágyut vesztett, arra inditá Görgeyt, hogy seregével végre tova álljon. Az eddigi csaták eredményéből meggyőződvén, hogy oly nagy tért, a milyenen hadteste elhelyezve volt, a három oldalról működő és számára nézve is sokkal erősebb császári sereg ellen megvédnie lehetetlen, Beszterczebányán határozta összevonni mind a négy osztályát.

E szándok már Selmecz elvesztése előtt megérett volt Görgey agyában; az utósó napok szerencsétlen csatái annak végrehajtását múlhatatlanná tették. Azonban mi elébb könnyen végrehajtható volt volna, az most Selmecz és Zsarnócz eleste után csak nagy bajjal lőn kivihető. Mert miután Guyon és Kmety osztályai Zólyomról már megindultak volt Beszterczebánya felé; az ellenség pedig Sz.-Keresztig előre nyomult: Aulich hadosztálya Körmöczbányán nagy veszélybe jutott. Ő eddig győzedelmesen harczolt ugyan Götz dandára ellen; de miután ez Jablonovszky dandárával megerősödött, csekély remény maradt fel arra, hogy Aulich magát Sz.-Kereszt és Zólyom felé keresztül vághassa, kivált miután az idő is megenyhűlvén, a Garan áradásai az utakat a két város közt több helytt elöntötték. Aulichnak tehát, ha osztályát veszélynek kitenni nem akarja, nem maradt egyéb választása, mint egyenesen törni magának utat Körmöczről Beszterczére. De ez sem volt könnyű feladat. Az egyenes közlekedés a két város közt csak egy keskeny, kevéssé járt, téli időben pedig több helytt annyira járhatlan ösvényen vezet a majdnem három ezer lábnyi magas, meredek hegyen keresztül, hogy magok a vidék lakosai, kik néha e különben sokkal rövidebb utat választák, járműveiket pár helytt szétszedni, s darabonként kényteleníttettek átszállítani, hogy tovább haladhassanak. Ezen ösvényen kellett tehát Aulich osztályának ágyuival együtt átvonulnia, hogy a még nagyobb veszélyt elkerűlhesse.

1849. Jan. A súlyos feladatot szerencsésen oldotta meg a derék alvezér. A keskeny ösvényt utászai által s a bányászok segedelmével lehetőleg kiigazíttatá s kiszélesítteté; a hegyháton pedig, mely meredek volta miatt a sereg átkelését lehetlenné tette volna, egy régi, nagy, részint bedőlt bányamenetet ásatott ki s alagut gyanánt 30 öl hosszaságban gerendákkal erősíttetett meg. Ezen alagut a hegy nyugoti oldaláról a keleti lejtőre vezetett; és miután az utat itt is járhatóvá tétette, jan. 24-ke éjjelén seregét, bár mondhatatlan erőfeszitéssel a hegyen át szerencsésen Beszterczebányára vezette, az utakat háta mögött mindenütt lehetőleg elrontatván, az alagutat pedig lőpor segedelmével betemettetvén.

A sereg ekként Beszterczebányán öszpontosítva, annál inkább képessé lett az ellenséget, ha volt volna is alkalma támadásra, visszautasítani, minthogy itt vele Beniczky mozgó csapata és a vidéken kiállított számos újoncz, összesen mintegy 4000 ember egyesűlt. A feladat egy része tehát szerencsésen végre lőn hajtva; de hátra volt annak még egy tetemes része, mert Görgey itt azon újabb utasítást vette a hadügyminisztertől, hogy hadtestével lehetőleg sietve vonuljon Tokaj felé, hol Schlick a tiszavonalt és Debreczent fenyegeti.

Hadmenet a felső Vág- és Garanvölgyön.

Miután a hadtest eddigi mozdulatai által az ellenség nagyobb erejét a Tiszától messze tartóztatá, a hadjárat czélja el lévén érve, Görgeynek semmi ürügye sem lehetett többé, nyilvános engedetlenség nélkül hosszabban időznie a bányavárosokban, hol a szegény hegyi vidéken különben is terhére vált volna az élelmi szerekben nem bővelkedő lakosságnak. Ő tehát, bár nem örömest lépett vissza Kossuth hatásának körébe, végre mégis elhatározta magát engedelmeskedni a hadügyminiszter rendeletének. Miután az ellenségtől, mely Selmecz óta csak két dandárral s több napi járat távolságában követte őt, nem háborgattaték, menetét kényelmesen intézhette el. A vidék szegénysége miatt az élelmi szerekben hadtestét két felé osztá, melyek egyikét, név szerint Aulich és Kmety osztályait,

Beszterczebányáról Rózsahegyen át a felső Vágvölgybe indítá, hogy azon keresztül haladjanak Szepes megyébe; a két más hadosztályt Piller és Guyon ezredesek alatt a Garan völgyében eresztè utnak, melyből aztán a Királyhegyen át szinte Szepes megyébe lépjenek, amazokkal ott egyesülendők. 1849. Jan.

A hadakat mind a két uton a szekereknek végetlen sora követte. A Garanvölgyön több száz szekér a tisztek podgyászain kivül a legkülönneműbb állami s felszerelési anyagokkal, egy ingó fegyvergyárral, ón- és rézkészletekkel s a bányavárosokban bevásárlott gyarmati árukkal, kávéval, czukorral stb. volt megterhelve. Ezek jobbára oly álladalmi javak voltak, melyeket a kormány még Pestről való kivonulása előtt rendelt vala a fővárosba, s most részint már utfélen találtattak, részint tovaszállitás végett voltak itt s ott felhalmozva. A Vágvölgyön keresztül haladó osztályokkal szinte több száz szekéren, a bányavárosokban talált vertpénz s nyers arany-, ezüst- s más becses ércz-készlet takaríttatott el az ellenség elől.

Maga Görgey is ezen utóbbi osztályokkal kelt utra jan. 26-kán Beszterczebányáról; mert ezt még egy némi nehézség várta menetében. A Garanvölgyből ugyanis a Vágvölgybe csak a Sturecz hegyen át lehetett eljutni, mi téli időben nem kevés bajjal járt. A negyedfél ezer lábnyi magas, hóval fedett Stureczen átvezető ut számos hegyi patakokon, iszonyú mélységek mellett kigyódzik a meredek sziklafalak körül. A gyalogságnak csak könnyebb volt haladnia; de a lovasság gyakran leszálni s lovait kézen vezetni kényteleníttetett a sikamlós, szédítő keskeny utakon s hidakon; a tüzérség pedig csak mondhatatlan erőfeszitéssel haladhatott előre ágyuival. A gyalogságból felváltva egész zászlóaljakat kellett kirendelni, hogy a nehéz lövegeket és társzekereket a meredek helyeken előre tolják. Néhol a hidak oly keskenyek voltak, hogy a terjedelmesb járművek csak részben szétszedve juthattak rajtok keresztül. Ekként ezernyi bajjal és nehézséggel küzdve, csak lassan haladhatott felfelé az elláthatlan hosszaságu hadoszlop

1849. Jan. és szekérsor, mozgalmaiban, távolról tekintve, hasonló egy ezernyi tagu óriáskigyóhoz. Az utászok mindenütt elül jártak, hogy az akadályokat, mennyire lehet, egyengessék, elhárítsák; az utóhad ellenben a sereg háta mögött az utakat s hidakat rontotta meg a netalán utánok nyomulni akaró ellenség előtt. Daczára mind ezen rémitő nehézségeknek az ernyedetlen utazók tizenhat órai menetben végre szerencsésen feljutottak a hólepte hegygerinczre. Görgey maga, a hol csak nehézség, baj fordult elő, mindenütt jelen volt, intézkedve, tanácsolva, biztatva s ösztönözve legénységét. De a hegy északi lejtőjén újabb erőfeszitésre volt szükség, hogy a nehéz ágyuk, terhes szekerek a sikamlós, meredek lejtőn baj nélkül lebocsáttassanak. Mind ezen akadályokat legyőzve, későn éjjel valahára lejutottak a hegy tövébe, s a fáradt legénység Alsó-, Felső- és Közép-Revucza helységekben vőn éji szállást. A legnagyobb nehézség le volt győzve; további menetökben a felső Vág- és Poprádvölgyön hasonló nagyszerű akadályokkal nem kellett küzködniök.

A másik két osztálynak a Garanvölgyön könnyebb volt az utja s csak Gömör és Szepes megyék határain, a Királyhegyen átmentében, kellett némi nehézségekkel bajlódnia. S ekként február elején mind a négy hadosztály szerencsésen megérkezett Szepes megyébe, s Lőcsén, honnan Schlicknek egy vigyázó csapatát elűzték, és vidékén pihenték ki a kiállott viszontagságokat. A tisztikar febr. 5-kén, Görgey születése napján, Lőcse nővilágában sokáig emlékezetben maradt, fényes tánczvigalmat rendezett.

Mialatt Görgey e nehéz hadmenetét ily szerencsésen végrehajtá, Simunics altábornagy ismét visszatért Lipótvár ostromára, melyben Ordódy ezredes 1360 emberrel őrködék. A vár ugyan semmi tekintetben sem volt felkészülve hosszabb ostromra; mindazáltal kitartó, ügyes vezér alatt pár hónapig megvédhette volna magát. De Ordódy azt már febr. 2-kán feladta az ellenségnek. Az őrség parancsnokával együtt fogolyként vitetett Pozsonyba, hol aztán báró Mednyánszky László

őrnagy s erőditési parancsnok és Gruber kapitány, kik a feladást leginkább ellenzék, a hadi törvényszék által nem sokára kötélhalálra itéltettek. Az itélet azonban, mint alább látandjuk, csak később s más által hajtatott végre. 1849. Jan.

Windischgrätz Pesten, biztosan remélve, hogy Görgeynek elszigetelt s körülfogott hadteste meg fog semmisíttetni, — mi bizonyára nem is volt volna lehetetlen, — január folytában napról napra fenhéjázóbb hadi tudósitások által hirdeté az osztrák sereg győzedelmeit s Görgeynek minden órán várható fegyverletételét. A fizetett vagy rákényszerített lapok vetélkedtek vele a legkülönneműbb koholmányok híresztelésében. Majd azt hirdették, hogy az országgyülés feloszlott; majd hogy, miután Kossuth, Bem és mások megszöktek, hódolatát készül feljelenteni; majd hogy ez vagy ama « lázadó csorda », melyet elébb már többször megsemmisítettnek állitának, végkép szétveretett, Kossuth maga elfogatott. Welden tábornok, Bécs hadi parancsnoka, a január 21-kén közzé tett 17-dik hadi bulletinjében hivatalosan tudatta Európával a debreczeni országgyülés ama határozatát, mely szerint a magyar seregek feloszlatása rendeltetett volna meg.

A mit pedig nyilatkozványaiban hirdetett, hogy Görgey fegyverletétele minden órán várható, azt, miután Csorics az üldöző sereg egy részével Selmeczről visszatért, a hadainkat követő Götz és Jablonovszky dandárnokok tudósitásai pedig nem igen kedvezőleg hangzának, — más uton is ügyekezett elérni Windischgrätz. Midőn Görgey Rózsahegyen tartá fő hadi szállását, Windischgrätz egy követe jelenté nála magát, négy szem közt kivánván vele szólani. Görgey megadta a kivánatot; és a követ közlé vele, miképen a herczeg neki, ha hadtestét a császári zászlók alá vezeti, nemcsak bűnbocsánatot, hanem a monarchia határain belül vagy kivül, mint tetszeni fog, fényes elláttatást biztosít. Miután a követ előadását elvégezte, Görgey néhány főtisztet hívatott a terembe, s közölvén velök a titkos beszélgetés tárgyát, a követnek a váczi nyilatkozvány egy példányát oly válaszszal nyujtá át, hogy vinné

1849. Jan. meg azt küldőjének, ez lévén az ő és seregének ultimatuma. Windischgrätz e kisérletének, melyre ő kétségkivül Görgeynek, árulási szándokra magyarázott, váczi nyilatkozványa által indíttatott, — egy kevésbbé szenvedélyes és cynicus, több erkölcsi érzelmű kedélyre, mint Görgeyé, felette üdves lehetett volna hatása.

E csábitási kisérlet újabban lángra gyulasztá a tisztikar keblében, a váczi nyilatkozvány kibocsátása óta különben is divatossá lett politikai vitatkozásokat s a kormány tetteiben gáncsoskodni szerető szenvedélyt. E szenvedély, melyet példája által Görgey maga folyton élesztgetett, valódi mételyévé lőn e hadtest erkölcsi jellemének. De a fegyelmet különben a szolgálati dolgokban szigorún kezelő vezér példája, elnézése sőt ösztönzése egyébiránt is sok dudvát sarjaztatott fel e hadtest erkölcseiben s társasági viszonyaiban. « Görgey hadteste — igy ir erről jellemrajzaiban Szemere Bertalan [1]) — azon időben egy elszigetelt, senkitől sem függő tábort képezett. Ő maga volt annak korlátlan, független ura. Zászlajára a király nevét tűzte ki, a kinek ép oly kevéssé engedelmeskedett, mint a nemzeti kormánynak. E helyzet nagyon alkalmas volt az ő valódi jellemének kifejtésére; ebben ő minden daczosságával s ellenmondásaival valóban egész különczségében s önkényében vala látható. Ő egy kis katonai kamarillát képezett ki magának; tiszteket nevezett s bocsáta el. A ki elébb nem volt osztrák tiszt, az nem tartozott barátjai közé; ő, a katona, gyűlölé a polgárt és mindenkit a ki nem volt német, nyelvére vagy neveltetésére nézve; hivatalos nyelvvé a németet tette, bár maga a sereg magyarokból álla; az arisztokratákat körébe vonta, az ifju demokratákat üldözte; a pontatlan vagy csaló pénzkezelőt példásan büntette meg, néha akasztófával; máskor viszont ily módon bölcselkedett tisztjei előtt : » Miért ki-

---

[1]) Gr. Ludwig Batthyáni, Arthur Görgey, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem ungarischen Freiheitskriege. Hamburg, 1853. II, 35 kövv.

mélni a pénzt? Ha vesztünk, nem költhetünk eleget, mert a fizetés Ausztria gondja lesz; ha pedig győzünk, akkor bár mennyit pazarlunk is el, mind az csekélység ahhoz képest, a mit nyerünk, t. i. egy szabad, független, adósság nélküli országot.» A ki játszék, azt elkergeté, mert a kártyát kicsapongásnak tartá; de a ki megtakarítani akart, azt maga vonta a játékba, mert állitá, hogy a pénzbirtok megférhetetlen a katonai elhatározottsággal. A kormány eltörlötte volt a testi fenyitést: ő azt megint helyreállította, s a legmíveltebb ifjakat, a kik merő hazafiságból léptek a közkatonák sorába, gyakran puszta szeszélyből megbotoztatá; és midőn ezek egyike azt mondá, hogy inkább lőjék mint verjék meg, őt azonnal agyonlövette. Pestről való kiköltöztekor az ezredi zenészeket hátra hagyta; de utközben megint gyűjte össze zenészeket, s mindenütt, a hol csak negyvennyolcz óráig veszteglett, tánczvigalmakat keszíttetett. Mind ezt ügyesen tudta ő, ha kell vala, indokolni. Ha azt kérdezték tőle, miért e dühös szenvedélye, e mívelt ifjakat, kiknek egy komoly gáncs is elég volna, minden csekélységért botoztatni, azt válaszolá: «Nekem nem elég a lelkesedés, jó ez a harcz hevében, de ezen urakban az épen akkor hiányzik; nincs szükségem lelkesedett, de igen, fegyelmezett legénységre, a hadvezér nem lelkesedés, hanem fegyelem által győz. A ki azt várja, hogy, mielőtt büntetném, bepörlöm, az mehet utjára.» Ha pedig az iránt kérdeztetett, miért tette divatossá a kártyajátékot, akkor az volt válasza: «A tisztnek ne legyen sok gondja, azért jó, ha pénzét eljátsza; a ki pénzt gyűjt, az a jövőre számit s roszul verekedik; a kinek erszénye üres, az a harczban nem gondol kincseire.» És ha kérdezteték, nem tartja-e botrányosnak a vigalmakat, mig a haza pusztíttatik s az ártatlanok ezrei vérzenek el, azt válaszolá: «Nem járunk bucsut, nem vagyunk halotti kiséret, — minek a népet szomorú arczok által a háború iszonyaira emlékeztetni? — lássák, hogy vigak vagyunk, hogy nem tartjuk elveszettnek a hazát; ily hangulatban aztán az ágyudörgés nem halálharang, hanem örömlövöldözés.

1849. Jan.

1849. Jan. A szabadságharcz lehet kegyetlen, véres, pusztító, de szomorúnak nem szabad lennie.

« Ily ügyesen tudá Görgey indokolni tetteit, és még sem lehetett hinni szavainak. Mert mind környezetében, mind saját egész lényében túlnyomólag nyilatkozott a gyűlölet minden ellen, a mi a kormányt s a nemzeti függetlenséget képviselte. Tábora hasonló volt egy kis szigethez, melyben önkényének s a cynicus orgiák egy neménck engedte át magát. Azon országrész sorsa pedig, mely táborhelyéül nem szolgált, egyátaljában nem feküdt szivén. Midőn a bányavárosokon átvonulta után febr. 6-kán Eperjesre érkezett, valószinűleg elcsodálkozott annak hallattára, hogy a nemzeti kormány még létezik s a haza még nincs megigázva. »

De hagyjuk Görgeyt, bálozó tisztjeivel Lőcsén, s lássuk mi történt idő közben a Tiszánál, melyhez, mint egy futár által Klapkának megizente, már ő is közeledni szándékozott, többi hadainkkal ott közreműködendő.

A Tiszánál most két seregünk létezett s védte Debreczent, Nagyváradot s e városokban a nemzeti képviseletet, kormányt s a hadviselésnek azokban létező s készülő eszközeit: egyik, mely Perczel vezérlete alatt vonult ki Budapestről, s a vasut mentében Szolnokra huzódván, a Tiszán átkelt és Kardszagon, Nádudváron és Ujvároson foglalt állomást; a másik pedig, mely január elején Mészáros vezérlete alatt Szikszónál, Kassánál oly szerencsétlenül harczolt s különben Miskolcz körül táborozott. Perczelt sem Szolnokról, sem Tiszafüredről nem háborgatá az ellenség; kétesebb volt a másik hadtest sorsa s ennél fogva Debreczen helyzete.

Schlick ugyanis, miután Mészáros seregét Kassánál január 4-kén megfutamította s Miskolczra visszaűzte, oly kedvező helyzetbe jutott hogy, ha Kassáról Tokajnak fordulva, a Tiszán átkél, Debreczent, Nagyváradot is könnyű szerrel elfoglalhatja; mert Perczel csak január közepe táján rendezhette, említett Kardszag-Ujvárosi vonalán, a hosszu hátrálás által megkuszált seregét. Mészáros Miskolczra érkezvén, hol

szétfutott seregéből alig volt képes négy-öt ezer embert összeszedni, teljesen méltánylá e veszélyt; s átlátván, hogy a Tiszavonal védelme, annál fogva, hogy e folyam mögött kell felkésziteni az újabb zászlóaljakat s előállitani pénzt, lőszert s mind azt, mi a harcz folytathatására szükséges, — szabadságharczunk jövőjére életkérdéssé vált: mihelyt seregében némi rendet alkotott, avval mindjárt Tokaj felé vonult, hol aztán január 12-kén a vezérletet is átadta Klapka György ezredesnek. 1849. Jan.

Klapka György a bécsi tüzériskola növendéke, Görgeyvel együtt a királyi testőrseregben szolgált, honnan 1846-ban főhadnagyi ranggal a karánsebesi határőrezredbe lépett által. Itt azonban lemondását már a következő évben beadta; s midőn aztán 1848-ban az ország kormányát a miniszterium vette át, ennek ajánlotta fel szolgálatát. Egy honvédzászlóaljban őrnagy, eleinte a szerbek ellen harczolt; hol nem sokára a táborvezérkarba vétetvén fel, leginkább csatatervei által tűntette ki magát, minél fogva az év vége felé Pestre, a középponti hadmunkálati iroda vezetésére hivatott fel. Itt vette a kormány rendeletét, mely őt, már ezredest, a Kassánál megvert sereg vezérévé nevezte ki. Klapka György harczai Tokajnál.

Képzettsége a hadi tudományokban, melyet részint a tüzériskolában, részint s még inkább a testőrseregben, melyet akkoron Haller Ferencz tábornok, a testőrség alkapitánya, komolyabb tanulmányokra szorított, — nyert vala, szintugy mint tehetségei Klapkát mindenesetre hasznos egyéniséggé tették egy táborban. Tanulmányaival párosult dús képzelete őt különösen táborvezérkari főnökké képesitették. Hadi tervei, melyeknek készitésével megbízatott, jobbára helyeseknek, gyakorlatiaknak találtattak a szakemberektől; de kevesbbé érdemlé ki ezek dicséretet a seregvezérletben. Az erély, szigor és kitartás, mely Görgeyt a sereg szervezésében, a fegyelem kezelésében s a meghatározott működés végrehajtásában kitűnteté, Klapkában teljesen hiányzott; lágysága,

1849. Jan. mely őt a szigorúbb rendszabályoktól visszatartá, a válságos perczekben nem ritkán gáncsoltatott; határozatlansága s mozgalmas, változékony kedélye nem kevesbbé mint szilárdsághiánya őt a kivitelben nem egyszer ingadozóvá tették s megfosztták a sikertől. A nehéz körülmények közt, a balszerencsében könnyen leveretni engedé magát; de a heves képzelet s a mozgalmas kedély, honnan ez származott, jobbára könnyen s hamar fel is emelte őt levertségéből. Ha a kivitelben is annyi lélekjelenlétet, erélyt s határozottságot, annyi szivósságot és szilárdságot tudott volna kifejteni, a mily helyesek voltak jobbára nézetei a teendőkre nézve: hatása kétség kivül nagy eredményeket mutatott volna fel szabadságharczunkban. De igy is egynémi hasznos szolgálatot tett a hazának; mert helyes nézeteit a tervezésben, a kiviteli erély hiánya mellett is, gyakran pártolta a jó szerencse. Kedvezett ez neki mindjárt most is vezéri pályája kezdetén.

E kedvezést mindenekelőtt abban tapasztalta, hogy Schlick a január 4-kén nyert kassai győzedelme után, két hétig tétlenül vesztegelt. Klapka tehát időt nyert a lehangolt sereget rendezni s a kormánytól küldött újabb erővel megszaporítva, harczképessé alakítani. Midőn Schlick január 19-kén ismét mozogni kezdett, Klapka már kilencz zászlóaljjal, hét lovas századdal és 30 ágyuval összen 10,000 emberrel rendelkezett, melyek Bulharyn, Schultz, Dessewffy Arisztid és Gedeon vezénylete alatt négy dandárra oszlottak. Bulharyn dandárához tartozott a három századot tevő lengyel legio is Thworznicki vezénylete alatt.

Schlick ereje, miután Galicziából némi erősitvényt kapott, ekkoron 8 zászlóaljból, hat lovas századból és 35 ágyuból állott. Mivel azonban ennek egy részét Kassán és Eperjesen kényteleníttetett őrségül hagyni, hogy sükeresen működhessék, Windischgrätztől is erősitést szorgalmazott. A tábornagy január 20-kán Schultzig altábornagyot küldé mintegy öt ezernyi hadosztálylyal segedelmére. Mielőtt azonban az megérkezett, Schlick két dandárral, melyek együtt 6 zászlóaljból,

5 lovas századból és 26 lövegből álltak, ismét megkezdte támadó munkálatát, január 22-kén Sárospatak és Szántó felől törvén hadainkra. 1849. Jan.

Hadaink ekkor, a tetemes szaporodás, a fiatal vezér munkássága s buzdító napi parancsai által hangulatában megjavulva, következő állásban létezének : a jobb szárnyon Schultz dandára Bodrog-Keresztúrt, Kisfaludot — ; a középen Bulharyn dandára Tarczalt tartá elfoglalva ; a balszárnyon Dessewffy még utban vala Szikszóról Tokaj felé, hol Gedeon gyönge dandára a tartalékot képezé.

A támadás Kisfaludnál kezdődött ; hol azonban Schultz hamar visszanyomta az ellenség gyönge osztályát, melylyel Schlick csak a mieink figyelmét akarta elvonni a fő támadástól, mit ő maga Tarczal ellen intézett. A sürű köd miatt csak akkor vétetett észre az ellenség, midőn már Tarczal alatt a mieinkkel szemközt állott, ugy hogy alig dördűltek meg az első ágyuk, az apró lőfegyver ropogása is azonnal megkezdődött. Mint mondók, Tarczalnál csak Bulharyn dandára, összesen mintegy 3000 vitéz állott, mig Schlick 5 zászlóaljat, 4 lovas századot vezetett ellene. De dandárunk közepén a 34-dik zászlóalj, egyike legjobbjainknak, Czakó kapitány, majd Zákó őrnagy vezénylete alatt, megtörhetlen vitézséget fejtett ki, s a számosabb ellenség ismételt támadását meghiusította. Hasonlókép huszáraink is visszaverték az ellenséges lovasság rohamát, melynek parancsnoka is halva maradt a csatatéren. Az ütközet sorsa mindazáltal dandárunk jobb szárnyán dőlt el, hol a lengyel legio a hevesi és abauji önkéntesekkel a tokaji hegy magaslatán foglalt állomást. Schlick e hegy elfoglalására egy zászlóaljat indított Fiedler tábornok alatt, mely egy ideig minden nehézség nélkül haladt felfelé, midőn a sürű ködben rögtön a mieink előtt álla s általok vissza is nyomatott. Fiedler azonban újabban is előre vezeté zászlóalját. Ekkor Thworznicki — miként Klapka maga beszéli el — a köd és harcz okozta zavarban néhányad magával az ellenségre bukkan ; Fiedler tábornok azonnal

1849. Jan. eleibe lovagol, megismerteti magát, kézszoritást váltanak stb. Végre mondja a tábornok, hogy a lengyel legioval két galicziai zászlóalj áll szemben, kik honfitársaikkal nem örömest vívnának meg, s ennek bebizonyitására « fegyvert lábhoz ! » vezényel, kérvén Thworznickit tenne hasonlót. Igy mult el némi idő, mind a ketten meg valának zavarodva ; egyik sem tudta, ki légyen a másik foglya. Ekkor azonban a hevesi önkéntesek, látván, hogy mind tömegesebben gyűlöng az ellenség, tüzet adtak, mi a császáriaktól is viszonoztatván, mind a két fél «árulást» kiálta; a császáriak azonban megint visszanyomattak. Schlick, utóbb még egy harmadik kisérletet is tétetett e magaslatok elfoglalására ; de vitézeink ekkor szuronyszegezve űzték le elleneiket a völgybe. E sükeretlen erőködések után Schlick, ki a köd miatt nem láthatá, hogy mindössze is csak egy dandárral van dolga, bennünket a valónál erősebbnek tartva, Mádra, onnan Tályára vonult vissza.

Más nap Schlick a Kisfalud ellenében álló osztálynak is parancsot külde, hogy Mádon keresztül hozzá csatlakozzék. Schultz, a folyton tartó ködben az ellenség erejét mindjárt meg nem itélhetvén, annak közeledésére Keresztur felé huzódott ; majd azonban meggyőződvén, hogy ennyi erőnek megfelelhet, támadásra vezette dandárát, s az ellenséget Mádra, onnan Tályára kergette. Veszteségünk a két nap alatt körülbelül 100 halottból és sebesűltből állott. Az elsők közt volt Kálnoky kapitány, a 43-dik zászlóalj parancsnoka. Schlick a két napi csatában mintegy 150 embert, köztök 9 tisztet vesztvén, Boldog-Váralja felé huzódott, ott várandó be a Pestről segélyére küldött Schultzig megérkeztét.

Klapka győzött. De, bár győzedelme lelkesedésre hangolta seregét, értesűlvén, hogy a Schlick segedelmére jövő Schultzig jan. 25-kén már Miskolczra érkezett, nem akarta koczkáztatni nyert előnyeit, s 30-kán a Tisza balpartjára tette át táborát, egyedül a Tiszavonal védelmére szorítkozandó. Az átkelés után egy tüzér tiszt, bár parancs nélkül, a hidat is felégette.

Vezérünk számitása helyesnek bizonyult be. Schlick január 31-kén, 5000 fegyveressel megszaporodva, ismét Tokaj előtt állott. Seregünk derèka ekkor Tokajjal szemközt Rakamaznál volt felállítva, s jobb szárnya Szabolcsig és Balsáig, bal szárnya Nagyfaluig és Eszlárig terjeszkedett. Komolyabb ütközetre azonban most nem került a dolog. A hid le lévén égve, az ellenség néhány századot a jégen küldött át, melyek azonban a 34-dik és 43-dik zászlóaljainktól a jégen vissza, Tokaj szélső házsoráig űzettek. Schlick ezután, azért-e mivel a jeget már nem találta elég erősnek egész hadának átszállitására? — csak ágyu s röppentyű ütegeket vonatott a folyam partjára, mit a mieink is utánoztak. Igy folyt a kölcsönös tüzelés estendig, midőn a városban néhány ház granátjainktól kigyúladt; minek következtében Schlick a szűk és tekervényes utczákon már is rekedezni látván társzekereit, egész seregével a közel fekvő Keresztur, Tarczal, Szerencs és Mád városokba huzódott vissza. 1849. Jan.

Mielőtt Schlick e visszavonulásának okát megfejtenők, el kell még beszélnünk, mi történt Perczel hadtestével a közép Tiszánál. Említők már, hogy ő, miután Pestről január elején Szolnokra huzódott, a Tiszán átkelvén, hadtestének rendezése és Debreczen fedezése végett Kardszagtól Nádudváron keresztül Ujvárosig és Tisza-Füredig foglalt állomást. Az ellenség azonban, ki Szolnokot csak Ottinger lovas dandárával, Poroszlót pedig épen nem szállotta meg, nyugton hagyá Debreczent; Perczel tehát elég időt nyert, hadtestét ismét harczképessé tenni. A kormány ott kevés napok alatt 13 zászlóaljra, 14 lovas századra, összesen mintegy 15,000 emberre s 40 ágyura emelte haderejét, melyet aztán ő Répásy, Hertelendy és Kazinczy Lajos vezénylete alatt három dandárra osztott. Perczel hadjárata a közép Tiszánál.

Igy felkészülve Perczel, a kormány rendelete szerint, január 18-kán inditá meg hadtestét Szolnok visszafoglalására, hol Kossuth nem örömest látta a Debreczenbe vezető hidat az ellenség kezében. Miután tehát Répásy dandárát Tisza-Füre-

1849. Jan. den egy nemzetőr csapattal Asbóth alezredes váltotta fel, azt is magához vonván, hadtestét Szolnok felé indítá. Kazinczy dandárának, Tisza-Beőnél átkelve, hátba kell vala fogni az ellenséget, mig maga Perczel, hada zömével Török-Sz.-Miklósról szemben intézendi a támadást. Kazinczy azonban a rosz utak miatt nem jelenhetett meg kiszabott helyére, midőn Perczel Szolnokot 22-kén déltájban megközelítette. Ott, mint mondók, Ottinger lovas dandára táborozott, a bal parti hidfőt csak egy század által őriztetvén. Ez a sürű köd homályában meglepetvén, a hidfőt rövid védelem után feladta s a városba vonult. Ottinger ezután seregünk áttörését a hidon ágyutüzzel ügyekezett meggátolni; de előhadunk ennek daczára is átnyomult a hidon. Mihelyt pedig az első csapatok a városba jutottak, a lakosság is azonnal előszedte eldugott fegyvereit s a padlásokról kezdett lövöldözni az ellenségre; mások kaszákkal s vasvillákkal fegyverkezve csatlakoztak a városba vergődő hadainkhoz. A császáriak körülkeritéstől tartván, a várost sietve hagyták oda s a vasut mellett, az Abony felé nyuló térségen, álltak csatarendbe; de mintegy másfél órai tüzelés után Abony felé hátrálának, néhány halottat hagyván a csatatéren. Vesztesége kétség kivül tetemesb leend vala, ha Kazinczyt a meglágyult időben fölengedett talaj nem késlelteti Abony elfoglalásában, s az ellenség hátráló vonalának elmetszésében.

Seregeinknek e támadó munkálata, bár magában véve csekély fontosságu vala, nagy mozgalmat okozott Budapesten. Windischgrätz, mintha csak most tudta volna meg, hogy e tájon is létezik magyar had, a fővárosban veszteglett seregét rögtön Abony felé indította; más részről Jellasicsot, ki Kecskemét táján létezett, visszahívta, s a Schlick támogatására küldött Schultzig tábornokot is figyelmezteté a veszélyre.

Perczel nem sokáig veszteglett Szolnokon s Abonyban sem találván ellenséget, január 25-kén Czeglédig nyomult előre s Ottingert, ki ott, három gyalog zászlóaljjal megerősödvén, ellentállott, két órai ágyuzás által visszavonulásra kényszerítette s huszárai által Irsáig űzette. A Hunyady- és Lehel-hu-

szárok e csatában jól állták ki első tűzpróbájokat; a csata eldöntésére azonban, mint Szolnoknál ugy itt is, kivált a derék Würtemberg-huszárok tettek legtöbbet. 1849. Jan.

Windischgrätz a czeglédi csata elvesztének hirére, két zászlóaljon kivül valamennyi még Pesten maradt hadait Ottinger segedelmére küldé; maga pedig, miután a Duna jobb partjára hurczolódást rendelt, Üllőre sietett. Itt hallá aztán, hogy Perczel nemcsak Czeglédet, hanem a Tiszán átkelvén, Szolnokot is megint odahagyta; minek következtében egy erős dandárt Szolnokra, egy gyönge csapatot pedig Poroszlóra küldvén, ismét visszatért a fővárosba.

Perczel e rögtön visszavonulásának oka abban feküdt, hogy a czeglédi csata napján Dembinski is megjelent a táborban, s magát fővezérként mutatván be, a hadat Debreczen fedezésére, melyet a kormány tudósitásai szerint Tisza-Füreden keresztül egy nagyobb ellenséges had fenyegetne, visszarendelte. A kormány e tudósitásai léteztek ugyan, de csak az ellenség egy cselfogásán alapultak. A Schlick segedelmére küldött Schultzig ugyanis, ki január 23-kán Kápolnára érkezett, értesűlvén Perczelnek Czegléd felé irányzott mozdulatáról, hogy őt onnan visszatérésre indítsa, szálláskészitőket külde Poroszlóra, kik tiz ezer embernek oda érkeztét jelentenék s e sereg számára élelmi szereket rendelnének. E hírnek oly erős hitelt adott Dembinski, hogy seregét Czeglédről nem is az egyenes uton, hanem biztosság végett a Tisza bal partján rendelte vissza Tisza-Füredre. Perczel azonban e nagy kerület szükségtelenségét vitatá, s az egyenes uton akart Tisza-Füredre menni, hogy onnan Klapkával egyesűljön. Ebből aztán heves szóváltás támadt, minek az lett eredménye, hogy Perczel a hadtest-parancsnokságot letette s Debreczenbe ment. Dembinski ezután a hadat Szolnoknál a Tisza bal partjára vezetvén, s háta mögött a hidat is fölégettetvén, Madaras felé ment Tisza-Furednek; s miután Répásy és Hertelendy dandárait ott hagyta, maga Kazinczy dandárával Polgárig haladt felfelé s

1848. Febr. ott kelt át megint a Tisza jobb partjára, Klapka hadteste felett is átveendő a fővezérletet.

Midőn Dembinski e czéltalan menetek után valahára Szerencsre jutott, nagy változás állott vala be mind a magyar, mind az ellenséges seregek állásában. Schlick, ki január végén Schultzig öt ezernyi hadosztályával megerősödve, 31-kén Klapkát Rakamaznál, de mint már elbeszéltük, sükeretlenül támadta meg, más nap a Hegyaljáról sietve indult vissza Kassára, mert onnan azon tudósitást vette, hogy Görgey a Szepességben van s őt hát mögül fenyegeti.

Branyiszkó megvétele. A hír, mint már tudjuk, nem is volt alaptalan; s annak valóságát Schlick pár nap múlva sajnosan érezte. Görgey, miután a Szepességben hadainak néhány napi nyugvást engedett, megkezdé Schlick elleni hadjáratát. Mióta a magyar hadnak Szepességbe érkezte Schlicknek hírül esett: ő a Branyiszkó hegyét, mely Szepest Sárostól elválasztja s melyen egy szép, kigyózó műuton kell az Eperjesre menni szándékozónak keresztül haladnia, — ágyukkal s néhány század gyalogsággal rakta meg. Görgey a hegy bevételére Guyon hadosztályának adott parancsot, mely a bányavárosokban szenvedett veszteségei után most csak egy nógrádi önkéntes s a 13-dik s 33-dik honvéd-, jobbára a bányavárosokban alakított zászlóaljakból, egy vadász, két utász s ugyanannyi huszár-századból s 24 ágyuból, összesen 3000 emberből álla. Guyon a hegyet február 5-kén déltájban kezdé ostromolni. Újoncz-zászlóaljainkat az ellenség erős helyzetéből több ízben hátrálásra kényszeríté élénk ágyutüzével. Végre Guyon, ki rettenthetlen bátorságának már több ízben fényes tanuságait adta, maga állott a 33-dik zászlóalj élére, s támogatva az oldalt feltörekvő vadászaitól, a kanyargó uton husz erős hegyi állásából egymás után kiverte az ellenséget. Több ágyu szuronyszegezve foglaltatott el, s késő éjjelig mind dühösebb elszántsággal folyt a vérengző harcz. Mintegy éjfél táján az ellenség, utólsó állomásából is kiveretvén, számos holtja és sebese hátrahagyásával, futásnak

eredt. Guyon más nap, 6-kán, minden ellentállás nélkül bevonult Eperjesre. 1849. Febr.

Schlick ekként bár még csak távulról, két tűz közé lőn fogva. Mert Klapka is, mihelyt február 1-jén értesűlt, hogy Schlick Tokajtól egész seregét Kassa felé indította, a Tisza jobb partjára kelt át. Nem kételkedvén, hogy Schlick visszavonultának csak az lehet oka, hogy Görgeytől már hátban fogatott, maga is Kassa felé szándékozott indulni, a Szepességből arra jövendő Görgeynek kezet nyujtandó. És alig szenved kétséget hogy, ha Görgey Eperjesről, Klapka a hegyaljáról haladék nélkül nyomulnak Kassa felé, Schlick seregének nagy részét elvesztette volna. De vezéreink mind a két részről késedelmezének : Görgey tétovából, mely onnan eredt, hogy Schlick helyzetét és szándokait még nem kémlelte ki; Klapka február 5-kéig azon félelemből, nehogy az erősebb Schlicktől cselbe ejtessék, azután pedig Dembinskitől gátolva, ki hozzá február 5-kén azon rendeletet küldé, hogy hadtestével két nap múlva Miskolczon legyen. Klapka felfogása szerint ez annyit tett, mint Görgey hadtestét, melyet Götz és Jablonovszky egész a Szepességig követett, most meg Schlick Kassáról készül megtámadni, a számosabb ellenségnek feláldozni, s a jó alkalmat, mely Schlick mgverésére ajánlkozott, elszalasztani. Ő tehát 6-kán személyesen felkereste szerencsi főhadi szállásán Dembinskit, s nézeteit előadván, kivánta, hogy hadtestével, mely a hozzákapcsolt Kaziнczy osztályával mintegy 14 ezerre növekedett, Schlick után indulhasson.

Mi vitte rá Dembinskit, hogy Miskolcz felé tartson, mindjárt meglátandjuk. Ifju vezéreink állitásai után, kik saját hibáikat is örömest a gyűlölt Dembinskire tolták, a közönségben is divatossá lett Dembinskit gáncsolni a miatt, hogy Schlick 12 ezernyi hadával a mi 30 ezernyi seregeink közől minden vereség nélkül kisikamlott. Az események folyama azonban világosan tanusitá, hogy Dembinski látott helyesen, midőn a Tokajról összesen 14—15 ezernyi egész hadával Kassa felé menni akaró Klapkának hevesebb szóváltás után is

1849. Febr. csak azt engedte meg, hogy egyedül Dessewffy hadosztályával, mintegy öt ezer emberrel s 15 ágyuval nyomúljon Schlick után, mig maga Kazinczy és Máriássy osztályaival csakugyan Miskolczra, onnan Putnokra ment.

A hidas-németi csata. Klapka 7-kén a rendelkezésére hagyott erővel megindult Schlick nyomán s más nap estenden közelítette meg Hidas-Németit, hol az ellenség utóhada a Hernád hidját eltorlaszolva tartá. Klapka azonnal támadást intézett a hid mellett egy erdőcskében lévő ellenségre, kit a derék abauji önkéntesek s a lengyel legio mindjárt az első rohammal a hidra űztek. Most azonban heves ágyu- s puskatűz kezdődött, mely a mieinkben nyilt helyzetöknél fogva jóval nagyobb kárt tett mint a helységben eltorlaszolt ellenségben. Mihelyt azonban sötétedni kezdett, az abauji zászlóalj az ellenségtől meggyujtott hidat is elfoglalta, s miután annak tüze eloltatott, az utánok siető zászlóaljak segedelmével az ellent torlaszai közől is kivervén, Kassa felé űzte.

A bekövetkezett éjen vette hirét Klapka, hogy Görgey Branyiszkót elfoglalta s Eperjesen áll hadaival. És most világosan kitűnt Dembinski helyes pillanata, midőn Klapkának Szerencsen váltig mondá, hogy Schlicket nem Kassán, hol, Görgey és Klapka hadai közt lévén, bizonyosan nem fog veszteglení, hanem Torna, vagy Gömör megyében lehet csak elfogni vagy megverni. Schlick ugyanis, mihelyt a hidas-németi vereségről értesűlt, nehogy két tűz közé szorúljon, hadtestével már 9-kén elhagyta Kassát s közeledő hadaink elől egy mellék uton Torna megyébe vonult. Világosan kitűnt, hogy Schlick elosonását is Görgeyre kell róni, ki belátás hiányából, vagy, mi valószinűbb, rosz akaratból, nehogy t. i. Dembinski fővezérlete alatt, miről már voltak némi, bár még nem hivatalos tudósitásai, valamely fegyvertény jól sikerűljön, — elmulasztá, mit könnyen tehet vala, febr. 8-kán és 9-kén Eperjesről előrenyomulni s a tornai s gömöri országutakat elfoglalni, vagy Schlicket legalább hát mögül szorongatni. Görgey csak 10-kén

vonult be Kassára, hol vele azon éjjel Klapka is személyesen találkozott. A két vezér itt oly tervben egyezett meg, hogy Klapka Schlick üldözésére induljon, Görgey pedig a nyomában járt s már Szepesbe nyomult Götz és Jablonovszki dandárait keresi fel s akadályozza meg a Schlickkel való egyesülésben. De még el sem váltak egymástól vezéreink, midőn Dembinski ismét zavarólag, de megint helyesen, hatott be tervökre, rendelvén, hogy Klapka tüstént Putnok felé tartson, honnan ő a hátráló Schlicket oldalba fogni szándékozik. 1849. Febr.

E parancs még inkább felbőszité vezéreinket Dembinski ellen. Klapka mindemellett is, bár késedezve, engedelmeskedett; Görgey pedig elébbi szándokával felhagyván, maga indított meg, de már későn, két hadosztályt a hátráló Schlick ellen. A kiküldött Guyon és Piller 13-kán Torna délnyugoti szélein, Szén helységnél érte utól az ellenség hátvédét, s azt néhány társzekér s egy csapat gyalog és lovas elfogása után Aggtelek felé, de kitartás nélkül űzte. Azonban Dembinski is sokáig késett, Klapkát várva, Miskolczon. Ő Kazinczy osztályával 13-kán Putnokra érkezvén, onnan másnap oldalt, a Tornaljánál Rimaszombat felé hátráló ellenségre csapott; mivel azonban többi hadai meg nem érkeztek, az egy osztálylyal erélyesebben nem működhetvén, némi ágyuzás után még az nap Putnokra tért vissza. Őt erre azon gyanitás is inditá, hogy Schlick Rimaszombatból Szécsény felé Hatvannak tartand, hogy ott, Windischgrätz seregével egyesűlvén, közösen intézendenek támadást hadaink ellen; miért is aztán a Miskolcz-egri uton szándékozott minden hadait összevonni. —

Február közepe táján tehát már négy hadtestünk jutott egymással összeköttetésbe, s közelgett az idő, midőn azokkal támadólag is lehetend működni az ellenség fő ereje ellen. E hadtestek közől egyelőre csak az I., II. és III-dik, mely Damjanics és Vécsey alatt még utban volt a közép Tisza felé, rendeltetett vala Dembinski fővezérlete alá. Most azonban, miután már Görgey is megérkezett Kassára, idején látta a kormány, Hadaink öszpontositása Dembinski fővezérlete alatt.

1849. Febr. őt hasonlókép a fővezér parancsai alá rendelni. Görgeynek, miképen ő még február 13-kán is tudósitá Dembinskit, az volt szándoka, hogy az őt Szepességbe is követett s most Lőcse táján táborozó Götz és Jablonovszki dandárok ellen működjék. De már a reá következő napon két rendeletet vett a hadügyminiszteriumtól, melyek egyikében tudtára adatik, hogy ő is Dembinski fővezérlete alá van rendelve; másikában pedig közöltetik vele azon intézkedés, mely szerint összes haderőnk, az eddig divatos hadtestek helyett, öt-hat ezer emberből álló csapatokra leszen felosztandó, melyek «hadosztályok» elnevezése alatt külön számokkal jelöltetnének, s egymástól függetlenek, mindannyi egységek gyanánt szolgálnának a fővezér strategiai működéseiben. E szerint tehát az eddigi hadtesteknek, különböző nagyságuk szerint ezentúl két-három egymástól független hadosztályra kell vala szakadniok. Görgey hadteste, mivel létszámáról a kormánynak még nem volt tudomása, egyelőre egészben a «XVI-dik hadosztály» nevet nyerte; majd azonban neki is meghagyatott, hogy seregét három hadosztályra szakaszsza.

A kormány ezen új felosztást avval szerette indokolni, hogy most, midőn nagyobb haderővel fognak megkezdetni a támadó munkálatok, a hadsereg mozgathatóbbá s igy a strategiai czélokra alkalmasabbá válandik 5—6 ezernyi főből álló tagokban, mint az elébbi hadtestekben vala. Ezen indokolás ellen nem lehet ugyan kifogást tenni; kétséget mindazáltal nem szenved, hogy ezen új felosztás behozatalának fő oka abban feküdt, hogy az eddigi hadtestparancsnokok, kivált pedig a váczi nyilatkozvány óta gyanus irányu, daczos, engedetlen Görgey befolyása csökkentessék, az új fővezéré ellenben gyarapíttassék.

Hadtestvezéreink, Görgey, Klapka csak is ezt tartották az új felosztás okának, s vállatvetve törekvének meghiusítani az újitási. Dembinski ugyan mindenkép ügyekezett azt fentartani s keresztülvinni; de ügyekezete amazok törekvésein végre is hajótörést szenvedett. A csökönös Görgey ez ellen mindjárt

Kassán, február 14-kén megindítá ostromát, a következő napi parancsot tévén közzé hadtestében: 1849. Febr.

«A február 12-kén kibocsátott hadügyminiszteri rendelet a felső dunai hadtestet a «magy. királyi XVI-dik hadosztály» elnevezése alatt Dembinski altábornagy fővezérlete alá helyezi. A midőn ezt én az összes XVI-dik hadosztálylyal hivatalosan tudatom, ünnepélyesen felszólítom az alattam álló minden törzs- és főtiszt urakat, hogy ezen látszatos megalázást ugyanazon egykedvűséggel vegyék, a minővel én hadtestparancsnoki önállóságomról lemondok, magamat az országgyülés rendeletének s Dembinski altábornagynak, mint mondják, harczban megőszült érdemes hadvezérnek, önként alávetem».

E napi parancs hangja elegendő volt a tábornok mellett képződött tiszti kamarillának arra, hogy vezérök boszus indulatának a magok részéről zajosabb kifejezést adjanak. A tiszti kar azonnal gyülést tartott, s mindenféle heves nyilatkozatok után a kormány — mint ők azt nevezték, a «debreczeni irkászok» ellen, kijelentette, hogy tovább is csak tábornokuk vezérlete alatt akar szolgálni. E határozatot egy küldöttség mindjárt megvitte Görgeynek, a Debreczenbe küldött Zuber őrnagy pedig a hadügyminiszternek. E vakmerőségre maga a kormány gyöngesége bátorította fel a tiszti kart az által, hogy Görgeyt, mihelyt hatása körébe jutott, a váczi nyilatkozványért kérdőre vonni nem mervén, ezt hallgatással mellőzte. Az idézett napi parancsot Mészáros nem mulasztá el ugyan megróni; de — mint emlékirataiban maga megvallja, «elég hibásan, mivel gyengén s illedelemmel hányta szemére a katonátlan eljárást, sőt még hibásabban jelenté ki neki, hogy felteszi róla, mikép indulatát a haza javáért mérsékelni, s mint hazafi, szolgálatát végezni fogja». A kormány ezen erélytelen, gyönge magatartása nem is maradt eredménytelen: Görgey meggyőződött, hogy őt büntetni nem merik, s mind tovább ment csökönösségében s önfejű daczosságában, mig az által végre hazáját is, mely iránt keblét szeretet nem hevité, örvénybe sodorta. Most azonban egyelőre, mint napi

1849. Febr. parancsából kitűnik, még nem mondta fel ugyan egyenesen az engedelmességet; az mindazáltal határozattá érlelődött lelkében, hogy a « lengyelt », mihelyt reá alkalma nyílik, megbuktatja. E tervébe, pár nap múlva, midőn ő maga Miskolczon, Klapka Harsányban tartá fő hadi szállását, ezen, a fővezérre szinte neheztelő barátját sem mulasztá el belevonni. « Klapka Harsányból — miként Mészáros tanuskodik, minden estve átrándult Miskolczra, Görgeyvel tanakodandó. Általában Klapka délutáni négy órakor a seregtől eltávozni szeretett, annak vezényletét Bulharynnak adván által. Ezen többszöri összejövetelre történt Szemerének — ki mint kormánytag ekkoron szinte Miskolczon időzék, — figyelmeztetése Dembinskihez; mert ekkor még ő is méltánylotta ennek viseletét ».

De nemcsak Klapkával fondorkodott Görgey a fővezér megbuktatására, hanem tiszti kara körében sem mulasztott el semmi alkalmat, melyben gúnyjának mérges fulánkját ellene kibocsáthatá, iránta a bizalmatlanságot, elégületlenséget terjeszthette hadtestében. E szellem aztán a többi hadtestekbe s osztályokba is annál könnyebben s gyorsabban átszivárgott, minthogy azoknak parancsnokai s Görgey közt jobbára baráti viszony létezett, s még a különben mérsékeltebb s a Görgey tiszti karának pártos szellemétől meg nem mételyezett főtisztek közől is többen fájlalták, s nemzeti büszkeségöket sértőnek tekinték azt, hogy a nemzet szabadságharczában egy idegen kezébe van adva a fővezéri bot. Egyébiránt meg kell vallani, Dembinskiben sem léteztek ama szivetnyerő tulajdonok, melyek honfitársát, Bemet, oly kedveltté tették az erdélyi hadseregben. A terveiből soha senkivel, semmit sem közlő, magába zárkózott, magaviseletében a főtisztek iránt hideg, hevességre hajlandó, s haragja kitöréseiben szinte dühös, kiméletlenül sértő, idegen fővezér nem lehetett képes, a tiszti karban maga iránt bizodalmat, tisztelelet, csatlakozást ébreszteni. — De térjünk vissza hadi munkálatainkra.

Dembinski, a tornaljai ágyuharcz után, bizonyosnak tartván, hogy Schlick Rimaszombatból, a legközelebbi uton, Fü-

leken, Pásztón és Hatvanon keresztül Windischgrätz hadaival egyesülend, az Eger-pesti vonalra fordítá fő figyelmét. E végett, bár Görgeytől azon kérdésére, mik legközelebbi szándokai s melyek hadainak mozdulatai? — azon választ vette, hogy ő felső Magyarországot akarja fedni hadaival s mindenekelőtt a Szepességben létező Ramberg hadosztályát (az őt addig üldözött Götz és Jablonovszky dandárait) megtámadni: Dembinski, kinek fővezéri hatósága időközben Görgeyre is kiterjesztetett, azt felelte neki, hogy ideje lévén öszpontosított erővel támadni meg az ellenséget, ő hadtestével Miskolczra vonúljon. A többi hadosztályoknak is oly állomásokat tűzött ki, mikből látszék, hogy az Eger-pesti vonalon, mint hivé, már egyesült Windischgrätz és Schlick ellen akar működni. 1849. Febr.

Ezen irányból azonban még egyszer kizavarta őt Schlick, ki oly formán, mint nálunk Görgey, egyátaljában önkezére szeretett volna működni s mig csak lehetett, mindenkép halasztá az egyesülést Windischgrätzczel. Schlick ugyanis látván, hogy a tornaljai ágyuzás után nem üldöztetik, sőt a magyar hadak visszavonúlnak; s értesűlvén arról is, hogy Klapka hadteste egyedül áll Miskolcz táján: ezt megcsapni óhajtván, Rimaszombatból február 19-kén Putnok felé indult. E mozgalma Dembinskit is arra inditá, hogy részint a Görgeynek Miskolcz felé tartó, részint Klapka hadtestéből néhány osztályt szinte összevonjon Sajó-Sz.-Péteren. S minthogy ez idején történt, Schlick 21-kén, némi csatározás után megint kitért a nagyobb erő elől és gyorsan visszavonult Rimaszombatba.

E hadmozgalom kivánt alkalmat nyujtott Görgeynek, öszszetűzni a « lengyellel. » Dembinski ugyanis a többi közt a Görgey hadtestéhez tartozó Aulich hadosztályát is, mely épen utban volt Forróról Szikszóra, Görgey tudta nélkül Sajó-Sz.-Péterre rendelte. Aulich engedelmeskedett, de jelentést tett Görgeynek. Ez, ki mit sem akart tudni arról, hogy a február 12-kei hadügyminiszteri rendelet szerint minden hadosztály a fővezér egyenes rendelkezése alatt áll, hadtestpa-

1849. Febr. rancsnoki tekintélyét sértve állitván, egy éles hangu előterjesztést intézett Dembinskihez, ilynemű egyenes avatkozások ellen a hadtestparancsnokok intézkedéseibe, állitván, hogy ennek következtében lehetetlen az osztályok élelmezéséről kellőleg gondoskodni. Pár nap múlva pedig személyesen is felkereste a Sajó-Sz.-Péterről Miskolczra visszatért fővezért. Dembinski, teljes joggal, szemrehányásokat tett Görgeynek; de hibázott abban, hogy beszédében, indulatos jelleménél fogva, mindinkább oly tűzbe engedte magát ragadtatni, hogy a számitással hideg s hallgatag Görgey, iránta különben is gyönge tiszteletét teljesen elvesztvén, még eltökéltebb lőn, őt az első alkalommal megbuktatnia.

És ezóta Görgey még kevesbbé mulasztá el felhasználni az alkalmakat, melyekben ápolhatá a fővezér iránti bizalmatlanságot, vált légyen az bár a hadseregnek és a hazának kárára; csak arra ügyelt, hogy minden baj, melyet alattomban előidéz, s érette minden gáncs Dembinskire háramoljék. S ily alkalmat elégszer nyujtott az, hogy Dembinski az önálló hadosztályokra való felosztást fentartani törekedvén, e hadosztályok mozdulatai iránt a hadtestparancsnokok mellőztével is több ízben közvetlen rendelkezett. Görgey azonban, ki egyátaljában fenn akarta tartani a maga régi befolyását hadtestének minden osztályaira, — bár a fővezérnek egyenesen a hadosztályokhoz küldött rendeletei az ő tudomására is eljutottak, ilyenkor szándékosan elmulasztá, gondoskodni a hadosztály élelméről. S midőn aztán e miatt a jó ellátást megszokott hadosztályban zúgolódás támadt, a hiány okát egyenesen Dembinskire háritá, ki az ő tudtán kivül rendelkezett légyen a hadosztály mozdulatai iránt. Meg kell azonban vallani, hogy nagy hiba volt, akkor midőn az önálló hadosztályok rendszere behozatott, egyszersmind az élelmezési rendszerben is nem tenni meg a szükséges reformokat.

Ilyféle esetek miatt az elégedetlenség és viszály menten gyarapodva, oly ijesztő alakban kezdett mutatkozni, hogy annak híre Debreczenbe is elhatott, s Kossuth aggodalomtel-

jesen sietett azonnal a táborba. Az egyenetlenség annál veszélyesebbnek tűnt fel, minthogy a császári sereg mozdulatairól itélve, az ütközet ideje csakugyan közeledett, a mi hadaink pedig, jobbára e viszályok miatt, még koránt sem voltak öszpontosítva. Kossuth a táborban kevesebb nehézségre talált az egyetértés színleges helyreállitásában, mint egyelőre gondolta. Görgey, a tettetésben mester, a legkészségesebb engedelmességet igérte, s Dembinskivel sem kerűlte a találkozást. Még nélkülözhetőbbnek s könnyebben kipótolhatónak érezvén magát, mintsem hogy tanácsosnak tarthatná, a fővezérrel fontos ok nélkül kikötni : a kormányelnök jelenlétében oly hajlékonynak, s jóakaratúnak színlelé magát, hogy Kossuth, gyarló emberismerete mellett, a viszályt rövid időzése alatt a táborban teljesen kiegyenlítve hivén, örömmel tudósítá visszatérte után a képviselőházat, miként « istennek hála minden rendén van és nincs semmi baj. » Görgey lelkében pedig még hevesebben forrt az elfojtott boszu, s Kossuthnak újabban is tapasztalt gyöngesége még inkább megérlelte elhatározását, az első kedvező alkalommal nyiltan felmondani az engedelmességet a gyűlölt « lengyel » irányában. Ezen alkalom nem sokáig késett. 1849. Febr.

Ugyanazon napon, melyen Dembinski s Görgey közt ama sajnos jelenet lefolyt, vette Dembinski a kormány rendeletét, hogy kezdené meg komolyan a támadó munkálatokat. A kormányt erre felette fontos okok indították. Leopoldvár, s miként utóbb elbeszélendjük, Eszékvár is elesett, Komárom pedig és Pétervárad szorosan körülvétetett. A szerbek mind nagyobb készületeket tettek Windischgrätz hadaival egyesűlni, s csekély erőnk, mely a bács-bánsági hadak felvonulta után Hadik alatt Szegednél maradt, hosszasan képtelen volt nekik ellentállni. Erdélyben a hadi szerencse megváltozott s miután, mint alább elmondók leszünk, orosz sereg is tört be a császáriak segedelmére, az ügyek igen kétesen álltak. A Tisza balpartján lévő vármegyék, melyek két hónap óta egyedül viselék a háború terheit, mindinkább kimerűltek ; minél fogva szükséges

1849. Febr. lőn nagyobb területet szerezni a háború táplálására. Ellenben pedig a fősereg, minden egyéb országrészek feláldozásával, oly nagygyá szaporíttatott, hogy valahára már képes lehete egy elhatározó csapást mérni az ellenségre.

A támadó munkálat terve.

Dembinski, ki jelenleg már az I., II., III. és VII-dik hadtestek, összesen mintegy 45—50 ezer embernyi hadsereg fölött rendelkezett, teljesen méltánylá a kormány rendeletének indokait, s erélyesen készült a támadó munkálatra. S e végre ő a következő rendeleteket bocsátá ki: a III-dik hadtest Damjanics és Vécsey alatt Czibakházára nyomuljon; a II-dik hadtest, a Szolnok-debreczeni vonalról, Tisza-Fürednél a folyamon átkelve, Poroszlónál állapodjék meg; az I-ő és VII-dik hadtest, amaz Klapka, emez Görgey alatt, az országuton Eger felé haladjon, s mihelyt e két hadtest Poroszló irányába érend, a II-dik hadtest is hozzájok csatlakozzék, s mind a három együtt a Tarnavonalt foglalja el, ott várandók be, mig Damjanics a III-dik hadtesttel Czibakházánál a Tiszán átkelvén, Szolnokot megveszi; a ki aztán a vasutvonal mentében gyorsan előrehaladva, tegye magát összeköttetésbe a fősereggel s támogassa ennek az osztrák sereg vagy a főváros elleni támadásait.

Az itt csak fővonalaiban közlött terv sikeres végrehajtásába azonban két nem várt körülmény felette zavarólag hatott be. Ezek egyike az, hogy Vécsey és Damjanics hadosztályai, mind a mellett hogy február 1-jén amazé már Szegeden, emezé Aradon állott, mindegyre késett megérkezni a közép Tiszához s megtámadni Szolnokot. A másik pedig, mi amannak elmaradását igen sajnossá tette, az volt, hogy a császári hadak elébb megközelítették a Tarna vonalát, mint azt Dembinski várta volt. Ő azt hitte, a császáriak mind addig nem fognak előre nyomulni, mig Schlick nem egyesült Windischgrätz többi hadaival; Schlick pedig, bár egy dandárát Pásztón, Hatvanon keresztül az emitt lévő Colloredo dandárához küldötte, maga többi hadaival még mindig a Mátra északi lejtőin, Pétervásár

táján táborozott, hol a siroki szoroson keresztül őt megköze- 1849. Febr.
lítő Máriássynak némi csatázása is volt vele febr. 24-kén. A császáriak azonban, midőn Dembinski e napon rendeleteit a Tarna-vonal elfoglalására hadainknak kiadta, már rég megkezdték mozgalmaikat seregeink ellenében. Wrbna hadteste 18—20 ezer emberrel és 102 ágyuval február 23-kán már Gödöllő táján, más nap Hatvannál, 25-kén pedig a Gyöngyös-árokszállási vonalon állott, mig jobb szárnyán Jellasics 12—15 ezer emberrel s 48 ágyuval a vasutvonaltól Tápió-Szelén keresztül Jászberényig terjeszkedett; Schlick pedig parancsot vett a bal szárnyat képezni s a magyar sereget Verpelétnél oldalba fogni. Az ő hadteste, miután tőle, mint mondók, egy dandár Hatvannál a fősereghez csatlakozott, még mintegy 12,000 főre ment. Igy tehát összesen, bár igen hoszszu vonalon elnyujtva, mintegy 40—45 ezernyi ellenség állott szemben hadainkkal.

Az ellenség e gyors előrehaladása meghiusította Dembinski azon tervét, melynél fogva Szolnoknál, Damjanics hadteste által kell vala kezdődni a támadásnak; mert ez még Szentesnél késett serege zömével, többi hadaink pedig részben már a Tarna folyam mögött álltak. Midőn az ellenség seregeinek közepe február 25-kén az Árokszállás-gyöngyösi vonalba lépett, a mi hadosztályaink a következő állomásokat foglalták el: Dessewffy Verpelétet, Máriássy Kápolnát, Schultz Egert, Szekulics osztálya a II-dik hadtestből Füzes-Abonyt, Hertelendy szintazon hadtest egy osztályával Poroszlót; Görgey hadteste pedig Maklártól Ábrányig nyult el a Miskolczra vezető országuton. Dembinski maga Egerben tartá fő hadi szállását.

A kápolnai ütközet febr. 26-kán.

Dembinskinek, ugy látszik, a közte és hadtestparancsnokaink közt kitört viszályok következtében, nem voltak helyes tudósitásai az ellenség állásáról; különben nem érthető, hogy ő, ha már lemondott is terve azon részéről, mely szerint Damjanicsnak Szolnoknál kell vala kezdeni a támadást, — ily öszpontosíttatlan állásban fogadja el az ütközetet; mert még

1849. Febr. más nap, február 26-kán is, midőn Windischgrätz Gyöngyösről s Árokszállásról, Schlick pedig a siroki szorosnál előrenyomult, csak azon változás történt hadaink állásában, hogy Szekulics Füzes-Abonyból Kálig, Pöltenberg pedig, ki nem rég a Görgey hadtestében Piller osztályát vette vezénylete alá, Döbrőig haladt előre. És ekként a Tarnavonalon Siroktól Kálig összesen csak 4 hadosztályunk, számszerint 17,000 emberünk volt felállítva, mig Görgey három hadosztálya Makláron, Mező-Kövesden és Ábrányban, Schultz Egernél, Hertelendy Poroszlónál, a Tarnától 4—5 mérföldnyire vesztegeltek.

És hogy a fővezérnek az ellenség állásáról nem volt kellő tudósitása, annyival is valószinűbb, minthogy a Tarnavonal még oly kedvező fekvést sem nyujtott hadainknak, minőt a hátok mögött lévő magaslatokon, például, Kerecsend mellett találhattak volna. Erre mutat, hogy maga Dembinski is távol egri fő hadi szállásán tölté a napot, s csak estve érkezett a csatatérre. A csaszáriaknak e váratlanul gyors előrenyomulása következtében a támadó harcz, mely részünkről tervben vala, védő harczczá lőn átváltoztatva, s az is oly csekély erővel vívandóvá, hogy a madjnem két mérföld hosszu vonalon, melyen négy hadosztályunk elnyujtva létezett, minden lépésre sem jutott egyegy ember.

A császáriak délután két órakar fejlődtek ki az egri országuttól jobbra s balra, Kompolttól Döbrőig. Az ellenség közeledésére Máriássy a Kápolna előtti lankás magaslaton foglalt állomást, az országut jobbján egy dombhoz, balján pedig egy erdőcskére támaszkodva; mi által összeköttetésbe lépett Szekulicscsal, ki ugyanazon időben ment át a Tarnán Kálnál az ellenség elébe. Máriássy megindultakor a jobb szárnyán lévő Pöltenberget is felszólíttatá, kelne át Debrőnél a vizen s fogná oldalba a Tótfalúnál előre nyomuló ellenséget.

« Az ellenség első rohama, — mond az ütközet egyik tényezője, Klapka, — Kápolna mellett történt... Itt az ellenség daczára hadoszlopai túlsúlyának sem nyerhetett előnyt a mieink ellentállásán; hanem több órai harcz után, midőn

Pöltenberg Máriássy támogatására az országuttól jobbra előtünt, hátrálni kényszeríttetett. Az ellenség ezután több üteget tolatott előre, s ezekkel estve felé sikerült Máriássy baljának lövegeit helyzetökből elűzni; ez pillanatnyi rendetlenséget okozott, s Máriássyt arra birta, hogy csapatait Kápolnához közelebb, más állásba vonja vissza. A császáriak lovassági rohamát, mely e pillanatban bekövetkezett, az I-ső huszárezred négy százada, Máriássy személyes vezérlete alatt, véresen viszszaverte. » Az ellenség itt azontúl hat üteggel heves ágyuzást folytatott egészen az éj beálltáig; egy röppentyű üteg különösen Kápolnát ügyekezett felgyujtani. Máriássy azonban, ennek daczára, végiglen megtartá második állását Kompolttól Tótfaluig. 1849. Febr.

Jobb szárnyunkon Pöltenbergnek, kivált a döbrői erdőnél volt dolga, melyet a császáriak mindjárt eleinte megszállottak. Pöltenberg ezt észrevévén, az I-ső honvédzászlóaljat küldé azok kiűzésére. Majd azonban megerősödve tértek vissza amazok, és viszont ők űzték ki zászlóaljunkat. Pöltenberg ezután még kétszer tőn kisérletet az erdő visszavételére; de miután Colloredo abba a maga egész dandárát bevezette volt, másod ízben pedig, miután a mieink már nyomni kezdték az ellenséget, ennek egy oszlopa az éj beálltakor Verpelét felől váratlanul a mieink oldalába esett: Pöltenberg az erdőt oda hagyván, a Tarnán is átkelt és Kerecsend felé vonult vissza.

Balszárnyunkon Szekulics a kompolti erdőből, melyet megszállva tartott, lovasságával az ellenségnek szinte második harczsoráig nyomult előre, s már komolyan fenyegette Wyss dandárának jobbját, midőn ez merész huszárainkat végre kilencz ágyuval s egész lovasságával nagy erőködés után az erdőbe megint visszanyomta. Ellene itt az ellenség szélső jobb szárnyáról Schwartzenberg osztálynok is intézett egy támadást, mely azonban erélyesen visszaveretett. Az ágyuzás, mely aztán itt is kifejlett, igen kevéssé háborgatá Szekulicsot, ki csak az éj beálltakor, s ekkor is önként huzódott vissza káli állásába.

1849. Febr. A fővonalon Debrő és Kál közt már majdnem vége szakadt a harcznak s még csak az ágyuzás folyt, midőn Schlick is megkezdte a küzdelmet. Ő a megelőző napon személyesen átment Pétervásárról Windischgrätzhez Gyöngyösre, s onnan az ütközet napján csak délben tért meg főhadi szállására. Egy órakor hadai már utban voltak Sirok felé, melyet a Verpelétnél álló Dessewffy hadosztályának csak egy gyönge csapata, négy gyalog s fél lovas század négy három fontos ágyuval tartott megszállva Idzikovski őrnagy vezénylete alatt. Nagy hiba volt a vezérlet részéről e fontos helyet, honnan az ellenség harczvonalunk oldalába eshetett, csak ily gyönge erővel védeni. S nem is került nagy erőködésébe Schlicknek, midőn estenden Sirokhoz érkezett, onnan elűzni gyönge csapatunkat. Ő azonnal megrakta hadteste zömével a szorost, s miután Idzikovski Bakta felé hátrált, előhadait a verpeléti uton egészen Szent-Máriáig kiterjeszté.

Igy folyt le a harcz, midőn annak végén Dembinski és Görgey Egerből Kápolnára érkezének. Kétséget nem szenvedvén, hogy az ellenség más nap újult erővel és Schlick egész hadtestével megszaporodva ismétlendi támadását, Dembinski is erélyesebb védelemről gondoskodott. E végett estve a következő rendeletet adta ki:

A másod napi harcz febr. 27-kén. Dessewffy osztálya Verpelétnél, Pöltenbergé Domoszlónál gátolja meg Schlick csatlakozását a többi császári hadakhoz. Máriássy tartsa Kápolnát, Szekulics Kált. Emennek erősitésére Aulich Maklárról reggelig Kálra vonuland. Guyon Mezőkövesdről, Kmety Ábrányból az éjen kimozdulván, amaz tiz óráig Kápolnánál legyen, Máriássy erősitésére; emez Kerecsendnél megállapodva, a tartalékot képezendi; Schultz osztálya Szólát és Bakta közt Eger fedezésére marad. Dembinski a bal szárnyon Görgeyre, a jobbon Klapkára bizta az intézkedést; a középen azt magának tartván fenn. Görgey azonban még az éjjel Mezőkövesdre lovagolt, hogy ott Guyon megindulását siettesse, s csak délben érkezett meg Kápolnára, hon-

nan aztán nem a bal, hanem a jobb szárnyra ment; a balszárnyon végiglen Aulich vezényelt, ki jókor reggel érkezett meg Kálra. 1849. Febr.

Az ütközet 27-kén korán reggel jobb szárnyunkon, Verpelétnél kezdődött; mert Windischgrätz, ki e napon a középen személyesen vette át a vezérletet, bár Kápolna ellen szándékozott intézni a fő támadást, s e szerint annak ellenébe tetemes erőt vont össze, — mindaddig halasztá előnyomulását, mig Schlicktől nyolcz óra tájban hírt nem vett, hogy Verpelétnél áll s ennél fogva balszárnyát képezi. Ekkor azonban Kápolnánál, hol Dembinski Máriássy egész osztályát egy Kompoltra küldött zászlóaljon kivül, még nap kelte előtt egyesítette volt, mind nagyobb erőt fejtett ki a mieink ellen. Ezek jó ideig erélyesen ellentálltak, midőn azonban őket egy erős hadoszlop Tótfalu felől megkerülni törekedett, egy heves utczai harcz után kénytelenek lőnnek Kápolnáról visszavonulni. Dembinski ekkor, középünk teljes áttörését meggátlandó, az I-ső huszár ezred néhány századával s a Zanini olasz zászlóaljjal és tiz ágyuval Tótfalu előtt a mieinket megkerülni törekvő hadoszlopra rohan. Ugyanazon időben a balszárnyunkon kevéssé háborgatott Aulich is előrenyomult egy pár zászlóaljjal Windischgrätz jobb szárnya ellen, ki aztán e két támadás által arra indíttaték, hogy hadoszlopát Tótfalutól visszahuzza. Ezen pillanatot akarta Dembinski felhasználni Kápolna visszavételére. E végett tehát a 47-dik zászlóaljat az országuton előre inditván, a Zanini zászlóaljat személyesen vezeté Tótfalu felől a helység ellen. E zászlóalj élén lelkesitő bátorsággal ment előre kezében kereszttel, Görgey hadtestének tábori fő papja b. Mednyánszky Caesar, testvére annak, ki Lipótvárban elfogatván, halálra itéltetett. A rohamot balról hat, a kerecsendi utról, egy halomról, más tiz ágyu támogatá. A 47-dik zászlóalj a helység előtti csárdát makacs védelem után megveszi s annak őrségét jobbára leszúrja. Ez alatt a Zaniniak is betörnek a faluba, s a pusztító kartácstűz daczára, egy részét elfoglalják. A császáriak végre hátrálnak; a Zaniniak űzéshez kezde-

1849. Febr. nek. De az ellenség egy újabb zászlóaljat küld a helységbe, mely aztán a hátrálókat megállitván s velök egyesűlvén, a 47-ik zászlóaljunkat kiűzi, majd a Zaniniakra visszafordulva, azokat körülfogja s nagy részben fogolylyá teszi. Csak keveseknek sikerűl a döbrői erdőbe menekűlniök.

A merész kisérlet tehát meghiusult, s Dembinski, hogy az ellenséget a helységből való előrenyomulásában gátolja, a Tarnavölgy bal partján elnyuló magaslatokra vonatja ágyuit, hogy azok fedezése alatt hátrább rendezhesse a reggel óta folyton harczoló s igen leolvadt osztályt. Középpontunk e hátrálásakor Aulich is megszűnt előre nyomulni, s elébbi helyére, Kálra vonult vissza, hol aztán nem háborgattatván, a harcz további folyamában tétlen maradt.

Épen a visszavont Máriássy-osztály rendezésével foglalkodék Dembinski, midőn Görgey dél tájban Kerecsendről hozzá vágtat, hírül hozván, hogy Guyon osztályát, melyért maga lovagolt vala át Mezőkövesdre, magával hozta, s ez Kerecsenden várja parancsait. Dembinski Görgeyt a jobb szárny vezérletének átvételére utasítván, Guyon osztályát a Kerecsend előtti magaslatokon állíttatá fel, utóbb vele Máriássy osztályát is egyesítendő. Kmety osztálya azonban még mindig késett megérkezni Ábrányból, s pedig nemcsak, mivel e hely a csatatértől öt mérföldnyire esett, hanem azért is, mivel Bayer, Görgey hadtestének táborvezérkari főnöke, az estve kiadott fővezéri rendelet elküldésében felette hanyagul járt vala el, minél fogva a parancs Kmetyhez csak hajnalban érkezett meg.

Midőn Görgey egy óra tájban Verpelét közelébe érkezett, a harcz ott már öt óra hosszant szakadatlanul folyt Schlick egész hadteste és Dessewffy hadosztálya közt, mely miután Idzikovszky a mult estve Sirokról Szólát felé hátrálván, Schultz osztályához csatlakozott, csak 3600 emberből, 500 lóból és 16 lövegből álla. Pöltenberg, ki már reggel parancsot vett a domoszlói utról Verpelét felé nyomulnia, elkésvén, oda csak dél tájban érkezett meg. De Klapka e kis erővel is jó ideig tartá magát Verpelétnél. Schlick, mihelyt a helységet meg-

közelítheté, azonnal két 6 fontos, egy 12 fontos és kilencz lovassági ágyu- s egy röppentyű-üteget, tehát két annyit, mint a mennyivel Klapka összesen rendelkezhetett, kezd vala az ugynevezett Kápolnahalomról működtetni a helység ellen. Klapka ágyui amazoknak tüzétől kevés idő alatt részint elnémíttattak, részint hátravonulni kényszerűltek. És alig vette ezt észre Schlick, egy dandárt azonnal a helység ostromára rendelt. A 43-dik és Don-Miguel zászlóaljak, melyek az elébbi harczokban felényire olvadtak volt, bár egy ideig erélyesen ellentállnak, de végre ingadozni kezdenek a nagyobb erő előtt; majd azonban a jeles 34-dik zászlóaljtól megsegíttetvén, az ellenséget a helységből kiszorítják. De Schlick egy második ostromban újabb erőt küld ellenök, s a mieink kénytelenek a helységből kivonulni. 1849. Febr.

Verpelét tehát elveszett s Dessewffy egész hadosztálya nem a legjobb rendben hátrál Döbrő felé. Schlick ekkor Deym tábornok vezénylete alatt egy vasas ezredet küld üldözésökre. De ennek három huszár század bátran utját állja, s miután az eddig tartalékot képzett két század Lehel-huszár is közéjök vágtat, a két ellenséges vonal közt egy iszonyú lovas viadal kezdődik. A faluból azonban újabb lovas csapatok vágtatnak a harcztérre, melyeknek rohama végre az ellenség részére határozza el a győzedelmet: huszáraink a csomóból kibontakozva, rendetlen futásnak erednek. A vasasok egy osztálya most lövegeinkre rohan, azok legénységét leszabdalja s az egyetlen még harczképes ütegünket is magával készül vinni. E válságos perczben érkezik meg végre Pöltenberg elkésett osztálya, ki, látván a veszélyt, rögtön négy század Sándor-huszárral vágtat be az ellenségre s támogatva a Dessewffynek időközben ismét rendbeállott huszáraitól, s a még tűrhető rendben maradt 14-dik honvédzászlóaljtól, a vasasokat Verpelétre űzi vissza. Az elkeseredést, melylyel e harcz vívatott, tanusítja az, hogy a Koburg-huszárok egy századának, Ujj kapitány vezénylete alatt, valamennyi fő és altisztje, legénységének pedig mintegy fele, elesett vagy megsebesíttetett. E század a már

1849. Febr. veszendőben volt üteget is megmenté az ellenség kezéből. A vasasok megfutamodta után a vakmerő bátorságáról híres Földváry Károly őrnagy, a 14-dik zászlóaljjal, annak zászlaját kezébe ragadva, újabb ostromra ment a helység ellen, mely azonban a benn lévő dandár által, minden erőködése daczára visszaűzetett.

E vakmerőségnek s Pöltenberg megérkeztének az lőn a haszna, hogy Schlick az üldözéssel felhagyott s mielőtt munkálatát folytatná, a hátramaradt Fiedler és Pergen dandárokat is bevárni határozta; minél fogva Klapka s Pöltenberg is időt nyert tanácskozni a teendőkről. Ekkor érkezék hozzájok Görgey, ki aztán a vezérletet átvévén, Klapkát Szólát felé küldé, hogy Schultz osztályát, mely ott, rendelkezés hiánya miatt, tétlenül vesztegelt, segítségül hozza; előre szólíttatá a maga főhadi szállásának egy zászlóaljból s két ütegből álló csapatát is mely, tartalék gyanánt, eddigelé Kerecsend táján várt parancsra; hadait pedig a Tarna balpartján Verpeléttől dél-keleti irányban futó magaslaton oly módon állitá fel, hogy Dessewffy osztályának maradványai a jobb, Pöltenberg dandárai a bal szárnyat képezték.

Mialatt Görgey ezen intézkedésekkel foglalkodék, Dembinski a középen, mint elbeszéltük, hasztalan erőködvén Kápolnát a 47-dik és a Zanini zászlóaljakkal visszafoglalni, a Kápolnától keletre eső magaslaton rendezé a megkuszált s megfogyott Máriássy-osztályt. És mivel nem remélé, hogy a támadni készülő ellenséget csak addig is feltarthassa, mig Guyon Kerecsendről megérkeznék, az ütközetnek, két óra tájban véget vetni s az egész hadsereget visszaindítani határozá. Máriássy és Aulich parancsot vőn Füzes-Abonyba, onnan Mezőkövesdre hátrálni; Guyonnak, amazok visszavonulásának fedezése után, Makláron kelle helyben maradnia. Görgey visszavonulási iránya Kerecsend felé tűzetett ki, hol őt az idő közben megérkezendő Kmetynek kellett felváltani a hátvédben.

Görgey a visszavonulási parancsot két óra után, épen akkor vette, midőn Schlick őt mind a négy dandárával megtá-

madá. Ő tehát Pöltenberget azonnal megindítá Kerecsend felé, s a Dessewffy-osztálylyal maga is kimozdult helyzetéből. Amaz erősebb háborgatás nélkül oldhatá meg feladatát; de annál súlyosabb lőn emennek helyzete, mely az elsőnek hátvédül szolgála. Szerencsére, Klapka épen akkor merűle fel Schultz osztályával a szóláti hegyen, Schlick oldalában, midőn ez túlsúlyú erejével a Dessewffy-osztályt mármár megkerűlendő s körülfogandó vala. Schlick erre megállítá dandárait, s csak ágyuzással kiséré a Kerencsend felé siető Görgeyt. Klapka a harcznak végét látván, Schultz osztályával Egerbe huzódott. 1849. Febr

Windischgrätz e közben Schlickkel Debrőnél egyesűlvén, elérkezettnek látá az időt, hogy maga is átlépjen a Tarnán és üldözőbe vegye hátráló hadosztályainkat. Az üldözés azonban, nagyon erélytelen, ugy szólván semmit sem ártott hadainknak. Aulich négy század huszárral képes volt megfordítani, az őt Füzes-Abony táján megközelítő ellenséges lovasságot. Guyon osztálya pedig harczsorban állott a kerecsendi tetőn, s a többi hátráló osztályokat is felvévén, oly tekintélyes helyzetben tűnt elő, hogy miután hat század huszára a Tótfalu irányában előrenyomuló lovasságot visszaűzte, Windischgrätz azontúl ágyuzással fejezte be a két napi harczot.

Dembinski éjjelre Makláron tartá fő hadi szállását s hadosztályaink is részint ott részint Kerecsenden, Füzes-Abonyban és Szihalmon pihenték ki a két nap fáradalmait. A császáriak viszont Kálon, Kápolnán és Debrőn tölték az éjet.

A császáriak tehát győztek, mert ők tartották meg a csatatért. At ütközet eredménye azonban, mivel az erélyes üldözés be nem következett, igen csekély maradt. Ők veszteségöket 352 emberre, köztök 17 tisztre —, a mieink a holtakat és sebesűlteket 1200-ra, a foglyokat 600-ra számitották. Ezen utósók jobbára a Zanini zászlóaljbeliek voltak, kiknek őrnagya, Venturini, néhány nap múlva főbe lövetett.

A két napi harczból, melyben az ellenség bizonyára nem sok előnyt nyert győzedelmével, eléggé kitűnt, hogy seregeink, újoncz létök daczára is, már annyira megszokták a tüzet, hogy

1849. Febr. egyenlő számu ellenségtől nincs többé mit tartaniok, ha a vezénylet mindenben megfelel a maga feladatának. De épen ebben volt a hiány a két napi ütközet folytában. Dembinski még részrehajlatlanok által is sokféleképp gáncsoltatott, hogy elmulasztá hadainkat idején annyira öszpontosítani, hogy azoknak minden osztályai részt vehettek volna a harczban: ő maga is megvallotta, hogy a támadást még nem várta. Gáncsoltatott, hogy miután ez mégis megtörtént, oly hosszu harczvonalon nyujtá el a sereget, melyen csak támadólag — mire azonban az öszpontosíttatlanság miatt ereje nem volt, de védőleg nem lehetett sükerrel működni. Dembinski maga Görgey hadtestének táborkari főnökét, Bayer ezredest gáncsolta, hogy parancsát, mely szerint Guyont és Kmetyt a másod napi harczra a vonalba rendelte, pontatlanul, késedelmesen teljesítette. Ez részben való ugyan; de Bayer s mások szinte nem alap nélkül viszonzák neki, hogy miért mulasztá el Guyon és Kmety hadosztályainak mindjárt az első napi harcz kezdetén kiadni a parancsot s miért késedezett avval egész estig, minek következtében a két hadosztály a legjobb akarattal s erőfeszítéssel sem érkezhetett meg idején a csatatérre. Hibául tulajdoníttatott neki s méltán, hogy a Sirok-Verpeléti állomást, melyen keresztül kell vala Schlicknek egyesűlni Windischgrätzczel, oly csekély erővel rakta meg; holott e pont megtartásától függött a nap diadala, s e pontról érheté hadseregünket legnagyobb veszély, ha Schlick Verpelétet megvévén, azt oldalba fogja s a visszavonulásnál erélyesen üldözi. Görgey s Klapka nem alap nélkül hányták azt is szemére, hogy hadosztályaikat összevissza keverte, miszerint azok az előttök ismeretlen vezérek alatt a szokott lelkesedéssel nem harczolának; hogy rendeleteiben általán véve határozatlan, ingadozó, késedelmes volt légyen, s különösen, hogy az élelmezési biztosságnak sem adott pontos rendeleteket, minek következtében seregünk, az élelmi szerek bősége mellett is, éhséget szenvedett, mint, például, Guyon hadosztálya, mely Mezőkövesdről hajnalban kiindulván, késő éjig nem kapta ki eledelét.

Dembinski ellenben azt vélte tapasztalni a két napi ütközet alatt, hogy az alvezérek nem munkálnak közre azon szíves készséggel s buzgalommal, mely a diadalt egyedül képes biztosítani. E kedvetlenség a tiszti karban, e lanyhaság a közremunkálásban, eredt légyen az akár Görgey s barátainak a mult napokban megindított izgatásai- s fondorkodásaiból, akár Dembinskinek azon hibás rendeletéből hogy, ama hadosztályi rendszert érvényesíteni törekedvén, az osztályokat összevegyítette, — valóban létezett a seregben. Dembinski tehát ily körülmények közt, bár a hadsereg öszpontosítva volt, azt egy harmadik napi ütközet esélyeinek kitenni nem akarván, 28-kán hajnalban Mezőkövesdre hátrált a sereggel. 1849. Febr.

Dél előtt 11 óra tájban az egész magyar sereg egyesűlve volt e helység körül, kivéve Kmety osztályát, mely Maklárnál a visszavonulás fedezése végett hátramaradt. Délben ő is megindult a többiek után; de alighogy Szihalmot meghaladta, midőn egy ellenséges vasas ezred s egy üteg által megtámadtatott. Kmety utóhada ennek következtében a már Mezőkövesd közelébe jutott osztály többi részeihez hátrál, s némileg ezt is megzavarja. E támadás az egész magyar tábort talpra kelti; s minthogy sem Dembinski sem Görgey nem volt jelen, az alvezérek azonnal önmagok szólítják fegyverre osztályaikat. A Miklós-huszárok, látván a vasasokat, azonnal lóra pattannak, s mig Aulich és Guyon osztályai Kmetyét fölveszik, ők, a huszárok, a vasasokra csapnak. A támadás alig lévén pár ezer lépésnyire táborunktól, ez nagy lelkesedéssel szemlélé, miként vágnak be huszáraink a vértesekbe, s ezek rövid viadal után miként fordítanak hátat s erednek, ágyuikat is odahagyva, rendetlen futásnak. Huszáraink csak akkor tértek vissza az üldözésből, midőn jobb oldalukon egy újabb nagy csapat lovasságot látának fölmerűlni.

Midőn huszáraink az ellenség elfoglalt ágyuival s néhány fogolylyal visszatértek, oly lelkesedés támadt seregünkben, mely időközben egészen harczrendbe állíttatott, hogy alig lehetett azt visszatartóztatni azon ellenséges dandárok meg-

1849. Febr. támadásától, melyek a Maklár melletti tetőket foglalták el. Alvezéreink, már a megelőző napon is sürgetve kivánták volt maklári táborukban, hogy miután már az egész sereg öszpontosítva létezik, s eddig tulajdonkép csak két osztályunk, a Dessewffyé és Máriássyé vett tényleges részt az ütközetben, egy harmadik napi harczot is adjanak az ellenségnek. Most pedig, látván a közönséges lelkesedést, mely csak e szóra vár «előre!», s mely mindenki előtt, ki a magyar hadak természetét, jellemét ismeri, bizonyos kezessége volt a győzedelemnek; nem szűntek ösztönözni az előjött fővezért, adna parancsot a támadásra. De ő, a mult napi események miatt elkedvetlenedve, e kérésekre nem hajólt, s elmulasztá felhasználni az alkalmat, mely annál biztosabban igért győzedelmet, minthogy az ellenség sem a mieinktől nem várt, visszavonulásuk után, támadást; sem magának nem volt kedve a támadásra, meglepetve látván, mily jó rendben állanak, kiket rendetlen futásban vélt lenni.

Dembinski, minden kérelmek s ösztönzések daczára, akaratánál állhatatosan megmaradván, néhány óráig még fegyverben hagyá a sereget, várva, nem támad-e az ellenség; estenden pedig azt tanyáira oszlatá. Más nap, márczius 1-jén, az egész sereget két csapatban Poroszlóra rendelte. Görgey hadtestének az Eger folyó balpartján, Sz.-Istvánon, Lövőn, Négyesen —, Klapkáénak és Szekulics hadosztályának az nap Eger-Farmoson kell vala meghálnia.

Visszavonulás Poroszlóra.

Délig havas zivatar fedé seregünk hátrálását; ekkor azonban Windischgrätz, arról előörsei által hírt vévén, azon gondolatra jött, hogy hadainkat Poroszlón megelőzvén, megsemmisítse vagy elfogja. Zeisberg Erdőtelken lévő hadoszlopát tehát Poroszló felé, Csorics hadseregosztályát pedig s Montenuovo lovas dandárát azonnal Eger-Farmos felé, többi hadait végre Mezőkövesd irányában indíttatja meg.

Az eger-farmosi csata.

Mintegy három óra tájban bukkant az ellenség Klapka előhadaira, ki a helységbe pár óra előtt érkezett vala meg, s

mihelyt a támadásról jelentést vett, Szekulics és Máriássy 1849. Febr. osztályainak fedezése alatt hadtestének többi részeit szerencsésen ugyan, de a fellágyult ut miatt mondhatatlan bajjal, átvezette az Eger szűk hidján a folyam jobb partjára. Követte aztán ezeket Máriássy osztálya is, melynek utóhada a hidat is felégette az osztrákok előtt, kik a balparton nyomultak előre. A beállott sötétség azonban véget vetett az ágyuharcznak, melyben a mieink közől mintegy 120-an estek el vagy sebesedtek meg. A nehézségek nagyja azonban csak ezután kezdődék. Az ellenség oly nagy közelében az éjet nem tölthetvén, hadtestünk kénytelen volt menetét Poroszló felé folytatni, oly uton, mely mocsárokon, vizöntéseken vezetett keresztül. A legénység több helytt majdnem övezetig gázolt a mocsárban, s az ágyukat s társzekereket is, melyek elől számos ló kidőlt, jobbára maga kényteleníttetett átvonni a posványokon. És mind ezek felett, az élelmi szerek, hiányos rendelkezés miatt, kéznél nem lévén, már harmad napon éhséget szenvedett a sereg. Ember, ló mondhatatlanul kicsigázva érkezett éjjeli egy órakor Poroszló közelébe, hol aztán éji tanyára szállt.

Hasonló volt ez éjen Görgey két hadosztályának sorsa is. Ő hallván a farmosi ágyuzást, azon aggodalomban, nehogy Aulich Lövőn elnyomassék, Sz.-Istvánról, hol Pöltenberg és Kmety osztályai tanyáztak, ezekkel Lövő felé nyomban megindult. Utja a feneketlen sárban s a Kányapatak kiöntéseinél szintoly rosz volt, mint Klapkáé. Éjfél után ért csak Lövőre, hol háborittatlanul találta Aulichot s Klapka néhány elszakadt osztályát, kikkel aztán más nap szinte Poroszlóra vonult.

A ki seregünket két nappal előbb Mezőkövesden, s most a poroszlói feneketlen sárban látta, alig hiheté, hogy ez ugyanazon sereg. Amott oly lelkesedés és harczvágy vidítá a kedélyeket, hogy midőn a Miklós-huszárokat a császári vértesek közé vágni szemlélik vala, alig lehetett őket visszatartóztatni, hogy mindnyájan utánok ne iramodjanak; itt a kiállott fá-

1849. Febr. radság, étlenség s álmatlanság okozta kedvetlenség s lehangoltság ömlött el a mély sárban czammogó legénységen.

A fővezér s alvezérek közti viszályok.

A főtisztekben a harag, boszuság szitkokban tört ki a fővezérlet ellen, mely igy járja le a haza véderejét. Klapka hadtestének törzstisztjei kijelentették, hogy Dembinski fővezérlete alatt nem akarnak tovább maradni. Még hangosabb lőn az ingerültség, midőn reggel Görgey hadteste is megérkezett. Görgey ezt észlelvén, bekövetkezettnek látta végre az alkalmat, nyiltan fellépni Dembinski ellen. « A nap (febr. 2-dika) reggelén — irja Klapka, további rendeletekért Dembinskihez mentem ; ott találám Görgeyt, a fővezérrel heves szóváltásban. Görgey ennek keserű szemrehányásokat tőn utólsó viszszavonulási rendelkezései miatt s kijelenté neki, hogy a hadak hangulata, a czéltalan fárasztások s az élelmezés teljes hiánya miatt, igen ingerült. Aztán kérte őt közölné további munkálati terveit, miután ez, a történtek után, mind a vezérek mind a legénység megnyugtatására szükséges. Ő ugyan, mondá, minden parancsot végre akar hajtani, de ugy hiszi, ily súlyos körülmények közt a hadtestparancsnokok fel vannak jogosítva, hogy az elhatározó munkálatok tervezésénél legalább szavuk legyen. Eddigelé ők nem csak czéljait általában nem ismerték, de még a kiadott részletes rendeleteket sem érthették jól, azoknak homályossága s helyenként előforduló ellenmondásai miatt. Ily módon az erők öszhangzó közremunkálása teljes lehetetlen. Dembinski azonban kijelenté, hogy ő terveiből senkivel semmit sem fog közölni, s a hadtestparancsnokoktól föltétlen engedelmességet kiván. És ezután kiadá rendeleteit a Tiszán keresztül való visszavonulásra, a mi kilencz órakor foganatba is vétetett. » E rendeletek szerint Görgeynek Kmety és Pöltenberg osztályaival Poroszlón kell vala maradnia.

Görgey látván, hogy a további viszály, az ellenség közeledése esetében, a seregre nézve veszélyes következményeket vonhatna maga után, akkorra halasztá kitörését Dembinski

ellen, midőn a sereg biztosságban leend a Tisza mögött; mert a rendelet ellenére, eltökélte magát, mihelyt lehet, a Poroszlón hagyott két osztálylyal is átmenni Tiszafüredre. Ez most mindjárt, Klapka után, veszélyessé válhatott volna a hosszu, keskeny tiszafüredi töltésen; mert Wrbna csakugyan megjelent hadaival Poroszló előtt. Ő tehát bevárni akarta az ellenség támadását, hogy azt visszautasítván, a harcz után estve, háboríttatlanul kelhessen át a hosszu, felette nehéz utú tiszafüredi töltésen. De, hihetőleg a feneketlen saru talaj miatt, az ellenségnek sem volt kedve a támadásra, s visszament Tárkányra. Görgey csak azt várta, mig sötétedni kezd, s hátramaradt két osztályát is átvezette Tiszafüredre, egyedül Répásy ezredest, a II-dik hadtest parancsnokát, hagyván hat század huszárral Poroszlón. Három nap múlva, midőn az ellenség még nagyobb erővel tért vissza, huszáraink is visszavonultak; s az ellenség Poroszlót megszállván, a hidat elrontotta, fölégette. 1849. Febr.

A mindig könnyen fellobbanó Dembinski tombolt haragjában, midőn értesűle, hogy Görgey, Kmety és Pöltenberg osztályaival is Tiszafüreden van. De mivel az egész tiszti kar Görgey pártján állott, s ugy vélekedék, hogy helyesebben cselekedett, megszegvén a fővezér parancsát, mint ha osztályait haszon és szükség nélkül feláldozta volna, nem mert, nem lehetett nyulni szigorú rendszabályokhoz. De Görgey a puszta engedetlenségnél már nem állapodott, s nem is állapodhatott meg: érzé, hogy vagy neki kell bűnhődnie a fegyelem s engedelmesség elleni vétkéért, vagy Dembinskinek megbuknia. Ő tehát, mihelyt Tiszafüredre érkezett, s a befolyásosabb főtisztekkel egyenként tanácskozott, február 4-kén a törzstisztek nagyobb részét egy nagy hadi tanácsba gyüjté össze, hol Szemere Bertalan, honvédelmi bizottmányi tag is, ki a mult éjen érkezett volt Tiszafüredre, szinte megjelent. De halljuk ezen, különféleképp elferdített fontos eseményt magának Szemerének előadása szerint, kinek a dolog megitélé- Dembinski letétele a fővezérségből.

1849. Febr. sében különben is semmi oka sem volt a részrehajlásra. Előre bocsátja, hogy már Mezőkövesden márcz. 1-jén szükségesnek tartá, Dembinskit a következő három pontra figyelmeztetni: először, hogy neki, mint idegennek, nem ártana magát a hadtest-parancsnokokkal barátságosb és bizodalmasb lábra helyezni s velök a teendőkről tanácskozni; másodszor, hogy jó lesz hadvezérkari és irodai főnökeit képesebb egyéniségekkel cserélni fel; harmadszor, hogy titkos izgatottságot gyanít létezni a tisztek közt, mit az első pontok teljesitése s némi erély által elháríthat; de vigyázzon, különben megbuktatják. S aztán igy adja elő a tiszti kar lázadását.

« Reggel márczius 4-kén (ugy látszik, 3-kán) Dembinskihez mentem, ki azonnal panaszkodni kezde Görgey engedetlensége iránt. Répásy ellenben s mások arról tudósitának, hogy a tisztikar Dembinskit erőszakkal letenni s új fővezért választani szándékozik. Én tehát sieték egy részről Debreczenbe irni, hogy Kossuth és Mészáros rögtön jőjenek a táborba; más részről a legutóbb történtek iránt magamnak felvilágositást szerezni a tábornokoktól. E czélból felkerestem őket, s majd az egész tiszti kart együtt találtam a város végén egy düledező ház udvarában. Midőn Klapka *ezredes,* majdnem az utólsó, közeledett a gyülekezet felé, Görgey, a *tábornok,* felszólítá a tiszti kart, mennének vele Klapka eleibe. Görgey e mesterfogását én már akkor igen jellemzőnek találtam. Ezután Görgey legelőbb szólalt fel. Beszéde három részre szakadt: az elsőben örömét fejezte ki, hogy én, mint a kormány képviselője jelen vagyok (én azonban nem hivattam meg, s nem is tudatott, hogy én az éjjel Füredre érkeztem); a másodikban az utólsó időben való magaviseletének védelmét adta elő, különösen kiemelvén, hogy az ő váczi nyilatkozványának egyátaljában nem volt más, mint ama pillanatnyi czélja, hogy az ingadozó tiszteket együtt tartsa; a harmadikban *Klapka* hadtestének *nevében* kijelenté, hogy a sereg Dembinskinek sem tehetségeiben sem jó szándokában nem bizik többé. Mire a tisztek mindnyájan « ugy van-t » mondának, s

többen hevesen sürgeték, hogy választassék azonnal egy fővezér. Ekkor én fellépvén, előadám: először, hogy én a kormánynak már irtam s Kossuth a hadügyminiszterrel 24-óra alatt megérkezik; másodszor, hogy a fővezér választása csak a kormányt illeti, s én olyféle tiszti választásban soha sem fogok megegyezni, hanem szükség esetén a kormány nevében, mint annak tagja, magam fogom e jogot gyakorolni. Miután Klapka is hozzám csatlakozott, megelégedtek avval, mit én inditványoztam, t. i. hogy Kossuth és a hadügyminiszter jövetele várassék meg s Dembinski addig fővezér maradjon; de hadi tanácsul Répásy s Görgey tábornokok, Aulich és Klapka ezredesek melléje adassanak. S én részemről kijelentém, hogy ha Dembinski ezen utóbbik feltételt elfogadni nem akarná, én a sereg egyhangu aggodalmait tudandom méltánylani. Mi öten nyomban Dembinskihez menénk. Én azonban, ismervén Dembinski heves vérmérsékletét, kértem a többieket, maradnának kissé az előszobában, elébb egyedül léptem be hozzá. Én előadtam neki a dolgok állapotát, megjegyzém, hogy mellette egy tiszt sem nyilatkozik; kértem őt mindenre, mi előtte szent, fogadná el ideiglen a hadi tanács eszméjét, annál inkább, mivel maga is megvallá, hogy a legközelebbi 24 óra alatt, Kossuth és Mészáros megérkeztéig valamikép rendelkezni szükséges. Egy óránál tovább kértem s ügyekeztem rábeszélni Dembinskit, de hasztalan; végre behívtam Görgeyt s a többieket, kik egyszerűn és nyugodt hangon kijelenték, hogy a seregnek nincs benne bizodalma. Az elnök és hadügyminiszter megérkeztéig kivánják, hogy minden rendeleteit egy hadi tanács tudtával tegye. Nem tagadhatom, hogy Dembinski ezen egész jelenet alatt nem birt uralkodni szenvedélyességén; Görgey ellenben hideg, nyugodt, türelmes, sőt érzéketlen maradt Dembinski heves szavai irányában. Midőn emez kijelentette, hogy ő hadi tanácsot semmi esetre sem tart, hanem terveit csak velem közli, s ha aztán nekem ugy tetszik, én azokat a hadtestparancsnokokkal is tudathatom: Görgey hajlandónak mutatkozék e középutat elfogadni, melyet

1849. Febr.

1849. Febr. azonban én, mint fél s helytelen rendszabályt visszautasítani kényteleníttettem. Görgey s társai ezután visszavonultak s én újra kérelmekkel s előterjesztésekkel kezdém ostromolni Dembinskit; eleibe adám hogy, ha ő biztos győzedelmet akar nyerni az összeszövetkezés ellen, azt csak ugy teheti, ha ama feltétel alatt is fő parancsnok marad; eleibe terjesztém, hogy egyenesen az ő hibája, ha a fegyelmet nem tudja fentartani táborában, hogy én fegyveres és véres összeütközést nem tűrhetek a seregben, és ha ő engedni nem akar, én kénytelen lennék őt letenni. Ezen jelenet Dembinskivel délutáni négy és fél órától hétig tartott, és miután ő egy, bizonyára csodálatos ötlet következtében, a főparancsnokságot csak nekem akarta átadni, mit egy hozzám intézett levelében irásba is tett, és én azt természetesen nem fogadhattam el: én tehát kénytelen valék őt a főparancsnokságban felfüggeszteni, s azt ideiglen Görgeynek, mint a legrégibb tábornoknak átadni. Hogy Görgeyt ezen egész ügyben nem honszeretet hanem gyűlölet s megsértett nagyravágyás vezette, további eljárása is tanusítja. Estve kilencz órakor hozzám jött s jelenté, hogy Dembinski lakását granátosokkal vétette körül, mivel vonakodik kiadni az irományokat; s midőn őt erre kérdém: « nem tehet-e ön ezen irományok nélkül holnap estig rendeleteket? Igenlőleg válaszolt. Ha tehát önnek azokra nincs múlhatatlan szüksége, jónak látja-e ön a viszályt még botránynyal is szaporítani? » Görgey « nemmel » válaszolt, a legnyugodtabb arczkifejezéssel távozott, s az őrségnek is távozást parancsolt. »

Figyelemre méltó — veti hozzá Szemere, hogy Görgey a bizalmatlansági szavazás inditványát Klapka hadtestének egy osztálya nevében tette. «Igen sajnálatos, hogy Klapka, a ki az elméleti ismereteket tekintve, egyike volt legügyesb tábornokainknak és nem mutatott hajlamot az ugy nevezett soldateskai handabandára, Görgey által magát több ízben eszköz gyanánt engedte használtatni. Ha Klapka több önállósággal s akaratszilárdsággal bir, ugy a hazának többet használhatott, magának több érdemet szerezhetett, s Görgey erőszakos fel-

emelkedését meggátolhatta volna.» Az egyéniségek jellemzése végett nem árt még említenünk, hogy Dembinski, midőn tőle kivántatott, hogy a teendőkről ezentúl a hadtestparancsnokokkal tanácskozzék, haragjában süvegét fejéről lekapkván mondá: «hogy ő terveit senkivel sem fogja előre tudatni, s ha fövege tudná, mit gondol a feje, még azt is eldobná magától» — mit süvegével tényleg is végrehajtott. «A körülmények közt, — mondja még Szemere, csak Dembinski cselekedhetett volna hatékonyabban. Midőn ugyanis ő Görgeyt engedetlensége miatt feleletre vonta és kérdezte: «Tudja ön, mit érdemel azért, hogy irott parancsaim ellen cselekedett?» — Görgey e szavakkal válaszolt: «Igen, egy golyót az agyamba.» Görgey itélete helyes és igazságos volt, Dembinskinek azt csak végrehajtania kellett volna.» 1848. Márcz.

Kossuth e súlyos viszályokról értesűlvén, Mészáros hadügyminiszterrel, Kiss Ernő és Vetter tábornokokkal más nap Tisza-Füredre sietett. Szemere elejökbe ment s részletesen tudósitá Kossuthot a történtekről. Dembinski — ugymonda egyebek közt — főleg abban hibázott, hogy az engedetlent nem lövette főbe; mert Görgey neki is veszélyes embernek látszik.» «Nem csak veszélyes, vág szavába Kossuth, ő áruló, neki törvényszék elébe kell állani.» «Az még nem, viszonzá Szemere, de lehet azzá; most még csak veszélyes ember, a kiben mély boszuérzet s nagy horderejű nagyravágyás lappang. E kettő őt messze viheti. Ő minden esetre büntetést, Dembinski elégtételt érdemel.»

Kossuth eleinte komolynak s hidegnek mutatta magát irányában; a történtek felett pedig vizsgálatot tétetett. Ez végbemenvén a tiszti kar maga elismerte, hogy a történteket a hadi fegyelemmel megegyeztetni nem lehet. Görgey, hogy még önvádolása s illetőleg maga mentsége által is terhelje Dembinskit s lehetetlenné tegye megmaradását a fővezérletben, kijelenté: «hogy az alvezéreknek ily rendkivüli fellépése a fővezér ellen annyira nem férhet meg a hadi fegyelemmel, miszerint ha ő volt volna Dembinski, s irányában igy tagadta

1849. Márcz. volna meg az engedelmességet Görgey, ő Görgeyt főbe löveti vala; s ezt azért mondja, hogy a kormány győződjék meg, hogy midőn ő életét, s mi előtte még szentebb, katonai becsületét is kész volt koczkáztatni, azt csak azért tehette, mert lelkének legbensőbb meggyőződése szerint ugy látta a dolgokat hogy, ha a fővezér parancsának engedelmeskedik, a hazát igen nagy veszély érendi vala.»

A viszály kiegyenlitése nem volt könnyű feladat. A rövid vizsgálatból is kitűnt ugyan, hogy a fővezér intézkedései nem mentek minden hibától: mindazáltal a fegyelem szigorának sérthetetlensége múlhatatlanná tette azt is, hogy Dembinskinek elégtétel adassék. De épen ebben volt a nehézség. Görgey ügyét az egész tisztikar magáévá tévén, őt megbüntetni nem lehetett. Ezen felül az apróbb viszályos kérdések megvizsgálására sem lehetett a körülmények közt, melyek a seregnek hosszabb tétlenségét egyátaljában nem engedték, elegendő időt fordítani. Kossuth tehát akként vágta ketté a csomót, hogy a tiszti kar magaviseletét, mely szerint a fővezér iránt bizalmatlanságot nyilatkoztatott, határozottan rosszalta. Bár ekként Görgey a tisztikar által fedve büntetlenül maradt, Dembinski mégis, figyelembe vévén a körülményeket s lehetetlennek látván az egész tisztikarnak hadi törvényszék elébe állíttatását, az elégtétellel megelégedettnek nyilatkozott; de egyszersmind kijelenté, hogy katonai hírnevét többre becsüli, mintsem hogy tovább is folytatni akarhatná oly sereg vezérletét, mely iránta bizalmatlanságot nyilvánított. A vezérletről tehát lemondván, nyomban utlevelét is kikérte. Sikerült azonban Kossuthnak őt megengesztelni s reábirni, hogy a hazában maradván, magát a kormány további rendelkezésére bocsássa. Lemondását azonban, bár mily múlhatatlannak látszott is az, haragja csilapodván, hamar megbánta Dembinski, s pár nap múlva, midőn Damjanics Szolnoknál, a még tőle vett terv szerint, győzedelmet vívott ki, azon elégtételt követelte a kormánytól, hogy a fővezérségbe visszahelyeztessék. De a

kormány ezt, a tisztikarnak átaláros bizalmatlanságát szem előtt tartván, nem látta teljesíthetőnek. 1849. Márcz.

Mi a sereg fővezérletét illeti, Görgey egyelőre megelégedvén Dembinski megbuktatásával, nehogy igen is világosan árulja el, miképen a fővezérlet elnyerése végett szándékosan támasztotta a sajnálatos viszályt, kijelenté Kossuthnak, hogy ha ő reá, mint legidősb tábornokra esnék a választás, azt elfogadni nem hajlandó, s legfölebb az új fővezér megérkeztéig ajánlja készségét, rendelkezni a sereg mozdulatairól. De Kossuth lelkében is mélyebben befészkelte már magát a bizalmatlanság Görgey iránt, mintsem hogy őt a fővezérletben magára nézve is nem látta volna veszedelmesnek. Midőn tehát a fővezérletet ideiglen reábizta, egyszersmind oda utasítá Szemere Bertalant, hogy a kormány képviselőjeként folyton a táborban maradván, a politikai és politialis hatóságot a kormány nevében kezelje s azok iránt, miket a kormánynak a seregre nézve tudnia kell, azt szakadatlanul világosságban tartsa. Görgey, mind ebben, mind azon intézkedésekben, melyeket Kossuth még az élelmezés és pénzkezelés körüli ellenőrség iránt tett, szinleg a legnagyobb készséggel megnyugodott, s a kormányelnök iránt annyi őszinteséget és ragaszkodást, oly hűséget és engedelmességet, a haza iránt annyi lelkesedést s önfeláldozási készséget mutatott hogy, ugy látszék, az ilyfélék által könnyen megnyerhető Kossuth bizalmatlansága is oszladozni kezd irányában.

A viszályok ekként kiegyenlíttetvén, a VII-dik hadtest Görgey alatt néhány napig még Füreden s környékén pihente ki fáradalmait, utóbb részben Tokaj felé indult. Az I-ső hadtest Klapka alatt még márczius 4-kén rendeletet vőn Szolnok felé menni s ott Damjanics és Vécsey működéseit támogatni. Pár nap múlva a II-dik hadtest is oda indult Aulich alatt, ki annál Répásyt váltá fel a parancsnokságban. Dembinski ugyanis, mint tudjuk, támadó munkálatának kiindulási pontjává tette Szolnok megvételét, s épen erre vártában mulasztá el a többi osztályokat idején öszpontositani. És, bár tervének többi ré-

1849. Márcz. szei jelenleg meg voltak hiusulva, ez, mint már végrehajtásba fogott, azután is megtartaték. S ekként most a következő tervben egyeztek meg vezéreink : Görgey foglalkodtassa az ellenség fő erejét a poroszló-egri, vagy tokaj-egri vonalon; az alatt az I. és II. hadtestek a III-dikkal egyesűlvén, Szolnokot vegyék meg, s azonnal Pestnek tartva s az ellenség fő erejének hátába kerűlve, vágják el azt a fővárostól és szorítsák a Tisza felé, honnan őt aztán, Görgeyvel közremunkálva, ügyekezzenek kiverni az országból.

Mióta Dembinski és Perczel, Czeglédről január végén a Tisza mögé vonulva, Szolnokot elhagyták, azt ismét Karger dandára foglalta el, mely három gyalog zászlóaljból, két század vadászból, ugyanannyi hidászból, két század báni huszárból, négy század vasasból és harmadfél ütegből állott. E dandár Jellasics hadtestéhez tartozott, ki többi dandárait Czegléd, Nagy-Kőrös, Kecskemét és Abony táján osztotta fel; ez utólsó helyen Ottinger lovas dandára tanyázott. E haderő ellenében részünkről csak Czibakházán volt Mesterházy alezredes alatt némi erő, névszerint a Ferencz-Károly zászlóalj néhány százada, pár újoncz honvéd-zászlóaljjal. Mesterházy Czibakházát nemcsak erélyesen megvédte a császáriak több kisérletei ellen, hanem ügyes tűntetései által oda vitte Jellasicsot, hogy ez őt sokkal erősebbnek vélvén, hadtestéhez erősitést kért Windischgrätztől. Február utólsó tizedében már Damjanics osztályának egy része is itt tanyázott.

A czibakházi csata febr. 24-kén.

Midőn a császári sereg Gyöngyösről előrenyomult, a bán is újabb kisérletet tőn Czibakháza ellen febr. 24-kén egy dandárral. Az ellenség a folyam jobb partján álló csárdából, a mieink hidfői sánczaikból folytatták egy ideig a lövöldözést, mignem gr. Leiningen a Schwartzenberg-zászlóalj őrnagya, annak egy részével a hidon átkelvén, a folyamparthoz közeledett ellenséget tova űzte. De minthogy azon császáriaknak, kik a csárdában s körülötte harczolának, ugyanazon szinű ruházata s hajtókája volt, mint az ő zászlóaljának, csata köz-

ben azon tévedésbe esett, hogy azok is az ő zászlóaljához tartozók, s minden tartalék nélkül közeledvén hozzájok, folylyul vitetett a csárdába. 1849. Márcz.

Mialatt ez történt, honvédeink is átjöttek a hidon s az ellenséget megfutamították; de Mesterházy megelégedvén e sükerrel, nehogy kis serege cselbe vonassék, visszavonulót fuvatott, bár a csárdát még makacsul védelmezte az ellenség oda szorult csapata. Már túl valának a hidon, midőn a Schwartzenberg zászlóaljbeliek észreveszik, hogy őrnagyuk hiányzik; s nem kételkedvén, hogy a csárda korül fogatott el, Talabér hadnagy által vezetve, a hidon ismét átrohannak s a csárdát ostromolni kezdik. A benlévők, látván, hogy társaiktól cserben hagyattak, a fogoly Leiningennek oly capitulatiot ajánlanak, hogy fegyvereiket letéve, szabadon mehessenek; de Leiningen csak azt igéri nekik, hogy ha magokat megadják, életben hagyatnak. Ekkor rohan a csárdába vitézeivel Talabér, s a császáriakat, mintegy 46 közlegényt és két tisztet elfogván, megmentett őrnagyukkal együtt a hidfő sánczai közé viszik. Midőn utóbb Damjanics e zászlóaljat elbeszélt vitéz tettéért megdicsérte, egy közvitéz e szavakban kiáltott fel a sorokból : « Igen, mi győzni fogunk, mert tudjuk, miért vívunk, mig azok ott a másik oldalon nem tudják, miért harczolnak. »

Damjanics febr. végnapjaiban érkezett Czibakházára, Vécsey pedig márczius 2-kán szállá meg Török-Sz.-Miklóst. Damjanics osztálya hat zászlóaljból, nyolcz század huszárból, egy erős lengyel dzsidás századból, két vadász- s ugyanannyi utász századból és 20 ágyuból állott. Vécsey osztályát szinte hat zászlóalj, ugyanannyi huszár század és két üteg képezte. E két osztály, elébb a bánságban s Bácsban, a szerbek ellen harczolván, a legbátrabb zászlóaljainkat foglalta magában. Damjanics osztályában volt különösen hadseregünk dísze a 3-dik és 9-dik zászlóalj. A zászlóaljak létszáma mindazáltal a folytonos csatákban annyira megfogyott, hogy a két osztály összesen alig haladta meg a tiz ezret.

1849. Márcz. A vezérek, értesűlvén a Szolnokon és Abonyban fekvő ellenség számáról, bizton remélték, hogy őt Aulich és Klapka már közeledő hadtesteinek megérkezte előtt is kiverhetik Szolnokból, ha a támadás mind a két részről öszhangzólag, egyszerre és sebességgel intéztetik. Damjanics tehát, előleges értekezés után Vécseyvel, márczius 4-kén estve megindult Czibakházáról, csak kis őrizetet hagyván a jobb parti hidfőnél, s még azon éjjel megérkezett Tisza-Várkonyba, hol aztán virradtig pihent s bevárta azon gyalog zászlóaljat, mely erősitésére Vécsey által küldetvén, Knezics őrnagy vezénylete alatt Vezsenynél lápokon kelt át a Tiszán.

A szolnoki csata. Márczius 5-ke gyönyörű tavaszi napra virradt; az ellátlatlan határu térségen felhőtlenül löveltek ki a nap sugarai, jótékony meleget árasztván az éjet szabad ég alatt, nedves földön átpihent magyar vitézekre. Napkeltével a vezér parancsára riadó fuvatott; a táborban mozgás támad; de a vett parancs szerint csönddel készűlnek a vívandó harczra. Damjanics a sereget Várkony és Tószeg közt csatarendbe állitja: a jobb szárnyra, mely a Tiszára támaszkodott, két gyalog zászlóaljat s egy csapat utászt rendel; középre állitja a vitézségéről elhirhedt 3-dik és 9-dik honvéd-zászlóaljat a régi Waza- és Schwartzenberg-féle ezredek harmadik zászlóaljait s a lengyel legiot Wysocki alatt; a bal szárnyon nyolcz huszár század, előcsapatul pedig két vadász s egy utász század és a lengyel dzsidások foglalnak helyet. E csatarendben indul meg a sereg Tószeg felé.

Ez alatt Vécsey tábornok a maga hadosztályát Török-Sz.-Miklósról szinte kiindítván, nyolczadfél óra tájban Szolnoknál a balparti hidfőt támadja meg. A hidtól Török-Sz.-Miklós felé széles mocsárok terjednek, melyeken keresztül csak öt ölnyi széles töltésen lehet közeledni a hid felé. A támadást tehát csak ágyutűzzel lehetett intézni. Ily támadások a hidfőre részünkről már többször megkisértetvén, nem lepték meg ugyan az ellenséget; Vécsey azonban most, hogy az ellenség egész figyelmét e pontra vonja, igen heves tüzelést folytatott.

1849. Márcz.

Vezéreink e szép egyetértését s közremunkálását dicső eredmény jutalmazta. Az ellenség nem is gyanitván, mily veszedelem fenyegeti Tószeg felől, Damjanics észrevétlenül közeledhetett a helységhez; s csak midőn hadoszlopai e helységből kibukkantak, balszárnya pedig a vasuti vonal felé közeledett, hangzott fel Szolnokban a riadó. Karger tábornok rögtön egy mozdonyt küldött Abonyba, az ott fekvő Ottinger lovas dandárát segitségül hivatván; seregét pedig sietve a város szélén állitá fel, előcsapatul a vadászokat s egy zászlóalj végvidékit a város előtt elnyuló homokbuczkák és árkok közé rendelvén. A harczot mind a két részről a vadászok tüzelése kezdette meg. De az előseregünkben lévő lengyel dzsidás század, Ponyinszky vezénylete alatt, az ellenséges előcsapat dragonyosaira rohamot intéz; s bár könnyű, csekély fövegök miatt többen elestek vagy megsebesedtek, rövid kardviadal után, melyben a dragonyosok parancsnoka Regelsberg alezredes is elesett, azokat visszanyomták.

E közben seregünk dereka is megérkezvén, az előhad a balszárnyhoz csatlakozott s az ágyuzás mind a két részről hevesen megkezdetett. Az ellenség ágyui a kertek és sóházi raktárak mögött lévén fölállitva, nagy pusztitást kezdének tenni a mi, sikon, fedetlenül közeledő csapataink soraiban. Damjanics tehát, ki, maga is vitéz seregével fejlődvén vezérré, ismerte annak természetét, miszerint, mig a leghevesebb tüzbe is kész alatta berohanni, a hosszu ágyutüzet hamar megunja, 11 óra tájban, három üteg fedezése alatt a 3-dik honvéd- s a Schwartzenberg-zászlóaljjal szuronyszegezve rohanja meg az ellenséget. Az ágyuk kereszttüze s az alkalmas helyen rejtező vadászok, kik még 20 lépésnyiről is lőttek, iszonyún pusztitanak rohamcsapatunkban. De vitézeink, jobbjokban fegyvereiket előre szegezve, baljokkal arczokat eltakarva, rendithetlenül közelednek a tüztorkok felé s azoknak nagy részét elfoglalják; majd, támogatva az utánok sietett többi zászlóaljaktól, az ellenséget egy heves szuronyviadal után a város utczáiba nyomják. Ez ekkor elhagyja a balparti hidfőt is és a hidat

1849. Márcz. kezdi lerontani; mit azonban végrehajtani ideje nem lévén, az utczákon újra makacsul megkezdi a szuronyviadalt. De hasztalan : vitézeink rohama ellentállhatatlan. Az ellenség tehát a Zagyva folyam felé hátrál; egy részök, a horvát zászlóalj, a vizbe nyomatik, hol sokan elvesznek; más részök Abony felé kisérti meg a menekülést, de észre vévén, hogy seregünk balszárnya a várost félkörben körülfogta, s igy ezen ut is el van zárva, a Zagyva partján Rékas felé rendetlen futásnak ered.

Damjanics ez alatt, ki bekeríteni s egészen elfogni szándékozott az ellenséget, átizen a Tiszán Vécseyhez, ki seregével eddig tétlenül állott a balparton, jőne azonnal át huszár-századaival s állaná el a rékasi utat, mely egyetlen hátrálási vonala maradt fenn az ellenségnek. Ha Vécsey e munkálatot gyorsan végrehajtja, az ellenséges seregnek csak fegyverletétel vagy felkonczoltatás közt marad választása. Vécsey azonban néhány nappal idősb tábornok lévén Damjanicsnál, ennek üzenetét, mi csak felszólitás volt összehangzó munkálatra, parancsnak vévén, nehezteléssel fogadta s nem teljesítette, és Damjanics ismételt sőt harmadszori felszólitására sem mozdulván ki tétlen állásából, a győzedelmet legszebb eredményétől megfosztotta. Az e miatt méltó haragra gyúlt Damjanics tehát, midőn a terjedelmes város utczáin szétszórt gyalogságát minden erőfeszitése daczára sem szedheté rögtön össze, hogy annak egy részével a futamlóknak utját állja, a maga lovasságát küldé Nagy-Sándor alatt azok üldözésére, melynek egyébiránt az volt rendeltetése, hogy a Karger segedelmére Abonyból várhatott ellenséges erőt verje vissza. De az akalmas időt már elnyelte a késedelmezés. Mire Nagy-Sándor, a várost megkerűlvén, a rékasi utra érkezett, a futamló ellenséges gyalogság a dragonyosok fedezése alatt már részben a Zagyván keresztül, részben annak mentében jó előre jutott, minélfogva azokban nem tehettek többé nagy kárt huszáraink. A dragonyosok közől ugyan számosan elestek, többen tisztjeikkel együtt el is fogattak; de az ellenséges gyalogság ez

alatt nyakra főre átkelvén s a hidat elrontván, az üldözésnek nem sokára vége szakadt. 1849. Márcz.

Mi alatt a harcz ekként a szolnok-rékasi uton folyt, Ottinger, kit a harcz elején, mint mondók, vasuti mozdony által tudósitott Karger a maga megtámadtatásáról, lovas dandárával két óra tájban Szolnok elébe érkezett. Csak ekkor kelt át végre a Tiszán Vécsey a 3-dik huszár ezred négy századával, s Ottingert a vasut vonal táján megpillantván, elejébe nyomult. Egy ideig mind a két részről heves tüzelés folyt, mig végre huszáraink a sokkal számosabb ellenséget megrohanván, azt rövid kardviadal után futásra kényszeríték.

E lovassági viadal zárta be a dicső nap munkáját. Ottinger, egy ideig üzetvén, estve felé Abonyba érkezett, hova aztán éjjel az igen megfogyott Karger dandár maradványai is eljutottak.

Az ellenség vesztesége tetemes, saját vallomásai szerint is több volt foglyok, holtak és sebesekben 560, a mieink szerint 800 embernél, ezek közt egy törzs-, több főtiszt, két orvos, két tábori pap. A 400 utászból csak 80 menekűlt meg; a Károly-gyalogság pedig maga 200 embert vesztett. A győzedelem egyéb eredményeiről igy ír maga Damjanics márczius 6-kán kelt hivatalos tudósitásában:

«Hazafias tisztelettel van szerencsém a honvédelmi bizottmánynak jelenteni, hogy Szolnokot tegnap elfoglaltam s az ellenséget futamlásra kényszerítettem. A megrémült ellenség szaladásában sok hadi szerelvényeket, sőt a 2-dik vasas ezred pénztárát is hátrahagyta. Négy száznál több fogoly, ezek közt törzs- és főtisztek, tizenegy darab hat és tizenkét fontos ágyu, 20 lőszer- és társzekér, jelentékeny mennyiségű lőszer, fegyver s a fentemlített pénztárban 7000 ezüst forint jutottak birtokunkba. Az ágyuk és társzekerek lovastul foglaltattak el, melyeknek száma száz darabra megyen.»

Részünkről mintegy 200 főre ment a veszteség holtak és sebesekben. Legtöbbet, aránylag, a könnyű fövegű lengyel dzsidások szenvedtek.

1849. Márcz. Damjanics az elfoglalt pénztárt bizottmányilag felnyittatván, az abban talált minden magán és letéteményi pénzeket más nap az ellenségnek Abonyba visszaküldötte. Az elesetteket a mieinkkel egyetemben, de külön sírban, teljes katonai tisztelgéssel temettette el. A sebesült foglyoknak a mieinkkel egyenlőn gondos orvosi ápolást rendelt.

A hibát azonban, melyet Vécsey a kellő időben való közremunkálásnak elmulasztása által elkövetett, neki elengedni nem volt hajlandó Damjanics. A kivívott győzedelem által még inkább nagyobbodván a seregben különben is nagy népszerűsége, a hadtest-parancsnokságot a kormány további rendeletéig, ifjabb tábornok létére is önhatalmilag s tényleg elfoglalta. Vécsey ennek következtében a seregből azonnal Debreczenbe távozott. Csaknem egy időben érkezett meg ott vele Damjanics jelentése a viszály okairól s tett intézkedéseiről, melyekből a kormány Vécsey hibájáról meggyőződvén, őt a hadosztály vezérletétől elmozdítá. Mivel azonban őt, részint tapasztaltabb vezérek hiánya, részint a hadosztálynak Eszterházy Sándor árulása elleni megmentésében szerzett érdemei miatt, egészen mellőzni még sem lehetett, az ügyetlen Gál tábornok helyébe Arad ostromának vezérletére küldötte.

A szolnoki győzedelem után a fentebb közlött terv gyors végrehajtása fényes eredményre vezethetett volna. Jellasics hadtestében, mely a Pest-abonyi vonalon állott, a szolnoki megverettetés nagy zavart és levertséget okozott. Az utak az engedő fagy és esőzések miatt meglágyulván, oly rosszak lőnnek, hogy az ellenség fő táborából, mely még egyre az egerporoszlói vonalon állott Jellasics erősitésére segedelem rögtön nem érkezhetett.

Részünkről ellenben minden készen állott a tervnek foganatba vételére. Aulich és Klapka tábornokok hadtestei, már a szolnoki ütközet napján megérkeztek Török-Sz.-Miklósra, minek következtében az itt öszpontosított haderő mintegy 35,000 emberre és 108 ágyura ment. De részint a fővezérlet miatt Tisza-Füreden kitört viszályok s ezek folytán a fővezér-

let kényes kérdésének eligazitása, részint azon körülmény, 1849. Márcz.
hogy az ellenség a hidat Poroszlónál elrontotta, s e szerint Görgey, hogy a Tiszán átkelhessen, Tokajhoz kénytelenittetett kerűlni, — annyi időt rablott el, hogy a jó alkalom, az ellenségen még érzékenyebb csapást ejteni, használatlanul osont el.

A tábornokok több nap multával végre látván, hogy a fővezérlet kérdésének elintézése még több ideig késhetik, kémeik által pedig tudósitást vévén, hogy az ellenség Czegléd táján nagy erőt von össze, nem tartották tanácsosnak bevárni annak történhető támadását oly helyzetben, melyről, ha az ütközet szerencsétlenül végződnék, a visszavonulás csak egy, terjedelmes mocsárokon átvonuló keskeny töltésen vezet keresztül. Elhatározták tehát a sereget Szolnokról a balpartra vezetni s ott várni be az új fővezér rendeleteit. Márczius 10-kén hagyták el seregeink Szolnokot. A szép és költséges híd szükség nélkül, sőt a jövendő munkálatok nagy hátrányára, mint mondják, egy utász-tiszt hibás rendeletéből, a sereg átvonulta után felgyujtatott. Szolnok lakosai nagy aggodalommal szemlélték a lángok martalékjává lenni hidjokat; mert nem ok nélkül rettegtek, hogy ekként elhagyatva, seregeinktől elvágatva, a császári hadak visszatértének esetére drágán kellend megfizetniök a harcz alatt a nemzeti ügy iránt tanusított buzgalmokat.

Szolnokról Aulich hadteste Kis-Ujszállásra, Klapkáé Török-Sz.-Miklósra, Damjanicsé, mely a Vécsey-féle hadosztálylyal egyesűlvén, ezután a III-dik hadtest nevét vette fel, Czibakházára szállásoltattak be.

Idő közben végre a fővezérlet fontos kérdése is el lőn intézve Debreczenben. Kossuth márczius 8-kán az esti órákban titkos tanácskozmányt tartott a képviselők testületével. Elmondván a vezérek közt a kápolnai ütközet után támadt viszályokat s azoknak mikénti elintézését, előadá: «miképen okvetetlen szükséges, hogy a hadi munkálatok haladéktalan A fővezér kinevezése iránti tanácskozmány.

1849. Márcz. folytatása, s a szolnoki győzedelem után kifejlett körülményekben a kedvező alkalomnak időveszteség nélküli felhasználása végett, azonnal neveztessék ki fővezér oly formán, hogy a Tisza körül két főponton egyesűlt hadseregeink, nevezetesen melyek Szolnok és melyek Tiszafüred táján állanak, bár több rendű hadosztályokból egyesűlve, két nagyobb hadtestet képezzenek, és a felsőnek vezérlete Görgeynek, az alsóé pedig Damjanicsnak adatván, a kinevezendő fővezér ugy ezeknek, mint az aradi, s a legközelebbi órákban a Perczel vezérletére bizandó Szeged-bácsi hadseregnek s nem különben az ország váraiban lévő őrségeknek is élén álljon. Valamint pedig a fővezér kinevezését múlhatlanul szükségesnek látta a kormány ; ugy az egyének közt szétnézve s minden körülményeket megfontolva, legczélszerűbbnek azt vélte, hogy fővezérré mind addig, mig az egyesűlt munkálatok szüksége tartand, Vetter tábornok neveztessék ki. »

A honvédelmi bizottmány elnökének e kinevezést jelentő szavai, mind a mellett is hogy Vetter elméleti képzettségéről senki sem kételkedhetett, nem nagy viszhangra találtak a képviselők testületében. Egy rész helyeselte ugyan a kormány választását ; de a helyeslés hangjából is kitűnni látszék, hogy nem azért helyeslik azt, mivel bizodalmok van Vetter személyében, hanem egyedül azért, mivel a nagy többség bizodalmát biró kormány-elnök őt választá.

Dembinski lemondása után csak Kiss Ernő altábornagy, Vetter legidősb tábornok, Görgey és Damjanics közt volt helye a választásnak. Kiss Ernő azonban, bár eddig annyi feláldozást tanusított a nemzet szabadságharczában, minél többet senki sem ; személyes bátorsága pedig a csatákban, egyes csapatok élén, a vakmerőséggel volt határos ; de fővezéri tehetségekkel s tulajdonokkal egyátaljában nem dicsekedhetett. Damjanicsnál egyes hadtest élén jobb tábornokunk nem volt : egyaránt erélyes a fegytartásban, gondos hadtestének ellátásában, mint bátor, körültekintő a harczban, ő nagy kincse volt seregünknek ; s már a szolnoki diadala előtt is több győze-

delmet aratott a szerbek felett hiressé épen ő általa, az ő ne- 1849. Márcz.
velése alatt vált 3-dik és 9-dik zászlóaljjal. De egy fővezérben megkivántató magasabb hadi kiképzettséggel s nagyobb seregek vezérletének tapasztalatával még ekkor minden deréksége mellett sem birt. S e felett még tábornokságára nézve is legifjabb volt, mely körülmény az osztrák seregben nevelkedett tiszteink közt nem csekély fontosságunak tartatott. — E szerint tehát csak Vetter és Görgey közt lehetett még választani.

Görgey a képviselők közt már ekkor is sok tisztelőt számlált, kik iránta viseltettek a legnagyobb bizodalommal, tőle várták a haza megmentését. A sereg vezérletében tanusított erélyessége, a szakértőktől is sokféleképen magasztalt felső magyarországi hadjáratában bebizonyított magasabb hadi képzettsége, s fényes tehetségei e reményeket valóban igazolni is látszottak. Ezen valódi tulajdonokhoz és érdemekhez járult még az is, hogy Görgey, mióta Debreczennel összeköttetésbe léphetett, a seregében szolgáló s különféle ügyekben a kormányhoz küldött tisztjei által nem mulasztá el egyéb módokon is megnyerni a képviselők ragaszkodását. Ezeket tudva, nem lehet csodálni, ha a képviselők közt számosan találkoztak, kik őt az előzmények daczára is óhajtották volna fővezérré kineveztetni. De a nagyobb rész ugy vélekedett, hogy őt e kinevezés által megjutalmazni most, midőn engedetlensége miatt büntetésre volt volna méltó, annyi volna, mint szándékosan ápolni a seregben különben is elég gyakori fegyelemsértést és viszályokat.

Azonban, bár e szerint senki sem ellenzette is Vetter kineveztetését, sokakban mégis aggodalmas kétely támadt a vezérek jövendő egyetértése iránt; s nem ok nélkül merűlt fel többek lelkében ama kérdés: vajjon fog-e Vetternek engedelmeskedni Görgey, ki már annyiszor bizonyságát adta annak, hogy nem tud tűrni maga felett parancsnokot? Ezen aggodalmat nem is késett egy képviselő nyilván kifejezni, azon kérdést intézvén Kossuthhoz: vajjon biztos-e az iránt maga

1849. Márcz. s nyujthat-e a háznak is biztositékot, hogy e kinevezést megnyugvással fogadandja a hadsereg?

Kossuth e kérdésre azt válaszolá, hogy a Tiszafüreden Görgeyvel tartott értekezletei következtében alaposan remélheti, miszerint ő Vetter kinevezésében megnyugvandik s rendeleteit kellő engedelmességel hajtandja végre. Egyébiránt a képviselők megnyugtatására kijelenté, miszerint ott vélvén magát leginkább helyén lenni, hol a kormányzati befolyásnak legrögtönebb intézkedési szüksége foroghat fenn, elhatározta légyen magát, mennél gyakrabban s mennél több időt tölteni a táborban. «Hogy, ugymond, a táborban való jelenlétem által, nem csekély személyem befolyásával, hanem azon hatóságnál fogva, melyet a nemzet akaratának következtében hivatalos állásomban viselek, és a melynek súlyát és tekintélyét mindenki irányában fentartani tudom is, fogom is, nyujtsak a nemzetnek biztositékot a részben, hogy a seregben nem fog történni semmi olyas, mi a sikert koczkáztathatná. El lesz harítva minden oly akadály, mely az előmenetelt gátolhatná és fenn lesz tartva azon katonai fegyelem, és a felsőbbség rendelkezései iránti szíves készség, mely a hadsereg ismeretes hazaszeretetével és lelkesült vitézségével párosulva, kétségtelenül biztos győzedelemnek néz elébe. És ekként lévén elhatározva, a seregben való fegyelem s a fővezér iránti engedelmesség tekintetében biztositást kerestem és találtam abban: 1-ször hogy a hadseregeket és azok vezéreit valamint különösen a két nagyobb hadtestet vezénylő tábornokokat is oly hazafiui tiszta szeretettől ismerem, sőt tudom lelkesülve, miszerint bizton elmondhatom, magamat és mindnyájunkat bele értve, hogy csak ugy lehet a hazát szeretni, mint ők szeretik, jobban nem. 2-or. Találtam biztositékot magában Vetter tábornok urnak férfias erélyében, miszerint, kétségtelen tudományom szerint, bír azon tehetséggel, hogy magának a hadseregben a kellő tekintélyt mind megszerezni, mind fentartani tudja; mert én akként vagyok meggyőződve, hogy nagyon gyöngén állana azon fővezér tekintélye, ki mástól

volna kénytelen kivánni azon tekintély támogatását, és önmagában az elegendő biztositékot fel nem találná. 3-szor. Végre a seregek hazafiui érzelmein kivül találtam biztositékot abban, miszerint el vagyok tökélve, időmnek legnagyobb részét a táborban tölteni, pedig azon elhatározással, hogy érezve a rajtam fekvő felelősséget, melynek tekintetéből a nemzet akarata szerint vállaimra bizott hatóságot teljes kiterjedésében gyakorlom, akként fogok megjelenni a hadseregnél, hogy vagy én nem élek, vagy az nem, ki a kormány iránt engedetlen merne lenni.» 1849. Márcz.

Az elnök szavait zajos helyeslés követte: az aggodalmak elenyésztek a többségben, mely már nem emlékezett arra, hogy midőn a schwechati ütközet után Görgeynek vezérré kineveztetését jelenté a háznak, becsületszavát kötötte le Görgey mellett, hogy ez oly hazaszeretettől lángol, miszerint ha kell, a vezérletből közlegény rangjára is kész lelépni a haza szolgálatában. És a nagy szavakban tett igéretek mellett a kormány jövendő erélye iránt, azt is elfeledé a többség, hogy Kossuth még minden viszálynál, mely a vezérlet körül támadt, oly gyöngén és erélytelenül viselte magát, hogy az engedetlenséget tapasztalt felsőbb rangu vezér soha sem nyert elégtételt; különösen pedig Görgey még mindig elérte czélját, melyet engedetlensége által kidaczolni szándékozott. Elfeledte a ház, hogy Kossuthban, több oldalu fényes tulajdonai s tehetségei mellett épen a physikai bátorság hiányzik, mely anynyira szükséges volt volna benne, hogy az engedetlen vezérek iránt azon erélyt fejtse ki, melyet szóárjában oly fenhangon igért a háznak a maga részéről. A többség, mint mindig, most is hitt szavának s aggodalmai elenyésztek. A kormány inditványa ellenmondás nélkül elfogadtatván, határozattá lőn, hogy Vetter tábornok, eddigi táborvezérkari főnök fővezérré, s tekintélyének öregbitése végett egyszersmind altábornagygyá neveztessék ki. Vetter fővezérré kineveztetése.

Kétséget nem szenved, hogy Kossuthnak ama szavai, miszerint igérte, hogy akként fog megjelenni a táborban, « hogy

1849. Márcz. vagy ő nem él tovább, vagy az, ki a kormány iránt engedetlen merne lenni », nem annyira a ház aggodalmának megszűntetésére, mint inkább Görgey megfélemlitésére voltak számítva. Kossuth ő iránta a váczi szózat óta bizalmatlansággal viseltetett, miben őt az, hogy Görgey magáról febr. 10-kéig a kormánynyal semmit sem tudatott, még inkább megerősítette. Utóbb, midőn Görgey végre ismét levelezni kezdett a kormánynyal, elmosódni látszék a váczi szózat benyomása; de a tiszafüredi viszályok egy újabb oldalról tűntették fel az ő jellemét. Látta Kossuth, hogy az emberben az elsőségre vágyás mellett törhetlen erély is van czéljainak elérésére. És ez óta a bizalmatlanság mellett félelem is támadt lelkében. Oly egyéniségnek kezdé őt, kinek tiszta hazafiui lelkesedéséről egykor becsületszavával kezeskedett, az utósó események óta ismerni, ki kedvező körülmények közt arra is képes, hogy magát erőhatalommal katonai dictátorrá tegye. Már pedig Kossuthban semmivel sem volt kisebb a nagyravágyás, mint Görgeyben. Ha ez egyenlőt vagy felsőbbet nem tudott tűrni a hadseregben: bizonyára Kossuth sem birt annyi önzetlenséggel, hogy más kezében tűrje a főhatalmat, másé legyen a haza megmentésének dicsősége, miként ezt néhány hónappal elébb Batthyáni Lajossal, Széchenyivel, Deákkal szemközt váltig bebizonyította. A különbség köztök, nagyravágyásuk tekintetében, csak az volt, hogy Görgey, különben a haza iránt is kétes hűségű katona, ki mindent kardjától akart tenni függővé, s mind a mellett is, hogy egyébnek, mint a hadi mesterségnek értéséről semmi bizonyítványt nem adott, minden mást lenézett, gúnyolt, megvetett, a cynismus czondrája alá rejté nagyravágyását; mig ellenben azt Kossuth a soha senkitől kétségbe nem vonhatott honszeretetének s hazafiui hűségének ékes palástjába burkolta.

Igaz ugyan, hogy mióta a szakadás a nemzet és a dynasztia közt jó szerével orvosolhatatlanná lett, Kossuth mind fényes tehetségei, mind elvei, mind hazafiui buzgalmánál fogva teljes joggal kérdezheté: « Kicsoda, ha nem ő? » De nem kell fe-

ledni, hogy volt idő, midőn ő még nem állott egyedül a végzet jelöltjeként a nemzet élén; és nem kell feledni, hogy a viszonyokat, melyekben minden jogosult vetélytárs lelépett s csak ő maradt a lehetséges egyéniség, nagy részben ép ő idézte elő nem kevesbbé hatalomvágya, mint a nemzeti jogoknak eszélytelen modorú védelmezése által, oly formán, mint Görgey előidézte augusztus 9-két, midőn egymagára ruháztatott az országos hatalom. 1849. Márcz.

Egyébiránt még egy szempontot nem hagyhatunk itt érintetlenül a két végzetes férfiu közti viszony tekintetében. A váczi nyilatkozvány után, melyben Görgey az engedelmességet a honvédelmi bizottmány iránt felmondta, Kossuth meghittebbjei előtt nem kételkedett kimondani reá az árulás vádját. A honárulást azonban ekkor még nehéz feladat volt volna kisütni reá, ki csökönössége s a polgári hatalom iránti engedetlensége mellett is, ama szózatban engedelmességet igér a katonai hatóság, a hadügyminiszter iránt, s a leghatározottabban kijelenti, hogy maga és serege az utólsó csepp vérig kész küzdeni az alkotmányért. Az árulást tehát csak magára, mint a polgári hatalom fejére nézve, kellett értenie Kossuthnak. De vonatkoztatta légyen az árulást a hazára vagy magára: miért hagyta őt, ha e bünéről meg volt győződve, büntetlenűl? Más választ erre aligha találhatunk, mint azt, hogy nem volt bátorsága vele szembe szállni.

E bátortalanság és e félelem Görgeytől s annak katonai dictatorságától fejtheti meg csak Kossuth magaviseletét a tiszafüredi viszályok eligazitásában, a fővezérlet betöltésében, s átalán véve Görgey irányában, mióta ez tiszai hadainkkal egyesült. Ha Kossuthnak bátorsága egy vonalon áll hatalomszeretetével s fényes elmetehetségeivel: kétségkivül első tette leend vala őt, ki neki az engedelmességet felmondta, mihelyt hatalomkörébe érkezett, kérdőre vonni a váczi szózat miatt. De mivel bátorsága őt megbüntetni hiányzott, mélyen hallgatott a multakról; mivel félt tőle, színlelte magát, mintha legkisebb bizalmatlanság sem létezněk iránta szivében. És mégis

1849. Márcz. senki sem kételkedhetett, hogy e bizalmatlanság miatt mellőzi őt a fővezérletben, ki arra különben mindenek közt legalkalmasb vala; e miatt mondja ama fenyegetést is a netalán engedetlen vezér iránt.

Görgey kétségkivül jól tudta, kire van ama fenyegető szavak éle irányozva; de nevette azt magában, s még csak nagyobb gyűlöletet kezdett érezni Kossuth iránt, kinek gyöngeségét s bátortalanságát legújabban is tapasztalta. Azonban, még nem volt ideje nyiltan fellépni; és miként Kossuth ő iránta bizodalmat, akképen színlett ő is Kossuth iránt ragaszkodást, engedelmességet, tiszteletet. És ily álczát viselt, ily játékot űzött e két fényes tehetségű, de hiúságteljes férfiu, kiknek kezébe volt letéve a nemzet sorsa, egymás iránt mind végiglen. Egyiknek sem lévén bátorsága nyiltan fellépni vetélytársa ellen: ezen álcza alatt fondorkodtak egymás megbuktatására, mig végre a nagyravágyás, egymás iránti rejtett gyűlölet és színlelés játéka alatt magát a hazát buktatták meg.

Görgey még az napon (márcz. 8-kán) megjelenvén Debreczenben, teljes megelégedését jelenté ki Kossuthnak a fővezérlet betöltésével; miszerint aztán Kossuth más nap akként nyilatkozott a képviselő házban, hogy « most már tiszta lélekkel mondhatja, miképen e tekintetben egység létezik, s most már nyugott lehet a ház és a nemzet, hogy a hadsereg vezérei közt megvan és meglesz az engedelmesség, egyetértés és azon összehangzás, melyet a hazafiság és katonai kötelesség érzete sugall, és mely annyira szükséges a haza megmentésére. »

Hogy azonban Görgeynek egyátaljában nem volt inyére Vetter kineveztetése, és, ha a tiszafüredi viszály miatt még nem kivánta is magát fővezérré kineveztetni, hanem azt óhajtotta volna, hogy Damjanicscsal, Aulichhal és Klapkával, kik felett fővezéri czím nélkül is gyakorolhatni hitte a maga fölényét, egyetértve, fővezér nélkül intézhesse a jövő hadjáratot, — világosan kitűnik egy leveléből, melyet a táborba viszszatérte után Egyekről, márcz. 10-kén Klapkához intézett.

« Vetter tehát altábornagy és *valamennyi* magyar hadak fő- 1848. Márcz.
vezére ! — ugymond e levélben. Az egek mentsék meg az ő keblét kicsinyes tekintetektől és töltsék meg azt igazi hazaszeretettel. Ő sikeresen fog működni, ha a ti tanácsaitokat követi s az *enyéimet nem mellőzi*.... Én azon erős meggyőződésben vagyok, hogy Damjanics, Aulich, te (Klapka) és én, sokat, igen sokat tehettünk volna, ha fővezér nélkül maradunk is. » Egyelőre tehát csak várakozó helyzetbe tette magát Vetter irányában. A nagy engedelmességi készségnek mindazáltal, melyről Kossuth, bizalmatlanságának elpalástolása végett, tanuskodott, mint nem sokára látandjuk, nyoma sem volt kebelében.

Mialatt Görgey Debreczenben mulatott, márczius 9-kén egy katonai ünnepély történt a kormányelnök termeiben. Kossuth, a képviselő ház megegyeztével egy, három osztályu katonai érdemrendet alapított, mely által a harczi dicsőség vágya katonáink soraiban élénkíttetnék, s a kitűnőbb érdemek, mig háláját a nemzet másként is tanusíthatná, megjutalmaztatnának. És e napon történt, számos képviselők jelenlétében, ezen érdemjelek első kiosztása hadi főnökeink legjelesbjei között. Ez uttal a következők részesűltek a nemzeti kitűntetésben :

Kiss Ernő altábornagy, miként a rendelet mondja, « a bánsági véres harczok s ütközetekben tanusított vezéri tehetségei, bajnoki vitézsége s ernyedetlen hazafisága által szerzett érdemeiért » ;

Vetter Antal, újdon kinevezett altábornagy « a perlaszi sánczok bevétele s az arra következett véres ütközet alkalmával tanusított vitézsége és vezéri ügyes tapintata tekintetében » ;

Görgey Arthur tábornok « azon bebizonyított vezéri tehetségei tekintetében, melyek által, az ellenség sokkal nagyobb számu seregeitől környezve és üldöztetve, bekeríttetését mindenkor hatályosan meggátolta és a nagyszerű hátráláson a hazának derék serege megmentését eszközölte » ;

1849. Márcz. Bem József tábornok, « tanusított bajnoki vitézsége és dicső győzedelmei tekintetében, melyek az ország Királyhágon túli része nagyobb felének kétszeresen történt megmentését idézték elő » ;

Damjanics János tábornok, az « ördöghidi, alibunári, jarkováczi és tomassováczi sánczok ostromlása és bevétele — ; de különösen az utóbbi szolnoki véres ütközet és Szolnok bevétele alkalmával tanusított vitézsége és vezéri tehetségei tekintetében » ;

Perczel Mór tábornok, « a Róth táborának elfogása és a fridaui ütközet alkalmával tanusított vitézsége tekintetében » ; és

Guyon Richárd ezredes, «Manswörth ostromlása és bevétele, a nagy-szombati véres ütközet, valamint a branyiszkói hegy ostromlása és bevétele alkalmával tanusított oroszláni vitézsége tekintetében. »

Mind a heten az érdemjel második osztályával diszesíttettek fel. A jelenlévő Vetter, Görgey és Perczel vezérek mellére maga a kormányelnök tűzte a babérkoszorú közepén diszelgő nemzeti kettős keresztet ; Kiss Ernőnek a ház elnöke egy küldöttség élén vitte meg az érdemjelet, a távollévőknek utóbb küldetvén meg.

Ugyanazon időben Puky Miklós kormánybiztostól Komárom várában nyugtalanító hírek érkezének néhány főtiszt rosz szelleméről, mi kapcsolatban a várparancsnok, Török tábornok, felette nagy gyöngeségével, könnyen veszélyessé válhatnék a várra nézve, melyet az osztrák had ekkoron már keményebben kezdett ostromolni. Puky Klapkát kérte parancsnokul a kormánytól, mire Kossuth annál inkább hajólt, mivel Klapka eltávolitása által a seregtől némi elégtételt vélt adni Dembinskinek. Klapka azonban vonakodott elfogadni a várparancsnokságot, melylyel őt Kossuth márcz. 3-kán kelt levelében megkinálta. Kossuth ezután Görgey tanácsára az őt egyátaljában nem tömjénző Guyont nevezte ki vár —, Lenkeyt pedig az őrségi had parancsnokává. Guyon hadosztálya

ennél fogva a hadtest többi osztályai közt osztatott fel. Egyébiránt Komáromvár viszonyairól alább bővebben fogunk még emlékezni. Itt most e szünet alkalmával, mely a fővezérletben való változás következtében az ország fő haderejének munkálataiban egy ideig beállott, czélszerűbb leszen, hogy az ország egyéb részeiben lefolyt eseményekre terjeszszük ki figyelmünket; s különösen lássuk, mi történt az év kezdetétől fogva addig, mig főseregünk munkálatait ismét megkezdette, a Bácskában és bánságban, s miként folyt Bem első szerencsés kezdete után a háború Erdélyben. 1849. Márcz.

HARMADIK FEJEZET.

A bács-bánsági s erdélyi háború márczius végéig.

1849. Febr. Midőn seregeink, a közép Tiszánál szükségessé lett öszpontositás végett, januárban, mint már megirtuk, a bánságból s Bácskából kivonultak, nehogy a szerbek Szabadkán, Szegeden keresztül a császáriaknak kezet nyujthassanak, kormányunk e vidéken, gr. Hadik ezredes vezérlete alatt egy hadat vont össze, mely aztán seregeink említett felosztása szerint a IV-dik hadtest nevét nyerte. E hadtest, eleinte alig 4000 emberre menő, a kormány által folyton szaporíttatván, február hó vége felé 12,000 emberből s 30 ágyuból álló tekintélyes hadtestté nőtte ki magát. A hadtest két osztályra szakadt, melyek egyike Gál alezredes alatt Szabadkán és Horgoson, másika, Igmándy őrnagytól vezényelve, Szegednél és Szőregnél őrködék, feladata egyedül az lévén, hogy e vidéket a netalán felnyomulni akaró szerbek ellen megvédje.

Bácskában ezen kivül seregeink kivonultakor még két várunk létezett, Pétervárad és Eszék, amaz Csuha, emez Éder ezredesek parancsa alatt. Őrséggel eleséggel mind a kettő jól el volt látva, Mi különösen Eszéket illeti : őrségét mintegy 4500 jobbára újoncz képezte. Gróf Batthyáni Kázmér, ki január végén, a gróf Eszterházy Sándor árulása miatt veszélyben forgó bácskai hadsereg megmentése végett, a hely szinére

sietett, oly reményben hagyta el a várat, hogy miután az ele- 1849. Febr.
séggel több hónapra el vala látva, az őrség abban mind addig tartandja magát, mig a körülmények változván, seregeink Bács alsó vidékeit ismét elfoglalandják.

De alig távozott onnan Batthyáni, midőn azt Nugent altá- Eszék
bornagy hadtestének egy osztálya Trebersburg tábornok alatt feladása.
bekerítette, s jan. 30-ka éjjelén, némi ellentállás után, a külvárosokat elfoglalta. A várbeliek eleséggel jól el lévén látva, még azután is nem kevesebb sükerrel védhették volna a várat; de annak híre, hogy seregeink Bácskából teljesen kivonultak, s ennek következtében Eszékvára az ellenséges vidéken végkép elszigetelve áll, annyira lehangolta a különben sem hazafias szellemű főbb tisztek bátorságát, hogy Trebersburg már febr. elején jelentheté Nugent altábornagynak, miképen a várban egy jelentékeny párt létezik, mely kész a várat feladni, mihelyt a capitulatiot császári katonasággal kötheti meg, — az ostromló határőrvidéki hadat, mely csak parasztruhákkal van ellátva, olyannak elismerni nem akarván. Nugent ennél fogva február második felében egy újabb dandárt is küldött Trebersburg segedelmére.

A magyar kormány, a várbeliek hangulatának emelése végett, a Duna mentében egy, honvédekből s nemzetőrökből álló csapatot indított meg Nemegyei őrnagy vezénylete alatt oly utasítással, hogy az ostromló császáriakat a körülmények szerint háborgassa, s ekként a várbelieknek jelt adván arról, hogy végkép elfeledve nincsenek, őket, mig segedelmökre nagyobb erő küldethetnék, erélyes ellentállásra buzdítsa. Nemegyei azonban oly ügyetlenül viselte magát a vezérletben, hogy serege Nugenttól részben elfogatott s lefegyvereztetett, részben Hadik táborába menekült.

Ennek híre végkép megtörte a várbeliek bátorságát, melyet sem Éder parancsnok sem más főbb tisztek, elméjökben már árulási szándékot forgatván, különben sem támogattak. Midőn tehát a megerősödött ellenség a várat szorosabban

1849. Febr. ostromolni kezdené, Éder azt febr. 23-kán, az őrség szabad kivonulásának feltétele alatt, minden további védelem nélkül feladta. A vár elestének híre már febr. 26-kán megérkezett Debreczenbe, hol az oly boszusággal fogadtatott, hogy a képviselő ház, a kormány inditványa következtében, mind azon tiszteket becsteleneknek nyilatkoztatta, kik hadi törvényszék előtt be nem bizonyitják, hogy kötelességöknek híven megfeleltek.

Eszék eleste után még csak Pétervárad maradt a szerb lázadás terén a magyarok birtokában, mely azonban, bár az ellenségtől szinte ostromzár alá vettetett, hű és erélyes parancsnokai által, mint alább elbeszélendjünk, megtartatott a nemzetnek.

Az ellenség terve az alvidéken.

Az ellenség hadi terve, mely azontúl, a szerbek seregeinek munkálataira nézve is, Windischgrätz fő hadi szállásáról küldetett ugy a temesváriaknak, mint a Suplikácz halála után vajdává nevezett Theodorovics tábornoknak, az alvidékre nézve körül belül abból állott, hogy a szerbek a temesváriakkal kapcsolatban, Aradot az ostrom alól felmentvén, Szabadka és Szeged ellen intézzék támadásukat. Ugyanazon időben Jellasics hadtestének egy részével szinte Kecskemét felé indíttatott, végre febr. 5-kén még Nugent tábornok is rendeletet vőn, a Szegszárd táján táborozó hadosztályt Dietrich tábornok alatt a Duna balpartjára általtenni, s Hajóson keresztül Félegyháza felé indítani. Mind ezen hadaknak feladata lőn, Szabadka és Szeged bevétele után, a Tiszán átkelni s Nagyvárad és Debreczen ellen folytatni munkálataikat, mig a császári fő hadsereg a Feltiszánál öszpontosuló hadaink ellen működendik.

Azonban seregeinknek elébb végrehajtott öszpontositása, mintsem azt Windischgrätz egyelőre történhetőnek hitte, az ellenség e tervének nagy részét meghiusította. A bán hadteste, mely már Kecskemétig hatolt, hasonlóképp Dietrich hadosztálya is, más rendeltetést nyervén, utjokból visszahivattak, s igy

még csak a temesváriakkal együtt működő szerbektől kellett tartani Szegednek és Szabadkának. 1849. Febr.

A szerb had a bánságban Theodorovics vezérlete alatt, számra mintegy 12 ezer, február elején részben Zsombolya és Nagy-Kikinda táján táborozott; részben Bácsban Sztanojevics őrnagy vezérlete alatt a Ferencz-csatornát tartá elfoglalva. Szerencsére, a szerbek vezérei most ugyanazon hibát követték el, mely elébb a bács-bánsági magyar seregek működésének sükerét egy ideig egészen meghiusította : erejöket igen hosszu vonalon nyujtván el, hatályosan sehol sem nyomulhattak előre. A két részen álló haderő.

Részünkről Szeged-Szabadka vidékét, mint mondók, Hadik ezredes vezérlete alatt a IV-dik hadtest nevet nyert seregek védelmezték. Hadik e hadtestet, melynek száma február elején mintegy 5000 honvédre s 8—9 ezer nemzetőrre ment, két osztályban rendezé. Az egyik Gál alezredes alatt másfél honvéd- s két önkéntes zászlóaljból, Szabadka s vidéke nemzetőreiből, egy huszár- s két lovasnemzetőr-századból és hat ágyuból szerkesztve, Szabadkát s környékét tartá megszállva. A másik osztály, mely négy rendes s egy önkéntes zászlóaljból, Szeged s vidéke nemzetőreiből négy század huszárból és 16 ágyuból állott, Igmándy őrnagy vezénylete alatt Szegeden, Makón és a Szegeddel átellenben fekvő Szőreg bánsági helységben szállásolt.

A szerb had február 8-kán a Tisza mind két partján megkezdte támadó munkálatát. Theodorovics maga hadának nagyobb részével Szeged felé tartott. Előcsapata febr. 9-kén Szőreg előtt megjelenvén, a mieinknek ott szállásoló gyönge csapatát a Tiszán át Szegedre vissza nyomta, s a Szegeddel közvetlen szemközt fekvő Uj-Szeged helységet febr. 11-kén megszállotta. Nagyobb ellenséges haderő annál veszélyesbbé válhatott volna a városra nézve, minthogy a Tisza még be lévén fagyva, az átkelést nem gátolta. Hadik azonban épen e miatt

1849. Febr. nem várta be az ellenség támadását. Mihelyt az Uj-Szegedet megszállotta, rövid ágyutüz után, néhány nemzetőri osztály Gombás kapitány vezénylete alatt a Tisza jegén átkelvén, s majd többektől is támogattatván, az ellenséget egy véres harcz után, melyben ötvennél több szerb esett el, Szőregre visszaűzték. Hasonló szerencsével harczoltak vitézeink a város alsó részén, hol a szerbek, az ugynevezett Boszorkánysziget táján kisértették meg az áttörést; Forget kapitány a Waza-zászlóaljjal őket onnan is visszaűzte.

Az új-szegedi csata.

A szőregi csata.

A szerb had ezután Szőregen fészkelte be magát s a helységet rögtön sánczczal erősítette meg. Hadik azt ezen, a városra nézve veszélyes állásából kiűzendő, február 12-kén a már olvadozó s biztos átmenetelt nem engedő jégen hidat veretett, s az ellenséget más nap Szőregen megtámadta. A támadás teljesen sikerült : a sánczok makacs ellentállás után bevétettek, egy ágyu s több társzekér és zászló elfoglaltatott, a szerbek Deszk és Szentiván helységek felé űzettek. Az ellenség, hivatalos jelentés szerint, pár százat, a mieink hatvanat vesztettek holtakban és sebesekben.

Ugyanazon időben egy szerb csapat a Szegedtől délre két órányira fekvő Horgas helységet is megtámadta; de ott állomásoló nemzetőreink által szinte véresen veretett vissza.

Nehogy Szeged azontúl hasonló véletlen megrohanásoknak kitéve legyen, Hadik hadtestparancsnok, az itt működő gróf Batthyáni Kázmér kormánybiztos segedelmével, a Tisza balpartján, Új-Szeged mögött, földsánczokat és bástyákat készíttetett, melyek a Marostól csaknem a Boszorkányszigetig elnyulva, hidfő gyanánt szolgáltak.

De Szeged ezentúl ment maradt a szerbek háborgatásától, kik miután osztrák tisztek kormánya alá jutottak, hamar átlátták, mennyire megcsalattak nemzeti reményeikben az osztrák kormány által, s kedvöket a háború folytatására, melyből magokra nézve semmi hasznot nem várhatának, mindinkább elvesztették.

Bár mennyire ellentmondott is Rajasics az osztrák tisztek rendelkezéseinek, a hatalmat ezek napról napra inkább magokhoz ragadták. Windischgrätz parancsára az ostromállapot a Bács-Bánságra is kiterjesztetett, s a császári tisztek a szerb nemzeti irányt, szintugy mint a magyart, lázadásnak bélyegezve, minden ellen mi a független nemzetiség jellegét viselte, kiméletlenül kikeltek. A szerb csapatoktól saját színeik elvétettek, és sárgafekete zászlókkal helyettesíttettek; a szerb lobogók a tornyokról levétettek; a Rajasics által rendezett hatóságok feloszlattattak, s helyettök osztrák hadi hatóságok kezdének működni; a különféle helyeken létező odborok szétüzettek s eltiltattak; a határőrvidéken a német nyelvvel együtt a régi katonai szerkezet és fegyelem helyreállíttatott. Hasztalan irta Rajasics, a megrémült szerbek által ösztönöztetve, február vége felé, Windischgrätznek, hogy «ha a dolgok tovább is igy folynak, ő mindenről lemond, és arról nem állhat jót mit fog a szerb nemzet végezni.» A válasz ilyféle felterjesztésekre az volt, hogy a herczeg egész Magyarországra, tehát a szerbek által lakott vidékekre nézve is, teljes hatalommal van, mint császári Alter-ego, felruházva, s rendeletei iránt feltétlen engedelmességet kiván. Ennek következtében az engedetlen helységek császári katonaság által lefegyvereztettek, s a Bács-Bánságban is ugyanazon rögtönitélő hadi biróságok hirdettettek ki, melyeknek a megszállott egyéb vármegyék voltak alája vetve. 1849. Febr.

Szóval, az osztrák kényuralom, a magyarok legyőzetésének biztos reményében, miclőtt az teljesülésbe ment volna, «a hű fegyvertársak» által lakott vidékekre is egyaránt kiterjesztetett, s a keserű csalódások ideje a szerbekre nézve is vajmi hamar bekövetkezett. «Ha mi Ausztria mellett küzdöttünk s még folyton küzdünk; — ugymond már február 19-kei számában a «Napredak» czimű szerb lap — de ama rendszer mellett küzdeni egyátaljában nem akartunk, melytől, mint látszik, semmi módon sem akar elállani. A dolgok azon menetén azonban, melyet most követ, soha sem fogunk vele tisz-

1849. Febr. tába jönni. Mi küzdünk ugyan Ausztriáért; de háromszorta inkább küzdünk önmagunkért, s az ő önzése miatt nem szabad magunkat s jövendőnket feláldoznunk.» «Igy bánnak velünk már most is, — mond ismét néhány nap múlva (14-dik számában) ugyanazon Napredak — midőn férfiaink még fegyverben állnak; igy, midőn a vitéz Knicsanin hősies atyánkfiaival (a szerviánokkal) még köztünk van : mi vár reánk, ha majd ezen támaszt is elvesztettük, mi, mint látszik, felsőbb parancsra, nem sokára be fog következni?» És valóban, az osztrák kormány, a Bács-Bánságot már állandólag meghóditottnak tartván, a szerviánok segéd-csapatait vissza is hivatta, s Knicsanin márczius első napjaiban tizenkét ezernyi szerviánus hadával hazájába visszatért.

Oda van az arany idő, — kiáltott fel e napokban (18. számában) ismét ugyanazon szerb lap, midőn a márczius 4-kei octroirozott alkotmány tudomására jött, — oda az arany idő, melyben mozgalmaink kezdetén még jól meggondolhatánk, miért és kiért ontsuk vérünket. Mi könnyen hivők, elmulasztottuk mindenekelőtt biztosítani szabadságunkat és Ausztriához csatlakoztunk! Tudtuk-e már akkor, és tudni csak nem akartuk, vagy nem tudtuk még, hogy Ausztria és a szabadság egymással egyátaljában ellenkező elemek? Ausztriában soha sem volt és soha sem lesz szabadság; e kettő egymásnak örökösen ellensége marad.»

A ráczok e panaszait olvasva, akarata ellenére is kisértetbe jő az ember nekik azt mondani : «ám lássátok, önmagatok készitettétek sorsotokat. Miért nem fogadtátok el a magyar nemzettől a szabadságot, melyet veletek testvériesen megosztani akart? Miért dobtátok el magatoktól a reátok is kiterjesztett szabad alkotmányt, szabad institutiokat melyeknek védelme alatt elég módotok lett volna ápolnotok semmi által nem fenyegetett nyelvetöket s nemzetiségtöket, a független nemzeti létnek, a külön államnak az államban lehetetlen ábrándképeiért? Miért csatlakoztatok és szövetkeztetek, ellenére nemzeti bölcsetek, Tököli Szabbás, a szint oly hű

szerb mint derék hazafi 1790-ben, hasonló körülmények közt adott jóakaró tanácsainak, a közös szabadság ellen, a kényuri hatalommal; melyről kissé higgadtan gondolkodva, egyelőre is feltehettétek, hogy midőn Magyarország nyolcz százados állami léte ellen küzd, ha azt legyőzi, nektek, a maroknyi népnek, nem csak nemzeti függetlenséget nem, de még szabadságot sem engedend?» 1849. Febr.

A magyar kormány egyebek közt a katonai gyarmat szerkezetének szolgasága alatt nyögött határőrvidékre is kiterjeszté a szabad alkotmányosság és szabad institutiók minden áldásait, melyekkel az ország többi részei birtak. És mi állapotba jutott most, annyi ezernyi fiaik véráldozatáért e határőrvidék? «Sok dolog van a császári birodalom új alkotmányában — ugymond 15-dik számában a Napredak — mik fölött az emberiség és a nemzetek jajt kiáltandanak; de nagyobb igazságtalanság, mint a mi testvéreinkkel, a határőrökkel történt, abban még sem találtatik! Minden embernek, minden nemzetnek adatik abban legalább némi emberi jog, némi csekély szabadság. Csak a mi határőreink, a hősek e népe, vannak ezen (t. i. a márcz. 4-kei új) alkotmány által elkárhoztatva, maradniok mik valának, rabszolgák, zsoldosok, egy csoport nyomorultak! Csak nekik nem engedtetik élniök mint élnek más emberek; ők ismét határtalan önkény, a katonai vezénylet parancsai alá vannak vetve!»

De meggondolván, hogy még most sem volt volna késő kezet nyujtani a szabadságért küzdő magyaroknak a közös kényuralom ellen, egyátaljában nem lehet sajnálni a szerb népet. A nép, mely egy államban nem elégszik meg a terjedelmes alapon nyugvó közös szabadsággal, s a szabadság ellen a kényuralommal szövetkezik, hogy ettől független nemzeti létet nyerjen jutalmul, nem méltó a szabadságra. A szerb népben még most is, midőn már tapasztalni kezdték az ármányos császáriak igéreteinek csalárdságát, nagyobb volt a fajgyűlölet a magyarok ellen, kik velök mindenöket testvérileg megosztani készek voltak, mint a szabadság szeretete. Nem csak hogy

1849. Febr. kegyetlenül üldözték, kínozták, pusztították és öldökölték a magyar seregek által elhagyott vidéken lakó s idején ki nem vándorlott magyarokat; hanem daczára annak, hogy már látni kezdték, mi sors várja őket, ha a magyar nemzet legyőzetik, még most is segéd kezet nyujtottak, bár kevesebb számmal és buzgalommal, mint előbb, az osztrák hatalomnak.

Szabadka megtámadtatása.

Mig Eszék magyar kézen volt, a bácskai szerb hadak Pétervárad és Ujvidék ostromával elfoglalva, a Ferencz-csatorna éjszaki részeire nem terjeszthették ki támadásaikat. Mihelyt azonban Eszék elesett, s az azt elfoglalt hadosztály Nugent tábornok által Pétervárad ostromára küldetett, a szabaddá lett szerb csapatok, osztrák utasítások szerint s osztrák tisztek által vezetve, ismét megkezdték hadjáratukat Bács megye éjszaki részeibe. Márczius 4-kén mintegy öt ezernyi szerb had két ágyuüteggel jelent meg Szabadka előtt. E merészség, miszerint ily kis csapat egy 45 ezer lakosságu várost támadt meg, onnan eredt, hogy a városban számos szerb lakott, kik a támadókkal egyetértésben valának. Azonban mégis meglakoltak merészségökért: a város alul véresen visszaverettek.

A bajmoki csata.

Más nap Gál alezredes maga kereste fel hadosztályának egy részével s öt ágyuval az ellenséget, ki Bajmok határánál igen kedvező fekvésben táborozott. A harcz azonnal heves ágyuzással kezdődött meg; de a szerbek tizenhárom ágyuja nem sokára elhallgatni kényszeríté az öt magyar ágyut. Gál ennél fogva kénytelennek látta magát kissé visszavonni a szerbekénél számra nézve kisebb hadát. Az ellenség ezt futamlásnak tartván, a dombokról, melyeket elfoglalva tartott, azonnal a magyarok után a völgybe nyomult, és hadának egy részét három ágyuval azon mocsáros partu érnek keskeny hidján is áthozta, mely a két sereget egymástól elválasztá. De épen ez lett veszedelmének oka. Gál, mihelyt az ellenség e mozgalmát észrevette, hadát azonnal megforditván, szuronyt szegezve rohan reája, ágyuit elfoglalja, nyakrafőre visszatolakodó

csapataiban pedig nagy vérontást hajt végre. A huszárainktól 1849. Febr. űzőbe vett csapatok a többieket is magokkal ragadják s oly rendetlen futásnak erednek, hogy csak Nemes-Militics táján, a csatatértől két órányira, képesek magokat némileg összeszedni. Vitézeink a három ágyut, melyek közt vala a szerbek által különösen kedvelt és csicsónak nevezett tizennyolcz fontos is, több lőszertárszekeret és számos fegyvert diadalban vitték a városba.

Szabadka ezentúl szinte ment maradt a mindinkább elkedvetlenedett szerbek háborgatásaitól. De ezeknek arra már különben sem igen volt volna idejök s alkalmok. Kormányunk a hadsereget már elég számosnak látván arra, hogy a Windischgrätz ellen működő hadtestek csökkentése nélkül Bácskában is megkezdesse a támadó munkálkodást. És ennek valóban nagy ideje is volt, nem csak hogy a Bácskában létező magyar helységek a szerbek további kegyetlen pusztitásaitól megóvassanak, hanem Pétervárad miatt is. Ezen különben erős vár, körülbelül négy ezernyi őrségével, számos ágyuival és több hónapig tartható élelemszereivel még azután is sokáig daczolhatott az ellenségnek, miután azt Nugent tábornok császári hadakkal fogta körül; ostromszerei is igen gyöngék, csekélyek voltak arra, hogy erőhatalommal juthasson annak birtokába. Minthogy azonban az őrség nagy része régi zászlóaljakból állt, s mennél jobb volt a legénység, annál többen találtattak tisztjei közt, kik vagy idegenek, vagy az osztrák hadi nevelés alatt hazafiui érzelmeikből kivetkezettek, Eszék példáját óhajtották követni, s e végett meg is kezdték alattomos izgatásaikat: a vár, műveinek s őrségének erőssége s az ostromlók gyöngesége daczára is veszélyes helyzetbe jutott.

Már pedig Péterváradbirtoka szintoly szükséges volt a nemzeti ügy győzedelmére az alföldön, mint Komáromé a Feldunánál. Nehogy tehát az ármánynak ezt is sikerűljön Eszék sorsára juttatni, kormányunk elhatározá, a Bácskában létező császári és szerb hadak ellen támadó hadjáratot intézni s Péterváradot áz ostrom alól fölmenteni. E feladat Perczel

1849. Febr. Mór tábornoknak jutott, ki mióta Dembinski fővezérré neveztetett, tétlenül tölté idejét Debreczenben. Perczel márczius második felében érkezett Szegedre s vette át Hadiktól a IV-dik hadtest vezérletét. Hadjáratát azonban alább fogjuk elbeszélni.

Az Aradvár körüli események.

Az egyesült szerb-osztrák had ugyanazon időben, midőn Szeged és Szabadka ellen támadólag kezdett működni, egyszersmind Aradot is felmenteni ügyekezett az ostrom alól, csak ennek sikerülte után léphetvén át, a kitűzött terv szerint, a Maroson.

Az Aradot ostromló magyar seregnek a mult év vége óta Gál Miklós tábornok volt vezére, ki nyugalmazott császári tüzérezredes lévén, elég elméleti ismeretekkel birhatott ugyan; de különben a hadvezérben megkivantató tulajdonokkal egyátaljában nem volt felruházva. Ugyanazon időben, midőn ő ezen, V-dik számmal jelölt, ostromló hadtest vezérévé kineveztetett, az ostromszerek is több nehéz löveggel megszaporíttattak, miszerint ő az év elején 32 ostromágyuval kezdhette meg működését.

Aradvár a Marosnak egy öblös kanyarulatában fekszik, miszerint Uj-Arad város felé, a vár keleti és nyugoti oldalán a folyam kanyarulatait csak egy alig két ezer lépésnyi tér választja el egymástól; Gál tábornok, a várat teljesen elszigetelendő, e téren keresztül árkot huzatott, miszerint a vár területe szigetté lőn; egyszersmind a Maros jobb partján ágyuit felállíttatván, a várat január 10-kén 48 óráig oly hevesen lődözteté, hogy a benn lévő épületek mind a tűz martalékaivá lőnnek; a várnak azonban mit sem ártott.

Látván eddigi erőködésének sükeretlenségét, Gál a Maros bal partján kezdett párvonalokat huzatni, ott állíttatván fel nehéz lövegeit. E munka február elején, épen akkor készült el, midőn hirűl vevé, hogy Theodorovics szerb vajda, a temesváriakkal egyesűlve, Zsombolyán áll mintegy 10—12 ezernyi hadával s a vár felmentésére készül indulni. Az ostromló sereg csak öt rendes honvéd-zászlóaljból, ugyannyi század huszárból

s pár ezer kaszás nemzetőrből állván, Gál nem bizott a maga erejében. Nehogy tehát szerencsétlen ütközet esetében ostromszerei elfoglaltassanak, azokat Ó-Aradra vitette át, és seregét is a jobb partra rendelvén, a Maros-vonal védelmére szorítkozott. 1849. Febr.

Az ellenség február 6-kán valóban megjelent Uj-Arad előtt, s miután ott hagyott csapatunk Ó-Aradra vonult vissza, azt el is foglalta. Gál tábornok Ó-Arad körül jobbra és balra rendezte el seregét, jobb szárnyát Asztalos kapitány alatt a csalai erdőig, a balt pedig a paulisi szorosig nyujtván el. A támadás február 8-kán korán reggel kezdődött s egész délig ágyuzással folyt, mely alatt a várbeliek nagy kárt tettek a város mellett felállított középpontunkban. Dél tájban az ellenség granatjai a város szélén a sereg háta mögött létező néhány lőszeres szekeret fölvettettek, mire az ágyutüzet különben is megunt honvédek és nemzetőrök, azt vélvén, hogy az ellenségtől hátba fogattak, megzavarodván, a legnagyobb rendetlenségben és sietséggel futottak ki a városból, annak piaczán hagyván összes ostromszereinket. Hasztalan állt Boczkó Dániel, a seregnél lévő kormánybiztos, a futamlók elébe; hasztalan szólítá s kergeté őket vissza rájok emelt pálczájával: a megrémültek, a lélekjelenlétét elvesztett tábornokkal együtt, Batonyára futottak, honnan aztán Gál a két szárnynak is rendeletet küldött a visszavonulásra.

Az aradi ütközet febr. 8-kán.

Az ellenség, mihelyt a mieink zavarodását észrevette, a még jéggel fedett folyamon keresztül azonnal több zászlóaljat vezetett Ó-Aradra, hol azok, miután a mieink elfutottak, az ostromszereket elfoglalván, a futamlók üzése helyett a város rablásához fogtak. A megrémült lakosság nagy része is Batonya felé takarodott a pusztító s öldöklő ellenség elől. Ezektől s a sükeretlen erőködései után szinte menekülő kormánybiztostól hallá Asztalos, ki a vett parancs szerint a jobb szárnynyal hasonlókép hátrálni kezdett, a városban történtek hirét. És miután az ősz Boczkó az eddig vitézül harczolt

1849. Febr. 29-dik zászlóaljat lelkesitő szavakkal a rablással foglalkodó ellenség megrohanására buzdította, oly nagy lőn szavainak hatása, mit a jajveszékelve futó nők és gyermekek szerencsétlensége is emelt, hogy mindnyájan készeknek nyilatkoztak az ellenséget megtámadni. Asztalos tehát a kormánybiztossal a maroknyi, de lelkesűlt had élén, melyhez menekülő polgárok is csatlakoztak, a nagy utczán a városba tört. Az ellenség, jöttöket észrevévén, néhány csapatot rögtön összeszedett a nagypiaczon s kartácstüzzel fogadta őket. De ez csak arra szolgált osztönül, hogy lépteiket siettessék. Ekkor Asztalos a zászlót megragadván, s vitézeit a maga követésére szólitván, velök az ellenségre rohan, annak nagy részét levágja, leszúrja, a többieket a főutczából kiűzi. A harcz mind több utczára terjed, a még benmaradt polgárok is észrevévén a mieinket, boszutól lihegve rohannak a házaikban rabló szerbekre s horvátokra. Rövid idő múlva nyakrafőre menekűlt át az ellenség a Maroson, ostromszereinket is ott hagyván a város terén. Valahára Gál a tábornok is visszatért megfutamlott zászlóaljaival ; az ellenség pedig többé nem intézett támadást a mieinkre. Asztalos és a 29-dik zászlóalj e dicső tette, mely szabadságharczunk legfényesbjei közé sorozható, alig kerűlt száz ember vesztébe ; mig az ellenség több száz holtat és sebesűltet hagyott a csatatéren, mi kivált onnan fejthető meg, hogy az elkeseredett polgárok kimélet nélkül öldösték az elszórt s házaikat rabló ellenséget. Elesett egyebek közt Ivanovics és Stankovics ezredes is, számos más tisztekkel. A Rukavina ezredből pedig az ütközet alatt két tiszt 50 emberrel jött át seregünkbe.

Más nap Asztalos korán reggel Uj-Aradon is megtámadta az ellenséget. De azt a mult napi veszteség annyira megfélénkítette, hogy ellent sem állván, nagy sietséggel s rendetlenül vonult vissza Temesvárra. Az ellenség e támadásának reánk nézve az volt, a győzedelem daczára is, káros következése, hogy az ellenség a megfutamlott Gáltól Mikólakán hâtra hagyott hat haubicz ágyut magával vitte, a várat pedig, mely

élelemszerben már hiányt kezdett szenvedni, avval néhány hónapra ismét ellátván, az ellentállásra megint képessé tette. — Kormányunk, mihelyt az események hirét vette, Gál tábornokot a vezérlettől azonnal elmozditván, számadásra vonta, és Kiss Pál ezredesre bizta a sereg vezérletét, kit abban néhány hét múlva Vécsey tábornok váltott fel. 1848. Decz.

A mult év végétől kezdve, midőn Bem tábornok Kolozsvárt oly hirtelen gyorsasággal visszavette, Erdélyben is igen kedvező fordulatot nyertek a nemzet ügyei. Bem 7000 honvéddel s huszárral, mintegy 5000 nemzetőrrel és 30 ágyuval kezdette meg a hadjáratot a császáriak ellen kik, a nagy számu oláh felkelteken kivül, Puchner altábornagy fővezérlete alatt 22 gyalog zászlóaljat, 16 lovas századot és 60 ágyut állíthattak csekély seregünk ellenébe. Az erdélyi háború Kolozsvár visszavétele után.

Mielőtt Bem hadimunkálatait Kolozsvárról tovább folytatná, a felizgatott oláhság lecsilapitása végett a nép minden nyelvén következő nyilatkozványt bocsátott ki Erdély lakosihoz :

« A magyar hadsereg jő, hogy kiszabadítson benneteket a reactio rabigája s a katonai zsarnokság alól. A magyar álladalom alkotmánya által biztosított szabadság ismét életbe lép. Mindennemű politikai vétkekért általános bocsánat biztosíttatik az egész országra nézve.

« Ámde midőn a multakra fátyol vettetik, midőn az eltévedt lakosoknak kegyelmes bűnbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszersmind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányos kormány ellen elkövetendő minden politikai vétkek hadi törvényileg fognak büntettetni. Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, ugy szintén, kik magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemű hadi tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek.

« Minden, a hadsereg élelmezésére tartozó kellékek és megrendelt szállitások a tisztek által nyugtatványoztatni s a kormánybiztosok által kész pénzzel fognak kifizettetni. »

1848. Decz. De az oláhok, kiknek műveletlen részét a fékevesztett, vad szenvedélyek, rablás, pusztitás, gyilkolás; értelmesbjeit pedig, kevés kivétellel, az önálló nemzetiség eszméje s a nemzetökben birandó hivatalok s hatalom vágya a józan ész és mérséklet szavára süketekké tettek, az alkotmányos szabadságban élvezhető jogegyenlőség pedig ki nem elégített, — Bem e jóakaró felhivására nem hallgatva, épen ez időben, decz. 28-kán, tarták Szebenben gyülésöket, mely a Dacoromania végleges megalapitása felett tanácskozék. A gyülés elnöke volt Saguna püspök, katonai biztos Pfersmann altábornagy; tagjainak száma mintegy két százra ment. A gyülés egy kérelmet határozott intézni a császárhoz, mely magában foglalá az összes oláh nemzet kivánatait. A kérelempontok ím a következők: 1. Az ausztriai birodalmi összes románok az osztrák uralkodó ház alatt egy önálló nemzeti testté egyesíttessenek oly módon, hogy tartományuk a birodalom kiegészitő része maradjon. 2. Nemzeti önálló belkormányzatuk legyen mind közigazgatási mind egyházi tekintetben. 3. A nemzeti gyülés mennél elébb hivassék egybe a következők végett: hogy a román nemzet magát véglegesen megalakíthassa; egy nemzeti főt válaszszon, kinek czimét s hatalmát ő felsége határozandja s erősítendi meg; egy közigazgatási tanácsot válaszszon, mely román tanács czímet viseljen; egy önálló egyházi főt, patriarchát válaszszon; a közigazgatást a román kerületek- s községekben szervezze; s végre az iskolákat rendezze, tanulmányi intézeteket alapítson. 4. A román nyelv legyen hivatalos a románokat illető minden belügyekben. 5. A nemzeti gyülés minden évben hivassék egybe. 6. A román nemzet a népszám arányában képviseltessék a birodalmi gyülésen. 7. A birodalmi miniszteriumnál egy nemzeti közeg állíttassék fel a nemzeti ügyek igazgatásának érdekében. 8. Ő felsége többi czímei közé a «románok nagyfejedelme» czimét is vegye fel. Ezeken kivül kértek 65 ezer szuronyos puskát s erdőket a nép számára. Különösen kivánták, hogy a román nép kárai a földesurak javaiból kárpótoltassanak; — holott a románok

1848. Decz.

különben is csak nyertek és semmit sem vesztettek a forradalom által. És, mi legkülönösebb, e kivánathoz egy záradékot függesztettek, melyben fennen tiltakoznak, hogy ők sem reactionariusok, sem republikanusok, sem communisták stb.

E kérelmet, mely a katonaság részéről Pfersmann altábornagy, Glantz hadi titkár s Klima alezredes —, az oláhok részéről Saguna, mint elnök, Baritiu György, Dunka, Orbonas és Hane mint jegyzők által iratott alá, maga Saguna püspök egy küldöttség élén vitte meg Olmüczbe s febr. 25-kén nyujtotta be a császárnak. Fogadtatásuk ellen a császárnál nem lehetett panaszuk; mert válaszul nyerték: hogy ő felsége «örömmel veszi a derék román nemzet hűségének s ragaszkodásának ezen újabb bizonyitványát s hálával ismeri el azon súlyos áldozatokat, melyeket az a trón és összes birodalom érdekében hozott, s megigéré, hogy a hűséges román nemzet kérvényét mielébb érdemleges tárgyalás alá fogja vétetni s annak megelégedésére oldatni meg.» A küldöttség ugyanaz napon a birodalmi miniszteriumnak is nyujtott be egy, a fentebbi kérvényre vonatkozó emlékiratot; melynek azonban, mint tudjuk, szintugy nem lett eredménye, mint a császárhoz benyujtott kérvénynek.

Ily hangulatban lévén a katonaság által támogatott oláh nép, nem csoda, hogy Bem békeszózatának semmi eredménye sem lett kebelében, s fegyverrel kellett annak érvényt szerezni; miben nem is késett a tábornok. A hadviselés módjára nézve Bem ellentéte volt Windischgrätznek és Puchnernek. Valamint ezek lassuságok által többnyire elvesztették nyert győzedelmeik gyümölcseit: ugy Bem az egyszer megvert ellenséget addig üldözte, mig azt meg nem semmítette vagy ki nem űzte az országból. Ezen tactica juttatá őt pár nap alatt Kolozsvár birtokába; ez által tisztította meg egész Erdélyt pár hónap alatt nem csak a sokkal számosabb osztrák, hanem még a segítségre hivott orosz hadaktól is.

Kolozsvár bevétele után, daczára a 20 foknyi hidegnek, nem sokáig pihentette ott seregeit. Mihelyt a hadviselésre

1848. Decz. szükséges intézkedéseket megtette; különösen mihelyt a ruházat, fegyverzet s egyéb felszerelési tárgyak készitése, a lőszertárak, a toborzás és seregorganisatio tekintetében a szükséges rendeleteket kibocsátotta, és Debreczenbe megizente, hogy neki egyelőre sem pénz, sem felszerelési eszközök, sem újabb hadcsapatok küldésére szüksége nincs, mind ezeket Erdély saját forrásaiból szándékozván kiállitani, mindjárt másnap, decz. 26-kán, folytatta hadi munkálatait. Elbeszéltük már, miként verte meg két csatában Urbánt és Jablonovszkyt, miként űzte ki őket a borgói szoroson keresztül Bukovinába, s onnan visszatérvén, miként hagyta Riczkó ezredest egy zászlóaljjal, két lovas századdal és hat ágyuval a szoros őrizetére, s fordítá seregét a székely föld felé, hogy ott új reményt új életet ébreszszen, magának pedig új erőforrást teremtsen.

A székelyek állapota november óta. A székely földről nem rég érkezett — okt. vége óta midőn a fölkelt székelyek Maros-Vásárhelynél megverettek és szétoszlottak, — az első tudósitás a haza többi részeibe, valamint hogy a székelyek is csak most vettek először hírt a haza állapotáról. A székelyföld a császáriak által két hónap óta elzárva lévén, a derék székely nép semmi egyebet nem tudott a házáról, mint azon álhíreket, melyeket a császáriak szándékosan terjesztettek. Ezek pedig oly szomorúk, oly hihetetlenek voltak, hogy deczember végén tizenhét vállalkozó ifju ember végre eltökélte magát utnak indulni, az eseményekről a hazában tudósitást szerezni s azokról hírt vinni székely rokonaiknak. Fogadást tőnnek, hogy czéljoktól semmi veszély vagy akadály által nem engedik magokat visszarettentetni, és ha az ut veszélyein és fáradalmain át csak egy marad is közőlök életben, az is köteles legyen mind addig vissza nem térni, mig földieinek a kivánt tudósitást meg nem viheti.

E hazafiakból tizenketten érkeztek jan. 4-kén Kolozsvárra, s csak az ő elbeszéléseikből lőn tudva a székely föld állapota. Elbeszéléseik szerint, miután a székely had Maros-Vásár-

helynél megveretett és szétoszlott, Gedeon és Heydte csapat- 1848. Decz.
parancsnok Maros és Udvarhelyszéket megszállotta, a fegyvereket beszedte, s Ferencz-József új császár iránt hódolatra kényszerítette. Heydte Udvarhelyszéket csapatjával bekalandozván, a népet gazdag martalék s az urak földjei elfoglalásának igéreteivel izgatta a császár mellett a többi engedetlen székelyek ellen harczolni. És találkoztak is köztök, kik gyűlölet s boszuvágytól indítva, vagy az igért martalék által felingereltetve, a szász és oláh felkeltekkel szövetkeztek, s a tartományt pusztítva, rabolva és gyujtogatva kalandozták be. Bölön, Nagy-Ajta, Miklósvár s több más helységek kiraboltattak. De nem sokára átlátták az eltévedtek Heydte czéljait s magokba szállva hazatértek.

A császáriak hogy könnyebben uraivá lehessenek a nekik engedelmeskedni még sem akaró székelyeknek, Szebenben Kossuth-Hirlapot és Közlönyt nyomattak, melyekben a legleverőbbb színekben ábrázolták a haza állapotát; miképen, egyebek közt Pestnek Windischgrätz általi bevétele után Kossuth megszökött, a magyar seregek részint szétverettek, részint önként szétoszlottak, s az egész ország hódolt Ferencz-Józsefnek stb.

A csikszékiek, részint ezen álhireknek, részint reactionarius izgatók s egyebek közt maga Dorsner ezredesök csábitásainak hitelt adva, készséggel hódoltak a császárnak.

Csak az egyetlen háromszékiek, bár székökben a lélekszám alig ment többre 80 ezernél, maradtak hegyeik közt tántoríthatlanok reményeikben s hűségökben a haza és szabadság ügyéhez. Hozzájok menekűlt, a derék 12-dik honvédzászlóalj is, velök együtt kész az ellentállásra. Balázs Manó őrnagy maga izgatá honvédeit, állanának Puchnerhez, ki minden multat feledve, kész őket három évi szolgálatra felfogadni; és ha önként nem mennének, kényszerítendi őket tizenkét évig szolgálni a császárnak. A honvédek ezen izgatások következtében ellene fellázadván, őt őrizet alá tették, irományait lefoglalták s midőn azokból kiviláglott, hogy ő Puchnerrel s

1848. Decz. Gedeonnal összeköttetésben áll, a felbőszült nép őt, a szó valódi értelmében szétszaggatta.

A háromszékiek olvasván a Szebenben nyomtatott álhirlapokat, gyűlést tartának, magok további viselete fölött tanácskozandók. Gál Sándornak s néhány lelkes reform. papnak sikerült őket megerősíteni eddigi hűségökben a szent ügyhöz. Azon kétségbeeset hangulat ragadta meg az egybegyűlteket, hogy ha Magyarország csakugyan elesett is, ők magokat még sem adják meg; ugy nincs már miért élniök, s inkább mindnyájan elvesznek, mint sem a szásznak és oláhnak, kik a többi székekben oly féktelenűl pusztítanak, rabszolgái legyenek. Tanácskozás közben azon óhajtás fejeztetvén ki, bár volna néhány ágyujok, ugy hegyeik közt könnyebben védhetnék magokat, feláll ekkor Gábor Áron egykori tüzér káplár, s kijelenti, hogy ő fog nekik ágyut önteni, csak anyagot adjanak kezeibe. Gábor, mióta a hadi szolgálatból haza került, kis birtokában apró erőmüvi kisérletekkel töltötte idejét, melyek, minthogy tudományosan kiképezve nem volt, bár találékony észről tanuskodtak, de jobbára sükeretlenek maradván, ismerőseinek gúny tárgyul szolgáltak. Ajánlata tehát most is elvettetett. Hasztalan volt minden igérete; a válasz többek részéről csak az lőn, hogy még azoknak sem sikerül mindig az ágyuöntés, kiknek az mestersége, hogyan bizhatnának tehát benne; okosabb embernek való az ágyuöntés.

Gábor Áron.

De a kigúnyolt férfiu nem csüggedt el hazafiui lelkesedésében; sőt megsértett büszkesége a gúnyok által még inkább ösztönöztetvén, eltökélé magát, megmutatni bizalmatlan honfitársainak, hogy ő tud ágyut önteni. Hazament, eladta kis birtokát, hogy anyagot vehessen, s öntött két hat fontos ágyut. Honfitársai öröm és bámulat közt szemlélék a két löveget, melyekért annyira sóvárogának. Azonnal próbák tétettek velök. Gábor háromszor egymás után lőtt velök a czélba, s a rögtönzött ágyuk oly jóknak találtattak, hogy még a kétszeres töltést is sérületlen kiállották. A gúny és bizalmatlanság, melylyel elébb Gábor találkozott, most lelkesedéssé vált. Ke-

vés napok múlva a harangok a tornyokból az egész Háromszékben eltűntek s Gábor műhelyébe vitettek az öntendő ágyuk anyagául. Magából e székből száznál több harang hordatott össze. Majd a többi székek is hirét hallván a müvésznek, vetélkedve hordák hozzá harangjaikat, ugy hogy deczember óta aprilig százakra ment a felolvasztott kisebb nagyobb harangok száma. Háromszék 125, Marosszék 93, Udvarhelyszék 14, Aranyosszék 25, Csikszék 56 harangot vitt Gábor műhelyébe, hol kevés idő alatt hat szép, ugyannyi fontos ágyu készült el. Felszerelésére a fellelkesült székelyek pénzt is oly bőven adakoztak, hogy bár az üteg teljes elkészitése 4000 forintba kerűlt, az nem sokára készen állott. 1848. Decz.

A háromszékiek öröme s lelkesedése határtalan lőn ágyuik láttára. De az ágyuhoz lőpor is kellett, miben szinte hiányt szenvedtek. Gábor Áron tehát lőporgyárt is állitott, hol mindjárt eleinte naponként fél mázsa, utóbb pedig még több lőpor készíttetett; a ként Kovászna, a salétromot Torja, a szenet Kézdi-Vásárhely környéke szolgáltatta. Még csak gyutacs hiányzott az apró lőfegyverekhez, hogy táborba szállhassanak. És lőn az is nem sokára. A kézdi-vásárhelyi gyógyszerész vegytanilag megvizsgálván a gyutacs alkotó részeit, Gábor vezetése alatt haladék nélkül gyutacs-gyár is állíttatott, hol fiuk és leányok eleinte ugyan csak százanként, majd, jobban bele okulván, több ezrenként, készítették azt napjában.

Ez alatt a nép, számszerint mintegy tizezer, a határszéleken őrködött a betörni szándékozó Heydte csapatai s a szászoláh felkeltek rabló csoportjai ellen. Alig mult nap, melyben némi csatározás nem történt a határszélek egy vagy más pontján, melyekben hol egyik hol másik résznek szolgált a szerencse. Mihelyt pedig ágyuik felszerelve lettek, magok is felkeresték az ellenséget. November 29-kén történt, midőn a székelyek először kezdték használni ágyuikat a császáriak ellen, kik Heydte vezérlete alatt, mintegy négy ezernyi szász és oláh felkelt néptől támogatva, törtek be Háromszékre. Itt még csak egy ágyujok volt, melyet Gábor maga

1848. Decz. kezelt. De elég lőn ez is oly lelkesedést önteni a népbe, hogy annak dörgése alatt szuronynyal, lándzsával, űzzék ki az ellenséget.

Az első süker, melyet számosabb ellenségen arattak, felbátorítá őket tovább is támadólag működni. Boszuvágytól égve a szászok ellen, Dobay ezredest reákényszerítik, hogy őket a Bárczaságra, a szászok földére vezesse. És kevés nap múlva Prásmár, Sz.-Péter és Hermány hatalmokba kerül, honnan aztán dús zsákmánynyal terhelve térnek haza. Majd a Földvár táján táborozó Heydtét készülnek újabban megtámadni, ki azonban őket be nem várván, sietve vonult vissza. E süker oly tűzbe hozza székelyeinket, hogy már Brassót is megtámadni kivánták, bár azt Gedeon altábornagy egy hadosztálylyal tartá megszállva; minek azonban Zsombory ezredes, ki ismét a sereg elére állott, a veszélyt előre látva, állhatatosan ellenszegűle.

A hidvégi csata decz. 24-kén.

De e szándokkal deczember második felében különben is felhagyni kényteleníttettek a székelyek, mert Gedeon deczember 18-kán Schurter tábornok dandárát is Brassóba vonta, hogy mielőtt az éjszaki részekre, Wardener támogatására megindulna, Háromszéket is meghódoltatván, az egész székely földet nyugalomban hagyja háta mögött. A székelyek e nagy erő megindultáról értesűlvén, határaik védelmére vonulnak vissza. De Gedeon őket oda is követi, s a csata, mely Hidvégnél decz. 24-kén vívatott, szerencsétlenül végződik a székelyekre : megveretnek és szertefutnak. A derék XII-dik honvéd-zászlóalj két százada, hogy a futamlókat fedje, csak lassan s harczolva hátrál. Egy vasas század, melyet Gedeon a futamlók üldözésére küld, hamar eléri honvédeinket. Ezek még kevesbbé lévén a taktikai mozdulatokba begyakorolva, a helyett, hogy négyszöges tömeget képeznének, futással kezdenek menekülni. De utólsó századok hamar utóléretik, s a vasasok mármár szabdalni készülének azt, midőn néhányan azon hitben, hogy a betanult katonalovak a földön fekvő em-

bert meg nem tapossák, magokat a földre vetik, vagy bokrok mellé kuczorodnak. A példát követi a többi is; és a vasas század vágtatva rohan keresztül rajtok, a kissé már előbbre haladt század után. Mihelyt azonban a lovasok átrobogtak, honvédeink gyorsan felugrálnak s egy golyózáport küldenek reájok. A másik század, hallván a sortüzet, rögtön megfordul s elölrül üdvezli a vasasokat, mire ezek látván, hogy közőlök számosan halva vagy megsebesűlve rogynak le lovaikról, oldalt kanyarodnak; s vége az üldözésnek. 1849. Jan.

A szerencsétlen hidvégi csata nagy rémülést terjeszte Háromszéken; a sereg oszló félben volt, főbb tisztjei pedig Gedeonnal alkudozni kezdének. Ekkor indula meg Kolozsvár felé ama tizenkét ifjú, hírt hozni, van-e még valahol magyar tábor? s lehet-e reményök némi segítségre? De ezek még nem tértek vissza, midőn az árapataki szerződés deczemb. 28-kán megköttetett. E szerint Gedeon, ki Bem győzedelmeinek már hirét vette volt, kötelezé magát, hogy idegen fegyveres népet nem hoz be, és senkit el nem fogat Háromszékben. A székelyek viszont igérték, hogy az esküt Ferencz-József hűségére leteszik, a Mátyáshuszárok s önkéntesek lovait, fegyvereit s ágyuikat kiadják. A határőri székely katonaság mindazáltal fegyverét azontúl és megtartsa. Béke-szerződés.

A főtisztek e szerződés párjait január első napjaiban ki is cserélték Brassóban; sőt mind személyesen letették az esküt Gedeon kezébe, mind a határőri katonaságra kötelezett helységekből kétkét öreg székelyt is küldének oda, kik az esküt a nép részéről letennék. A nép maga azonban koránt sem volt a főtisztekkel egyértelemben, s nemcsak hogy az ágyukat s fegyvereket ki nem adta, hanem január 5-kén értesűlvén, hogy Erdővidékre fegyveres nép vonult be s a hámorokat, hol ágyuikat öntötték, szétrombolá, egy csapat székely, Sárosy Ferencz hadnagy alatt, ismét a szász földre csapott s Hermánt megvévén felprédálta.

1849. Jan. Horváth Albert főkirálybiró azonban, a főtisztekkel egy értelemben, január 10-kére Sepsi-Sz.-Györgyre gyülést hirdetett, hol a szerződés szerint a szék részéről is letétetnék az eskü. A gyülésre kevesen jelentek meg, s ezek is csak akkor szűntek meg végre vonakodni, midőn a királybiró kijelentette, hogy Gedeon különben minden erejét a szék ellen hozza. E gyülésen már a brassai «Wochenblatt» egy lapja is kézről kézre járt, mely hirül hozta, hogy Bem Erdélybe jött s Kolozsvárig nyomult ugyan; de tőle nincs mit félni, mert miután Windischgrätz egész Magyarországot meghódoltatta, ő is csak menekűlni jött megvert hadaival Erdély hegyei közé. De bár az eskü ekként a szék részéről letétetett, a szerződés többi pontjai soha sem hajtattak végre, mert Bem néhány nap múlva itt is nagy fordulatot hozott az ügyekbe.

Mielőtt azonban ő győzedelmes hadaival a székely földre bevonult, Erdély egynémely városát, hol még a császáriak uralkodtak, siralmas sors érte. A császári vezérek, kik Bem győzedelmes éjszaki hadjárata alatt minden erejöket Gyula-Fehérvárott és Szebenben öszpontosították, seregeink előhaladását délfelé megnehezítendők, az izgatás minden nemeit reáfordították, hogy a hegyi oláhokat, kik móczoknak is neveztetnek, mennél nagyobb számban birják a felkelésre. A praefekturák legioi koránt sem álltak ugyan ki oly nagy számban, mint Puchnernek az oláh bizottmány igérte volt; de mégis sok ezernyi felkelt oláhság, részben császári tisztek, részben oláh izgatók által vezetve, lepte el a Maros, Aranyos, Hév- és Hideg-Szamos folyamok völgyeit, pusztítva, rabolva gyujtogatva a magyar helységeket. És a szerencsétlen Nagy-Enyed, mely novemberben a magyar hadak kivonulta után már egyszer martalékává lett a vegyes császári, szász és oláh rabló csoportoknak, ismét áldozatává lőn a szabadság ügye iránti hűségének. Miután Czecz dandárával Tordára nyomult, a császáriak pedig Nagy-Enyedtől Gyula-Fehérvárra hátráltak, Nagy-Enyed polgárai, azt hivén, hogy reájok nézve is megjött már a szabadulás ideje, egy követség által üdvezlék a Tordára

beszállásolt hadainkat, egyszersmind védelmet kérvén a vidékükön mind nagyobb csoportokban kalandozni kezdő móczok ellen. 1849. Jan.

De Czecz parancs nélkül el nem hagyhatta állomását; különben is gyönge dandárát pedig annál kevesbbé oszthatá meg, minthogy az Aranyos völgyében és a Mezőségen fekvő magyar helységeket is veszély fenyegette. Enyed tehát védetlen maradt. Január 8-kán, a musinai papból præfektussá lett Prodán alatt mintegy 9—10 ezernyi oláh had jelent meg a város előtt s annak feladását kivánta. A fegyvertelen polgároknak alig volt választásuk. Tudatják tehát az oláhokkal hogy, ha a várost öldökléstől s pusztitástól megkimélik, készek magokat megadniok. A polgárokat rettegés szállotta meg jövendőjök miatt; de még az nap este új követség jő Prodántól, hogy oláhjai nem fognak bevonulni. A lakosok tehát lefeküsznek; de már 11 órakor puska lövések által riasztatnak fel álmukból, s midőn rémülten az utczákra rohannak, a város fő utczáját lángoktól látják elborítva. Pár percz múlva az oláhság minden utczát ellep, és irgalom nélkül kezd gyilkolni, rabolni, pusztítani. A dühöngők sem nemet sem kort nem tekintve, egyenlő vad kegyetlenséggel öldöklik az öregeket és ifjakat, asszonyokat és gyermekeket. Egy ügyvéd, Török Dániel elevenen süttetett meg; egy 80 éves öreg, miután az utczákon végig hurczoltatott, kinzások közt öletett meg; ez történt számtalan más férfival és asszonynyal. Mintegy ötven, részint viselős, nő a templomban keresett menedéket. De oda is betörtek a vérszomjazó vadak. A pap, hogy dühöket csilapítsa, templomi öltönyben, ment elejökbe. De a szörnyek őt is leszúrták s megnégyelték. A nők közől többeknek hasa felmetszetett, s méhök gyümölcse nyársra huzva süttetett meg; mások lábaiknál akasztattak föl vagy más kegyetlen módon végeztettek ki. A lakosoknak alig volt idejök felöltözködni; s félig meztelen kényteleníttettek künn keresni menedéket, a tizenöt foknyi hidegben. A menekülők közől többen meg-

Nagy-Enyed másodszori feldulatása.

1849. Jan. fagytak; kik pedig a városban maradtak s a dühöngők fegyverét elkerülték, rabságra hurczoltattak; a legszerencsésebbek harmad negyed napon szállongtak kiéhülve, elfagyott tagokkal, csaknem félholtan Tordára. A városból alig maradt a lángoktól épségben 20—30 ház. Legnagyobb veszteség volt mindenek közt a híres reform. collegium 30,000 darabból álló könyv- és nagy becsű kézirattárával, gazdag érem- s ásvány-gyűjteményével, mik részben a lángok, részben a rablók martalékaivá lettek.

Ugyanez történt néhány nap múlva Jára községével is, melynek lakosai szinte nagy részben leölettek. Később nyolcz száz különféleképen kegyetlenül megcsonkított hulla találtatott a porrá égett helység üszkei között.

E csapások annál fájdalmasabban estek, minthogy Bem győzedelmes serege e napok alatt már utban volt Beczterczéről Maros-Vásárhely felé, hova a Székelység nagy örömére január 13-kán meg is érkezett. Bem azon reményben jött a székely földre, hogy itt kisded seregét, mely a csaták s a téli hadjárat fáradalmai által okozott betegségek következtében s az éjszaki részeken hátrahagyott őrségek levonása után, összesen csak 2850 gyalogból, 640 huszárból és 28 ágyuból állott, újabb erővel szaporítandja. E reménye azonban meghiusult. A székelyek nagy lelkesedéssel fogadták ugyan felhívását a fegyverre; de miután csak pár nappal előbb értesűltek a dolgok szerencsés fordulatáról, felkészülni eddigelé nem volt idejök, s legalább egy pár hét kellett arra hogy rendezve, szervezve, szóval a hadjáratra készek legyenek.

Bem tehát hajlandóbb volt kisded seregével azonnal megkezdeni a déli hadjáratot, mig az ellenséget, kit éjszaki hadának megsemmisülése igen levert, meglepheti, mint pár hétig várni a székelyek felkészültére, s azonban időt engedni az ellenségnek a maga védelméről kellőleg gondoskodni. Ő tehát ez oknál fogva, nem gondolva avval, hogy Puchner két erős gyalog s egy lovas dandárral s 30 ágyuval rendelkezik, pár

napi nyugvás után január 16-kán, tova indult Maros-Vásárhelyről. 1849. Jan.

A gálfalvi csata.

Értesülvén, hogy az ellenség Medgyesről feléje közeledik, a székelyföldet Nyárádtőnél elhagyván, a Kis-Küküllő völgyébe lépett, s e folyam jobb partján a Gálfalvi hegyháton foglalt állomást, ott szándékozván bevárni az ellenséget, ki még szint az napon bevonult mintegy 6000nyi seregével Gálfalvára. Az előcsapatok már jan. 16-kán megütköztek; Mikes Kelemen ezredes az előhaddal, az ellenség előcsapatát kiverte állásából. Más nap Puchner minden erejét összeszedvén, a mieinket megtámadta; de ágyuink által, melyeket maga Bem igazgatott, visszanyomaték. A mieink ekkor oly erélylyel vágtak reá, hogy seregei megzavarodtak s Puchner maga seregének egy részével Medgyes, annak más része Küküllővár felé futott egész nap űzetve a mieink által. Az ellenség szétbomlott; Bem az nap estve Balázstelkére ért s nem akarván éjjel menni be Medgyesre, ott megállapodott. Küküllővárt Bethlen Gergely ezredes foglalta el egy csapattal. « Az osztrák seregeket — ugymond jelentésében Bem — a merre átnyomulnak, az oláhok tömegestül követik. A gyilkos, gyujtogató oláhok az osztrák seregek szövetségesei ! Nagy-Szeben felé vonulnak. Én követem őket, s azt hiszem január 20-kán Szebennek urai leszünk.»

Más nap korán reggel bevonult az ellenség által elhagyott szászoktól lakott Medgyesre, hol két ágyut s annyi eleséget talált felhalmozva, hogy, miként jelenté, az elegendő lesz seregét hónapokig eltartani. Medgyesen egyébiránt nem mulatott; de mielőtt távoznék, a város tanácsát maga elébe hivatta s annak kijelentette, hogy bár a nemzeti ügy iránt eddigelé ellenséges indulatot tanusítottak, az ország kormánya a multakért nekik közbocsánatot ad; de ha ezután csak legkisebb jelét adják is ellenségeskedésöknek, városuk földig le fog romboltatni.

Ezután Szilágyi alezredes alatt a városban egy kis őrséget hagyván, Puchner után sietett. « De ő elől szaladt a legerősebb vágtatással — ugymond jelentésében — és seregei a leg-

1849. Jan. nagyobb zavarban követték őt egész Szebenig.» A vezér futásának szemlélése teljesen demoralizálta a császári sereget. Nem lévén reménysége őt Szebenig utólérni, Bem jan. 19-kén seregének egy napi nyugvást engedett; és miután Czecznek Tordára parancsot küldött, hogy azonnal utnak eredjen, s őt sebes menetekben kövesse Szeben felé, ugy hogy 20-kán okvetetlen Viz-Aknán legyen: más nap maga egyenesen Szebennek vette utját, s azt, mielőtt Czecz megérkezett, 21-kén reggel haladék nélkül megtámadta.

Szeben a mult őszszel a császáriak által felszerelési helyül tüzetvén ki, elhanyagolt régi falai, tornyai s egyéb erősitvényei jól kiigazíttattak, külvárosai pedig földsánczokkal vétettek körül, s nehéz lövegekkel oly erősen megrakattak, hogy Bem, midőn azt megtámadta, nem annyira gyönge seregében, mint az ellenség levertségében helyezte reményét a város bevétele iránt. Azt hitte ő, mihelyt a város előtt seregével megjelen, az minden ellentállás nélkül megadandja magát; minél fogva azt három medgyesi szász polgár által, kik egyszersmind elbeszélnék, mily kiméletesen bánt városukkal, fel is kérette. A városban valóban nagy hajlam is mutatkozott a polgárok közt, kik vagyonukat féltették, a feladásra. A katonaság azonban még egyszer meg akarta szerencséjét kisérteni, s a medgyesi polgárok tagadó válaszszal küldettek vissza.

A szebeni csata jan. 21-kén.

Január 21-ke reggelén sürű köd borította a várost, midőn Bem seregeit ellene megindította. A császáriak a város előtt a sánczokban rejlettek. Midőn gróf Mikes Kelemen az előhaddal a külvárostól néhány száz lépésnyire a nagy-csűri úton létező hidhoz érkezett s Bemmel az ágyuk felállitásának helye iránt tanakodott, a várból egy lövés tétetik, és a derék Mikes halva rogy a földre. Egy második lövés Bem segédét, Téreyt, sujtja halálosan; a harmadik gróf Teleky Sándor lovát öli meg. Bem látván, hogy e hely az ellenség lövéseinek eleve kimért pontja, seregét pár száz lépésnyire visszavonta, s onnan ágyuiból hevesen kezdett tüzeltetni a sánczok közé.

Dél tájban, midőn a köd leszállott, megérkezett végre Czecz is dandárával Viz-Aknáról, hova három napi fáradságos menet után vonult be éji szállásra. Bem erről értesűlvén, azonnal rohamot parancsolt a sánczokra. De bár vitézeink nagy kitartást s bátorságot tanusitának, a kétszerte számosabb s e fölött még sánczai által is fedett ellenség sürű ágyu és puska tüzét tovább ki nem állhatván, végre hátrálni kezdének. A győzedelem s Erdély sorsa e pillanatoktól függött. A győzedelmet már nem lehetett kicsikarni az ellenségtől; mert seregünk közepe megfutamodván, a szárnyak is kénytelenek lőnnek visszavonulni, és, mi szintoly nagy baj volt, a lőszer is elfogyott: Bem tehát csak Erdély sorsát ügyekezett még megmenteni az által, hogy a császáriak diadalának eredményeit lehetőleg csökkentse. Seregeit egy század huszáron kivül futni hagyván, gyorsan összeszedte még használható lövegeit, s azokat kartácsokkal töltetvén meg, állomásról állomásra hátrált vissza a szünetek közt, melyeket a közeledő ellenségre tett lövései által annak soraiban előállott zavar okozott. Igy érkezett estenden Szelindekre, két órányira Nagy-Szebentől, hova seregének nagyja már jóval elébb eljutott. Mivel pedig az ellenség még most is sarkában volt, a helység előtti dombokra néhány ágyut rögtön fölvonatott, s azokat maga helyezvén el, oly hevesen tüzelt, hogy a közeledő ellenség megfordulván, az üldözéssel felhagyott; szerencsére, mert már annyira megfogyott Bem lőszere, hogy alig maradt még husz lövésre való. Az ellenség győzedelmével megelégedve, részint Nagy-Csűrre, részint Szebenbe ment vissza éjjelre. 1849. Jan.

Az ellenség győzött; de a győzedelem oly nagy áldozatába került, hogy bár serege Gedeonnak Brassóból megérkezett dandárával megszaporodott, sem 22-kén, sem a következő napokon nem merte megtámadni seregünket, ugy hogy ez Szelindeken egy egész hétig időt nyert fáradalmait kipihenni. Bem ugyanis meggyőződvén, hogy gyönge seregével nem csak Szebent lehetetlen elfoglalnia; de a legalább is kétszer szá-

1849. Febr. mosabb ellenség ismételt támadásainak sem lesz képes sokáig sükeresen ellentállani, a támadó munkálattal egy időre maga is felhagyott; s csak arra fordította minden erejét és hadi tudományát, hogy mig a székely földről segedelem érkezik, magát Szelindeken fentarthassa. Mert nem lehetett kételkednie, hogy ha onnan is hátráland, a visszavonulásban egész hada megsemmisül s Erdély ismét egészen a császáriak hatalmába kerül.

A külön helyeken hátrahagyott őrségek sokkal csekélyebbek voltak, mintsem hogy azokkal magát eléggé megerősíthette volna. A székelyekhez küldött tehát, őket sürgetvén, hogy mennél elébb siessenek segedelmére. De a hirek, melyeket onnan vőn, ez iránt sem sok reményt nyujthatának neki. A császáriak itt kéz alatt s részben magok a székelyek fő tisztjei által mindent elkövetének, hogy a nép közt egyenetlenségeket támaszszanak s fegyverrekelését meggátolják.. Háromszékben mind a mellett is eléggé gyűltek a fegyveresek; de e szék legtávolabb lévén, a segedelem onnan annak idejére nem vala várható; a többi székek pedig igen lassan készültek, bevárni óhajtván, mig a szerencse határozottabban részünkre hajóland. Bem, hogy készületeiket siettesse, a nála lévő székely gyalogságból s huszárokból Kis Sándorral egy csapatot küldött be hozzájok. De ezen segélyre többé nem igen támaszkodván, Debreczenbe izent, a lehető leggyorsabb segélynyujtásra kérvén a kormányt. Maga a nyert időt Szelindek erősitésére s ágyuinak kiigazitására fordítá. Magához vonta a hátrahagyott kisebb osztályokat is Selykről, Medgyesről; szóval mindent megtőn, hogy a segély megérkeztéig állását megvédhesse; mert attól tartott, ha abból kiűzetik, nemcsak a székelyek megszűntetik készületeiket, hanem az ellenség sem állapodik meg Kolozsvárig.

Puchner azonban, bár seregének száma, miután Gedeon dandárát is magához vonta Brassóról, 10—12 ezerre emelkedett, annyira elveszté bátorságát, hogy ezt sem tartá elégnek Bem legyőzésére, ki hadainak öszpontositása után is mindössze

csak 3200 gyalogot s hat száz lovast számlált zászlai alatt; és támadás helyett, muszka segély kieszközlésével tölté idejét. 1849. Jan.

Midőn a mult évi tavaszon Moldvában és Oláhországban is mozogni kezdett a forradalmi szellem, annak leszorítására Miklós czár Lüders tábornok vezérlete alatt egy hadtestet küldött vala e két tartományba. Hihetőleg nem volt titok Puchner előtt, hogy a czár a mult november óta folyton sürgeté a bécsi udvart, fogadná el segedelmét a magyar forradalom elnyomására; és mióta Bem a császári hadakat Kolozsvár táján megverte, haladék nélkül a muszkák behivására vetette eszét. Oly színt akart azonban adni a dolognak, hogy nem a császáriak, hanem a szászok s oláhok különösen Szeben és Brassó városok hivják be az orosz hadat. A szász és oláh főnökök által e végett deczember 31-kén Szebenben gyűlést tartatott. A szászok készséggel —, az oláhok azonban, ha egy levelöknek [1]) hihetünk, csak Saguna püspök és Orgidán brassai kereskedő unszolásaira, irták alá a meghivó levelet. Lüders nem tagadta meg a segedelmet; az ügyet mindazáltal kormányának rögtön följelenté, s addig is, mig onnan válasz érkeznék, január 12-ke táján, hadát Erdély közelébe indította.

A muszka seregek behivása.

Puchner is tőn jelentést a fontos lépésről kormányához. Olmützben Stadion külügyminiszter volt legnagyobb ellenzője a muszka interventionak; s valószinű, most is az ő befolyásával történt, hogy Schwartzenberg herczeg s miniszter azon választ irá Puchnernek, hogy bár segélyt neki a kormány nem küldhet, a muszkák behivását sem javallja; ha mindazáltal őket már behívta volna, nyilatkoztassa ki Lüdersnek, hogy őt csak a maga felelősségére hívta meg; ha pedig már benn is volnának, ne küldje ki őket: az ügyet majd elvégzi az udvar a pétervári kabinettel. E válasz elég volt Puchnernek arra, hogy magára nézve koczkáztatónak ne lássa a fele-

[1]) Ld. az 1849-ki «Ostdeutsche Post» hírlapot febr. 14-ről.

1849. Jan. lősséget; s azt ezen indirect felhatalmazás után nem is vonakodott elvállalni. Még Schwartzenberg miniszter e válaszának vétele előtt érkezett hozzá a bukaresti osztrák consul, Timoni, január 22-kéről irt levele, melyben tudósíttatik, hogy Lüdershez a czár válasza már megjött. A czár helyesli, hogy Lüders Szeben és Brassó felhivására nem adott segélyt; de adjon azt, ha Erdély katonai parancsnoka fog hozzá folyamodni. Lüders ennél fogva már készül is bemenni s csak az ő, Puchner, felhivását várja. Fontolja meg mindazáltal az altábornagy, hogy a kérdés felette kényes: a külhatalmak ellenzik az interventiot; Fuad Effendi, a török kormány biztosa pedig a törökök semlegességének sérelmét látja benne.

Puchner azonban, ha tétovázott volna is még, Schwartzenberg levelének vétele után bizton magára vállalhatni vélte a felelősséget: azonnal meg is kérte tehát Lüders tábornokot, de még mindig oly formán, mintha csak Szeben és Brassó kívánata volna, hogy jőne be hadaival Szebenbe s Brassóba, hogy mig ő a két várost védi, maga minden erejét a magyarok ellen fordíthassa. Lüders már 27-kéről válaszol: vette, ugymond, Puchner levelét, melyben segedelmet kér; hogy azt Szeben és Brassó városok kérelmére mindjárt nem adott, politikai tekintetek okozták, s czárja által oda van utasítva, hogy csak égető szükség esetén, akkor is az erdélyi hadi parancsnok felhivására adhasson. Azokból, miket Puchner ir, átlátja, hogy a szükség beállt; mielőtt azonban kérelmére hajólna, világos felhivását várja, mert utasítása ez iránt határozott. Addig is, mig e felhivása megérkeznék, három dandárt indít a határok felé: egyet Szebennek, 4 gyalog zászlóaljból, 3 század kozákból s 8 ágyuból; a másikat Brassónak 3 zászlóaljból, 4 lovas századból és szinte 8 ágyuból; a harmadikat Plojest felől indítja meg 4 zászlóaljból, 4 század lovasból, két század kozákból és hasonlókép 8 ágyuból. E hadak január 30-kán Erdélyben lesznek.

Ugyanazon napról (jan. 27) még másik levél is érkezett Puchnerhez Reinhegertől, melyben még egyszer felszólítta-

tik, fontolja meg jól, vajjon nem lesznek-e a muszka interventionak kellemetlen következményei, miután azt mind a külhatalmak ügynökei, mind a török hatóságok ellenzik. De a császáriak evvel többé nem gondoltak; s miután a kérelem már megtörtént, még csak azt sürgették, hogy minél számosabb legyen a bejövendő muszka sereg. Skariatin orosz ezredes erre jan. 28-ról válaszol, hogy több segélyt nem küldhetnek; és azon esetre, ha valóban többre lenne szükség, óva inti a császáriakat, ne koczkáztassák az orosz fegyver becsületét. Erre azonban, ugy látszik megnyugtató választ kellett kapnia; mert Engelhardt tábornok Brassóba febr. 2-kán, Skariatin Szebenbe 4-kén tényleg bevonult. [1]

1849. Jan.

A szelindeki csata.

Puchner, csak miután az orosz segélyről biztos hírt vett, bátorkodott ismét megkezdeni hadi munkálatait, seregét január 30-kán Szelindek ellen indítván. Seregének zöme, két dandár, az országuton egyenesen közeledett, egy dandár a balszárnyon Viz-Aknáról a Ladamos patak mentében, a negyedik végre Rüsz és Kakasfalva felől oldalba fogni szándékozott seregünket. Két óra tájban mind két részről nagy tűzzel kezdetett meg az ágyuzás.

---

[1] Ld. Kőváry László: Erdély története 1848—49-ben, 167 követ. Érdekes ez iránt még olvasni: Colquhoun Rob., oláhországi angol fő consul febr. 5-kén kelt jelentését Palmerstonhoz, melyben irja, hogy az orosz sereg szám szerint 5, mások szerint 10 ezer, febr. 2-kán vonult be a tömösi és vörös-toronyi szoroson Erdélybe. — A Belgrádban székelő Fonblanque, angol consul pedig febr. 26-kán tudósitá lord Stratford Canninget, hogy a magyarok ellen most még csak 10,000 orosz küzd; de többen is készülnek, miszerint az egész, Erdély ellen működendő erő 18,000-re tétetik. Irja, miképen ott senki sem hiszi, hogy az orosz interventio ephemer volna s Puchner Bécs engedelme nélkül, a maga hatalmából hivta volna be az orosz hadat. Sőt állítja, hogy biztos hírek szerint nagy számmal fognak az oroszok bevonulni Magyarországba is, miszerint az osztrák sereg a Pó és Mincio felé mehessen. Correspondence relative to the affairs of Hungary 1848—49. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. London, 1850.

1849. Jan. Bem a középen nagy kárt tett jól elhelyezett lövegeivel az ellenségben; és bár miként ügyekezett is ez a helység felgyujtása által megzavarni s majd gyalogságának, majd lovasságának rohamai által visszanyomni a mieinket, délutáni négy óráig egy talpalatnyi tért sem volt képes elfoglalni. Hasonlókép tartá magát a jobb szárnyon az 55-dik zászlóalj; a balszárnyon pedig Czecz visszanyomta az ellenséget, ugy hogy Puchner az éj beálltával egész vonala hosszában visszahuzódott.

Más nap Bem nem várta be az ellenség támadását, hanem maga támadott. Kemény alezredest gyalogságával az országuton Nagy-Csűr felé küldvén, maga a lovassággal és ágyui egy részével Viz-Akna felé indult, hátba fogandó az ellenséget. De ez őt be nem várta; hanem mihelyt őt a vizaknai magaslatokon megpillantá, nehogy Szebentől elvágassék, egész seregével visszavonult e városba.

Bemnek tulajdonképen csak is ez volt czélja az e napi munkálatban. Futára ugyanis, kit Debreczenbe segélysürgetés végett küldött volt, azon tudósitással érkezett hozzá vissza, hogy a kormány az épen akkor felvonuló bács-bánsági seregekből a Maros-völgyén indította meg a kivánt segédhadat. E fontos és kellemes hir arra birta Bemet, hogy munkálatainak pillanatnyilag, mig a székelyek fel nem készülnek, meddő alapját, Maros-Vásárhelyt és Kolozsvárt feladván, seregét, a nélkül hogy Szebentől messze távoznék, a Marosvölgy felé, a várt segélyhad elejébe, a Szeben-dévai vonalra helyezze át. Jól tudta ugyan, hogy e vonalon az eddiginél még számosabb ellenséggel leend dolga, mert Puchneren kivül még az e vidéken kalandozó felkelt oláh csoportok —, és a gyulafehérvári őrség hátulról várható támadásainak is ki lesz téve. Hogy mindazáltal a várt segélyhaddal egyesűlhessen, s avval együtt mennél elébb megkezdhesse ismét támadó munkálatait Szeben ellen, e mozdulatot múlhatatlanul meg kellett tennie.

Seregének e fordulata végett mindenek előtt szükséges volt, hogy a Vizakna táján létező császári hadakat Szebenbe vissza-

űzze, s magának Szerdahely felé nyilt utat készítsen. Ez volt tehát czélja a jan. 31-kei támadó munkálatnak. E czél teljesen eléretvén, seregének egy részét Kemény Farkas alezredes alatt febr. 1-jén Viz-Aknán, Szerdahelyen, Szász-Sebesen és Szász-városon keresztül Déva felé indította, remélvén, hogy mire Kemény Dévára jutand, már a segédhadakat is ott találandja. Ő maga seregének maradványaival Viz-Aknán foglalt állomást oly szándékkal, hogy mig Kemény a segédhaddal megérkezik, azt a szebeniek támadásai ellen megvédendi. 1849. Febr.

A viz-aknai helyzet igen alkalmas volt a védelemre, s miután ott ágyuit és seregeit elhelyezte, febr. 3-kán egy erőszakolt szemlét intézett Szeben ellen. A sereg száma, mely Bemnek itt Kemény elindulta után, rendelkezése alatt maradt, összesen csak 1730 gyalogból s 325 lovasból és 24 ágyuból állott. Ő azonban erejének e csekélységét elfedni s azt ügyekezett mozdulatai által elhitetni a vakmerősége által megfélénkitett császáriakkal, mintha még egész serege együtt volna s folyton támadólag szándékoznék működni Szeben ellen. Azt ő még nem is gyanította, mily jelentékeny segedelmet kaptak a nálánál különben is sokszorta számosabb császáriak az oroszokban, kik febr. 2-kán Brassót, 4-kén pedig Szebent is megszállották.

Puchner ily jelentékeny erőt birván tartalékul, febr. 4-kén egész hadával, összesen 10—12 ezer emberrel s 30 ágyuval támadta meg Bem seregét, mely időközben tűrhetőleg megerősítette vizaknai állomását. Már négy óra hosszant folyt mind a két részről, bár igen hevesen, de jelentékenyebb előny nélkül az ágyuzás és csatártüz, midőn az ellenség jobb szárnya a mi bal szárnyunkat megkerűlni ügyekezett. De Zsurmay őrnagy, ki ott két honvéd századdal a Vilmos-huszárok egy s a Kress-féle lovasok fél századával küzdött, oly vitézül fogadta az ellenséget, hogy sikeretlen rohama után hátrálni kényteleníttetett. Majd visszahuzódni kezdett az ellenség közepe is. És Bem ekkor, daczára alvezérei előterjesztéseinek A vizaknai csata.

1849. Febr. és kérelmeinek, erős állását elhagyván, a hátráló ellenség után nyomul. Ez nagy hiba volt. Az öt vagy hatszorta számosabb ellenség, ki tán épen hadicselből hátrált, látván, hogy a mieink erős állásukból kimozdultak, erejének egész súlyával reájok rohan, s őket elébb Vizaknára, s onnan egy rendkivül véres harcz után Szerdahely felé nyomja vissza. A Vizakna utczáin megtorlódott ágyuk és szekerek oly rendetlenséget okoztak hogy 16 ágyunk s magának Bemnek pogyásza s kocsija is ott maradt s az ellenség kezére jutott. Seregünk e harczban három száznál többet vesztett holtakban és sebesekben. A Vilmos-huszárok, Kress-lovasok s egy pár honvéd-század pedig két ágyuval elmetszetvén, Medgyesre s onnan Maros-Vásárhelyre vonultak vissza. Az ágyuzás a hátrálás közben is mind a két részről egész Szerdahelyig tartott.

Visszavonulás; Vizaknáról Piskiig.

Seregünk bámulandó vitézséget tanusított; de a véres harczban különben is csekély száma ezer ötszázra olvadván, Szerdahelyről pár órai pihenés és étkezés után még azon éjjel megindult Szászsebesre, hol virradatkor érkezett meg. Az út azonban itt már el volt zárva. A gyulafehérvári őrség, visszavonulásunkról értesűlvén, a várost elfoglalta s annak falairól ágyuval fogadta érkező hadunkat. Nem volt kétség, hogy Puchner is sarkában jár seregünknek. Bem tehát egy órai ágyuzás után rohamot parancsolt a városra, mit gyalogságunk ellentállhatlan elkeseredéssel hajtott végre. Elébbi napon Bem a betegeket és sebesűlteket egy csekély fedezet alatt e városba előre küldötte. A szász polgárok a legnagyobb szivességgel fogadták és vendégelték meg őket, ugy hogy azok teljes biztosságban engedték át magokat az éji nyugalomnak. De a tűntetésig menő szivesség ádáz árulást rejtett. Mihelyt betegeink megérkeztek, a polgárok azonnal átüzentek az alig egy óranyira fekvő Gyulafehérvárba, annak őrségét városukba hiván; és midőn ez éjfél tájban megérkezett, a szegény betegeket és sebesűltéket szintugy mint fedezetöket megrohanták, s a császáriak segedelmével valamennyit felkonczolták. Csak

egy kocsis menekűlt meg s ez hozta hírül az iszonyú mészárlatot a Szerdahelyről már közeledő seregünkbe. 1849. Febr.

Lángoló boszu ébredt ennek hallattára katonáink kebelében, s alig várták a pillanatot, midőn azt az áruló városon meghűthessék. És mihelyt a vezér szava rohamot parancsolt, oly dühösen támadták meg a város előtt fölállított császáriakat, hogy azokat első rohanásukkal benyomták a városba, onnan pedig fél óra alatt visszaűzték Gyulafehérvárra. Boszus honvédeink az áruló várost pusztitással akarták megbüntetni s pár boltot azonnal ki is raboltak. De Bem, mihelyt a városba érkezett, nem csak a további pusztitást megtiltotta, hanem az elrablott tárgyakat is azonnal visszaadatta a polgároknak.

E mérsékletet maga az eszély is parancsolta; mert érezvén, hogy szabad mezőn már nem volna képes ellentállni az utána nyomuló ellenségnek, itt a város falai mögött, legalább kinyugvásra és étkezésre akart időt nyerni serege számára. Ily védett fekvésre annál nagyobb szüksége volt, minthogy lőszerei már egészen fogyatékán voltak s ha, szerencsére, a gyulafehérváriaktól pár töltényes szekeret el nem foglal, husz lövést is alig tehet vala ágyuiból.

A szebeniek valóban még az nap dél tájban utólérték seregünket, s miután kiállított csatárainkat pár óra múlva a városba beszorították, késő estig, de sikeretlenül ágyuztak a városra. Más nap reggel az éjen át tetemesen megszaporodott ellenség a mieinket csaknem egészen körülfogta a városban. Kilencz óra tájban jelenteték Bemnek, hogy egy parlamentaire érkezett az ellenségtől: Bem azt felelte, hogy küldjék őt vissza. A parlamentaire lengyel, mondja a jelentő. «Annyival inkább, mondja Bem, olyan lengyellel nem beszélek, ki most osztrák szolgálatban van.» Mind a mellett elejébe vezették a lengyel tisztet, ki őt, minthogy körülfogva volna, fegyverletételre szólította. Bem válasza röviden akként hangzott: «nem alkuszom», s ezzel őt kikisértette, meg-

1849. Febr. hagyván a körülállóknak, hogy csak akkor bocsáttassék szabadon, midőn a várost utócsapata is elhagyandja.

Idő közben Czecz szemlét tartván az ellenség ellen, jelenté Bemnek, hogy Puchnernek valóban egész serege a város előtt áll. A parancs tehát rögtön kiadatott, hogy hadunk Szászváros felé hátráljon. Fél órányira haladt ez, midőn az ellenség annak kitakarodását észrevette, s ekkor egész erejével utána rugaszkodott. Seregünk szakadatlan ágyuzás közt hátrált, minden lépésnyi tért drágán engedve át az ellenségnek, egészen Benczenczig, melyet gr. Bethlen Gergely alezredes, ki e vészteljes napon a hátvédet vezénylé, hogy az üldözőket késleltesse, maga után felyújtatott. A császáriak itt végre megszűntették az üldözést; s midőn maroknyi seregünk estenden Szászváros elébe érkezett, azon reménynyel kecsegteté magát, hogy napi fáradalmait kipihenheti a városban. Csalódás! mert csak hamar megdördűltek az ágyuk; szász és oláh felkelt nép fogadta ott őket. Az éji szállást is szuronynyal kellett tehát megvenni; mi rövid ostrom után sikerült is. Azonban már virradat előtt jött a jelentés, hogy a császáriak ismét utólérték seregünket s a város alá közelednek. De ekkor már Keménytől is megérkezett a tudósitás, hogy maga Déván, előserege pedig a piskii hidnál, Szászvárostól alig egy órányira van felállitva.

A szászvárosi harcz. Bem tehát Kemény csapatait szinte Szászvárosba rendelvén, mielőtt azok nagyja megérkezett volna, hadát a város előtt felállítá s a harczot minden tétova nélkül elfogadta; pedig ágyuja már csak négy volt használható, töltényei pedig egészen fogyatékán. Két óráig folyt a harcz, midőn a piskii hidtól érkezett debreczeni lovasok a közéjök esett gránátoktól megzavarodva, futásnak eredtek s a többi csapatokat is magok után vonták. De Bem, bizva Kemény megérkeztében, makacsul tartá magát egy maroknyi csapattal s két ágyuval. Az ellenség csatárai azonban mind közelebb s végre egészen a két ágyuig nyomulnak, melyeket Bem egyátaljában nem

akart oda hagyni. Itt történt, hogy egy ellenséges csatárnak ki ágyujához közeledett, lovagló ostorával arczára csapván, német nyelven rá kiálta: «Canaille, meine Kanonen will ich haben!» De egy másik csatár e pillanatban reá lő s közép újját összezuzza. Bem tehát, minthogy még csak az egy Dobay székely őrnagy maradt volt mellette, kénytelen lőn rögtön távozni csapatjai után. 1848. Febr.

Hátráló hadunk Kemény csapatait a piskii hidnál találván, Czecz, kinek a megsebesűlt Bem a vezérletet általadta, az ellenség további feltartóztatását Keménynek hagyta feladatul; maga pedig két ezerből ezerkétszázra olvadt s kifáradt és kiéhezett seregével Dévára vonult, hova a Magyarországból oly sováron várt segély is részben még azon, részben a következő napon szinte megérkezett. E segélylyel 7500 emberre, ezer lóra és 28 ágyura szaporodott a sereg; és Bemnek lett megint mivel kezdeni meg támadó munkálatait. Mielőtt ezt megkezdené, február 8-kán a piskii hidnál felállított Kemény-osztálynak egy véres harcza volt az ellenség előcsapatához csatlakozott felkelt oláhokkal, kik azonban végre pár óra múlva visszanyomattak.

Bem szokott gyorsasága szerint nem sokáig késett készületeivel. Február 9-kén egész seregével kiindult Déváról a piskii hid felé, hol az ellenségnek egész, mintegy 10—12 ezernyi ereje is öszpontosult, támogatva nagy tömeg felkelt oláhságtól. Mind a két rész érezni látszott, hogy az ütközet Erdély sorsa felett határozand; s a harcz hosszu, heves, véres vala. Bemnek czélja az volt, hogy az ellenséget, kit eddig hátán hozott, szintazon gyorsasággal, melylyel ő űzetett, Szeben alá viszszaűzvén, a Medgyes-Marosvásárhelyi utra kerűlhessen, s az ezen utóbbi városban összegyűlt székely sereggel egyesülve, a feladathoz mért erővel támadhassa meg ismét Szebent. A piskii ütközet febr. 9-kén.

Az ellenség korán reggel, még seregünk nagyjának megérkezte előtt megtámadta Keménynek a hidtól jobbra s balra felállított osztályát. Ez az ellenségnek három rohamát vissza-

1849. Febr. verte a hidról; a negyedikkel azonban sikerűlt a császáriaknak a hidat s egy azon túl álló vámházat elfoglalni; Kemény csapatai, bár nagy kitartást tanusitának, a nagy szám előtt végre hátrálni kényszerűlének. E válságos perczben érkezett meg Bem a tartalékkal a csatatérre. A futamlókat megállitá s rendbeszedvén, a vizen ismét átkelni s a magaslatokat, melyeken az ellenség ágyui voltak elhelyezve, elfoglalni ösztönözte. Mihelyt a császáriak a hidról ismét visszanyomattak, nyomban utánok küldé a lovasságot s gyalogságának többi részeit, majd maga is átkelt az ágyukkal. Az ellenség a középen egyre hátrált, s Bem mindenütt sarkukban. A szárnyakon mindazáltal keményebb ellentállásra találtak a mieink; s bár a Würtemberg-huszárok az ellenséges lovasság egy osztályát megfutamították; de viszont a Mátyás-huszárok s a bihari lovasok is megfutottak, s a gyalogság nagy részét is magok után vonva, szaladtak vissza a hidon.

Bem a középpel s ágyui nagy részével igen előre haladván, sokáig nem vette észre e bal eseményt s csak nagy bajjal volt rábirható, hogy magát és osztályát a bekerítés veszélyétől gyors visszavonulás által megmentse. Az ütközet e szerint, mely félig már meg volt nyerve, ismét elveszettnek látszott; mert a rendetlen futásnak indult sereget sokáig nem lehetett megállítani. De ez végre mégis csak sikerűlt; szerencsére, a székely zászlóalj néhány százada a sereg háta mögé volt rendelve, az oláh felkeltek onnan intézhető támadását visszaverni; s ezek most a futamlóknak utját állták. A rend ismét gyorsan helyreállíttatott; s mire a császáriak előre nyomultak, futamlás helyett ismét fenyegető helyzetben találták a mieinket.

A harcz tehát újra, nagy elkeseredéssel kezdetett meg. Az ellenség iszonyúan heves ágyuzás által akarta megingatni a mieinket, melyet Bem az újra s kedvezőleg elhelyezett ágyuiból mérsékeltebben ugyan, de annál pusztitóbban viszonzott. És ime a rendkivüli ágyuzás után rögtön elnémulnak az ellenség lövegei; mi arra mutatván, hogy töltényei elfogytak, a mieink újult erővel az egész vonalon szuronyszegezve rohan-

nak soraira; a hidon ismét átnyomják s azontúl Szászváros felé futamítják. Bem az ily perczekben mindig legtöbb erélyt szokott volt kifejteni. Most is egész éjjeli tíz óráig űzette az ellenséget. 1849. Febr.

A győzedelem ekként tökéletes volt, mert az ellenség meg sem állt Szászvárosig. A veszteség mind a két részről tetemes volt: hivatalos adatok nyomán a császáriak ezernél, a mieink hat száz embernél többet vesztettek holtak és sebesekben.

Minthogy az ellenség a háta mögött lévő Szász-Sebesre és Gyula-Fehérvárra támaszkodhatott, csak gyorsaság által juthatott seregünk kitűzött czéljára, mi, mint mondók, abban állott hogy a Küküllővölgybe jutván, Medgyesen által ismét összeköttetésbe tegye magát Maros-Vásárhelylyel. E végett Bem 10-kén korán reggel utána indult az ellenségnek, ki Szászvárost még az éjjel elhagyta és Szász-Sebesre sietett. Bem csak estve érhetett ide hadával, midőn Puchner a kulcsos várost már megszállotta és lovasságának egy részét előtte felállitotta. Puchner itt újabb ütközetet akart adni a mieinknek; s e végett Alvinczre is rendelt egy dandárt, oly szándékkal, hogy az a harcz alatt a mieinket hátba fogja. De Bem megelőzte őt szándékában. Az ellenség kiállított lovasságát helyéből kiűzvén, a városból Gyula-Fehérvárra vezető országutat egy zászlóaljjal s néhány ágyuval megrakta; maga pedig többi seregével nagy csöndben Alvinczre kerűlt, s az oda helyezett császári dandárt Gyula-Fehérvárra űzte. Rövid éji pihenés után más nap korán reggel csatarendben vonult keresztül az ellenséges had s Gyula-Fehérvár tátongó ágyui közt, ezekhez oly közel, hogy a bástyákról nehéz lövegekkel mindenesetre némi rendetlenséget lehetett volna okozni a járt utakban szűkölködő meredek hegyeken. Szerencsére, az ellenség, mult napi veszteségei által leveretve, ezt tenni elmulasztá. És Bem, bár mondhatlan fáradsággal, — mert az ágyukat és társzekereket sok helytt honvédeinknek kellett keresztülvontatniok, minden háboríttatás nélkül még az nap Bervére,

Bem átmenete a Küküllő-völgybe.

1849. Febr. hol fáradt seregének egy napi nyugvást engedett, onnan pedig február 15-kén hadjárata czéljára, Medgyesre érkezett.

De a nyert előny méltó volt a roppant erőfeszitésre : Bem ismét összeköttetésben állott Marosvásárhelylyel, munkálatai alapjával, honnan hadseregét mind újabb erősitvényekkel, mind lőszerrel bőségesen elláthatta. Mert már a székelyek is teljes mozgásban voltak, midőn seregünk Medgyesre bevonult. Zsurmay, ki a Vilmos-huszárokkal, Kressféle lovasokkal s néhány honvédszázaddal Vizakna mellett a dévai visszavonuláskor fő seregünktől elmetszetett, a Medgyes táján barangoló Heydte császári őrnagy csapatait onnan kivervén, a székelyek levert hangulatát némileg fölemelte. Még inkább sikerült ez Kiss Sándor alezredesnek, kit Bem Vizaknára indulta előtt a székely felkelés rendezése végett a székely huszárokkal és a 2-dik zászlóaljjal visszaküldött. Kiss, Gál Sándor Csikszék új ezredesétől gyámolítva, oly sükerrel járt el a székely nép felvilágositásában, s oly erélyt fejtett ki a toborzásban, hogy midőn seregünk Medgyesre érkezett, ő már teljesen felkészűlve állott Segesváron a Háromszék ellentállásában magát oly diesően kitűntetett 12-dik honvéd-, három új rendes, jól fegyverzett székely s hét lándzsás zászlóaljjal és hat ágyuval, melyeket szinte Medgyesre vezetett. A többi székelyek is, kiket a császáriak csábitó ármányai a nemzeti ügy védelmétől oly igen elkedvetlenítettek, mindinkább visszanyerték bátorságukat, és tömegekben kezdének gyülekezni. Háromszék hűsége diadalát ünnepelte.

E jelentékeny erősitvény, melyet Kiss Sándor Medgyesre hozott, nagy örömet okozott táborunkban, hol már mindenki készült a Szeben ellen ismét nem sokára megkezdendő hadjáratra, bizton remélve, hogy ez akalommal kezökbe jutand a reactio fészke. Azonban egy váratlan esemény közbejötte miatt e remény hosszabb ideig teljesületlen maradt. Bem, hadi készületei s tervezései közt febr. 16-kán hirül veszi, hogy Urbán Bukovinából ismét több zászlóaljjal tört be, s elébb a csekély erőt, mely a borgó-prundi szorost védte, majd a besz-

terczei őrséget is visszanyomta és Riczkó ezredest, ki ellene 1849. Febr.
Jádnál egyesítette hadosztályát, egy véres harczban, melyben maga Riczkó is elesett, megverte. Tóth Ágoston elejébe sietett ugyan Kolozsvárról az ellenségnek; de osztályának gyöngesége miatt nem remélvén, hogy annak sokáig ellentállhasson, Bemtől segedelmet sürgetett.

E hir igen kellemetlenül hatott Bemre, ki ennek következtében kénytelennek látta magát felfüggeszteni Szeben elleni hadjáratát. Hogy tervei ezen akadályát mennél elébb elhárítsa, más nap, febr. 17-kén már utban volt Beszterczé felé a Kiss Sándor által szedett három újoncz székely s a 12-dik zászlóaljjal, a Vilmos-huszárok egy s a Kress-lovasok fél századával s 12 ágyuval. Harmad nap már Beszterczé előtt állott, hova jöttének hirére Urbán visszavonult vala. Következő napon őt onnan kiűzvén, fáradt hadait megpihenteté s febr. 23-kán Jádnál újra megtámadta s egy véres harcz után, melyben újoncz székelyeink az első tüzet vitézül megállották, őt a borgói szoroson keresztül ismét visszakergette Bukovinába. Nehogy azonban terveiben e részről többször háborgattassék, a magával hozott dandárt is a Beszterezére rendelt Tóth Ágoston osztályához kapcsolta.

Midőn Bem, ki ezután Kolozsváron a hadi készületek rendezése végett több napokat töltött, márcz. 1-jének éjjelén medgyesi táborába visszatért, az osztrák hadak már ismét szemben álltak a mieinkkel, s az előcsapatok a mult napon már össze is csaptak volt. Miután Szebenben hat, Brassón pedig négy ezer orosz szállásolt, Puchner valamennyi császári hadakat öszpontositván, három dandárban mintegy 15 ezernyi sereggel s 40 ágyuval újra támadólag kezdett munkálkodni. Idő közben a magyar tábor is jelentékeny erősitvényeket nyert ugyan; ugy hogy, azon dandáron kivül, melylyel Bem Urbánt kiűzte s mely, a huszárokat kivéve, egészen Beszterczé táján maradt, számszerint mintegy 12 ezerre növekedett. De az újoncz székelyek egy részének még teljesen hiányzott lőfegyvere; s ezen felül több csapatok még Seges-

1849. Márcz. váron és Marosvásárhelyen léteztek, miszerint márcz. 2-kán, midőn a császáriak medgyesi táborunkat megtámadták, abban csak mintegy hét-nyolcz ezer ember volt öszpontosítva.

A medgyesi ütközet.

A császáriak reggel 8 óra tájban támadták meg a Kis-Kapusnál felállított magyar előhadat, s azt rövid ellentállás után visszanyomták. A harcz ezután egész estig egy csárda körül hullámzott, mely a Küküllő balpartján a várostól félórányira, Ekemezővel szemközt egy magaslaton létezik, s a helyzetnek kulcsául szolgált. Háromszor foglalták el azt szuronyszegezve a magyarok, háromszor űzettek el onnan a császáriak által, kik mindanyiszor pihent zászlóaljakat hoztak a makacs harczba, mig végre estenden a magyarok negyedszer is uraivá lőnnek a helyzetnek. Bem e pillanatban az egész harczvonalon megújitván a rohamot, az ellenséget esti hat órakor helyzetéből kinyomta, s elébb Kis-Kapusra, onnan esti kilencz óraig egész Asszonyfalváig kergette.

A győzedelem teljes volt ugyan, de nagy áldozatokba került. Egyedül a derék 11-dik zászlóalj háromszáz embert vesztett holtak és sebesekben; maga annak parancsnoka, a rettenthetlen Inczédy is kilencz tisztjével együtt megsebesült. A többi zászlóaljak kevesebbet ugyan, de szinte szenvedtek s több ágyu használhatlanná lőn. Bem megyőződött hogy, bár mennyire óhajtaná is, Medgyest, a következő napon kétségkivül megújulandó támadás alkalmával, nem fogja a kezénél lévő erővel az összes császári had ellen megvédhetni; miért Segesvárról és Maros-Vásárhelyről minden erőt magához rendelt.

De az ellenség nem várta ennek megérkeztét, s más nap összes erejével ostromlá Bem helyzetét, melyet ez négy órai harcz után végre is kénytelen lőn átengedni, futva vonulván vissza Erzsébetvárosba, honnan hadával más nap Segesvárra hátrált. Ezt azonban, daczára annak hogy a szász polgárok a magyarok iránt igen ellenséges indulattal viseltettek, eltökéllé mind addig védelmezni, mig a székely földről és Maros-Vásárhelyről várt csapatok megérkeznek. Mi végett, nem kételkedvén, hogy a császáriak gyorsan utána nyomu-

landanak, a várost nagy erőfeszítéssel hirtelenében, mennyire lehetett, némi sánczokkal meg is erősítette. Három zászlóalj éjjel nappal felváltva dolgozott e sánczokon. Midőn azonban azok elkészűltek, Bem az ellenségnek támadása helyett arról értesűle, hogy Erzsébetváros felől nem csak nem közeledik az ellenség; de kiküldött huszáraink az országutat, meddig csak előrehatottak, elhagyatva találták. Más hírek szerint az ellenség az országuttól jobbra és balra, Segesd és Hondorf táján vétetett észre. 1849. Márcz.

E tudósitásokból azonnal átlátta Bem, hogy az ellenségnek czélja nem kevesebb, mint őt egészen bekeríteni, sánczait, melyek csak az Erzsébetváros felől várt támadás ellen védhették, haszonvehetlenekké tenni s egy részt a székelyföldre, más részt a Maros-Vásárhelyre vezető országutaktól elmetszve, maga megadására kényszeríteni. A terv nem volt ügyetlenül készítve; de egy fő körülményt kifelejtett az ellenség belőle. A tavaszi esőzések és hóolvadások annyira meglágyitották a hegyen völgyön keresztül haladó seregnek járatlan utait, hogy az csak a legnagyobb erőfeszitéssel, s igy is igen lassan haladhatott előre; ágyuit 20—25 ökör is alig birta a hegyeken keresztül vontatni; gyalogsága teljesen elveszté s megrongálá lábfödözetét; lovassága gyalog kényteleníttetett maga után huzni a felázott agyagban süppedező lovait.

Szeben megvétele.

Bem, mihelyt az ellenség e mozdulatairól márcz. 9-kén értesűlt, örömsugárzó arczczal mondá táborkarának: «Most előre, Szebenbe!» s pár óra múlva már utban voltak Medgyes felé seregei. Bámúlva látták őt márcz. 10-kén reggel a városba vonulni az ott őrségül hagyott gyönge osztrák csapatok, melyeknek egy része aztán fogságba kerűlt. Pereczy alezredest mintegy másfél ezer emberrel és négy ágyuval e városban hagyván, még az nap Nagy-Selykre érkezett, 11-kén pedig estenden Szeben előtt állott, hol a jöttéről értesűlt orosz had csatarendben várta őt a város előtt. «Ah, ütközetet adnak, mondá az oroszokat szinte a dühösségig gyűlölő Bem,

1849. Márcz. midőn soraikat a hegyhátról átpillantható, — azt el kell fogadnunk! » És seregét s ágyuit azonnal csatára rendezte.

Az ütközetet egy kozák csapat kezdette meg, mely jobb szárnyunkat megkerűlni ügyekezett. Bem azt egy lövetnyi távolságra hagyta közeledni, s akkor kartácscsal töltött ágyuiból oly erélyes üdvözletet küldött hozzájok, hogy azok megfordulván, szerteszét futottak. Az orosz tömegek azonban, bár ezután Bem iszonyú ágyuzást kezdett ellenök, egy lépést sem akartak hátrálni. Ez boszantá a vezért s a székelyeket szuronynyal küldé ellenök. Ez sikerűlt; az orosz had a külváros sánczai mögé vonult; honnan egy órai heves szuronyviadal után a városba hátrált. Már esti hét óra és sötét volt; de a várost még az nap be kellett venni, hogy el ne veszítse eddig nyert előnyeit. Épen jókor érkezett Bethlen Gergely az ellenség megkerülésére kiküldött, eddig még tüzben nem volt dandárával, s a kaput azonnal ostromolni kezdé. De az oroszok nem akartak hátrálni s három rohamot egymásután visszavertek. Végre a Máriássy és a 11-dik zászlóalj is segedelmére megy Bethlennek; és egy negyedik roham megtörte az oroszok ellentállását. Mind több csapataink nyomultak be a kapun, az oroszok pedig sietve vonultak ki az ellenkező oldalon a Vöröstoronyi szoros felé. Tíz órakor az egész magyar sereg Szebenben szállásolt.

Az eredmény, melyet Bem merész elhatározása, az ellenség háta mögött annak fő munkálati alapját támadni meg, és vitéz seregeink e napon nyert győzedelme kivívott, nem kevesebb volt, mint birtoka mind azon roppant élelmi s felszerelési készleteknek, melyek Szebenben felhalmozva voltak, birtoka magának Erdélynek. Mert, miként előre látható vala, a császáriak Segesvárt üresen találván, s nem sokára hirét vévén a bámulattal hallott ténynek, hogy a magyarok Szebenben vannak, nyakra főre siettek Brassóra. Szeben polgárai, kik saját fegyveres felkelésök, de még inkább az oláh nép felizgatása által eddigelé annyit ártottak a nemzeti ügynek, melynek ádázabb ellensége nem volt, mint ők, s kik most remegve vár-

ták, miként viszonzandja tetteiket hasonlóval a győzedelmes magyar sereg, alig hittek füleiknek, midőn más nap hallák, hogy Bem a multakért közbocsánatot hirdet; alig hittek szemeiknek, midőn látták, hogy a rablóknak keresztelt magyar hadak a legszigorúbb fegyelemben tartatnak és semmi rablás, semmi pusztitás nem történik városukban. 1849. Márcz.

Bemnek a győzedelem után első gondja volt, annak gyümölcseit maradandólag biztositani. A két székely zászlóaljat, melynek eddig lőfegyvere nem volt, a császári fegyvertárból felszerelte; a Medgyesen hagyott dandárt s egyéb elszórva létezett vagy időközben alakult csapatokat Kolozsvárról és Maros-Vásárhelyről gyorsan magához vonta. És miután serege ekként mintegy 12 ezerre szaporodott, márcz. 14-kén annak egy részét Czecz ezredes alatt Brassó felé küldötte; maga pedig a másik részt a Vöröstoronynál megállapodott oroszok ellen vezette. Az oroszokat a szoroson átkergetvén s azt csapataival megrakván, maga is Czecz osztálya után Brassó felé indult, hol időközben a császáriak is egyesűltek az ott levő orosz őrséggel.

De itt már kevesebb ellentállásra talált, mint egyelőre gondolta. Miután a császáriakat márcz. 18-kán Feketehalomról három órai ágyuzás által Brassóra bekergette, azt hivén, hogy e város előtt azok s az oroszok ha nem is a győzedelemért, legalább zászlóik s fegyvereik becsületéért, még egy kemény ütközetet adandanak, mig a hosszu menetek által megfáradt seregének nyugalmat engedett, a határszéleiken őrködő derék háromszéki székelyeket is táborába szólitotta. De erre már nem volt szükség; a feketehalmi csata után mind az osztrák mind az orosz had kitakarodott a városból, s a tömösi szoroson keresztül Oláhországba vonult által. A brassai tanács másnap Weidenbachra hozta a győző elébe a város kulcsait, ki oda még az napon bevonult, a háromszéki székelyeknek engedvén át az örömet, hogy az ellenség utócsapatait, a tömösi szoroson keresztül űzzék.

1849. Márcz. A török kormány már ezen események előtt azon határozatot alkotta, hogy ha a hadi események következtében valamelyik harczoló fél seregei oláh földre lépnének, azoknak ott hely engedtessék; ugy mindazáltal, hogy ha e sors a magyarokat éri, lefegyvereztessenek, de ki ne adassanak; az osztrákok pedig barátságos hatalom serege gyanánt fogadtassanak. E határozat következtében az osztrák hadak háboríttatlanul kipihenhették fáradalmaikat Oláhországban.

A mint Szeben és Brassó bevétele közhirré lett, a székely föld mindenfelé a szabadulás örömét ünnepelte. Háromszékből, mely a legsanyarubb időben sem hódolt a császáriaknak, egy bizottmány azon kedvezést kérte ki magának a diadalmas vezértől, látogatná meg szolgálataik jutalmául széköket; miben Bem szívesen megegyezvén, valóságos diadalmenetben vonult be Szepsi-Sz.-Györgyre.

A szászoknak az lőn büntetésök, hogy városaikra hadi adót vetett: Szeben 200, Brassó 40 ezer forintot fizetett, s igy aránylag a többiek is. De más részről a közbocsanátot az egész tartományra kiterjesztette; és hadának szigorú fegyelme által a magán vagyont védelme alá vette. A sarczból begyűlt pénzt jobbára seregei közt osztotta ki Szeben bevételéért két, a brassai hadjáratért egy hónapi díjat osztatván ki vitézei közt rendes díjok felett.

Szeben és Brassó elfoglalása végre a székelyeknek is visszaadta a mult őszön, az agyagfalvi gyülés idejében oly fényesen nyilatkozott, de később mindenféle ármányok és fondorlatok által elfojtott bátorságát. Mig Bem Brassón és vidékén mulatott, mintegy 15 ezer székely csatlakozott a táborhoz.

Bem a székelyek e lelkesedését eszélyesen használta fel az országnak további védelmére. Ő a vezérlete alatt tűzhöz szokott zászlóaljakat tizenhárom zászlóalj-törzsre osztotta, s e törzsöket székely újonczokkal egészítette ki, melyek veteran társaik mellett a hadi mozdulatokat hamar betanulták s pár hét alatt kész sereggé váltanak. Hasonlókép cselekedett a huszár osztályokkal is, melyek azonban lovak hiánya miatt sok-

kal lassabban teltek be. Ezen kivül a székely nemzetőrökből 10 tartalék zászlóaljat alakitott, melyek aztán, bár felszerelésökre a lőfegyver hiányzott, jobbára kaszákkal és lándzsákkal fegyverkezve, a tartományba vezető szorosok védelmére rendeltettek. Gábor Áronnak, kit őrnagygyá nevezett, Kézdi-Vásárhelyen létező ágyuöntődéjét tetemesen megnagyobbította; Maros-Vásárhelyen pedig egy nagy lőpor gyárat állíttatott. 1849. Márcz.

A császáriak kiűzetése után az oláh felkeltek bátorsága is megcsökkent, s nagy részök, fegyverét letéve, szétoszlott; egy más részt, a Hunyad megyebelieket, utóbb ő maga fegyverzette le; egy rész mindazáltal Janku vezérlete alatt Gyulafehérvár táján, annak őrségével gyakori közlekedésben lévén, makacsul ellenszegűlt az őket békére és szétoszlásra intő rendeletnek. Gyulafehérvár és Déva császári őrsége sem volt még hajlandó feladni e két várat; miért ezeket Bem, minthogy ostrom-lőszerekben szűkölködött, éhséggel szándékozván feladásra kényszeríteni, egy egy dandárral ostromzár alá tétette; Janku oláh felkelt népének féken tartására, s ha lehet, kibékitésére pedig b. Kemény Farkas, b. Eglofstein nemzetőri alezredes és Trángus őrnagy vezérlete alatt, három csapatot az abrudbányai havasokba küldött, melyeknek működését azonban csak alább fogjuk elbeszélni.

És most, mielőtt Erdélyt elhagyva, a szorosan vett magyarországi eseményekre térnénk vissza, nem mellőzhetjük, hogy egy európai hirű szakember, Rüstow, itéletét ne közöljük Bem hadakozásának módjáról, nyert eredményeinek értékéről.

« Senki sem fogja, ugymond, tagadni, hogy a hadviselés e neme *fényes*, szemet kápráztató. De vajjon ép oly hasznos-e? — Ez a kérdés. Már azon rövid idő alatt, melyen keresztül Bemet erdélyi működésében kisértük, oly eredményeket kell följegyeznünk, melyek valami regényest viselnek magukon s nagyoknak tűnnek elő, ha azokat magokban tekintjük. Már a háromszor és többszörte erősebb ellenséget feltartóztatni is sok, még több őt megfutamitani. De még e tekintet-

1849. Márcz. ben is, midőn a merészen felhasznált kisebb erővel győzünk, a győzedelmet evvel nem használhatjuk fel, következőleg nem tehetjük azt elhatározóvá. És, miként már az eddig elbeszélt események is mutatják, a győzedelem sem bizonyos; gyors fordulatok állnak be, minden egy fonalszálon függ. Bem hadakozási módja által soha sem lehet elhatározó sükert, s csak olyant sem nyerni, mely néhány hétre vagy épen hónapra kihatna s melyre ily tartammal biztosan lehetne számítani. Ő a háborút egyátaljában mint portyázó viseli, csak mivel kedve telik a háborúban, csak mivel kedve telik benne, ha az ellenséget megjátszhatja s őt mintegy orránál fogva vezetheti. Azért elégszik meg mindig kis tömegekkel, sőt ezeket a nagyobbaknak elejébe teszi; ő semmit sem akar hallani a nemzetőrség és népfelkelés szervezéséről, mert ezek neki nem elég mozgékonyak. Örömestebb lát maga körül kis számu hadat, melyet legalább ő biztosnak tart, mint nagyobb számut, mely nem olyan, vagy melyet ő nem tart olyannak.

«A hadak mozgékonysága kétségkivül felette fontos mozzanat a hadakozásban, de nem az egyetlen. Minden erőnyilvánitás nem csak a mozgáson, hanem a mozgásba indított test tömegén is alapul. Ez a népháborúról tán még inkább áll, mint a kabineti háborúról. Azért játszik a népháborúban a szervezésnek, de nem a pillanatnyi, helyi és gyorsan működő, hanem az átható s *lehetőleg nagy körre terjedő* szervezésnek mozzanata oly nagy szerepet. Washington többet használt hazájának szervező, mint hadvezéri szerepében, miben, mint tudatik, a középszerűségen is alól állt; az első franczia respublika talán néhány jelentékeny hadvezére nélkül is szembe szállhatott volna Európával, de a szervező közüdvbizottmány s annak hadi lelke, Carnot, nélkül bizonyára nem.

«De épen mint szervező vétkezett nagyot Bem Erdélyben, — miért a bűnhödés utóbb nem is maradt el, — portyázó hadviselési s az arra alapított szervezési módja által, mely épen a tömegek visszahatását igényelte volna leginkább.»

.... « Magában véve tehát rendkivül fényes volt Bem erdélyi hadjáratának eredménye, és pedig minden kifogás és feltétel nélkül rendkivül fényes volt, mihelyt arról megfeledkeztek, hogy az eredmény csak előleges volt, mihelyt azt véglegesnek tekintették. 1849. Márcz.

« Debreczenben ezt valóban véglegesnek tekintették, s ezt talán nem kell Kossuthnak igen élesen felróni, mert Bem rövid tudósitásai semmi esetre sem voltak túlzólag szerények.... Ugy hiszszük Bem hadakozási módjának ezen megitélése ellen semmi tekintetből sem lehet kifogást tenni, mihelyt a dolgokat nyugalommal tekintjük. De nem csoda, ha izgalmas időkben s felizgatott népekben épen a nyugalom hiányzik. A felületes, kivánatokkal s reményekkel teli szemlélő előtt Bem természetesen ugy tűnt fel, mint egy Caesar, ki jött, látott, győzött. Hat hét alatt Bem Erdélyt nem csak az osztrákoktól, hanem orosz szövetségeseiktől is elfoglalta. Azt természetesen senki sem fontolá meg, ... hogy az oroszok akkor még nagyon határozatlan utasítások szerint indultak s élet-halál harczra a magyar felkelés ellen egyátaljában nem voltak utasítva. Arra sem gondoltak, vagy emlékeztek, hogy Bem Erdélyt egyszer már ép oly gyorsan vagy még gyorsabban vesztette el, mint azt most visszanyerte. Erre emlékezve, el kellett volna ismerni, hogy Erdély most is csak ideiglenes, és koránt sem biztosított birtok a magyarok kezében.... »

NEGYEDIK FEJEZET.

A debreczeni belviszonyok.

1849. Jan.—Márcz.

Viszonyok az országgyülés és a kormány között.

Mi alatt a nemzeti szabadságharcz ily módon alakult, ily folyamatot nyert, a nemzeti élet középpontjában, az országgyülésen s ennek az ideiglenes kormánynyal való viszonyaiban is történt egynémi, méltó az emlékezetre.

A honvédelmi bizottmány, állandó constituált hatalom nem lévén, hanem tekintélyét s hatóságát a nemzet képviselőitől nyervén, folyton szükségesnek látá az országgyülés együtt létét, s azt minden alkalommal sürgette is, hogy annak erkölcsi ereje, tekintélye által a haza válságos perczeiben támogattassék. Csak is ez volt, ez lehetett feladata, az ágyuk dörgése alatt, az országgyülésnek. Oly időben, midőn a nemzetnek szintugy mint az ideiglenes kormánynak minden figyelme a háborúra, minden munkássága az önvédelmi képesség fokozására, a seregszaporitásra s a harcz folytathatását feltételező egyéb szerek és szükségletek kiállitására volt irányozva, a nemzet képviselőinek sem lehetett egyéb hivatása, mint a kormányt e nagy munkában gyámolítani. Az állam szervezésébe, bar mi nagy volt volna is arra a szükség, a harcz zajában nem lehetett bocsátkozni. Az országgyülés ennél fogva legfölebb a háború által előidézett körülményekből s napi viszonyokból meríthette munkássága tárgyait.

E feladat minden esetre passiv szerepet igényelt az ország- 1849. Márcz.
gyüléstől; s a debreczeni képviselők e hivatást teljesen felfogták, s annak meg is feleltek. A haza védelmének nagy munkája múlhatatlanná tette, hogy az országgyülés azon férfiakat, kiket bizodalmával megajándékozván, a kormány vezetésére felszólított, a körülmények ezernyi nehézségei közt legjobb belátásuk szerint engedje cselekedni; és sem hiuságtól, sem vetélkedéstől, sem a veszély nagysága által felidézett aggodalmaktól ne hagyja magát elragadtatni oly időszerűtlen beavatkozásra, mely az egységet a működésben megzavarná, a még különben is kétséges sükert koczkáztatná. Legfölebb az ellenőrködés szerepe illetheté meg az országgyülést a fölött, hogy a kormány eljárása se hanyagság és mulasztás, se gyöngeség és túlságos szigor, se az irány helytelensége által a hazára nézve károssá, vészélyessé ne váljék. Az önmegtagadás, melyet e szerep a képviselőktől igényelt, nagy mértékben megvolt a debreczeni országgyülés tagjainak többségében; alig lehetett volna képviselő testületet összeszerkeszteni, mely a körülmények szerint szükséges tulajdonságot nagyobb mértékben birta volna.

A kormány, név szerint, a több tagból álló honvédelmi bizottmánynak, tényleg azonban Kossuthnak, a bizottmány elnökének kezében létezett ugy annyira, hogy a diktatorságból csak a név hiányzott. Kossuth pedig oly mértékben birta a ház nagy többségének bizodalmát, és szónoklata varázserejével oly nagy erkölcsi hatalmat gyakorolt a fölött, hogy véleménye, kivánsága, akarata, a ház részéről mindig és mindenben megegyezéssel, jóváhagyással találkozott. Benne volt helyezve a hazát fenyegető veszélyek elháritása iránt minden remény; az ő személye tartatott a süker kezességének. Az övé a fő érdem, ha a haza megmentetik; az övé a felelősség fő terhe, ha az megbukik.

Mindazáltal ellenzéki párt sem hiányzott a képviselő testü- A békepárt.
letben. E párt azonban most nem ugyanaz volt, melyet

1849. Márcz. Kossuth az elmult juliusban, a pesti országgyülés egy ülésében, az olasz segély kérdésének tárgyalása alatt, «törpe minoritásnak» jellemzett. A kik akkor ellenzéket képezének, radikálok lévén, Debreczenben kivétel nélkül a kormány pártjához, a nagy többséghez tartoztak. Az ellenzék Debreczenben a Batthyáni Lajos-féle pártnak maradványaiból állott, mely szorosan ragaszkodott a törvényességhez, a végszakadást a nemzet és a dynasztia között elébb minden módon ellenzé, s utóbb, midőn az megtörtént, bár áldozatokkal járna is, kiegyenlitést óhajtott s azért *békepártnak* is neveztetett. E pártnak számos tagja nem jelent meg Debreczenben, miért is az jelenleg csak mintegy 40—50 egyénre olvadt. Az erdélyi képviselők jobbára e párt tagjai voltak. A pesti ellenzéki kisebbségből tán csak az egyetlen Nyáry Pál csatlakozott, de ő is csak egynémely kérdésben, s daczára annak, hogy a honvédelmi bizottmány tagja volt, a debreczeni ellenzékhez.

Fő iránya és czélja e pártnak Debreczenben is ugyanaz maradt, melyet Pesten vallott, midőn még Batthyáni Lajos vezetése alatt álla : a béke helyreállitása a dynasztiával. Ezen irányánál fogva e párt egyenesen Kossuthtal állott szemben, nemcsak mivel ő a számos kisérletek után, melyekben Batthyáni sikeretlenül merítette ki nemes erejét, alkudozásról többé hallani sem akart, hanem azért is, mivel hihetetlennek látszék, hogy a dynasztia Kossuthtal, kit nyilván lázadónak bélyegzett, valaha alkudozásba ereszkedjék.

E párt törekvései, miután nemcsak számára nézve igen leolvadt, hanem Batthyániban vezérét is elvesztette, a debreczeni időzés első korszakában igen határozatlanok voltak s inkább óhajtásokból mint cselekvésből, inkább titkos tervezgetésből, mint nyilvános fellépésből álltak. Életjelet mindazáltal mindjárt az első ülések alkalmával adott magáról. Midőn t. i. a Windischgrätzhez intézett békekövetség tudósitása tárgyaltatott, Kossuth azon inditványához, mely szerint kivánta, mondaná ki a ház határozatában, hogy miután a dynasztia egyezkedni nem akar, a nemzet a maga állami létét, függetlenségét s alkot-

mányát fegyverrel védelmezendi, — a békepárt oly záradékot kivánt kapcsoltatni, hogy a nemzet a békét elfogadni mégis mindig hajlandó marad. E záradék mellett a párt akkor nagy hévvel és huzamosan küzdött. 1849. Márcz.

A vita alkalmával ugy látszék, Nyáry Pál, a honvédelmi bizottmány tagja, akarja magát fölvetni a párt vezéréül : ő inditványozta a záradékot, ő küzdött annak elfogadásáért legszivósabban. De ő, bár a párttal folyton összeköttetésben maradt, annak vezérletét, melylyel meg is kináltatott, elfogadni nem akarta. Őt erre valószinűleg az inditá, nehogy a honvédelmi bizottmányból, hol magát e párt érdekében is szükségesnek látá, de hol, mint a kormányellenzék vezére, tovább meg nem maradhatott volna, kilépni kényszeríttessék. A pártnak azontúl Kazinczy Gábor zempléni és Kovács Lajos szatmári képviselők lettek névszerinti vezérei; kéz alatt mindazáltal Nyáryn kivül arra még a ház elnöke, Almássy Pál is nagy hatást gyakorolt.

Február végén, márczius elején kezdett a párt határozottabb irányban indulni, mire különösen a Kossuth személye körül észlelhetők nyujtának alkalmat.

A nemzeti szabadságharcz szerencsés fordulata ugyanis roppant népszerűséget, mondhatni, bálványoztatást, szerzett Kossuthnak. A nemzeti ügy e kedvezőbb, már a higgadtabbakat is némi reményre ébresztő állása leginkább neki tulajdoníttatott s méltán. Kétséget nem szenved, hogy fegyvereink eddigi s a legközelebb jövőben még fényesebb diadalai koránt sem ugyan annyira az ő intézkedései ügyességének, mint a nemzet szabadságszeretettől áthatott szellemének, s áldozatkészségének, lelkesedett seregeink kitűrésének s önfeláldozó vitézségének tulajdonitható. De hogy azon közönséges megrémülés, lehangoltság és reménytelenség után, mely Windischgrätznek Pestre bevonultakor a kedélyeket megszállotta volt, a nemzet szelleme ismét felidült s a kor és körülmények igényeinek magasságára emelkedett; hogy a levertséget ismét lelkesedés, a lehangoltság apathiáját tetterő, a reménytelen-

1849. Márcz. séget áldozatkészség váltotta fel, — nagy részben, elvitázhatlanul, Kossuth műve volt. Beszédeinek tüze ismét az egész nemzetet lángra gyujtá, fellelkesíte minden honvédet, kit szinte az ő fáradhatlan buzgalma gyüjtött a zászlók alá. És ha igaz, hogy béke idején bölcs és eszélyes férfiu képes az álladalmat legjobban igazgatni : ő újabb érveket nyujtott annak bebizonyitására, hogy az enthusiasta az, ki azt forradalmas időben leghatályosabban kormányozhatja, újjá alakíthatja, vagy tönkre teheti. Ő eddigelé birt azon erélylyel, azon erkölcsi bátorsággal, azon mindent merő, mindent megragadó nagyravágyással, mely a férfiut mozgalmas időben nagygyá teheti. Nem csoda, hogy mindenek közt az ő neve emlegettették leghangosabban; nem csoda, hogy népszerűsége, kivált a nép alsóbb osztályai közt a balványozásig emelkedett.

De ennyi érdemmel s népszerűséggel, ily erkölcsi hatalommal a nép kedélye fölött, nem párosul mindig washingtoni mérséklet és szerénység. A negély, hiuság és elbizadokás gyöngesége pedig a különben nagyokat is gáncsnak, megtámadásoknak szokta kitenni azok részéről, kiknek e gyöngeséget észlelni alkalmok van, vagy épen kik általa magokat sértve érezhetik. Igy történt Kossuthtal is. Mennél nagyobb tisztelet, istenités tárgyává lett neve a nép közt s a távolabb vidékeken : annal ingerűltebbé, fondorkodóbbá lőn ellene a a békepárt, mely magát sem ékesszólásának árja által elragadtatni, sem nevének menten növekedő fénye által elvakíttatni, sem naponként erősbödő hatalma átlal megfélénkíttetni nem engedte; mert naponként meztelenebben kezdé látni gyöngéit.

Erre most mind több alkalmat nyujtott Kossuth. A mint nevének fénye nőtt, népszerűsége terjedt, hatalma erősbödött, azon mértékben emelkedett becsvágya, hiusága, elbizakodottsága a hatalom gyarkorlatában, lenézése s követelésteljessége mások irányában. A hizelgők, tömjénzők serege is folyton nőtt körűle s gyarapitá, öregbíté e gyöngeségeket. Legártalmasb volt reá saját nejének hatása, ki mig egy részről

férjében nem szűnt meg hatványozni ama hajlamokat, más 1849. Márcz.
részről fenhéjázó gőgje, eszélytelen, sokszor nevetséges igényei s kevélysége által tőle sokak szivét elidegenité; mert nem egyszer oly tettekre is birta férjét, melyek a tiszteletet személye iránt csökkenték. Kevesen voltak Kossuthnak fényes tehetségeiért, kétségbe vonhatlan érdemeiért meleg barátjai közől is, kik a fenhéjázó, már csaknem fejedelmi tekintélyt igénylő neje iránt neheztelést, ellenszenvet ne éreztek volna magokban, és ne sajnálták volna, hogy a nőnek oly nagy befolyása van a férj kedélyére s cselekvéseire. A több hasonló apróságok közől, mik azonban, mivel Kossuth személyére vonatkoztak, a nemzet nagyszerű harczára sem maradtak némi befolyás nélkül, például csak egy tényt említünk. Midőn a tavasz folytán Debreczenben és vidékén Kossuth különös felügyelése alatt egy vadász ezred alakíttatott, a kormányelnök neje mind addig nem nyugodott, mig két fia, kiknek egyike öt, másika két éves volt, az ezred tiszteletbeli tisztjeivé nem neveztetett. E tény, magában véve csekélység, mégis némi súlyt nyert azon körülmény által, hogy csak fejedelmek szokása, kiskorú gyermekeiknek czímet s rangot adni. Kossuthra e miatt a gúnynak annyi nyila szállott, hogy a képtelenségre meghittebb barátai is figyelmeztették, miszerint aztán, kivált miután ama gúnyok is fülébe jöttek, a gyermekek kineveztetése ki sem is hirdettetett, s játékra magyaráztatott.

Nagy hibája, ha, részben legalább, nem szerencsétlensége, volt Kossuthnak az is, hogy legközelebbi környezetét, igen kevesek kivételével, olyan egyénekből választotta, kik bár észtehetségben tán jelesek, de jellemökre nézve a közvéleményben egy vagy más okból bélyegzettek valának, vagy legalább a közbecsülést azon mértékben, melyet az általok elfoglalt hely a kormányelnök személye körül igényelt, ki nem érdemlették. E tekintetben annyira ment Kossuth tapintatlansága, hogy több ízben kellett hallania meghittebb barátjaitól figyelmeztetéseket környezetének egy vagy más, sőt több tagja ellen. Meg kell vallani, hogy e baráti figyelmeztetéseket több-

1849. Márcz. ször meghallgatta, s a kijelölt egyént személye mellől eltávolította. De egyhez minden figyelmeztetések daczára makacsul ragaszkodott, mig végre a közbotrány oly nagygyá lett, hogy az törvényes vizsgálat alá is fogatott. E férfiu, ki oly sokat tőn Kossuth tekintélyének csökkentésére, Madarász László volt, különben képviselő s a honvédelmi bizottmány tagja. Kossuth e férfiuhoz nem csak kitűnő ékesszólása s a veszély legsúlyosabb napjaiban is tanusított mindent merő bátorsága miatt, hanem különösen azért is ragaszkodott, mivel Madarász, épen hogy jellemfoltjait a kormányelnök tekintélyével palástolhassa, hozzá minden körülmények közt feltétlenül a leghatározottabban s leghívebben csatlakozott.

A békepárt s Kossuth közti viszonyok.

Az ellenzéki, vagy mint közönségesen neveztetni szokott, békepárt ezen, Kossuth személye körül föltünedező viszonyokban mind újabb és újabb indokra s alkalomra talált ellenzését, melyet a körülmények miatt a kormányétól különböző alapelveiből nem igen tehetett, nem csak folytatnia, hanem alkalmilag nyiltabban is előtérbe állítania. A dynasztiávali kibékülést, melyet ugyan nem ragaszkodásból, mit az iránt szinte nem érzett, hanem a nemzeti lét koczkáztatásának félelméből egyre óhajtott, — a fenforgó körülmények közt szőnyegre hozni nem lehetvén: ellenzését, bár többnyire palástolva, Kossuth személye, mint a kibékülhetés legfőbb akadálya, ellen irányozta. Egyenesen pedig őt, a nagy többség által támogatottat, a nép által bálványozottat, büntetlenül meg nem támadhatván : a köréből eredt olyféle tények s a környezetét képező olyatén személyek ellen irányzá megtámadásait, melyek a közvélemény által is gáncsoltattak.

Kossuth több ideig figyelemre méltatni sem látszék a pártot, melyet számának csekélysége, tagjainak kevés népszerűsége miatt nem tartott sem személyére sem elveinek diadalára nézve veszélyesnek. Nagy előnyben érezte magát a párt irányában már csak azért is, hogy ez Windischgrätznek minden alkudozást lehetetlenítő, gőgös válasza után, a fenforgó körül-

mények közt a maga fő elvét, a dynasztiávali kibékülést, szóba hozni sem merhette. Midőn pedig azt a kormánylap egy czikkében második kéz által mégis merte, a Kossuthot bálványozó párt oly zajt ütött, hogy a békepárt maga nem mert fellépni egyenesen. E czikk Jókay Mór által iratott, s tartalma az volt, hogy bár a király minket pártütőknek nevezett, mi még sem neveztük őt annak, bár ő szegte meg az alkotmányt; «mert, ugymond, egy nemzet nem másíthatja meg szavait, s kit egyszer pártütőnek nevez, azt nem nevezheti többé királyának... Mi pedig nem akarjuk a királyt megfosztani trónjától; hanem azt akarjuk, hogy teljesítse kötelességét... Mi megtámadott alkotmányos jogaink védelmére fogtunk fegyvert, s mihelyt azok biztosítva leendenek, megszűnünk áldozni a nemzet vérével; s legyen bár ki, ki Magyarországot boldogítani tudja helyt adunk neki az ország kormányán...» Kossuth e czikk megjelenése óta oda vitte a dolgot, hogy a Közlönyt azontúl az országgyülés egy bizottmánya előleges censura alá vetette. És a békepárt sokáig nem mert ismét fellépni czéljaival. 1849. Márcz.

E párt azonban február vége felé mind a mellett, hogy a szakadás menten határozottabb s mélyebb lett a nemzet és a dynasztia között, mégis szilárdabb alakot, kijelöltebb irányt, eszközeiben pedig nagyobb határozottságot nyert. A kibékülés helyett, mely egyelőre lehetetlen volt, Kossuth személyének, mint a kibékülés legnagyobb akadályának, megbuktatása, lőn a párt jelszava. Ez eddig lehetetlennek látszék; mert nem volt egyéniség, ki Kossuth helyét a nemzeti ügyben elfoglalhatta volna. Ezen egyéniség azonban mindinkább kibontakozott a tömegből — Görgey személyében. Ezóta a békepártnak és Görgeynek iránya egygyé olvadt, czéljok ugyanaz lőn.

A békepártiak szövetkezése Görgeyvel

Mihelyt e párt Görgeynek felléptéből a kormány s különösen Kossuth irányában meggyőződött, hogy ő, bár mik volnának is különben még el nem árult, homályos czéljai, Kossuthtal kezet fogni, ugyanazon uton járni, irányának segéde lenni nem fog, — azontúl semmi alkalmat sem mulasztott el

1848. Márcz. felhasználni arra, hogy Görgeyvel szorosabban összeszövetkezzék, általa remélvén egykor elérhetni a nemzeti létet fenyegető háború megszűntetését. Első szálai ezen szövetkezésnek akkor köttettek össze, midőn Görgey a kápolnai ütközet után, márczius első napjaiban, Debreczenbe utazott. Görgey már sokkal nyiltabban elárulta ellenszenvét Kossuth iránt, mintsem hogy a békepártiak hosszabb, tekervényesebb utakat kényteleníttettek volna választani az ő irányának kipuhatolására. Elég volt egyszer találkozniok, hogy czéljok egygyé váljon. Az ellenszenv, melyet Görgey Kossuth iránt elárult, eddigelé iránytalannak, határozatlannak látszott. A békepárt tagjaival, különösen Kazinczy Gáborral és Kovács Lajossal tartott értekezletei következtében jött ő hihetőleg először magával is tisztába a czél iránt, melyre azontúl törekedett.

A szövetség tehát megköttetett. Kitűzött czél lőn : Kossuthot megbuktatni, helyébe a főhatalomra Görgeyt emelni, ki aztán a dynasztiával egyezkedjék ; mert azon reményben éltek, hogy a dynasztia, mely a felségsértőnek kikiáltott Kossuthtal alkudozni soha sem fogna, Görgeyvel, a dictatorral s diadalmas fővezérrel, hajlandó lesz az egyezkedésre. Nem hiszszük, hogy már ezen egyezkedés alapjairól is volt volna szó ; még csak a legközelebbi czél forgott szemök előtt. Bizonytalan az is, vajjon Görgey őszintén elfogadta-e a békepárt fő czélját; erről azonban kétséget nem szenved, hogy ezentúl, Görgeyben bízva, egyenesen Kossuth megbuktatására intézte titkos törekvéseit.

E czél sükeritése végett, a párt «Esti Lapok» czíme s Jókay Mór szerkesztése alatt egy napi lapot indított meg, részvények utján, márczius kezdetén. Azon gyülések, melyeket a párttagok, barátságos estvélyi mulatás színe alatt, Kazinczy Gábor szállásán tartottak, csaknem naponkéntiakká lőnnek ; ezek adták ama lapnak is irányát. Nyáry Pál még folyton tagja maradt e pártnak, bár e gyűléseket, honvédelmi bizottmányi tag lévén, restelte látogatni. De Jókay Mór őt mind e gyülésekkel, mind a lappal folytonos összeköttetésben tartá ;

sőt némely, az Esti Lapokban megjelent czikk is Nyáry su- 1849. Márcz.
galmainak viselte bélyegét. Tagja volt a pártnak maga a képviselő ház elnöke is, Almássy Pál, ki aztán annak érdekeit a képviselő házban is lehetőleg előmozdította.

Ügyekezetét a párt mindenekelőtt arra fordítá, hogy a maga számát, erejét növelje. Azon képviselők közől, kik Debreczenben eddigelé meg nem jelentek, sokan s tán a nagyobb rész, épen e párt színezetét viselték. Február vége felé, midőn a haza ügyei jobbra kezdének fordulni, ezek közől is mind többen szállongának Debreczenbe, hihetőleg magának e pártnak alattomos felhivására. A kormány, mely a párt terveiről némi neszt hallott, ennél fogva inditványt tétetett pártja által, miszerint a házból mind azon képviselők kizáratnának, kik a súlyosabb napokban meg nem jelentek. A békepárt e kérdést magára nézve életkérdésnek tekintvén, hosszan és szivósan küzdött az inditvány ellen. Midőn pedig mind e mellett is oly határozat alkottatott, hogy azon képviselők, kik márcz. 1-sejéig Debreczenben meg nem jelentek s távollétöket nem igazolják, lemondottaknak tekintendők, a békepárt oda fordította törekvését, hogy az igazoló választmány, mely az elmaradás okainak megvizsgálásával bízatott meg, eljárásában ne legyen szigorú. És sikerült is a pártnak több elmaradt társat megmentenie képviselői állásában.

De ezen egyes szaporodásokkal még nem érzette a párt a maga erejét elégnek arra, hogy Kossuthot, kinek népszerűsége az ügyek jobbra fordultával egyre nőtt, állásában megingathassa. Támadásait tehát egyenesen ellene intézni egyelőre nem bátorkodván, csak némely hevesebb pártolói s legközelebbi környezete ellen lődözte nyilait.

Ezek közől legingerűltebb volt a békepárt Madarász László ellen, nem csak mivel benne Kossuthnak legtüzesebb előharczosát látta, hanem mivel ő különben is több okot adott egy ideig a boszuságra, utóbb a közbotrányra.

Madarász László, mint honvédelmi bizottmányi tag, még Pesten s Kossuth megegyeztével kizárólag a maga kezelése

1849. Márcz. alá vette a rendőrséget, s az a körűli intézkedései által sokakban elégedetlenséget támasztott maga irányában. Ő a szükségnél több hivatalnokot, s ezek közt oly egyenéket is nevezett ki maga mellé, kiknek híre-neve nem a legszebb fényben állott a közvélemény előtt; hivatalnokainak nagyobb díjakat rendelt, mint minővel az igazgatás egyéb ágaiban hasonló rangú tisztviselők voltak ellátva.

Ő azon egyéniségek közé tartozott, kik az által, haköztiszteletben álló férfiakat gyanuba hozhatnak, magokat vélik emelni; kik azt hiszik, hogy minden sugár, melyet mások nevének fényétől elvonhatnak, az ő dicsőségöket öregbítendi. Csak e forrásból származhatott Madarásznak azon tette is, hogy ő egy Batthyáni Lajost, midőn magát ismét képviselővé választatván, deczemberben Pesten megjelent, emberei által titkon kémleltetni merészelt.

Sértett sokakat a hiuság is, melynél fogva magát rendőri miniszternek szerette tartatni s neveztetni. De néha intézkedései is oly önkényesek voltak, hogy méltán vádoltathattak zsarnokságról. Egyebek közt egyszer, február havában, oly rendeletet bocsátott ki, miszerint a Debreczenből elutazni akarók, kik utlevelet előmutatni nem tudnak, habár képviselők volnának is, visszautasíttassanak. Az utlevelek, melyek az országban eddigelé divatosak nem valának, a háború kezdete óta mind inkább szokásba jöttek ugyan; de Madarász kezelése előtt oly nagy szigor azok iránt soha sem fejtetett ki, hogy nevesebb egyénektől s képviselőktől is megkivántatott volna azok előmutatása. E rendszabály nagy ingerűltségre adott okot nem csak a békepárti, hanem más képviselőknek is. És bár a rendelet azonnal visszavétetett; de a boszuság nem szűnt meg Madarász ellen.

Növelte ezt minden alkalommal Madarásznak elbizott, kevély, kihívó, nem ritkán sértő modora a békepártiak s általában a mérsékeltebbek irányában. A Kossuthhoz ragaszkodó nagy többségnek védelme alatt ő sokszor oly kifejezésekkel is élt az ellenzék irányában, melyeknek illemtelensége s dur-

vasága a parlamenti szólás-formák szabályaival sem férhetett meg. Midőn a békepárt által mind ezen, mind a még említendő okok miatt folytonos támadással ostromoltatott, ő magát a tőle lassanként szinte elidegenedett kormánypárt által sem látván eléggé támogattatni, azon módhoz nyult, miszerint az ellene intézett megtámadást ugy tűntette elő, mintha az egyenesen a kormány ellen volna irányozva. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a békepárt Madarászban, ki magát a Kossuth-politika előharczosául vetette föl, néha néha csakugyan a kormányt s különösen Kossuthot akarta sujtani; de legtöbb esetben mégis csak Madarász személyét illette a megtámadás. 1849. Márcz.

De ezen fogás által koránt sem erősbítette állását Madarász, sőt még a kormány s Kossuth őszinte barátjai közől is többen elidegenedtek tőle, látván, hogy ő a személyes ügyet is kormány-ügynek tekinti, a személye ellen intézett megtámadásnál is Kossuth nevének s tekintélyének palástja alá ügyekezik bújni. A kikelések végre oly gyakoriakká, szenvedélyesekké lőnnek ellene, hogy többen már attól kezdének tartani, hogy e vitáknak végre is az országgyülés és a kormány közti megszakadás leend eredménye; s nem is hiányzottak, kik egy részről Madarászt arra birni ügyekeztek, hogy kilépése által a honvédelmi bizottmányból e meghasonlás veszélyének elejét vegye; más részről Kossuthnál is működtek, hogy Madarászt a kormánytól valamikép távolítsa el. De Madarászban sokkal nagyobb volt a hiuság s a hatalom birtokának szeretete, mintsem hogy képes volt volna ily áldozatot hozni a közbékének. Kossuth pedig, ki felhalmozott dolgai miatt a gyüléseken ritkán jelenvén meg, leginkább Madarász tudósitásai által értesült az ingerült vitákról, könnyen elhitte ennek, hogy mind e megtámadások csakugyan a kormány, s igy, ha bár közvetve is, az ő, Kossuth, személye ellen vannak intézve. Ő az oly különböző elemekből álló, esetlegesen s eredetileg nem is kormányzati czélra szerkesztett honvédelmi bizottmányban épen Madarászt tapasztalta a maga politikája legszilárdabb pártolójának, sőt az igazgatásban is vele legjobban egybe-

1849. Márcz. hangzó, legtevékenyebb segédének: ügyét tehát a magáévá tette; és minthogy erkölcsi jellemében olynemű foltot nem látott, mely általa az egész kormányra árnyékot vethetne, a békepárt ellenszenvének őt egyátaljában nem akarta feláldozni.

A békepárt alig titkolhatá örömét, hogy Madarászt oly annyira támogatja Kossuth, ki bár személye mellett egyenesen nem állott is ki a sorompók közé, sőt e vitákba vegyülni gondosan óvakodék, az egyes képviselők irányában tett nyilatkozatai által mégis elárulta, hogy a Madarász elleni kikeléseket némileg a kormány s önmaga ellen intézett megtámadásoknak tartja. Örömének oka pedig abban rejlett, mert a pártnak mindinkább sikerűlt a Madarász jellemtisztasága ellen támadt gyanuját bizonyosságra emelni; s ennél fogva eltökélve lévén nem nyugodni, mig őt nem csak megbuktatja, hanem pelengérre is nem állítja, azt hivé, hogy a napvilágra hozandó botránynak egy részét Kossuthra is, mint Madarász pártolójára háríthatja.

Midőn a közjavak január elején Debreczenbe szállíttattak, Duschek, pénzügyminiszteriumi államtitkár, ki az átszállításra felügyelt, a Zichy Ödön-féle elkobzott javakat s ékszereket ládákban lepecsételve a rendőri hivatalban tette le s ennek főnöke, Madarász László gondviselésére bizta. Történt, hogy Madarász e javak egy részére árverést hirdetett. A békepárt azonban kipuhatolta, hogy e javak őrizete körül többféle rendetlenség történt: a szekrények ugyan is felnyitva, az azokon létező pecsétek feltörve, az ékszerek rendetlenül összehányva léteztek a szekrényekben; sőt közbeszéd tárgya lőn, hogy egynémi hiányzik is az ékszerekből, mit azonban a lelettárnak Pesten maradta miatt bebizonyítani nem lehetett. És a békepártnak valóban is az lőn meggyőződése, hogy Madarász csak a végett tartatott árverést, hogy e javak hűtlen kezelésének kimutatását lehetetlenné tegye. Ez okból tehát a párt az árverés folytatását a ház által betiltatni kivánta. Czélját ugyan ez iránt nem érte el; minthogy azonban a hűtlen kezelésnek mind több nyomait fedezte fel, az ügy szigorú megvizsgálását sür-

gette. Madarász egy ideig oly rettenthetetlen bátorsággal védte magát a ház előtt, mely csak a tiszta lelkiösmeretnek, vagy a megrögzött szívnek lehet tulajdona. A békepárt mindazáltal nem nyugodott, s végre oly iratokat közlött az Esti Lapokban, hogy a kormány kénytelennek érzé magát a vizsgálatot Madarász ellen megrendelni. 1849. Márcz.

E szennyes tárgyról, mely annyi ingerűlt vitákra adott okot, befejezésül legyen itt elég annyit közleni, hogy utóbb, a miniszterium kíneveztetése után, Vukovics Sebő igazságügyi miniszter párttatlan vizsgálattételéből valóban kiviláglott, miszerint a békepártiak gyanuja egyátaljában nem volt alaptalan, és Madarász László, ha nem is az elsajátitásban, — mi bár valószinűnek látszott, de törvényszékileg egész bizonyossággal ki nem mutattathatott; a gondjaira bizott közjavak kezelésénél bebizonyodott könnyelműségben mindazáltal bűnösnek találtatott. Az ügy végeldöntése s a bűnös, vagy bűnösök[1]) megfenyitése azonban, minthogy a figyelem a nem sokára ezután beállott szerencsétlen események által fontosabb tárgyakra fordíttatott, függőben maradt.

Madarásznak ezen annyi kitartással s a szenvedély ernyedetlen erélyével folytatott megtámadása a békepárt tekintélyét és súlyát oly mértékben nevelte, a milyenben a gyűlölt rendőrfőnök mind közelebb és közelebb jutott bukásához. Madarászt némileg a rémuralom s a jót rosszat vegyesen a felszinre hajtani szokott forradalommal oly gyakran karöltve járó erkölcstelenség képviselőjeűl tűntette fel a gyémántper; miért természetes volt, hogy az ily egyéniség megbuktatói, már csak azon erkölcsi bátorságnál fogva is, melyet annak megtámadásában kifejtettek, emelkedének a közvéleményben. A több-

[1]) Ezek közé tartozott különösen Mérey Mór, kinek nejénél utóbb a Párisban lévő menekültek több olyféle ékszert láttak, melyet ha nem teljes bizonyossággal, de nagy valószinűséggel a Zichy Ödön-féle hagyatékból származtattak.

1849. Márcz. ség, mely felszólalásaikat sokáig ellenszenvvel fogadta, mind több figyelmet kezdett fordítani nyilatkozataikra.

De bár a pártnak ily módon mind száma nőtt, mind tekintélye növekedett, eldöntőbb hatásra az még sem juthatott a képviselő-házban; minek oka, tekintvén a párt irányának lényegét, könnyen megmagyarázható. Mindenki tudta, hogy a párt törekvése: a háború megszűntetése s kibékülés a dynasztiával. Mivel azonban a körülmények e tekintetben oly bonyolultak, a szenvedélyek mind a két részről oly hevesek valának, hogy biztos eszközt, mely által — s határozott utat, melyen a czélhoz jutni lehetett volna, a párt nem volt képes kimutatni; s ennél fogva annak fellépése inkább csak tiltakozás volt Kossuth iránya ellen, mint cselekvés; egész működése inkább negatio volt, mint tényleges positivitas: azért befolyása soha sem emelkedhetett eldöntő súlyra közéletünkben.

Mióta e párt meggyőződött, hogy Kossuthtal Görgey nincs egy értelemben, s látta, hogy e hadvezér neve a kivívott győzedelmek által rövid idő alatt oly nagy népszerűségre jutott, hogy e tekintetben már versenyezhet Kossuthtal, mint mondók, reá vetette figyelmét, benne helyezte bizalmát s őt tekinté a horgonynak, melyhez a kibékülésre vezethető hidat megkötheti; s azért vele szoros összeköttetésbe lépett. Valószinűnek látszék a párt előtt, hogy az udvar vele, a győzedelmes vezérrel, alkudozásba ereszkedjék. Görgey ilyféle hajlamáról, bár e rejtélyes jellem előttök sem tárult fel, annak eddigi nyilatkozatai s magaviselete után nem kételkedtek. A párt Görgey szövetségéből új erőt merített, s viszont Görgeyt is megerősítette Kossuth elleni törekvéseiben. Már azon remény is kezdett csillogni a párt egynémely tagjának keblében, hogy a diadalmas vezér a kormányt egykor egy brumaire 18-ka által buktatandja meg, midőn aztán könnyen czélt érhetni remélt a békére hajlandónak hitt vezér közbenjárásával.

A békepárt és Görgey szövetségéről, mit annyian tudtak, lehetetlen volt ugyan Kossuthnak is, legalább némileg érte-

sülve nem lennie; de, vagy mivel tudósitásai arról még igen hiányosak voltak, Görgeyt pedig, kit maga iránt most előzékenyebbnek s hizelgőbbnek tapasztalt, mint bár mikor elébb, végre is teljesen megnyerhetni hitte, s azért óvatosan kerülendőnek vélt mindent, mi őt újabban is csökönössé tehetné; vagy — mi valószinűbbnek látszik, mivel Görgeyvel, kit a békepárt szövetsége még félelmesebb ellenévé tett, nyilván harczra kelni, sem időszerűnek nem látott, sem általában elég bátorságot arra magában nem érzett: egyelőre inkább hallgatással akarta mellőzni e dolgot. Meghittebbjei előtt nem mulasztá el, s néha igen erélyesen kifejezni neheztelését a békepártra s megróni annak fondorkodásait; oly eszközökhöz azonban még sem nyult, melyek őt ez oldalról biztosíthatták volna. De ily eszközök alkalmazása, minő volt volna, például, a békepárt gyülekezeteinek eltiltása, jelenleg, midőn ellene kétségtelen bizonyitványokkal fellépni még aligha volt módjában, nem is lett volna tanácsos. Ily fellépés múlhatatlanul heves harczot vont volna maga után közte s a képviselő-háznak ugyan kisebbségben lévő, de mégis tekintélyes, egyátaljában nem megvethető, érdes töredéke között. Most pedig a támadó munkálatok újból megkezdésének előestvéjén, semmire sem volt oly nagy szükség, mint a belbékére, az országgyülésnek, kormánynak s a hadseregnek, ha nem is valóságos, legalább színleges egyetértésére. Egyébiránt egy oly lépést is forgatott ő ekkor már elméjében, melyet az első nagyobb győzedelem után megtenni szándékozott, s mely által mind ezen békepárti fondorlatokat is egyszerre megszűntethetni remélte. Mig pedig e lépés megtételének ideje bekövetkeznék, egyelőre elégségesnek hitte a maga pártját, mely a többséget képezé gondos vigyázatra inteni. E czélból mondá márcz. 25-kén, mielőtt a táborba menne, ama némi tekintetben rejtélyes beszédet, melynek egész horderejét csak később értette meg a közönség. 1849. Márcz.

Bejelentvén távozását a táborba, engedelmet kért a képviselőháztól, egész nyiltszivüséggel s őszinteséggel szólani hozzá

1849. Märcz. Kossuth beszéde márcz. 25-kén.

egy pár szót, előre is óvást tévén minden balmagyarázat ellen.

« A tisztelt képviselő-ház, ugymond, rendelkezhetik a kormánynyal, változtathatja azt alakban és személyzetben, a mint tetszik; hanem a meddig különösen velem méltóztatnak parancsolni, hogy részese legyek azon kormánynak, mely nem a képviselő-házon kivül áll, de a háznak választmányát képezi : addig, őszintén megvallom a képviselő-háznak, hogy én csak ugy vagyok hajlandó ezen hivatalomat folytatni és abban eljárni, ha azon politikára nézve, melynek egyik végrehajtó eszköze vagyok, a ház irányában ismeretes téren állva, tudom, *hogy ez a képviselő-ház politikája.* Másutt, ha a kormány látja, hogy a törvényhozás oly politikai utra lép, melynek végrehajtásában nem akarja elvállalni a felelősséget, van neki joga appellálni a néphez, új választások által ; — nekünk nincs ezen jogunk, mi eszközei vagyunk a képviselő ház politikájának. Én a táborban távollévén, az országgyülés politikáján indulok el, mint végrehajtó eszköze a ház akaratának, egy oly téren, melyet ismerek, és azon irányban, mely előttem tudva van. De hogy távollétemben annak legyek kitéve, hogy itt netalán megváltozik a ház politikája, s hogy oly térre állittatom, melyen én nem akarok állni ; — én ezen crisisnek sem magamat, sem a nemzetet, sem a hadsereget kitenni nem volnék hajlandó. (A többség : helyes !) Ne méltóztassanak balra magyarázni. Egész őszinteséggel kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy én csak ugy érzem magamat képesnek a tisztelt képviselő-ház bizalmának némi sikerrel hivatalos kötelességem körében megfelelni, ha garantiám van az iránt, hogy azon politikát követi ezen országgyülés, mely politikának garantiája itt *ezen* képviselői körben létezik ; vagy is más szóval, ha én biztos vagyok arról, hogy én a táborban járván, a mig visszajövök nem más országgyülést találok itt, (érti az elmaradt, s most beszállongó képviselőket), hanem *azt*, mely jelenleg itt van. Ha valami olyat határozna a képviselő ház, minek végrehajtása körül oly politikának emana-

tiója következnék, melynek végrehajtására lelkiösmeretem 1849. Márcz.
szerint kezemet nem nyujthatnám: azt kellene magamnak fentartanom, hogy, uraim, én nem leszek azon kormányban, méltóztassanak mással parancsolni s engem dispensálni. Csak ezen szempontból indulva ki méltóztassék a képviselő-háznak, a mint tetszik, határozni.

«De engem a mult napok, megvallom, aggodalommal töltöttek el. A képviselő házat én ugy tekintem, hogy vannak itt, kik véleménykülönbségben legyenek bár egy vagy más dologra nézve, — hiszen emberek vagyunk, egy kaptára nem lehet ütni az emberi gondolkodást; Károly császár az órákat sem tudta egyenlőkké tenni, annál kevesbbé az emberi lelkeket, — véleményben tehát különbözhetünk; de mi köztünk van egy szent kapocs, mely minden véleménykülönbség felett áll, s mely magában hordja a nemzet megmentésének garantiáját. És ezen kapocs az, hogy itt állunk, mint férfiak, kik veszély napjaiban nem maradtunk el, a kik akkor kitartók valánk, s a kik szent elhatározottsággal megvásároltuk magunknak azon jogot, hogy addig, mig ezen országgyülésnek missiója tart, mert az sem tarthat örökké és mindenben, addig mi intézkedünk a nemzet sorsa felett azon körben, melyet a képviselő-ház kiszab; avval vásároltuk meg ezen jogot, hogy nem rettentünk vissza a veszély elől; hanem a veszély napjaiban azon méltósággal, mely a képviselő-háznak eszméjében fekszik, azt lehet mondani, hogy kitüréssel, megállással megtartottuk a nemzetet. Ezen közös kapocs köztünk szentebb, mint hogy magasabban ne állana minden véleménykülönbség tételénél.

«Már most én ezen országgyülésnek kifolyása vagyok, s azon kormánynak elnöke, mely a veszély napjait megállotta. De nem vagyok oly országgyülésnek s nem is akarok lenni emanatiója, a hol akkor, mikor derül, százanként jőnek Debreczenbe. (A többség: helyes!) Nem akarok oly országgyülésnek lenni kifolyása, mely nem osztozván velünk a veszély napjaiban, nem is képes bensőleg érezni, minő kincs az, melynek meg-

1849. Márcz. óvására hivatva vagyunk. Mi tudjuk azt érezni, mert a veszély napjait azon kincsnek megóvásában átéltük.....

« Tisztelt ház! Én azt hiszem, semmi érdemem sincs; de egy igényem van: hogy becsületes, őszinte embernek tartsanak; ha több volna lelkemben, mint van, kimondanám; hanem, ne méltóztassanak balra magyarázni; — de mielőtt elmegyek a táborba, kérem a képviselő házat, méltóztassék annyi garantiát nyujtani, hogy én *ezen* országgyülést találom itt, és *ezen* országgyülésnek kifolyása vagyok; mert én oly politikának nem akarok eszköze lenni, mely az országot talán veszélybe hozhatná, és a mely politika nem lehet a mostani országgyülésnek kifolyása, és a mely ha felűlkerűlne, félek, hogy más országgyülést találok itt, mint volt. Méltóztassanak egy körülményre figyelmezni. Csak azt ne érjük meg, hogy az országgyülés elveszítse azon nimbust, minél fogva a nemzet akarata képviselőjének tekintetik a nép s a népnek egy tekintélyes része, a hadsereg által. Csak valamikép oda ne menjünk, hogy az országgyüles iránt az engedelmesség kötelékei megtáguljanak. Én, az ország kormányának elnöke, a mig a ház e téren marad, melyen eddig volt a veszély napjaiban, a végrehajtó hatalom körében garantirozom közremunkálásommal, hogy az országgyülés méltóságát sértetni senki által nem engedem. De ha távollétemben egyszer híre jön annak, hogy lettek más határzatok, névjegyzékek, hogy ezen országgyülés más, mint a melynek kifolyása vagyok, nem tudom, mi történik. Életemet talán feláldozhatnám az országgyülés tekintélye fentartása nehéz munkájának, de használnék-e a nemzetnek? — nem tudom. Tehát csak annyi garantiát kérek: méltóztassanak minden személyes tekinteteknek, minden egyének iránti kiméletnek félretételével ezen színt tisztán megtartani, hogy ezen országgyülés maradjon a mint van; ne pedig, hogy derüvel más alakot öltsön magára azon emberek ide érkeztével, kik nem osztoztak velünk a veszélyben, következőleg eljátszották azon jogot, hogy a nemzet sorsa felett intézkedhessenek, és nem tudják, mit kiván a nemzet méltósága, joga, és a körülmények mit parancsolnak.

« Ezt ne méltóztassanak balra magyarázni. A mult napok történetei engem aggodalomba ejtettek; és nem akartam elmenni a nélkül, hogy szívemet őszintén ki ne tárjam. Nem akarom mondani, hogy a kik ide nem jöttek, mind rosz hazafiak; hanem, a ki jó hazafi, azt kivánom tőle, hogy legyen martyr, ha kell, a hazáért és ne zavarja gyávaság vagy félénkség által azon egyetértést és azon színt, melynek fenn kell állani addig, mig e nemzetgyülés együtt lesz, — mert ezen országgyülésnek missiója is be fog végeztetni —; hanem legyen martyr, ha szükséges; mig vitézeink életöket vesztik a hazáért, midőn a haza megkivánja, senki semmi tekintetért ne zavarja azon színt, melylyel a hazát meg lehet menteni. Mert ha ezen országgyülés valamely oly határozatot hoz, mely az elébbi országgyülésnek alakját megváltoztatná, én attól félek — nem a magam személyére nézve — hogy elvesztvén az országgyülés a nép előtt nimbusát, melylyel bir, polgári háborúnak volna e nemzet kitéve. Eddig sokszor mondotta Nyáry Pál, és követni is fogjuk politikáját, hogy «ne vesződjünk evvel vagy avval, majd elintézhetjük belső dolgainkat, csak egység legyen köztünk.» Ezt eddig fentartottuk; de ha megváltozik az országgyülés színe, az egység felbomlik, s polgárháború következhetik belőle. Ezt kötelességemnek tartottam megmondani. 1849. Márcz.

« Én azt sajnálom, hogy némely embereknél a szó, melyet kimondanak, oly könnyen feledékenységbe megy, mintha a légben hangzanék el. Emlékezem, midőn utólszor volt szerencsém a ház előtt szólani, több követ urak előhozták azt, hogy a sajtó, mint a közvéleménynek egyik eszköze, ismerje azon hivatását, miként most nem a körül forog a dolog, hogy a hirlapok sok előfizetőket szerezzenek élénksége által a stylnek és tárgyaknak; hanem mindenek felett, hogy ne rontson legalább, ha nem használ, ne csináljon keserűséget, mikor egységre van szükség. Akkor átalános volt a felkiáltás: «helyes, helyes!» És méltóztassanak a sajtó működésére a legközelebbi napokban visszamenni! Borzasztó, irtózatos! (Érti

1849. Márcz. Madarász megtámadtatásait az Esti Lapokban.) Kinek keblében ez a szó: *haza*, magasabb, mint a személyes elégtétel az önérzelmek iránt, annak el kell borzadni attól, a mint a sajtó most működik. (A többség: igaz!) Uraim, én erről (a Madarász elleni vádról) szólani nem akarok; de annyit kötelességem kimondani: különösen ezen igerült sajtóvitatkozás egy férfiu (Madarász László) körül is forgott, ki a kormánynak tagja; és nyilvánosan vádak vettettek szemére, melyek ha igazak, ő nem lehet a kormányban; ha nem igazak, büntettetni kell a vádlónak. Kijelentem ez iránt a képviselő háznak, hogy a kormány szükségesnek látta minden okleveleknek, melyek ezen, a sajtó által oly nagy ingerültséggel vitatott kérdésre vonatkoznak, kinyomatását elrendelni s egyszersmind egy esküttszék felállitása iránt intézkedni, mely utasítva leend eljárni a törvények értelmében.» (Helyeslés.)

Megleczkézvén ekként a békepártot, még annak szövetségesére, Görgeyre is szándékozott lövelni egy nyilat. Irányi Dániel, valószinüleg Kossuth sugallata szerint, inditványt tőn, miszerint a honvédelmi bizottmány elnökét felhatalmaztatni kivánta, hogy az országgyülést szükség és körülményekhez képest más helyre tehesse át, avval indokolván inditványát hogy, ha, mint remélni lehet, seregünk előrenyomul, s Pest kezeinkben leend, az országgyülés oda volna áttétetendő; megtörténhetik azonban, hogy a győzelem hirére Debreczenből igen sokan távoznának, s nem lennének elegendő számmal, hogy határozhassanak. Midőn aztán Kossuth felszólíttatott, nyilatkoznék, vajjon szükségesnek látja-e ezen felhatalmaztatást, ő ekként szólott.

« Ambár bizonyos vagyok benne, a képviselőház minden egyes érdemes tagja, legyek bár szerencsés őket barátaim közé személyes indulatnál fogva szamíthatni vagy nem, annyit minden esetre feltész rólam, hogy valamely hatalomra való vágyás keblemtől idegen elannyira, miszerint ismétlem, a multnak fáradalmaiért, ha valami jutalomra méltó vagyok, istentől nem kivánok egyebet, mint hogy engedje elérnem a

perczet, melyben elmondhassam: «Hála istennek a haza nincs már veszélyben!» és akkor legyek ama szabadságnak ótalma alatt, melyet közös fáradsággal kivívtunk, a nemzetnek egyszerű szolgája. Tehát hatalomra vágyással senki sem fog engem gyanusítni; kérem is azért, hogy ha talán a reám ruházandó hatalomról van szó, szólhassak teljesen tartózkodás nélkül, melyet az ember érez akkor, mikor azt mondják neki: érzi-e vagy nem annak szükségét, hogy ezt a hatalmat adják kezébe. Első előadásommal összehangzólag azt mondom: nem arra van szükség, hogy a kormány elnöke, vagy a kormány, vagy akárki az áltaItételi hatósággal felruháztassék; hanem szükség van biztosításra, hogy ha a körülmények azt lehetetlennek mutatnák, akkor semmiféle körülmények között, legyen balszerencse vagy győzelem, ne legyünk annak kitéve, hogy talán nem lesz, a ki ezen lépést elhatározhassa. Tehát én azt mondom, ha a tisztelt ház el van határozva, hanem ugy hogy a kimondandó szó valósággal tetté legyen érlelve, hogy akármi, bár viszontagság, következzék, — mindnyájan, mint együtt állottunk eddig, együtt fogunk állani akkor is; és a tisztelt ház megméri a körülményeket, és az idő s körülmények sürgetőségéhez képest hazafiui indulata szerint határoz, hogy az országgyülés — és pedig *ezen* országgyülés legyen;... és itt fog maradni, mig egy határozat által a maga áltaItételét máshova nem decretálja, akkor ilyen hatalmat ne méltóztassanak adni senkinek. Hanem ha garantiára van szükség, — mert Olmützből irtak furcsa dolgokat, melyeknek rövid tartalma az, hogy Magyarország nincs többé...... azon megnyugvással óhajtanék a táborba menni, hogy egy szép reggelen fel ne ébredjek arra, miszerint más országgyülésnek vagyok emanatiója, melynek magamat hittem. Én nem tartok mást szükségesnek, mint hogy a képviselőház magában keresvén biztositást, adja szavát, hogy nem fog addig elmenni, és nem fogja engedni leolvadni a házat: akkor nem kell senkinek hatalom a kezébe; akkor az országgyülés magában leli a garantiát. Hanem azt kérnem kell, méltóztassanak ennek ki- 1849. Márcz.

1849. Márcz. mondhatatlan fontosságát felfogni. Mert ha a nemzet azon helyzetbe jön, hogy olyan perczben midőn határozni kellene, nem volna országgyülés olyan számban, minőben lenni kell, mi volna a következés? Talán az, hogy az élő történet hallgatna ezen dologról? Épen nem, sőt *más határozna*, dictator vetné fel magát, talán azért, mert hatalomra vágy, talán azért, mert érzi a kötelességet, hogy ma megmentem a nemzetet, holnap oda adom fejemet. Ebben határozni kell... hogy olyasmi ne történjék, miszerint kényszerítve legyen valaki az országban törvénytelen hatalmat gyakorolni, hogy elmondhassa: «Non servavi legem, sed juro, servatam esse rempublicam». Ha tehát a képviselő ház mind a bal esetek, mind a győzedelem hirére egyaránt azt mondja: vagyunk ma, kik voltunk tegnap; tanácskozzunk! — akkor nem kell senkinek hatalmat adni. De ha ez nem történik, sajnosan mondom előre, — vegyék önök jóslatul, akkor, nem én, mert bennem hajlandóság nincs reá, fogom a hatalmat megragadni, hanem az történik meg, mit a 18-dik brumairei nap után az akkori provisorius consulatusnak egyik tagja mondott a franczia nemzetnek, mikor kérdezték tőle: minő ember az a Napoleon? Azt felelte reá: Vous avez un maître! Tehát az következnék, hogy majd akadna valaki, a ki ura lenne a nemzetnek.»

E szavak után, mintha jelenteni akarná, hogy többet mondott, mint tán mondani akart volna, rögtön távozott a teremből, a táborba menendő.

Mielőtt a viszonyok egy részről Kossuth, más részről a békepárt és Görgey közt tovább fejlődtek, nagy fontosságu esemény híre jött Olmützből, melyet Kossuth némileg beszédében is érintett.

HATODIK KÖNYV.

A márcziusi alkotmányirat s a nemzet válasza.

ELSŐ FEJEZET.

A tavaszi győzedelmes hadjárat Komárom felmentéseig.

Midőn a magyar hadsereg, a kápolnai ütközet után, a fővezér által elkövetett hibák s kivált az öszpontositás elmulasztása és a vezérek közt kitört viszályok miatt, a Tisza balpartjára vonult: Windischgrätz herczeg, Pestre visszatérvén, dagályos hadi tudósitásokban hirdette győzedelmét, melylyel a «lázadókat» megsemmisítette, s ünnepélyes «Te deummal» ülte meg diadalát. 1849. Márcz.

A fővárosi nép, melynek összeköttetése a tiszai vidékkel soha sem szakadt meg végképen, s különben is megszokta már a nagy hangu bulletineket, nem sokára értesült a valóságról s nem adott hitelt a hirdetéseknek. Magok a Pestre visszatért táborkari s egyéb tisztek utján is pár nap alatt elhirült, hogy a magyar sereg várakozáson felül derekasan kiállta a tüzet az első nagyobbszerű ütközetben, és nemcsak hogy megsemmisítve nincs, de még sok gondot s munkát adand a császári vezérnek s hadainak.

Nem igy az udvarnál, mely még folyton Olmützben időzék. Ott teljes hitelt adtak Windischgrätz tudósitásának, melyet, mint mondják, a kápolnai ütközet másod napján magáról a csatatérről, mindjárt a magyar hadak hátrálásának kezde- Az alkotmány-irat márczius 4-kéről.

1849. Márcz. tén, egy futár által küldött légyen a császárhoz a «lázadókon» nyert s oly teljesnek állított győzedelméről, hogy ezek alig fognának többé merészelni vele komolyabb ütközetbe bocsátkozni.

Az olmützi udvar már több idő óta el volt határozva egy újabb hatalomtény végrehajtására, s azt csak egy jelentékenyebb győzedelemtől függesztette fel. Már a deczember 2-kán kelt okmányokban, melyek által V. Ferdinánd lemondása s Ferencz-József trónra lépte lőn közzé téve, tudtára adatott a világnak, hogy az új császár német örökös tartományaival Magyarországot is egyesíteni s összes monarchiájából egy, minden népnek s nemzetnek egyenjogositása alapjára fektetett egységes, de alkotmányos államot szándékozik alkotni. Elismeri, ugymond, az alkotmányos intézmények korszerű szükségét, s e végett, mig el van határozva összes birodalmát csonkíttatlanul fentartani, kész egyszersmind a maga jogait a népek képviselőivel megosztani s bízik benne, hogy sikerűlni fog minden országait s néptörzseit egy nagy státustestben egyesíteni. Ezen nyilatkozvány, mely által a népeknek egy közös alkotmány igértetik, miként a jövendő bizonyitá, egyelőre csak a forradalom szellemétől megtelt, háborgó népek lecsilapitására volt számitva; lépcsőül kellett annak szolgálni arra, mit a dynasztia, mióta népeivel háborúra kelt, végczéljául tűzött ki, egy absolut kormányrendszerű s Magyarországot is magában foglaló, egységes ausztriai birodalom alkotására. Utólsó kártyáját még nem adhatta ki az udvar; Magyarország teljes meghódoltatásáig szükségesnek látszék az alkotmányosság játékának folytatása. Sőt még arra is, hogy Magyarország ősi alkotmányát eltörűltnek s egy, az örökös tartományokra is kiterjedő, közös alkotmány által helyettesítettnek nyilvánítani lehessen, egy oly nagyobbszerű győzedelmet kell vala bevárni, mely biztos reményt nyujtson Magyarországnak a közel jövőben várható teljes leigázására. Ilyennek hirdeté most Windischgrätz a kápolnai győzedelmet: az udvar tehát megérke-

zettnek látta az időt, foganatba venni régen megérlelt szándokát. 1848. Márcz.

A német örökös tartományok képviselő testülete már több hónap óta dolgozék egy alkotmányon. E mű azonban, bár az ausztriai országgyülés, mióta Kremsirbe tétetett át, egyátaljában nem vádolható nagy szabadelvűségről, sőt áthatva azon érzelemtől, hogy élete merőben a császári kegyelemtől függ, mindig és mindenben kivétel nélkül nagy többséggel támogatá a miniszteriumot, — e mű, mondom, már alapelvénél fogva nem tetszhetett az udvarnak. A dynasztia, kényuralmi hagyományaihoz az alkotmányos színben fellépett új császár alatt is szivósan ragaszkodva, egyátaljában nem érzett magában hajlamot a népfelség elvét csak az által is elismerni, hogy olyatén alkotmányt fogadjon el s erősitsen meg, melyet a nép képviselői alkottak. Egyébiránt is mivel, mint látszik, legalább mint a jövendő tanusitá, csak addig volt szándékuk megtartani az alkotmányosság álczáját, mig azt a mozgalmas idő szükségessé teszi : ugy vélekedtek, hogy bajosabb lenne, legalább is nagyobb elégületlenséget ébresztene, eltörűlni a nép képviselői által készített alkotmányt, mint egy oly octroyrozott chartát, melynek forrása egyedül a tetszés szerint módosítható vagy visszavonható császári kegyelem. Végre pedig, mivel a Magyarországot is magában foglalandó , egységes, öszpontosított ausztriai birodalom volt a fő czél : a kremsiri országgyülés, melyben csak a német-cseh örökös tartományok s Galiczia képviselői ültek, nem lehetett hívatva Magyarország jövendő igazgatása felett határozni.

Az udvar tehát, mellőzve a kremsiri képviselők munkálatát, a Stadion-Schwartzenberg miniszterium által dolgoztatott ki egy alkotmányiratot, mely minden országaira s tartományaira nézve alaptörvényül szolgálna, azokat mind jogi mind igazgatási tekintetben egy állammá egyesítené. Az « egységes Ausztriának » ezen chartája volt az, melyet Ferencz-József ő felsége, a Windischgrätztől vett győzedelmi hírre márcz. 4-kén egy manifestum kiséretében közzé tett.

1849. Márcz. « Fegyvereink diadalmas előmenetelei által Magyarországban — igy szól egyebek közt e nyilatkozvány, — Ausztria egységének nagy műve, mit életfeladatunkul tűztünk ki magunknak, megalapitásához közelebb esett, s azon kikerűlhetlen kénytelenség állott be, hogy ezen mű alapköveit tartósan s állandóan biztosítsuk.... Ennél fogva a birodalom összeségére nézve elhatározók, népeinket ugyanazon jogokkal, szabadságokkal s politikai intézményekkel, szabad akaratunkból és saját császári hatalmunknál fogva megajándékozni, melyet felséges nagybátyánk s elődünk, I. Ferdinánd császár s mi magunk nekik igértünk, s melyet mi legjobb belátásunk s lelkiösmeretünk szerint Ausztria jóllétére nézve legüdvösebbnek és legszükségesebbnek tartottunk.

« Ennél fogva a mai napról egy alkotmányiratot hirdetünk ki az egy és osztatlan ausztriai császárság számára ; a kremsiri országgyülést ezennel bezárjuk s feloszlatjuk rendelvén, hogy annak tagjai ezen határozat kihirdetése után azonnal szétmenjenek. »

Az alkotmányiratnak Magyarországra vonatkozó pontjai pedig a következők :

« 71. §. Magyarország alkotmánya olyképen tartatik fenn, hogy mind azon szabályai, melyek a birodalmi alkotmánynyal öszhangzásban nincsenek, érvényöket elvesztik ; s hogy minden nemzetiségek és divatozó nyelvek egyenjogusága a nyilvános- és polgári élet minden viszonyaiban czélszerű intézmények által biztosíttassék. Ezen viszonyok külön szabályok által lesznek rendezendők.

« 72. §. A szerb vajdaságnak oly intézmények biztosíttatnak, melyek egyházi ügyeik s nemzetiségök megőrzése tekintetében a régibb szabadságleveleken s az újabb kori császári nyilatkozatokon alapszanak. A vajdaság más koronatartománynyal való egyesitése, küldötteinek meghallgatása után, külön rendelet által fog elhatároztatni.

« 73. §. Horvát- és Tótországban, hozzáértve az odatartozó tengerparti vidéket, szintugy Fiume városában s a hozzátar-

tozó vidéken minden külön intézmények, a birodalmi alkot- 1849. Márcz.
mány által meghatározott kapcsolaton belül, Magyarországtól teljesen függetlenül tartatnak fenn. A birodalmi végrehajtó hatalom közvetitése által Dalmátországból e végre kiküldendő követek fognak értekezni ezen országok tartományi gyülésével egyesülésök módja s feltételei iránt; az eredményt, megerősitésül, a császár elébe terjesztendik.

« 74. §. Erdély nagyfejedelemségének belszerkezete és alkotmánya, a Magyarországtól való teljes függetlenségnek, és az országot lakó nemzetek egyenjoguságának elvei szerint, a birodalmi alkotmánynyal öszhangzásban egy új országos alapszabály által fog megállapíttatni. A szász nemzet jogai a birodalmi alkotmány határai közt fentartatnak.

« 75. §. A birodalom épségének oltalmára fennálló határőri rendszer katonai szervezetében továbbra is fentartatik, s mint a birodalmi hadsereg kiegészítő része, a birodalmi végrehajtó hatalomnak lesz alárendelve. A határőrvidék lakosainak, birtokviszonyaikat illetőleg, külön alapszabály által, ugyanazon jogok s kedvezések biztosíttatnak, melyek a többi koronatartományok lakosainak már megadattak. »

Az alkotmányirat által e szerint, mely Magyarországnak is alaptörvényévé tétetett, annak nyolcz százados alkotmánya s evvel együtt nemzeti államélete és mind azon viszonylagos szerződések, melyeket a nemzet három száz év óta a Habsburg-Lothringen dynasztiával kötött, s melyeket ez, nemcsak mint a nemzet ősi jogainak biztositékait, de saját birtoklási jogának is alapját, számtalanszor ünnepélyes esküvel pecsételt s megújított, a nemzet meghallgatása s hozzájárulta nélkül, egyszerűn eltörűltettek s megsemmisíttettek; Erdély, Horvát- és Tótország Magyarországtól elszakasztatott, Bács és a bánsági három vármegye az ország testéből kihasítva, szerb vajdasággá alakíttatott, Fiume Horvátországhoz kapcsoltatott, és a minden ősi jogaitól, önállásától és a századok folytában történelmileg kifejlett alkotmányától megfosztott Magyaror-

1849. Márcz. ság egyszerűn az ausztriai császárság koronatartományává tétetett.

A dynasztia ezen octroyrozott chartával minden történelmi jogot s hagyományt, minden ősi örökséget önhatalmilag megsemmisített, a századok folytában idő s körülmények szerint alakult fejleményekből *tabula rasat* csinált, és saját birtoklásának alapjait is lényegesen megváltoztatta: mi elébb a nemzet akaratával s megegyeztével, örök időkre kötött ünnepélyes szerződések alapján biztosan, megingathatlanul nyugodott, a nyers erő s változékony fegyverszerencse hatalmának ephemer alapjára fektette; — szóval, új alaku, egységes birodalmával, melynek alaptörvényét pusztán a császári kegyelemből s fegyvererőből származtatta, a forradalom terére lépett.

Magyarországban a dynasztia e lépése azok után, mik a mult évi október 3-ka óta történtek, nem lehetett ugyan váratlan; annak hatása mindazáltal mégis igen nagy, lesujtó vala mind azokra, kik eddigelé akár elvből, akár önzésből a dynasztiához ragaszkodtak, vagy legalább közönyösen várták az események kifejlését. De Debreczenben sem maradt az hatástalan. Itt és mindenütt az országban leirhatatlan volt az ingerűltség a kényuralom e nyilatkozata fölött. Amazok megdöbbenve, leveretve látták, mennyire csalatkozának a dynasztia törvényszerűsége iránt ápolt hitökben s elkeseredve fordultak el a hűtelentől, ki az esküvel pecsételt, legszentebb kötményeket merő önkényből, ily lelkiösmeretlenül szakgatja szét. A nemzet nagy többségének pedig, mely e hitét rég elvesztvén, fegyverben áll vala, új ösztönül szolgált, minden erejét megfeszíteni az ország törvényes jogainak, alkotmányának s épségének megvédelmezésére. A nemzet politikájában ezen önkényszűlte alkotmányirat egy új iránynak lőn kiinduló pontjává. Januárban még azt határozta volt az országgyülés, hogy miután a dynasztia egyezkedni nem akar, hanem, Windischgrätz nyilatkozata szerint, feltétlen hódolatot kiván: a nemzet védelmezni fogja ugyan a maga állami létét, alkotmányát s önállását; de ezek alapján a békét elfogadni mégis

mindig hajlandó marad. Most, miután a dynasztia ezen ok- 1849. Márcz.
troyrozott alkotmányirat által az irányában törvények és szerződések által kiszabott minden viszonyait szétszakgatta : a nemzet ezt tényül fogadván, a dynasztiának ugyanazon törvényeken és szerződéseken alapuló birtoklását is megszűntnek, a dynasztiát trónvesztettnek, az országot tőle függetlennek nyilatkoztatta.

Kossuth már a fentebb idézett márczius 25-kei beszédében is érinté némileg e nevezetes eseményt s azt mit erre a nemzetnek válaszolnia kellend.

«Olmützből, ugymond, furcsa dolgokat irtak, melyeknek rövid tartalma az, hogy Magyarország nincs többé s azt mondják, hogy ez *fait accompli*. Erre legközelebb mindjárt elsőbben is Bem tábornok erdélyi vitéz hadseregünkkel oly módon felelt, hogy kikergette az országból az orosz segéderőt, melyre támaszkodva mertek oly istentelenségét kimondani. Azt gondolom, hogy a leélt nehéz napok sora megtaníthatta volna azokat, kiknek szükségök volna e részben tanulságra, hogy e nemzetet az élő nemzetek sorából kitörűlni nem könynyű dolog. És mondhatom a t. háznak, remélem, örömére, vígasztalására s megnyugvására, hogy mikor azon hír, miszerint Magyarország nincs többé, a hadseregbe megérkezett, az átalános indignatiot láttam keresztülvillanni, és hallottam szavakban és esküben is kitörni hogy «most már utólsó csepp vérig! — mig egy marad, ezt a gyalázatot nem lehet tűrni. S igy most már nincs más hátra, mint harcz, és a harcz végén a nemzetnek szava : önállás, függetlenség.» Ezt az érzést találtam a népben és a hadseregben. Már most az országgyülés bölcsesége meg fogja mérni a körülményeket és határozni fog ;. . . vagy ha azt érzené, hogy missiójának vége van : a nemzetet új választások által kell nyilatkozatra szólítani. Egynek közbe kell jőni, ha csak a historiai gyalázat bélyegét nem akarjuk a nemzetre sütni, s ez az : hogy az országgyülés az olmützi manifestumra mondja ki akaratát, s

1849. Márcz. annak következtében intézkedjék a kormányról, mely ideiglenesen vigye az igazgatást.»

Ezt azonban Kossuth csak előlegesen, megfontolás tárgyául jelenté be az országgyülésnek. A nemzet nyilatkozatát egyelőre fegyvereink diadalától kivánta felfüggesztetni; s e végett nyomban a táborba utazott, mely új fővezére, Vetter altábornagy alatt már megkezdte volt munkálatait.

Vetter altábornagy a fővezérletet átvévén, s a munkálatok tervét megalapítván, márczius 14-kén utazott a Török-Sz.-Miklós táján létező táborba.

Első fellépte a hadseregben nem olyszerű volt, mely a tiszti karnak iránta különben is gyönge bizodalmát megerősíthette volna. Ő, az osztrák hadseregben futván eddiggelé pályáját, egy osztrák tábornok szellemében lépett föl a szabadság harczosai között. Nem elégelvén, hogy a hadügyminiszter márczius 10-kén kibocsátott (s mi a márcz. 4-kei császári nyilatkozvány után igen különösen hangzott, a magyar *királyi* hadsereghez intézett) rendeletében iránta feltétlen s a legpontosabb engedelmességre hívta fel a vezérlete alá helyezett hadtesteket, — midőn magának a tiszti kart bemutattatá, egy száraz beszédet tartott hozzá az engedelmességről, melyet követelni, s a büntetésekről, melyeket minden fegyelemsértés ellen foganatba venni szándékozik.

Vetter fővezéri fellépte a táborban.

E követelés és fenyegetés, melynek elég alapja volt ugyan a tiszafüredi jelenetek után, helyén volt volna talán, hosonló körülmények közt, a szigorhoz szokott, gépies szellemű császári seregben: sehol azonban nem volt volna helytelenebbül alkalmazható, mint a mi seregünk tiszti kara előtt. E sereg különféle elemekből állott, melyek nem annyira a fegyelem kényszere s a vak engedelmesség szigorú köteléke, mint inkább a honszeretet és szabadság eszméje által tartattak össze. E seregnek a hazafiui lelkesedés és a nemzeti alkotmányos szabadság eszméje, mely benne egyátaljában öntudatra emelkedett, s melytől áthatva, semmi áldozattól nem rettent vissza, minden elkerűlhetlen nélkülözést panasztalan tűrt, volt fő in-

dító rugonya; s az ügy iránt, melyért vérét ontá, vezéreitől 1849. Márcz.
is hasonló lelkesedést, fáradhatlan erőfeszitést s önfeláldozást, maga iránt pedig bizodalmat, szíves bánásmódot kivánt. Még fegyelem tekintetében is inkább lehetett reá hatni tettekkel, jó példával, kiméletes intéssel, mint szigorral.

A sereg e tulajdonokat Vetter személyével, bár nem hiányzottak benne, még nem szokta meg összekötni. Miután csak kevés ideig s csak kisebb hadosztályok élén állott eddigelé a bánságban; azontúl pedig a hadügyminiszteriumnál mint táborvezérkari főnök működött, vezéri tehetségeit s tulajdonait kitűntetni alkalma mind eddig kevés lévén, vezéri tekintélye sem volt nagy a táborban. Sőt, miután mint császári alezredes lépett magyar szolgálatba, s a magyar nyelvet sem igen birta, annyi csalatkozások után a vezérek jó akaratában, találtattak még olyanok is, kik őt, bár alaptalanul, titkon osztrák szelleműnek tartották. Ha Görgeynek hihetünk, még Kossuth maga is oly forma kérdést intézett volna hozzá, Vetter kineveztetésekor; nem tartja-e őt árulásra képesnek? Összevetvén ezek után Vetter személyes tulajdonaival s a seregnek iránta mutatott hidegségével Görgey elsőségi vágyát: egyelőre is meg lehete jósolni, hogy Vetter nem sokáig tartandja meg fővezéri állását.

Miután a fővezér a hadtesteket, melyek létszámokra, erejökre nézve egymástól eddigelé igen különböztek, szabályozta, és miután a tábor az alkotmányreform évnapját egyházi szertartással megünnepelte, seregeink kiindíttattak állomásaikról. A terv abban állott, hogy mig Görgey a maga hadtestével az ellenséget Eger táján foglalkodtatja, Vetter, a három hadtesttel Kőrös és Kecskemét felé vonulván, az igen elnyujtott császári sereget keresztül törje s a fővárostól elvágja.

Az indokok, melyek a kormányt és a vezéreket e terv elfogadására birták, különfélék valának. Attól lehetett tartani, hogy az ellenség, erejének egy részét, mely Jellasics vezénylete alatt álla, mint már a kápolnai ütközet előtt is tenni szándékozott, Szeged felé küldi s azt elfoglalván, a Maros-vonalt

1849. Márcz. s Arad ostromát háborgatandja. Ezen kivül a tiszántúli vidék, mely eddig egyedüli tárháza volt seregeink élelmezésének, egyedüli forrása azok szaporodásának, e terhek hosszabb hordása alatt könnyen kimerülhet: a kormány tehát a népes és jó hangulatu Tisza s Duna közti községekre is kiterjeszteni kivánta e teher viselését. De volt még egy harmadik be nem vallott, be nem vallhatott indok is : Kossuth gyöngesége. Bár mily kemény fenyegetést mondott a képviselőházban azon vezér ellen, ki ezután engedetlen lenni merészelne, és bár mennyire igérte is neki Görgey, Vetter kineveztetésekor, a fővezér iránti engedelmességet ; ő mindazáltal sem Görgey engedelmességében, sem a maga erejében őt arra szorítani, nem bizott eléggé. És igy lőn, hogy bár Vetter hatalma Görgeyre is kiterjesztetett, oly munkálati terv fogadtatott el, mely szerint Görgey a maga hadtestével külön, némileg függetlenül, működhessék. Ezen engedmény Görgey nagyravágyása iránt, Kossuth tekintélyének még többet ártott az erélyes, ravasz, minden gyöngeség iránt megvetéssel viseltető vezér előtt. S ugy látszik, maga Vetter is örült, hogy a fondorkodó Görgey, kiben nem bizott, tőle távol munkálkodjék.

A nagy-kőrösi hadjárat. A terv végrehajtása végett márczius 17-kén kelt át a Tiszán Czibakházánál a három első hadtest, számszerint mintegy 35 ezer ember és 150 ágyu, s a kocséri pusztán egy erdő alatt szállott táborba. Ez napon Kossuth is megjelent Czibakházán s oly rendeletet bocsátott Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd, Abony, Szolnok és Félegyháza községeihez, hogy mihelyt az ellenséget megfutamodni látandják, harangjaikat félrevervén, a népet gyüjtsék össze s közremunkálni ügyekezzenek a futamlók megsemmitésében.

Más nap a sereg Nagy-Kőrös felé vette irányát, hol csak gyönge őrséget vélt találni az ellenség részéről. De a menet igen nagy nehézségekkel volt összekapcsolva. A több napos esőzés és havazás az utakat, kivált az ágyukra és társzekerekre nézve, járhatatlanokká tette. Ugyanezen okból a sereget a ter-

jedelmes pusztákon a szükségletekkel sem lehetett ellátni a 1849. Márcz.
távol községekből. Továbbá oly sürü köd boritotta a vidéket, hogy minden munkálat lehetetlenné vált. Végre, még a császári seregnek időközben történt mozdulatai is olyneműek voltak, hogy a tiz nappal elébb könnyen sikerülhető terv jó eredménye már most, kivált ily körülmények közt, igen kétségessé vált.

Az ellenség ugyanis részint a szolnoki csata következtében, részint mivel tudósitást vett, hogy seregeink nagy része a Tisza mögött Czibakháza felé vonul, egy osztályt kivéve, melyet a Pest-miskolczi uton hagyott, minden egyéb hadait sebes menetekben küldé Czegléd és Kecskemét felé, ugy hogy midőn Vetter a Tiszán átkelt, Windischgrätz minden ereje már Czegléden, Nagy-Kőrösön és Kecskeméten létezett öszpontosítva. Mind ezt még oly nagyított hírekkel vegyesen hozták meg kémeink s más utasok, hogy Vetter az említett súlyos körülmények közt nem látta tanácsosnak utját folytatni, s a sereget Czibakházára rendelte vissza. Egyébiránt, miután Görgey a Tiszán Tokajnál már átkelt s a miskolczi uton nyomult előre, Tisza-Füred vidéke pedig megtisztult az ellenségtől: e vonal sokkal alkalmasbnak látszott a támadó hadi munkálatokra az előbbinél.

De bár e szerint a terv, Czibakháza felől nyomulni előre, mindjárt kezdetben mellőztetett, mégis nem csekély előny származott hadaink jövő diadalmas munkálataira e seregmozgalmakból. Az ellenség, midőn seregünk mozgalmait Czibakháza táján észrevette, mint mondók, hadainak nagyobb részét Czegléd és Kecskemét közt vonta össze; de alig pihentek meg ott, már ismét hanyathomlok kellett sietniök az eger-pesti vonalra, melyen Görgey hadosztályai megjelentek. Windischgrätz teljesen elvesztette fejét, midőn hirét vette, hogy Losoncz felé is közelednek magyar hadak. Görgey ugyanis a Tiszán átkelvén, Beniczkyt mozgó csapatával Kassa felé —, s miután ott Hurbán csoportjait szétverte, csakugyan Losoncz felé küldötte portyázni. A derék guerilla-vezér Rima-Szom-

1849. Márcz. batra érkezvén, hirűl vevé, hogy Losonczon egy császári osztály Almássy ezredes alatt tanyázik : ő tehát, bár tudósitásai az ellenséget az ő csapatánál kétszerte is nagyobbnak mondták, mi való is volt, márcz. 24-kén reácsapott s oly kárt tett benne, hogy Almássy hét tisztének, 206 legényének, 56 lovának s egy zászlónak elveszte után Balassa-Gyarmaton keresztül Váczig futott. Windischgrätz azt hivén, hogy Beniczky mozgó csapata — melyet jelentésében a megvert Almássy 6000-re tőn, holott annyi száz is alig volt, — egy Komárom felmentésére indult nagyobb magyar had egy osztálya, Ramberg osztályát rögtön Balassa-Gyarmatra, Csoricsét pedig Váczra inditá, honnan azok nem sokára megint visszahivattak. E menetek és ellenmenetek az esős, sáros tavaszi időben, mondhatatlanul megfárasztották az ellenséget. E fáradalmainak s áltatásainak öregbitése végett adta ki Vetter is azon rendeletet, midőn hadtesteink Czibakházáról Tiszafüredre indíttattak, hogy Asbóth Lajos ezredes a tartalék hadosztálylyal Czibakházát szállja meg és folyton álkészületeket tegyen az átkelésre, miszerint a császáriakban azon hiedelmet ébreszsze, mintha fő seregünk még mindig innen akarná őket megtámadni. E menetek nevelték kétségkivül a mi hadaink fáradalmait is ; de ezeket, miután a czél előttök világos volt, kivált midőn Bem győzedelmeinek s az osztrák-orosz hadak Erdélyből kiverettetésének híre elterjedt, oly lelkesedés szállotta meg, hogy e fáradalmak most koránt sem hatottak rájok lehangolólag ; sőt az ütközet halasztása még inkább nevelte vágyukat, azt tehetni Windischgrätzczel, mit erdélyi bajtársaik tettek Puchnerrel s az oroszokkal.

A tiszafüredi kiindulás. A munkálati terv seregeinknek Tiszafürednél végrehajtott öszpontositása után azon vidékre lőn fektetve, mely a bordús Mátra déli lejtőjén terűl el, tehát ugyanarra, melyen az első támadás indult meg. E vidék helységekkel sürűn ellepve, s kemény utakkal is tűrhetőleg ellátva lévén, már e körülménynél fogva is oly előnyöket biztosított, minőket a roppant

terjedelmű, jó utakban teljesen szűkölködő Kecskemét-kőrösi puszták nem nyujthattak. Vetter bizton számított arra tervében, hogy mig az ellenség a Tisza mögött teendő mozdulatainkat kitanulja és szándokainkról fogalmat nyer, hadseregünk az alatt Tiszafürednél háboríttatlanul átkelvén, a munkálati vonalon keresztül vezető kemény országutakat eléri, s ő választhatja meg az ütközet terét. 1849. Márcz.

Windischgrätz a miatti aggodalmában, nehogy egy magyar sereg Losonczon keresztül Komárom felmentésére menjen s onnan hátába kerüljön, nemcsak Váczra és Losonczra küldött hadakat, hanem b. Hammerstein Galiczia új kormányzóját is felszólítá, küldene bár mi kevés hadat Kassa felé s aztán terjesztené azon álhírt, hogy annak háta mögött 20 ezernyi hadtest áll készen a betörésre. Csak márcz. 30-kán, midőn hírül vette, hogy Beniczky mozgó csapata az Ipoly hidját Losoncz mellett elrontatá, kezd vala e tekintetben megnyugodni, s külde parancsokat Schlickhez és Jellasicshoz, hogy amaz Gödöllőről, hova pár nap előtt visszavonult, Hatvan felé erőszakolt szemlét tartson; emez pedig a maga hadtestével Kecskemétről, Kőrösről Czegléden át a vasut mentében Monor felé induljon, szükség esetében Schlicknek segedelmet nyujtandó. Schlick e parancs szerint april 1-jén indult 12 ezernyi hadtestével Hatvan felé. Jellasicsnak ugyanekkor Czeglédről kell vala felfelé utnak erednie.

E közben az I., II. és III-dik hadtest márcz. 25-kén megérkezett Tiszafüredre, s Görgey hadtestének fedezése alatt, mely a Tarna vonalán állott, daczára a szakadatlan esőzésnek, mely az utakat a Tisza vidékén, kivált a poroszlói hidra vezető hosszu töltésen feneketlenekké tette, a következő napokon a Tiszán átkelvén, 28-kán már szinte a tarnavonal felé nyomult előre. Seregeink létszáma, e négy hadtest közt felosztva, 46 honvéd zászlóaljat, két zászlóalj utászt, nyolcz század vadászt, tiz ezred huszárt, összesen 45 ezer gyalogot 8100 lovast 182 ágyut s egy röppentyű üteget foglalt magában. A sereg általában jól vala fegyverkezve, sőt nagy része a tüzet is meg-

1849. Márcz. szokta ; és, mi tán még biztosabb kezessége volt a győzedelemnek, az egészet nagy harczvágy, győzni vagy halni kész hazaszeretet s önfeláldozási készség lelkesíté.

A fővezér erre támaszkodva, bocsáta ki márcz. 27-kén tiszafüredi fő hadi szállásáról egy szózatot, melyben a seregnek értésére adván, hogy új harczok előestvéjén áll, kitartó erőfeszitésre lelkesíté vitézeit.

Vetternek azonban e szózat volt utólsó műve e hadjárat alatt. Ő Tiszafüreden, a közte s az alvezérek, kivált a reá még a bánsági hadjáratból boszus Damjanics közt történt heves szóváltás következtében epelázba esvén, a vezérletet tovább nem folytathatta.

Kossuth 26-kán éjjel érkezett Tiszafüredre. Vetter megbetegedése nem kevés aggodalmat ébresztett lelkében ; mert most már nem lehetett Görgeyt többé mellőzni a fővezérlet betöltésénél, ő lévén a seregben a legrégibb tábornok. Még csak imént adott kifejezést félelmének e rejtélyes jellemű férfiutól, midőn Debreczenből elutaztakor a képviselő-házban tartott beszédében ezt a hadjárat alatt még győzedelem, s a főváros megszabadulta esetében is együtt maradásra inté ; különben ugymond, « megtörténhetnék, mit a brumaire 18-dika után az akkori provisorius consulatusnak egyik tagja (Siéyes) mondott a franczia nemzetnek, midőn kérdezteték tőle, minő ember az a Napoleon ? Azt felelte reá : vous avez un maître ! Nálunk is az következhetnék, ha majd akadna valaki a ki magát urává tenné a nemzetnek. » És most, e félelme daczára is kénytelenségben látá magát, az egész sereg élére helyezni azt kit, ha nem hitt is még árulónak, minek őt meghittebbjei hallattára a kápolnai ütközet előtt és után bélyegezte, de bizonyára veszélyes vetélytársának s mint az idézett szavak kétségtelenné teszik, katonai dictaturára törekvőnek, legalább e törekvésre képesnek tartott. Bátorsága azonban vele szembeszállni, kivált most, midőn arra újabb okot Görgey nem is adott s kinek mellőztetését ennél fogva nem is

vette volna közönyösen a hadsereg, — nem lévén, kénytelennek látá magát meghajólni a körülmények hatalma alatt. 1849. Márcz.

Vetter betegsége oly jellemet öltött, hogy pár nap alatti fellábadására nem volt semmi remény. Legalább helyettesíteni kellett tehát valakit felgyógyultáig. A támadó munkálatok kétszeri sükeretlen kisérlete után most egy harmadik indíttatott meg, melynek a közvélemény s különben a körülmények szerint is, elhatározónak kell vala lennie, s mely hadseregünk előnyomulta következtében minden órán komoly harczra vezethetett: ez esetben pedig lehetetlen volt a hadsereget oly fővezér nélkül hagyni, ki iránt abban átalános volt a bizozodalom.

Ezen aggodalmak, a körülmények e kényszerűsége alatt sietett Kossuth márcz. 30-kán Egerbe, hol a lakosság s annak még női része is őt fényes tűntetéssel, fáklyás zenével, szónoklatokkal stb. fogadta. Oda hívatott hadtestéből Görgey is. És ez most a maga részéről is mindent elkövetett, hogy ez alkalommal birtokába juthasson a fővezéri botnak. Alattomos, ravasz természete szerint nem csak igen előzékeny, simúló, ragaszkodást színlelő volt Kossuth iránt, mióta ez a táborban megjelent; hanem a legnagyobb önzetlenség szinével arról ügyekezett meggyőzni őt, mi a hadviselés minden szabályaival ellenkezik, hogy t. i. nincs szükség fővezérre, hanem Damjanics, Aulich és Klapka tábornokok és ő barátságos egyetértésben közösen is legjobban megfelelendenek a fővezéri tiszt kötelességeinek. Kossuthot meglepte ezen nem várt önzetlenség, s könnyen hivő, gyönge jelleménél fogva annál könnyebben be ment a kelepczébe. Ő tehát félelem és bizodalom közt habozva, a tábornokokkal tartott hosszu tanácskozások után Görgeyt helyettes fővezérnek nevezte ki. A 7-dik hadtest, mely eddig közvetlen Görgey alatt állott, Gáspár ezredes vezényletére bízatott. A munkálati tervben pedig Görgey kivánsága szerint némi változások tétettek, melyek szerint nem egyenesen a főváros, hanem az ostrommal egyre szorongatott s némileg már szükséget szenvedő Komárom fel-

Görgey helyettes fővezérré neveztetik.

1849. Márcz. mentése tűzetett ki a hadjárat czéljául, mi az ellenségnek a fővárosból kivonultát különben is maga után vonná. Elfogadtatott Klapka inditványa is, mely szerint tekintetbe vévén a Zagyva és Galga folyamok mocsáros part vidékét, mely a hadsereg kifejlésére kevéssé alkalmas, a pesti nagy uton, Hatvan felé, egyedül a VII-dik hadtest intézné a támadást, mi alatt az I., II. és III-dik hadtestek Jászberény s Nagy-Káta felé oldalba fognák a valószinűleg Gödöllő táján öszpontosuló ellenséget.

Az ellenség hadainknak ezen épen oly váratlan mint gyorsan végrehajtott mozdulatát Czibakházáról Eger vidékére csak akkor tudta meg, midőn seregeink már átkeltek a Tiszán. Jellasics csak márcz. 28-kán indult meg Kecskemétről és Kőrösről Nagy-Káta felé. Schlick pedig, ki elébb Eger tájáról Görgey hadtestét tartá szemmel, a kedvező hatvani állomást foglalta el, s a mocsáros Zagyva és Galga völgyén némi sánczokat is hányatott. Maga Windischgrätz Gödöllőre ment fő hadi szállásával. Az ellenség egész ereje, mely e vonalon seregeinkkel szemben állott, mintegy 48 ezer gyalogból négyöt ezer lovasból, 220 ágyuból s nyolcz röppentyű ütegből állott. Az ellenséges hadak tehát számra nézve egyenlők voltak.

Görgey látván, hogy Schlick hadteste a Galga és Zagyva völgyében foglalt állomást, Jellasics pedig Czegléden keresztül Gödöllő felé tart, márcz. 31-kén a következő vonalba állitá seregeit : a 7-dik hadtest Gáspár vezénylete alatt, egy kis csatárzat után Schlick előörseivel, Hatvannal szemközt a gyöngyösi uton Csányig és Hortig terjeszkedett; az I-ső hadtest Klapka alatt Nagy-Káta felé vonult Jellasics ellenébe, Damjanics a 3-dik hadesttel Árokszállásról Jászberényig nyomult; Aulich a 2-dik hadtesttel a harczvonal mögött tartalékul ennek változásai szerint intézte mozdulatait; Asbóth végre a tartalék-osztálylyal a vasuti vonalon, Jellasics háta mögött haladt előre s az ettől elhagyott városokat s helységeket szállotta meg, részint hogy annak maradozó csapatait s podgyászait

elfogja, részint hogy az utána rendelt élelemszállitmányt le- 1849. April.
tartóztassa; mi neki nagy mértékben sikerült.

April 1-jén Schlick Hatvanból erőszakos kémletet intézett Hort felé. A Hort és Hatvan közt állomásozó előörseik Hort alá kényszerűltek visszavonulni; ott azonban Pöltenberg hadosztálya megállitotta az ellenséget, ki estenden ismét Hatvanba tért vissza. A bekövetkezett éjjel, Kmetynek Gyöngyösön maradt osztályát kivéve, az egész 7-dik hadtest Hort körül szállott táborba.

Következő napon az ellenség tetemes erővel nyomult ki Hatvanból, erősen eltökélve lévén seregünk e részét megverni s jobbról a Mátra, balról a Zagyva s a Csány, Bódog és Tura helységek közti mocsárok által védett helyzetéből azt kiűzni. Schlick, kit az ütközetbe Lichtenstein és Parrot tábornokok kisérték, kiindulta előtt nagy vacsorát rendelt a hatvani prépost lakában, s kérkedve szólítá fel a város előbbkelőit, nézrék a nyulászatot, melyet a magyar táborban tartand. De reményeiben rútul csalatkozott. Kivált erős tüzérségére támaszkodván, igen élénk tüzelést kezdett támadó hadunkra. De részünkről is hasonló erélylyel működtek a tűztorkok. — A hatvani csata.

Az ágyuzás délutáni két óráig szakadatlanul folyt. Gáspár a csata kezdetén látván az ellenség erejét, az Árokszálláson létező III-dik hadtesthez erről tudósitást tévén, segedelmet kért; s ennek megérkeztéig nem akart komolyabb támadást intézni. Schlick tehát maga ment át védő állásából támadásra, s egy dzsidás ezreddel s egy dragonyos osztálylyal rohamot intézett a 9-dik huszár ezred négy százada ellen; mely aztán tetemes veszteséggel nyomatott vissza a túlnyomó erő által.

E sükertől felbátorítva, valamennyi hadosztályait támadásra indítá az ellenség. Ekkor jelent meg bal szárnyunkon a 9-dik honvéd zászlóalj, a 19-dik sorezred 3-dik zászlóalja, a 3-dik huszárezred s a lengyel legio Wysocki vezénylete alatt. Megerősödött hadaink tüstént támadást kezdének az egész vonalon. Wysocki a balszárnyon az ellenség ágyuit elnémítván,

1849. April. szuronyszegezve nyomult előre; Pöltenberg pedig a jobb szárnyon a szőlőhegyeket ostrommal foglalván el, bekerítéssel fenyegette az ellenséget. Schlick rohamaink alatt harczsorait ingadozni látván, visszavonulót fuvat; de a városba is nyomban követik őt vitézeink; minek következtében egy makacs utczai harcz után, melybe a harcz hirére Árokszállásról önkéntesként átrepült Kiss Ernő altábornagy vezette vitézeinket, Schlick nyakra főre siet át a Zagyván s Bag felé hátrál, némileg a hidat is megrontván maga után.

A nap győzedelme egy, strategiai szempontból igen fontos helyzet birtokába juttatta seregünket. Az ellenség a maga veszteségét igen kicsinyítve 100 emberre tette, a mieinké 150-re ment holtak és sebesekben.

Az első összeütközés ily szerencsés kimenetelének híre hamar elterjedt egész táborunkban, s annak erkölcsi erejét, lelkesedését még inkább felbuzditá. A fő hadi szállás Egerből még az nap Gyöngyösre tétetett át. Ott szállott meg Kossuth is, miután tudósitást vőn a harcz kedvező folytáról.

Ez alatt Jellasics márcz. 30-kán Albertin tartván hadiszállását, a vasutvonalon maradt, azt hivén, hogy seregeink nagyja Szolnoknál fog átkelni a Tiszán. De apr. 1-jén a dolgok állásáról tudósitást nyervén, Tápio-Bicskén és Sülyön keresztül Gödöllő felé kezdett visszavonulni, hol Windischgrätz minden hadosztályait öszpontosítani ügyekezett.

Görgey ezt megelőzendő, külön szándékozott megtámadni Jellasicsnak mintegy 15—18 ezerből álló hadtestét; mi végre, mig egy részről Gáspárral Hatvanból erős kémleteket intéztetett, s az ellenség figyelmét erre vonta, Klapka és Damjanics hadtesteit Nagy-Kátára s onnan Tápio-Bicske felé irányozta. April 4-kén e két hadtest a Zagyván Jászberénynél átkelvén, Nagy-Kátán, Aulich pedig a 2-dik hadtesttel Monostoron és Fényszárun foglalt állomást. Ugyanaz nap Jellasics hadának zöme Tápio-Bicskéről Kókára, két dandára pedig, Sternberg és Rastics vezénylete alatt a hátvédet képezve, Szeléről Bicskére vonult. Nagy-Káta és Tápio-Bicske közt, melyek egymás-

tól másfél órányi távolságra fekszenek, terjedelmes mocsárokat képezve foly a Tápio vize, melyen a Kátához közel fekvő Feketeerdőnél egy hosszu töltéssel ellátott híd vezet keresztül s tartja fenn a két község közti közlekedést. Túl a Tápion, Bicske felé, homoksivatag terjed a helységig, mely, a Tápiovölgy szélén magas dombon feküvén, uralg a vidék fölött. 1849. April.

Klapka, mihelyt N.-Kátára érkezett, azon tudósitást vette, hogy Jellasics reggel vonult el Bicskéről, s ott még csak podgyásza létezik egy gyönge hátvéddel. Ő tehát elhatározá, azt tüstént megtámadni. Bicskén azonban a körülmények ekkoron már megváltoztak, mert nem, miként kémeink hírül hozták, egy, hanem már két dandár pihent a helységben, Sternberg lovas dandára 14 századdal és Rastics tábornok hat zászlóaljból álló dandára, mind a kettő hat-hat ágyuval. De a számelőny mind e mellett is a mi részünkön volt, Klapka hadteste két osztályban összesen 10 zászlóaljat, 15 huszár-századot és 40 ágyut számlálván. Csak ügyes vezérletre volt szükség, hogy érzékeny csapás méressék az ellenségre. A bicskei csata.

Klapka azon hitben, hogy még mindig kevés ott az ellenség, Dipold és Bobics dandárait, Mesterházy lovas dandárának egy részével indítá meg Bicske felé, más két dandárát tartalékul hagyván a feketeerdei híd és töltés táján. Dipold az előhadat képezve, dél tájban közelítvén meg Bicskét, egy üteggel nyomban megkezdé a tüzelést.

A meglepett ellenség, hogy ideje legyen gyalogságát a helység előtt felállítani, hat század báni huszárt vetett a mieink elébe, egy zászlóaljat pedig Dipold jobb oldalába indított. A báni huszárokat azonban a mi huszáraink gyorsan visszaűzték; de gyalogságunk, melyet Dipold azután az ellenség gyalogságára vezetett, ettől szuronyszegezve fogadtatott s hátrálni kényszeríttetett. Mig ezután Dipold a homokbuczkákon elterülő nyárfaerdőben ügyekszik rendezni megkuszált zászlóaljait, Bobics dandára állja utját az ellenségnek; de ez is

1849. April. kifejtette már mind a hat zászlóalját, melyeknek szuronyai előtt Bobics dandára is megfutamlék. És most a visszanyomott két dandár feltarthatlanul fut vissza Nagy-Káta felé. A Tápióig csak tűrhető volt a rend, de midőn a futamlók a töltéshez jutának, mind a mellett, hogy Klapka a Koburg- és császár-huszárokkal feltartóztatni törekszik az előre törtető ellenséget, futamlóink a tartalékban lévő Máriássy hadosztályát is magokkal ragadják, s hanyathomlok tolakodnak a töltésen keresztül a híd felé. A zavar minden perczben növekszik; gyalogság és lovasság, ágyuk és társzekerek a keskeny töltésen s még keskenyebb hidon rémségesen megtorlódnak. Sokan a néhol meggázolható vizen kelnek át; mások azonban övig sülyedvén a mocsárba, abból kivergődni képtelenek. Hét ágyut, melyekkel lehetetlen a hidra jutni, szinte a vizen kisértenek meg átszállítani; de a két első a sárba rekedvén, a többi a parton hagyatik megfutott tüzéreinktől s utóbb az ellenség kezére jut. Maga Klapka sem képes a hidon át menekülni s Farmos felé kerülve, csak estve tér vissza hadtestéhez.

Az ellenség nagy része, a hidon is átkelve, már Nagy-Káta közeléig űzé a mieinket. Szerencsére azonban, ekkor már Damjanics hadteste is megérkezett N.-Kátára, ki a történtekről értesűlvén, Leiningen és Kiss Pál dandárait azonnal a Tápio felé indítja. Ekkor érkezik oda maga Görgey is, ki aztán Damjanicscsal együtt intézi a harczot. Leiningen dandára haladéktalanul az ellenségre rohan, azt megállítja s nem sokára meg is fordítja. A rettenthetetlen 3-dik zászlóalj Földváry Károly őrnagy vezénylete alatt és a szintoly hősies vörös sapkások, a 9-dik zászlóalj, melyek a bánságban s nem rég Szolnoknál is annyi babért arattak, a hidat és a töltést szuronyszegezve tisztitják meg az ellenségtől. Ennek láttára Klapka hadteste is visszanyeri bátorságát s rendbeszedetvén, ismét átkél a Tápio túl partjára s Damjanics dandáraihoz csatlakozik. És most szerepek cseréltetnek. Az ellenség ennyi erőtől nyomatva, Bicskére kénytelen visszafutni; de a mieinket is hátán viszi. Ott a dombon fekvő helység több pontjain

felállitott ütegeivel ügyekszik feltartóztatni a mieinket; de ezek 1849. April
által onnan is elűzetvén, a helységet felgyujtja, s túl rajta a nyugot felé elnyuló s az egész vidék felett uralgó magaslatokon foglal újabb állomást, honnan aztán, mialatt a mieink az égő helységet megkerűlik, időt nyer a Tápio-Ságra vezető uton Jellasics hadtestének többi osztályai után sietni. Nagy-Sándor ezredes majdnem Ságig űldözé a futamlókat, s csak akkor tért meg, midőn azok, Ságot is elhagyván, Szecsőre siettek.

E változatos harcz, mely után mind a két fél magának tulajdonítá a győzedelmet, részünkről nagy áldozatba kerűlt. Holtak és sebesekben mintegy nyolcz százat vesztettünk; a Tápio partján hagyott öt ágyu is az ellenség kezében maradt. A veszteség azonban nemcsak anyagilag, de erkölcsileg is nagyon jelentékeny volt: Klapka azon felül hogy számos emberét s ágyuját elvesztette, miként maga barátja, Görgey, megvallja, «elvesztette a hadsereg bizodalmát is bölcs óvatosságában a veszély előtt, állhatatos kitartásában s lélekjelenlétében a veszély beálltakor.» Kiss Pál ezredes, gr. Leiningen, Földváry és Czillich őrnagyok, kik a véggyőzedelem kivívásában magokat leginkább kitűntették, a katonai érdemjel harmadik osztályával díszesíttettek fel. Meg kell azonban még a jutalmazásból kimaradt Sebő alezredesről is emlékeznünk, ki a császárhuszárokkal a mieinket a harcz első felében űzőbe vett báni huszárokra intézett rohamot, s ezek parancsnokával, gróf Riedesel őrnagygyal, párviadalra kelt. A viadal hosszu és dühös volt: Riedesel, egy nagy, termetes alak, s az osztrák hadsereg legügyesebb vívóinak egyike, már két helyen megsebzé Sebőt, midőn ez végre oly erővel vágja agyba ellenét, hogy az szörnyet halva bukik le lováról.

E nap harcza után Klapka hadteste Bicskén, Damjanicsé Nagy- és Sz.-Márton-Kátán, Auliché Sz.-Györgyön, Gáspáré Hatvanban és Turán tölté az éjet; Asbóth hadoszlopa pedig Czeglédig nyomult előre. Jellasics viszont Szecsőt, Kókát és Dányt, Schlick végre Bagot, Györköt, Aszódot tartá elfoglalva. Windischgrätz nagy aggodalmak közt hánykódék Gö-

1849. April. döllőn, mert még mindig nem ismerte a mieink állását, s nem tudta, vajjon nem az-e szándékuk, hogy Balassa-Gyarmat felé Komáromnak tartsanak: e habozásában aztán Csorics hadosztályát Váczra rendelte. A fővárosban a hatvani csata után nagy mozgalom támadt; mert mig onnan a tartalék Gödöllő felé indult, a hidászfogatok s a podgyászos szekerek végetlen sorban huzódtak az utczákon keresztül Budára. És, mi a vívott ütközetek legvilágosabb tanuja volt, 5-kén egy hosszu szekérsor több száz sebesűltet szállított a fővárosba. A lakosság remény és félelem közt hányatva várta a tudósitást a történtekről; de a hadi hatóság mélyen hallgatott. Azonban már e hallgatás is azok részéről, kikről tudatott, hogy minden, bármily csekély előnyt azonnal óriási alakban szoktak kihirdetni, némileg értésére adta a közönségnek az ügyek állását. Még több világot merített ez ama szigorú rendeletekből, melyek falragaszok által adattak tudtára. E rendeletek egyike szerint a város utczáin minden csoportozás keményen tilalmaztaték; másika meghagyta azon házak lakóinak, melyek a József-laktanyától a lánczhidig készített palánkolat mentében feküdtek, hogy lakjaikat az első ágyuszóra elhagyni s más városrészekbe költözni kötelesek. A városban mondhatatlan izgatottság uralkodott; az utczákon, daczára a tilalomnak, néptömegek hullámzának, mohón kérdezgetve egymást a történtekről. A széles karimáju, ugynevezett miniszter-kalapok, vörös tollakkal felékesítve, melyek, mint a forradalomhoz való ragaszkodás jelei, szigorún be voltak tiltva, a remények ébredtével ismét napvilágra jöttek, s csak újabb fenyegetések által riasztattak el megint az utczákról. A Sz.-Gellért hegyére seregesen vándorolt fel a kiváncsi nép, nézni, vajjon közeledik-e már a magyar sereg? Még a magyar papirpénz is, melynek birtokosaira szigorú büntetés volt kihirdetve, forgalomba kezd vala jőni s a százasok 85 forinton kapósakká lőnnek. A félénkebb lakosok nagy számmal költözének ki a városból félvén a bekövetkezhető utczai harcztól s a város ágyuztatásától a budai várhegyről.

Mig a főváros lakossága ily remény s félelem hullámaitól hányatott, négy-öt mérföldnyi távolságban az ellenséges felek mind közelebb jutottak egymáshoz s ütközetre készülének. April 5-kén, nagy csötörtökön, Damjanics hadteste Szecsőn és Kókán nyugodott; Klapkáé, a balszárnyat képezve, Úriban és Sülyön állott; Gáspár hadteste a jobb szárnyon elébbi állásában maradt a hatvan-gödöllői ut körül, Turáig terjeszkedve; Auliché végre, mint tartalék, Damjanics háta mögött Tó-Almáson tanyázott. Asbóth hadoszlopa a vasutvonalon e nap Pilisig haladt. E nap folytában csak jobb szárnyunkon, Aszód és Bag táján történt némi csatározás; Schlick, mielőtt innen elvonulna, egy erőszakolt kémletet tőn, aztán hada egy részével Besnyőre hátrált. Jellasics hadteste Isaszegre ment éji szállásra. 1849. April.

Görgey 5-kén estve a következő rendelkezést adta ki más napra: Damjanics a sz.-királyi erdőn, Klapka Sápon keresztül — honnan egy dandárt Péczelre indít, Isaszegnek tartanak; Aulich Dányra vonul s egy hadoszlop által Zsámbokon keresztül összeköttetésbe lép Gáspárral, ki a maga hadtestével Bagot s Besnyőt fogja megtámadni.

A hadak e mozdulataiból látszék, hogy april 6-kán ütközetre kerűl a dolog Isaszeg körül, melynek erdős, dombos vidéke igen kedvező helyzetet nyujtott a védelmi harczra, minőre az ellenség készült. E helyzet több pontjai, a sürű erdőkkel s a meredek dombok közt létező, csaknem szorosokká keskenyűlő szük völgyekkel oly védelmet nyujthatnak, hogy azokat majdnem erődök gyanánt kell ostromolni a támadóknak. Az erdős, dombos vidéken lovasságunk, melyre nézve számunk az ellenségét meghaladta, csak igen kevés helyen talált alkalmas tért a kifejlésre. A császáriak ellenben ágyu és röppentyűütegeiket, melyekben a mieink fölött bővelkedtek, a magaslatokon, az erdők szélein, a szorosok torkában a legkedvezőbb fekvetben állíthatták fel támadó hadaink ellen.

1849. April.

Az isaszegi ütközet.

Jellasics hadteste 6-kán dél tájban érkezett Dányról Isaszegre, Schlické pedig Bagról, Aszódról, hol csak néhány lovas századot hagyott, Gödöllőre, honnan azonban rövid pihenés után szinte Isaszegre sietett, hol a harcz délután két óra tájban megkezdődött Klapka hadteste és Jellasics serege közt. Klapka ugyanis tizenegy óra tájban Sápra érkezvén, onnan Dipold dandárát Péczelre utasítá; maga pedig Zákó és Bobics dandáraival a szentkirályi erdőnek tartott, a hézagot maga és Dipold közt Schultz dandára által töltetvén ki. Kettőre járt az óra, midőn Zákó dandára, mely az előhadat képezé, a fedezetlenül hagyott erdőn keresztül jutván, Isaszeg előtt a bán két zászlóaljára bukkant, s azokat épen étkezésöknél meglepvén, megtámadta s Isaszegre visszanyomta. Itt azonban a bán két dandára állta utját, s őt rövid harcz után hátrálni kényszerítvén, oly annyira megzavarta, hogy futamló hadai a második harczsorban lévő Bobics-dandárt is rendetlenségbe ejték s magokkal ragadták.

Klapka a szerencsétlen kezdet által itt is, mint Bicskénél, annyira leveretni engedé magát, hogy a harczczal mármár teljesen felhagyni szándékozott. Szerencsére, mielőtt dandárai a bicskeihez hasonló rendetlen futamlásba eredtek volna, jobbján Damjanics hadteste is a harczvonalba lépett, ki észrevévén Klapka zavarát, egy dandárt Kiss Pál vezénylete alatt rögtön segedelmére külde, mi által a császáriak figyelmét tőle magára vonván, őt az üldözéstől megmentette s időt szerzett neki megkúszált dandárait ismét rendbe hozni, mi azonban csak később történt.

Jellasics, ki hada zömével a Rákos patak jobb partján, Isaszeg háta mögött, a nagy-tarcsai erdős dombokat foglalá el, Damjanics hadtestének előrenyomultakor a Klapka dandáraival harczolt zászlóaljait is visszavonta magához, s jobb szárnyával Péczelre, a ballal az Isaszeg melletti malomra támaszkodva, a magaslatokról rémséges tüzelést kezdett Damjanics hadaira. Ő azonban ezt hamar megunván, a szuronyt már jól kezelő zászlóaljai egy részével a dombok felé kerül, honnan a tűzzá-

por jő, hogy a császáriakat onnan elűzze. E pillanatban jelent meg Damjanics oldalában Gödöllő felől Schlick hadteste, melyet, minthogy a Gáspár vezérlete alatt lévő VII-dik hadtestünk Bagról nem mozdult, Windischgrätz szinte Isaszeg felé indított. Damjanics, ezt észrevévén, azonnal felhagyott támadási szándokával a Jellasics által tartott dombok ellen, s a túlnyomó erő elől ismét visszatért a Rákos balpartján elnyuló erdős dombokra. Itt azonban az ellenség több rohamát visszavervén, mindannyiszor előre rontott honvédeivel. De viszont ezeket is mindig ugyanazon sors érte, mely elébb a császáriakat : visszavonulni kényszerűltek elébbi fedezettebb állásukba. Igy hullámzott a harcz egészen ötödfél óráig. Damjanics látván, hogy magára hagyatva, hadának bámulandó kitartása mellett sem nyomhatja ki állásából az erősebb ellenséget, boszuságában Klapkára, hogy oly hamar véget vetett a harcznak, s még mindig késik azt újra megkezdeni, mármár tömegeket készült képezni a visszavonulásra, midőn végre Görgey is megjelent harczsoraiban. 1849. April.

Görgey délutáni három óráig a kókai temető dombon időzék, beszélgetve Kossuthtal és a szerzővel, kik déltájban az ütközetet látni mentek volt oda Márton-Kátáról. A csatatér legfőlebb másfél mérföldnyire esett a kókai temetődombtól; de a partoktól hullámos, erdőtől fedett földegen, kivált mivel a szél Kóka felől fuvott a csatatér felé, a heves ágyutűz daczára sem hallatszék át semmi nesz; s csak az erdőből itt ott emelkedő füst, mit Jellasicsnak a csata kezdetén hátráló hadaitól felgyujtott erdő égése okozott, gyaníttatá, hogy foly az ütközet. Görgey e bizonytalanságban nyugtalan, három órakor felkerekedvén, nyargonczai egyikét Dányra futtatá, hogy Aulichot előnyomulásra szólítsa, maga pedig a bal szárny felé, Klapka hadtestének irányában tartott.

Midőn négy óra tájban a sz.-királyi erdő keleti szélére ért, ott találta már a II-dik hadtestet is, melyet Aulich, a mind hevesebbé váló ágyutüzet hallván, minden rendelet nélkül, egyedül helyes vezéri tapintatból, Dányról a csatatér felé in-

1849. April. dított. Görgey itt észlelvén, hogy míg a középen, hol Damjanics állott, az ágyuzás hevesen foly, a balszárnyon, melyet Klapka foglalt el, a tűz egészen megszűnt; s ebből sejtvén, hogy Klapka hadtesténél baj van, Aulich hadaiból csak Mihályi őrnagy dandárát küldé Damjanics támogatására, a többit pedig mind a balszárnyra rendelte s maga is a felé nyargala. Megdöbbenve látá itt, hogy Klapka zászlóaljai teljes visszavonulásban vannak, s hallván, hogy ezt magának Klapkának rendeletéből cselekszik, nyomban felkeresi őt, s a visszavonulás okát kérdezvén, azt nyeri tőle válaszul, hogy hadteste fáradt, s töltényben megfogyatkozott; tanácsolja tehát, hagynának fel mindenütt Damjanics hadai is a harczczal: « a győzedelem mely ma lehetetlen, holnap még lehetségessé válhatik. »

De Görgey, látván a zászlóaljak hátrálásának gyorsaságát, ugy vélekedék, hogy azok fáradtsága egyátaljában nem lehet oly nagy, hogy *előre is* ne tudnának menni s nehány szuronyrohamot megkisérteni, erre töltények se kellenek, ha azokat már az utósóig kilőtték volna is. « Ma győzni kell, kiálta fel végre, vagy visszavonulni a Tisza mögé. Csak e kettő közt van választás. Damjanics még derekasan harczol, Aulich is előre nyomul: győznünk kell tehát! » — « Előre fiuk! » kiáltja végre Klapka is honvédeinek, kiknél eddig is nem annyira a jóakarat, mint a vezér lelkesitő kitartásának példája hiányzott.

Görgey azon reményben, hogy ezentúl a közeledő Aulichtól megsegíttetendő Klapka is tevékenyebb részt veend a nap munkájában, tüstént Damjanics harcztere felé vágtat. Először is Kiss Pál két zászlóaljával találkozik, melyeket Damjanics küldött volt Klapka segedelmére. E két zászlóalj, — a hősiességéről híres vörös sapkások, számszerint 9-dik, s a régi Waza sorezred nem kevesbbé jeles 3-dik zászlóalja, miután a visszavonult Klapkától nem támogattattak, a legmakacsabb ellentállás daczára sem voltak képesek Jellasics két egész dandára ellen megvédeni a Rákos balpartján fekvő magaslatot, mely Damjanics baljának fő támaszát képezte. S miután ők az erdőbe beljebb vonulni kényteleníttettek, hada zömével a Rá-

kos jobb partján, az égő Isaszegtől éjszakfelé harczoló Damjanics balján oly hézag támadt volt, melyet az ellenség könynyen felhasználhat vala hátába kerűlni. Görgey tehát e hézagot azonnal betölteté a Damjanics hadtestéhez tartozó lovassággal, mely Klapka visszavonulása által szinte hátrálásra indíttatott. A huszárok rendeletet vőnnek a császáriakat Isaszeg déli oldalán a Rákos balpartjáról visszaűzni s ugyanazon magasságba nyomulni előre, melyen Damjanics jobb szárnya harczolt a helység éjszaki oldalán. 1849. April.

És most végre a jobb szárnyra robogott Görgey, hol Damjanics öt zászlóaljjal (a 3-dik, 42-dik s 60-dik honvéd-, a Hessen-Homburg 3-dik, s a Poroszherczeg 2-dik zászlóaljakkal) még mindig hősiesen tartá magát a Schlick hadtestéhez tartozó Lichtenstein hadosztályának és a bán hadtestéhez való Grammont dandárának legalább kétszeres ereje ellen. « E vitéz férfiut, mond Görgey, daczára a veszélyes helyzetnek, melybe őt Klapkának semmikép sem menthető visszavonulása juttatá, még mindig megtöretlenül, szilárd kitartásban találám. Ő semmire sem gondolt kevesbbé, mint a harcz megszűntetésére; bár kiméletlen kifejezései, melyekkel Klapka magaviselete feletti boszuságát nyilvánitá, világosan elárulták, hogy teljesen átlátta a veszélyt, melytől fenyegettetik. Csilapítani törekvém őt azon biztositással, hogy Klapka már megint előrenyomul: de, ugy látszék, a tápio-bicskei nap óta ő teljesen elvesztette bizodalmát Klapkában. « Mit ér, ugymond, ezen előrenyomulása? hiszen, ha egy ittas honvéd roszullétről panaszkodik, és egy másik lőszertáskája födelét felnyitja, Klapka mindjárt jajgat, hogy zászlóaljai a lerogyásig fáradtak s nincs töltényök; ő ismét mindjárt megfordul s engem újra is cserben hagy. » — De midőn azt hallá Görgeytől, hogy Aulich is a csatatéren van már hadtestével, oly annyira felvidult a derék Damjanics, hogy nyomban ismét támadásra akart átmenni a védő helyzetből, melyben magát az ellenség túlnyomó ereje miatt egy idő óta tartani az okosság parancsolá, s alig sikerűlt Görgeynek őt arra birni, hogy legalább

1849. April. addig mérsekelné tüzét, mig Aulich és Klapka a balszárnyon némi előnyben, a jobb szárnyon pedig Gáspár, Bagról Gödöllőre nyomúlva, oldalban s hátban foghatja az ellenséget.

Görgey ugyanis azon pillanatban, midőn Kókáról a sz.-királyi erdőbe ért, azon tudósitást vette Gáspártól, hogy a császáriak a Galgapatak vonalát Bagnál, Aszódnál védelem nélkül feladták, s ő Bagot megszállván, Gödöllő felé fog nyomulni. E tudósitás következtében azt hitte Görgey, hogy miután most már az ellenség balszárnyát Gáspár, jobbját pedig Klapka hadteste erélyesen fogja szorongatni, Damjanicsnak mind addig halasztania kell a támadást, mig a két szárny működésének sükere nem mutatkozik; akkor aztán egy erélyes roham az ő részéről a középen teljesen megtörendi az ellenséget s elhatározandja a győzedelmet.

E végkimenetelen alig is lehetett kételkedni feltéve, hogy Gáspár a maga 16 ezernyi hadtestével kellő erélyt fejt ki az ellenség balszárnyán, Dipold dandára pedig legszélső balszárnyunkon Péczelről szinte bevág a császáriak jobbjába. Damjanics tehát elfogadta Görgey tanácsát. Azonban ha, ennek ellenére, akart volna is, mindjárt különben sem mehet vala át a támadásra; mert maga a segély is, melyet Aulich hadteste hozott, mielőtt teljesen elfoglalta volna helyét Damjanics és Klapka közt, a zavar veszélyét hozta Damjanics derék zászlóaljaiba. Épen midőn a balján lévő lovasság azon rohamból visszatért, melylyel Görgey rendelete szerint a Rákos balpartjára nyomult császáriakat onnan elűznie kellett, Aulich e lovasságot ellenségnek vélvén, azonnal egy ütegből kezd vala reá tüzelni; hasonló hibából Mihályi dandára is, melyet Görgey Aulich hadtestéből Damjanics zömének támogatására küldött volt, ennek zászlóaljait, melyek épen egy ellenséges roham visszaverésével valának elfoglalva, az erdő homályában ellenségnek tartva, élénk csatártűzzel támadta meg hátuk mögött. De ezen, különben elég gyorsan megszűntetett tévedésből támadt tüzelést is minden jelentékenyebb zavar nélkül állották ki Damjanics edzett zászlóaljai, s vitézül

visszaverték a Fiedler- és Montenuovo Schlickféle dandárok 1849. April.
épen e tüzelés alatt intézett rohamait.

E közben végre Aulich is beállott a harczsorba s Klapkát, ki most a Bobics és Zákó dandárokon felül Schultznak eddig a balszárnyon tétlen dandárát is magához vonta, oly erélylyel kezdé támogatni, hogy Jellasicsnak minden erőködése meghiusult, melylyel a Rákos balpartját visszafoglalni törekedett. Sőt ezután egyesűlt erővel közreműködve, estenden behatnak az égő helységbe, és az ellenséget onnan kiűzvén, azon magaslatokat is rohammal veszik meg, melyeket Jellasics tartott vala elfoglalva. A harcz ezzel meg is szűnt balszárnyunkon, mert Jellasics, erős helyzetéből kiszorítva, sietve vonult vissza Gödöllőre.

A jobb szárnyon azonban, hol Damjanics vívott, még sokáig tombolt a harcz, mert ott Schlick dandárai, a Besnyőnél veszteg maradt Gáspár által egyátaljában nem háborgattatván, mind untalan megújitották rohamaikat. És most már Damjanicsnak nem is lehetett többé a védelemről, melyre eleinte, Görgey tanácsából önként szorítkozék, támadásra átmennie. Hogy ezt tehesse, némi szünetre lett volna szüksége, melyben a védelem alatt az erdei harczban szétoszlott zászlóaljait ismét tömegekbe sorozhassa. Erre azonban az ellenség élénk támadásai nem engedtek neki időt. De bár ennél fogva mind végiglen védő helyzetben maradni kényteleníttetett, állását a szentkirályi erdő éjszaki szélein mind addig megtartá, mig végre éji 11 óra tájban az ellenség tüze egészen elnémult és Schlick is Gödöllőre vonult vissza.

A győzedelem tehát a mieink részére hajólt; mert a csatatér az egész vonalon ezeknek birtokában maradt. De még sokkal fényesebben végződött volna a nap, ha a két legszélsőbb szárny vezénylői hibát nem követnek el, s a parancsuk alatt lévő 19—20 ezernyi hadat is tényleg a csatatérre hozzák. A jobb szárnyon ugyanis Gáspár, miután Bagról előrenyomúlva Besnyőt ostrommal bevette, s további munkálatra rendelete nem volt, a helyett hogy egyenesen Gödöllőre, az ellenség háta

1849. April. mögé nyomult volna, Besnyőnél tétlenül töltötte a nap hátra lévő részét. Hasonlókép a legszélsőbb bal szárnyon Dipold munkátlanul vesztegelt dandárával Péczelen, a helyett hogy Czinkota táján a Pestre vivő országutat megszállotta volna. Ha e két hiba nem történik, az ellenség nem csak a fővárostól elvágatik, hanem annyira be is keríttetik vala, hogy még csak Fót felé utatlan erdős dombokon keresztül marad rés menekülésére, melyen ágyuit és seregének nagy részét is elveszthette volna. De igy Gödöllő felől nem háborgattatván, s a pesti országut is nyitva maradván, a különben is szép győzedelemnek ezen könnyen biztosítható s következményeiben elláthatlan fontosságu eredménye elveszett. « Gáspár és Dipold közremunkálásának eredménye — ugymond Klapka tábornok — az ellenség teljes megveretése leendett; s a hadjárat vég eldőlésének már itt be kell vala következni; mert a nagy osztrák főseregből alig menekűlhettek volna Pestre némi romok. »

Az áldozatok száma mind a két részen tetemes volt. Az ellenség, ugy látszik kevesbítve, hatszázra számítja holtjait és sebeseit. A bekövetkezett éjen és más nap hosszu szekérsorok szállitották sebeseit a fővárosba. Részünkről nyolcz-kilencz százan estek el és sebesűltek meg, s mi legfájdalmasabban esett, jobbára a Damjanics páratlan vitézségű hadtestéből.

Fáradt hadaink a nap nehéz munkája után Isaszegtől jobbra s balra azon erdős dombokon szálltak meg éjjeli nyugvásra, melyek Péczeltől kezdve Isaszeg és Nagy-Tarcsa közt Gödöllőig nyulnak.

Az ellenség nem kételkedvén, hogy győzedelmes seregeink által más nap újabban megtámadtatik, ezt be nem várva, részint még azon éjjel, részint korán reggel a főváros alá, a Rákos vize mögé vonult. Gödöllő e szerint nagyszombaton, april 7-kén, minden harcz nélkül kezünkre jutott. E nap folytán Aulich hadteste Kerepest és Czinkotát folgalta el, hol vele Asbóth ezredesnek a vasutvonal mentében ekkor már Monorig és Üllőig előrehaladt hadoszlopa is egyesűlt. Klapka

Mogyoródon és Fóton vett állomást; Damjanics hősies hadteste pedig Gödöllő mellett pihente ki a mult véres nap fáradalmait. 1849. April.

A fő hadi szállás szinte Gödöllőre tétetvén, a kormányelnök onnan következő tudósitást küldött Debreczenbe a honvédelmi bizottmányhoz:

«A dicsőség napjait éljük, melyek nemes hazafi vérrel vásárolt babérjaiból e nemzet szabadsága fog felvirulni!

«A nemzet hajóljon meg a határtalan hála áldásaival hadvezéreink és hadseregünk előtt!

«A ki ösmeri e vidéket, a ki látja a borzasztó erősségeket, miket e tájon a természet megszakgatott szoros völgyekből, hegyekből és erdőkből alkotott, s mellé képzeli az osztrák zsarnokságnak a kevély Windischgrätz vezérlete alatt egyesűlt egész erejét s meggondolja, hogy ily vidéken, ennyi ellenség ellenében, harmad nap alatt Jászberényből s folytonosan csatázva, idáig juthatánk győzedelmesen, s dicsőséges seregeink Jászberényből harmad nap alatt a Dunáig kergették az elbizakodott ellenséget, s czirkáló huszáraink most is a Duna körül járnak: annak, ha magyar, büszkén kell fölemelnie fejét, mert megélte a szolgasággal fenyegetett nemzet dicsőségének legszebb napjait. De vezéreink s e dicső hadsereg nem ismernek fáradságot, nem kivánnak pihenést, mig hazánk szent földén egy ellenség van; holnapra is az jelszavunk, a mely tegnap volt, s e szó: *előre!*

«Ez azon hallelujah, melylyel az emberiség megváltójának feltámadási napját a szabadság istenének szent oltára előtt megünnepeljük.

«Ennyit előleges örvendetes jelentésül.

«Késő éjjel van s én fáradtan, de nyugodt lélekkel azon nyoszolyában hajtom álomra fejemet, melyből ma reggel riadva szökött ki Windischgrätz, futásban keresve menedéket az igazságos istennek hadseregünk vitézségében nyilatkozó boszuja elől.»

1849. April. És a feltámadás ünnepe, mely gyönyörű tavaszi nappal virradt fel Gödöllő vidékére, ugy a táborban, mint a közel fővárosban a sokat és sokáig szenvedett nemzet szabadságra és függetlenségre támadásának reményeit költötte fel egyiránt a vitézek és polgárok szivében. A fővárosban ugyan mélyen hallgatott az ellenség; falragaszok, melyekkel máskor legcsekélyebb előnyeit is a legtúlságosabban nagyítva, kevély hangon szokta volt hirdetni, sehol sem valának láthatók. De a nagy zavarban, nyakrafőre visszatért hadak levertségéből, a podgyászszal és sebesűltekkel rakott hosszu szekérvonalakból, melyek éjjel nappal csaknem szakadatlanul robogtak át az utczákon, a történteket falragaszok nélkűl is megértette a polgárság, s a mult napokénál még élénkebb mozgás támadt a fővárosban. A lakosok kicsinye nagyja csoportosan hullámzott fel s alá az utczákon, tudósitások hiányában ezer alakban beszélve a mult napok történeteiről. Számos csoportok a Szent-Gellért ormairól akarták kilesni a mult napok titkait; honnan mindazáltal a Rákos mezején táborozó osztrák seregnél egyebet nem láthatának.

A zsarnok katonai hatalmat aggodalomba ejté a város lakosainak ezen, csak kiváncsiságból és örömérzetből eredt élénksége, s más nap a város parancsnoka, gróf Wrbna tábornok elébbi tilalmait a népcsoportozások ellen megújítván, azzal fenyegetődzék, hogy azt katonai erővel fogja megtámadni; a legcsekélyebb lázongás esetében pedig a várost azonnal lángba borítja; mire a készületek Budavár ormairól valóban meg is tétettek. —

Mióta kormányunk s az országgyülés az év elején a fővárosból Debreczenbe távozott, Pest megye tisztviselőinek nagy része a haza érdekeivel ellenkező módon viselte magát. Szabadságharczunk kezdetétől fogva, kivált az alföldön, szokásban volt, hogy a megye tisztviselői, ha az ellenség közeledik, más helyre, s ha az egész megye elfoglaltatik, más megyébe tegyék át székhelyöket; hogy, ha bár onnan a megyét nem kormányozhatnák is, legalább az ellenség czéljainak előmozditására

fel ne használtathassanak. Pest megye tisztviselői azonban Windischgrätz bevonultakor nem csak hogy ezen, még az ősöktől a törökök betörései alatt nyujtott példát nem követve, a megyében maradtak, hanem, néhány dicséretes kivétellel, hivatalaikat megtartván, az ellenség rendeleteit is teljesítették. Egyebek közt annak számára Babarczy Antal, császári biztos meghagyása szerint, újonczokat is kezdének állítani. 1849. April.

Most tehát, a megye nagyobb része visszafoglalva lévén, Kossuth Gödöllőről april 9-kén kelt rendeletében Batta Samut kormánybiztossá nevezte ki, kötelességévé tevén, «hogy Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesűlt vármegyék törvényhatóságát gyökeresen reconstituálja, közigazgatását a törvényes alkotmányos ösvénybe visszavezesse, s a haza iránti hűségre esküvel kötelezendő új tisztikart választván, általa az országgyülés parancsainak s a kormány rendeleteinek sikert és foganatot szerezzen.»

Kossuth szózata a nemzethez.

Még ugyanazon napon az ország lakosaihoz szózatot bocsáta ki, melyben a nemzetnek tudtára adván az utólsó napok folytában kivívott győzedelmeket, hazugoknak bélyegzi a híreszteléseket, melyeket a császári vezérek nyert győzedelmeikről terjesztének. Figyelmezteti továbbá a nemzetet, hogy Windischgrätz a seregében támadt hézagok pótlására újonczozást parancsolt, minden háromszáz lakos után egyet kivánván állíttatni zászlai alá. És mivel találkoztak a hazának oly hűtlen fiai, kik az ellenséget e törekvésében gyámolították, azokat honárulóknak nyilatkoztatja.

«Én, ugymond egyebek közt, a törvények s isteni és emberi igazságnak nevében mind azokat, kik a népnek rendelni és parancsolni merik, hogy hazája ellen katonát állítson s anya- és testvér-gyilkossá legyen, — és mind azokat, kik ez istentelen rendelet végrehajtására segédkezeket nyujtanak, honárulóknak, anya- s testvérgyilkosság orgazdáinak s törvényen kivül állóknak nyilatkoztatom, s elfogatásukat s a vésztörvény kezébe szolgáltatásukat elrendelem.

1849. April. « Magyarország minden népeinek pedig a vallás és erkölcs, a törvény és haza iránti szeretet nevében rendelem és parancsolom, hogy hazánk ellenségeinek ne csak katonát ne adjanak; de, a ki nekik ezt parancsolni, vagy őket arra kényszeríteni merné, azt honárulónak, anya- és testvérgyilkossági orgazdának tekintsék.

« Ellenben felhivom a népet isten és a nemzet nevében, segítse a hazát védeni. Segítse szaporítani azon hadsereget, mely a hazáért és népért küzd.

« Felhivom a vagyonosabb, birtokosabb honpolgárokat, fogadjanak tehetségeik szerint egy vagy több katona újonczot a hazának.

« Van az országban százezer olyan ember, ki meg sem érzi egyegy újonczfogadás költségeit.

« Van több ezer olyan, ki tizet, huszat állíthat.

« Legyetek hazafiak!

« Ha azok lesztek, tizennégy nap alatt a magyar hadsereg százezer fővel megszaporodik. És a magyar nemzet győzhetetlenné leszen.

« A néptől pedig minden esetre megvárom a nemzet nevében, hogy hazánk és szabadságunk megvédésére legalább annyi újonczot állit, mennyinek állitására őt az ellenség s honáruló czinkosai kényszeríteni akarják.

« Azért ezennel nem csak minden törvényhatóságnak szigorún meghagyatik, hogy a tavalyi újonczállitásból netalán még hátralévő tartozásokat azonnal kiállítsa, hanem egyszersmind az országgyülés azon határozata nyomán, miszerint a magyar hadseregnek 200,000 főig szaporitását elrendelé, édes hazánk szeretetének érzeténél fogva felhivatik, hogy az akkoron közhirré tett szabályok s akkori kivetés szerínt ismét legalább annyi újonczot állítson, mint reá tavaly országgyülésileg kivetve volt.

« E végre mindenek előtt községenként a rájok eső szám kiállitására a toborzás kisértendő meg.

« Foglaló pénz husz forint, az ország pénztárából fizetendő.

1849. April.

« Szolgálati idő négy év.

« A nemzet megvárja, hogy hazafiui kötelességét mindenki híven és örömest teljesítse és az által érdemelje meg istennek legnagyobb kincsét, azon szabadságot, melyet mindnyájunk számára a vitéz, lelkes magyar hadsereg kivív.

« Azon vidékek, melyek az ellenségnek könnyedén meghódoltak, de győzedelmes fegyvereink által a járom alól felszabadíttattak, siessenek önkénytes újonczaik kiállitásával meghódolásuk szennyét lemosni.

« A meddig pedig még győzedelmes fegyvereink el nem jutottak, azon vidékek lakosai siessenek önkényteseiknek a visszaszerzett helyekre átküldésével bebizonyítani, hogy a nemzetcsalád körébe felvétetni érdemesek, s hogy méltó az ő megszabaditásukért küzdenünk.

« Ezen rendelet sükeritése a kormánybiztosoknak, törvényhatósági bizottmányoknak, fő- s alispánoknak, kapitányoknak és minden tisztviselőknek s községi elöljáróknak köteleségökké tétetik.

« A lelkészek pedig hasonlókép köteleztetnek azt három egymásután következő vasárnapon a nép előtt kellő magyarázattal s a kitűzött czélra vonatkozó felvilágositásokkal kihirdetni.

« Egyszersmind, mert tapasztalá a nép, hogy az ellenség pusztít és rabol még akkor is, midőn fut a magyarok vitéz fegyvere előtt, ezennel felhívom a népet, ne hagyja magát pusztíttatni; sőt parancsolom a nemzet nevében, hogy keljen fel tömegestül s irtsa ki hazánk szent földéről a zsarnok ellenséget.

« Éljen a szabad magyar haza!

« Kelt a gödöllői fő hadi szálláson, Krisztus feltámadásának ünnepén, april 8-kán 1849. Az országos kormányzó honvédelmi bizottmány nevében, Kossuth Lajos elnök. »

Windischgrätz, Gödöllőről Pestre visszavonulván, a Rákospatak torkolatától a soroksári Dunáig félkörben táborozott a főváros körül. « A tábornagy ur — igy szól sok tétova után,

1849. April. melylyel a mult napokban szenvedett vereségeket ügyekezett eltakarni, az april 9-kén kibocsátott 34-dik hadi bulletin — el van tökélve, ezen helyzetben várni be azon erősitéseket, melyek e pillanatban minden oldalról közelednek Magyarország felé; s miután serege tökéletesen öszpontosítva van, e körülmény alkalmat nyujt neki, a mint az események kivánják, bármi irányban nyomatékosan munkálkodni.»

Az osztrák vezér, mint látszik, még mindig azon hitben élt, hogy a fővárossal egész Magyarországot birja; s ezért a magyar vezérek is kétség kivül a főváros visszafoglalását fogják mindenek előtt megkisérteni : ő is ennek védelmét tekinté tehát fő feladatául. Segélysürgetései következtében az udvar az osztrák örökös tartományokban minden, csak valamennyire is nélkülözhető hadakat összeszedetvén, Wohlgemuth tábornok alatt, egy újabb hadtestet inditott segedelmére a Duna balpartján. Ugy látszék, Windischgrätz ezt minden áron be akarja várni Pest előtti állásában. Erre mutat, hogy a vásári fabódékat Budapest kalmáraitól összeszedetvén, táborában állíttatá fel serege számára.

A kormányelnök s vezéreink azonban sem a fővárost az ostrom veszélyeinek kitenni, sem honvédeink vérét egy, minden esetre makacscsá válandó harczban szükségtelenül pazarolni nem akarván, azt végezték, hogy hadaink Pestre mind addig ne vonuljanak be, mig azt az ellenség önként el nem hagyja, mit ugy is saját biztossága tekintetéből kénytelen lesz tenni, mihelyt seregeink Komárom előtt megjelennek. E fölött a mult hónap óta keményebb ostrom alá fogott Komárom is veszélyben forgott : annak felmentésére kellett tehát sietni hadainknak.

Ez lévén tehát czélul kitűzve, Damjanics és Klapka hadtestei april 9-kén mindjárt megindultak Vácz felé. Hogy azonban a kitűzött czél mennél könnyebben s gyorsabban sikerűljön: vezéreinknek érdekében áll vala, Windischgrätzet mennél tovább tartóztatni Pest alatt. E végett, hogy azon véleményében megerősödjék, mintha seregünk a fővárost szándekoznék ost-

romolni, april 9-kén, mi alatt Damjanics Veresegyházára, Klapka pedig Csomádra és Dunakeszire nyomult: ezek mozdulatainak elpalástolása végett Aulich hadteste, melyhez Asbóthnak a vasut mentében felfelé haladó 2000-nyi osztálya is hozzá kapcsoltatott, rendeletet vőn a Czinkota és Keresztur melletti kedvező állást elfoglalni, s tűntetéseket intézni az ellenség rákosi táborára. A VII-dik hadtest pedig Gáspár alatt Fóton, Mogyoródon és Dunakesziben nyert ideiglenesen állomást, hogy Aulichot szükség esetében gyámolithassa. 1849. April.

Windischgrätz az isaszegi ütközet előtt, midőn még nem tudta, Pest-e, vagy Komárom felmentése hadjáratunk czélja, nehogy hadaink Gyöngyösről háboríttatlanul vonulhassanak Komárom felé, Ramberg hadosztályát Balassa-Gyarmatra rendelte volt; midőn pedig Gödöllőről Pestre hátrált, e hadosztályt Váczra vonta vissza. E hadosztály Götz és Jablonovszky tábornokok dandáraiból képezve, hét zászlóaljat, nyolcz század lovast és huszonhét ágyut foglalt magában. A vezérlet, Ramberg betegsége miatt, Götz kezében vala.

A váczi csata.

Ezen erő ellen indult meg tehát apr. 10-kén Damjanics és Klapka hadteste. Vezéreink oly tervből indulának ki, hogy mig Damjanics homlokban fogja az ellenséget, Klapka a szőlőhegyek mögött Kosd és Verőcze felé kerülve, az ott lévő szorosokat állja el, s hátba támadja meg őt. Ha a terv pontosan végrehajtatik, a megvert ellenségnek nem marad egyéb választása a fegyverletételnél. De az egybevágó működés hiánya itt is téveszté a czélt. A hibát utóbb Damjanics Klapkára tolta; ki azonban avval menté magát, hogy Damjanicsnál távolabbról indulván, az esőzések miatt felette meglágyult, rosz utakon lehetetlen volt annak idejében megszállnia a kitűzött állást, s Damjanicsot okolá, hogy a kinek késnie kellett volna támadásával, azt nagyon is tüzesen megkezdette.

És, ugy látszik, ez uttal csakugyan Damjanicsot és hadtestét ragadta el hősies tüze. Ő ugyanis Veresegyházáról kiindulván, Sződön keresztül haladt előre, s e helység előtt

1849. April. oly módon állitá hadtestét csatarendbe, hogy annak balszárnyát, a Dunára támaszkodva Nagy-Sándor —, jobb szárnyát Wysocki osztálya képezé; a két osztály a vasut mentében érintkezett egymással.

Az ellenség a város déli oldalán fekvő Gombáspatak vonalát s a Hétkápolna melletti dombokat tartá elfoglalva, s egy ideig igen makacsul védte magát kedvező előnyös állásában. Legélénkebb volt a harcz a Gombáspatak hídja körül. A különben igen jeles Waza, sőt eleinte a 9-dik zászlóalj is hátrálni kényszerűlt ütegeink háta mögé, a felette kedvező állásban lévő ágyuk kartácstüze előtt. Damjanics ezt látván, a lengyel legiot nyomja előre; ez épen megtagadja szolgálatát. Végül a 3-dik s 9-dik honvéd-, s a Waza-, egymással mindig vetélkedő zászlóaljak küldetnek a tűzbe. Eleinte a 3-dik zászlóalj is hátrál; vitéz parancsnokának, Földváry Károlynak lova is lelövetik. Földváry más lóra ül s a vonalból előre rugaszkodva, újabb ostromra viszi zászlóalját; midőn pedig második lovát is elveszti, a zászlót ragadja meg s gyalog áll vitézei élére, kik aztán, a 9-dik zászlóaljtól támogatva, a kartácszápor daczára szuronynyal veszik be a Gombás hidját. Az ellenség, legerősebb pontját elvesztvén, s egyszersmind a szőlőhegyeken Klapka hadtestét is feltűnni látván, nehogy bekeríttessék, mindenütt hátrál s a város utczáin kisérti meg az ellentállást; de innen is kiűzetvén, a város éjszaki szélére fut. Az utczai harczban maga az ellenséges had vezére, Götz tábornok is megsebesíttetett, s övéitől elhagyatva, honvédeink foglyává lett. Helyette Jablonovszky veszi át a vezérletet, ki aztán a városon túl, a váczi hegyre felvont ágyuinak ótalma alatt, a Dunaparton, Kis-Váczнál, újra összeszedé magát; miután azonban, három állomásából itt is kiűzetett, végre is Verőczére kellett hátrálnia; és bár a bekövetkezett rosz idő és seregeink fáradsága miatt csak gyöngén űzetett, még azon éjjel Párkányig futott, hol aztán reggel részint a Duna részint a Garan jobb partjára kelt át.

Veszteségünk e csatában, holtakban és sebesekben 150 főre ment; az ellenség pedig a magáét a foglyokkal együtt 343-ra számitotta. Götz tábornokon kivül számosan lettek foglyainkká, köztök több tiszt is. Három ágyu, egy tökéletes hidszertár, számos egyéb hadi eszköz, s a Dunán több ezer mérő gabonával terhelt hajó jutott birtokunkba. 1849. April.

Hadaink vezényletében, miként a vezéri tudósitás mondja, kiváltképen a nem rég tábornokká nevezett Nagy-Sándor, Wysocki, Knezics, Kiss Pál és Leiningen ezredesek, Czillich és Kökényessy alezredesek tűntették ki magokat. De mind ezek felett méltán dicsőittetett Földváry Károly alezredes, ki e nap hőse vala, s vitézségével elhatározá az ütközetet. A derék alezredest a tiszti kar ezóta a « legvitézebb magyar harczfinak » czímezé. A tábornok őt a másod rendű érdemjellel kivánta fedíszesíttetni.

Két lova lövetvén le alatta az ütközetben, a fővezér más nap két nemes lovat igért neki az álladalom részéről. Ebéd fölött a szó a nyerendő lovakra fordul. Damjanics, enyelegve, azt fölöslegesnek mondja : « Fuvaros lovat neki, ugymond, ugy is legelső alkalommal lelövik alóla. » Mire Földváry jellemző egyszerűséggel válaszolá : « Legyen bár milyen, csak tüzbe vigyen. » Utóbb őt dandárparancsnokká akarta kinevezni Görgey. De a hős férfiu szerény is volt, s azt nyilvánitván, hogy ő jobb zászlóalj- mint dandárparancsnok, csak azon kedvezést kérte ki magának, hogy folyton a 3-dik zászlóalj hőseinek élén maradhasson.

Götz osztrák tábornok, bár a leggondosabb ápolásban részesűlt, még az napon meghalt súlyos sebében ; s Görgey őt a lehető legnagyobb katonai ünnepélylyel temetteté el.

Érdekesek Görgeynek még az ütközet utáni nap kelt tudósitásából a következő pontok : « Naponta hozatnak a főtáborba számos foglyok, podgyászok, szekerek, lovak és élelmi szerek, mi által az ellenség tetemesen károsul. Fővárosi tudósitások szerint az ellenség már hat nap óta hordatja Budára s onnan tovább podgyászait, sebesülteit s betegeit. Pest lakos-

1849. April. ságának hangulata egyátaljában igen kedvező ügyünkre. A mi pedig hadseregünk szellemét illeti, ez minden hű hazafiui kebel megnyugtatására szolgálhat. Bátorság, kitűrés, lelkesedés és forró honszeretet minden alkalommal a legmagasztosabban tanusíttatik. Azért büszkén tekinthet elárult s keményen sanyargatott édes hazánk e hű fiaira, kiknek hősies lelke és erős karja képes leend a valódi szabadságot kivívni, és a hont nagygyá és boldoggá teremteni. E magasztos erényeket és valódi harczias tulajdonokat, melyektől a honnak minden egyes harczosa buzog, köz örömül s megnyugtatásul a nép közt nyilvaníttatni kérem. »

E dicső sereghez ő maga még az nap a következő szózatot intézé :

« Főhadi szállás, Vácz, 1849-ki april 10-kén.

« Győzelemről győzelemre hordjátok zászlóitokat. Dicső tettek hirdetik vitézségteket, bátorságtokat.

« Mint hősök kezdettétek meg a haza megszabaditásának szent müvét. Mint hősök fogjátok azt szerencsésen bevégezni.

« Nagy dolgok történtek már ; még nagyobbaknak kell történniök, hogy szép hazánk *igazán* szabad és szerencsés legyen.

« Örömmel, büszkeséggel nézek bátor szemeitekbe, csodálattal szemlélem kitürésteket a háború nehézségeiben, s ki nem mondható dicsérettel hajlom meg vitézségtek előtt, mely nagy őseitekre méltó tettekkel a magyar nevet örök időkre felmagasztalandja, és titeket a világ legbátrabb seregei közt első sorba teend.

« Vezéretek a szeretett haza nevében mond nektek köszönetet önfeláldozó vitézségtek és hűségtekért.

« Előre, a győzelemre! » Görgey tábornok.

Bécs hangulata. Az isaszegi és váczi ütközet híre nagy aggodalmat sőt félelmet okozott mind Bécsben mind az olmützi udvarban. Amott a közvélemény már rég hangosan kikelt a Windischgrätz által intézett hadi munkálatok ügyetlensége ellen. Mióta

a közönség hívebb tudósitást nyert az iránt, hogy a kápolnai ütközet, melyet Windischgrätz tudósitásai oly roppant győzedelemnek hirdettek, alig nevezhető igazi győzelemnek; utóbb pedig, mióta a császári seregek folytonos visszavonulásának tagadhatatlan ténye, az ügyek állapotát palástolni ügyekező hadi bulletinek badar beszédén is keresztül tűnteté a császári fegyverek szerencsétlenségét: a közvélemény Bécsben egyátaljában kárhoztatni kezdé a magyar háborúnak oly könnyelmű s elbizakodott megkezdését. A nézetek Bécsnek sárgafekete színezetű köreiben teljesen megváltoztak. Kik akkor, midőn Windischgrätz az év első napjaiban Pestet elfoglalta, s Magyarországnak régi gyarmati állását a német örökös tartományok irányában biztosítani látszott, alig győztek eléggé örvendeni: most oly húrokat kezdének pengetni, hogy kár volt mégis békésen ki nem egyenlíteni a viszályokat, midőn arra Magyarország késznek nyilatkozott. 1849. April.

A hatvani, bicskei, sőt még az isaszegi ütközetek elvesztését is sikerűlt ugyan némileg eltakarni a bécsi közönség szemei elől homályos hadi tudósitásaik által, s a seregek öszpontositása szükségével indokolni a Pestig történt visszavonulást. De a Vácznál történt események iránt, bár rólok mélyen hallgattak a hivatalos lapok, lehetetlen volt áltatni a már különben is gyanakodó közönséget. April 13-kán már felhatott azoknak híre, s annál nagyobb aggodalom szállta meg a « jó érzelmű » köröket, minthogy, bár a hír szájról szájra ment, a kormány mégis hallgatott. Bécs Pesttel oly sok anyagi és családi viszonyok által van kapcsolatban, hogy minden fontosabb esemény, mely Magyarország fővárosát illeti, Bécsben is mozgalmat okoz. És az ostrom-állapot ideje alatt Bécs valóban még soha sem volt oly izgatott hangulatban, mint april 13-kán. A bankpapirok, melyek már különben is rég sülyedésben voltak, rögtön példátlanul alacsony árkeletre estek le. Sokan már a városból is kiköltözni készülének azon félelemben, hogy a magyar sereg Bécset is ostromolni fogja. Mások páni ijedtségökben a várost azonnal el is hagyták; a gőzhajók,

1849. April. a kellemetlen időjárás daczára, rakva voltak utasokkal. Egyedül april 13-kán ezernél több személyt szállított a gőzös Linczbe; mi az utasoknak ezen évszakbani rendes számát tizszerte is meghaladta.

Mig e szerint a bécsi nép « jó érzelmű » része remegve várta a jövendőt, más része, mely az octroyált alkotmányban szint oly kevéssé látott üdvet, mint a közigazgatás nagy részét katonák kezébe juttatott ostromállapotban, alig titkolhatta örömét a magyar seregek győzedelme fölött, ettől várván Ausztria részére is szabadulást az alkotmány álczája alá rejtett absolutismustól.

De sehol sem volt az aggodalom nagyobb, mint az olmützi udvarban s kormányban. A bécsi nép hangulata, a magyarok győzedelmeinek hírére, nem csak a népi életben, de, daczára az ostromállapotnak, még néhány hirlapban is oly élénkké kezdett lenni, mintha a mult évi márcziusi napok ismétlése állna a küszöbön. A kormány nagy gonddal is óvakodott kihívó rendszabályokat alkalmazni a különféle apró tűntetések ellen. Az 1848 előtti kormánynak legkitűnőbb jellemvonásai közé tartozott azon souverain megvetés, melylyel mind azt lenézni szokta volt, mi a közvélemény neve alatt foglaltatik; most, a magyarországi hírek vétele után a bécsi népnek nem volt oka félni ama régi szellem visszatérésétől: a kormány szokatlanul nagy figyelemmel kezd vala viseltetni a bécsi közvélemény iránt.

A kabinetben, magának a császárnak elnöklete alatt hosszu tanácskozások folytak, melyeknek az orosz interventio elhatározásán kivül végre az lőn eredménye, hogy Windischgrätz a fővezérségtől elmozdíttatott s parancsot vőn azonnal megjelenni az udvarnál. Helyébe Bécs eddigi hadi kormányzója, b. Welden táborszernagy neveztetett ki a Magyarországban működő összes császári hadak fővezérévé s teljes hatalmu császári biztossá. Gróf Nobili tábornok, Windischgrätz táborkari főnöke és Rousseau tábornok, Buda parancsnoka, szinte visszahivattak; gr. Wrbna altábornagy s a budai kerület fő

hadi kormányzója nyugalomba tétetett. Helyökbe más tábornokok küldettek, kik magokat az olaszországi hadjárat alatt kitűntették; Buda parancsnokává Henczy tábornok, Péterváradnak volt parancsnoka neveztetett, ki árulási szándok miatt az őszön hadi törvényszék elébe állíttatván, a magyar kormánynak a fővárosból való rögtön kivonultakor Budán feledtetett. E fölött mind azon tartalék hadak, melyek még a német örökös tartományokban létezének s másutt csak valamenynyire is nélkülöztethettek, gyors menetekben Magyarország felé indíttatának. E tartalékhad, számszerint mintegy 10—12 ezerből álló, Wohlgemuth altábornagy alatt egyelőre a Nyitra folyamnál foglalt állomást. 1849. April.

Mialatt seregünk a váczi győzedelem után Komárom felé eredt utnak, Pest előtt sem maradtak hadaink tétlenül. Ugyanaz napon, midőn Damjanics Götz seregét Váczon megverte, Windischgrätz Pestnél egy nagy erőszakolt kémletet tőn egy részről Czinkota, másról Palota felé, annak megtudása végett, vajjon a fő magyar had áll-e vele szemközt, vagy az már Komárom alá vonul. Ekkor azonban Aulich hadtestén kivül még Kmety és Asbóth hadosztályai is a főváros közelében voltak; s bár csak ágyuzással folyt le a kémlet, az ellenség elég tekintélyes haderőt láthatott maga előtt, hogy higyje az egész magyar sereg ott lételét. Aulich, őt ezen hitében megerősítendő, mielőtt a VII-dik hadtest a vett rendeletek szerint Komárom felé indulna, annak segélyével april 11-kén viszont a maga részéről intézett a császáriak ellen egy erélyes tüntetést, mely egész táborukat mozgásba hozta. Kmety Palotáról egészen Új-Pestig űzte vissza a császáriak előőrseit. Asbóth pedig a 43-dik és 69-dik zászlóaljakkal, melyek most először voltak tűzben, a Bocskay-huszárokkal és kun lovasokkal, a borzasztó ágyutüz daczára, más oldalon a kőbányai szőlőkig s a téglavető gyárig nyomult előre s két röppentyű telepet hozott vissza zsákmányul. Aulich tüntetései Pest előtt.

1849. April. Windischgrätz 12-kén vette hirét a váczi csatának; de még ez sem szerzett neki elég felvilágositást arról, mennyi erő áll vele szemközt a mi részünkről; mert Aulich e napon is nagy ügyességgel tudta intézni tűntetéseit. Ekkor különösen Soroksár felől nyomta előre hadait s azon véleményt ébreszté az ellenségben, hogy ott a Dunán hidat szándékozik verni az átkelésre. Windischgrätz, e bizonytalanságában 13-kán még egy nagy erőszakolt kémletet akart tehát intézni hadaink ellen. E napon Kmety már elhagyta volt Palotát s Vácz felé volt utban; Aulich tehát kereszturi és czinkotai erős helyzetébe vonult vissza, nehogy aránylag gyönge hada elnyomassék; minél fogva most sem történt egyéb ártalmatlan ágyuzásnál. Az utóbbi napokban megint ő kezdé huszáraival nyugtalanítani az ellenséget, mig más részről ugyanazon időben ágyuit dörgeté az ellenséges táborra. April 14-ke óta ezt annál biztosabban teheté, mivel e nap első óráiban érkezett Windischgrätzhez a császár parancsa, mely őt Olmützbe idézte; minél fogva ő a még ügyetlenebb Jellasicsnak adta át ideiglen a fővezérletet, s különben is a vezérváltozás nem csekély zavart s elfogultságot okozott a császáriak táborában. Schlick és Jellasics hadteste még azután is több napig a főváros előtt táborozott; de Aulich ügyessége kijátszá túlnyomó erejöket. Ő folyton hol egy, hol más oldalról nyugtalanítá őket; mihelyt pedig ezek ellene támadást intéztek, ő erős állásaiba vonult vissza, hova amazok, cselt gyanítva, őt nem merték követni, s megelégedtek avval, hogy távulról néhány száz ágyugolyót küldtek utána.

Mialatt Aulich ekként köté le cselei által Pest előtt az ellenség fő seregét, a mi hadaink Rétságon, Oroszin és Ipolyságon keresztül Lévának tartottak, hogy a Garan folyamon átkelve, Komáromot az ostrom alól felmentsék. E kerületre azon körülmény kényszeríté őket, hogy a Váczнál megvert ellenség egy része, miután Párkánynál e folyamon átszállott, Keméndnél foglalván állomást, a Garan hidjait mindenütt elrontá; a mieinknek pedig nem volt elégséges hidfogatuk, melylyel a

tavaszi esőzések által megáradt alsó Garant áthidalhatták volna. Útközben Görgey egy csapatot két ágyuval a Garan torkulatához küldött, hogy onnan tartaná szemmel a Párkánynál s Esztergomnál létező ellenséges erőt s mozdulatait. Egy más hadoszlopot testvérének, Árminnak vezérlete alatt a bányavárosokba utasított. Többi hadainak oly rendeletet adott, hogy Damjanics Ó-Barsnál, Klapka Kálnánál, Gáspár pedig Zselyésznél hidalná át a folyamot, hogy aztán egyesűlve indulhassanak Komárom felmentésére. 1849. April.

De mielőtt hadainknak, melyek a hidverésnél, részint kellő anyag, részint értelmes hidászok híjában, nagy nehézségekre találtak, további működéseit elbeszélnők, ideje visszatekintenünk azokra, mik a tél folytában eddigelé Komárom várában s a körül történtek.

Mióta Windischgrätz a mult év végén az országba tört, Komárom körül mindig létezett egy császári sereg. De midőn Görgey január közepén hadtestével a bányavárosokba vonult, a munkálatok ott is megszakasztattak; Ramberg tábornok, ki az ostromsereget vezérlé, Görgey üldözésére küldetett. Utóda a vár ostromában Simunics tábornok lőn, ki Lipótvár megvétele után egész hadosztályával a vár alá szállott. Simunics február 7-ke óta szorosabb őrvonalt huzott a vár körül, három dandárainak egyikét a Duna jobb partján, másikát a Csalóközben, harmadikat a Vágnál helyezvén el. Lipótvárról magával hozta ostromszereit is a Dunán, s a hajókból, melyeken azt leszállíttatá, Lovadnál hidat készíttetett a Csalóközbe. Ezen ostromszerek azonban elégteleneknek találtatván, Bécsből újabbak is küldettek le február folytában; a készületek mindazáltal az ostrom erélyesebb megkezdésére igen lassan folytak, ugy hogy az ütegek csak márczius 19-kén kezdettek működni.

De bár e szerint kivülről nem nagy veszély fenyegette is az erős várat, benn az állapotok oly neműek voltak, hogy kormányunk méltán aggódhatott annak biztossága iránt. A vár őrséggel s mindennemű szükségletekkel eléggé el volt

1849. April. ugyan látva, de értelmes, biztos és erélyes parancsnokokban nagy volt a hiány. A várparancsnok, b. Majthényi István ezredes, a fölött hogy ezen hivatásra kellő készültséggel sem birt, oly gyönge, erélytelen jellem vala, hogy sem magának tekintélyt szerezni, sem a fegyelmet fentartani nem volt képes. A seregparancsnok, Kosztolányi ezredes, képességeire, tulajdonaira nézve amannál jobb ugyan, de különféle zsarlásokról, szeszélyes kényuralomról vádoltaték. Az erőditési parancsnok, Török József ezredes, becsületes, de szinte gyönge jellemnek tanusitá magát. Makk tüzérparancsnokban nem hiányzott az ügyesség; de, mint mindjárt látandjuk, annál inkább a hazafiui hűség és becsületesség.

Kormánybiztos kettő is volt a várban, Sárközy József és Halasy Eduárd; de ezek még kevesebb biztosságot nyujtottak, mint a parancsnokok. A várat, nem sokára körülfogatása után mind a kettő hűtlenül elhagyta: Sárközy kecskeméti pusztai birtokára távozott; Halasy épen az ostromló császáriakhoz szökött s új hivatalában velök együtt működött a vár ellen.

Ily főnökök alatt a rendnek, fegyelemnek árnyéka is alig maradt fenn a várban és városban. A városi lakosság annyi zsarlást és zaklatást kényteleníttetett tűrni a féktelen katonatisztektől, hogy a polgárok már január második felében küldöttséget intéztek Debreczenbe kijelenteni a kormánynak, hogy helyzetök az ellenség alatt mindenesetre kedvezőbb lenne, mint a minő az jelenleg; de ha szenvedniök kellene is, könyebben tűrnék azt az ellenségtől, mint tűrik a baráttól: kérik tehát a kormányt, teremtsen a várban rendet, különben ők el vannak tökélve feladni azt az ellenségnek.

Kossuth nem kevéssé döbbent meg e hír vételére, s a küldöttség részletesebb előadásából meggyőződött, hogy Komáromvárnak, mely egyszersmind egy huszezer lélekből álló várost is magába foglal, nemcsak egy képesebb várparancsnokra, de mindenek felett egy szilárd hazafiságu s erélyes kormánybiztosra van szüksége, ki teljes hatalommal felru-

házva, ne csak a vár birtokát, hanem a szigorú rendet is képes legyen a várban s városban egyaránt biztosítani. Választása, szerencsére oly férfiura esett, kiben a hazafiui szilárdság és erély egyaránt nagy mértékben meg volt, s kinél e szerint alig találhat vala jobbat e hivatásra. E férfiu Puky Miklós, Heves megye alispánja s országgyülési képviselő volt. És, mondjuk meg mindjárt itt, hogy miután az ellenség heteken keresztül nem annyira fegyvererővel, mint ármánynyal s csábitásokkal ügyekezett a várat hatalmába ejteni : e mondhatatlanul fontos erősség megtartását, főleg az ő gondos felügyeletének s erélyének köszönhette a haza. 1849. April.

Puky január vég napjaiban vévén kineveztetését, febr. 4-kén a Vágvonalon minden nehézség nélkül bejutott a várba, mely, mint mondók, csak február 7-kén vétetett szorosabban körül. A kormánybiztos magával vitte Török ezredes főparancsnokká kineveztetését is Majthényi helyett. De alighogy a várszemélyzet belső viszonyaival megismerkedett, azonnal meggyőződött, hogy ott teljes hatalom nélkül, mely a parancsnokokra is kivétel nélkül kiterjedne, nem felelhet meg kellőleg hivatásának ; mert épen a parancsnokok egynémelyikében gyanítá rejleni az okot, mely a várat veszélylyel fenyegeté. Egy futárt inditott tehát Kossuthhoz, ki nem is késett őt oly hatalommal felruházni, mely szerint, ha szükségét látja, magát a parancsnokot is elfogathatja. A következés bizonyitá, hogy e széles hatalom a kormánybiztos kezében egyátaljában nem volt fölösleges.

Mi alatt a császáriak ütegeiket elhelyezék, az őrség néhány ízben intézett kitörést az ostromhadakra. Meglepetve tapasztalák azonban, hogy bár a kitörés mindig csak az azt megelőző estve, a legfőbb tisztekből képezett haditanácsban határoztatott el, kitörő csapatainkat mégis oly teljes harczrendben fogadja az ellenség, hogy a kitörésről minden kétség nélkül előleges tudomásának kellett lenni. A kormánybiztos ennél fogva minden további kitörést betiltott és szorosan a védelemre utasítá a parancsnokságot. A titok fátyola egy kissé

1849. April nem sokára föllebbent. Az utólsó kitörés alkalmával, mely az ugynevezett Nádorvonal ellenében álló hadakra intéztetett, egy közvitéz a vonaltól némi távolságban lévő téglarakás nyilásában egy levelet talált, melyben az ellenségnek részletes tudósitás adatik a várban történőkről. Ugyanazon napokban a Vágvonalra nyíló kapu kulcsára, egy régi osztrák tüzéraltiszt, a kulcsokkal együtt eltűnt, kétségkivül az ellenséghez szökött. Ezen esemény eléggé megfejtette ugyan azt, miként jutottak a császáriak a kitöréseknek eleve tudomására; de az áruló még lappangott. A levél irásának vonásai, mint látszék, szándékosan elferdítvék, nem nyujthattak semmi felvilágositást; s csak annyi lőn kétségtelenné, hogy a parancsnokok közt rejlik az áruló, mert csak ezek vettek részt a kitöréseket elhatározó haditanácsban.

Feltűnt azonban a kormánybiztosnak, hogy Makk ezredes s tüzérparancsnok, ki a mult évben, Jellasics betörése idején oly dicséretes hazafiui buzgalmat fejtett volt ki egy fiatal magyar tüzéri test kiképezésében, hogy azért tűzmesteri rangjából, melyet az osztrák sereg V-dik tüzérezredében viselt, méltónak találtatott igen gyorsan törzstisztségre emeltetni, — jelenleg oly hanyagul jár el tisztében, hogy e miatt ellene mind újabb panaszt kell hallania. Értésére esett az is, hogy e változás Makkban február első napjai óta vétetik észre, mely napokban Bécsből egy több mint kétes erkölcsű nő érkezett a várba, kivel Makk azóta szorosabb viszonyban él. Puky azonban a még csak puszta gyanúból, mi éber figyelmét megkettőzteté, nem sokára bizonyosságot szerzett magának s kisütötte az árulót.

A császáriak márczius 19-kén kezdék meg a vár és a város bombázását két ütegből, melyek a Duna jobb partján állíttattak fel. Pár nap hat más üteg is elkészült, ugy hogy márczius 24-ke óta negyvenkét 18 és 24 fontos löveg szórta a várra s városra a golyók záporát. A várnak ez legkevesbet sem ártott, mert az ütegek a csillagerődön túl lévő régi sánczokban, mintegy 3000 lépésnyi távolságban valának felál-

1849. April.

lítva. De annál több kárt okoztak a golyók a polgárok házaiban, kik e miatt nagy részben a Vág- és Nádorvonal közt elnyuló téren, az ágyuk hordkörén kivül kényteleníttettek tanyázni.

Márczius utólsó hetében Welden táborszernagy s Bécs hadi parancsnoka, 6000 bombát s 1200 más golyót küldött le az ostromtáborba, hova 30-kán maga is megérkezett, saját vezérlete alatt teendő kisérletet a vár ellen.

A megelőző nap éjjelén egy vidéki paraszt jelenté magát a Vágkapunál, mondván, hogy a kormánybiztossal van dolga. Beeresztetett. Egy levelet hozott valamely buzgó hazafitól, ki tudtára adá, hogy a vár ellen rövid napok alatt minden oldalról ostromkisérlet fog tétetni. A kormánybiztos e hírt a parancsnokokkal tudatván, gondos felügyelésre inté őket.

A hír csakugyan megvalósult, Welden márcz. 31-kén egyetemes támadást intézett. Lederer dandára rendeletet vőn a Duna jobb partján a lehető leghevesebb tüzelést irányozni a csillagerődre s a pár nap előtt elkészült hajó-hidra, mely ezen erődöt a várral összeköté. Sossay dandárának a Nádorvonal ellen kellett intézni egy tűntetést. Veigl dandára végre oda utasíttatott, hogy a Vágkapu ellen pontosítsa össze minden erejét. Welden leginkább ezen utósó helyen remélt sükert aratni, nemcsak mivel a vár itt legkönnyebben megközelíthető, hanem mivel itt volt több régi osztrák tüzérnek állomása, kikkel titkos utakon egyértelemben volt. Ugy látszik, ezen oldalon személyesen intézte a munkálatot, mert itt a támadás elején egy röppentyű szállott be a várba, melynek rudján az ő saját aláirásával ellátott levél találtatott, felhívó az őrséget, adná meg magát, ha kardélre nem akar jutni; meggondolásra tizenkét órát enged.

A reggeli órákban annak híre, hogy a Vágvonalon ellenséges tömegek tűntek fel, a kormánybiztost is ezen oldalra vonja. Jobb kilátás végett az 1-ső számu kapuerődbe lép s meglepetve látja ott, hogy daczára a kivülről vett üzenet alapján a parancsnokokhoz intézett figyelmeztetésének, a

1849. April. négy nehéz löveg mellett összesen csak *hét* lövet létezik a redoutban. Az ott lévő tisztet kérdőre vonván, válaszul nyeri, hogy Makk ezredestől már több ízben kért töltényt, de azt mind eddig nem nyerhetett. Puky tehát nyomban töltényekért küld; de Makk még ekkor is csak a második szigorú s fenyegető parancsra lőn hajlandó azokkal ellátni a legfontosabb erődöt.

A töltények még idején megérkeztek s ágyuink a támadást erélyesen visszautasíták. A császári seregből benmaradt régi tüzérek egynémelyike oly ügyetlenséget árult ugyan el, hogy azt csak rosz akaratból lehetett megfejteni. Ily helyeken azonban néhány városbeli, a tűzérségbe némileg beavatott polgár vette át aztán sikeresebb czélzás végett az ágyu kezelését. Az Apalia szigetén apró lőfegyverharczra is került a dolog; az ellenség azonban számosak eleste után ott is visszavonulni kényszeríttetett. Részünkről négy embert vesztettünk. A Duna oldalán is, hol Welden magát a csillagerőd megvételének reményével kecsegteté, hasonló erélylyel verte vissza a támadást az erődben lévő zászlóalj.

A töltényhiány a Vág-kapu erődben oly gyanuval terhelé Makk tüzérparancsnokot, hogy annak súlya alatt már egyátaljában nem volt volna elfogatása indokolatlan. Puky azonban még szaporodni engedé a rovást. S ez nem sokára teljesen meg is telt. April első napjaiban a császáriak, látván, hogy sem az árulásra, sem Welden felhivásának sikerére nem igen számolhatnak, elhatározák a várhoz közelebb mozdítani ütegeiket. E közben Thaly Zsigmond erőditési őrnagy és Krivácsy tüzérszázados a kormánybiztost azon veszélyre figyelmeztették, mely az Új-Szőny irányában fekvő s majdnem minden védelem nélkül hagyott szigetről érhetné a várost, s ennek következtében a várat, ha az ellenség azt éjente megrohanná s elfoglalná. A kormánybiztos teljesen méltánylá e figyelmeztetést, s hogy a hiány kellőleg pótoltassék, azonnal hadi tanácsot tartatott. A végzés foganatba vételével Makk tüzérparancsnok lőn megbízva, ki a fölött hogy azt, a tanácsban jelenlévén,

személyesen hallotta, még irott rendeletben is megkapta a várparancsnoktól. A sziget fölfegyverzésére nézve azonban, bár azt a császáriak újabb élénk ostromkészületei sürgetőssé tették, még harmad napon sem történvén semmi, Makk egy újabb hadi tanácsban komolyan kérdőre vonatott. Itt végre kétségbe vonhatlanul kisült Makk árulási szándoka; miért is őt a hadi tanács, további intézkedésig, egy értelemmel fogságba tétette. 1849. April.

Minthogy a márcz. 31-kei kisérlet egészen sikeretlen maradt, a császáriak a következő napokban komolyabb terv szerint fogtak az ostromhoz. Simunics ezentúl részenként szándékozott megvenni az erődöket s mindenek előtt a csillagerőd ellen irányzá munkálatait, hol vett hírek szerint betegség dúlt az őrségben. April 4-ke óta 36 öreg lőszer szakadatlan törte annak falait s háborgatá őrségét, s a hónap közepe felé, miután az új hajó-hidat, mely a városból a csillag-erődbe vezetett s csak az imént készült el, megrontania sikerült, már-már birtokába esni hitte azt, midőn hírét vette, hogy egy jelentékeny magyar sereg közeleg a vár megsegítésére.

A várbeliek arról ugyanazon időtájban vettek hírt Lenkey tábornok által, ki, mint tudjuk, már egypár hét előtt Guyon tábornokkal egyidőben neveztetett ki a várbeli sereg parancsnokává, s társánál szerencsésebb, a hónap közepe táján a várba csakugyan bejutott.

April 18-kán virradóra Kálna mellett elkészűlt a Garan hidja s Klapka és Damjanics hadtestei azon még e nap folytában átkeltek; amaz Lököt és Alsó-Pélt, emez Dereszlényt s Endrődöt szállta meg. A VII-dik hadtest még a folyam bal partján vesztegelt, mivel a híd, melyen átkelnie kellett, Sz.-Györgynél, csak a következő nap folytában készült el, midőn az I-ső és III-dik hadtest Nagy-Sarlónál már megkezdte volt az ütközetet Wohlgemuth hadtestével.

E hadtestnél, mely a nem rég beküldött Hertzinger, Teuchert s Theissing-féle tartalékdandárokból s a Vácznál meg- A nagy-sarlói ütközet.

1849. April. vert Jablonovszky-hadosztályból volt képezve, Wohlgemuth april 17-kén vette át a vezérletet, s az ostromsereg azon dandárát is magához vonta, mely eddig a Zsitva és Vág közt működék. E haderőnek Wohlgemuth azt tűzte ki legközelebbi czéljául, hogy a magyar sereget Komárom felé irányzott utjában meggátolja. Támogatására az új fővezér, Welden, még a Csorics-hadosztályból is, mely april 18-kán Budáról Esztergomba intéztetett, egy dandárt küldött Keméndre. E vidéken tehát a császáriaknak összesen hat dandára létezett, mintegy 20—22 ezer emberrel, mig viszont a mi I-ső, III-dik és VII-dik hadtestünk, — mely utósónak Kmety-féle osztálya még Vácznál vesztegelt, mintegy 30 ezerre emelkedett.

Minthogy Wohlgemuth a Komáromba vezető utat Nagy-Sarlónál már april 18-kán elállotta, a mi I-ső és III-dik hadtestünk pedig a következő napon Pélről és Endrődről Nagy-Sarlóra indult, az ellenséges hadaknak 19-kén múlhatatlanul össze kellett ütközniök. Midőn Klapka Alsó-Pélről reggeli 9 óra tájban Nagy-Sarló felé Hölvényig közeledett, a császáriak épen harczsoraikat rendezték a Nagy-Málas-besei vonalon; Nagy-Sarlót Dreyhan dandára tartá megszállva. Klapka a dolgok állásáról Damjanicsot és a VII-dik hadtestet értesítvén, mihelyt Damjanics hadteste is megérkezett, a Kaziczy és Wysocki osztályokkal azonnal támadást intézett Sarló ellen, mig a jobb szárnyon Dessewffy és Dipold a helységtől éjszakra fekvő erdő felé tartott, a bal szárnyon pedig Nagy-Sándor a lovassággal Nagy-Málas felé nyomult előre. De halljuk ezen ütközet leirását magától vezéreink egyikétől, Klapkától.

«E hadjáratban, ugymond, a magyaroknak nem volt szokása, az időt hosszú lövöldözéssel vesztegetni; a tamadás mindig gyorsan rohamra ment át s a szurony döntötte el a győzedelmet. Igy történt az most is. Néhány ellenséges löveg, melyek a város szélén valának elhelyezve, hamar elnémíttatott. És alighogy azok visszavonultak, a 17-dik, 19-dik és a Don Miguel zászlóaljak, ütegeink fedezése alatt, melyek a helységtől jobbra igen élénken tüzeltek az ellenségre, szakadatlan

«éljen» kiáltások közt rontottak be a város szélére. E köz- 1849. April.
ben Damjanics is támadást intéz a balszárnyon Wysocki osztályával. A Leiningen és Kiss Pál dandárok, hasonlókép rohamoszlopokba sorakozva, támogatják Kaziczyt s rövid ellenállás után a város belsejébe nyomják vissza az ellenséget. Itt azonban egy dühös utczai harcz fejlődék ki. Minden házat, minden udvart, minden sövényt ostrommal kellett megvenni, mig az osztrákok a közel fekvő magaslatokról s a városnak többi, még birtokukban lévő részeiből a magyarok által elfoglalt utczákat granátokkal és röppentyűkkel borították el. De a vitéz honvédek, még vitézebb parancsnokaiktól vezényelve, rendíthetlenek, lépésről lépésre tolakodnak előre a gyilkos harczban. Egy óra múlva Nagy-Sarló meg lőn véve, Wysocki és Kaziczy osztályai birtokában vannak a lángoktól s holtaktól és sebesektől elborított városnak. E véres utczai harcz hősei, a 17-dik s 19-dik, a 3-dik s 9-dik honvéd zászlóaljak s a lengyel legio. De a Waza, Schwartzenberg és Don Miguel zászlóaljaink is vitézül harczoltak.

Több sükeretlen kisérlet után a helység visszavételére, Wohlgemuth Nagy-Sarlóval szemben, a magaslatokon elnyuló hátsó állomására vonult vissza, s középének egész erejét jobb szárnyunk ellen tolta előre, hogy ezt egy Fajkürtről magához vont pihent dandár segélyével megtörje. Dipold dandára ott már elébb, mialatt középünk és balszárnyunk győzedelmesen nyomult előre, harczban állt a sarlói erdőből kitört ellenséges csapatokkal; s most a császáriak újabb előtörtetése következtében kénytelen lőn a hölvényi erdő felé, az ott tartalékul felállított Bobics dandárának védelme alá hátrálni. Itt azonban Guyon (Komáromnak már a tiszafüredi kiinduláskor kinevezett parancsnoka, de a ki a várba mind eddig nem juthatott be s most mint önkéntes vett részt az ütközetben) a két dandár élére állván, azokkal megint előrenyomult, s az ellenséget a sarlói erdőbe űzte vissza.

Ez alatt Damjanics is megint rendbe hozta a sarlói utczai harczban összekeveredett zászlóaljait, s azokat nyomban a vá-

1849. April. rossal szemben lévő magaslatokat tartó ellenségre vezette. Ugyanazon időben Klapka a nagy-sarlói erdőt támadta meg hadtestével. A roham mind a két helytt teljesen sikerűlt. Épen midőn Damjanics a magaslatok felé indulóban vala, jelent meg bal szárnyán a Garan folyamon valahára szinte átkelt VII-dik hadtestünk lovasságával Pöltenberg ezredes. Ennek láttára újabb lelkesedés szállja meg zászlóaljainkat, és sem fáradtság, sem az ellenség kartácstüze nem képes őket többé feltartóztatni a magaslatok megvételében. Az ellenség be sem várta rohamoszlopainkat, s mihelyt az érkező VII-dik hadtestünket megpillantotta, a magaslatokat és a sarlói erdőt odahagyva, Málas és Cseke felé futott. Szerencséjökre, Nagy-Sándor, ki mindjárt Nagy-Sarló ostromakor indult vala meg jobb szárnyuk megkerülésére, előrenyomulásában a hullámos, vizerektől átmetszett földegen nagy nehézségekre találván, csak akkor közelíthette meg őket, midőn visszavonulásukat már megkezdték volt. De azontúl, Pöltenberg által gyámolítva, egész estig űzte őket. Málasnál a vasasok megállítani ügyekeztek üldöző huszárainkat; de ezek őket is megfutamították, az oda menekűlt gyalogságot pedig szétvervén, belőle számos foglyot hoztak magokkal vissza.

Öt óra felé már teljesen meg volt nyerve az ütközet; az ellenség közepe s jobb szárnya űzőbe vétetve a mieink által, midőn ezek jobb szárnyának oldalában és háta mögött váratlanul heves ágyutűz dördül meg a hölvényi erdőből. Ez ama két ellenséges dandár egy osztályának tüze volt, melyek Wohlgemuth balszárnyát képezték Bese helységnél. Guyon, ki, mint mondók, jobb szárnyunk vezérletét vette át, miután az ellenséget a Dipold és Bobics dandárokkal a nagy-sarlói erdőből kiűzte, tüzétől elragadtatva, mind a két dandárral a Fajkürt felé futamló császáriak után eredt, csak a 28-dik honvédzászlóalj egy részét hagyván hátra, hogy őrszemmel tartsa Bese tájékát. Honvédeink azonban, örömükben, hogy fut az ellenség, elhanyaglák az őrködést s most Hölvény felől meglepetve s megzavarodva, visszavonulni kénytelenek az

ellenséges csapat előtt. Parancsnokuk nyomban tudósítja Bobics dandárnokot, ki aztán küld is neki segélyt. Mielőtt azonban ez megérkeznék, Voigt tüzérfőhadnagy, megfontolván, mily veszélyes következményei lehetnének, a segély megjöttéig is, további hátrálásuknak, felszólítja a honvédeket, támogatnák ütegét, melylyel ő az ellenséges csapatot megrohanni szándékozik. Honvédeink ajánlkoznak s ő, daczára a heves puskatűznek, mely több tüzért elejt, mintegy kétszáz lépésnyire vágtat ütegével az ellenség elébe s kartácsolni kezdi azt. Majd a honvédek is szuronynyal rohannak előre s az ellenséget az erdőből megint kiűzik. Ennek néhány jól fekvő lövege azonban még folyvást élénken tüzel a mieinkre. Voigt tehát, nehogy a szerencse ismét megforduljon, bár töltényei már elfogytak, a nélkül hogy egyet is tüzelne, az ellenség lövegei elébe vágtat s itt egy kartács üdvözlettel oly zavarba hozza azokat, hogy két lőszertárszekeret is hátrahagyva, hanyathomlok futásnak erednek, s ő saját töltényeivel űzi tovább az ellenséget. A bátor ifju tüzértiszt a következő csatákban is többször kitűntette magát, mignem a váczi második ütközetben egy orosz granát véget vetett életének. A nemsokára megérkezett segély Vezekényre űzte a futamlókat, kiknek egy része azonban fogságba jutott. 1849. April.

Az ellenség, melynek egy része Érsekujvár, más része Párkány felé futott, csak más nap lőn képes összeszedni szétszórt zászlóaljait. A kik Párkány felé menekűltek, a Dunán ott átkelvén, a hidat magok után felégették. Véresebb ütközete ennél nem volt eddigelé seregünknek. Az ellenség holtakban és sebesekben, saját vallomása szerint 900-t, a mi vezéreink állitása szerint 2000-t, foglyokban pedig kétezernél többet, s ezeken felül négy ágyut, két lő-, husz szertárszekeret, számos lovat és fegyvert vesztett.

« Görgey s táborkara — mond a hiuságában megsértett Klapka, ki ezen ütközetnél helyrehozni ügyekezett bicskei és isaszegi hibáit s gyöngeségeit, — kik az ütközetet a lévai kastélyból szemlélték, oly tudósitást küldöttek róla a kormány-

1849. April. hoz, mely bizonyítja, mily könnyű dicsőséget szerezni más rovására. A felületes tudósitásban... semmi emlités sem történik azon személyekről, kik az ütközetben vezérkedtek s intézkedtek. Nem kellett-e a csatatértől távol lévő kormánynak s nemzetnek, ezen szándékos elhallgatás következtében, hinnie, hogy az egész harcz alatt csak a fővezér szava hangzott a csatatéren, hogy mindenütt csak az ő szelleme intézkedett s a többi vezérek, kik szóval sem említtetnek, merő tekintélytelen eszközök voltak az ő kezében? Nem lehet kételkedni, hogy Görgey, ha az ellenség közellétét gyanítja, a csatatéren annak idején megjelent és szokott előrelátásával vezérelte volna az ütközetet; de miután ez nem történt, mulasztását nem volt szabad mások érdemeinek elhallgatásával palástolnia.»

Görgey az ütközet utáni napon jelent meg a táborban s az I-ső s III-dik hadtestet az nap Jászfalura, a VII-dik két osztályát pedig a Garan mentében Keméndre rendelte, honnan Wyss dandára épen indulóban volt Párkány felé, mely némi csatározás után utját annyival inkább sietteté. A hosszu menetben elfáradt hadaink nem űzték őt; de annál többet szenvedett az ellenséges dandár Horváth őrnagy csapatától, melyet Görgey még Váczról rendelt vala e vidékre, bal szárnyának védelméül, s mely most a Garan bal partján kisérte a jobb parton visszavonuló ellenséget, s hol csak a hely körülményei engedték, ki-kiszegezte reá két ágyuját.

Miután Wohlgemuth april 21-kén a Vág mögé Sellyére menekült, csak két dandárt hagyván őrködésre a Nyitra folyam mellett, Komárom a Vág oldalán teljesen felszabadult. Guyon tehát, a vár kinevezett parancsnoka, az őrség mondhatatlan örömére, 60 huszárral még az nap bement a várba. A következő napon seregünk egy része is bevonult oda, többi része a Vághidfőnél, a VII-dik hadtest Bátorkeszinél szálla táborba. Az őrségnél azonban, mely keveset szenvedett, hasonlíthatlanul több oka volt az örömre a derék polgárságnak, mely a zárlat és ostrom ideje alatt nemcsak őrszolgálatokat tőn a városban, hanem a nádorvonal erőditési műveinek be-

1849. April.

fejezésére naponként ezer munkást adott, s különben is legtöbbet tőn az őrség jó szellemének s hangulatának fentartására, mind a mellett is, hogy szenvedései nagyok, kárai felszámithatlanok voltak. Mióta a vár keményebben ostromoltatott, összelövöldözött s a kétszeri tűzvész által nagy részben romba dűlt házaikban meg nem maradhatván, a városon kivül, az ugy nevezett czigánymezőn, sátrak, bódék alatt kerestek családjaikkal menekvést a zordon idő viszontagságai elől. E szenvedések most mind feledve lőnnek, s a város újra megnépesedni kezdett a ritka kitűrésű polgárokkal s családjaikkal.

Ha a hajóhid még állott volna a vár s a csillagerőd között, hadseregünk april 23-kán már nemcsak a Duna balpartján is fölmentheti a várat, hanem a császáriak minden ostromszereit elfoghatta volna; mi több, igen nagy kárt is okozhat vala a császáriaknak, kik ekkoron Budáról teljes visszavonulásban valának fölfelé. A hidat Puky kormánybiztos most, a komáromi ácsok tanácsai szerint, kik már elébb is roszalták a hajóhid épitését, talpakon, néhány nappal elébb már elkezdette ugyan építtetni ; de a kellő anyag hiánya miatt a munka lassan haladhatott előre s csak 25-ke éjén készült végre el.

E körülmény, hogy a híd 23-kán nem volt készen, fölötte nagy szerencséjére vált a császáriaknak. Welden fővezér april 20-kán esztergomi fő hadi szállásán értesűlvén a nagysarlói ütközet elvesztéről, az ott lévő hadakat még az nap Komárom alá, Simunics segedelmére rendelte, maga pedig Budára sietett, a főváros előtt lévő hadak iránt intézkedni.

Ezen intézkedések a következők voltak :

Jellasics a maga 15 ezernyi hadtestével a Duna jobb partján lefelé vonul, ott a déli hadsereget képezendő. E hadsereg felszerelésére a Budapesten felhalmozott készletekből mindenféle tárgyakkal öt gőzös és tizenegy rakhajó indíttatott le a Dunán. Jellasics e szállítmányt csak akkor követendi, midőn a hadsereg többi részei Budáról már elvonultak.

1849. April. Egy más szállitmány a betegek és sebesek egy részével, — mert nagyobb részök a fővárosokban hagyatott, — a pénz és fontosabb levéltárral, különösen az alapitványos szerződések eredeti leveleivel, a tartalékütegekkel, lőszer és egyéb készletekkel Fehérvár felé Sopronynak indíttatott. E szállitmányban voltak mind azon hűtlen hazafiak is kik, miután hazájok ellen az ellenségnek szolgáltak, ennek kivonúlta után a fővárosban többé nem érezhették magokat biztosságban.

Budavár védelmére, a már fentebb említett Hentzi tábornok parancsnoksága alatt mintegy négy ezernyi dandár hagyatott, élelmi szerekkel egy pár hónapra ellátva. A várlakosságnak is meghagyatott, hogy magát ennyi időre élelemmel lássa el ; kik erre nem képesek, költözzenek ki a várból. A vár védelme tekintetében Hentzi szabályul vette, hogy azon esetre, ha a magyarok a dunai hídon áttörni szándékoznának, azt minden módon gátolja ; Pestet azonban ne bombáztassa, mig a magyarok onnan a várat nem lődözik.

És végre, Csorics és Schlick hadtestei rendeletet vőnnek Komárom felé utra kelni, onnan Pozsonyba indulandók. Csorics hadteste részben már Esztergomnál táborozott ; Schlické 23-kán indult meg Pestről. « A császári hadak e mozdulata a főváros alól — mond egy tekintélyes császári főtiszt, — nem valamely itt szenvedett megveretés következménye, miután Pest körül az utólsó napokban semmi jelentékenyebb ütközet nem történt, hanem múlhatatlanul szükségessé vált Görgeynek, igaz, túlnyomó ereje által megkönnyített, de mégis mesteri munkálatai után.... Az ingerűltség Pest feladása miatt igen nagy a táborban. »

Nehogy a főváros, melynek hazafias érzelmű lakossága az utólsó hetekben a katonai zsarnok uralom daczára sem titkolhatta örömét seregeink diadalai fölött, a császári hadak kivonultakor tűntetésekre engedje magát ragadtatni : Havas császári biztos april 22-kén falragaszok által értesíté a polgárokat hogy, ha a sereget, vagy a szállitmányokat átvonultokban háborgatnák, vagy ellenséges indulatjoknak bármi jelét

adnák, városuk a lánczhiddal együtt azonnal rommá fog lövetni a várhegyről. Hasonlo fenyegetéseket mondott Hentzi személyesen a városi előljárok előtt, ha a betegekkel és sebesekkel, kiket Pest kórházaiban hagytak, méltatlanul bánnának. A hadak teljes átvonulta után a hajóhid s a lánczhid talajának egy része is felszedetett, s ennek közepére egy nagy lőporszekrény helyeztetett. 1849. April.

A megfélemlített városi lakosság a legnagyobb csöndben nézte a hadak, podgyászok átvonulását. Mihelyt azonban 24-kén híre futamodott, hogy a mult éjen az utósó csapatok is átvonultak, miről a felszedett hidak is eléggé tanuskodának, azonnal csaknem minden ház ablakaiból kitűzettek a háromszinű nemzeti zászlók s a nép örömujjongással tölté el az utczákat, s köszönté a bevonuló huszárokat. És bár a hosszu elzáratás következtében az élelmi szerek annyira megfogytak, hogy egy zsemlye ára husz krajczárra szökkent, mégis ezrenként mentek ki a Rákosra élelmi szerekkel, megvendégelni vitéz honvédeinket. Aulich egészen a város alá tolta táborát; a következő napokon pedig a Sz.-Gellért oldalán, a meddig a vár ágyui el nem hatottak, a Dunán hidat veretett.

Komáromnál is nagy szorgalommal dolgoztak a hidon. Mielőtt az elkészült, april 23-kán, Lenkey tábornok a várőrséggel kitörést intézett a Csalóközben lévő ostromhadakra s azokat, rövid csata után Vásárut felé űzte. A komáromi ütközet.

Mire a talphid a város és a csillagerőd közt elkészült, Simunics altábornagy az ostromszereket nagyobb részben elszállíttatta a sánczokból, hol azok felállítva voltak; a császári hadak pedig jobbára megérkeztek Komárom alá, ugy hogy 26-kán ott mintegy 30 ezer ember volt öszpontosítva, nem hogy az ostromhoz kezdjenek, hanem hogy a vár alól mind az ostromszerek, mind magok nagyobb veszteség nélkül Pozsony felé vonulhassanak.

A mi hadaink feladata ennél fogva természetesen csak az lehetett, hogy az ostromszerekből mennél többet elfoglalja-

1849. April. nak, a visszavonuló ellenségben pedig lehetőleg nagy kárt okozzanak. E tekintetben már előlegesen nagy hibát követett el Görgey, hogy a rendelkezése alatt lévő minden erőt nem gyűjtötte össze a kitörésre, s e helyett, mint ő állitja, némi, bizonyára alaptalan, hírekre, melyek szerint Wohlgemuth Érsekújvár felől előrenyomulni akarna, Pöltenberget a VII-dik hadtest két osztályával 23-kán Perbetére és Bajcsra rendelte, mig annak másik két osztálya Kmety alatt e napon Párkányig haladt Váczról. Igy tehát april 26-kán csak az I-ső és III-dik hadtestünk s a várőrség, összesen mintegy 23—24 ezer fegyveresünk létezett Komáromnál.

Szakértők a Klapka által készített csatatervet is gáncsolják, mivel a helyett, hogy egy ponton egyesített nagyobb erővel intézte volna a támadást s törte volna át a császári sereget, az ennél számra nézve különben is gyöngébb magyar hadakat fölötte szétterjesztette. Hibául róvatik fel az is, hogy az egyetemes támadás, a helyett hogy a sánczok megrohanásával egyszerre intéztetett volna, igen későn kezdetett, midőn az ellenség a vidéken lévő minden erejét összevonta. A terv fő vonásaiban a következőkből állott:

A támadást Knezics kezdi meg öt dandárral. Kiss Pál és Kökényessy dandárai a csillageróddel szemben álló sánczokat s a homokdomb ütegét veszik meg, mialatt Schultz és Zákó Új-Szőnyből űzik ki a császáriakat; mihelyt ez végre lesz hajtva, mind a négy dandár rendelkezhető része Monostort támadja meg; e közben pedig Dipold dandára Ó-Szőnyt foglalja el. Monostor ostromát az őrség két zászlóalja is támogatandja, melyek a nádor-vonalon kivül hajókon kelnek át a Duna jobb partjára. Mind ez megtörténvén, az I. és III-dik hadtest többi részei is átkelnek s harczrendbe állván, Damjanics a középen Harkály és Csém, Görgey a jobbon Ács, Klapka a balszárnyon Mócsa ellen intézend támadást. 25-kén estve, de már későn, a VII-dik hadtest két osztályához is rendelet küldetett, hogy Bajcsról és Perbetéről Komáromba siessenek, ott a tartalékot képzendők.

Az említett öt dandár éjfélkor kezdé meg átkelését részint 1849. April. a hidon, részint, különösen Dipold dandára, kompokon s hajókon. Kiss Pál dandára a homokdombon létező sánczokat és a három 18, s négy 24 fontos lövegből álló üteget, két óra tájban, minden lövés nélkül, szuronynyal vette meg, őrségének nagyobb részét leszurván vagy fogolylyá tévén. Több dolgot adott Schultznak Új-Szőny megvétele, hol az ellenség makacsul tartá magát sánczai mögött. De honvédeink, ismételt rohammal végre onnan is kiverték a császáriakat, kik aztán Monostorba futva, az ott lévő Lederer-féle dandárral egyesűltek. Kiss és Schultz ezután egyesűlt erővel támadták meg Monostort, mig a Duna partjáról Guyon más oldalról intézett rohamot az őrségnek, mint mondók hajókon átszállított két zászlóaljával. A császáriak itt nem sokáig állták ki rohamcsapataink tüzét; egy sánczról a másikra visszaűzetve, végre Ács felé futottak. És ekként három órai heves csata után a dunajobbparti sánczok mind honvédeink birtokában voltak. Hasonló szerencsével harczolt Ó-Szőnynél Dipold is, bár a hajókon történt átkelésében elkésve, mire a helységhez ért, a császáriak már megkezdték visszavonulásukat. Huszáraink azonban utánok rugaszkodván, két egész századot hoztak foglyul hátvédökből.

Terv szerint most volt volna ideje összes erővel rohanni meg az ellenséget. Mig azonban többi hadaink is átkeltek s a csillagerőd táján az ellenség által készített közeledési viárkok, melyek lovasságunk előmenetelét gátolták, betemettetének, reggeli kilencz óra lett. Seregeink az új-szőnyi és monostori sánczok megvétele által kifejlődésökre elegendő tért nyervén, a támadást az említett terv szerint kezdték meg. Jobb szárnyunk Monostoron s az ácsi uton, középünk a homokdombon s attól délre Harkály felé, bal szárnyunk a mócsai uton foglalt állomást; lovasságunk a közép háta mögött a második harczsort képezte. Erőnk zöme a középen s jobb szárnyon létezett.

1849. April. A harcz balszárnyunkon kezdődött, mely gyöngesége daczára is, mit az ellenség a hullámos földegen eleinte nem vett észre, bátran nyomult előre. Mihelyt azonban a császáriak észlelék, hogy csak két zászlóalj áll velök szemben, védő állásukból támadásra mentek át, s a mieinket a csillagerődig viszszanyomták ; de onnan az erőd lövegei által csak hamar visszaűzetvén, Klapka megint előretolta két zászlóalját.

E közben Damjanics a középen szokott erélyével törtetvén előre, a császáriakat Harkályból Csémre s Mocsára nyomta vissza. De leghevesebben folyt a harcz jobb szárnyunkon, hol az ellenség az ácsi erdőt sürűn megrakta hadaival. Zászlóaljaink magának Görgeynek vezérlete alatt többször behatoltak az erdőbe ; de azt az ellenség vadászainak pusztító tüze miatt mindannyiszor ismét elhagyni kényteleníttettek. És igy hullámzott a harcz több óráig az ácsi erdő táján s benn az erdőben ; mig végre Görgey az egész jobb szárnyat összeszedvén, avval egyszerre oly erős rohamot intézett, hogy az ellenség az erdőből jobbára kinyomatván, Ács helység felé vonult vissza. Ha ekkor a 7-dik hadtest már a csatatéren létezik, az ellenség teljes megveretése lett volna a nyert előny eredménye. De, ez még távol lévén, miután lassanként minden tartalék a harczba vonatott, nyomatékosabban most nem lehetett üldözni a számra nézve erősebb ellenséget.

Ehhez járult, hogy mialatt a jobb szárnyon ezen előny kivívatott, a szinte diadalmas balszárnyon Nagy-Sándor, harczvágyától elragadtatva, 16 huszár századdal, a 47-dik zászlóaljjal és félüteg 12 fontossal egy nagy lovassági rohamot kisérlett meg az ellenség jobb szárnya ellen, mely a Tatáról érkező osztályokkal egyre erősbödött. A kisérlet azonban szerencsétlenül ütött ki. Az ellenség mintegy 24 lovas századot vetett ellenébe, s huszárainkat visszaűzte. A 47-dik zászlóalj, mely Nagy-Sándor mozdulatát követte, huszáraink hátrálása következtében körülfogatván, egy részben levágatott ; s csak az által menekűlt meg a megsemmitéstől, hogy Beőthy őrnagy, látván annak veszedelmét, a 26-dik zászlóaljjal az ellenséges

lovas csapatokat oldalba fogván, mind addig feltartóztatta, 1849. April.
mig Kászonyi ezredes néhány huszár századdal, majd Klapka is a még kezénél lévő ágyuival segedelmére sietvén, az ellenséget visszavonulásra kényszerítette.

Görgey ezek után, látván, hogy a VII-dik hadtest még mindig késik, a harcztéren lévő hadaink pedig, melyeknek egy része már tizennégy óra óta volt küzdelemben, igen megfáradtak; más részről az ellenség mind újabb csapatokat hoz Tata és Igmánd felől a csatatérre: megelégedvén a nyert előnyökkel, mik az első harcztér s az ellenség sátortáborának elfoglalásából álltak, a további támadást délután két óra tájban megszűntette. Az ellenség hasonlókép kifáradva lévén, semmi mozdulatot sem tőn táborának visszafoglalására; hanem miután Ács és Mócsa körűli állásában egy ideig nyugton maradt, az éj beálltával Győr, s onnan Pozsony felé huzódott, ezernél több foglyot, hét ágyut, nagy mennyiségű lőszert s egész táborát seregünk birtokában hagyván. Vesztesége holtak és sebesekben, kiket magával vitt, mintegy 1200-ra, foglyokban 1000-re; a mieinké körülbelül 800-ra tétetik. A VII-dik hadtest két osztálya Pöltenberg alatt csak estve érkezett a harczmezőre s Ó-Szőnynél szálla táborba.

Ezen ütközettel bevégezve lőn a dicsőségteljes tavaszi hadjárat, mely alatt seregeink Tiszafüredtől folytonos diadalmak közt Komáromig hatottak s azt fölmentvén, a császári hadakat az ország széleire űzték. Hogy azonban ezek még nagyobb, elhatározóbb vereséget nem szenvedtek, és Csorics, Schlick, Simunics és Wohlgemuth hadtesteiből itt még mindig egy körülbelül 50 ezernyi hadsereget képezhettek, oka főleg abban feküdt, hogy Görgey a legnagyobb három ütközetben, Isaszegnél, Nagy-Sarlónál és Komáromnál hadseregünknek mindig csak egy részét vezette a tűzbe, más részét pedig, hiányos rendelkezései következtében, az ütközettől távol vesztegelni hagyta. És fölötte feltünő, hogy mindig a VII-dik, az ő saját hadteste, mely egymaga mintegy 16—18 ezer emberből állott, tehát majd akkora volt, mint az I-ső és III-dik hadtest

1849. April. együttvéve, maradt ki a tűzből, Isaszegnél, Sarlónál és Komáromnál egyaránt; mintha szándékosan akarta volna e két másik, neki nem oly határtalanul hódoló hadtestet az egymást érő ütközetekben fölemészteni, hogy aztán a neki vakon engedelmeskedő, s az ő pártos szellemétől áthatott saját hadtestével ura maradhasson, a kormánynyal szemközt, a helyzetnek. A hadtestek alkalmazására nézve ugyan ezen fogást látandjuk általa foganatba vétetni a legközelebbi munkálatnál, Buda ostrománál is. Részint e, kétségkivül szándékos, balfogásai, részint egyéb hibái s mulasztásai — minő volt például az, hogy a komáromi ütközetnél, daczára a várban felhalmozott lőszerkészletnek, a töltények a harczmezőn majdnem végkép elfogytak stb. — indították arra Puky kormánybiztost, hogy midőn a vár felmentése után pár héttel ezen hivataláról leköszönt, Kossuthhoz intézett előterjesztésében, nem kételkedett őt az árulási szándok vádjával terhelni. Ezen okok birták reá a szintoly hazafias mint hősies lelkű Damjanicsot is, hogy a tőle bucsúzó kormánybiztos előtt hasonló gyanut fejezzen ki, s könyes szemekkel tekintsen egy szerencsétlen felfordulás következtében eltörött lábára, mely őt ágyhoz köti s meggátolja erélyesen ellensúlyozni Görgeynek lépésről lépésre világosabban kitünő hazaellenes törekvéseit.

MÁSODIK FEJEZET.

Perczel hadjárata a Bácskában, Bemé a bánságban. Felső vidéki hadi állapotok.

Ugyanazon időben, midőn seregeink a dicsőséges tiszafüred-komáromi hadjáratra készültek, Kossuth elhatározá a Bácskát és bánságot is visszafoglalni a szerbektől. Seregeink száma már annyira növekedett, hogy e hadjáratra elégséges erőt gyűjthetett össze a nélkül, hogy a másutt működő hadakat gyöngítenie kellett volna. 1849. Márcz.

E hadjáratot kivált a régóta magára hagyott Pétervárad állapota tette szükségessé. Az Aldunánál még ezen egyetlen pont maradt csak birtokunkban, miután seregeink Bácsból és bánságból kivonultak; s félni lehetett, hogy ha ez is a szerbek kezére jutna, ugy a déli részek visszafoglalása mód felett megfogna nehezülni.

Pétervárad állapota seregeink kivonulta után a Bácskából.

A hatalmas vár, Csuha tábornok parancsnoksága alatt, sem őrségben, sem lő- és élelmi szerekben nem szenvedett ugyan hiányt. Őrsége négy zászlóalj, jobbára régi próbált vitézekből s fél század Würtemberg-huszárokból állott. A várkörnyéken ezenkivül Bezerédy Miklós alezredes alatt mintegy háromezernyi nemzetőrség táborozott, szemmel tartva a római sánczokat. De Eszék eleste óta ezen tekintélyes haderő s erőssége

1849. Márcz. daczára is mind veszélyesebb állapotba jutott a nagy fontosságu vár. Nugent tábornok hadaitól, ki Eszék bevétele után a szerbek egy részével a várat ostrom alá vette, nem volt ugyan mit tartani, miután az ostromszerekben szűkölködő ellenség megelégedett azt déli oldaláról egyszerűn bekeríteni. De annál nagyobb veszély fenyegette azt saját kebelében. Őrsége jobbára régi sorkatonákból állván, annak tiszteit, többnyire volt osztrák tiszteket, egyátaljában nem lehetett a lelkesűltebb hazafiak közé számitani. Ezek Eszék elveszte óta mindinkább elesüggedve és saját személyeik megmentéséről gondolkodva, mindennemű ármányokat s fondorlatokat mozgásba tettek a vár feladására; ugy hogy Csuha parancsnok erélytelensége mellett, a derék Hollán alezredes és erőditési parancsnok néhány lelkes tiszttársával s a jó szellemű legénységgel csak bajosan tudta megóvni a várat Eszék példájának követésétől. A császári ostromhad vezére a várat több ízben felkérvén, ily alkalmakkor nem mulasztá el hazug híreivel még inkább elesüggeszteni s ármányaik folytatására ösztönözni az őrség tiszti karát, híresztelvén köztök, hogy a magyar seregek az országban mindenütt megveretvén, szétoszlottak s a szabadsági háborúnak vége szakadt, minek következtében, ha a vár magát jó szerével meg nem adja, erőszakkal fog bevétetni, midőn aztán a még most megnyerhető kegyelemre az őrség nem fog számolhatni. E hazug hírek s azok folytában az őrség tisztikara egy részének megújított ármányai következtében oda jutott az ország ügyeinek állásáról hű tudósitást sehonnan sem kaphatott őrség, hogy Fakk főhadnagy vezérlete alatt tizenhárom lelkes huszárt küldene ki a várból, megtudni az ország állapotát s arról biztos tudósitást hozni a várbelieknek.

Ily állapotban volt a hatalmas Pétervárad, midőn Perczel Mór tábornok a Szegednél és Szabadkánál őrködő 4-dik hadtest vezérévé márczius második felében kineveztetvén, azon feladatot nyerte munkálatai czéljául, hogy Pétervárадot az

ostrom alól mennél elébb fölmenteni, Bácskát a szerte kalandozó szerb hadaktól megtisztítani ügyekezzék. 1849. Márcz.

Perczel gyorsan s dicsőségesen megfelelt a feladatnak, erélyesen támogatva ugy a harczban, mint egyéb intézkedésekben a lovagias szellemű, gróf Batthyáni Kázmér országos biztostól.

A szőregi és sz.-iváni csata.

Minthogy Theodorovics tábornok márczius folytában szerb hadával ismét egészen a Marosig felnyomult, s annak torkolatánál Szegeddel szemközt, Szőregen és Sz.-Ivánon mintegy öt-hat ezer emberrel sánczolta el magát, nehogy Szeged ezek ellen védetlen maradjon, Perczel e szerb sánczok megvételével kezdte meg hadjáratát.

Márczius 22-kén Forget őrnagyot a Waza-gyalogsággal Szent-Iván megvételére rendelvén, maga Szegedről támadta meg a körülbelül négy ezernyi szerb haddal és 14 ágyuval megrakott Szőreget. Forget pár órai ágyuzás után szuronynyal űzte ki sz.-iváni sánczaiból az ellenséget; minek következtében a Szőregnél is keményen ostromolt Theodorovics, nehogy bekeríttessék, huszáraink által folyton űzetve, Béba felé vonult vissza. E helység alatt, megfutott seregeit összeszedvén, még egyszer megkisérté az ellentállást; de a 8-dik honvéd zászlóalj, egy lovas ütegtől gyámolítva, azt ismét futásra kényszerítette. Egy ágyu, három társzekér, több száz marha, számos fegyver s egy csapat fogoly lőn a győzedelem jutalma. De sokkal nagyobb haszon volt ennél azon eredmény, hogy a szerbek az egész Maros vonalt elhagyták s Török-Kanizsára, majd a kikindai kerületbe huzódtak. Szeged ekként minden megtámadás veszélyétől felmentetvén, a hadjárat folytatása Bácsban is lehetségessé vált.

Zenta megvétele.

Ugyanaz nap, melyen maga a szerbeket Szőregről és Szent-Ivánról elűzte, a szabadkai hadosztály által Gál ezredes vezérlete alatt Zenta ellen is támadást intézett Perczel tábornok. A szerbek itt, bár számra nézve kevesebbek mint a szőregi

1849. Márcz. sánczokban, sokkal makacsabb ellentállást fejtettek ki. Az éj beálltával azonban seregeink itt is kivívták a győzedelmet s urai lettek a városnak.

Zentán seregeink számos elfogott magyart szabadítottak meg. Ezen, elébb mintegy 15 ezernyi lokosságu város, seregeink bevonultakor hasonló volt egy temetőhöz, s az iszonyat és boszu kiáltásai törtek ki vitézeink ajkairól, midőn a pusztitás nyomait látták, s a szerbek borzasztó magaviseletét e város rövid megszállása alatt elbeszélni hallották. Sokakat élő fákra kötöttek fel s alájok máglyát gyujtának; kik első nap a halált kikerűlték, más nap 40—50 botütéssel kínoztattak. Azután Trifkovics őrnagy 50—60-ként hajtatta ki őket a város végére s lövette ott agyon. A kivégzettek fejeit a többi magyarok által vágatta le; s volt eset, hogy az apa fia fejét, s viszont a fiu apjáét kénytelenittetett levágni. Két ezernél több békés magyar vérzett itt el mindjárt az első napokban a legiszonyúbb kinzások között azok kezei alatt, kik magokat az osztrák császár katonáinak nevezték. A kivégezések hat héten keresztül naponként folytak; és az embertelen ellenség nem iszonyodott, más akasztófák hiányában, még a kirablott kath. templom előtti keresztre is felfüggeszteni áldozatait. A lemészároltak fejei minden estve az embertelen parancsnok eleibe vitettek. A borzasztó őrnagy a piacz közepén álló Sz.-Háromságoszlopot akarta körül rakatni emberfejekkel. A mester már meg volt bízva, az emberfejek már halomban bűzhödtek; a mű már meg is kezdetett s csak Z. M., a magyarság védangyala, akadályozta meg azt esengéseivel. Az iszonyú ember számos fiut kiheréltetett, az elrejtőzött nőket búhelyeikből kihurczoltatván, a legczégéresebben tette a baromiság áldozatává; számtalan serdülő leányka lett nyomorékká. Néha csak a nő meggyaláztatása mentette meg a férj életét. És mindezt nem csak szerviánok, hanem városi ráczok is művelték. Egy huszas birtoka elég volt a magyarnak arra, hogy agyon veressék. S igy tartott ez hat hétig. A magyarok közől alig maradt életben 400 lélek. Ezeket is fél meztelen, a legiszonyúbb

inségnek közepette lelte a magyar sereg. Lehetetlen minden 1849. Márcz.
részleteit leirni azon borzasztó kegyetlenségeknek, melyek e város lakosságán csak azért követtettek el, mivel magyarok valának s hazájokat szerették. A kiméletlen bánásmódnak az volt oka, hogy a mult évben, a szerb felkelés kitörésekor, a zentai nemzetőrség volt az első, mely a kikindai lázadás elnyomására s ott fenyegetett honfitársaik megmentésére, polgári kötelessége szerint, fegyvert fogott. E borzasztó kegyetlenségek jobbára a császári tisztek parancsára lőnnek elkövetve. Nem csoda, ha honvédeink, ezen és számos hasonló kegyetlenségek hallattára, boszutól lángolva hatottak be ezután a Bácska belsejébe, és szinte oly kiméletlenül mérték csapásaikat a szerb lakosságra, a mely minden mérséklet határait túlhaladva, mindenütt ily borzasztó képét tűntette fel a majdnem kiirtássá vált fajháborúnak.

Perczel és Batthyáni Kázmér seregeiket e győzedelmek után márcz. 24-kén Csantavéren egyesítvén, más nap utra keltek Pétervárad felé. «Egy bizonyos előérzet késztete bennünket — ugymond tudósitásában Perczel tábornok — e hadjárat siettetésére, mely előérzetnek valósága iránt már 25-kén Szeghegyen meggyőződénk.» Itt találkozott tudnillik azon tizenhárom huszárral[1]), kik Fakk főhadnagy vezérlete alatt Péterváradról kiindulván, az ellenség táborain szerencsésen általtörtek, megtudni s társaiknak hírül vinni az ország ügyeinek állapotát.

Perczel e huszárok által a vár veszélyes helyzetéről értesűlvén, haladéktalanul folytatta utját, és miután 26-kán Verbásznál a bácsi csatornán általkelt s az ott talált ellenséges csa-

[1]) A hazának e derék fiai, kik a száguldozó szerb csapatok közt e merész utra megindultak, megérdemlik, hogy nevök fenmaradjon a nemzet emlékezetében. Neveik tehát im' ezek: Bódog László, Tiba András és Salánky József altisztek, Pelley Pál, Halasi József, Böszörményi Ferencz, Szögyény János, Szlavkovszky István, Képiró Sándor, Csikós Lajos, Szilágyi Tivadar, Miskolczy István és Ujhelyi József, közvitézek.

1849. Márcz. patokat szétverte, táborát Kis-Kér alatt hagyván, egy kis osztály kiséretében Batthyáni Kázmérral Péterváradra sietett.

Pétervárad megmentése.

A várat, mely csak Karlócza felől volt Nugent s a szerbek seregei által bekerítve, védelmi eszközök, eleség, rend tekintetében a lehető legjobb karban találván, megjelenésükkel annak azt is, mi hiányzott, a jó hangulatot, a véggyőzelemben való reményt és lelkesedést megadták. Nehogy az ezután is hasonló cselszövényeknek legyen kitéve, minőknek teljes védelmi állapota mellett is, majdnem áldozatává lett, következő intézkedéseket tőnnek : a fő hadi parancsnokságot megszűntetvén, a vidéken minden katonai s polgári hatalmat a várparancsnok kezében központosítottak; a hazug hírek megakadályozása végett a kétes szellemű, idegen ajku tiszteket, számszerint mintegy hatvanat a várból és Újvidékről elutasíták, az árulással terhelt s fogságban lévő tiszteket hadi törvényszék elébe állíttatni rendelték, a vár nagyobb biztosítása végett a legjobb szellemű tisztekből hadi bizottmányt alkottak, s minden egyéb intézkedéseket megtettek a netalán megkisérthető árulás rögtön megbüntetésére.

A vár erkölcsi állapota ekként megerősíttetvén, Perczel más nap Hollán alezredes vezérlete alatt egy kirohanást intézett Kamenicz felé. A vitéz őrség majdnem az ellenséges sánczokig nyomult előre s csak többszörös parancs által sikerült őket a várba visszakényszeríteni. Ugyanezen időben Ó-Kérről egy dandár által a ráczok sz.-iványi táborát támadtatta meg Mihálovics őrnagy alatt, ki, miután a ráczokat onnan nagy veszteséggel kikergette, a sánczokat elrontatta.

De nem volt tanácsos Perczelnek a várban sokáig mulatnia. A szerbek, kiket a magyar tábor ily váratlan s rögtöni megjelenése Pétervárad előtt megrettentett, ismét számosan kezdének gyülekezni a római sánczi, szenttamási és zombori táboraikban. Pétervárad ormairól Szerémségben, a nagy római sánczok hosszában s a Duna mentében füstoszlopok láttatának emelkedni az ég felé, mind meg annyi jelek, melyek vesze-

lyes időkben a rácz lakosságot arra intették, hogy elhagyott táboraikba siessenek. Követség ment Szerbiába is, mely a veszélyt hirűl vinné és Knicsanint a szervián sereggel fenyegetett rokonaik segedelmére hívná, ki aztán april első hetében, bár kisebb haddal, mint az előtt, ismét megjelent a csatatéren. 1849. Márcz.

Perczel tehát, mielőtt a szerbek táboraikba nagyobb számmal gyülekeznének, Szent-Tamást bevenni szándékozván, pár nap múlva visszatért kiskéri táborába, s azt márczius 31-kén Verbász felé indította. A következés tanusitá, mily hasznos volt a hadjárat gyors folytatása. A szerbek ugyanis idő közben már oly nagy számmal gyűltek össze, hogy elég erősöknek vélték magokat megkisérteni, Perczel összeköttetését Szabadkával elmetszeni s átkelését a bácsi csatornán meggátolni; mi végett őt, midőn seregei Verbászra érkeztek, Kula és Szent-Tamás felől egyszerre két oldalról támadták meg. A harcz azonban csak kevés ideig tartott; s miután elébb a kulai, utóbb a szent-tamási had is megszalasztatott, minden további háborgatás nélkül átkelt a csatornán, s Kulán táborba szállott.

A magyar és német helységek itt csoportosan küldék hozzá követeiket, örömüket jelenteni a magyar had megjelenése fölött, és szerencsét kivánni a magyar fegyvereknek. Még a sztapári, erősen elsánczolt ráczok is kegyelemért esedeztek követeik által, mely nekik, miután az üldözött doroszlói magyar lakosságnak néhány hét előtt felebaráti szeretettel nyujtottak helységökben menedéket, szívesen meg is adatott. A zombori tábor ellenben a verbászi szerencsétlen kisérlet után a Dunán Bezdánnál általkelvén, Eszékre vonult vissza. A szerbek általában, mióta kételkedniök többé nem lehetett, hogy az osztrák kormány által ők is megcsalattak, megbánták már felkelésöket; és soraikban ritkán volt azontúl tapasztalható azon szivós, makacs ellentállás, melylyel magokat e háború kezdetén oly gyakran kitűntették.

Perczel, miután összeköttetését Hegyesen és Zentán keresztül Szegeddel ismét helyreállitotta, s onnan egy pár zászlóalj- Sz.-Tamás megvétele.

1849. April. nyi erősítvényt vont magához, april 3-kára tűzte ki Szent-Tamás ostromát, mely eddigelé annyiszor daczolt hadainkkal. A sánczok közt a város lakosságán kivül, mely fegyverrel szinte jól el volt látva, s a védelemben eddig is mindig nagy részt vett, most csak mintegy négyezer határőr és néhány száz szerviánus őrködött 14 ágyuval, Bosznits és Stephanovits vezérlete alatt.

Azon ostromoknál, melyek eddig e város ellen megkisértettek, a főtámadás mindig a verbászi vonalról intéztetett. Perczel azonban most Kiskérről a csatornai hidfő ellen intézte seregeinek nagyobb részével a támadást, mig a verbászi oldalról Gál ezredes alatt csak egy pár zászlóaljat tett működésbe. A szerbek Verbász felől várván az erősebb támadást, erejök javát szokás szerint most is oda vonták; és épen ez okozta veszedelmöket.

Az ágyuzás mind a két oldalról reggeli nyolcz óra tájon kezdődött, melyet a szerbek élénken viszonoztak. Közben közben több roham intéztetett, mely azonban mindig sükeretlen maradt; s már félni lehetett, hogy ostromseregünk most is kénytelen lesz elvonulni az elszántan védelmezett sánczok alól. Azonban 10 óra tájban egy granát a hidfői sánczok közt egy lőporszekérbe esvén, azt légbe röpité, és az őrség közől többeket földre terített. E gyuladás nagy zavart okozott a szerbek között, melyet Bach százados észrevévén, a 7-dik zászlóalj két századával egészen a hidfő alá nyomult. A várbeliek ettől megrémülve, kissé belebb kezdének vonulni. Alig pillantá meg ezt Földváry Sándor őrnagy, a szegedi önkénytesek parancsnoka, a zászlót kezébe ragadván, csapatának élén tüstént a sánczokra rohan, azt hágcsók segedelmével megmászsza és zászlaját a sánczra tűzi. A háromszinű lobogó megpillantása a rettegett sánczokon, villanyszerűleg hatott honvédeinkre, s a sánczokra több helytt nyomban tömegesen felmásznak. A szegediek után a Thurszky zászlóaljbeliek elsők a sánczokon. A megrémült ellenség hanyat homlok egymást törve rohan a híd felé, a város belsejében keresve menedéket. Az ut azonban a városba

csak a hidon és töltésen keresztül vezetett, most pedig a híd 1849. April.
és töltés honvédeink üldözése következtében annyira megtorlódott, hogy százanként hullottak a csatornába, s részint a viz részint honvédeink golyói által lelték halálukat, a többiek nagy része futás közben szúratott le.

A hid s a város egy része a mieink hatalmába esvén, emez tüstént felgyujtatott. Az őrség azon része, mely a verbászi oldalon Gál ostromcsapatainak ellenében mind eddig sükeresen védelmezte sánczait, csak most vette észre a veszedelmet, mely hát mögül fenyegeti; s e miatt elcsüggedve, a sánczok védelmével felhagyván, a városba huzódott, rést keresendő a menekvésre. Azonban a hidfőnél betört ostromcsapataink már több utczát elfoglaltak, és miután az 5-dik és 8-dik zászlóaljjal Gál is utánok nyomult, utjokàt mindenfelől elállva látván, egy részök kétségbeesve küzd életéért az utczákon; mások a csatornán átuszva Kiskér felé futnak, hol huszárainktól nagy részben levágatnak, mások ismét a város éjszaki oldalán elnyuló Krivája terjedelmes mocsárain keresztül keresnek menedéket, hol nagy részök elsüppedve találta halálát. E mocsár tele volt kocsikkal, lovakkal, podgyászokkal és holt tetemekkel.

Ez alatt a város egészen lángba boríttatott. A hidfőnél betört csapatok láng, füst és fegyverropogás között vonultak keresztül a városon annak éjszaki részére, hol a város és mocsár közt tágas tér létezett. Ide vonultak már elébb a lángok elől a nők és gyermekek is, az elöörsi kunyhókban keresve menedéket, kiket aztán az oda sietett Perczel és Batthyáni védelmök alá fogadtak; mert félni lehetett, hogy a felbőszült honvédek még ezeken is töltik boszújokat. Ilynemű embertelenség azonban vagy épen nem, vagy csak kevés követtetett el. Találtattak ellenben harczosaink soraiban, kik nőket és gyermekeket mentének meg a lángok közől.

A város borzasztó módon lakolt elkövetett bűneiért. A lángok daczára rablásnak eredt honvédeket csak akkor lehetett összeszedni, midőn a tűz mindent megemésztett, s a házak porrá égtek. «Az ellenség, ugymond tudósitásában Perczel, mely

1849 April. elszántan védelmezte magát, megszámíthatlan mennyiségű embert vesztett holtakban, négy-öt ezer is lehet az elesettek, a vízbe és mocsárba fultak száma.» Ez nagyitás lehet ugyan; de bizonyítja mégis mily tömérdek áldozata lett itt a vak fanatismusnak, és szánandó polgárháborúnak. Részünkről mintegy két száz halott és sebesűltbe került a vidékbeli magyar népben oly sokáig halált és pusztitást terjesztett lázadó fészeknek bevétele.

Sz.-Tamással Bácska nagyobb része visszaszereztetett; minden erőditéseikből, melyeket a mult évben készitettek, még az egyetlen nagy római sánczok léteztek a szerbek kezében, s egész Bácskából csak az e sánczok s a Duna és Tisza közt fekvő Sajkás-kerület határai közé szorult a szerb lázadás; mert Sz.-Tamás elestenék hirére a szerbek turiai és földvári sánczaikat is elhagyták s részint a bánságba, részint a római sánczokba vonultak. Miután tehát Sz.-Tamásnál a halottak eltemettettek, a hidfő és egyéb sánczolatok lerontattak, Perczel a lázadásnak ezen utósó bástyája ellen fordította seregét.

A nagy római sánczok bevétele.

A főtámadást Perczel, seregének nagyobb részével, Goszpodincze táján intézte, mig egy dandárt a becsei s bánsági szerbek szemmel tartása végett Gál ezredes alatt Földvárra küldött. Goszpodinczénél az ellenség a több erőditésekkel bővitett római sánczokat mintegy 12 ágyuval s több ezernyi sereggel védelmezte, mely részint szerviánokból, részint határőrökből és sajkásokból, részint a Sz.-Tamásról és Turiáról oda menekűlt fegyveresekből áll vala; általában e pont vala kulcsa a nagy hirű sánczoknak.

April 7-kén dél tájban jelent meg e sánczok előtt Perczel, s azokat négy óra hosszant hevesen lődözteté. Miután ennek következtében az ellenség néhány ágyuja elnémult, minden oldalról rohamra adatott jel. És a hősies Földváry Sándor, a vitéz szegedi önkéntesek élén, zászlóval kezében, ismét első volt a sánczokon, melyekre zászlaját azonnal ki is tűzvén, az őrség három ágyuját az első rohamban elfoglalá. A diadal ez

által el lőn döntve részünkre. Mialatt Földváry vitéz csapatával az őrséget visszanyomta, a sánczokba mind többen behatoltak, s a veszteségei által elcsüggedt ellenséget, ki nyolcz ágyut, ezek közt egy 18 fontosat, számos fegyvert és lőszert hagyott hátra, Titel felé űzték. Ha ekkor Perczel nyomban egész seregével utánok ered, velök együtt érkezhetett volna be a széles mocsárok által védett titeli fensíkra s azt, a legyőzött szerbek mondhatatlan zavarában, tán minden további ellentállás, mindenesetre pedig nagyobb veszteség nélkül hatalmába kerítheti, s vele az egész Bácskát meghódithatja vala. De ő csak Zsablyáig üldözteté huszárai által a futamlókat. E mulasztás miatt utóbb még sok embervér folyt Titel körül; és miután a szerbek időt nyertek magokat rendbeszedni, a bánságból és Szerviából e zugolyba újabb csapatokat bevinni s az oda vezető töltéseket megerősíteni, Perczel minden erőködései daczára sem lőn képes azt utóbb elfoglalni. 1849. April.

Az ellenség folytonos üldözése helyett Perczel más nap Csurogra ment s csak három nap múlva jelent meg ismét Zsablya előtt öszpontosított hadával, Titel bevételét megkisértendő. Hogy jobb szárnya is fedve legyen, ugyanaz nap (april 11-kén) a pétervárادi őrség egy osztályát Kátyon keresztül, hol az egy erős ellenséges csapatot megvert, szinte magához rendelte.

De a szerbek a nyugalom e napjaiban derekasan elkészültek Titel védelmére. Theodorovics kikindai táborából ez idő alatt több zászlóalj ment át a Tiszán Titelre; s megérkezett oda a vitéz Knicsanin szerb tábornok is jelentékeny szervián csapatokkal, minél fogva a harczosok száma Titel körül mintegy 9—10 ezerre szaporodott; a mosszorini és villovói keskeny hosszu töltések, melyeken a tavaszi áradások következtében egyedül lehetett a széles mocsárok közt a titeli fensíkra jutni, sánczokkal erősíttettek meg; szóval a szerbek teljesen felkészűlve fogadták Perczel seregét. Sőt, be sem várva a támadást, már 12-kén délután, midőn Perczel a maga seregével a kovil-szentiványi vonalt elfoglalta, apróbb csatározásokkal kezdék őt nyugtalanítani.

1849. April.

Perczel az ellenség e viseletéből helyesen gyanítá, hogy az szokása szerint hihetőleg egy éjjeli rohamot intézend táborára; miért is estenden oly parancsot adott osztályainak, hogy az éjen át harczsorban maradjanak, s fele minden zászlóaljnak felváltva ébren legyen, mig a másik fele fegyvere mellett álomnak engedi át magát. Mily hasznos volt ezen elővigyázat, bizonyítá a következés. Éjfél után két óra tájban az egész táborvonalon egyszerre apró lőfegyver durrogás ébreszté fel az álomba merülteket : a szerbek minden oldalról támadást intéztek táborunkra. A jobb szárnyunk parancsnoka, Irínyi őrnagy, mindjárt a csata kezdetén elfoglalta a kovili erdőt; az ellenség minden rohamait visszaveré, sőt virradtával őt egy huszár roham által, melyet Ragusz százados a 3-dik huszárezred egy századával intézett, futamlásra kényszeríté. Hevesebb volt a csata bal szárnyunkon, Mosszorin általellenében. Honvédeink itt eleinte hátrálni kezdének a nagy számu szerbek előtt; azonban Forget őrnagy segedelmökre sietvén, hamar helyreállitá a rendet s egy rohammal, mely alatt maga is súlyosan megsebesíttetett, visszanyomta az ellenséget. Utóbb Gál ezredes vevén át a vezényletet, a szerbeket egész a mosszorini töltésig űzte vissza. A középen, Villovó átellenében a Mihálovics dandár egész reggelig sükeresen feltartóztatta az ellenséget; virradatkor pedig a tartalék által megerősíttetvén, védelmi helyzetéből támadásra ment át, s a szerbeket a mocsáron túli sánczaikba űzte.

A kovili csata

Az ellenség ekként mindenütt megverettetvén, Perczel a reggeli két órától tizenegyig tartott folytonos harczban eltikkadt sereget Kovil-Sz.-Iványnál táborba szállitá. A győzedelem részünkön volt ugyan, a szerbek mindenütt sánczaik közé veretvén vissza; de egyszersmind arról is meggyőződött Perczel, hogy a mit alkalmas időben, goszpodinczi győzedelme után tenni elmulasztott, csekély erejével s hiányos ostromszereivel Titelt nem ejtheti többé hatalmába. Miért más nap, miután Alsó- és Felső-Kovilt ostrommal bevette, s ez által utját biz-

tosította, néhány napi nyugvásra Újvidékre vezette vissza seregét. 1849. April.

A Sajkás-kerületen kivül, melynek meghóditását most el kellett halasztani, Bács megyében még Ó-Becse is a szerbek kezében volt, kik miután a Sz.-Tamásról oda menekűltekkel megszaporodtak, sánczaikat még inkább megerősitvén, hoszszabb ellentállásra készülének. Perczel tehát, miután Pétervárad biztosságáról gondoskodott, s egyebek közt öcscsét, Perczel Miklóst helyezte be annak parancsnokául, egy dandárt a Sajkás-kerület szemmeltartására hátrahagyván, april 17-kén Ó-Becse felé indult. Az ellenség itt erős sánczai daczára végkép elvesztette bátorságát s rövid ellentállás után a Tiszán átkelvén, Theodorovicsnak Becskereknél táborozó hadához csatlakozott. Perczel tehát, miután Ó-Becse megvételével a sajkások kerületén kivűl egész Bács vármegye meg lőn tisztítva az ellenségtől, Török-Becsénél a bánságba ment át seregével, hogy Bemnek hadaival egyesűlve, ott is elfojtani segítsen a szerbek lázadását.

Bem hadjárata a bánságban.

Bem Nagy-Szeben és Brassó megvétele után a kormánytól azon utasitást vévén, hogy seregének egy részével a bánságba siessen, az ellenségtől azt is megtisztítani, miután Gyulafehérvárt, melyet ostromszerek hiányában meg nem vehetett, mintegy három ezernyi, Dévát pedig félannyi hadosztálylyal bekeríttette, és Pereczy ezredest egy dandárral a Marosvölgyön Facset felé rendelte, maga egy más osztálylyal april közepe táján Hátszegen keresztül a vaskapui szoroshoz nyomult. E szorost, melyet Erdély és a bánság határain a Bisztra folyó völgye képez, két határőri zászlóalj tartá több ágyuval elfoglalva. Bem e haderőt, szokása szerint, azonnal megtámadván, pár órai harcz után fekvéseiből egymás után kizaklatta. Az ellenség négy ágyut, számos holtat, sebest és foglyot hagyván hátra, Vaiszlovára futott; s itt a szoros torkánál még egyszer megkisérté szerencséjét. Az ifju székelyek azonban, kik csak most mentek keresztül a tüzkeresztségen, innen

1849. April. is kiverték az ellenséget, ismét több ágyuját ejtvén hatalmokba. És Bem april 17-kén Karansebesre vonult be győzedelmes seregével. A ruszkabányai öntődét, mely az ellenséget eddig lőszerekkel látá el, azonnal elfoglalta. Bevonultakor a határőrségi kerület lakossága tömegesen elhagyni kezdé falvait; miután azonban általa nem csak szóval biztosíttattak, hanem seregének szigorú fegyelméről tapasztalásból is meggyőződtek, mindnyájan visszatérvén, hódolatukat jelenték a magyar kormány iránt; ugy hogy Bem azon reményt fejezhette ki a kormányzóhoz irt levelében, hogy « ezek alig lesznek ezentúl vak pártolói az osztrákoknak. »

Értesűlvén, hogy Leiningen tábornok a temesvári őrség nagy részével Lugoson táborozik, más nap azonnal oda indította hadait; és miután közeledtének hirére a császáriak Temesvárra visszavonultak, april 19-kén a nép mondhatatlan örömujjongásai közt ment be Lugosra. « A fogadás, melyben itt részesülénk, mond Bem, oly lelkesedésre mutat, hogy az oláh papság főnöke a nyilt utczán térden várt s megváltóként üdvezelt bennünket.... Sajnálom, ugymond tovább, hogy az ellenség nem nagy kedvet mutat az ütközetet elfogadni; most is oly sebesen fut Temesvár felé, hogy nem vagyok képes őt utólérni. De gondom van reá, hogy két tűz közé szoruljon. »

Bemnek ugyanis az volt terve, hogy a Lugosnál táborozó temesvári őrséget a vártól egészen elvágja. E végett mielőtt maga Karansebesről megindult, Vécsey tábornokot, az aradi ostromsereg parancsnokát felszólítá, foglalja el rögtön seregének egy részével Rékast, mely a Lugos-Temesvári utnak közepén fekszik, s fogja hátba az ellenséget, mig azt maga Lugosról, Pereczy ezredes pedig Facsetről egy időben támadja meg. A terv azonban némi viszályok következtében, melyek Bem és Vécsey közt kifejlettek s az összehangzó közremunkálást meggátolták, végkép meghiusult. Bemnek e szerint nem volt más választása, mint az ellenséget Temesvárott, hova

bántatlanul bevonult, körül fogni. A komolyabb ostromot azonban öreg lőszer hiánya miatt meg nem kezdhette. 1849. April.

Perczel hadjáratának folytatása a bánságban.

A császáriak ekként Temesvárnál és Aradnál bekerítve lévén, a bánságban nem maradt más nyilt ellenség, mint a szerbek fő serege, mely Szent-Tamás és a római sánczok bevétele után Kikindáról Becskerek alá vonult. Perczel ennél fogva azon biztossággal léphetett át a Tiszán s kezdhette meg itt is a szerbek ellen működését, hogy bal szárnya nem fog háboríttatni a császáriak által. Ő Ó-Becse elfoglalása után, apr. 21-kén kelt át a bánságba, és miután Tisza-Sz.-Miklósnál a Szegedről magához rendelt dandárral egyesült, seregét Kikinda és Mokrin felé indította, hol Theodorovicsnak Becskerekre vonulta után nagy tömeg felkelt ráczság gyűlt volt össze. A felkeltek Mokrinnál megkisértették ugyan az ellentállást; de észrevévén, hogy Perczel egy hadosztálylyal Kikinda alá fordulván, utjokat Becskerektől már már elzárta, mind a fegyveresek, mind a vidékbeli rácz nép a készletben tartott szekereken sebes futásnak eredt. De nagy részök már nem illanhatott el, mert Perczel az utakat elállotta; s igy számtalan kocsi, jobbára menekűlni törekvő szerb családokkal rakva, s mintegy ezer fegyveres fogolylyá lőn, s velök együtt tömérdek martalék, fegyver és lőszer jutott a mieink kezébe. A fegyvertelenek lakjaikba visszaküldettek; a fegyveresek pedig hadi foglyokká lettek. Mokrin és Kikinda, minden további ellentállás nélkül megadta magát.

A basahidi csata.

Más nap, april 24-kén, Perczel Becskerek felé, a fő szerb tábor ellen mozditá elő hadseregét. Theodorovics tábornok azonban indítva azon közelégületlenség által is, mely ellene hosszu tétlensége miatt mindenfelől hevesen kitört, őt be nem várván, mintegy hat-hét ezer emberrel s 20 ágyuval elejébe ment s Melencze és Basahida közt utját állotta. A csata délutáni két órától hatig tartott. Basahidát honvédeink szuronynyal bevévén, az ellenséget szivós ellentállás után Melenczéig

1849. Máj. űzték; honnan az még azon éjjel Becskerekre, onnan pedig a Temes folyó mögé hátrált.

Az ennyi veszteségeik után kétségbeesett szerbek egyre ostromolták Rajasics patriarchát, hivná össze a nemzeti gyülést, s venné ki Theodorovics kezéből a fővezérletet, kit arról gyanusították, hogy szándékosan hagyta ennyire sülyedni nemzetök ügyét. Ő azonban, ki az alkotmányirat kihirdetése óta kormányzói tisztétől megfosztatott, s az ügyek intézését Mayerhoffer tábornoknak kényteleníttetvén átengedni, még csak mint császári biztos birt némi befolyással, hatalomhiánynyal mentegeté magát és sokáig késett teljesíteni a megcsalt szerbek kivánatát. De midőn Theodorovics Becskereket is feladta, s a köz elégületlenség e miatt csaknem lázadásban tört ki, végre kénytelen lőn megegyezni a közkivánatban: a fővezérletet Theodorovicstól elvévén, harmadszor is az általa eddig üldözött Sztratimirovics kezébe adta; maga pedig Zimonyba menekült.

Sztratimirovics miután látta, hogy elbátortalanult népével Perczelnek ellent nem állhat, a szerb sereg romjait összeszedvén, azok egy részét a temes-vonal védelmére hagyá, más részével s a Petrovics Milivoj alatt újonnan érkezett mintegy két ezernyi szerviánnal a Duna, Tisza és a mocsárok által védett Sajkás-kerületbe huzódott. Az utóbb itt vívott harczok utólsó fellobbanásai voltak a császári kormány által felizgatott, de tévedésöket később szinte belátott szerbek lázadásának.

A jarkovácz-uzdini csata.

Perczel győzedelmes hadjáratának végéhez közeledett. Miután april 30-kán seregével Becskerekre bevonult, s Bemmel a hadjárat folytatása után Zsombolyán személyesen értekezett, május 7-ke hajnalán a Temes folyó felé indult, hol az ellenség a Tomassovácz-Jarkovácz-Uzdini vonalon, mintegy tiz ezernyi erővel táborozott. A csata reggel két órakor Tomassovácz táján kezdődött; hol miután az ellenséget visszanyomta s a hidat helyreállitotta, a Temesen átkelvén, Jarkovácz és Uzdin felé haladt. Az ellenség 11 óra tájban nagy tömegekben

nyomult ki Jarkováczból és Uzdinból; mielőtt azonban egyesűlhettek volna, Perczel mind a két csapatot egyszerre megtámadta, s több órai heves harcz után előbb Jarkováczról, aztán Uzdinból is megszalasztotta. Az ellenség két felé oszolva, rendetlen futásban keresett menedéket. Nagy része, kivált a felkelt ráczság, a végvidéki katonaságtól elválván, a szomszéd helységekbe, s onnan haza szállongott; a végvidékiek pedig Opovánál a Temesen átkelvén, a Dunához futottak s ott a számukra készen állott gőzösökön és dereglyéken Belgrádba menekűltek. 1849. Máj.

Bene alezredes egy dandárral Opovára küldetvén, ott, mint már elébb Uzdinnál is, a rácz földnépből sok ezeret talált, kik a végvidékiektől a Temesen át nem bocsáttatván, nejeikkel s gyermekeikkel több ezer kocsin épen menekűlni szándékoztak. Szánandó volt ezen elcsábított néptömeg állapota: több napon át, jobbára éhezve futottak a szerb táborral, annak fegyvereitől remélve ótalmat; és most, midőn Bene dandára által megszoríttattak, honvédeink előtt térdre hullva könyörgének kegyelemért; a nők és gyermekek siránkozva esdekeltek férjeik s apáik életéért, átkozva a császáriakat, papjaikat s az izgatókat, kik által e nyomorra juttattak. Perczel már Uzdinnál, az ott elfogott tömeg iránt kiadta a rendeletet, mely szerint bántatlanul, podgyászaikkal együtt lakjaikba utasíttattak. Hasonló történt az Opovánál talált tömeggel.

Két nap múlva a diadalmas vezér egy dandárral Pancsovára vonult, hol, miután a szerbek Belgrádba menekűltek, a német ajku lakosoktól, nagy lelkesedéssel fogadtatott. Még itt is több ágyut, számos fegyvert s lőszertárszekeret s egyéb hadi eszközöket, nagy mennyiségü élelmi szert és ruha nemüt talált felhalmozva. A rácz lázadás ekként a bánságban is elfojtatván, még csak a természeti fekvésénél fogva erős titeli háromszögben talált menedéket. A megrémült és szerte bujdosó szerb népnek kegyelem hirdettetett, kötelességéül szabatván, hogy nyolcz nap alatt elhagyott lakjaiba visszatérjen.

1849. Máj. A harcz, mely ezentúl a bánságban és Bácskában folyt, kivéve a Titel körülit, császári seregek és hadvezérek ellen vívatott; s igy nem tartozik többé a szerb lázadáshoz. Ennek az uzdini csatával szakadt vége. És ha most Rajasics s népének többi főnökei s izgatói a lefolyt évre visszatekintettek; ha átgondolták az ártatlan, elcsábított, ábrándokkal fanatizált népnek mennyi ezerei vérzettek el ez év alatt; ha körül tekintének a bánság és Bácska istentől megáldott dús rónáin, melyeket ők szerbnek, németnek és magyarnak egyiránt siralomvölgyévé tőnnek, hol több száz nem rég virágzó, gazdag város és falu porrá égve, elpusztítva, kirabolva, romokban feküdt, az áldásaival dús föld míveletlenül hevert s az arany kalászok tengere helyett gyomot s burjánt vert föl; ha átgondolák mind azon nyomort és inséget, mely e vidékek életben maradt lakóit földig sujtá, mind azon bűnt, mely e harcz alatt elkövettetett, mind azon borzasztó kegyetlenségeket, melyekkel az egymás ellen felbőszűlt két népfaj egymás kiirtására tört; — és ha megemlékezének, mily kicsinyes hiuságok, mily képtelen ábrándok miatt szították fel ezen iszonyú fajharczot épen akkor, midőn a magyar nemzet minden kivívott politikai s polgári jogait, alkotmányát, szabadságát velök testvérileg megosztani kivánta, őket az iskola, egyház és község körében nemzetiségök s nyelvök szabad élvezetében és használatában egy perczig sem háborgatta, s más felsőbbséget nem igényelt, minthogy Magyarország határai közt a törvény és igazgatás nyelve magyar legyen: lehetetlen, hogy most, midőn mind azon áldozat haszontalanná lett, a magyaroktól legyőzettek, a császári kormánytól megcsalattak, — lehetetlen, mondom, hogy keservesen meg ne bánták volna tettöket, és szivök mélyéből sóhajtva, ne kárhoztatták volna önmagokat, hogy a testvér néptől nyujtott szabadságnál és jogegyenlőségnél a kényuralomra sovárgó bécsi kormány csalfa igéreteit többre becsűlték!

Mi alatt Perczel a bánság délnyugoti vidékeit az ellenségtől megtisztította, Bem is újabb győzedelmeket aratott a délkele-

tiben. Ő, mint mondók, a temesvári őrséget Lugosról elűzvén, magát Temesvárat is bekerítette. De alig rendezte el a vár körül seregét, melynek egyes csapatait az Erdélylyel való összeköttetés fentartása végett Lugosra és Karansebesre küldötte, midőn május első napjaiban hírül veszi, hogy az Erdélyből Puchner alatt Oláhországba menekült mintegy 14 ezernyi császári hadak Malakovszky tábornok alatt Orsovánál betörtek, Mehádiát, Oraviczát és Fehértemplomot elfoglalták, s Karansebes felé nyomulnak, hogy összeköttetését Erdélylyel a Vaskapun át megszakaszszák, s a még Uzdin mellett táborozó szerbekkel egyesűlve, Bemet Temesvár alatt hátba fogják. 1849. Máj. Az osztrákok betörése Oláhországból.

De a lángeszű Bem nem várta be, mig az ellenség e mozdulatait végrehajtja. Helyes felfogása tüstént kimutatta neki, miképen a teendők elseje, magát az osztrák és szerb hadak közé ékelni, hogy mig ezekkel Perczel elbánik, maga amazokat külön támadja meg. E végett Károlyi alezredest egy erős dandárral rögtön Verseczre küldé, hogy onnan Oravicza és Fehértemplom felé működjék; maga ideiglen, mig Vécsey tábornok az aradi ostromsereg egy részével Temesvár alá érkeznék, ennek elzárását folytatván.

Károlyi május 5-kén szállotta meg Verseczet, s hadának egy részével még az nap Oraviczáról is elűzte az ellenséget. Pár nap múlva pedig Fehértemplom felé fordulván, az ott táborozó három ezernyi osztrák hadat megtámadta, megverte s Szászka felé kergette. Majd maga Bem is megjelent Fehértemplomban, és szokása szerint, addig nem nyugodván, mig maga előtt ellenséget tudott, a Szászka táján magát összeszedett császári hadat újabban megtámadta s oly keményen megverte, hogy az csak a Nera mögött s e folyó hidjának lerontása által menekűlhetett meg a teljes megsemmisitéstől. A fehértemplomi és szászkai csaták.

Malakovszky tábornok, látván, hogy a magyarok gyors mozdulatai és győzedelmei következtében egész terve füstbe ment, elcsüggedt seregével ütközni többé nem mervén, Orsován keresztül másodszor is Oláhországba menekűlt. Mind e szép

1849. Máj. eredmény csak mintegy öt-hat ezernyi sereggel vívatott ki az ellenségnek 12—14 ezernyi hadserege és 40 ágyuja ellenében. Bem május 16-kán Orsovára tévén át fő hadi szállását, az Új-Orsován székelő basához küldött levelében erélyesen tiltakozott az osztrák sereg befogadása ellen, követelvén, hogy az a nemzetközi jogok szabályai szerint lefegyvereztessék.

Alig lehetne Bem e szintoly fényes mint rövid hadjáratának leirását helyesebben befejeznünk, mint tudósitásának egy részével, melyet Orsováról máj. 16-kán küldött a kormányhoz. «A sereg, ugymond, melyet bánságból kiűztem, Puchner régi hadtestéből, a temesvári őrség egy részéből és két határőri zászlóaljból állott. Az ellenség a szerencsétlen népnek már egész erejét kiszívta; mert a hadi szolgálatra alkalmas egyéneket mind magával vitte, és csak véneket, nőket és gyermekeket hagyott idehaza.

«Kötelességemnek tartom ez alkalommal megemlíteni, hogy e hadmunkálat alatt Perczel tábornok készséges, és tényleges segedelmemre volt. Nem említem az ő bátorságát és tehetségeit, mert ezek eléggé ismeretesek; de megvallom, hogy közremunkálása nélkül e feladatot oly gyors süker nem koronázta volna.

«Még csak Temesvár megvétele maradt teendőül; a vár oly szorosan el van már zárva, hogy az őrség abból többé ki nem jöhet, hanemha fegyvereinek letételére. Az őrség némi kitöréseket kisértett meg, melyek azonban a zársereg által mindig visszaverettek; és ugy hiszem, az utólsó kisérlet után nem merend többé kitörni. Az ellenség visszaverésének alkalmával Pereczy ezredes különösen kitűntette magát; és a nyert előny az őrség elcsüggedését fogja maga után vonni. Tizenöt foglyot, kik Orsován estek hatalmamba, a várba küldöttem, hogy az őrség lássa azok sorsát, kiknek a várat kellett volna felmenteniök; ugy hiszem ez csak siettetni fogja a vár feladását.»

Ezen reményében mindazáltal csalatkozott a tábornok. Rukavina és Leiningen minden felhivást visszautasított, s a várat utóbb rendszeres ostrom alá kellett vetni, mi azonban,

csak a hónap második felében s még inkább pedig a követ- 1849. April.
kező hónapban történhetett, midőn Arad magát végre megadván, az ostromszerek és hadak ott nélkülözhetőkké lettek.

Mi alatt Görgey a császári fősereget Tiszafüredtől Pozsonyig, Perczel a szerbeket Szegedtől az Aldunán át Szerviába, Bem az erdélyi császári hadat ismét Oláhországba űzte, a felvidék is több apró csatárzatok színhelye volt, melyek bár nem birtak is eldöntő befolyással szabadságharczunkban; de mint annak történelmét kiegészítők, mégis méltók arra hogy, bár röviden, megemlíttessenek. A felvidéki hadi események.

Hurbán, az evangelikus tót pap, bár nemzetőreinktől több ízben, különösen február közepén Muránynál, megveretve, az országból harmadszor is kiszalasztatott, mégis, kivált mióta ezredesi rangot nyert, a részint Sárosban és Szepesben szedett tót, részint Galicziából hozott lengyel csoportokkal márcziusban ismét hol egyik hol másik vidéket háborgatta.

Ezen kivül más fegyveres csapatok is, jobbára galicziai parasztok kiséretében, több ízben meglepték a Kárpát-vidéki városokat, hol pénz-, hol élelmi sarczot vetvén a polgárokra. Igy, például, márczius 26-kán mintegy 13 vasas, 50 vadász, két század galicziai nép, szintannyi Szepes megyei drótos tót váratlanul betört a magyar hadaktól akkor egészen elhagyott Kassára, s az Abauj megyében Ramberg tábornok által már előbb összegyűjtött mintegy ezer zsák lisztet, két szekérnyi katonabakkancsot és köpenyt elrablotta.

Az ilyféle apró ellenséges csapatok s fellázitott tót csoportok rablásainak meggátlása végett a tél folytán több guerillacsapatok alakultak részünkről a felvidéken. Ezek számos jó szolgálatot tőnnek ugyan mind a békés lakosoknak, mind általában a nemzeti ügynek, több ízben kikergetvén a betört rabló csoportokat, vagy elfogván az ellenség szállitmányait. Mivel azonban a tavasz beálltával ezen ellenséges beütések mindinkább szaporodtak; s a polgárok védelmére lehetetlen

1849. April.

volt a közügy kára nélkül minden városban rendes katonai erőt tartani: Szemere Bertalan, felső magyarországi teljes hatalmu kormánybiztos agyában a fegyveres véderőnek egy új eszméje villant meg, mely szerint aztán márczius közepén egy *védsereget* kezdett a felvidéken létszeríteni.

A védsereg létszeritése.

«A pesti guerilla-csapat, ugymond Szemere a védsereg tervében, sokáig nem felelt meg hivatásának; de legújabban mutathat fel érdemeket. Ugy látszik, már feltalálta a vitézség ösvényét; tesz és teend hasznokat a hazának, ámbár számának csekélysége miatt azt nem eszközölheti, a mit tőle különben megvárnánk, és a mire szükségünk van.

«Sajnálatos dolog, hogy a mint valamely vidékről vagy városból hadseregünk kivonul, az bármely csekély számu ellenség martalékává válik. A jó nép irtózatos szenvedései alatt még sincs annyira elkeseredve, hogy ha valamit tenni kész is, támaszt ne keressen; de el van annyira, hogy pár száz fegyveres sereghez ezerek csatlakozandanak. Ezt kell eszközölnünk.

«Sajnálatos dolog, hogy a nép magától nem rohanja meg mindenütt az ellenség apró csapatjait, előörseit, hullongóit, fegyvereit vivő betegeit, hogy nem foglalja el podgyászait, s a miket az ellenség a néptől rabolt el; magától még ezt ritka helyen teszi; azonban csak tiz-husz fegyveressel is szövetkezve, csodákat tenne. Ezt kell eszközölnünk.

«Az lehetetlen, hogy minden várost, vidéket hadsereggel őrizgessünk; e rendszer követése miatt alsó Magyarországon majd a hazát veszítők el. Azonban némely városra, vidékre nagy szükségünk van hadviselési tekintetben is, hogy hadseregünk háta fedezve legyen, s egyéb tekintetben is, hogy legyen biztos kutforrásunk, melyből folyvást és szakadatlanul meríthessük mind azt, mi az élelmezésre, fölszerelésre kivántatik....»

Ekként indokolván a tervezett védsereg fölállitását, magát a védsereg tervét következő vonásokban adja elő:

«1. Hogy czéljának megfeleljen, a védseregnek legalább 1849. April.
három ezerre kell szaporíttatni. A tér, melyet meg kell védenie nagy; de oly csoportokra lehet e sereget felosztani, hogy a hegyi utakon keresztül, az ellenség szeme előtt is két három nap alatt bár hol összepontosíthatja magát e nagy téren. (E tért a Hatvan, Eger, Miskolcz, Putnok, Rosnyó, Torna, Kassa, Eperjes, Lőcse, Ujhely és Tokaj közti hegyvölgyes, erdős vidékre tűzte ki.) E végből szükséges, hogy minden osztályban minden illető megyéből legyenek, kik ösmerjék a rejtett ösvényeket.

«2. Egy osztály öt száz főből fog szerkeztetni önálló kapitány alatt. Mindenik osztálynak egy egy vidék jelöltetik ki. A szomszéd vezérek folytonos összeköttetésben és érintkezésben lesznek egymással, a kormánybiztossal s az illető tábori fővezérrel. Az osztályok feloszlanak apróbb nagyobb csapatokra; ezért mindenik osztályban még egy kapitány s összesen öt fő- és öt alhadnagy leend, hogy minden ötven emberre egy fő tiszt jusson.»

Szabályozza azután díjokat; a tiszteknek ugyanannyit rendelvén, mint a seregbeli hasonló ranguak birnak; a legénységnek pedig kenyéren kivül 12 p. krajczárnyi napdíjat szabván ki. A védseregben töltendő szolgálati időt legalább egy s legfölebb négy évre határozta. Rendes díjaikon kivül minden legénynek apró szükségek födözésére évenként öt e. forintot, mezül egy szűrféle köpönyeget, egyéb ruházatokul, hogy fel ne tűnjenek, s az ellenség előtt is annál könnyebben mozoghassanak, közönséges paraszt öltözetet rendelt; ellenben nekik igéré az ellenségtől elveendő minden zsákmányt, ugy azonban, hogy a fegyvert s mire az álladalomnak szüksége van, a kormány igazi árán s kész pénzzel magához válthassa.

Továbbá, minden osztály részére rendel 50—100 közönséges lovat, a védsereg különféle használatára. Béke idején a védseregnek népgyülések tartását tűzte ki feladatául. Ezen védseregbe olvasztott be minden eddig fennálló guerilla csapatokat a felvidéken s a szabolcsi lovas portyázókat. A védsere-

1849. April. get katonai fegyelem s hadi törvények alá helyezte; s kiterjeszté reá a honvédelmi bizottmány mult évi decz. 22-kén a hadseregbeliek számára hozott rendeletének azon jótékonyságát, miszerint a ki elesik, vagy kenyérkeresetre alkalmatlanná válik, annak és családjának rangja szerint vagy holtiglani tisztességes ellátás, vagy tiz hold földbirtok, vagy egyszer mindenkorra ezer e. ft biztosíttatik.

A védsereg eszméje, mely a haza szeretetét és védelmét elvont magasságából a családra, sőt majdnem az önszeretetre vonta le, s a hadviselést egészen népiessé tette, népszerűségre jutván, élénk mozgásba hozta kivált Miskolcz vidékét, s gyorsan indult valósulásnak. Alig lőn kitűzve néhány napig a vörös zászló, s a nép már is özönlött alá eskünni. Egyedül Miskolcz polgáraiból négy száz erőteljes férfiu állott mindjárt az első napokban a lobogó alá; utóbb majd még egyszer annyi került ki a népes városból. A beállottak nagy részét az osztrák magyar seregben kiszolgált veteranok képezték, kik lelkesedésökben még egyszer fegyvert fogtak, nem, mint először, kényszerítve, a trón, hanem önként, hazájok, véreik védelmére. A nép, mely szégyenleni kezdé, hogy eddigelé gyakran néhány ellenséges lovas ezerekből álló közönséget megsarczolt, kifosztott, annak törvényt szabott, általában oly lelkesedéssel fogta fel a korszerű eszmét, hogy márczius végén, a védsereg száma már egy pár ezerre szaporodott, mely kilencz apróbb nagyobb csapatban működött a felvidéken; s létezésének már első heteiben is nagy hasznot hajtott a hazának.

A védsereg működése.

Érdekes erről egy Miskolczról, márczius 28-kán írt levélből a következőt olvasni: « E sereg védő és támadó harczot visel egyszersmind szűnetlenül. Mindent lát és tud, a nélkül hogy ő láttatnék, hely és idő, minőség és mennyiség tekintetében. Harmincz főből álló védcsapat megmentett, azaz visszaszerzett a hazának a losonczi expeditioban 800 pár bakkancsot, 85 ökröt. Kassáról az ellenség elől eltakarított 1200 mázsa ként és salétromot. Aranykáról eltakarított 80 mázsa puskaport s

több mázsa ezüstöt; Rimaszombatból 800 nyerget, 400 pár bakkancsot és 40,000 rőf vásznat.» Egy másik levelező a fentebbieket még ekként egészíti ki: «Szepesből behozott a védsereg 12,000 pft áru vásznat, 879 szuronyt, 150 pár vágó szuronyt, 856 font puskaport, 751 puskavesszőt, 436 puskacsövet, sok kész fegyvert, 18 mázsa czint stb. Nógrádból öt szekér durva vásznat, s 500 osztrák katona őrködése daczára, a gácsi álladalmi pénztárt stb.» 1849. April.

«Mind ez — folytatja az első levelező — csupán tiz napi működés sükere, nem számitván Oroszhegyi guerillacsapatvezér nyereményeit, és nem számitván azon erkölcsi hatalmat, mely mig egy felől oly jótékonyan hat vissza a nép nyugalmára, személy és vagyon biztosságának érzetére, respectusban tartja az ellenséget, félelmessé tevén magát az előtt önereje s a nép rokonszenve által annyira, hogy például Hurbán, ki eddig Kassát és vidékét zsarolá éhes, rongyos csordáival, észrevévén, hogy a szabolcsi 200 lovason kivül 600 főből álló védsereg toppan elébe, szedte vette sátorfáját s eltűnt és most híre sincsen.» Hozzá tehetjük ehhez azt is, mit a Közlöny 68-dik száma tőn közhirré, miszerint «a felsőmagyarországi védsereg öt nap alatt 2618 gíra olvasztott ezüstöt (61,872 pft) mentett meg az ellenség kezéből s küldött Debreczenbe.»

De mindezeknél nagyobb dolgot is hajtott végre, rendes harczot vívott, felállitásának már első havában a védsereg. Mióta a téli hadjárat után seregeink Eperjest elhagyták, ott részint rendes katonaságból, részint fanatizált tótokból s galicziai lengyelekből mintegy 2000-nyi ellenség fészkelte be magát, háborgatta, sarczolta s fosztogatta a vidéket. Ezeket onnan kiűzni april elején a védseregnek tűzetett ki feladatául. Mivel azonban a védseregből, bár a két ezret már meghaladta, e czélra alig lehetett felét egyesíteni, a többiek más felé lévén elfoglalva, a védsereg kapitányai elébb érintkezésbe tették magokat Beniczky őrnagygyal, ki mintegy ezernyi mozgó A védsereg csatája Eperjesnél.

1849. April. csapatával s egy pár ágyuval már több idő óta a Kárpát vidékein járt, azokat az ellenség apróbb csapataitól megtisztítandó. Terv szerint Beniczky Szepes felől közeledett Eperjesre, mig a védsereg két csapatban, Kassa és Hangyafalva felől nyomult a város felé. April 6-kán az ellenség észrevévén Egressy Gábor védkapitány csapatának Kassa felől közeledtét, két század sorkatonát s néhány vadászt küldött ellene; kik azonban védseregünktől vitézül fogadtatván, miután tiz halottat a csatahelyen hagytak, számos sebesülteikkel a glicséri erdőbe menekűltek.

Más nap Egressy egyenesen Eperjesnek tartott seregével, s miután az ellenség folytonosan csatázva visszavonult, a várost délután el is foglalta. Keményebb harcza volt azonban Beniczkynek, ki ellen fő erejét küldötte az ellenség. De ez három órai küzdelem után holtak és sebesekben mintegy száz embert vesztvén, itt is megszaladt s a hidat maga után felgyujtván, Bártfára huzódott.

A podheringi csata.

Pár héttel ezután, a nagy-sarlói győzedelem harmad napján, Bereg megyében, Podheringnél is diadalt nyertek vitéz seregeink. Barkó tábornok a Hartmann és Deutschmeister-féle három zászlóaljával s egy üteg ágyuval april 19-kén a vereczkei szorosnál betörvén, a határoknál őrködő 21-dik honvéd zászlóaljat a Munkács közelében fekvő Podhering helységig visszanyomta. Itt azonban a mieink négy ágyuval s pár honvédszázaddal erősödvén, miután még vagy hatvan vadász és egy csapat nemzetőrség és fölkelt nép is hozzájok csatlakozott, Martini őrnagy vezérlete alatt a Latorcza elrontott hidja mögött állást foglalván, nem csak feltartóztatták, hanem több órai ágyuzás után meg is szalasztották az ellenséget, ki miután utjában Schönborn gróf jó érzelmű tiszteit kirabolta, Galicziába visszatakarodott.

Ugy látszék azonban, hogy az ellenség folytonos beütésekkel szándékozik háborgatni felső Magyarországot. Legújabban Vogel tábornok tört be a duklai szoroson néhány ezer főből

álló hadosztálylyal. A kormányzó ennek következtében oda fordítá gondjait, hogy mind a már betört seregek legyőzessenek, mind a további betörések sükeresen meggátoltassanak. E végre itt is egy 10 ezernyi rendes sereget gyűjtött össze s azt hadi segédének, Bikessy ezredesnek vezérletére bízta. A közvélemény mindazáltal oly elégületlenül fogadta a bár tudományosan kiképezett, de nagyobb haderő vezérletére elégtelennek tartott tisztet, hogy a kormányzónak más vezérről kellett gondoskodnia. 1849. April.

Dembinski altábornagy a kápolnai ütközetet követett viszálkodások után tétlen tölté idejét Debreczenben, hol őt, bár többször elutazni szándékozott, a kormány benn marasztalta. Most tehát ismét alkalom nyílván, felhasználni az öreg tábornok hadi tapasztalatait, a kormányzó őt kinálta meg a felvidéki sereg vezérletével. A magát ezen ajánlat által eleinte megsértettnek vélt tábornok némi vonakodás után végre mégis elfogadta a vezérletet, ki aztán oly utasitással, hogy a Galicziából az országba vezető szorosokat lehetőleg megerősítse, a hó utólsó napjaiban Kassára utazott. Működéseit azonban, melyek csak később kezdődtek, utóbb fogjuk elbeszélni. Most vessünk egy pillanatot Debreczenbe, hol az ország minden részeiben kivívott győzedelmek zaja között más nemű fontos események történtek: a nemzet, mely a harczmezőn vitéz seregeinek diadalai, a császári seregeknek az országból kiverése által, felelt a márczius 4-kei alkotmányiratra s 6-kai császári manifestumokra, a törvényhozás által is kijelentette azokra a maga jogszerű válaszát.

HARMADIK FEJEZET.

A függetlenségi nyilatkozat.

1849. April. Kossuth Lajos kormányelnök, a gödöllői fő hadi szállásról april 9-kén Debreczenbe visszaindulván, ut közben nagy dolgokat forgatott elméjében, melyek végrehajtására őt egy részről a váczi győzedelem, miről két nappal később Mezőkövesden, más részről Szent-Tamás és a római sánczok bevétele, melyekről Debreczenben értesült, még inkább ösztönözték. E dolog nem kevesebb volt, mint az ország függetlenségének kinyilatkoztatása.

Az Olmützben márczius 4-kén és 6-kán kelt alkotmányiratnak és manifestumoknak, melyek által Magyarország ezredéves történelmi jogaitól, alkotmányától s nemzeti lételétől megfosztatván, eldarabolt, jelentéktelen koronatartománynak nyilváníttatott, híre csak márczius közepén jutott el Debreczenbe s a Közlöny által e hónap 18-kán jött köztudomásra.

Az ingerültség, melylyel az a nemzeti gyülés, a kormány és a közönség által fogadtatott, leirhatatlan. Mindenki érezni látszott, hogy a dynasztia e lépését, mely által a nemzettel régibb s újabb időkben kötött minden szerződéseit eltépte, minden törvényes viszonyait megsemmítette, a nemzet sem hagyhatja válasz nélkül. De különösen el volt e válasz megtételére határozva Kossuth, ki a császári manifestumoknak

még a török-szent-miklósi fő hadi szálláson vette hirét. 1849. April.
Nyomban jelentést tőn ez iránt a képviselő háznak, engedelmet kérvén tőle, hogy mihelyt Debreczenbe visszajövend, fölötte előterjesztést tehessen.

De Czibakházáról visszatérte után, bár körülbelül egy hétig mulatott Debreczenben, ebbeli szándékában részint betegeskedése által gátoltatott; részint az időt nem látta alkalmasnak, a tiszafüredi hadjárat megkezdése előtt, oly fontos inditvány megtételére, melynek horderejétől nagy hatást várt a haza jövendő sorsának alakulására. Szükségesnek látta bevárni, mig hadseregünk a készülőben levő hadjárat alatt némi előnyöket vív ki az ellenség fölött, ugy vélekedvén, hogy egy győzedelem kivivása után mind a nemzeti gyülésben nagyobb készséget s összetartást várhat a szándéklott fontos lépés megtételére; mind a nép nagyobb megnyugvással s örömmel fogadandja azt, ha majd a nyerendő győzedelemből egyszersmind biztos reményt is meríthet, hogy a nagy fontosságu határozat eredményei valóban ki is vívhatók.

De mielőtt márczius 25-kén a tiszafüredi táborba ismét elutazott, a képviselőházban tartott beszédében mégis jónak vélte a teendő inditványokra némileg előkészíteni a törvényhozó testet. «Midőn — ugymond egyebek közt — azon hír, miszerint Magyarország nincsen többé, a hadseregbe megérkezett, átalános indignatiót láttam keresztülvillanni, és szavakban is, esküben is kitörni, hogy «most már utólsó csepp vérig! Mig egy magyar marad, e gyalázatot nem lehet eltűrni; s igy most már nincs más hátra, mint harcz, és harcz után a nemzet szava : önállás függetlenség! Ha a historiai gyalázat bélyegét nem akarjuk a nemzetre sütni, kell hogy az országgyülés az olmützi manifestumra mondja ki akaratát; s annak következtében intézkedjék a kormányról, mely ideiglenesen, mig a nemzet definitive intézkedhetik, vigye az igazgatást.»

Mielőtt a kormányelnök Gödöllőről visszaindult, e tárgy felett Görgey véleményét is kivánta hallani. Az értekezlet négy

1849. April. szem közt folyt, s ha Görgeynek hihetünk, a következő módon. « Itt az ideje — mondta volna Kossuth, hogy a márczius 4-kei octroyált alkotmányiratra válaszoljunk. Állitá, hogy a nemzet tűrelme ki van merűlve ; s a nemzetnek, ha egyébiránt a szabadságra magát méltónak akarja mutatni, nemcsak tűrnie nem szabad azon iratban róla kimondott feltevést, hanem visszatorlással is kell élnie. Európa népei a magyar nemzet értékét azon válasz szerint fogják megitélni, melyet azon alkotmányiratra adand. A rokonszenvek ezen itélettől fognak függni. Angol-, Franczia-, Olasz-, Törökország, sőt maga Németország s Ausztriának saját örökös tartományai is csak arra várnak, hogy Magyarország magát független államnak nyilatkoztassa, hogy neki tényleg annál bőségesebb segélyt nyujtsanak, mennél fukarabbak voltak avval eddigelé. A leigázott lengyel testvérnemzet azonnal követni fogja a magyarok példáját, s ezekkel egyesűlve, az osztráktól s orosztól oly mélyen sértett törökben egy hatalmas daczszövetségest találand. Magyarország szabadságával bukik meg Európa szabadsága ; Magyarország győzedelmét épen annyi győzedelmes felkelések követendik a gyűlölt kényuralom ellen, mint a mennyi megigázott népe van Európának.

« Győzedelmünk bizonyos ; — mondta volna, mindig Görgey tudósitása szerint, Kossuth, — de mi sokkal többet tehetünk, mint csupán magunkért ; nekünk mind azok szabadságáért kell harczolnunk és győznünk, a kik nekünk a győzedelmet kivánják. De szükség hogy szavunk a cselekvést, győzelmi kiáltásunk a bizonyos győzedelmet megelőzze, s ennek közelgését minden megigázott népeknek hirdesse, hogy ezek ébren s készen legyenek, hogy a szabaditó pillanatot elfásulva ne aludják el, s közös ellenségeinknek ne engedjenek ismét időt, magokat összeszedniök s egyesűlniök. Hallgatnunk nem szabad, miután amaz alkotmányirat lételünket is tagadja. Hallgatásunk fél elismerése lenne azon iratnak s gyümölcseitől minden győzedelmeinket megfosztaná. Nyilatkoznunk kell tehát ! Egy nyilatkozat, a minőt én kivánok, emelné a nem-

zet önérzetét; azon még mindig határozatlanul ingadozó pártok mögött az országgyülésen, s azon kivül egyszerre elrontaná a hidat; a pártérdekeket a legfontosabb közczél előtt háttérbe szorítaná, s igy gyorsítaná s megkönnyítené a bizonyos győzedelmet.» 1849. April.

«Ezt én nem tudom felfogni; — válaszolta volna ezekre Görgey, — nem a szó fogja megmenteni Magyarországot: azt egyedül a tett teheti. És e tett végrehajtására Magyarországon kivül egy kar sem fog emelkedni; de emelkedni fognak hadseregek annak meggátlására. És tegyük, hogy Magyarország elég erős volna egyedül is pillanatnyilag elszakadni Ausztriától: nem lesz-e mégis gyönge magát független államként fentartani oly szomszédságban, melyben már, hasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzeténél fogva a Porta létele is puszta kegyelemmé sülyedt? Most ismételve megvertük az ellenséget, az igaz; de azt csak a legvégső erőfeszitéssel tehettük. Azon öntudat tett erre bennünket képesekké, hogy *igaz ügyért küzdünk.* Az Ausztriától való *elszakadás nem lenne többé igaz ügy;* a harcz ezért nem lenne többé törvényes: ez nem önvédelem hanem megtámadása lenne az összes osztrák monarchia fennállásának. S mig ez által az ősrégi érdekek és rokonszenvek milliárdjait halálosan megsértenők; mig ez által hazánkon kivül egy, semmi körülmények által nem követelt álamfelforgatás boldogtalan következményeit felidéznők; mig ez által régi katonáinkat, haderőnk magvát, hitszegővé tennők, erkölcsileg megrendítenők: minden jövő nap gyöngébbeknek találna bennünket, mialatt ellenségünk minden szomszéd államban természetes szövetségest nyerne ellenünk, *az európai egyensúly háborgatói ellen.* Nekünk nem szabad, mondják, az octroyrozott államiratot hallgatással mellőznünk. Megengedem! De hallgatással mellőzzük-e azt, téve mit eddig tettünk? Adhatnánk-e arra helyesebb választ, mint eddig tettük? Én azt nem tudom, mit használhat Európa népeinek —; de az világos előttem, hogy Magyarország népeinek a legkisebb győzedelem a harcztéren több hasznot s becsületet ad, mint a

1849. April. legelbizakodottabb nyilatkozat; és ismétlem : az V. Ferdinánd törvényes királyért, s az általa szentesített alkotmányért nyert csaták legjobb válaszai Magyarországnak a bécsi miniszterek ábrándjaira. »

Kossuth erre kételkedve kérdezte volna őt : hiszi-e, hogy régi katonáink gondoltak valaha komolyan V. Ferdinándra s az 1848-ki alkotmányra? « Hát mire gondolhattak volna — mondá erre Görgey —, midőn a főváros elhagyása után az én váczi nyilatkozatom volt az *egyetlen* eszköz, őket kik el valának tökélve önként átmenni az ellenség táborába, megtartani Magyarországnak, mely eddigi előnyeit leginkább nekik köszönheti. És mi volt tulajdonképeni értelme azon tűntetésnek, melyet hadtestem Dembinski ellen, az én hozzájárulásom nélkül csinált, mint azon aggodalom kifejezése, hogy bennem oly parancsnokot vesztenek el, ki tiszteletben tartja az ő esküjöket zászlóikhoz? Én e hadakkal bajt s örömet megosztottam. Én ismerem érzelmeiket. És ha V. Ferdinánd király most előttünk állna : én őt minden tétova nélkül meghívnám, kövessen engem védetlenül a táborba, hogy annak hódolatát fogadja ; mert meg vagyok győződve, senki sincs ott, ki azt tőle megtagadná. »

Kossuth ezután megszakasztotta volna a beszélgetést a nélkül, hogy többé csak egy szóval is említést tegyen Görgey előtt, a függetlenség nyilatkozatáról. Ez volt-e valóban Görgey nyilatkozata Gödöllőn, vagy csak pár év múlva sugallta azt neki a megfontolás laibachi belebbezettségében? — nem tudjuk ; az april 10-kén Váczon a sereghez intézett szózata legalább mást látszik bizonyítani. Ennek némi kifejezései csak ugy birnak igazi értelemmel, ha felteszszük, hogy a függetlenségi nyilatkozatot ekkor még ő is helyeselte.[1])

---

[1]) E kifejezések különösen a következők : « Mint hősök kezdettétek meg a haza megszabaditásának szent művét, mint hősök fogjátok azt szerencsésen bevégezni. Nagy dolgok történtek már; még nagyobbaknak kell történniök, hogy szép hazánk *igazán* szabad és boldog legyen. »

De bármi volt légyen akkor Görgey véleménye ; annyi bizonyos hogy, mint alantabb látandjuk, ő annak nem sokára leghevesebb ellenzőjévé lett ; bizonyos az is, hogy Damjanics és Klapka, ez iránt szinte megkérdeztetvén, a függetlenség kijelentésében teljesen megegyeztek ; s ezek véleményeinek hallása után Kossuth eltökélte magát, Görgeynek netalán ellenkező véleményét nem venni többé figyelembe. 1849. April.

Ő tehát tábori utjából april 12-kén Debreczenbe érkezvén, alkalmasnak látta az időt s körülményeket, hogy a nemzet képviselői választ adjanak az olmützi manifestumokra. A következő napon e végett zárt tanácskozmányra hivatta össze a törvényhozó testületet. És miután hadseregünknek Hatvannál, Bicskénél, Isaszegnél és Vácznál, valamint a Bácsban, bánságban és Erdélyben kivívott győzedelmeit részletesen előadta, körülbelül egy ahhoz hasonló s alább közlendő beszédben, melyet más napon a nyilvános ülésben is elmondott, inditványát hosszan indokolva, a következő négy pontban terjesztette elő : A függetlenségi nyilatkozat inditványa.

1) hogy Magyarország önálló s független európai státusnak nyilvánittassék ;

2) hogy a Habsburg-Lothringen ház az ország feletti uralkodásból örökre kizárassék, minden polgári jogok élvezetétől megfosztassék ;

3) hogy Magyarország minden más álladalmak irányában békét s barátságot tartani, az előbb vele ugyanazon fejedelem alatt állott népekkel, valamint a törökbirodalmi s olasz tartományokkal jó szomszédságot alapitani és szövetséget kötni kiván ;

4) hogy az ország jövendő kormányrendszerét a nemzetgyülés a körülmények igényei szerint fogja megalapitani ; addig pedig, mig ez megalapittatnék, az országot ideiglenesen egy kormányzó elnök a maga mellé választandó miniszterekkel igazgatandja.

1849. April. Kossuth előadását mély csend követte a törvényhozó testületben, mintha annak minden egyes tagjai azon elláthatlan következményeket akarnák magoknak megfejteni, melyeket ezen inditvány határozattá emelése idézend elő a jövendő rejtélyes méhéből az országra. Szólottak utóbb számosan; többen az inditvány mellett, néhányan, a lényeget ugyan elfogadva, a határzat jogosultságát nem tagadva, de időszerűségét ostromolva. Mondák, miképen a nemzet ügye még koránt sem áll oly biztos alapokon, hogy tanácsos volna minden hidat, mely szükség esetében a dynasztiával még, ha bár kénytelenségből is, kibékülésre vezethetne, magunk mögött lerontani. A fontos határozatot ez okból későbbre, legalább is akkorra, midőn a főváros kezünkre visszakerűlvén, az országgyülés oda tétetik át, kivánták elhalasztani; ott, ugymondának, nagyobb méltósággal s Európára is nyomatékosabb hatással lehet majd kimondani a függetlenség nagy szavát.

Szólott újra Kossuth is, czáfolva a határozat kimondását bármi okból későbbre halasztani kivánók indokait. Előadá egyebek közt, hogy épen most látja e fontos lépésre legalkalmasbnak az időt, midőn a határozat egyedül a nemzet akaratától függ; jöhet idő, midőn majd az uralkodók vagy a népek, Európa státusainak sorsa felett határozni összeülvén, hazánkról, ha azt még nem találják független állapotban, nem a mi érdekeink s óhajtásunk szerint határozhatnak: holott a függetlenség kimondatván, és isten segedelmével ki is vívatván, azt a diplomatia, mely minden « fait accompli », minden befejezett tény iránt tartózkodással szokott lenni, másíthatlan ténynek fogja tekinteni. Mint független nemzet Angol- és Francziaország rokonszenvére is inkább fogunk számolhatni; mert hogy azok irányunkban eddig is oly közönyösen nyilatkoztak, főoka abban rejlik, mivel bennünket mind eddig csak osztrák alattvalóknak tekinthettek stb. stb.

Az inditvány lényege ellen egy szó sem nyilatkozván, az időszerűség feletti hosszabb vitatkozás után végre határozattá

lőn, hogy a függetlenség a következő napon tartandó nyilvános ülésben egyhangulag kijelentessék. 1849. April.

Még csak az iránt tett kérdést egynémely képviselő, vajjon a kormánynak adandó hatalomban benfoglaltassék-e az országgyülés eloszlatásának joga? De miután ezt többen akként fejtegették, hogy mig az ország kormányrendszere elhatározólag meg nem állapittatik, a legfőbb hatalom mind addig a népfelséget képviselő országgyülés birtokában marad, mely ennél fogva csak önmaga által oszlathatik el; és miután még hivatkozás tétetett azon fogadásra is, melyet az országgyülés márczius 25-kén magának Kossuthnak felszólitására tőn az iránt, hogy mig az ország tökéletesen megmentve nincs, a ház addig együtt fog maradni: ez ellen a kormányelnöknek semmi észrevétele nem lévén, a kérdés ekként elintézettnek nyilváníttatott.

A tanácskozmány határozata még azon estve közhirré lőn a városban, s más nap, april 14-kén, roppant néptömeg kezdé ostromolni a refor. főiskola ajtait, hol a képviselők gyülései tartattak, részt venni óhajtván a nagy fontosságu ülésben. De a terem szűk köre csak keveseknek adhatott helyet. Néhány képviselőnek a néphez intézett azon szavaira tehát, hogy az ülés a reform. nagy templomban fog tartatni, a népsereg azonnal oda özönlött, s pár percz alatt tömve lőn a roppant terjedelmű templom is. Ennek következtében, miután az előbbeni ülés jegyzőkönyve a gyülési teremben hitelesíttetett, s a kormányelnök is megjelent, a ház, egy inditvány következtében, ülését a nagy templomba tette által.

A függetlenség ünnepélyes kinyilatkoztatása.

Lecsilapodván a helyfoglalás zaja, Almásy Pálnak, a képviselő ház elnökének, felszólítására Kossuth mély csöndben megkezdte beszédét. Hangja eleinte gyönge, köhécselő vala; majd, miként ez vele oly gyakran történt, szelleme az érzelem hatalmától általhatva s felvillanyozva, ihlettségében a gyönge testet is magával ragadta, s oly hangerőt fejleszte ki benne, hogy az nem ritkán bámulatra inditá a hallgatókat.

1849. April. « Hazám képviselői! Méltóztattak, ugymond, velem parancsolni, hogy a mikor szükségét látom, a táborba menjek. Voltam legközelebb s onnan visszatérvén, kötelességemnek ismerem, ha bár nem újak is azok, — minthogy már a honvédelmi bizottmány által közhirré vannak téve, itt a t. képviselőház előtt, nyilvános ülésben, hivatalosan megemlíteni egy pár szóval hadjáratunk eddigi eredményeit.

« Vetter altábornagy ur, ki a magyarországi hadseregek fővezérévé lőn kinevezve, mindjárt Tiszafüreden, meghülés következtében veszélyesen, legalább súlyosan megbetegedvén, a magyar seregek ideiglenes fővezérletéről intézkednem szükséges vala. Mert bár mennyire fájlaltuk is a tisztelt férfiúnak betegségét; de ugy vélekedtem, hogy a miatt a hadi munkálatokban fennakadást engedni nem lehet az ország kára nélkül, s azért az egyesűlt seregnek fővezérletét az ott jelenlévő tábornokok rangban legidősbikére, Görgey tábornokra bíztam. És szerencsésnek tartom magamat jelenthetni a t. képviselő ház előtt, hogy a nevezett fővezér, és a többi vezérek között, valamint az ügy lelkétől, a hazának szent szeretetétől átihletett lelkesülés, ugy kölcsönös legjobb egyetértés, és a munkálatokban ez által biztosított öszhangzás, a legjobb süker, melynek előmozditásában személyes jelenlétemmel is részt vehettem, a legörvendetesb eredmény állott be, melyet örömmel tudathatok a t. képviselő házzal. Általában a magyar hadsereg lelkesűlve van; annak utólsó tagját is általhatotta az ügy szentségére, s az isteni gondviselésnek erre alapított biztos oltalmazó reményére fektetett meggyőződése a győzedelemről. S a mely sereg igaz ügyében hazája mellett, istenben s vitéz karjaiban bízva, a győzedelemnek biztos hitével megyen az ütközetbe, az nem féli a halált, az a neki kijelölt pontot, elfoglalja bizonyosan. És én láttam örömmel vérzeni el sokakat, kiknek még dülő félben, utólsó szavok az volt : éljen a haza! »

Elbeszélvén ezután az ily kedvező előjelek alatt megkezdett hadjáratnak Hatvantól Váczig folyt győzedelmes menetét,

megemlítvén a bácskai hadjáratnak is szerencsés folyamát, a Perczel tábornok által Sz.-Tamásnál s a római sánczoknál kivívott győzedelmeket, és a már igen fenyegett Péterváradnak ostrom alóli fölmentetését, ekként folytatá beszédét: 1849. April.

« Méltóztassanak megengedni a t. képviselő urak, hogy a hadi munkálatok további tervezetét nyilvánossá ne tegyem, a míg függőben, míg kivitel alatt vannak. Csak annyit mondok tehát, miként valószinű lévén több adatoknál fogva az ellenségnek azon szándoka, hogy ha bár seregeink által megverettetnék is, legalább egy pár nagy tekintetű s fontosságu erős pontot biztosítson egy ideig magának Magyarországon, hogy onnan azután, ha mindent elvesztett, szőhesse ismeretes ármányainak fonalát, és azoknak birtokából intézhesse cselszövényeit arra, hogy a magyar nemzet essék ismét vissza nagylelkűsége régi hibájába, miszerint annyiszor megcsalatva, nemzeti életének legbecsesebb erejében annyiszor megtámadtatva, — ha kényszerítve volt is fegyvert fogni nemzeti létéért, le nem igáztatott ugyan soha az ellenség fegyvere által igazságos harczában; de mindig elvesztette harczának gyümölcsét túlfeszített nagylelkűsége által.

« Meglehet t. képviselőház, hogy az ellenség nem elégelve meg azon szenvedéseket, miket a nemzet nyakára eddig hárított, új meg új invásiókkal fogja megkisérteni, megölni a magyar nemzetet : de legyen nyugodt a nemzet, mert ha leéltük a mult idők nehéz napjait, a midőn bennünket az ellenség egész hatalma, a saját keblünkben bujtogatott pártütéssel, fegyvertelenül, készületlenül, erő, pénz, katona, fegyver, lőszer, ágyu és minden nélkül talált, a mivel egy nemzet magát az igazságtalanul megtámadó ellen védelmezheti, s mégis most april havában ugy állunk, a mint elmondani szerencsém volt : tehát hiszem a magyar nemzetről, hogy nem lehet többé oly gyáva, miszerint arra, a mi még hátra van, ha tizszeres erővel akarnának is reánk rohanni, megmérkőzni elhatározott ne legyen, s elhatározott annyival inkább, menynyivel bizonyosabb, hogy már most készületlenek nem va-

1849. April. gyunk, s ha imitt amott sorainkban megritkultunk is, de legyen áldott isten érette, meg is tisztultunk.

« A kormány, kötelessége szerint, gyámolítva a t. képviselőháznak rendíthetlenül elhatározott resignativus hazaszeretete által, s gyámolítva a népnek magasztos hazaszeretete által, melynek tanuja valék utamban mindenütt, de melyet oly magas fokon nem találtam mégis sehol, mint épen azon vidékeken, melyek az ellenség nyomását érezték volt, — a kormány, mondom, mind ezektől gyámolítva, nem fog semmit elmulasztani, hogy, ha új meg új ellenség fenyegetné is az országot, azzal is diadalmasan megmérkőzhessünk. És én nem csak a hitnek szent hitével, hanem az észnek meggyőződésével is mondom : elérkezett a percz, midőn Magyarországnak szabaddá, függetlenné kell lennie; elérkezett a percz, midőn Magyarországnak, s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége, isten, a világ, Európa és a nép előtt kimondani, hogy szabadok függetlenek lenni akarunk! »

E szavakra leírhatatlan lelkesedés ragadta meg a hallgatók nagy tömegét, s az éljenzés és tapsolás vihara tölté meg a templom boltozatait.

« Uraim! ha én visszaemlékezem azokra, — igy folytatá aztán a csend helyreálltával, — a mik épen most egy esztendeje történtek, és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatatlan rendelete szerint, én magam is az események által a szerénység porából, melyet örömest vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést —; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat, — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségéével —, az ausztriai ház által viszonoztatott : talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyes boszuval, s a szenvedélynek némileg fölingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik isten akármint ez életben; bocsáthat reám szenvedést, bocsát-

1849. April.

hatja reám a vérpadot, bocsáthatja reám a bürökpoharat, vagy a számüzetést; de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. Azt nem bocsáthatja reám isten sem; mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár lánczokba szoríttatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha magát máskép meg nem mentheti.

«Hanem, uraim! én, mint egyike a nemzet azon kepviselőinek, kiket a nép bizalma a nehéz időkben meghívott arra, hogy Magyarországot előbb megmentsék, aztán újjá teremtsék, s tegyék jövendőjét szabaddá, nagygyá, dicsővé; én, mint a nemzet képviselője, a személyes ingerültség, az indulat és szenvedély minden gondolatát, esküm szerinti kötelességemnél fogva, keblemből a nemzet nagy kérdéseinek megitélésénél számüzni kötelesnek vallom magamat: azért mind ezt mellőzve, higgadtan, szárazon, nem akarva szólni az indulatokhoz, veszem föl röviden az eseményeket, mint előttünk állnak.

«Az 1848-ki törvények, erős meggyőződésem szerint, Magyarországon nem revolutio szüleménye. Az 1848-ki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolutiót; nem voltak azok semmi egyéb, mint biztositása azon jogoknak, melyek papiroson, és ha királyok esküje a papiros malasztjánál több volna, a királyok esküjében, s a velök kötött alkukötésekben mindig sajátunk valának isten és világ előtt. Törvényeinkben ki volt mondva, hogy Magyarország szabad és független, és semmi más nemzetnek alávetve nincs; még az is, hogy a király távollétében a királyi hatalom nagy részének gyakorlata a nádorra, mint helytartóra bízatott az új törvények által, nem új s nem ismeretlen szerzemény történetünkben; mert a nádor ezer év óta mindig a királyok helytartója volt; s más változás nem történt a dologban, mint csupán az, hogy a mely szabadságot, függetlenséget s önállást ennek előtte a kormányszékek s különösen a magyar királyi ugynevezett helytartótanács törvény szerint fentartani köteles volt volna, ezen törvények fen-

1849. April. tartása s bíztositása miniszterekre, nem pedig egy collegialis tanácsra bizatott. Ez volt az egész változás, a minő változásokat azok, kik a magyar historiát ismerik, többeket fognak föltalálni; mert hiszen maga a helytartótanács is nem oly régi institutio, a mult században hozatott be csak. Hanem azon magában csekély változás, hogy az igazgatóságok helyett igazgatók, s a tanácsnokok gyülése helyett miniszterek állíttattak, az országra nézve mégis egy nagy szerzemény volt, azon szerzemény t. i., mely által egyes emberek felelőssége alá vannak helyezve a törvények s a nemzetnek azon jogai, melyeket a collegiumok, a collegialis administratiók nem őriztek meg; mert testület magában véve személyes felelősséggel a gyakorlatban nem bir. Hanem épen az, hogy a miniszterialis kormányzat által a nemzet jogai, — melyekhez tartozott, hogy a népnek pénzével és vérével az ausztriai ház s bécsi tanácsnokai kényök kedvök szerint ne rendelkezhessenek, — mondom, épen ezen miniszteri felelősség, mely azon jogokat biztosítandó vala, azt ragadta ki az ausztriai hatalom kezéből, mit mindeneknél nagyobbra becsűlt, t. i. az önkényes uralkodás lehetőségét az országon s a hatalmat, hogy a magyar nép vérével és pénzével nem saját hazánk javára s megmentésére, hanem a maga czéljaira kénye kedve szerint rendelkezhessék. S e szándékát valósitotta is háromszáz éven át. Mert ha látjuk, hogy isten a jóllétnek, boldogságnak minő elemeit adta e földnek; ha látjuk, mennyi erő, egészséges, ifju erő van e népben, s végig nézünk az országon : keserves fájdalommal kell elmerűlni az embernek a mult előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel e jobb sorsra érdemes népnek oly szegénynek, oly nyomorultnak kellett lennie; mert vérének az önkény támogatására, idegen nemzetek rabigába fűzése végett kellett omlania, s keserves véres verejtékének az ausztriai udvar végetlen s a népek szabadságával ellenkező szükségeinek fedezésére kellett fordíttatnia. Azt pedig nem lehetett megengedni, hogy kifejlődjék

nálunk az erő s vagyonosság, mert féltek, hogy ha majd vagyonosabbak leszünk, nem fogunk akarni szolgák lenni. 1849. April.

Ez az 1848-ki törvényeknek nem mondom historiája, hanem belső lényege. Ezen törvényekre esküdött meg a király, V. Ferdinánd; de alig mondotta ki azt, hogy: «megtartom s mások által megtartatom»: már nevezett Horvátországba egy bánt, a' még akkor egészen meg nem alakított miniszterium befolyása nélkül, azon megbizással: kezdjen Horvátországban lázadást, pártütést a magyar nemzet ellen. S csak hamar elkövetkezett a ráczok fellázadása, a mely annyi borzasztóságokkal volt összekötve, minőket alig ismer az újabb korban a historia. S a király s az ő házának tagjai, az egyik nyilatkozványt a másik után küldötték, hogy ekként s akként roszalják a pártütést; hogy parancsolják, térjenek vissza a törvény s magyar miniszterium iránt engedelmességre; és mig nekünk, jó bolondoknak, kik a miniszteriumban valánk akkoron, e port szemünkbe szórták, míg mi lehetlennek hittük az árulás azon nemét, hogy midőn egy király s annak családja kárhoztat valamit s bűnnek mond, azt a bűnt tettekben minden hatalmával gyámolítsa: addig azon pártütőknek küldöttek fegyvert, biztatták csókokkal, küldöttek pénzt, küldöttek ausztriai tiszteket, szóval mindent a magyar nemzet elleni háborúnak folytatására; miszerint a nemzet ereje önmaga keblében szerteszakgatva leendvén, ő aztán a maga császári seregével, mint a gyönge bárányra lecsapó sas, egyszerre semmivé tehesse a nemzetet!

«És e képmutatás annyira ment; hogy önöket magokat, uraim, tiszelt képviselők, a király a végett hívta össze, hogy teremtsenek katonai erőt s pénzerőt a kormánynak a végett, hogy azon lázadást s pártütést, melyet ő s királyi családja leghatározottabban kárhoztatott, mennél előbb legyőzzék, s Magyarországban a békét s a királyi esküvel szentesített törvények tekintélyét helyreállítsák. Ez az alapja önök együtt létének. De mig minket együvé összehívtak, csak azt lesték, hogy érkezzék meg az idő, midőn biztosan betörhet Jellasics

1849. April. az országba; s nyomban a császári ótalom nyilt paizsa alá vette őt az ausztriai ház. A pártütő kedves emberré vált, sőt annak, kit honárulónak bélyegzett egynehány nappal előbb, kezébe akarta letenni a Magyarország feletti hatalmat, s a magyar polgárok élete s vagyona feletti önkényes zsarnokoskodhatást. Mert azt gondolá hogy, ha mi a ráczokkal nem tudunk elkészűlni Sz.-Tamásnál, az ott fenforgott árulások miatt: a betört Jellasicscsal annál kevésbbé fogunk megmérkőzhetni. Mert nekünk minden kisérteteken keresztül kellett mennünk: s igy keresztül mentünk saját hazánkfiai árulásának kisértetein is; s maga azon vezér, kit a Drávához küldénk, hogy őrizze a magyar határt, már akkor czimborált az ellenséggel, valamint most nyiltan küzd ellenünk, ha ugyan valahol meg nem lövetett.

«Bizott tehát az ausztriai hitszegés abban, hogy a magyar seregek romjai, melyek az országon imitt amott tengődtek volt, az ármádia egységének eszméjét magasabbra becsülendik, mint a hazaszeretetet és nem fognak a sárgafekete zászlók ellen küzdeni, melyek alatt küzdöttek sokáig, — és ha személyes bátorság s vitézség a dicső tettek sorába tartoznak, küzdöttek dicsőségesen; de, fájdalom, küzdöttek gyakran a szabadság ellen!

«Azonban e számitásban megcsalatkozott az ausztriai ház. A készületlen nép tömegestül állott fel, s 10—12 ezerével fogta el a fegyveres ellenséget; s míg Jellasics csaknem Buda alá vonult, már a sukorói partokon annyi ereje volt a magyarnak, hogy ezen erő által az ellenség megveretve, fegyverszünetet volt kénytelen koldulni, a mit nagylelkűen megadánk neki, s a mit ő hitszegően megtört, s minden fegyverszünetnek azon feltétele ellenére, miszerint mind a két sereg előbbi positiojában szokott maradni, ugynevezett Flankenbewegung-gal kiszökött Bécs felé. Seregeink utána mentek; s bár sebesebben nyomultak volna utána! Ausztriában nem csak le nem fegyvereztetett Jellasics, sőt inkább seregei Bécs szabadságának leigázására felhasználtatván, levetették nyiltan az

álarczot, s maga a császári fővezér császári seregekkel jött Magyarországba, azon pártütést nem csak védeni s óltalmazni, melyet maga a császári ház szítogatott, hanem Magyarország leigázását be is végezni. 1849. April.

S megindította seregeit minden szomszéd ausztriai tartományokból, s fellázasztott minden szenvedélyt, vadságot, embertelenséget, mi csak az országban feltalálható vala. S miután annyi erő ellenében, akkor még készületlenek lévén, a fővárost megtartani nem tudtuk, hatalmában elbizakodván, végre annyira ment, hogy Magyarország nemzeti lételét eltörűltnek, s a magyar nemzetet a nemzetek sorából kitörűltnek nyilatkoztatta ki márczius 6-kai manifestumában.

«De mielőtt ezt tette volna, egy oly bűnt is követett el, mennél nagyobbat sehol a népek nem ismernek, azt t. i. hogy saját ügye mellett, saját alattvalói ellen, egy idegen hatalomnak, az orosznak, fegyveres segítségét használta fel a nép legyilkolására. S midőn a magyar nemzetnek státusélelét eltörűltnek mondotta ki, egyszersmind hazánk területi épségét is eldarabolta. Erdélyt, mely tőlünk sokáig elszakadva volt, de végre, istennek hála, a két nemzet közös egyetértésével, s a királynak hozzájárulásával visszacsatoltatott, a magyarnak keblétől elszakította; sőt Erdélyben is a szász földet közvetlen az ausztriai birodalomnak kiegészitő részévé nyilatkoztatta. A magyar koronától Horvátországot és Szlavoniát elszakította; s Magyarországban rácz vajdaságot alakítván, Magyarországtól külön testté változtatta.

«Ezek szárazon a tények s merényletek, melyek ellenünk elkövettettek.

«Már most kérdem én: lehető-e az, hogy valaha még pietással viseltessék a nép egy oly uralkodó ház iránt, mely a multaknak sok bűnei után legközelébb ellenünk mind ezeket követte el?...

«És kérdem én: ha oly méltányosak és mérsékeltek valánk, hogy nem léptünk ki a forradalmi térre; hanem védelmeztük magunkat az igazságtalan megtámadás ellen; s védelmünknél

1849. April. közbe jön minden, a mi egy nemzet ellen bűn lehet, magának a nemzetnek az élők sorából kitörlési merénylete is; — kérdem én: ha ezek után a nép erejének érzetére fölébredt, nem tartozunk-e mi a magyar szabadságharczban elhunyt testvéreink szent emléke iránt azon kötelességgel, hogy a miért ők elvérzettek, annak jutalmát vegyük el a nemzet számára? Kérdem én: nem tartozunk-e mi, nemzeti képviselők, a nép iránt azon kötelességgel, hogy a nép mely, a kormány s az országgyülés parancsára, nem csak örömest adja fiait a szabadságharczban elvérzeni, nemcsak örömest viseli a hadjárat minden terheit, hanem egyszersmind készséggel s örömmel teszi ezt; — nem kötelességünk-e nekünk megtenni azon lépéseket, melyek magokban foglalják a biztositást, hogy valamint az érettünk vérző vitéz hadsereg, ugy az anynyi áldozatokat hozott nép el fogja venni méltó gyümölcsét áldozatainak, s hogy a harcznak vége nem alku leszen egyesek javának vagy dicsvágyának számára, hanem győzedelem, a szabadság győzedelme a nép és nemzet számára?

«Uraim! a magyar nemzetet a mérsékelt és óvatos nemzetek sorába fogja igtatni e napokra nézve a historia; mert mi mind ekkorig nem mondottuk ki a szót, mely szónak kimondásával más nemzetek szabadságharczaikat kezdették, s akaratjukat nyilvánították, hogy többé rabszolgák lenni nem akarnak.

«De én azt gondolom, hogy ennek ideje már elkövetkezett. A nép határozottsága, seregeink diadalmas előhaladása, és a hazafiui s becsületbeli kötelesség érzete azt sugaltatja velem, hogy itt van az idő, midőn ki kell mondanunk: hogy az ausztriai ház által a köztünk és közte fennállott kapocsnak elszakitását a nemzet a maga népfelségi akaratával szentesíti; s hogy a magyar nemzet fellép az európai státuscsalád sorába, mint önálló, független hatalom, mely készületlenül találtatván a mult hónapok harczaiban, ellenében azon hatalomnak, melyet Európa legnagyobb hatalmasságai közé számitottak, ennyi időn keresztül nem csak megtudta magát tartani a leg-

nagyobb vészek között, hanem elég erőt tudott kifejteni, hogy előtte fussanak az annyira elhíresztelt császári seregek; megmutatta, hogy a szabadságra méltó, hogy a szabadságra elég erős. Most Magyarországnak ki kell mondani, hogy akarata is van ezen erejét utólsó csepp vérig a szabadságra, melyre méltó, felhasználni! 1849. April.

« Egyszersmind, uraim, ki kell ezt mondanunk azért is, hogy az európai státuscsalád, melytől magunkat elszakítottaknak semmi esetben sem tekinthetjük, tudja meg hogyan érez, mikép gondolkodik s mit akar a magyar? Azért is ki kell mondanunk, hogy az ausztriai ház a magyar nemzet elleni fegyverfogása által elszakítván a közte s köztünk fennálló kapcsolatot, Magyarország uralkodására méltatlannak nyilváníttatik, s örökre számkivettetik; ugy más részt meg kell mondani Európa népeinek, hogy midőn kényszerítve voltunk önvédelmünkre fegyvert fogni, s az annyi veszélyek közt vívott harcznak ezen gyümölcsét elidegeníthetlen természeti jogainknál fogva magunknak decretáljuk: Európa népei irányában a békét és barátságot óhajtjuk, s tisztelni fogjuk minden nemzetnek jogait; de megkivánjuk, hogy a mieinket is tiszteljék.

« Mert némely hatalmasságok már ismét hozzá kezdenek nyulni azon tacticához, melyet régóta szoktak követni, hogy elérjék diplomatiai ármányok utján azt, a mit fegyverrel nem tudtak elérni. Congressust részint kezdettek, részint tartani szándékoznak a végett, hogy az 1815-ki bécsi congressus alkalmával megállapított elvek alapján rendelkezhessenek a nemzetek fölött, melyek igazságos önvédelmökben vérzenek az önkény ellenében. Akarnak rendelkezni a nemzetek fölött, mint rendelkezik a majoros a nyáj fölött, ide s amoda csapva, darabolva és szakítva szét országokat vagy kapcsolván össze elemeket, mintha a nemzetek semmik nem volnának, mint allodiumok, melyek fölött a congressus osztozhatik.

« Nekünk, uraim, el kell foglalnunk Európában azon állást, hogy valahányszor az európai nemzetek hatalmainak

1849. April. képviselői nem saját ügyök, hanem Európa ügyei fölött akarnak intézkedni, rólunk nélkülünk senki ne intézkedjék; hanem szavunk legyen azon kapcsolatnak kérdésében, mely köztünk s a civilisált Európa többi népei közt fennáll, s melyet a jognak, méltányosságnak és barátságos békének alapján a civilisatio előmozditásával összekötve fentartani legforróbban óhajtunk.» (Helyeslés).

«Tehát mind a jog, mind a hazafiui kötelesség, mind a körülmények állása, mind a hadsereg iránti méltányosság, a mely hadsereg megkivánhatja már, hogy a nemzet egyszer mondja meg, hogy mig a hadsereg vérzik, biztos is lehet abban, hogy senki ő felette alkudni nem fog oly feltételek mellett, melyek végett nem volt volna méltó vérét ontani; és a kötelesség a nép iránt, miszerint a nép tudja, hogy elveendi áldozatainak gyümölcseit, mely a jóllét, szabadság és boldogság. Én mind ezen indokoknál fogva itt az isten templomában felhivom önöket, uraim, nemzeti képviselők, hogy számot vetve isten, lelkiösmeretök s haza iránti kötelességökkel, vegyék bölcs tonácskozás és elhatározás alá inditványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni:

«Mondassék ki a nemzet nevében határozatilag, hogy:

«1-ör. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden országokkal, részekkel s tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilvánittatik; és ezen egész státusterületi egység feloszthatlannak s épségére sérthetlennek kijelentetik.

2-szor. A Habsburg-Lothringeni ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nem különben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtóli elszakitását, és az ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkisérteni, s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szakgatván szét ugy a pragmatica sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely két oldalu köté-

sek alapján közötte és Magyarország s tartományai közt fennállott —; ezen Habsburg-Lothringeni ház Magyarország, a vele egyesűlt Erdély és hozzá tartozó minden országok, részek és tartományok fölötti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik. A mint hogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik. (A szónok, kezeit ég felé emelve, mondja tovább) « Ugy legyen, Amen! » 1849. April.

« 3-szor. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetetlen természeti jogánál fogva az európai státuscsaládba önálló s független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja: hogy minden más státusok irányában, ha saját jogai nem sértetnek, békét és barátságot tartani, s különösen azon népekkel, melyek ezelőtt velünk egy fejedelem alatt állottak, valamint a szomszéd török birodalmi és olasz tartományokkal jó szomszédságot alapítani s folytatni, s a kölcsönös érdekek alapján barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

« Mi előtt a még hátralévő indítványt megtenném, méltóztassanak megengedni, hogy az itt felolvasott inditványok nyomán a még teendőnek némi indokolására egy pár szót mondjak.

« Ha ezen inditványokat a nemzet képviselői elfogadandják, és a mit óhajtok, a kezökbe tett nemzeti hatalommal szentesítendik, ugy az új kormányrendszer kérdése az, a mi ezután következik.

« Kormányrendszereket kidolgozni minden részleteiben nem egy percznek, nem egy napnak feladata; és a nemzetnek kötelessége, midőn jövendő kormányzata formái fölött határoz, magát kellőleg tájékozni nem csak benn, hanem tájékozni egyszersmind az európai nemzetek és conjuncturák irányában, miszerint mindenek fölött olyat tegyen, a mi szabadságát és függetlenségét az országnak megóvja és biztosítsa; s egyszersmind ezzel kapcsolatban tegyen olyat, tegyen annyi jót, a

1849. April. mennyi jót csak tenni a körülmények gondos megfontolása enged.

« Én a mondó vagyok, hogy e nemzetnek jövendő kormányformáit is senki más, mint csak a nemzet képviselői határozhatják meg. A mely perczben Magyarországon akadna ember, a ki urává akarna lenni e nemzetnek, a ki bár mi hatalmat mástól, mint a nemzet képviselői testületének kezéből akarna venni, azon emberre, uraim, vigyázzanak önök, s az egész nép; és soha, semmi esetben ne tűrjék, ne engedjék azt, hogy a nemzet felett más határozhasson, mint e nemzet maga. Hanem addig, mig a nemzet képviselői a körülmények megfontolásával a jövendő kormányzati rendszert minden részleteiben kidolgozandják, az országban kormánynak lenni kell; és mennél nagyobbak s nehezebbek a körülmények, annál inkább szükséges, hogy ezen kormány tagjai személyes felelősség mellett sáfárkodjanak a nemzetnek reájok bizandó ügyével.

« Eddig a körülmények azt hozták magokkal, hogy a honvédelmi bizottmány, melynek én is, uraim, önök parancsából, tagja és elnöke vagyok, testületileg kormányozza az országot. Hogy miként teljesítettük kötelességünket, itélend felettünk a historia, valamint itélni önöknek joguk van, uraim. Hanem mi a nemzet által alakítandó, s a személyes felelősség basisára alapítandó új kormány tagjainak kezébe azon tiszta meggyőződéssel teendjük le azon sáfárkodást, mely eddig reánk bízva volt, miszerint a nehéz körülmények között tettünk legalább annyit, hogy a nemzet nem csak nem veszett el, hanem hogy joggal, óvatossággal, méltányossággal elérhettük azon napot, melyre nekem, nem mint kormánytagnak, vagy mint elnöknek, hanem mint a nemzet egyik szolgájának s képviselőnek, lelkiösmeretemmel számot vetve, kimondanom lehet, hogy én elérkezettnek látom az időt arra, hogy önöket felhívjam, kimondani Magyarország státuséletének önállóságát, függetlenségét, s az ausztriai háznak elkergetését. S hogy a körülményeket ennyire legalább vezetni tudta a hon-

védelmi bizottmány: ez énnekem is, valamint tiszttársaimnak, ha majd, a mit isten adjon reám nézve mihamarább, visszatérendek a szerény és szegény magánélet csöndébe, hogy érezzem, mint egyszerű polgár a törvény ótalmát és azon szabadság jótékonyságát, melynek megótalmazásában magam is egy csekély eszköz voltam a nemzet kezében, — azon meggyőződést nyujtja nyugalmunk párnájául, hogy nem rontottuk el a nemzet ügyét; hanem segítettünk azon annyit, erejét nevelni, mennyire tehetségünk s a körülmények engedték.» 1849. April.

«Hanem itt az idő, a midőn a collegialis kormányzati rendszer többé a jelenkor nagyszerű igényeinek meg nem felelhet; — itt az idő, a midőn nem oly kormány kell, a mely csak a háznak választmánya, hanem olyan, a mely egy kormány minden kellékeivel fel lévén ruházva, nagyobb körben, nagyobb hatalommal intézhesse a nemzet kormányzati ügyeit; de egyszersmind személyes felelősséggel is álljon az országgyülés, és ez által a nemzet irányában, s ne fedezhesse magát azon palásttal, hogy ő egy választmány.

«Hogyha masként tetszik az országgyülésnek, másként határozhat, s azt mondhatja, hogy a collegialis kormányzatot akarja; — én nem! Midőn a nép viseli a terhet, vérzik ott a hol kell; és midőn a nép adja az áldozatokat, akkor kell, hogy a kormány férfiai is fejeikkel játszszanak, ha megtudnak feledkezni azon kötelességről, mely az ő hű kezökre bizatik. S azért, mert ily felelősségre szükség van, azt inditványozom, uraim, hogy addig is, mig a nemzet, a fentebbi indítványok alapján, az ország kormányzati rendszerének minden részleteit megalapitaná, méltóztassanak ideiglenesen egy, a személyes felelősségre fektetett kormányról gondoskodni akként, hogy annak tagjai birjanak a kellő hatósággal és hatalommal a nemzet javát eszközölni; de egyszersmind legyenek felelősek fejökkel minden cselekvéseikért a nemzetnek, és a mely kormány ne legyen ugy alakítva, hogy akár folio akár duodecz kiadásban valamely sinecurista

1849. April. legyen közötte; de cselekedjék mindenik saját felelőssége mellett az elsőtől az utósóig. És azért indítványom következő :

4-szer. Az ország kormányzati rendszerét minden részleteiben a nemzeti gyülés fogja megalapítani. Addig pedig, mig ez a fentebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egyetemes kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő miniszterekkel ugy saját magának, mint az általa kinevezendő minisztereknek személyes felelőssége és számadási kötelezettsége mellett kormányozni.

«Méltóztassanak ezen inditványokat akként venni, hogy én elveket akartam csak kimondani, nem pedig az egész nyilatkozványt, melyet a netán ma hozandó határozatok nyomán kell formulázni, s ezért még szükségesnek látnám, hogy :

5-ször. Ezen határozatokban kimondott elveknek nyilatkozványba foglalása s fogalmazása három tagból álló választmányra bizassék.

«Tisztelt képviselők! Előterjesztettem inditványomat. E nap Magyarország történeteiben talán a mind ekkorig élt napok közt a legnevezetesb leend, hogy ha én nem hibáztam felfogásában a körülményeknek, és ha nem hibáztam azon számitásban, hogy mások is akként éreznek a haza irányában, a mint én érezni kötelességemnek ismerem.

«Én nem ajánlom önök pártfogásába, uraim, ezen inditványokat; sőt arra szólítom fel önöket, hogy félretéve minden tekintetet a világon, pusztán isten és önlelkiösmeretöktől s a haza iránti kötelességöktől kérve számot, vegyék birálat s itélet alá ezen inditványokat; és ha ugy látandják, hogy ezen inditványok jók, tegyék le önök ma, uraim, Magyarország jövendő szabadságának, jólléténck és boldogságának alapját!»

Miután a beszéd végeztével az átalános helyeslésben kitört lelkesedés zaja lecsilapodott, a ház elnöke, Almásy Pál, kérdést intézett a képviselőkhöz, kivánnak-e az előterjesztett inditványokhoz hozzászólani? Válaszát a képviselők testülete ezen átalános felkiáltásban adta : «elfogadjuk egészen!»

Minek következtében, Irányi Dániel jegyző által az inditványok pontonként olvastattak fel. És miután a ház azokra nézve egyenként is ünnepélyes felállással nyilatkoztatta ki megegyezését, az elnök a határozatokat az inditványok három első pontjára nézve, ezek értelmében, a ház és a hallgatóság helyeslésétől s örömkifejezéseitől kisérve kimondotta. 1849. April.

Az inditvány 4-dik pontjára nézve egy kis vita támadt a képviselők között. Szász Károly képviselő azt kivánta, hogy az országgyülés eloszlatásának jogával az alkotandó új kormány ne ruháztassék fel; hanem az magának a törvényhozó testületnek tartatván fenn, e kivétel a határozatban világosan fejeztessék ki.

Ez iránt már az elébbi napon lefolyt tanácskozmányban is keletkezett némi vitatkozás. De miután ott akkor egyhangu volt azon vélemény, hogy mig az ország jövendő kormányformája végkép el nem intéztetik, a nemzet képviselőinek testülete lévén az országban a legfőbb hatalom, ennek tulajdona azon jog is, mely szerint az országgyülés eloszlatásáról intézkedhetik : a képviselők nem látták szükségesnek ez iránt akár újra tanácskozni, akár külön észrevételt tenni a határozatban. Minél fogva a kérdés, Szunyog Rudolf képviselő előadása következtében, egészen mellőztetvén, az inditványok e pontja is Kossuth fogalmazása szerint lőn elfogadva. Végre pedig az ötödik pont is határozattá emeltetvén, a függetlenségi nyilatkozat elkészitésére Kossuth Lajos inditványozó, Gorove István és Szacsvay Imre házjegyzők neveztettek ki.

Alig mondotta ki a ház elnöke ez utósó határozatot, azonnal szólani kezde Madarász László, inditványozni szándékozván, hogy miután a határozatok 4-dik pontjának kimondásával a honvédelmi bizottmány lenni megszűnt, s a törvényhozás a határozat szerint kormányzó elnököt köteles kinevezni, ezzé Kossuth Lajos neveztessék ki. A ház azonban igen restelvén, hogy ezen inditvány oly tagtól származik, ki a gyémántügy s ennek következtében történt némely, közelégületlenséget és boszuságot okozott föllépései miatt nem csak

1849. April. minden jobb érzésűnek elvesztette becsülését, hanem fenyítő kereset alá is fogatott: nem akarta engedni az inditványozó beszédének befejezését, hanem nagy zajjal közbeszólván, mielőtt az inditványt Madarász tulajdonképen megtehette volna, közakarattal s viharos éljenzéssel Kossuth Lajost az ország kormányzó elnökének kiáltotta ki.

Kossuth Lajos kormányzó elnökké választatik.

A ház elnöke ezt is határozatképen kimondván, Kossuth a zaj csilapodtával következő szavakat intézett a képviselőkhöz:

«Azt gondolom oly időket élünk, midőn valamint a túlbizakodásoknak, ugy a szerénységnek sem lehet helye; hanem minden embernek kötelessége mind addig, mig a veszély tart, és a nemzet tökéletesen megmentve nincs, megállani férfiasan, becsületesen azon helyet, hova őt a nemzet akarata állítja; nem válogatni a térben, nem válogatni a munkában, hanem követni egyedül hazafiui kötelessége és a nemzet iránti engedelmesség ösztönét.

«Én, uraim, leéltem életemnek javát; és ha visszatekintek az életre, hosszas éveken keresztül nem volt egy napom, melyben azt mondhatám: nyugodt valék. Nekem csak akaratom nagy; tehetségeim csekélyek: s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt, kik utánam következendenek például arra, hogy az erős akarat még a gyönge tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek!

«Hanem megvallom, — s legyenek följegyezve e szavak isten itélő könyvének lapjain: hogy én hazám boldogságának meleg óhajtásán kivül semmi más vágyat nem ismerek, mint azt, hogy legyen nekem szabad nyugodnom. Hanem addig, mig a veszély tart, akár hova fog velem parancsolni a nemzet, és a veszélynek akármely állását bizandja reám, én engedelmesen fogom elfogadni, s tenni fogok, mit lehet. De előre kikötöm azon föltételt, hogy, ha eddigi életemben, — és azt az isten talán megengedi élnünk, kevés időnek mondhassam, mi még a nemzet tökéletes megmentéséből hátra van, — valamit hazámnak javára eszközölni szerencsés voltam, vagy lehetek, a mint a veszély percze elmulik, szabad legyen

nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom az, hogy engem 1849. April.
bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátralévő napjaimban azon boldogságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni, mint mindnyájan feladásunknak, ugy én, önök bizalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem.

«És azért, uraim, addig mig önök vagy mást választanak, mit bármikor tenni méltóztassanak, mihelyt csekély személyemet vagy feleslegesnek, vagy pedig a körülmények kívánatához képest nem eléggé tehetségesnek és erősnek látandják —; addig mig elérkezik az idő, hogy a 3-dik vagy negyedik pontbeli határozat értelmében a kormányrendszert állandóan minden részleteiben megalapítandják —; vagy végre addig, mig azon megállapodás mellett is nyilt homlokkal nem mondhatom el azt, hogy a nemzet már tökéletesen biztosítva van, addig én, uraim, ha önök ugy parancsolják, leszek kormányzó elnök. De az örökkévaló istenre, önbecsületemre esküszöm, azon perczen túl egy pillanatig sem, nem semmi egyéb, mint szerény és szegény magán polgár!»

A viharosan kitört éljenzések közt, melyekkel e végszavai fogadtattak, a nagy fontosságu ülés a ház elnöke által feloszlattatott.

Talán hibának vagy inkább hiánynak mondható, hogy a határozatok 3-dik pontjában, mely a szomszéd népekkel kötendő barátságos szerződésekről szól, egyszersmind az ország kebelében lakó idegen ajku népek megnyugtatásáról is, melyeknek egy része folyton nyilt lázadásban volt, nem gondoskodott a törvényhozás. Nem azért volt volna pedig szükséges ilyféle határozat, mintha ezen népek eddig kevesebb politikai s polgári jogokkal birtak volna mint a magyar. Mert hiszen azon democraticus szellemű törvények, melyek a pozsonyi országgyülésen a nép javára alkottattak, minden ajku népre, tótra, oláhra, szerbre, németre szintugy kiterjedtek mint a magyarra, s a magyar e törvények szelleme szerint nem is birt semmi egyéb felsőséggel s előnynyel az idegen ajkúak felett,

1849. April. mint hogy a törvények s országgyülés nyelve magyar volt. Hanem tanácsos volt volna ezen alkalmat a külön ajku népek megnyugtatására megragadni, s őket nyelvöknek az egyház, iskola, község és törvényhatóság körében való szabad gyakorolhatásáról újabban is világosan biztosítani azért, mert azok tudatlanságát kizsákmányolva, olyféle izgatásokkal bujtogatták őket lázadásra, mintha a magyar nemzet, mig magának szabadságot követel, az alatt a többi nemzetiségeket elfojtani, kiirtani törekednék. Tanácsos volt volna ez azért, mert ezen külön ajku népek egynémelyei sokkal alantabb fokán álltak a míveltségnek, mintsem részletes magyarázat s világos biztositás nélkül megérthették volna, hogy a democratiában, hol minden polgár egyenlő joggal bir, a nyelvek és nemzetiségek jogai is egyenlők; és midőn a kiváltságok egyes polgárokra nézve eltörűltetnek, akkor senkinek sem juthat eszébe nemzetiségi arisztokratiát akarni fölállítani, vagy ha az eddig tán egynémiben fenállott, továbbra is fentartani.

Kétséget nem szenved, hogy valamint a képviselőház többsége, ugy a nemzet nagy része is teljes megelégedéssel fogadta a függetlenségi nyilatkozatot. A képviselőház többségének egy része, miként számtalan más alkalommal is tanusítá, Kossuth nézeteivel, akaratával mindig és mindenben megegyezett. Volt légyen azért, mivel maga is forradalmi elvű, szélsőségeken nyargalni szerető, saját meggyőződéseit s kivánatait látta az övéiben kifejezve; volt légyen azért, mivel ékesszólásától elragadtatva, szóhatalmától lebilincselve, szellemi önállástalanságában a dolgokat kellőleg megfontolni képtelen volt, — mind azt jónak, helyesnek, bölcsnek tartotta, mi tőle származott; indokolásaiban, bár azok, ha a szópompából kivetkeztetve, egyszerűen mérlegeltettek, gyöngéknek, felületeseknek találtattak is, mindig megnyugodott. A többség másik része viszont azért fogadta mind azt, mi tőle jött, kész pénznek, mivel a nemzeti ügy, melynek ő volt legkitünőbb képviselője, melyet ő magában mintegy személyesített, jó, igaz és szent volt. Ez ügy kétségbe vonhatlan igazsága és

szentsége tűntette fel őt a nemzet nagy tömege előtt is a haza legkitűnőbb, első polgára gyanánt; mert e jogos, igaz ügyet ő védte a hazafiság legtüzesebb buzgalmával, az ékesszólás legtündöklőbb, legcsatányosabb fegyvereivel; a nemzet nagy tömege ezért mintegy megtestesítve tekinté benne a maga igaz ügyét. És a felett, hogy mindig a nemzeti jog hangzott ékes beszédeivel elragadó ajkairól, ő tudott legügyesebben bemarkolni a szenvedélyek hurjaiba, legbájlóbban hízelegni a nemzeti hiuságoknak, a nemzeti nagyság és dicsőség hangzatos szavaival utat nyitni a tömegek szivébe. 1849. April.

Mind ebből eléggé meg lehet fejteni, hogy a képviselők, s a nemzet nagy többsége megelégedéssel, sőt örömmel és lelkesedéssel fogadta a függetlenségi nyilatkozatot. Kossuth indokolása szerint szinte közvéleménynyé vált, hogy a nemzet méltósága s becsülete, nem kevésbbé mint a köz moral érzete múlhatatlan elégtétel gyanánt kivánja azt válaszul a márczius 6-kai manifestumokra. Mind azon ármányok és fondorlatok, mind azon árulások és hitszegések emlékezete, melyekkel a nemzetet legbecsesebb javaitól, alkotmányos jogaitól, kormányzati függetlenségétől, sőt magától állami életétől megfosztani törekedtek, az ő ékesszólásának erejével tömbesítve s előadva, oly hangulatba helyezték a nemzetet, hogy annak nagy többsége szinte erkölcsi szükségét érezte az ilynemű válasznak, mely szenvedett sérelmeinek visszatorlásául szolgálna; s a felizgatott indulatok hevében, a nagy rész kimondta volna e választ talán még akkor is, ha látnoki szemmel pillanthat vala be a közel jövendő titkaiba.

E többség, az országgyülésen s azon kivül, valamint önfentartási s becsületbeli kötelességnek tekinté az igazságtalan megtámadtatás ellen magát, hazáját, alkotmányos jogait és szabadságát, őseinek összes örökségét a harczmezőn fegyverrel védeni; s valamint, ha mind ezekről védelem nélkül, gyáván lemondana, meggyalázni vélte volna önmagát: szintoly becsületbeli kötelességének tartá a márczius 6-kai manifestumok

1849. April. által szenvedett jogsérelmet, a függetlenségi nyilatkozattal torlani vissza.

Kossuthnak indokolása szerint a többség azt hitte, nemzeti becsülete igényli, hogy midőn a dynasztia ama százados szerződéseket, melyek az ő trónjának is szintugy alapjai, mint a nemzeti jogoknak biztositékai, önkényesen szétszakgatta: ezt tényül fogadva, ama kijelentésre, hogy a történelmi, alkotmányos Magyarország többé nem létezik, a maga részéről viszont kinyilatkoztassa, hogy az élni akaró Magyarország a dynasztiát uralkodójának többé el nem ismeri. És miután a nemzetnek, mondhatni, egyetemes véleménye volt, hogy magát a fegyveres megtámadtatás ellen védeni, mind önfentartási, mind becsületbeli kötelessége: a többség ugy az országgyülésen, mint a nemzet keblében nem hihette, hogy a kimondott szó élesebb, nagyobb horderejű, végzetteljesebb legyen a kivont fegyvernél.

Sokan tehát még azon higgadtabb hazafiak közől is, kik az elmult 1848 folytában még akként vélekedének, hogy egy részről nagyobb óvatossággal s mérséklettel, több államférfiui eszélylyel s bölcseséggel — ; más részről időszerinti következetesebb erélylyel ki lehetett volna kerűlni a fegyveres összeütközést, s hibáztatták is azokat, kiknek kezében létezett a nemzet sorsa, hogy az, ha talán némi áldozatok árán is, ki nem kerűltetett: az 1849-diki aprilban már ugy vélekedének, hogy a márcz. 6-kai manifestumok után nincs mi ellenzené a függetlenség kijelentését. A nemzetet ekkor már mintegy a tények logicájának kényszerűsége alatt láták, melynek végzetszerűleg be kell fejezni a maga folyamát. És mivel e tényeket jobbára nem önmaga s nem könnyelműleg, hanem a természetszerű haladás ösztönéből, a jóért s igazért sóvárogva, idézte fel a nemzet: nem egy vallásosabb kedély lőn hajlandóvá azokban oly eszközöket látni melyekkel a gondviselés, vagy, ha ugy tetszik, a történelemben nyilatkozó világszellem a népeket gyakran a szenvedések tűzpróbáján szokta keresztül vezetni a magosabb tökélyre.

De a függetlenségi nyilatkozatban megnyugvó, sőt azt mintegy nemzeties büszkeséggel, örömmel fogadó nagy többség mellett nem hiányoztak olyanok sem, kik azt ellenzették, mert vészt hozónak tartották. Ilyen volt — hogy az itt tekintetbe nem vehető egyes, magános hazafiakat mellőzzük, Görgey, a fővezér; ilyen a képviselőház ama töredéke, melyet békepártnak neveztek. 1849. April.

Nem tudjuk való-e, hogy Görgey már april 7-kén, Gödöllőn, ama nagy súlyu érvekkel ellenzette a függetlenség kijelentésének szándokát, melyeket könyvében előad. De mivel bizonyos hogy azt, miután ténynyé lett, szinte dühösen ostromolta, sőt még új bonyodalmak előidézésének koczkáztatásával viszszavonatni, eltörűltetni is törekedett: annyit legalább hihetünk neki, hogy már a gödöllői értekezletben is elég világosan kijelentette ellenzését.

Az országgyülési békepártról határozottan tudjuk, hogy bár a Kossuth által előadott inditványnak csak időszerűségét ostromlá, annak lényegét is nem kevesbbé kárhoztatta. E párt a dolgokat a kivívott győzedelmek után sem akarta oly igen élökre állítani, mint azt az udvar által már lázadónak kárhoztatott Kossuth által tétetni látá. Ők e győzedelmeket mulékonyaknak tekintették, s ugy vélekedtek, hogy a nemzet végre is kénytelen lesz meghajólni az osztrák hatalom előtt: nem akarták tehát lerontani a hidat, mely még kibékülésre vezethetne. Ők ennél fogva az inditványt nemcsak időszerűtlennek, de veszélyesnek is tartották. És e tekintetben nem is mellőzhetjük itt annál élesebben megróni a békepártot, félénksége miatt, véleményét, meggyőződését nyiltan bevallani, mivel a maga mentségére alaposan azt sem hozhatja fel, hogy erkölcsi kényszerűség, rettegtetés nyomása alatt létezett. Rettegtetés soha sem volt Debreczenben; s igazán el lehet mondani, hogy nem volt soha forradalom, hol a kisebbség vélemény-szabadsága oly korlátlanul fentartatott s egyben másban gyakoroltatott volna is. Más kérdésekben a békepárt e szabadsággal nemcsak a képviselőházban, de még organumában, az

1849. April. «Esti lapok»-ban is bizonyára bőségesen élt. S kétséget nem szenved, hogy avval teljes biztosságban élhetett volna e kérdésben is; szintoly büntetlenül támadhatta volna meg az indítvány lényegét, mint ostromolta annak időszerűségét. Ily fontos kérdésben, melyről azt hitték, hogy tőle a haza jövője függ, a hazafiui kötelesség, még ha veszélylyel járna is annak teljesitése, múlhatatlanul igénylé a nyilt, határozott fellépést.

Azonban ennek elmulasztása mellett is jól tudta azt Kossuth, hogy a békepárt az indítványban nem egyedül az időszerűséget, hanem a lényeget magát ellenzi; de őt ily «törpe kisebbség» ellenzése, mint a minő volt a 35—40 tagból álló békepárt, nem gátolá szándéka végrehajtásában; sőt, miként Görgeynek Gödöllőn s másoknak is pártfelei közől nyiltan megvallá, azon indokok egyike, melyek őt e lépésre határozták, épen az volt, hogy a hidat, melyet a békepárt a dynasztiával való kibékülésre fentartani óhajtott, lerontsa.

A békepárténál sokkal fontosabb lehetett előtte Görgey ellenzése. E ravasz, kétszinű ember a tiszafüredi kiindulás óta oly megelőzőnek, simulékonynak, sőt hizelgőnek is mutatta magát irányában, hogy vele Kossuth most teljesen meg lehetett s meg is volt elégedve. Az eddigi tapasztalatok után azonban már oly egyéniségnek ismerhette őt, ki, ha vele fontos kérdésben, vagy személyes ügyben összetűz, mindenre képes lehet és semmitől sem retten vissza. Felette fontosak lehettek tehát az okok, melyek őt arra birták, hogy Görgey ellenzését sem véve figyelembe, s koczkáztatva azt is, hogy ezt viszályra ingerli, a függetlenségi nyilatkozatot a képviselő ház többsége által kimondassa.

Mik s melyek voltak tehát ezen oly igen fontos okok? Meg kell vallanunk, hogy azon érvek közt, melyekkel inditványát a képviselő ház előtt indokolá, ilyenekre alig találunk. Miket a nemzeti jogok oly igen súlyos sérelmeiről s a nemzeti becsület igényeiről, melyeknél fogva a nemzet ama sérelmeket visszatorlás nélkül nem tűrheti, — oly hazafias lelkesedéssel

előadott, bizvást legerősebb érveinek mondhatók, s az mind való, mind kétségbevonhatlanul igaz ugyan; de bizonyos az is, hogy egyelőre, mig a nemzet függetlensége a harczok mezején tényleg és biztosan kivíva nem volt, a nemzet fegyverben léte s egyegy győzedelme ama sérelmeknek csatányosabb visszatorlása, a nemzeti becsületre nézve pedig fényesebb elégtétel volt, mint a semmi áldozatba nem kerülő szóbeli nyilatkozat. A nemzeti sérelmekből és becsület igényeiből merített indokok tehát, magokban véve bár mily fontosak, koránt sem voltak oly égetők, hogy azok miatt akkorra halasztani nem lehetett —, sőt mivel a fegyverszerencse változékony, tanácsosabb nem volt volna a függetlenség törvényes kijelentését, midőn az a harczmezőn már tényleg ki leend vala víva. 1849. April.

Sokkal gyöngébb azon érv, hogy a törvényhozásnak meg kell tenni azon lépéseket, melyek magokban foglalják a biztositást, hogy valamint a harczmezőn vérző hadsereg, ugy az annyi áldozatokat hozott nép el fogja venni méltó gyümölcsét áldozatainak, s hogy a harcz vége nem alku leszen egyesek javának vagy dicsvágyának számára, hanem győzedelem, a szabadság győzedelme a nép és nemzet számára. Erről annak idején gondoskodni kétségkivül szoros kötelessége leend vala a törvényhozásnak; de a javában még csak most kezdődő harcznak oly elláthatatlanul messze jövőben volt még a vége, oly bizonytalan a szabadság véggyőzedelme, hogy e miatt valóban nem kellett oly igen sietni a függetlenség kijelentésével; sőt, azon tekintetből, nehogy ha mi már harczunk elején kimondjuk, miképen Ausztria nagy hatalmi állásának megrontásával az európai egyensúlyt szándékozunk felforgatni, ellenségünknek újabb szövetségeseket szerezzünk, s magunknak a véggyőzedelmet megnehezítsük, — az államférfiui eszély még takargatni is javasolhatta volna az ilyféle, különben teljesen jogosult szándékot.

Legyöngébb azon érv, melyet egy netalán összeülendő európai congressusból merít, hogy ez, ha létesül, Magyarország független állami létét befejezett ténynek találja, s ne rendelkez-

1849. April hessék rólunk nélkülünk, mint rendelkezett az 1815-ki congressus a népek fölött. Mert nem tekintve, hogy ekkor midőn egész Európa forrásban vala, egészen más idők, más viszonyok léteztek, mint 1815-ben, egy huszonöt éves világháború végén : maga e congressus összejövetele is, bár néhány hirlap pengette azt, oly kevés valószinűséggel birt, hogy azt ily komoly lépésnél tekintetbe venni egyátaljában nem lehetett.

Az érvek tehát, melyekkel Kossuth inditványát nyilvánosan indokolá, mint látjuk, ha elegendők is arra, hogy megmutassa a nemzeti gyülés teljes jogosultságát ilyféle határozat hozatalára; de koránt sem elégségesek arra, hogy e határozatot már most, mindjárt első szerencsésebb fegyvertényeink után, melyek azonban a véggyőzedelmet még egyátaljában nem biztosították, meg kelljen alkotni, figyelembe sem véve azt, hogy e lépés oly súlyos belviszályokat idézhet fel, melyek magok elégségesek lehetnek a végsiker megbuktatására. Fel lehet tehát tenni, hogy Kossuthnak más indokai is voltak, melyeket nyilván el nem mondott. Voltak kétség kivül s pedig merőben személyesek, melyeket azért el sem mondhatott a többiek sorában.

Az emberi természetnek felette gyarló ismeretét árulná el ki azt hinné, hogy Kossuthra s az ő cselekvéseire a nyilvános pályán, minden polgári erényei, minden hazaszeretete mellett is, nem volt volna nagy hatása azon mult évi királyi manifestumoknak, melyekben ő, a nyilvános kárhoztatás tárgyául kitűzetve, az udvar által lázadónak, felségsértőnek bélyegeztetett. Nincs szándékunk kárhoztatni a méltó indignatiot, mely ilyetén megbélyegeztetés következtében oly ferfiu keblében támadhat, a kinek öntudata azt bizonyítja, hogy hazáját forrón szereti; hogy ennek jólléte, szabadsága, dicsősége sovárgásainak, törekvéseinek legfőbb czélja; kinek még emberi gyarlóságai, hiusága, népszerűségszeretete is nem kevésbbé a haza, mint saját maga boldogitására, dicsőitésére irányoznak. Csak azt akarjuk mondani, miképen emberileg lehetetlen, hogy olyatén megbélyegzés, ily egyéniségek cselekvéseire ne lenne nagy befolyással.

S hogy Kossuthnál valóban ez volt az eset, bizonyitá önmaga is, midőn az april 14-kei beszédében a sértett kebel kitörő indulatával felkiálta : hogy «bocsáthat reá isten vérpadot, bürökpoharat, számüzetést; de egyet nem bocsáthat, azt hogy az ausztriai dynasztiának valaha még alattvalója legyen.» 1849. April.

Mi természetesebb már, mint hogy a hazáját oly forrón szerető, annak jóllétéért, szabadságáért oly híven és őszintén sóvárgó, azért élni, munkálni hevesen kivánó férfiuban, mint a milyen Kossuth, azon elhatározás, hogy a fejedelmi ház alattvalója lenni többé nem akar, többé nem lesz, — nem azt jelenti, hogy ő hazájából kiköltözni, magát száműzni szándékozik; hanem azt, hogy szivének minden lüktetése, szellemének minden ereje csak egy czélra van irányozva : e fejedelmi ház megbuktatására, számüzésére. És szenvedélye lángoló hevében már nem is elégli, hogy e személyes érzelmeit nemzetébe is beoltotta, hogy szelleme hatalmával százezernyi kart fegyverzett fel a fejedelmi ház kiűzésére; nem is várhatja be az időt, mig lelkének e hő vágyát, életének e fő czélját a harczok mezején véglegesen kivívná : az általa gyűjtött s fölfegyverzett hadak első győzedelmeire kitör belőle a szenvedély elfojthatatlan lángja, s a boszu édes kéjével kiáltja ki egyszerre nemzete és személye sértőjének trónvesztettségét.

Azt hiszi, e nagy lépéssel nem siethet eléggé; mert a képviselőházban van egy, bár számra csekély, de mind élénkebben mozogni, az ő törekvéseit meggátolni ügyekező párt, s a hazában vannak számosak, — egykettő kivételével, az egész nagyuri osztály, mely a mult idők példája szerint csak az alkalmat lesi, hogy a fejedelmi házzal megszakasztott béke fonalszálait fölvegye, s jól roszul összekösse, kibéküljön. Ő maga nem békülhet ki többé : hazaszeretete azt sugallja, hogy nemzete e fejedelmi házzal szabad, boldog soha sem lehet; büszkesége nem akar többé hódolni annak, kivel mint hadi fél a harczmezőn szemben állott; önszeretete vonakodik kezébe venni a számüzöttség vándorbotját. Ő tehát végkép s mennél

1849. April. elébb le akarja rontani a hidat, mely még a kibékülés terére vezethetne; s azt lerontva, mintegy kényszeríteni akarja nemzetét az élethalál harcz folytatására, mig lelkének lángoló szenvedélyét a fejedelmi ház megbuktatásában kielégítve nem érzendi. Ugy akart tenni, mint ama vezér, ki a kétes harczban zászlaját az ellenség közé löki, hogy katonáit vég erőfeszitésre indítsa, a zászló megmentésével a győzedelmet is kiragadni annak kezéből.

Azt hiszi e nagy lépéssel nem siethet eléggé; mert még mindig Damokles kardjaként függ feje fölött Görgey fővezérnek január 4-kei váczi nyilatkozata, mely V-dik Ferdinándot, az 1848-ki alkotmányreform fentartásával, még mindig törvényes királynak ismeri el. Fél, s e félelmét a márczius 25-kei beszédében maga is elárulá, — fél, nehogy e fővezér, az első jelentékenyebb győzedelmei után egy brumaire 18-kai csíny által a dictatori hatalmat magához ragadja, és magyar Monkká válva, a forradalmat a fejedelmi trón zsámolyához rakja le. Siet tehát ez előtt is lerontani a hidat, mielőtt a szerencse kedvezése a harczmezőn őt ily szerep eljátszására megkisérthetné. Gyarló emberismereténél fogva azt hiszi, a függetlenség kijelentése, mihelyt befejezett ténynyé válik, s mihelyt — miként azt eleve is bizonyosnak tartá, a képviselőház s a nemzet tömegének nagy többsége által elfogadva és szentesítve lesz, e tábornok sem merészlendi azt többé ellenzeni, mit, egyszer kimondva, megmásíthatatlannak nézett; s ha volt is eddig szándoka ama szerep eljátszására, mint a váczi nyilatkozatban kijelentette : a befejezett tény után, jó vagy rosz kedvvel, arról végkép lemondand. Arra számolt, hogy a kormányviszonyoknak a függetlenségi nyilatkozat következtében szükségessé válandó megváltoztatása, alkalmat is nyujtand neki Görgeyt, hadügyminiszterré nevezve, a táborból, hol veszélyessé válhatnék, jó szerével eltávolítani, s ama szerep eljátszására őt képtelenné tenni.

A mondottakkal szoros kapcsolatban, végre, még a kormányzói méltóság elnyerése is azon titkos okokhoz tartozik,

melyek Kossuthot a fejedelmi ház trónvesztettségének kikiáltására inditották. Hogy a puszta czím és méltóság, sőt az anyagi előnyök is, melyek e méltósághoz kötendők valának, oly nagy ingerrel birt volna ő reá magára is, mint birt családjára, s különösen nejére, bár ez a férj hiuságát folyton ápolá, — nem hiszszük. De annál nagyobb súlyt fektetett ő a hatalom növekedésére s állandóbbságára, mi az új méltósággal járt. Azt hitte, s e hit valóságát nem is lehet kétségbe vonni, hogy a nemzet alkotmányos szabadsága, az ország állami függetlensége az övéinél nem lehet hűvebb kezekben. Biztosítani akarta tehát magának a hatalom birtokát mind addig, mig a nemzet függetlensége teljesen ki nem vívatik, s az osztrák fejedelmi házzal való egyezkedés veszélye végkép el nem lesz háritva. És hogy ő ekkor örömmel tette volna le hatalmát a nemzet által netalán választandó új fejedelem kezébe, hogy a biztosított nemzeti szabadság s állami lét dicsőségét nyugalomban élvezhesse, sokak ellenkező gyanusitásainak daczára, ugy hiszszük, nincs miért kételkedni. Ő nem annyira önmagáért, mint azért szerette a hatalmat, hogy megmenthesse Magyarországot. E dicsőséget ő senkinek sem akarta átengedni. 1849. April.

Im ezek voltak a titkosabb okok, melyek Kossuthot reábirták, hogy nem gondolva a békepárt és Görgey ellenzésével, sőt annak daczára, mennél elébb határozattá tétesse a fejedelmi ház trónvesztettségét. Mennyire érte czélját, a közel jövendő ki fogja tűntetni. Itt egyelőre csak két észrevételt teszünk.

Sokan azért gáncsolták utólagosan Kossuthot a függetlenségi nyilatkozat miatt, mivel azt hitték, ez idézte az országra az orosz interventiot; s ha az országgyülés e határozatot meg nem alkotja, a muszka czár nem küldte volna hadait Magyarországra, hogy nemzetünket, az osztrák hadakkal egyesűlve megigázzák.[1]) Ez felette nagy tévedés. A függetlenségi nyilatko-

[1]) Ilyféle vélemény senkitől sem lepett meg bennünket annyira, mint

1849. April. zat s a muszka interventio közt, miként azt alább bővebben is előadandjuk, egyátaljában semmiféle okozati kapscolat nem létezik. A muszka interventio akkoron már *véglegesen el volt* határozva, midőn a függetlenségi nyilatkozat híre Olmützbe feljutott.

A másik, mit itt megjegyezni akarunk, az hogy, ha Gödöllőn, april 7-kén, midőn Kossuth Görgeyvel a függetlenségi nyilatkozat felett értekezett, még kétséges volt, vajjon fogja-e ez, győzedelmei esetében, folytatni azon szerepet, melyet a január 4-kei váczi nyilatkozattal megkezdett : Kossuth őt az april 14-kei nyilatkozattal e szándokában megerősítette. Görgey ezóta engesztelődhetlen gyűlölettel viseltetett az új kormányzó iránt; ezóta csak egy czél állt előtte : Kossuthot a kormányzói méltóságból megbuktatni, hogy művét, a függetlenségi nyilatkozatot megsemmisíthesse. Fájdalom, e műben magát a hazát buktatta meg!

A függetlenségi nyilatkozat gyorsabb elkészíthetése s meghitelesíthetése végett a felső ház is, mely, ez időben már elegendő tagjai lévén jelen, rendesen tartá üléseit, még azon nap délután összegyűlt, s a képviselő ház határozatai b. Perényi Zsigmond elnök által előadatván, minden ellenszólás nélkül, egyhangúlag elfogadtattak, s Kossuth Lajos e ház részéről is kikiáltatott kormányzó elnökül. A függetlenségi nyilatkozat elkészitésére a képviselőház által kinevezett három tag mellé társul e ház részéről is két tag, Horváth Mihály csanádi püspök és Hunkár Antal főispán, neveztetett ki.

Elkészűlvén a nyilatkozat szerkezete, — mely iránt a választmány akként vélekedett, hogy mivel ügyeink, nemzeti jogaink s törvényes viszonyaink Ausztriával a nemzet alsóbb osztályai s még inkább a külföld előtt kevéssé ismeretesek :

Szemere Bertalantól, ki, bár a dologról kétségkivül helyes tudomása van, Kossuth elleni gyűlöletétől annyira elragadtatni engedé magát, hogy Görgey jellemrajzában (l. 60) nem átall igy irni : Sprach Kossuth sie (die Absetzung) nicht aus, dann wäre vielleicht die russische Intervention unterblieben....

a nemzet e lépésének jogosságát az események s a dynasztia részéről elkövetett jogsértések és törvényszegések történelmi előadásával szükséges fölvilágosítani, — miután az elébb a két ház zárt tanácskozmányában megállapíttatott, az april 19-kén tartott vegyes ülésben a nemzet képviselői s a felső ház tagjai által egyhangúlag helybenhagyatott, s országszerte kihirdettetni határoztatott. 1849. April.

A nagy fontosságu okmány szövege következő :

« A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.

« Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyülés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve, minden hozzátartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló független európai státusok sorába igtatjuk, s a Habsburg-Lothringen házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész mívelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás s nem forradalmi viszketeg, hanem a tűrelem végső kimerűltsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

« Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet szabad választás által az osztrák házat, két oldalu kötések alapján a királyi székbe emelte.

« És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

« Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszeg mérföldnyi területe sokszerű bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival ; 15 milliónyi népe keblében hordja az ifju erőt és fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilisatiónak hatalmas tényezője s Európa békéjének, mint hajdan őre volt, ugy jövőben biztositója legyen.

« Soha egy dynasztiának hálásabb feladat nem jutott az

1849. April. isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-Lothringeni háznak Magyarországon.

« Elég volt volna nem akadályoznia természetes kifejlődését: s most Magyarország a legvirágzóbb országok közt állana.

« Elég volt volna nem irígyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet a nemzet egy ezred év viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított: s a Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzetben trónusának rendíthetlen támaszát még sok ideig feltalálhatá.

« De ezen dynasztia, mely egy uralkodót sem mutathat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól fira a hitszegés politikáját követé ; s vagy nyilt erőszakkal azon dolgozott, hogy ez országot, törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már elébb minden szabadságukból kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvaszsza ; vagy ha e részben magát a nemzet megtörhetlen vigyázata által gátolva érezte, minden ügyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország, erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartóztatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, melyekkel rájok, az alkotmányaiktól megfosztottakra, a pazar gazdálkodásu császári uralkodás akadály nélkül nehezedett ; s nehezedett nem alattvalói érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európaszerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

« Több ízben történt, hogy e zsarnok rendszer ellenében, melynek minden lépését vagy nyilt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

« És bár diadalmasan harczolta az igazságos védelem harczait, erejének használatában mindig oly mérséklett, s a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győ-

zelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy újabb alkukötéssel, egy újabb esküvel biztosították. 1849. April.

« De hiában volt minden újabb kötés : minden újabb kir. eskü az uralkodó ház ajkairól, egy újabb hitszegés kezdete volt ; s a magyar nemzet országos életének megsemmitésére intézett politikája soha sem változott háromszáz éven át.

« Hiában ontá vérét nemzetünk ezen házért, valahányszor az veszélyben forgott ; hiában áldozott e dynasztiának családi érdekeiért annyit, melynél többet nemzet nem áldozhat soha királyaiért ; hiában felejté túlzott nagylelküséggel minden újabb igéretnél a multak sebeit ; hiában ápolt kebelében oly törhetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések között is a vallásosságig emelkedett : a Habsburgi s utóbb Habsburg-Lothringeni ház uralkodása Magyarországon utódról utódra a folytonos hitszegés historiája maradt.

« És a magyar nemzet mind e mellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, mely őt két oldalu kötésekkel ezen dynasztiához kötötte ; s ha most az önfentartás természeti kötelességénél fogva e hitszegő háznak trónvesztését és számüzetését elhatározza : ezen igazságos itéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a Habsburg-Lothringeni ház kérlelhetetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására, és önmaga tépte szét azon kötelékeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyilt kérkedéssel be is vallott.

« Több ok van, mely isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dynasztiát trónjáról száműzze. Illyenek :

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik ;

ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak ;

1849. April. ha erőszakkal feldarabolja s megcsonkítja az ország területi épségét, melyet fentartani megesküdött;
ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására.

« Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynasztia a trónt elveszítse.

« A Habsburg-Lothringeni ház példátlan hitszegéssel mind ezen bűnt együtt és egyszerre követte el; s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szándokából; elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak oly lábbaltapodása kiséretében, hogy e bűneinek historiája felett elborzad az emberiség.

« Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak azon törvények szolgáltak, melyek az ország alkotmányának biztositására a mult 1848-ki tavaszszal hozattak.

« Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal újjá teremték ugyan az országot; — mert eltörűlték a hűbéri adózásokat és papi tizedet; a népnek nyelvre s vallásra való tekintet nélkül képviseleti jogot adtak, az előbb arisztokratiai szerkezetű országgyülésen; letették alapját a jogegyenlőségnek, s eltörűlték az adómentességek privilegiumát; visszaállitották az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot, s visszaéléseinek fékezésére esküttszéki institutiót alakítottak —; de bár a februári franczia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az ausztriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynasztia egészen gyámolatlan volt: a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen magának; hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függetlenségét a miniszteri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által újabb meg újabb királyi hitszegés ellen biztosította.

« De azon önállás és függetlenség, melyet ez által biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi, törvény s királyi

esküк által folytonosan fentartott jog, mely még azon jog- 1849. April.
szerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában álla.

« Magyarország ugyanis Erdélylyel, s minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadott ; hanem mindig önálló, független szabad ország volt, még azután is, hogy a pragmatica sanctio elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, mely az uralkodó háznak egyéb országaira s tartományaira nézve meg volt állapítva.

« Világos bizonyság erre magának a pragmatica sanctionak azon törvénybe igtatása, mely által a magyar koronához tartozó országok területi épsége, s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

«Világos bizonysága ennek az, hogy a trónörökösök a pragmatica sanctio után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek, s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküvén, Sz.-István koronájával megkoronáztattak.

« A koronázási alkukötésekben pedig mindig benfoglaltatik, hogy a trónöröködési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetlenül fentartandók.

« Egyetlen egy volt a pragmatica sanctio óta a Habsburg-Lothringeni házból eredett trónörökösök közt, II. József, ki ezen alkukötést alá nem irta, az alkotmányra meg nem esküdött s koronázatlanul halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik s minden tettei és rendeletei érvénytelenek.

« Utóda, II. Leopold, csak ily koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe ; mely alkalommal a királyi esküvel szentesített 1790-diki 10-dik törvényben újolag világosan kijelentetett, hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független, és

1849. April. semmi más országnak avagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánynyal biró, s ennél fogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

« Igy esküdött meg és lett királylyá 1790 után I. Ferencz is, ki midőn a római császárság megszüntével az osztrák császári czímet felvette, tömérdek törvényszegései között annyi tartózkodással mégis birt, hogy nyiltan elismerné, miként Magyarország, a hozzá tartozó részekkel és tartományokkal, az osztrák császárság részei közé nem tartozik: a minthogy amattól mindig külön vámvonal által el is volt és van különítve.

« Igy esküdött és lett királylyá végre V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyülésen szabad akaratból szentesítette; de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére családja többi tagjaival összeesküdött.

« Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott e hitszegőhöz. A mult évi márcziusi napokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszhonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczben az elűzetéstől remegett — : a magyar nemzet e körülmények kedvezései közt sem kivánt egyebet, minthogy biztosíttassék az alkotmány, és biztosíttassanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból tizenegy király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

« És midőn e régi jogok új biztosítékául a miniszteri felelősség törvényét szentesítette és a magyar minisztereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

« E vésznapokban is, mint több ízben, az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

« De még le sem röppent az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vágyai bűntársaival, a magyar nemzetet semmivé tenni.

«Összeesküdött pedig főleg azért, mert miniszteri felelősség institutioja mellett Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi kabinetnek megsemmisítenie többé nem lehetett. 1849. April.

«Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányszék igazgatta, magyar királyi Helytartótanács név alatt, melynek elnöke a nádor vala; ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt, a magyar alkotmányt, önállást, és törvények szentségét megőriznie; de mivel collegialis forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányszék kezéből a bécsi kabinet lassanként minden hatalmat kivőn, s azt igazgató kormányszéki állásából a király nevével takaródzó önkény postájává sülyesztette.

«Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal birt, mégis az ország pénzével és a nép vérével idegen czélokra az absolutisticus bécsi kabinet rendelkezgetett; kereskedelmi érdekeinket a népet kizsákmányló császár érdekeinek alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől s hazánkat gyarmati helyzetbe sülyesztette.

«Ez az, mit a miniszterialis kormányformának behozatala jövendőre meggátlandó s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valósággá érlelendő vala.

«Ez és különösen az ország pénzével s a nép vérével való önkényes rendelkezhetés lehetetlenitése volt az ok, miérthogy az uralkodó ház hitszegően elhatározá: hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe lángba borítsa; s midőn a belső erő minden kötelékeit e szerint megszakgatnia sikerűlend, a belháborúban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja; a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörűlje, s az eldarabolt országot önállásától megfosztva, a birodalom státushalmazába beolvaszsza.

«E czéljainak kivitelét avval kezdette meg, hogy a minisztérium alakitása közben egy osztrák tábornokot a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltüzése végett, azon ország bánjává nevezett.

1849. April. «És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdetéül Horvátországot és Szlavoniát, mert az oda tartozó határőrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt találhatni; s azon vidékek lakosai hosszu idő óta minden polgári jogokból az alkotmány ellenére kizárva lévén, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valának felbujtogathatók.

«És kiszemelte a pártütés kezdetéül Horvátországot és Szlavoniát azért, mert az erőoszlatás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyűlölséget embertelen politikája már évek óta bujtogatá s azt, a nemzetiségi szenvedelmek fölizgatásával s gyalázatos eszközökkeli ápolásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mind a mellett hogy a magyar nemzet a horvát és szlavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha sem akarta, sőt annak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és szlavon testvéreivel nemcsak testvériesen megosztozott, hanem nekik, még saját jogainak megcsonkitásával, különös kiváltságokat és szabadalmakat engedett.

«A bán tehát a császár nevében pártot ütött s nyilt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala; s a lázadást annyira vitte, hogy Horvátországnak és Szlavoniának nyolcz százados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

«Nemcsak a közvélemény, hanem kétségtelen adatok e pártütés meginditásáról a király nagybátyját Lajos főherczeget, Ferencz-Károly főherczeget a király öcscsét s különösen nejét Zsófia herczegnét vádolák; s mert a bán, pártütésében egyenesen a császár iránti hűség leplét használta: a magyar miniszterium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenitését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal hárítsa el.

«Akkor még az uralkodó ház ügyei Olaszhonban roszul állottak, s azért az álarczot nyiltan levetni nem merte. Annál

fogva a bánt és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak nyilvánitotta az 1848-ki jun. 10-kei rendeletében. De mig ezt nyiltan kijelentette, a pártütőt és czinkos társait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá, s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segítette. 1849. April.

« A magyar nemzet, bizván a királyi nyilatkozatban, nem sietett a pártütőt saját fészkében megtámadni; hanem a polgárvérontást, hacsak lehet, elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szorítkozott.

« Csak hamar, hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerb ajku lakosok lázadtak fel.

« A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá; de szintugy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyuval, lőszerrel segítette. Saját császári tisztjei s tisztviselői gyüjtöttek be a szomszéd Szerbiából rabló csoportokat a rácz pártütők segítségére, és a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették. És az egész combinált horvát-rácz lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

« Következnek a rácz lázadásban elkövetett iszonyatosságok, melyeknek hallattára is elborzad az emberi szív. A békés lakosok legyilkoltattak a kinzásoknak legirtózatosabb nemeivel; egész virágzó városok s falvak elpusztíttattak, a gyilkosoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn, s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom völgyévé tétetett.

« A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát; de nemzeti seregeink nagy részét az osztrák cabinet már elébb Olaszhonba küldé a lombard-velenczeiek legyőzésére; s bár saját hazánk ezernyi sebektől vérzett, annak oltalmára haza nem eresztette.

« A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokban volt a törvény ellenére elhelyezve; nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, melyeknek legnagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke oltalmazója vala.

1849. April. «Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel fölcserélését. Részint megtagadtatott, részint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hirére életveszélylyel csapatonként haza indultak, üldözőbe vétettek; s ha itt ott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nem csak lefegyvereztettek, de halállal is büntettettek, mert hazájokat akarák a rablók és pártütők ellen védeni.

«A magyar miniszterium sürgette a királyt, utasítaná a törvény értelmében az országban létező minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar miniszteriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg nádor s királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek; de a király öcscse, a nádor királyi helytartó, anynyira vetemedett, hogy a miniszterelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postákról visszacsempészné, a mint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

«A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot; az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezésével Stiria felé, Fiume megmentésére; és a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszeríttetett. Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták, s a magyar koronától elszakították.

«És ezen gyalázatos ármányt a bécsi kabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek mondá azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszert küldött.

«Általában titkosan utasítva lettek ugy a pártütők, mint a katonai s várparancsnokok, hogy ha jön is roszaló, vagy a magyar miniszterium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák miniszterium utasításait kövessék.

«Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem űzetett.

«A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül, az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánynyal és árulással körülhálózva, önkénytesekkel, nemzetőrökkel s gyakorlatlan és fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni, s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől segíttetve, nyilt csatákban mégis győzött mindenütt; de több absolut szellemű tisztek s vezéreknek ármánykodásai s árulásai miatt a sánczerősségekbe vonult rácz-, szerb- és határőr-lázadást hirtelen le nem győzheté. 1849. April.

«Új erő teremtéséről kellett gondoskodni.

«A király színleg még mindig engedve az elutasíthatlanul törvényes kivánságoknak, 1848-ki jul. 2-ra országgyülést hirdetett, s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállitására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszersmind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát pártütést s a rácz lázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

«Az országgyülés gondoskodott. 200,000 emberben s 42,000,000 forintban a szükséges erőt megszavazta, s törvényjavaslatait királyi szentesités végett fölterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, jöjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsilapitásában, s támaszkodjék a magyarok hűségére, mely őt s trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

«De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radeczky győzvén Olaszországban, a Habsburg-Lothringeni ház e győzedelemben elbizakodva, elérkezettnek vélte az időt, hogy az álarczot levesse s nyilt erőszakkal lépjen fel a belháborúban vérző Magyarország elnyomására.

«A horvát bánt, a pártütőt, s maga a király által is pártütőnek nevezettet most már kedves hivének nyilatkoztatta; pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hívta föl.

1849. April. « Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácz lázadók iránt.

« Ez volt a jelszó, melyre a pártütő horvát bán időközben királyi pártfogás alatt gyűjtött seregeivel pusztítva, rabolva, a Dráván áttört; mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt; az eszéki, aradi, temesvári, gyulafehérvári várparancsnokságok, a bánsági és erdélyi hadparancsnokságok hűtlenül elárulták az országot. Felső Magyarországba egy, a király által osztrák ezredessé emelt tót pap a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött; s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védetlen országban a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

« Az országgyülés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólíttatott, hogy a pártütést szűntesse meg; de válaszul az osztrák miniszterium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik ki, hogy a magyar nemzet önálló kormányától a magyar pénz-, had-, és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költség iránt saját felhivására alkotott törvényektől a szentesitést megtagadta.

Erre a magyar miniszterium leköszönt; de az új miniszterium alkotására felszólított miniszterelnök által előterjesztett miniszteri jelöltek meg nem erősíttettek.

« Az országgyülés a nemzet megmentésének kötelességétől ösztönöztetve a pénzforrásokat határozatilag elrendelé s katonaállitást parancsolt.

« A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

« A nemzet képviselői egyszersmind felhivták a király öcscsét István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon, eskü szerinti kötelezettségénél fogva, táborba a pártütők ellen. Elment nagy szavakban fogadott fényes igéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott, és már már ütközetre kerűlne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

«Irományai között pedig feltaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Ausztriából, Morvából, Sileziából, Galicziából és Erdély felől, egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni. 1849. April.

«És az osztrák hadügyminiszter felfogott levelezéseiből kisűlt, miként utasíttattak a Magyarországot környező tartományok hadi parancsnokai, Magyarországba beütni s combinált hadi munkálatokkal a pártütőket gyámolítani.

«És megtörtént a beütés kilencz oldalról, mig benn a házában felizgatott népségek polgárháborúja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az erdélybeni támadás; mert ez által Erdélynek Magyarországgali tökéletes egyesülése, — mely 1791 óta sürgetett közóhajtás volt, és a mely a mult évben, előbb a magyar s csak hamar az erdélyi országgyüléseken hozott, s az uralkodó által szentesített törvényeknél fogva ugy lőn valósággá, hogy az 1848-ki julius 2-kán megnyilt magyar nemzeti gyülésen Erdély összes képviselői s köztök a szászok is megjelentek, — erőszakosan felbontatni megkisértetett. Sőt Erdélyen a hitszegő osztrák vezérek nem elégelték a rendes seregeli hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolíttatva, fellázitották az oláh népességet, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen fellázadva, barbár vandalismussal gyilkolta, kínozta a védetlen magyar lakosokat; nem kimélt sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget; s romná égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat és falvakat, s köztök N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

«De a magyar nemzet annyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövendője fölött.

«Önkénytesekkel s népfelkeléssel szaporítá csekély rendezett erejét; s az igazság érzetéből merített hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte, s miután vezérök az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert se-

1849. April. regével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik, több mint tiz ezernyi serege pedig körülkerítve vezérestől együtt utólsó emberig elfogatott.

«A vert sereg Bécs felé futamodott, s V. Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét, a megvert, megfutamlott pártütőt, Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmú képviselőjévé nevezné, s magát a lázadás lecsilapitása végett egybehitt országgyülést, melyet a törvény csak miniszteri ellenjegyzés mellett, s igy is a következő évi költségvetés megalapitása után enged feloszlattatni, jogtalanul eloszlatottnak nyilvánítván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiókat, hatóságokat, törvényszékeket felfüggesztve, az egész országot hadi törvényszék alá, s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki, mint a haza ellensége, fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és alkotmányt.

«Sőt a hitszegő osztrák ház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

«A pártütő bánt a Bécset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécset egyesitett erejök által ostrommal bevették s meghóditották, az egész egyesűlt sereget Magyarország meghóditására vezették.

«A még mindig hű magyar nemzet parlamentairt küldött az ellenséghez. Parlamentairje elfogatott, börtönre vettetett, s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltattatott; hanem mindenki, ki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

«Mielőtt azonban a zsarnok dynasztia főserege Magyarországra beütne, az olmützi palotában családi revolutio eszközöltetett. V. Ferdinánd lemondott a trónusról, melyet annyi hitszegéssel megfertőztetett; a király testvéröcscsének, az öröködési jogról szinte lemondott Ferencz-Károlynak fia, az ifju Ferencz-József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

«De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról, a nemzet nélkül, családi kötések által senki sem rendelkezhetik. 1849. April.

«És mégis, a magyar nemzet annyira nem óhajott egyebet, mint törvényeinek fentartását, s azoknak ótalma alatt a becsületes békét, hogy, ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet megegyezése törvényes uton felkéretik, s az ifju herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna, őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomatikai kötések alapján királyának fogadni s Sz.-István koronájával megkoronázni.

«De ő megtagadva mindent, mi isten és ember előtt szent, nem csak erre nem ajánlkozott, sőt inkább, kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot, melyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni, fegyverrel hóditandja meg, s hogy élte feladatának ismeri, azt ezred év óta fentartott önállásából kivetkőztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

«És szavát, a mennyire tehette, ügyekezett is rettenetesen beváltani. Reá küldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettesének vezérlete alatt álló seregét, s egy uttal Galiczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

«A magyar nemzet védelmezé magát a reá mért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében, s benn az országban vandal lázadoktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, eleinte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai s bécsihez hasonló szerencsétlenségtől megmentse, s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet koczkájára ne tegye, elhagyta magát a fővárost is, s az országgyülés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon biztos reménynyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

«És hála Istennek! nem veszett el!

1849. April. «Azonban még ekkor is megkisérté a békés kiegyenlitést; követeket küldött a hitszegő dynasztia fővezéréhez; de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasítá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni, az ország békeköveteit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta; sőt azok egyikét, a volt miniszterelnököt fogságra vetette; s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott; hadi foglyaink egy részét legyilkoltatta; más részét súlyos börtönre vettette, s a többieket embertelen éhségre kárhoztatta, vagy az olaszországi seregekbeni szolgálatra kényszerítette.

«S hogy semmi se hiányozzék az ausztriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segítségéhez folyamodott, s a szomszéd Oláhországból ugy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára, a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe, s a magyar nemzet legyilkolására.

«És végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcsét biztosítsa, Ferencz-József, ki magát magyar királynak meri nevezni, folyó évi márczius 4-kei s 6-kai manifestumaiban nyiltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; az ország testületét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Szlavoniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja; Magyarország belső területéből a ráczok számára külön vajdaságot kiszakít; s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől, s országos lételétől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

«Ime elszámláltuk egyszerű historiai igazsággal a Habsburg-Lothringeni ház példátlan bűneinek hosszu sorát, s az örökkévaló isten itéletére, s a világ közvéleményére hivatkozva, mondjuk ki, hogy e hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszűnt, s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsü-

letnek, Európának s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynasztiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át isten itéletének, s a közvélemény, morál és becsület utálatának. 1849. April.

« Teszszük pedig azt halálra üldözött nemzetünk törhetlen ereje érzetében.

« Ime három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség, és nemzetünket készületlenül lepte meg. De a magyar nép az élethalál-harcznak közepette nőtt erejében, s diadalmas harczok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

« Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével egy talpalatnyi földet sem nyert ; sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

« Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszorítva ; s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték ; Kolozsvárt, Nagyszebent, Brassót visszafoglalták, s az osztrák ház seregeit egy részt Bukovinába űzték, más részt ugy őket, mint a segítségökre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utósó emberig kiűzve, Oláhországba menekűlni kényszerítették.

« Felső Magyarország nagy részben meg van az ellenségtől tisztítva.

« A rácz lázadás megtörve ; erősségeik : Szent-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve, s a Tisza és Duna közti vidék egész Bács vármegyével, le egészen Titelig, a nemzetnek visszaszerezve.

« Maga a hitszegő osztrák ház fővezére pedig minden egyesűlt erejével több egymásutáni ütközetben megverve, a Dunáig s részint Dunán túlra visszakergetve.

« És azért mind ezek alapján, az örökkévaló Isten igazságára s a művelt világ itéletére hivatkozva, és nemzetünk természetes jogaira ugy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyított erejére támaszkodva, azon kötelességnél fogva, mely minden nemzetet önfentartásra ösztönöz, ezennel az ál-

1849. April. talunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk, a mint következik.

« 1-ször. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel, és hozzá tartozó minden részekkel s tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilváníttatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak, épsége sérthetlennek kijelentetik.

« 2-szor. A Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének feldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Szlavoniának, Fiumének s kerületének Magyarországtóli elszakítását, s az ország önálló státuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkisérteni, e' végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott; saját kezeivel szakgatván szét ugy a pragmatica sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely két oldalu kötések alapján közötte és Magyarország között fenállott, — ezen hitszegő Habsburgi s utóbb Habsburg-Lothringeni ház, Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czímek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

« A mint hogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilváníttatik.

3-szor. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természeti jogainál fogva az európai státuscsaládba önálló és független szabad státusként belép, egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, melyek vele ez előtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságot alapítani s folytatni, és minden más nemzetekkel barátságos kötések által szövetkezni elhatározott akarata.

« 4-szer. Az ország jövendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyülés fogja megállapitani; addig pe-

dig, mig ez a fönebbi elvek nyomán megállapittatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében, a nemzeti gyülés minden tagjainak egy ajku felkiáltásával s megegyezésével kinevezett kormányzó elnök, Kossuth Lajos, fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, ugy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségök és számadási kötelezettségök mellett kormányozni. 1849. April.

« És e határozatainkat adjuk tudtára a mívelt világ minden népeinek azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független, önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

« És adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és a hozzá tartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatatlan magyar álladalom minden hatóságai, városai, községei, kerületei, megyéi és polgárai, — szóval, minden egyesek és testületek a trónvesztett Habsburgi s utóbb Habsburg-Lothringeni ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen föloldva vannak ; sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak ; s mind az, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént tanácscsal, szóval vagy tettel gyámolítaná, honárulási bűnt követ el.

« Mely határozatunknak életbe léptetését s köz hirré tételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges hatósággal ezennel fölruházzuk, s a rendeletei s intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

« Kelt Debreczenben 1849-ki april 19-kén tartott nemzeti gyülésünkből.

« A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei s képviselői. B. Perényi Zsigmond a felső ház másodelnöke, Almásy Pál a képviselő ház alelnöke, Szacsvay Imre jegyző. »

NEGYEDIK FEJEZET.

A második felelős miniszterium alakitása.

1849. April. A függetlenség nyilatkozata s a kormányelnök megválasztása után az új miniszterium megalakitása s a kormányt általában illető egynémely kérdések foglalkodtaták az elméket Debreczenben. Legtöbb vitára adott okot és tárgyat a kormányzó felelősségének és a felségi jogok gyakorlatának kérdése, s ennek következtében Kossuthnak ez iránt a ház előtt tett nyilatkozata. Kossuth, midőn a határozatok 4-dik pontját inditványozá, a kormányzó elnököt, szintugy mint az általa kinevezendő miniszteriumot, személyes felelősséggel kivánta terhelni; s nem akarta, hogy a kormányzói hivatal, miként magát kifejezte, sine cura legyen.

A kormány-hatalom meghatározása körüli vitatkozások.

Fölösleg volna itt elméletileg vitatni meg azon kérdést, mennyire volt hasznos vagy szükséges s a felelős miniszterium eszméjével mennyire s mi módon vala megegyeztethető a kormányzó felelőssége. Elég mondanunk, hogy a törvényhozás e kettős felelősség eszméjét az inditvány nyomán előlegesen minden vitatás nélkül határozattá emelte. A felségi jogok, az uralkodó ház száműzetése következtében, egyenesen azok forrására, a nemzetre s annak képviselőjére, a törvényalkotó testületre estek vissza. De hogy mit kivánt az ország-

gyülés a felségi jogokból magának fentartani, s mit a kormányra, mint végrehajtó hatalomra átruházni, — kivéve az országgyülés eloszlatásának jogát, az inditvány elfogadásakor nem határoztatott el, s későbbi tanácskozásnak tűzetett ki tárgyául. 1849. April.

Az april 20-kai ülésben, Kubinyi Ferencz képviselő inditványára, előlegesen annyi határoztatott meg, hogy a kormány, tehát a kormányzó és miniszterek egyaránt hűségesküt mondjanak az országgyülés előtt, kötelezvén magokat, hogy a törvényeket mind magok megtartják, mind mások által megtartatják. Az esküforma megállapítása az osztályok tanácskozmányaira bízatott.

A kormányzó értesűlvén, hogy e tárgy magán körökben sokfélekép vitattatik, e tanácskozmányokat megelőzve, az april 22-kei ülésben figyelmezteté a képviselőket, hogy az esküforma tárgyalásánál minden esetre tekintettel legyenek az ország rendkivüli körülményeire s a forradalmi időkre, melyekben követelni nem lehet, hogy az ezen átalános kifejezéssel: « esküszöm a törvényekre » tétessék le. « Mind magam, ugymond, mind a kiket a reám bizott hatalomnál fogva miniszterekké nevezek, az esküt kétségtelenül szent dolognak tartjuk, melyet a szó legszorosabb értelmében meg kell tartani; s ha most, midőn forradalmi időket élünk, arra akarnak minket kötelezni, hogy Verbőczy törvényeinek korlátai közt mentsük meg a hazát, akkor ezen kötelességet el nem vállalhatjuk.... Azt hiszem, esküt kell tenni, s ha valaki tesz olyasmit, mi a hazára ártalmas, felelni kell neki. De én a felelősséget tágabb értelemben veszem, s azt tartom, hogy a körülményekre kell figyelmezni. »

A többség, tekintetbe vévén a forradalmi körülményeket, melyek közt a kormányhatalom körét káros következmények nélkül igen megszorítani nem lehet, teljesen megnyugodott Kossuth kijelentésében, s csak az ország függetlenségének és épségének megtartására kivánta megesketni az új kormányt.

1849. April. Voltak azonban többen, kivált az ellenzéki párt tagjai közől, kikben Kossuthnak e kijelentése aggodalmat ébresztett. Arra magyarázván szavait, mintha ő a végrehajtó hatalom gyakorlatának épen semmi korlátokat nem akarna vettetni, s mind a fölségi jogok kezelését egészen a kormány kényére bízatni, mind pedig a kormányt a jelen törvényhozás határozatainak kötelezése alól fölmenteni óhajtaná: ama határozatlan kijelentéssel egyátaljában nem voltak megelégedve, s a határokat, melyek közt kormányoznia kellend, legalább az országgyülés irányában, világosan kijelöltetni kivánták.

Azon körülmények közt, melyekben az ország létezett, e kivánatot épen nem lehetett gáncsolni. Kossuthról s az új miniszteriumról bár ki is meg lehetett ugyan győződve, hogy hatalmokkal az országgyülés kárára nem fognak visszaélni. A jövendőt azonban mély homály fedé. Meddig tart a nemzet függetlenségi harcza? Sikerűl-e ezen kormánynak az ország békéjét helyreállítani, midőn aztán a nemzet a függetlenségi nyilatkozatban kimondott elvek szerint, tekintetbe vévén az európai politika s körülmények igényeit, jövendő kormányát állandólag megalapíthatja? Mind oly kérdések valának, melyekre senki sem adhatott magának határozott feleletet.

De különösen féltékenyen tekintett az ellenzék a kormányhatalomra az országgyülés irányában. Attól tartott, hogy Kossuth, ha egész terjedelemben tudomására jut ama terveknek, melyeket e párt Görgeyvel mind határozottabban forgatott elméjében, az országgyülés irányában valamely hatalomcsínyt követhet el; azt feloszlathatja s új választásra szólíthatja a nemzetet. Legalább is annyira meghatározni kivánták tehát a kormány hatáskörét, hogy a nemzeti gyülés legfőbb hatalma s tekintélye biztosítva legyen.

A viták ez iránt a magán körökben mind élesebbekké lőnnek. Sőt miután a miniszterekké kitűzött egyének, s maga Szemere Bertalan, kijelölt elnökminiszter, sem volt még jelen Debreczenben, s a kormányzó, mielőtt ezekkel a kormány hatalomgyakorlata, különösen pedig a kormányzó s miniszte-

rium közti viszonyok megállapitása iránt tisztába nem jött, az országgyülésnek semmi határozottabb nyilatkozatot nem tehetett, — a késedelem már szinte elkeseríteni kezdé a kedélyeket. 1849. April.

April utósó napjaiban a miniszterjelöltek végre nagy részben együtt voltak Debreczenben. Szemere mind a többség, mind az ellenzék tagjaival, kik közt több személyes barátokat számlált, több magán tanácskozmányokat tartott a fenforgó kérdésben. E kérdés ugyanis nem kevesbbé érdekelte a jövendő miniszteriumot, mint az országgyülést; miután nem csak a felségi jogok gyakorlata, hanem a fölött is kellett határozni: miképen osztassék föl a kormányhatalom a kormányzó és a miniszterium között? A rendkivüli körülmények közt, melyekben gyakran rendkivüli szabályokhoz kellett nyulni, ily szabályokat a közbizodalommal leginkább dicsekedhető kormányzó hozhatott legkönnyebben, ki egyébiránt is kijelentette, hogy hivatalából sine curát alkotni nem akarván, egyenes, intézkedő befolyást kiván a kormányhatalom gyakorlatában. Már pedig az alakuló miniszteriumnak is ügyelnie kellett, hogy miután vállait szinte nyomni fogja a felelősség terhe, a kormányhatalom gyakorlatában meg ne semmíttessék a kormányzói hivatal által, s ne szoríttassék azon térre, hogy ennek csak végrehajtó biztosává sülyedjen, a felelősségben pedig vele mégis osztozzék.

A kérdés minden tekintetben kényes, megoldása pedig, kivált a mennyire a hatalomnak és felelősségnek a kormányzó és a miniszterium közti megosztását illette, nehéz volt. A kijelölt elnökminiszter természetesen oda dolgozott, hogy a kormányzó mennél szűkebb, legalább mennél határozottabb korlátok közé szoríttassék; és miután a dolog természete szerint a határvonalt szigorún kitűzni teljes lehetetlenség volt: legalább azon mód melylyel a kormányzó a reá eső hatalomrészt gyakorlandja, adjon némi biztositást a miniszteriumnak az iránt, hogy annyi függetlenséggel birand, mennyit felelőssége okvetetlen megkiván.

1849. April. Mi alatt Kossuth a kijelölt miniszteriummal e tárgyban tanácskozék, a kérdés másik oldalára nézve mind nagyobb feszűltség támadt a kormányzó és az országgyülés között. Kossuth azt hitte, hogy a képviselőkkel eddig tartott tanácskozmányokban elég világosan fejezte ki magát az iránt, mily hatalomkört kiván magának s az új miniszteriumnak adatni, hogy a haza megmentésére sükeresen működhessék. És miután közte s az ellenzék közt régibb idő óta kifejlett bizodalmatlanság a függetlenségi nyilatkozat iránti zárt tanácskozmány alkalmával még sokkal mélyebbé lőn: azt kezdé hinni, hogy a békepárt a kormányhatalom körének meghatározása által bilincseket szándékozik tenni kezeire, s olyforma esküt kiván tőle s a miniszteriumtól, minél fogva ő is, ez is az ország minden régibb törvényeinek megtartására is köteleztessék. Arról pedig meg volt győződve, hogy e rendkivüli időkben lehetetlen a kormánynak mindenben a rendes, békés időkre alkotott törvényekhez tartania magát a haza kára, sőt tán veszedelme nélkül. És többször kijelenté magán körben, miszerint ha azt kivánják tőle, hogy Verbőczy törvényei szerint kormányozzon, ugy hajlandóbb volna még kormányzói tisztéről is lemondani.

A párt, melylyel őt e félreértés ily összeütközésbe hozta, még mind nem volt ugyan oly nagy, hogy azt, bár mily nagyon összeszorítani kivánta volna is a kormány hatáskörét, kénytelen volt volna tekintetbe venni: a nagy többség minden esetre folyton az ő rendelkezése alatt állott. Ő mindazáltal e fontos tárgyban, mely személyét oly közelről érdekelte, tanácsosbnak tartá megelőzni s meggátolni a további surlódást. Ennél fogva ugyanazon üzenetben, mely által az új miniszterium személyzetét az országgyülésnek bejelentette, egyszersmind azt is kifejté, miként véli ő az esküformát megalapítandónak. Ezen kijelentés végre a békepártot kielégítette; minek következtében az esküforma épen a békepárt egyik vezérére, Kazinczy Gábor módositványa szerint, következőleg lőn megállapítva: « Én, a nemzetgyülés által megválasztott kormányzó elnök, (én N. N. miniszter,) esküszöm a nemzet függetlenségi

nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s engedelmességre a nemzetgyülés törvényei s határzatai iránt. Isten engem ugy segéljen.» 1849. April.

A kérdésnek még tehát csak a kormányzó és miniszterium közötti viszonyra vonatkozó része maradt elintézendő. Kossuth nyilatkozata némileg ezt is megkönnyítette. A hatalomgyakorlat felosztása e nyilatkozatban csak a legátalánosabb kifejezésekkel körvonaloztatott ugyan; de miután e részben lehetetlen volt valamely határozottabb szabályt kitűzni, megelégedett a kijelölt miniszterium avval, hogy a kormányzó hatalomgyakorlatának módja iránt alkottassék oly szabály, mely függetlenségét a kormányzói hivatal irányában némileg biztosítsa. E szabály végre oly értelemben lőn megalkotva, miszerint a kormányzó nem különben mint minden miniszter, a tárczáját illető olyféle ügyeket, melyek a körülmények szerint rendkivüli intézkedéseket igényelnek, s melyek körül nagyobb fontosságu átalakitások s újitások szükségesek, elmulaszthatlanul az egész miniszterium megvitatása alá terjeszsze s ennek határozata szerint intézze el. Az ily tárgyakra s intézkedésekre nézve e szerint solidaris felelősség állapíttatott meg; mi által eleje vétetett annak, hogy fontosabb tárgyakban akár a kormányzó, akár a miniszter külön s egyedül a maga belátása s kénye szerint adja ki rendeleteit.

Mind e kormányzati viszonyokat, mind az újdon kinevezett miniszterium személyzetét a kormányzó május 2-kán a következő üzenetben adta tudtára a nemzeti gyülésnek:

«Kötelességemnek tartom jelenteni, miként a nemzetgyülés által reám ruházott hatóságnál fogva minisztereкül a következőket neveztem ki: Az új miniszterium szerkezete.

«Belügyminiszterré, egyszersmind a miniszteri tanács elnökévé: Szemere Bertalan képviselőt.

«Külügyminiszterré: gróf Batthyáni Kázmér baranyai főispánt.

1849. April. « Pénzügyminiszterré : Duschek Ferencz pénzügyminiszteri státustitkárt.

« Közlekedési miniszterré : Csányi Lászlót.

« Vallás és közoktatási miniszterré : Horváth Mihály vál. csanádi püspököt.

« Igazságügyi miniszterré : Vukovics Sebő képviselőt.

« A hadügyminiszter iránt jelentésemet legközelebb teendem meg.

« A kereskedelmi miniszterium vezetését, az illető miniszter kineveztetéseig, ideiglenesen gr. Batthyáni Kázmér külügyminiszter viendi.

« A mi már a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a kijelölt miniszterium már itt lévő tagjai köz egyetértésével történt megállapitásánál két alapelv tartatott szem előtt :

« Egyik az, hogy midőn a nemzetgyülés april 19-kén hozott függetlenségi határozatában, az ország jövendő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyülés által történendő megalapitásáig, azt rendelé : hogy az országot, egész egyetemes kiterjedésében, a magam mellé veendő miniszterekkel, ugy saját magamnak, mint az általam nevezendő minisztereknek személyes felelősségünk és számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapított; az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyülésre visszaszállott népfelség természetes corollariumát, s egyszersmind a kormányzat egész működése fölött, a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fenn. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyülés hatóságára, működésére s működési körére, idejére s formáira nézve bár mit is határozni, szóval, a nemzetgyülés iránt s felett rendelkezni, az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik; hanem mind ez, a dolog természeténél fogva, magának a nemzetgyülésnek van fentartva.

« Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzeti gyülés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, szám-

adási kötelezettségben, törvényei s határozatai iránti enge- 1849. Máj.
delmességben határozódván : csak arra van szükség, hogy a kormányzó s miniszterek közti viszony, a szükséges egység s öszhangzás végett, fővonásaiban kijelöltessék. S erre nézve alapul, második vezérelv gyanánt, az vétetett fel, hogy ezen viszonynak akként kell meghatároztatni, miszerint a nemzetgyülés folytonos őrködésén kivül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztositékát ebben is feltalálja.

« Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint a miniszterekkel abban állapodtam meg :

« 1-ször. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláiratnak; következőleg

« 2-szor. Hogy a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat.

« 3-szor. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége ugy hatósága is, a magasabb ugy egyházi, mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kivül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó elveknek megállapitására szorítkozik. Mikre nézve tehát a miniszterek sem összesen, sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

« 4-szer. Az egyetértőleg megállapított kormányzati politika s rendező és szabályozó rendeletek végrehajtása körében, a közigazgatás minden ágaira nézve, a miniszterek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A miniszterek választása, következőleg, ha felelőssége érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt, a nemzetgyülés határozata értelmében, természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

« 5-ször. Oly rendelkezések, melyek az álladalom sorsának s jövendőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például : hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes ér-

1849. Máj. vényességet csak a nemzetgyülés helybenhagyásával nyerhetnek.

« Ezek azon megállapodások, melyeket a nemzetgyülés helybenhagyása alá terjeszteni valamint kötelességemnek, ugy elegendőnek is tartottam; minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz lévén számíthatók. Annyit mindazáltal... megemlíteni nem tartok feleslegesnek, hogy... a megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve czélszerűnek látszik, egy kegyelmi széknek felállitása, mely négy tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminiszter elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak birói itélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláiratni és kiadatni. »

Ezen elvek a nemzeti gyülés által elfogadtatván, a kormányzó a nemzetgyülésnek, a miniszterek a kormányzónak kezébe ünnepélyesen letették, a meghatározott forma szerint, esküjöket.

A hadügyminiszteriumra Görgey Arthur fővezér volt kitűzve; mivel azonban értekezleteit a tárcza iránt Kossuth vele még el nem végezhette, e tárcza betöltése csak néhány nappal később adatott tudtára a nemzeti gyülésnek.

Hogy e miniszterségre Kossuth Görgeyt nevezte ki, nem egyedül s nem is főleg az volt oka, mivel reménylé, hogy ő, bebizonyított rendező talentummal birván, nagyobb rendet, gyorsaságot és takarékosságot fog teremteni ezen, a jelen körülmények között legfontosabb közigazgatási ágban, mely mind újdonsága, mind személyzetének járatlansága s kellő erélyhiánya miatt eddigelé nagy zavarban létezett. Még elhatározóbbak voltak e kinevezés tekintetében a titkos, a be nem vallott okok. Mennél inkább nőtt, a kivívott győzedelmek következtében Görgey népszerűsége az országban, hatalma és tekintélye a seregben, annál nagyobb féltékenységgel kiséré Kossuth az ő lépteit, — és nem ok nélkül.

Bár elébbi kétszinűségét és cynismusát még egyre folytatá; bár újabb összeütközést kerülni látszék is a kormánynyal: ellenzéki szándokait, ellenkező szellemét mind nyiltabban kitűnteté, kivált tiszti kara előtt, a polgári kormány, különösen Kossuth irányában. Sőt, pártfogása alatt s példája után, már táborkari tisztjei közt is mindinkább szokássá vált, tiszteletlen hangon beszélni a kormányról, annak tetteit, intézkedéseit féktelenül birálgatni és gáncsolni. A politikai vitatkozások napról napra hevesebbek, gyakoriabbak lettek táborkarában. Hadi tervekről s állapotjokat, hivatásukat illető más dolgokról fél annyi szót sem lehetett hallani köztök, mint azokról mik Debreczenben történnek, miket az országgyülés végez s a kormány rendel. E politikai vitatkozások annyira elhatalmaztak Görgey környezetében, s annyira megronták az ő hadtestének szellemét, hogy az valóságos veszélylyé lett a hadsereg hangulatára, magaviseletére nézve. Maga Mészáros tábornok is aggálylyal értesült e viszonyokról s nem vélte azt szó nélkül hagyhatni. Hadügyi főnöksége végső idejében erélyes intést és feddést intézett e miatt a főtiszti karhoz. « Korunk felvilágosodása, ugymond egyebek közt, nem kivánhatja ugyan, hogy egy szabad állam harczosai akaratlan eszközök legyenek; de hazánk méltán igényelheti, hogy a sereg osztatlan erőfeszitését az ellenségre fordítsa. Mig az ellenség legyőzve nincs, minden katona a maga kötelességét és állapotának becsületét tartozik mindenek felett szeme előtt tartani; mi mind kettő parancsolja neki, hogy a szabad néptől törvényesen választott hatóságokat s azok rendeleteit tiszteletben tartsa. E hatóságok politikai rendeleteit birálgatni káros; és a fiatal szabadságnak még gyönge épületét ingatni, mig a haza földét ellenség pusztítja, több mint sajnálatos tévedés. Minden népek hadseregei, melyek sükerrel vívtak a szabadságért, a történelem számtalan bizonyságai szerint, távol tartották magokat a napi politikától. Hol ellenkező történt, ott a hatalom és szabadság sírját lelte. Vérző szívvel kényteleníttetem baj-

1849. Máj.

1849. Máj. társaimat felszólítani hogy, kötelességöket a magok körében teljesítve, minden politikai vitatkozásoktól tartózkodjanak stb.»

Görgey ellen, mióta a fővezérség az ő kezében vala, engedelmesség tekintetében a kormánynak nem volt ugyan panasza. De ő most csak azért nem volt engedetlen, mert a tiszafüredi kiindulás óta nem merült fel semmi fontosabb kérdés, mely viszályra, engedetlenségre okul, alkalmul szolgálhatott volna. Mióta mindazáltal ő a január 4-kei váczi nyilatkozat által elárulta, hogy az ő törekvéseinek végczélja nem egyez meg teljesen a kormányéval, hogy ő más végre akarja vezetni a nemzeti szabadságháborút, mint a kormány, melytől mégis a seregvezérletet elfogadta : Kossuthnak benne többé nem volt, nem lehetett bizalma. Említők, hogy február folytában s márczius elején Kossuth, az önfeledés perczeiben, meghittebbjei előtt, még árulásról sem kételkedett öt vádolni. S tudjuk, hogy nem is bizodalom, hanem a körülmények kényszerűsége indította őt midőn, Vetter altábornagy megbetegülése következtében, Görgeyt csak ideiglen is megbízta a sereg vezérletével. Perczelnek még pár nappal elébb is azt irá, miképen minden erejével azon lesz, hogy Görgey ne keríthesse kezébe a fővezéri hatalmat, « mert, ugymond, soha emberben nem csalatkozott annyira mint Görgeyben. » És bár e minőségében bizalmatlanságra egy ideig nem adott is újabb okot; bár alkalmilag, egyes győzedelmek után, — például a Dányról, april 7-kén, az isaszegi ütközet után, Perczelhez irt levelében, — szinte áradozott is magasztalásában, « hogy annyi tapintattal, ügyességgel s rettenthetetlen bátorsággal vezérli a hadjáratot, hogy látván vezéri bölcseségét és elszántságát, lehetetlen multját nem felednünk, iránta ki nem engesztelődnünk;... hogy annyi jeles tulajdonok és érdemek mellett, mennyivel ezen férfiu bir, szemeinket az emberi gyarlóságok előtt behunyni,... első polgári kötelesség; » — bizodalmatlansága mégis minduntalan visszatért s folyton súlyos aggály gyötré őt, mióta e fondor s rejtélyes jellemű ember kezeiben látá a fővezéri botot. « Mióta ezen férfiu viszi a fő-

vezérséget, aggodalom szorongatja lelkemet, » — irá megint, egy nappal később, kedélyhánykódásai közt Perczelnek. 1849. Máj.

És most nem is hiányzott az ok ily aggodalomra : e levelet azon beszélgetés után irta, melyet Görgeyvel a szándokában lévő függetlenségi nyilatkozatról tartott. Kossuth az ausztriai ház elüzését a magyar kir. trónról élete legfőbb czéljának, a nemzeti szabadság életkérdésének tekinté ; de Görgey másként vélekedett. Ő e czélt, győzedelmei daczára is valósíthatlannak tartván, a január 4-kei nyilatkozata szerint csak az 1848-ki reformtörvényeket s V. Ferdinánd törvényes király kormányát jelölte ki azon végczélul, melyért a hadsereg eszélyesen küzdhet, s legalább a régi tisztek küzdeni akarnak. De fentebb láttuk, hogy Kossuth, e különböző véleményt figyelembe nem véve, sőt, nehogy az valósítható legyen, annak ellenére, kimondatta a trónvesztettséget. S jól tudván, hogy Görgeyt még ezentúl is a fővezérletben hagyni, annyi volna, mint neki alkalmat nyujtani a maga s magával együtt a függetlenségi nyilatkozat utólagos megbuktatására : ugyanakkor elhatározta, őt, hogy a táborból eltávolíthassa, a hadügyminiszterium átvételére meghivnia. Ezen ajánlattal mindjárt april 14-kén utba is indítá Ludvigh János képviselőt, kit egyszersmind az igazságügyi tárczára kijelött Vukovics Sebő helyébe a fősereghez kormánybiztossá nevezett. Nehogy azonban indokait, melyek őt a hadügyminiszterium betöltésében vezérlék, elárulja, s Görgeynek ez által okot adjon annak mellőzésére, ajánlatát oly módon tétette Ludvigh által, hogy egyelőre tartsa meg a fővezéri botot is, s oly helyettes által láttassa el a hadügyminiszteriumot, ki azt az ő szellemében képes rendezni. Azt hitte, e ravasz fogás minden bonyodalomnak s viszálynak elejét veheti ; s utóbb magok a hadügyminiszterium roppant teendői is elégséges indokul szolgálandanak arra, hogy Görgeyt meggyőzze, miképen a két tisztnek egy személy nem felelhet meg ; szükség tehát, hogy a fővezérletet másnak adván, csak a hadügyminiszteriumra szorítkozzék.

1849. Máj. Ilyetén kétszinűségeknek Kossuth számtalan példáit adta, mióta a kormányon ült.

De nem volt könnyű dolog Görgeyt ravaszságban felülmúlni. Ő átlátta Kossuth indokait, sejtette czélzatait; s hasonló ravaszsággal akarta azokat meghiúsitani. Neki egyátaljában nem volt kedve, s most, a függetlenségi nyilatkozat után, kevesbbé mint valaha, távozni a táborból s az első szerepet, melyet ott játszhata, egy másod ranguval cserélni föl a kormányban; most kevesbbé mint valaha érzett magában hajlamot, lemondani azon hatalomról, melyet neki fővezéri állása és tiszti karának csatlakozása adott a seregben.

Hallván Ludvighától, hogy Kossuth, az ő ellenzése daczára is kimondatta a fejedelmi ház trónvesztettségét, az első pillanatban szinte dühösségre fakadt. « Ti tehát egyátaljában el akarjátok, ugymond, veszteni a hazát? Azt hiszitek talán, hogy, ama függetlenségi nyilatkozat komédiájával Debreczenben, megveritek az ellenséget? Bizonyára megérdemelnétek, hogy benneteket egy pár zászlóaljjal szétkergesselek, mire egyébiránt egy zászlóalj is elég lenne. Miután a veszélyből kibújtatok, most már annyira felfujjátok magatokat, hogy bőrötökbe sem fértek. Teremtsetek inkább fegyvert s újonczot. Nem éléglitek még az osztrákot, a ráczot, az oláht, az erdélyi szászt, a horvátot? Még az oroszt is nyakunkra akarjátok hozni, s ha evvel megmérkőztünk, aztán a poroszt is? Csoda, hogy mindjárt egész Európának nem üzentetek háborút. A kinek a vére fölötte heves, jőjön az ide, a harcztűzbe; de a szószékről persze könnyebb viselni a háborút. Azt mi jól tudjuk, tudja az utólsó honvéd is, hogy nem azért verjük az osztrákot, mivel őt szeretjük; de az ellenséget soha sem szabad megvetni, még kevesbbé ingerelni. Mire való a monarchia és respublica közti kérdést erőszakkal a szőnyegre hozni? Mire való, az ellenségnek új erőt, új ürügyet adni, őt a kétségbeesés harczára hívni fel? S a ti trónvesztettségi kijelentéstök még a merész tett érdemével sem bir. Miért nem mondtátok azt ki az elmult deczemberben vagy január-

ban. Akkor legalább azt mondhatta volna a világ : ezek bátor, 1849. Máj.
elhatározott férfiak ! De most, mig én az ellenséget űzöm, s nem engedek neki időt, Debreczenbe pillantani, ti a háttérben lármáztok ! Égre földre kértem Kossuthot, ne legyen elbizakodó, elhamarkodó ; ő megigérte, s ime igy tartja meg szavát ! Vagy nyerünk-e evvel csak egy fegyvert is ? Ha Amerika tán elismeri is függetlenségünket, el fogja-e az ijeszteni az oroszt ? Vagy Anglia fogja tán meggátolni Ausztria és Oroszország szövetkezését ? Mi csak önmagunkban találhatunk támaszt. Nekem csak fegyver kell ; ez előttem többet ér, mint Európa minden véleményei. De épen azért ne ingereljünk mindenkit magunk ellen. Holnap megint csatánk lesz (a nagy-sarlói) ; s ha az osztrákokat megint szétverjük, félek hogy Kossuth még a csinai császárnak is háborút üzen. És nem enmagam hirdettem-e a sereg előtt, hogy mi alkotmányunkért harczolunk, hogy mi a törvényesség terén akarunk maradni : és ha most engem a tisztikar kérdőre von, mit feleljek neki ? Megelégszenek-e ha azt mondom, hogy Debreczenből másként parancsolták ?»

Ezen és hasonló beszédekben tört ki belőle a harag, melyet bizonyára lehetetlen is volna nem méltányolni , ha hinni lehetne, hogy valóban a hazafiui aggodalom, s nem inkább a megsértett hiuság, hogy Kossuth az ő véleményét mibe sem vette, szólna belőle. De hogy mind ezen, tagadhatatlanul helyes, ellenvetéseket, mind ezen keserű kifakadásokat nem a haza ügye, hanem megsértett hiusága adta nyelvére, mindjárt más nap tanusitá avval, hogy meg sem jelent a sarlói csata terén, hanem az egész napot a lévai kastélyban, táborkarával a függetlenségi nyilatkozat felett vitatkozva, azt gúnyolva, gáncsolva, töltötte. És még inkább tanusitá az által, hogy boszut esküdött állni Kossuthon, ha bár elvesz is bele a haza ügye ; s ezóta nem is volt hőbb vágya s magosabb czélja, mint megbuktatni Kossuthot, s a függetlenségi nyilatkozat visszavonása által szerezni elégtételt megsértett hiuságának.

1849. Máj. Mondják, hogy eleinte komolyan tanakodott volna is magával s Bayer táborkari főnökével és más meghittjeivel a fölött, nem volna-e legjobb egy pár zászlóaljjal Debreczenbe, menni, s ott kormányt, országgyülést szétűzni? De ha erre nem hiányzott volna is erkölcsi bátorsága, hamar meggyőződött, hogy hiányzik ereje. A többi tábornokokban egyátaljában nem találta azon idegenséget a függetlenségi nyilatkozattól, mint óhajtá; sőt néhányan közőlök, mint Damjanics, Nagy-Sándor s mások azt, mint a nemzet képviselőinek határozatát, hazafiui megnyugvással fogadták. Ezek hadtesteiben pedig egyátaljában nem birt oly befolyással, mint a maga VII-dik hadtestében. Katonai összeesküvés tehát egy brumaire 18-kai csíny végrehajtására, ily körülmények közt nem igérhetett sükert; minek következtében nem maradt más választása, mint fondorlathoz nyulni, evvel kisérteni meg boszuindulata kielégitését.

A hadügyminiszteri tárcza ajánlatát jó viznek látá malmára: annak birtoka hatalmát tetemesen nevelheté, egy részről eldöntő befolyást adván neki a hadviselés minden ágaira s azon seregekre s vezérekre is, melyek és kik az ország más vidékein s Erdélyben tőle eddigelé függetlenül működének; más részről alkalmat nyujtván neki az országgyülésen magának pártot szerezni, s különösen a békepárttal szorosabb viszonyba lépni. Elhatározta tehát magát, hogy, mit sem gondolva az esküvel, melyet a tárcza átvételekor a függetlenségi nyilatkozat fentartására mondani kellend, a hadügyminiszterséget elfogadja, ugy azonban, hogy a mellett a fővezérséget is, nem mint Kossuth gondolá, Komárom felmentéséig, megkezdett hadjárata végéig, hanem mindigre megtartandja. Majd talál, — ugy gondolá — vagy ha magától nem ajánlkozik, teremt okot, melynél fogva a fővezérletet kezeiben továbbra is biztosítsa. Előleg csak azon feltételt kötötte a tárcza elfogadásához, hogy a háború strategiai intézése ezentúl mindenütt egyedül a hadügyminiszteriumtól függjön. És mivel tervezett fondorlatainak s különösen annak

sikerét, hogy a többi vezéreket is részére nyerje, s befolyását a többi hadtestekben is olyanná nevelje, mint a minővel a VII-dik hadtestben birt, — mit mindenek előtt czéljává tűzött, — leginkább a hazafias lelkű, erélyes, Kossuthhoz pedig ragaszkodó Damjanics tábornoktól féltette, egyelőre is őt tűzte ki helyettesévé a hadügyminiszteriumban. 1849. Máj.

A miniszterium, megalkotva lévén, a képviselő házban haladék nélkül elfoglalta padjait; és Szemere Bertalan, elnökminiszter, egy nagy hatásu programmal köszöntött be a nemzeti gyülésben. A hatás azonban igen különböző volt a képviselők soraiban. Kik a függetlenségi nyilatkozathoz őszintén ragaszkodtak, jobbára nagy tetszéssel fogadták a beszédet. Voltak azonban ezek közől is többen, kik az ellenzékkel egyetértve, azt nagyon gáncsolták. Sőt magát a kormányzót s a többi minisztereket is meglepte a beszéd; nem mintha avval, elvileg, egyező véleményben nem voltak volna; hanem mivel az előleg senkivel sem közlött programmban oly dolgok mondattak, melyekről szintugy, sőt még sokkal inkább kétségbe vonható vala, mint a függetlenségi nyilatkozatról, vajjon alkalmas-e az idő azokat most elmondani? Azon fontos okok közől, melyek a függetlenség kinyilatkoztatását már most a szükségesség szinében tűntethették elő, az e programmban mondottak mellett egy sem harczolt. A miniszterium fellépte; Szemere feltünő beszéde.

Felötlő volt tudniillik e beszédben, hogy Szemere az új kormányt demokratiai, respublicai és forradalmi irányunak jellemezte. Abban, hogy az új kormányt demokratiainak és forradalminak állitotta, alig volt, ki megütközhetett, miután a demokratiai elveket már az 1848-ki pozsonyi törvények uralkodókká tették az alkotmányban; a forradalmi jellemet pedig maga az ország rendkivüli állapota igazolta. A respublicai irányt mindazáltal már most kimondani sokan nem tartották tanácsosnak, bár azt az elnökminiszter akként magyarázta, miszerint a kormány ugy fogja intézni az ország ügyeit, hogy, ha idővel, midőn majd a kormányforma a kö-

1849. Máj. rülmények tekintetbe vételével végkép elintéztetik, a választás respublicára esnék, ennek elemei s alapjai már feltaláltassanak a nemzet új institutióiban.

Nem tagadhatni, a republicánusok száma ez időben már nagygyá nőtt az országban ; s ezek lőnnek mintegy vezérei a közvéleménynek. Azok is hallgatással tűrték tehát Szemere beszédét, kik egyébiránt republicánus elvűek nem voltak, nehogy népszerűségöket veszélyeztessék. A többi minisztereket e felett, miután a szó már kimondva volt, s a tényt nem történtté változtatni többé nem lehetett, hallgatásra birta még az is, nehogy az egyenetlenség magvát hintsék el a csak alig alakult kormányban. Annyi bizonyos hogy, ha a programm előleg miniszteri tanácsban vizsgáltatik meg, bár elveire nézve egyező volt a vélemény, mint időszerűtlen s ennél fogva diplomatiailag helytelen és eszélytelen, nem talál többségre. A feltünő beszéd következő :

« Uraim, a miniszterium semmi hosszu szóbeli programmal nem lép föl ; nem lép föl pedig részint azért, mert a miniszterek mindnyájan jelen nincsenek ; nem, másodszor azért, mert nem akar mondani sem sokat, sem keveset.

« Programmul szolgáljon az, hogy a miniszteriumot a kormányzó elnök alakította, ki birja a nemzet, birja a ház, s birja a hadsereg bizalmát. Programmul szolgáljon az, hogy a miniszteriumba csaknem mindnyájan az élet és cselekvés teréről léptünk be, hol alkalmunk volt elveinket nem csak bevallani, hanem kérlelhetlen szigorral gyakorolni is, nem a körülmények gyáva mérlegezése, hanem a haza megmentésének szüksége szerint. Programmul szolgáljon végre, az elveket illetőleg, multunk a jövőre nézve.

« Mi nem igénylünk magunknak oly erőt, hogy az országos chaosból, melybe a háború sodort, egy rendezett világot teremtsünk. Mi nem hiszszük, hogy ennek ideje megérkezett ; mi csak azt hiszszük, hogy nincs a haza megmentésének műve bevégezve ; és ha a haza szent területének földéről az utólsó ellenség is ki lenne irtva, hátra volna még

megállapitani Európához való viszonyunkat, miután az april 14-dikei határozat a dynasztia s ország közti kérdést európai kérdéssé tette. Ellenben igyekezetünk van, s elhatározott akaratunk van a hazát megmenteni; a munka eredményének biztositékát önök támogatásában szemléljük. 1849. Máj.

«Hármat azonban szükségesnek látunk nyilvánítani. Először, a miniszterium magát forradalmi kormánynak vallja be. Épen azért nem irtózik semmi eszköztől, mi a haza megmentésére megkivántatik, semmitől, saját felelőssége alatt. A mint a béke helyreáll, megszűnik forradalmi kormány lenni; mert rendkivüli szabályokhoz végszükség nélkül nyulni, polgári bűn volna.

«Másodszor: a miniszterium magát respublicai irányunak vallja. Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethetne; de ellene lesz minden respublicának is, mely a községi rendszer, családi élet, s munkabiztosságon túl, a tulajdonjogon s ennek rovására alkottatnék. Oly respublicát akar, — ha isten megsegít, — mely inkább boldogítson, mint fényljék.

«Harmadszor: a miniszterium magát demokratiai irányunak vallja. Demokratiai értelemben kiván s fog minden törvényeket formuláztatni. A népfelségnek elvét minden, de minden következményeiben elfogadja. A népszabadság rovására, mely minden hatalomnak örök kútfeje, senkinek sem ád kezébe túlhatalmat, a mennyiben azt meggátolhatja; és ha a kormányzó és országgyülés közti helyzetből ilyesmit venne észre: elfogja hagyni helyét, s ha szükség, az országgyülést, és ha szükség, a nemzetet fogja fölébreszteni.

«Ezen alapelvek nyomán indulva, nem kérünk bizalmat; mert a bizalomnak önként kell származnia; de ha a ház bennünket bizalmával megajándékoz: tisztelettel, hódolattal elfogadjuk, kijelentvén, hogy mi csak a nemzet s ház akarata szerint tudunk s remélünk kormányozhatni; de kijelentvén egyszersmind azt is, hogy csak oly háznak kivánunk végre-

1849. Máj. hajtó hatalma lenni, mely ház a demokratia tiszta alapjaira rakja le határozatait.»

A ház többsége zajosan kitörő helyesléssel fogadta a három elvet s követte az egész beszédet. A többi meglepett miniszterek azonban a kisebbséggel óhajták, bár ne lett légyen kimondva a respublica szó, minek a fenforgó körülmények közt nem várhatták kedvező eredményét. «A miniszteriumot oda rántottam a respublica és demokratia részére, valamint a nemzetgyülést, — s nekem ez *elég*!» Igy ír vala Szemere e programmjáról, máj. 22-kén Perczelhez. A miniszteriumnak a különben is meddő, s állapotainkat jobbra egy hajszálnyival sem fordítható szó bizonyára nem volt «elég», kivált miután a mitől akkoron tartott, valóban nem sokára beteljesedett. Ellenségeink nem késtek azt ellenünk azonnal felhasználni, s forradalmunk ellen e tekintetben ellenszenvet táplálni az épen nem respublicai szellemű Európában.

Francziaországban az új respublicai kormányforma utat tört a socialismus tanainak és törekvéseinek oly mértékben kifejtésére s kiterjesztésére, hogy az ország közügyei s a béke e miatt, még a respublica második évében is, folyton a legveszélyesebb ingadozásban léteztek. A hatalomviselők, a helyett hogy mindenkép biztosítani ügyekeztek volna a respublicai institutiokat, nem tudtak jobbat cselekedni, mint kisérleteket tenni a socialismus különféle rendszereivel. A socialisták külön töredékei, kiki a maga tanát tartván a megváltás evangeliumának, kormányt buktattak meg kormány után, mind újabb s újabb rendszerrel tévén kisérletet. És bár e pártszínezetek legtöbbjei idegenek valának a communismus rettegett elveitől; az egymást követő forradalmak alatt ezek is mindinkább az előtérbe nyomúltak, szintugy követelve a magok részére kisérletet, mint a három négy már megbuktatott rendszer. A communismus végre oly hatalommá lőn, hogy mármár élethalál harczot kezdett vívni az ország fenálló socialis viszonyaival, mig végre a kormányra emelt Cavaignac tábornok azt egy vérfördőben el nem fojtotta.

És mivel e veszélyes zavargásokra a respublicai kormányforma nyujtott alkalmat, sokan, a nemzet egész józanabb, de kevésbbé gondolkodó része idegenkedni kezdett magától az októl is a különben csak esetleges okozat veszélyei miatt. A respublicai kormányforma lassanként elveszté a közép osztályoknak is előbb oly hangosan tanusított előszeretetét; ellenségei pedig napról napra szaporodtak, hatalomra, befolyásra nézve növekedtek; mig végre Napoleon-Lajos választatott a kormány élére; ki aztán lassanként s alattomosan ugyan, de annál biztosabban egyengette magának az utat a császári kényuralomra. 1849. Máj.

Az angol kormány, mely a franczia socialismus küzdelmei következtében az európai béke felforgatásától tartott, elvileg gyűlölte a demokraticai respublicát. És még inkább megerősíté e kormányt e gyűlöletében az, hogy Németországban is, hol csak a forradalom kitört, a respublicai kormányforma kiáltatott ki, minek következtében a socialismus és communismus, többé kevésbbé, itt is mindenütt felütötte fejét.

Attól lehetett ezeknek következtében tartani, hogy a magyar forradalom is, ha kormánya respublicainak jellemzi magát, könnyen oly színben tűnhetik föl Európa előtt, mintha a socialismus Magyarországban is jelentékeny szerepet játszanék a forradalomban; ámbár itt, annak dajkája, a proletarius osztály, még nem létezvén, maga a socialismus is egyedül nevéről, mint külföldi növény ismertetett, elemei pedig forradalmunkban teljesen hiányoztak.

Ártalmas volt pedig, Magyarországnak ily színben előtünni Európa szemeiben, melynek rokonszenvére méltán számolhatott is, szüksége is volt. Oly vérmes reményekkel igen kevés enthusiasta táplálta ugyan magát, hogy Angol- vagy Francziaország egyenes segedelmet nyujtson nekünk; mire egyébiránt, ha csak az osztrák dynasztiával van dolgunk, szükségünk sem lett volna, elegendő erőt állíthatván ki magunk is, ténynyé emelni a függetlenségi nyilatkozatot. Azt azonban a népszabadság érdekében méltán várhatta nemzetünk a szabadság

1849. Máj. elveit védeni szokott Angol- és Francziaországtól, hogy az orosz interventio ellen, mely a függetlenség kinyilatkoztatásakor már elhatározva létezett, s miről, bár hitre nálunk még nem talált, mind sürűbben szóltak a külföldi lapok, — saját érdekeiknél fogva, hatalmoknak egész súlyával tiltakozzanak. De ezen erkölcsi segedelemre is balgaság leende számítani, ha a külhatalmak rólunk akként vélekednek, hogy a mi forradalmunk iránya sem más, mint a respublicai kormányformával a socialismus és communismus törekvéseinek nálunk is tág kaput nyitni. Sőt, nem kelle mély politikai felfogás arra, hogy e külhatalmak is kivánatosnak látandják forradalmunk mennél elébbi elfojtását, bár mi módon történjék is az, ha oly vélemény terjed el rólunk, hogy a respublica zászlaja alatt mi is a socialismust tűztük ki forradalmunk czéljává.

Jól tudták ezt elleneink; s mióta a miniszteri programm közhírre jutott, siettek is azt ellenünk czéljaikra ily értelemben kizsákmányolni, hangosan hirdetvén, hogy a debreczeni parlament és kormány a respublicát valósággal kikiáltotta. E törekvéseikben pedig elleneinknek igen jó szolgálatot tőnnek közőlünk is azon hevesvérü szájhősök, kik nagy szavakban keresvén az általok másként ki nem érdemelhető dicsőséget, hirlapi czikkeikben oly értelemben írtak az országról, mintha az már valóságosan meggyökerezett respublica volna s annál egyéb nem is lehetne, a népszabadság, szerintök, csak ebben lévén képes kifejleni. Mind ez jó viz volt elleneink malmára, kik nem is mulasztták el, hol komolyan, hol gúnyosan az unalomig ismételni kikeléseiket a « magyar respublica » ellen.

E csel nem is maradt hatás nélkül a külföldön. Követeink ugyan mind Francziaországban mind Angliában egész erejökkel küzdöttek e balvélemény meggyökeresedése ellen; azt azonban meg nem gátolhatták, hogy az irántunk ellenséges osztrák és muszka befolyás alatt lévő lapok azt szinte ne terjeszszék s fel ne használják irányunkban. Mi több, Ponsonby lord, ki Bécsben teljesen megnyeretett az osztrák ügynek s e

kormány hivatalos lapjaiból merítette legtöbbször a magyar-osztrák ügyekről az angol kományhoz küldött tudósitásait, ezekben szinte azt állitá, hogy Magyarország respublicának kiáltoita ki magát. 1849. Máj.

E tekinteteknél fogva tehát kétségtelenül káros volt ügyünkre nézve Szemerének előleg senkivel sem közölt miniszteri programmja, melyet tán nem is más okból mondott el mint, hogy szabadelvűségben, radikalismusban magát Kossuthot is meghaladni látszassék s ez által népszerűsége gyarapodjék. Fájdalom, mennél inkább látszék nemzeti igaz ügyünknek kedvezni a hadi szerencse: az elsőség s kitünés kórságos vágya, annál többekben felébredt, a hiuság átka annál inkább s végzetteljesebben nehezedett szent ügyünk végsükerére!

ÖTÖDIK FEJEZET.

A függetlenségi nyilatkozatra vonatkozó kül- s belviszonyok. Buda megvétele.

1849. Máj. A függetlenségi nyilatkozat a magyar nemzet ünnepélyes ellenmondása s óvástétele volt azon kényuralmi határozatok ellen, melyekkel a fejedelmi ház, a mult évi október kezdete óta a folyó évi márcz. 6-káig közzé tett nyilatkozványaiban, a három száz éves szerződések ellenére, a nemzet ősi alkotmányát, törvényeit s történelmi jogait, magát államélétét s nemzeti lételét megsemmisíteni szándékozott. Midőn a törvényhozó testület a nemzeti államélet Rubiconját átlépte s azon térre ment át, honnan az elhagyottra önként visszatérnie többé nem lehetett, azon kecsegtető reményben élt, hogy az ige testté válandik, s a szóval kimondott függetlenséget tényleg is sikerűlend megalapítani.

E végre, a belső erőfeszités mellett mindenek előtt kivánatos lőn, hogy azon nemzetek, melyek a népeknek önmagokkal s magokról való rendelkezési jogát fő alaptörvényökül fogadták el, rólunk kedvező véleményt ápoljanak, s a népszabadság solidaritásának elvét reánk is kiterjesztvén, fiatal önállóságunkat elismerésök erkölcsi segélyével támogassák. Európa népei, bár eddig hazánkról, a közvetlen közlekedés lehetetlensége miatt, jobbára csak a bécsi hírlapokból merítették

ismeretöket, mind nagyobb figyelemmel kezdik vala kisérni az eleinte csekélyeknek, európai fontossággal nem biróknak látszó magyar eseményeket. 1849. Máj.

A külföld nézetei a magyar eseményekről.

Midőn a folyó év első napjaiban Windischgrätz a mindig hátráló magyar hadak nyomában Budapestet elfoglalta, s ezen esemény a tábori bulletinek s a bécsi hivatalos lapok elbizakodott, gőgös hangu kürtölései által Európának hírül adatott: azon hit terjedt el a népek között, hogy a magyar forradalom, a főváros elfoglalása következtében, már le van igázva. És senkit sem lepett meg a hír, hogy a hadi készületeit századok folytában felhalmozott, négy-öt száz ezernyi hadsereggel rendelkező dynasztia legyőzte a nemzetet, mely a fölött, hogy a háború által meglepetvén, mindennemű hadi szerek- s készületekben szűkölködött, a keblében szándékosan, terv szerint támasztott lázadások által is meggyöngülve, mérkőzni képtelennek látszék Ausztria roppant hatalmával. A többség könnyelműséggel vádolta a nemzetet, hogy a süker minden valószinűsége nélkül emelt fegyvert. És a krónika már jegyezni kezdé lapjain, hogy egy felkelt, *fellázadt* nemzet — mert ügyeink, viszonyaink ismeretének hiánya miatt, a bécsi lapok után közönségesen lázadásnak neveztetett az önvédelem legszentebb harcza — ismét megtöretett; a meggondolatlanul felzavart béke újra helyreállott; a Habsburg-Lothringen fejedelmi ház megingott trónja ismét megszilárdult.

De midőn győzedelmeink híre a hazug bulletinek és a bécsi lapok elferditéseinek daczára is eljutott a külföldre : a figyelem ott nemzetünk iránt újra fölébredt; és, bár ügyének mivoltáról igen kevesen voltak is jól értesűlve, látván hogy e nemzet annyi erőt képes kifejteni, s egy, elébb alacsony helyzetű, de a hazafiság lelkesedése által hatalmas fiának szavára, oly seregeket állit ki, melyek által az osztrák hadak megveretve, a fővárost odahagyni s a határokig futni kénytelenek : mind nagyobb részvétet s rokonszenvet kezdének iránta táplálni kebleikben.

1849. Máj.

Azon férfiaink is, kiket kormányunk, különböző időben, a külországok kormányaihoz küldött, mind ezeket, mind a nemzeteket lassanként bővebben megismertették ügyünk jogosságával; mi által, a felőlünk elterjedt balvéleményeket megigazítva, mindinkább sikerült, ha nem is a kormányokban, — melyek legtöbbjeinek önző vagy szűkkeblű, félénk vagy fonák politikáju kezelői a népek szabadságsóvár kivánatait s jogait, fájdalom, még a szabad alkotmányu államokban is oly ritkán méltányolják, — legalább a népekben irántunk rokonszenvet ébreszteni, azok közvéleményét felénk s mellénk fordítani.

Teleki László működése Francziaországban és Angliában.

Gróf Teleki László ki, mint tudjuk, még a mult évi szeptemberben küldetett az új franczia respublica kormányához képviselőnkül, egyike azon tiszta lelkű, lángkeblű hazafiaknak, kik nemzetünk demokratiai átalakulását sok évi küzdelmeik által előteremtették; s öröklött előjogaikat a nép és szabadság szent érdekeinek feláldozták, — nagy munkásságot fejtett ki Párisban, bár őt benn a vörös respublicától, a socialismustól —, künn a háborútól félő köztársasági kormány, szűkkeblűségében, hivatalosan nem fogadta is el kormányunk képviselőjéül.

Mihelyt ő Debreczenből a függetlenségi nyilatkozatot kezéhez vette, azt május 22-kén franczia nyelven a következő levél kiséretében nyujtotta be Drouyn de Lhuis külügyminiszternél:

«Miniszter ur! A kormányomtól vett hivatalos rendelet által kötelességemmé tétetik, tudtára adnom a franczia respublica kormányának a magyar nemzeti gyülés azon határozatát, mely által a Habsburg-Lorraine ház trónjától megfosztatott, és Magyarország minden hozzá tartozó részeivel együtt európai szabad és független államnak nyilvánittatott.

«A magyar nemzet képviselőinek ezen hivatkozása az isten és emberek igazságára törvényes következése a császári kormány politikájának. A császár-király megszegte az alkotmányra mondott esküjét; az ország keblében egymás ellen lázitván a nemzetiségeket, egymás megrontására izgatván a

külön osztályokat, felszította a polgári s társasági háborút; s végre tartományait legveszélyesb ellene, az orosz seregeinek dobván martalékul, önmaga mondott le jogairól. 1849. Máj.

«Azon dynasztia, mely a jognak és becsületnek minden elveit lábbal tapodta, mely nem iszonyodott az idegen szuronyok átkos csapását alattvalóira hozni, hogy egyszerre elfojtsa a szabadságot és civilisatiot, hazánk fölött többé nem országolhatott. Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmány elnöke, engedelmeskedvén a nemzet képviselői által egy szivvel lélekkel kijelentett akaratának, addig is mig a nemzeti gyülés az új kormányforma fölött határozand, az ország ideiglenes kormányzója s a végrehajtó hatalom elnöke, megragadta a kormányhatalmat. S meggyőződve lévén, hogy az európai államoknak közös kötelék által szükség egyesűlniök, siet általam miniszter urnak tudtára adatni, hogy a continensen egy szabad állammal több van, melynek forró kivánsága békében és barátságban élni minden népekkel, kivált pedig a dicső franczia nemzettel; s Európa keletén őrködni a Francziaország által képviselt emberiség és civilisatio érdekei fölött. Hivatása nem más, mint a világ azon részében megmenteni a szabadság elveit, egy új alapra, a nemzetek egyenlősége és testvérisége tágas alapjára fektetvén azokat.»

Teleki e közleménytől nem várt nagy sükert azon franczia kormánynál, mely őt hivatalosan elfogadni is vonakodott; mely egy más, szinte szabadságra törekvő nemzet leigázására maga is segédkezet nyujtván, hűtlenné lett a maga eredetéhez; mely részint a vörös respublicától való félelmében, részint elnöke, a titkon már császárságra törekvő s annak utjait egyengető Lajos-Napoleon befolyása következtében, maga is a reactio vontató kötelébe kapaszkodott.

De annál több sükert várt ő attól a közönségben, melynek azt hirlapok utján szinte tudtára adá. A jeles hazafi különben is nagy munkásságot fejtett ki a sajtó mezején czikkei s önálló röpiratai, szintugy mint a magán körökben szellemdús társalgása, ügyes tapintata, finom modora által, hogy ügyünk-

1849. Máj. nek a közvéleményben rokonszenvet szerezzen. Ügyekezete nem is maradt süker nélkül. Nemzeti szabadságharczunk indokairól, dolgaink állásáról s a bécsi udvar szándokairól lassanként mind helyesebb felfogás terjedt el ugy a sajtóban mint a magán körökben, s oszladozni kezdett azon balvélemény, mintha a magyar mozgalom is a socialismus és communismus sikamlós terén egy nyugtalan proletarius tömeg által támasztatott volna; s a helyesebb ismerettel együtt a francziákban is menten ébredezett a rokonszenv a szabadságért annyi erőfeszitéssel s kitartással küzdő magyar nemzet iránt. A hírlapok közől több, s nem csak a demokrat szelleműek, hanem még legitimista elvűek is, mint például a «L'Opinion Publique» mind sürűbben s kedvezőbben kezdték tárgyalni a magyar dolgokat. De, fájdalom, ezen rokonszenv, a respublicának saját forrongó állapota s még inkább kormányának érintett iránya s azon körülmény miatt, hogy a francziá nemzetnél a közvélemény ritkán válik eldöntő hatásuvá kormányának külpolitikájára nézve, — nem eszközölhette azt, hogy nemzetünk e részről valamely, bár csak erkölcsi támaszra is számíthatott volna.

Nagyobb, jutalmazóbb lőn sükere Teleki László munkásságának Angolországban, hol a hatalmasan kifejlett közvélemény a kormánynak előbb utóbb a külpolitikában is irányt szokott szabni. Támogatá őt e hazafias eljárásában egy ideig Szalay László, ki, miután Frankfurttól bucsut venni kénytelenittetett, Telekivel vállat vetve, működék a nyugoton, — és Pulszky Ferencz, ki utóbb megbizást is nyert Kossuthtól Angolországba. E szigetországban, néhányat kivéve, valamennyi hírlap, meleg rokonszenvvel fogta föl a magyar ügyet. Több kitünő férfiu pedig — kik közől hálás elismeréssel emeljük ki a nagy nevű Cobdent, lord Dudley Stuartot és Osbornet, — a nép ezreitől látogatott meetingekben, népgyülésekben, szintugy mint a törvényhozás teremeiben tevékeny rokonszenvvel izgatott igaz ügyünk mellett s hívta fel annak pártolására a közvéleményt és a kormányt. A süker

ügyünkre nézve lassanként oly kedvezőnek mutatkozott, hogy ügyvivőink már némi reményekre ébreszthető tudósitásokat is intézhettek kormányunkhoz. A tényleges pártolásnak még ugyan az angol kormány részéről is utját állá azon elfogult, fonák politika, mely nem egy könnyen tudott megválni azon hagyományos tantól, mely az 1815-ben felállított európai státusrendszert illethetetlennek, Ausztriát pedig, régi szövetséges társát, e rendszerben az európai súlyegyen fentartására nélkülözhetetlen elemnek tekinté; mindazáltal Palmerston külügyminiszter politikájában is oly fordulat kezd vala már mutatkozni, mely a közel jövőben remélnünk engedé az angol kormány erkölcsi támogatását. 1849. Máj.

Új kormányunk, e nagy hatalmakon kivül, megkisérté az érintkezést némely kisebbekkel is, melyek, ha bár csak közvetve, hasznára lehettek ügyeinknek. Ilyen volt az Ausztriával ismét barczra kelt Piemont s a császári kormány ellen függetlenségi háborút kezdett Velencze. Kételkedni sem lehetett, hogy a szövetséget velünk mind Károly-Albert piemonti király, mind Manin, a magát történelmi jogánál fogva köztársasággá kikiáltott Velencze kormányának elnöke, saját érdekeiknél fogva örömest megkötendik a közös ellenség ellen. Egyenes segélyt mi e kormányok egyikétől sem várhatánk ugyan, sőt, ellenkezőleg, ők óhajtának azt tőlünk; de mind e mellett is hasznos szolgálatot tehetének ügyünknek az által, ha az Olaszországban lévő magyar katonaságnak alkalmilag segédkezet nyujtanának a hazájokba visszatérhetésre. Piemont, miként fentebb láttuk, ezt a maga párisi követe által már az elmult télen a legnagyobb készséggel megigérte az e végett nála lépéseket tett Teleki Lászlónak, ki aztán, mint már tudjuk, nem is késett ezen ügy előmozditása végett báró Splényi Lajost Turinba küldeni. A jó akaratnak azonban akkor kevéssé felelt meg az eredmény, a császári hadi kormány ébersége következtében katonáink közől nagyon kevesen mehetvén át Piemontba. Egyéb diplomatikai működések.

1849. Máj. Most tehát Kossuth, mindjárt új méltóságába léptekor, egyenesen is megkisérté az érintkezést mind Turinnal mind Velenczével, april 20-kán Bratich János fő hadi tisztet nevezvén ki ügynökévé e kormányokhoz. Turinnal ugyan a követ működésének hamar véget vetett a szerencsétlen novarai ütközet, mely Piemontot békekötésre kényszeríté Ausztriával. De Velenczével sikerült a követnek, bár személyesen oda sem juthatott be, megkötni a szerződést. Kossuthnak april 20-kán kelt levelére, melyben Manint tudósítja, hogy a magyar nemzet képviselői a függetlenséget kijelentették s őt az ország kormányzójává választották, s óhajtását fejezi ki egy szorosabb szövetség megkötése iránt a szabad Magyarország és a szabad Velencze közt — ; és egy másik, ugyanazon keletű levelére, melyben a velenczei köztársaság elnökét értesíti, hogy e végett Bratich Jánost küldi hozzá Magyarország ügynökéül, kérvén egyszersmind őt, küldene a maga részéről is egy követet Magyarországba : Manin e végett Pasini Lajost bízta meg a találkozásra a magyar követtel, ki az ostromzár miatt Velenczébe személyesen nem juthatván be, más által juttatá oda Kossuth leveleit.

A két megbizott az anconai kikötőben találkozék s junius 3-kán ott [1]) a következő szerződést irta alá :

1. Magyarország és Velencze közt védő és támadó szövetség leend ; békét a közös ellenséggel egyik fél sem köt a másik hozzájárulása és megegyezése nélkül.

2. A szövetséges felek egymást szárazon és tengeren kölcsönösen segítendik ; haderejök a közös érdek igényei szerint öszhangzólag fog működni.

3. Velencze segíteni fogja Magyarországot egy tengeri haderő felállitásában az Ádrián.

---

[1]) E szerződés, bár Ancona kikötőjében, jun. 3-kán köttetett, Bratichnak, nem tudom, mivel indokolt kivánatára, a következő keletet viseli homlokán az eredeti okmányban : «Près de Duino, 20 Mai, 1849.»

4. A magyar hajók fölfegyverzésének költségeit Magyarország viselendi. 1849. Máj.

5. Mihelyt a körülmények engedik, Magyarország egy hatalmas diversiot teend az ádriai tenger felé; miben őt Velencze minden tengeri és szárazi erejével támogatandja.

6. Az Olaszországban elszórt magyar katonák Velenczében barátságosan fogadtatnak s Velencze költségén magyar legiová alakíttatnak. Ezen legio teljessé leend, mihelyt annak létszáma háromszor oly nagygyá nő, mint a mennyi a mostanié. A többiekből egy tartalék fog alakíttatni Magyarország költségén s rendelkezésére. Velencze, szükség esetében, magára vállalja e had átszállitását a magyar tengerpartra.

7. Mindennemű fegyvert, melyet Magyarország Velenczében lerakni kiván, ennek kormánya a maga költségén őrzendi oly módon, hogy azokat a magyar tengerpartra lehessen szállítani, mihelyt ott egy magyar hadosztály megjelen azok átvételére.

8. Magyarország méltányolván Velenczének a szabadság ügyéért tett áldozatait, hadi segélyül lehetőleg rövid idő alatt bizonyos pénzösszeget fog küldeni; s e segély időről időre ismételtetni fog a háború végéiglen.

Manin egyébiránt jun. 26-ról kelt levelében is tudósitá Kossuthot, hogy levelét Velencze kormánytanácsa a legnagyobb lelkesedéssel üdvözölte, s bizodalmasan várja, hogy a Bratichcsal kötött szerződést Magyarország kormányzója mennél elébb meg fogja erősíteni. Hogy vele a velenczei köztársaság hadi s pénzügyi állapotait tudassa, Tomaso Gar személyében követet küld hozzá.

A Magyarországon nem különben, mint Velenczében nem sokára beállott súlyos események minden további eredményeitől megfosztták e szövetségi szerződést. Manin, julius 28-kán, Tornielli képviselő interpellatiójára kijelenté, hogy az összeköttetést Magyarországgal a szoros elzáratás miatt lehetetlen fentartani. Sem a magyar követtől, sem a Magyarországba küldött saját ügyviselőjétől nem vehetett hírt eddigelé; vala-

1849. Máj. mint hogy az igért pénz, élelmi szer és fegyveres erő sem érkezett meg onnan, kétségkivül az orosz interventio okozta akadályok miatt.

Kossuth egyébiránt, látván hogy, kivált miután Jellasics Pestről egész hadtestével a Drávához vonult, a szándéklott hadjáratot az ádriai partok felé aligha sikerűlhet végrehajtani, Bikkessy ezredes hadi segédét oly megbizással küldé Párisba, hogy részben az olasz hadseregből megszökött magyar katonákkal, részben az ügyünk iránt rokonszenvvel viseltető idegenek segélyével Marseilleben kibérlendő hajókon Fiume felé ügyekezzék intézni betörést. Volt szó arról is, hogy e czélra Garibaldi nyeressék meg. Bár azonban Br., gazdag lengyel gróf, e végre, ha kell, egy pár száz ezer frankot is ajánlkozott áldozni, a megbizott Bikkessy nem azon férfiu volt, ki ilyféle merész kisérletet végrehajtani képes lett volna ; ő azt a megkezdésig sem tudta vinni. Általában, a külországi működéseket tekintve, azon nagy hibát követte el Kossuth, hogy több gonddal nem választotta meg kiküldött ügynökeit.

Splényit, miután Turinban minden működése lehetetlenné vált, Kossuth felszólitására, Teleki László május 6-kán Konstantinápolyba küldötte, a következő utasításba foglalván megbizását.

1. Fejezze ki a magyar kormány háláját, hogy a magas Porta, bukuresti ügynöke által óvást tett határainak megsértése miatt, az oroszok betörésekor Erdélybe.

2. Tudomása lévén, hogy az angol és franczia kormány a Portának szoros neutralitást ajánlott az Oláhországba menekűlt osztrák sereg irányában ; mivel ezt a török az orosz hadaknak szinte ott léte miatt nem teheti : az ügynök a Konstantinápolyban lévő angol és franczia követeknél oda működjék, hogy ezek kormányuknál eszközöljék ki az orosz interventionak mennél elébbi megszűntetését a dunai fejedelemségekben. A töröknél pedig arra fordítsa hatását, hogy ne hagyja magát az orosztól s osztráktól elcsábíttatni.

3. Ha a Porta az aldunai fejedelemségek kérdése miatt az oroszszal háborúba keverednék, ügyekezzék Splényi rábirni a török kormányt, hogy erejét a magyarokéval egyesítve, működjék az orosz ellen. 1849. Máj.

Kossuth utóbb hasonló czélokból maga is Konstantinápolyba küldé gr. Andrássy Gyulát. De minthogy a tehetetlen török kormány semmi támogatást nem nyert az angol és franczia kormányok részéről: mind Splényi, mind Andrássy küldetése eredménytelen maradt. —

A nemzet erőfeszitése a függetlenség kivívására.

Azonban, bár miként a mondottak tanusítják, nem hanyagolta is el kormányunk megnyerni a külföld rokonszenvét s legalább erkölcsi támogatását: okúlva a lengyeleknek minden külföldi sympathiák daczára is szerencsétlen sorsán, koránt sem e rokonszenvre alapítá a nemzeti szabadságharcz végsükerének reményeit. Benn, magában a szabadság ihletétől föllelkesedett, s az új korban eddig nem ismert erődús életre izmosodott nemzet keblében fejlődtek azon elemek, melyek a kormányt s a nemzeti gyülést ebbeli reményeikre feljogosíták.

A nemzet, mely a szabadságán ejtett régibb csorbákat s az anyagi jóllétében szenvedett nyomást a márcziusi fejlemények következtében hamar elfeledve, egy évvel elébb kész volt volna, mint egykor, Mária Terézia idejében a trón körül tömbesűlni, s annak megmentése végett vagyonát, vérét, életét feláldozni, — e nemzet most végkép elfordult a tróntól s a legnagyobb lelkesedéssel fogadta képviselőitől az ország függetlenségének kijelentését. A hatóságok és községek az öröm és lelkesedés kifejezéseiben biztosították feliratak által a kormányt, hogy a nyilatkozatot tömegesen magokévá teszik s azon áldozatokat, melyekbe még a függetlenség kivívása kerűlend, szívesen viselendik.

És ezen áldozatkészség a nemzet részéről valóban nagyszerű, bámulandó volt. A hatóságok, vármegyék és városok csaknem kivétel nélkül, még azon nagy számu újonczokon felül is, melyeket a törvényhozás rendelete szerint

1849. Máj. küldöttek fegyver alá, a hazai ügy iránti buzgalomtól indítva, önként, ki négy, ki hat hónapra, ki a háború végeiglen szabad csapatokat állitottak a kormány rendelkezésére. E mellett számos egyes hazafiak is folyton szaporították fogadott újonczaikkal a hadsereget. Voltak apák, kik tartozáson felül egyetlen fiokat is, voltak mások, kik valamennyi fölserdült fiaikat, önmagok költségén fölszerelve, küldötték vagy vitték magokkal a seregbe. A fiatalságot, kivált a míveltebbet, oly harczias szellem szállotta meg, hogy, ha tán a szülők akarták volna is, lehetetlen volt őket visszatartóztatni, hogy a táborba ne menjenek. Gyalázatnak tartatott tétlen honmaradni, midőn a haza veszedelemben forog; ugy hogy még azok is, kik bármi körülménynél fogva fegyvert nem foghattak, a többiektől lenézetvén, szégyenlék magokat. Az iskolák általában az egész hazában kiürűltek; még a papi növendékek közől is számosan fegyverrel cserélték föl a szent könyveket. Az iparosok hiányt kezdének érezni segédekben, kik műszereiket oda hagyva, nagy részben fegyvert fogtak. Nem ritka volt az eset, hogy az ifju, ha kissé kora növésnek örvendhetett, öregebbnek hazudta magát, csakhogy honvédül fölvétessék. Kik gyönge koruk miatt a zászlóaljaktól elutasíttattak, a tüzérek közé vétették föl magokat; s ezek közt igen sok 14-15 éves növendékre lehetett találni. A még ifjabbak, a tiz-tizenkét évesek, — mert ilyen is néhány száz egyátaljában nem akart kimaradni a haza szolgálatából, — tábori munkára igen gyöngék lévén, a fegyver- és lőszergyárakban alkalmaztatták magokat; s nagy részben ezek szorgalmas kezeiből kerűltek ki a töltények és gyutacsok.

A lelkesedés a haza ügye iránt még a nőnemre is kiterjedt. A honleányok számos ezerei vetélkedve gyűjtöttek, varrtak fehérneműt a tábor számára, s készítettek tépetet a hazáért vérző vitézeink sebeire. Alig volt város és vármegye, hol e végre nőegyesületek nem alakultak. Kossuth egyik nővére pedig, özvegy Meszlényi Zsuzsanna, mint főápolónő kórházról kórházra járt az országban, intézkedni az iránt, hogy beteg,

sebesült vitézeink körül a szükséges női szolgálat s ápolás ne hiányozzék. 1849. Máj.

A nép e tiszteletre s bámulatra ragadó lelkesedése, tevékeny buzgalma s áldozatkészsége bőséges forrásul szolgált azon eszközök és erő előteremtésére, melyek a szabadságharcz sükeres folytatását lehetségessé tették.

És valóban, hadseregünk létszáma, miként ezt alább részletesen kimutatók leszünk, már tekintélyessé emelkedett. April végén, mintegy 135 ezer honvéd állott zászlaink alatt. E szám pedig, miként az ellenség visszavonultával a tér tágult, s majdnem az egész dunántúli vidék is a kormány rendelkezése alá jutott, naponként tetemesen növekedett. A fegyvernek ugyan nem volt bőségében az ország: a nagyváradi s más kisebb fegyvergyáraink a szükségletet fedezni soha sem voltak képesek; s e miatt néhány zászlóalj folyton fegyvertelenül hevert gyűhelyein: a bánság visszavétele után azonban ez iránt azon reményt táplálta a kormány, hogy Orsován keresztül a külföldről sikerűlend fegyvert behozni.

Mi az ország pénzerejét illeti: arra gondolni sem lehetett, hogy a minden külkereskedéstől elzárt, élelmezéssel, előfogatokkal, szállitmányokkal stb. különben is terhelt, az ellenség által több vidéken kifosztott országlakosok adót fizessenek; vagy az igen megcsökkent bánya-, só- s egyéb koronai jövedelmekből állíttassanak ki a sereg növekedésével naponként roppant arányban szaporodó közköltségek. Ezeket tehát egyedül a kibocsátott s egyre gyártott papirpénzjegyekkel kellett födözni a kormánynak. Az országnak azonban mindeddig semmi státusadósságai nem lévén, a papirpénz, nagyobb öszvegben kibocsátva sem vált volna elviselhetlen teherré. Egyébiránt a kormánynak a mult nyáron 62 millió forintig megszavazott hitelből május elejéig még csak mintegy 40 millió bocsáttatott forgalomba. —

A dynasztia, mely a télen még könnyű szerrel leigázhatni vélte a készületlen nemzetet, elrémülve vette észre az annak lelkesedése és szabadságszeretete által kifejtett roppant erőt;

1849. Máj. s meggyőződve arról, hogy minden újonnan gyűjtött s másutt nélkülözhető erejét összeszedve sem lesz képes megállítani diadalmenetökben a szabadság lelkesült bajnokait, kétségbeestében, az orosz karjai közé vetette magát. A kényuralmat pártolni mindig, de most, Lengyelország miatt, különösen kész muszka, miként alább látandjuk, nem is késett beküldeni roppant seregeit. De a nemzetet még ez sem ejté kétségbe. Sőt, kész minden áldozatra, ezután is bizton remélte igaz ügyének győzedelmét, föltéve, hogy a vezérek is lelkesedve teljesítendik kötelességöket.

És még ezen remény sem volt alaptalan.

Az eddigi győzedelmeink annyira megtörték az osztrák erőt, megcsökkentették számát, lehangolták bátorságát, hogy azokat már ütközetbe is alig vihették vezéreik; az osztrák tisztek nyilatkozataiból s felfogott leveleiből kitűnt, miképen a fősereg harczképes része számszerint már alig több 40 ezernél, komolyabb ütközetet, ha arra mindjárt a komáromi után kényszeríttetik vala, a győzedelem reményével nem volt többé képes elfogadni.

A dolgok ilyféle állását bizonyíták Welden tábornok legújabb rendeletei; bizonyította a császári főváros hangulata. Welden april 28-kán Pozsonyba tévén át fő hadi szállását, részint oda, részint Óvárhoz gyüjtötte össze egész seregét, s táborát mind két helyütt sánczokkal erősítette meg; Pozsony várában pedig éjjel nappal siettette a már elébb megkezdett erőditések bevégzését. De mind ezt nem látta már elégnek arra, hogy seregeinket előhaladásukban feltartóztathassa, s Bécs közelében, a Schwechat mellett, s a Morvavölgyön is táborhelyeket, sánczokat készíttetett.

Magában Bécsben szinte lázszerű volt az izgatottság. Sokan még azok közől is, kik a kormányt a mult őszön pártolták, tőle mind inkább elhajóltak. Mind világosabbá lőn a bécsiek előtt is, hogy a kormány az 1848-ki márczius előtti állapotokra szándékozik visszatérni; rendszabályai semmi kétséget nem hagytak, hogy maga a f. é. márcz. 6-kán kihirdetett

charta is csak egy időre rejti még némi alkotmányos formák alá a kényuralmat; és a nagy többség élénken óhajtá a magyaroknak városuk alá jövetelét, ez esetben magok is fegyvert fogni szándékozván. A magyarok minden hozzájárulta nélkül, Kossuth neve alatt, lázitó felszólitások szórattak a nép közé; mely a külvárosokban már napról napra forrongóbb, zajosabb lőn, miszerint alig lehetett többé kételkedni hogy, ha a magyar sereg Bécs alatt megjelen, itt is újra kitör a forradalom. 1849. Máj.

Nem lehetett-e hát a dolgok ezen állásában alaposan remélni, hogy győzedelmes seregeink, ha Komáromból folyton előrenyomulva a császári hadak romjait Pozsonytól és Óvártól is elkergetvén, Bécset is felszabadítandják, számra a hír szerint betörni készülő muszka hadakkal körülbelül egyenlők, lelkesedésre, erkölcsi erőre nézve pedig felsőbbek, a megvert osztrák seregek űzéséből, a diadal biztosságával térendenek vissza az idegen országban, bajos élelemszállitásai miatt, csak tartózkodva haladhatómuszka seregekre?

De hogy ez sükerűlhessen, Komárom felmentése után Görgeynek az volt volna első s a lehető legnagyobb gyorsasággal kiviendő feladata, hogy Aulichnak Pestnél táborozó hadát is felrendelvén, az ellenséget, mielőtt akár a császári tartományokból összevonná tartalék hadait, akár az orosz segítséggel megerősödnék, Pozsony és Óvár alul haladék nélkül Bécs alá űzze. Ennek lehetőségén, az annyiszor megvert császári hadak elcsüggedt, megfogyott állapotában, szintugy nem kételkedett senki, mint azt bizonyosnak lehetett tartani, hogy Bécs elégületlen, forrongó lakossága az első magyar ágyuszóra kitűzi a lázadás zászlaját s 20—30 ezer polgár fegyvert ragadva, kezet nyujtand a magyaroknak. Teendők Komárom felszabaditása után.

E kilátások között készült, a kormányzó hozzájárultával, azon terv, mely szerint a jövő hadmunkálatok alapjául a dunántúli vidék tűzetett ki, mely az eddigi harczban legkevesebbet szenvedvén, a sereg szükségeinek kielégitésére legtöbb eszközökkel szolgálhatott. E vidéken kell vala öszpontosulni

1849. Máj. minden egyébütt nélkülözhető s újonnan kiállított hadaknak, s a hatalmas Komáromra támaszkodva, innen folytatniok Bécs felé a munkálatot. Ez alatt Bemnek a Sajkás-kerület meghódítása után, 15 ezernyi hadtesttel a Dunán átkelve Horvátország felé kell vala működnie, s az ország közlekedését Fiuméval s a tengerrel helyreállítnia. Ez leend vala ama hadjárat, melyről a velenczei köztársasággal kötött szövetségi szerződésben is tétetik említés.

E tervnek haladéktalan végrehajtása elláthatlan következményeket szűlt volna mind Magyarországra, mind a dynasztiára nézve. Ettől függött mind a kettő sorsa. Ha ez végrehajtatik, mielőtt a már elhatározott orosz interventio tényleg megtörténnék, s a győztes magyarok Bécscsel kezet fogva folytatják a háborút : még az is kétséges, jött volna-e Magyarországra muszka sereg? És ha igen, mi sors várta volna azt itt, miután hadseregünk nagyobb része ellene fordulhat, az osztrák had részint idő közben szétveretve, részint Bécscsel elfoglalva lévén? És e kérdést annál jogosabban lehet feltenni, minthogy az országgyülés a muszka interventio hirére újabban ötven ezer újonczot szedetett az országban, és seregünk, mely eddig leginkább fegyver hiánya miatt nem szaporodhatott tetemesebben, a külfölddel való közlekedés megnyílta után ezzel is ellátathatván, hamar 200 ezerre növekedett volna.

De a gondviselés megfejthetetlen végzete nem engedte teljesedni a nemzet ezen szabadságreményeit. Görgey szivét a nagyravágyás és gyűlölet, a viszály s egyenetlenség ördöge szállotta meg: és ezen ember bűnei, nem pedig a túlnyomó ellenséges erő, mely, ha ő a körülmények igényei szerint működik, soha sem is válhatik túlnyomóvá, hervasztták le a nemzet fiatal szabadságfájának bimbóit.

« Komárom felmentése után — igy szól az erre nézve illetékes Klapka tábornok is — Magyarország sorsa Görgey kezében volt. A szerencse őt eddig láthatólag kegyelé vállalataiban ; mint messze világító csillag tündöklék ő a már hanyatló euró-

pai szabadság homályos láthatárán; a világ várakozással teljes csodálattal tekinte reá. Komáromból két ut vezetett a rejtelmes jövendőbe. Egyik a végelhatározáshoz az ó császári városba; a másik a mulasztások és zavarok tömkelegébe Budára. Görgey az utóbbit választá; s ezzel az első lépés is megtörtént a bukásra. » 1849. Máj.

Midőn a császári sereg Budapestről Győr felé vonult, Welden, mint említők, négy-öt ezernyi őrséggel Budán hagyta Hentzy tábornokot. Görgey tehát az ellenség folytonos űzése s Bécs előtti megjelenése helyett Buda ostromát tűzte ki legközelebbi hadi munkálatul, annak megvétele által óhajtván befejezni s « megkoronázni » dicsőséges hadjáratát.

A hadjárat iránya megváltoztatásának okai.

A magyar hadsereg e mozdulatának, melynek fonákságát átlátni hadi tudomány hijában is csak józan belátás kell, okairól különféle vélemények léteztek s léteznek mind máiglan.

Kik mindenütt s mindenben Kossuthot szeretik bűnbakul felmutatni, azt állitják, hogy ő birta légyen arra Görgeyt, alig várhatván, hogy fényes diadalünnepélylyel vonulhasson be a fővárosba s a budai királyi palotába.

Hogy Kossuth Buda várának mennél elébbi megvételét óhajtotta, s erre az ebben tagadhatlanul szerepelt személyes hiuságokon kivül is voltak s pedig fontos okai, kétségbe nem vonható. Mig Budavár ormairól ellenséges ágyuk tátongának le, addig sem a Duna sem Pest nem lehetett a nemzet háboríttatlan birtokában. Kivánatos volt pedig mind a kettő mennél elébbi birtoka, a csatatér terjedésével s a Tiszától távolodásával sokasuló szállitásoknak s a hadaink szaporodtával növekedő hadi szükségletek kiállitásának könnyebbitése és gyorsabbitása végett. Budapest birtokában s ott felütve székhelyét, a harcztérhez közelebb esvén, mind a hadviselés politikai oldalát könnyebben intézheté, mind a szükségleteket, pénzjegyeket, fegyvert, lőszert, ruházatot gyorsabban kiállíthatá a kormány; nem is említve, hogy a középpontból az ellenség betörése által a félországban megzavart közigazgatást is sükeresebben kezel-

1849. Máj. heté, mint az ország keleti szélén fekvő, a többi országrészekkel jó utak által össze nem kötött Debreczenből.

Bizonyos azonban, hogy Kossuth ezen óhajtását csak ama feltétel alatt fejezte ki, hogy annak valósitása miatt feldunai seregeink a helyes strategia által kitűzött czéljok felé teendő működéseikben ne gátoltassanak, ne késleltessenek. Bizonyos az is hogy, ha Görgey a kormányzónak ezen óhajtása ellen komoly ellenvetéseket emel, ez készséggel lemondott volna kivánatáról; mert végre is csak azután egyezett meg Buda ostromában, midőn a vezérektől hallá, hogy annak bevétele alig kiván több időt egy hétnél s nem fogja hátrányosan késleltetni a feldunai hadmunkálatokat. Mihelyt pedig értesűlt, hogy Görgey a hadsereg nagyobb részét Buda alá viszi, azt nem mulasztá el legottan gáncsolni. Kossuth e levelét mindjárt Buda alá érkeztekor vette Görgey, s elfoglaltsága miatt nem lévén ideje olvasni a hosszu iratot, Ludvigh Jánost, a seregével járó kormánybiztost, kérte meg olvasná el azt, s kevés szóval közlené vele annak tartalmát. Ludvigh engedett a felhivásnak s midőn a levél tartalmát Görgeynek elmondta, azt vette tőle válaszul; hogy «ő azért hozott le annyi hadat, mivel egy csapással két legyet akart agyonütni : Jellasicsot elfogni s aztán venni csak meg Budát; Jellasics ugyan elillant, de miután már Buda előtt áll, vissza többé nem mehet annak megvétele előtt.» De mi gátolá őt abban, hogy miután a már Tolnában lévő Jellasics ellen többé nem működhetett, legalább az ostromnál szükségtelen hadakat küldje vissza Komáromhoz?

Azonban Görgey maga sem Kossuthot okolja azon hiba miatt, mely Buda időszerűtlen ostromával elkövettetett. Szerinte strategiai két tanácsadójának, Klapkának és Bayer táborvezérkari főnökének eltérő volt a Komárom felmentése után kezdendő munkálat iránti véleménye. Emez a hadsereg előrenyomulását sürgette volna Pozsony és Bécs felé; amaz Budavár megvételét állitá legsürgetősbnek ugyanazon okoknál fogva, melyek miatt azt Kossuth is óhajtá, hozzá tévén,

hogy Buda csekély eröditéseinek megvétele sok időt nem igényel, s a hadjárat aztán kétszeres erélylyel folytatható Bécs felé. 1849. Máj.

Ő mindazáltal sem Kossuth sürgetéseit, sem Klapka érveit nem találván döntőknek, Bayer nézetét tartá helyesnek, «meg lévén, ugymond, győződve hogy, strategiai szempontból, részünkről legjobb volt volna, a Budán hagyott császári őrséget figyelembe sem véve, fő seregünket gyorsan egyesíteni s az új hadjáratot az ellenség fő hátrálási vonalán, Győrön keresztül Bécs felé haladéktalanul megkezdeni.» Ezt vitatta utóbb Klapka is ki, midőn május első napjaiban Debreczenbe menvén, útközben Buda eröditéseit szemügyre vette, csalódásnak látá, hogy a némi új művekkel is megerősített várat oly gyorsan meg lehessen venni, mint elébb gondolta volt. Észlelése eredményeiről nem is késett tudósítani Görgeyt, tanácsolván neki, ne koczkáztassa hadjáratának sükerét e várnak valószinűleg hosszan tartandó ostromával, hanem működjék inkább, mint a strategiai érvek igénylik, haladék nélkül Bécs felé.

Mi volt tehát valódi oka annak, hogy Görgey mind saját meggyőződése, mind meghallgatott tanácsadóinak előtte nem súlytalan véleménye ellenére, mégis Buda ostromára vezette le hadait?

«Alapokát a hadjárat kitűzött s egyedül helyes iránya e boldogtalan megváltoztatásának, ugymond Klapka, leginkább abban lehetne feltalálni, hogy Görgey, hadügyminiszterré neveztetvén, nem akarta elébb elhagyni a hadsereget, mintsem Buda megvétele által eddig szerzett érdemeire a koronát föltegye, jól tudván, hogy ezen, ha nem is eredményeiben, de végrehajtásában nagyszerű s hősies hadi tény a hagyományokhoz ragaszkodó vitéz magyar nép szemében csatányosabb lesz minden másnál, népszerűségét nevelendi, s a talán már akkor elhatározott tervéhez, mely szerint dictatorrá lenni vágyott, őt közelebb viendi.»

1849. April. De nincs szükségünk mások véleményére, hogy e tény valódi okairól meggyőződjünk : elmondta azokat maga Görgey is mind akkor, a cselekvés perczében, mind később, kiadott munkájában. «Hiszen, ugy sem viselhetünk az egész világ ellen háborút, — mondá akkor a Bécs felé indulást sürgetőknek, — maradjunk tehát az országban, saját határaink között.» E, látszólag csekély fontosságu, akkoron senkinek fel nem tűnt szavak nagy horderőt nyernek ama magyarázat által, melylyel Buda ostromának okait munkájában fejtegeti.

«Az okok ugymond, melyek engem legközelebbről arra indítottak, hogy az ellenség fő serege ellen való támadó munkálataink szakadatlan folytatásának eszméjéről lemondjak, túlnyomólag politikai természetűek voltak.» Ezen okok ím a következők : 1-ször, mivel meggyőződött hogy, a függetlenségi határozat, — «bár az az ifju seregnél, az ő nagy meglepetésére, ezerhangu helyeslésre talált», a hadsereg régibb, egykor az osztrák zászlók alatt szolgált részét oly elégületlenné tette, hogy azt a hadjáratnak az ország határain túl is folytatására nem hitte reábirhatni [1]; 2-szor, mivel e meggyő-

[1]) Ha ez való, s nem csak utólagosan a maga mentségére koholt indok : ugy a miatt is csak őt lehet gáncsolni, ki nem csak tűrte, hanem példája által maga szoktatta s hívta fel a tiszti kart ama mételyszerű politikai vitatkozásokra s a kormány tetteinek féktelen birálgatására. De kétséget nem szenved, hogy e szellem csak a VII-dik, általa nevelt hadtestben volt honos, s hogy daczára e szellemnek, ő mindig és mindenben képes volt e hadtestet is a maga akaratára hajlítani, s azt féken tartani. Ezt egy, épen a függetlenségi nyilatkozatra vonatkozó eset egészen kétségtelenné teszi. Midőn Ludvigh kormánybiztos april 17-kén estve Lévára ama nyilatkozatnak hirét hozta, «éjfélig — ugymond maga Ludvigh — a trónvesztés határozata felett vitatkoztunk. E vitatkozás, melyet a szomszéd szobában fel- s alájáró tisztek hallhattak, okozhatá, hogy más nap reggel, mikor mi (ő és Görgey) még ágyban voltunk, Molnár alezredes azon jelentéssel lépett a háló szobába, hogy tiszti küldöttség várakozik a mellékteremben, mely a debreczeni határozat ellen óvást akar tenni. Görgey felkelt s felső öltönyét magára vetvén, szóla : «meg kell tudnom, kik azok a protestáló sárgafekete urak». Molnár erre kisuhant, s a mellékteremben rögtön

ződés által azon eszmére vezettetett, hogy Buda megvétele után a határszélig teendő előnyomulása s az ellenségnek a Lajtán túlüzése által a hadjáratot politikailag bezárja, a győzedelmes sereg nevében felhíván mind az osztrák kormányt, mind a magyar országgyülést, hogy az 1848-ki alkotmány alapján békésen egyezkedjenek ki s vessenek véget a polgárháborúnak; tehát békebiróként lépjen fel a nemzet és a dynasztia között. 1849. Máj.

«Az olmützi octroyált alkotmányirat, ugymond, mely Magyarországnak, s a debreczeni határozat, mely az osztrák császárságnak fenmaradását lehetetlenné tette, mind a kettő egyaránt ugyanazon színvonalán állott a tényleges kivihetetlenségnek kül segedelem nélkül. Mind Olmützben, mind Debreczenben nagy szót mondtak ki annak előleges érett megfontolása nélkül, vajjon elégséges-e saját erejök a szót tettel igazolni.» És mivel a császáriak által, kik az april 26-kai ütközetben foglyainkká lettek, kétséget nem szenvedő módon értesült az orosz beavatkozás elhatározásáról: «azon kérdés támadt, nem fog-e az osztrák kormány hajlandóbb lenni a márcziusi alkotmányiratról s manifestumokról való lemondásra, mint az orosz segély behivása által gyöngesége bevallására?» Ő, ugymond, ez utóbbit a dynasztiára nézve károsabbnak és szégyenítőbbnek tartván, az elsőt hajlott hinni; minél fogva az olmützi alkotmányirat és a debreczeni határozat között evezve, a kibékités által ügyekezett a hazát megmenteni. E kibékitést pedig Budavár gyors bevétele után, győzedelmes seregével a Lajtánál megállapodva szándékozott légyen megkisérteni.

Már a mi érveinek elsejét illeti, hogy t. i. a függetlenségi nyilatkozat a hadsereg régi elemeit oly annyira elkedvetlenítette volna, miképen annak engedelmessége megtagadásától tarthatott: a többi vezérek ezt határozottan tagadják. «Az országgyülés e határozata, ugymond Klapka, a nép képviselői-

---

kardcsörgés hallatszott; s mire Görgey az ajtót kinyitotta, üres volt a szoba. A «sárgafekete» szó elég volt a készülő fondorlatot eloszlatni.»

1849. Máj. nek bölcseségében való szokott bizodalommal fogadtatott a seregtől. Csak Görgey *táborkarára* s néhány általa befolyásozott törzstisztre hatott e hír a tiszta égből lecsapó villám gyanánt. A kilátások egy közel békére eltűntek s helyökbe az élethalál harcz bizonyossága lépett. Ehhez azonban azon emberek, kik már januárban egy kibúvó ajtót nyitottak magoknak a váczi szózat által, nem éreztek magokban nagy kedvet.»

A mily hihetetlen tehát, hogy Görgey valaha komolyan hitte volna, hogy a hadseregnek csak azon része is, mely egykor az osztrák zászlók alatt szolgált, képes volna megtagadni az engedelmességet, ha általa az ország határain túl vezettetnék: szintoly bizonyos, hogy mióta Kossuth, az ő Gödöllőn kijelentett ellenzését figyelembe nem vévén, s a függetlenségi nyilatkozatot az ő véleménye ellenére is elhatároztatván, hiuságát megsérté, Görgey gyűlölete csaknem dühössé vált Kossuth ellen; s ezóta csak azon czél lebegett szeme előtt, hogy a függetlenségi nyilatkozatot s vele együtt Kossuthot is megbuktassa.

Ha mind e mellett hihető volna, hogy a haza őszinte szeretete s annak megmenthetése felett aggódó hűsége ébresztette benne ama békebirói szerep eszméjét: ki ne fogna neki megbocsátani s ki ne sajnálná, hogy a sükerben oly hamar elvesztette hitét? De, fájdalom, ellenkezőt bizonyítanak a körülmények. Saját vallomása szerint, ő meg volt, s a februári erdélyi orosz betörés után meg is lehetett győződve, hogy az orosz interventio már elhatározott tény; sőt hogy, miként az osztrák foglyoktól hallá, a muszka hadak már utban vannak s Welden is csak azok bevárása végett huzódott vissza a határszélekre. Valószinű-e tehát, hogy e meggyőződése mellett is hihette volna, miképen a dynasztia, az őt annyira lealacsonyító lépést a muszka segély felkérése által már megtévén, az ő békebiróságát elfogadja, s hajlandó legyen felbontani az oroszszal kötött szerződést, visszaparancsoltatni a már utban

lévő orosz hadakat? Görgey sokkal értelmesebb férfiu volt, mintsem hogy ily valamit hihessen. 1849. Máj.

De tegyük fel az egyátaljában semmi valószinűséggel nem biró dolgot, miképen t. i. Görgey hitte volna, hogy a dynasztia, megértvén az ő békebirói szándokát, kész leend megizenni az orosznak, hogy segedelme már szükségtelen, s ennél fogva parancsolja vissza utban lévő hadait : mi köze van a békebirói szerepnek Budavár megvételével? Vajjon csak Buda megvétele után hihette-e Görgey erre hajlandóvá tenni a dynasztiát? Sőt nem kellett-e félnie, hogy épen ez által teszi lehetetlenné békitői szándokát, elmulasztván megragadni az alkalmas pillanatot? Mert ha már csakugyan hitte a hihetetlen dolgot, hogy a dynasztia, ha általában hajlandó lenne a kibékülést tőle elfogadni : nem azt kellett-e okszerűleg hinnie, hogy a dynasztia sokkal készebb lesz arra april végén, május elején, midőn az orosz hadak még távol vannak, mint később Buda megvétele után, midőn az oroszok már Bécs közelében lehetnek? Hogy tehát minden nap, melyet Budavár alatt töltend, kétségesebbé teszi a dynasztia békülési hajlamát? Bizonyára, az érv melylyel a maga honbuktató lépését igazolni, bűnét mentegetni erőködik, egyenesen ellene fordul s kétségtelenné teszi, hogy egyátaljában nem a, talán csak munkája irásakor kigondolt s a létező körülmények közt lehetetlen békebirói szerep, hanem egyedül az vitte őt Budavár alá, hogy azt megvévén, oly népszerűséget szerezzen magának, melyre támaszkodva, a függetlenségi nyilatkozatot s annak szerzőjét, Kossuthot megbuktathassa. Ezt tanusitá egyébiránt az alább előadandó egész magatartása is Buda megvétele után.

És mióta e szándék lelkében megérett, mind rejtélyesebbnek látjuk a tábornokot; intézkedéseiben szaporodnak az ellenmondások, s minden lépésével elárulja, hogy sértett hiusága veszedelmes játékot űz a haza érdekeivel. Saját vallomása szerint azt hitte, hogy Budavárat gyorsan megveheti; és előadott indokainál fogva kellett is abban gyorsan czélt érnie, hogy békebirói szerepét az oroszok megérkezte előtt megkezd-

1849. Máj. hesse. És az eszközöket mégis elmulasztá foganatba venni, melyekkel a várat gyors feladásra birhatá. Bár gőzhajók is készen álltak rendelkezésére, egy ostromágyut sem vitt magával, midőn hadait april 29-kén Buda felé végre leinditá. De vitt ostromágyuk helyett hét ezred huszárt, kikre Budánál semmi szüksége sem lehetett. E nagy számu lovasság leinditását ő avval menté ugyan, hogy a Budáról elvonuló Jellasics ellen szándékozott vele működni. Meggondolván mindazáltal, hogy april 29-kén, midőn a magyar had Buda alá megindult, a bán már Tolna vármegyében haladt lefelé seregével, mit Görgey tudhatot, mint fővezérnek tudnia kellett : ez is ama hiu mentségek legiojába tartozik, melyekkel rosz szándéku eljárását palástolni ügyekezett. És alig lehet menekűlni azon gondolattól, hogy ezt is merő daczból tette Kossuth ellen, ki, ha óhajtá is Buda megvételét, feltéve hogy az gyorsan megtörténhetik, de mindenek felett a megvert császári hadak űzését sürgette.

Mert, bár — miként eddigi elbeszélésünkben feljegyeztük — Görgey Kossuth iránt, kivált annak háta mögött, eddig sem tanusitá a kormányelnök iránt kellő tiszteletet; sőt egynémely alkalommal, mint az év elején, a Pestről való kivonuláskor, daczosnak, engedetlennek mutatta is magát; csipős gúnyjaitól pedig táborvezérkari tisztjeinek körében soha sem kimélte őt [1]) : e tettei inkább pillanatnyi felgerjedésből, sze-

[1]) A sok közől csak egy ily gúnyját jegyezzük itt fel, mely jellemére is világot vet. Azon estve, midőn Gödöllőn, april 7-kén, a függetlenségi nyilatkozatról beszélgetének, Kossuth, a hosszabb együtt létök után szállására menni készülő Görgeyhez, félig tréfásan, félig komolyan e kérdést intézé : « vajjon biztosságban leszünk-e az éjjel? » Görgey kétes értelmű mosolylyal válaszolá, hogy az ellenség nyakra főre fut Pest felé, seregeink nagy része pedig a várost környezi; nyugalma iránt tehát teljes biztosságban lehet; és hogy ez iránt a kétségnek árnyékát is eloszlassa benne, ő maga leend az éjjel testőre, s egy szobában háland vele. Kossuth ezt barátságra magyarázva, még egy ágyat parancsol vitetni a szobába ; Görgey azonban nevetve válaszolá, hogy ő csak szokott tábori módja szerint fog lenyugodni, s köpönyegébe burkolódzva, mint volt, öltözötten, a szőnyegre

szélyből, féktelen, és senkit sem kimélő gúnyolódási hajlam- 1849. Máj.
ból származtak; állandó ellenzéket, engesztelhetetlen gyűlöletet csak ezóta árult el a kormányzó ellen. Ezóta mogorva dacz, konok engedetlenség, a viszály szándékos keresése, összeesküvés, pártoskodás bélyegzé egész eljárását. Példája szerint, ezóta környezete is mind féktelenebb és zavargóbb lőn magaviseletében. « Azon fondorlatok a kormány ellen, mond Klapka, melyek kevéssel a világosi catastroph előtt tetőpontjokat érték el, ezóta mind nagyobb terjedelmet nyertek Görgey fő hadi szállásán. »

És ezek azon körülmények s indokok, melyek megfejthetővé teszik, miért szakadt félbe Komáromnál dicsőséges hadjáratunk, s a helyett hogy a bicskei, hatvani, isaszegi, váczi, nagy-sarlói és komáromi vereségek által megfogyasztott, meggyöngített, folytonos hátrálásai által lehangolt, demoralizált ellenséget Bécs alá űzték és a fölkelni szinte hajlandó bécsiekkel kezet fogva végkép szétverték volna, Buda ostromára vezettettek vissza seregeink. Ezen nem gyarlóságból, nem belátás-hiányból, hanem szándékos rosz akaratból elkövetett strategiai hiba határozott hazánk sorsa felett; ez lőn első s leghatékonyabb oka ama szerencsétlenségeknek, melyek utóbb egymást érve bekövetkezvén, hazánknak már oly reményteljes ügyét végbukásra vezették; ez volt az első végzetteljes lépés Görgey árulásában, mely által ő, ezóta mindig daczosabb és engedetlenebb, hibát hibára halmozva, a világosi fegyverletétellel fejezte be szenvedély, hiuság és gyűlölet szűlte bűnös játékát hazája sorsával.

Mielőtt a hadsereg Komáromból leindíttatott, mintha a sors nem elégelte volna az ezen intézkedésből nemzeti ügyünkre háramlott szerencsétlenségeket, még egy, következményeiben súlyos baleset is fájdalmasan illette meg minden hazafi keblét.

---

feküdt. Más nap reggel már fűnek fának beszélte Görgey tábori kamarillája, miként a fővezér az éjet Kossuth ajtajánál keresztbe fekve tölté, hogy gúnyt űzzön félénkségéből, gyávaságából.

1849. Máj. Damjanics János, a hős tábornok, kinek erélye, bátorsága, vezéri tehetségei folytak be legelhatározóbban minden eddigi ütközeteinknél a győzedelem kivívására, az egyetlen, ki tábornokaink közől a hazaszeretet mellett elég erélylyel és erkölcsi bátorsággal is birt volna ellensúlyozni Görgey bűnös szándokait, egy sétakocsizásban lovai által elragadtatván, lefordíttatott s e szerencsétlen esetben lábszára bokában eltörvén, hadi szolgálatra azontúl képtelenné tétetett. A kormányzó egész horderejében felfogta e balesemény fontosságát; közimákat rendelt a tábornok mennél elébbi felgyógyulásáért, s mintegy látnoki szemmel e szavakban tudatá a nemzettel a nagy szerencsétlenséget : « Damjanics tábornok urnak balesetét a hazának minden hű fia velem együtt a legmélyebb bánattal fájlalja s osztozik azon keserves meggyőződésben, hogy e baleset országos csapás. » Erzé maga a hős tábornok is, mennyire közös a haza sorsa az övével : május 15-kén, midőn Puky, komáromi kormánybiztos, a várból távozván, hozzá bucsulátogatásra ment, Görgeyről folyván a szó, mondá : « meglássa, barátom, ezen ember elárulja még hazánkat; » s könyűbe lábadt szemekkel lábára mutatva kiálta fel : « Hej, csak e láb ne tört volna el! »

Budavár ostroma.

Görgey, miután Pöltenberg ezredest a VII-dik hadtest három osztályával, összesen 12 honvédzászlóaljjal s 16 huszár századdal és 48 ágyuval az ellenség szemmel tartása végett Győrhöz rendelte, maga a Klapka távozása óta Nagy-Sándor által vezényelt I-ső, s a Knezics parancsa alá helyezett III-dik hadtesttel, april 29-kén, a Duna jobb partján, minden ostromszer nélkül Buda ostromára indult. Kmety hadosztálya Esztergomnál hidat vervén, már elébb leérkezett e vár alá. Aulich, a Szent-Gellért hegy mögött a Dunát áthidaltatván, szinte oda kelt át pesti táborából, ugy hogy összesen mintegy 35—40 ezernyi haderő egyesűlt e vár alatt.

Welden altábornagy, az új császári fővezér, midőn hadaival a felső Dunához vonult vissza, Budán horvátokból mintegy

négy-öt ezernyi őrséget hagyott hátra Hentzy tábornok parancsa alatt. Hentzy, ki svájczi eredetű s a császári seregben szolgált atyától Magyarországban, Debreczenben született, a mult nyáron még mint alezredes az országban lévő zászlóaljával az alkotmányra megesküvén, egy ideig a ráczok ellen harczolt; majd ezredesi ranggal Pétervárad parancsnokává neveztetett, hol azonban Mayerhoffer fondorlatai által nem sokára behálóztatni engedte magát. Az ennek következtében elkövetett árulási kisérletek miatt vád alá helyeztetvén, Budán hadi törvényszék elébe állíttatott. De pár hét múlva szabadulást szerzett neki a nemzeti kormány Debreczenbe távozása. Ő, a közzavarban, mint kereset alatt álló fogoly, Budán felejtetvén, az osztrák sereg bevonultakor nem csak szabadságát visszanyerte, hanem kevéssel utóbb tábornokká is neveztetett. Benne a császári fővezér ügyesen választotta meg Budavár parancsnokát. Ő nemcsak bátor, elhatározott katona volt; de az által is teljes bizodalmat ébreszthetett maga iránt, hogy a reábizott várat végerőfeszitéssel védelmezendi, mivel kettős árulása miatt reá csak büntetés várhatott a mi részünkről. 1849. Máj.

Budavár, melynek erőditései régóta elhanyagoltattak, a magyar seregnek Windischgrätz bevonultakor nem nyujthatott támaszpontot. A császáriak azonban a tél folytán lehetőleg kijavították s újakkal is szaporították erősitvényeit. A gyöngébb helyek két, sőt három soros palánkzattal is megerősíttettek, a bástyákon számos ágyutelep építtetett, a vízvezeték, melytől a vár megtarthatása függött, a Duna partján szinte czélszerűleg megerősíttetett. Hentzy pedig, mióta a parancsnokságot átvette, oly roppant munkásságot fejtett ki, hogy a vár, mely környezete miatt, még igy megerősítve sem volt ugyan nagy erősség, egy ideig mégis tartható állapotba lőn helyezve. Hadi készlet nagy bőségben; eleség egy pár hónapra létezett a várban. Mind ezen előkészület azt bizonyítá, hogy Hentzy el van határozva a várat mind addig megvédeni, mig a távozó császári fővezér igérete szerint az oroszokkal visszatérendő osztrák sereg által fölmentetik.

1849. Máj. Klapka tábornok, ki a szőnyi ütközet után rendeletet vőn, a hadügyminiszteriumnak, mig azt Görgey maga átvenné, ideiglenes vezetése végett Debreczenbe menni, april utósó napjaiban Pestre érkezvén, a vár körülményeit s állapotát vizsgálat alá vette. Látván a jelentékeny újabb erőditéseket, s azok szemléletéből meggyőződvén, hogy a vár oly könnyen s hamar, mint egyelőre hitték volt, nem fog bevétethetni, Görgeyvel ezt rögtön tudatta, őt egyszersmind arra birni ügyekezvén, hogy a várat előleg csak Aulich hadtestével s Kmety osztályával, tehát mintegy 15 ezernyi sereggel, mely épen akkor kelt át Ráczkevinél a Dunán, zárassa el, a fősereg többi részeivel pedig s a komáromi őrség egy részével Bécs felé intézze működését. Görgey seregét ezen üzenet ut félen találta Buda és Komárom közt, s még mindig volt idő engedni a jobb tanácsnak. De Görgey sem szándokától elállani nem akart, sem a vár ostromára szükséges nehéz lőszerek leszállitása iránt nem rendelkezett; s utját folytatván, május 2-kán érkezett Buda alá s állította fel az azt környező hegyeken zászlóaljait.

Más nap feladásra szólítá fel a várparancsnokot. « Az ugynevezett Budavár, nem vár — ugymond egyebek közt levelében, melyet, mivel az osztrákok a mi parlamentaireinket le szokták tartóztatni, egy fogoly császári tiszt által küldött fel a várba, — ön pedig, tábornok, megfoghatatlan módon választatott ki az osztrákoktól egy don-quixottei feladat végrehajtására, melynek ha a legtragikaibb módon felel is meg, alig óvhatja meg magát a nevetségességtől. » Feladás esetére becsületes hadi fogságot igért, a tiszteknek fegyvereik megtartásával a legénységnek lefegyverezve. Ellenkező esetben pedig « én önt, ugymond — egy lelkesűlt támadó seregnek szenvedélykitörései ellen nem védhetem ugyan ; de a hadi foglyokkal még akkor sem fogunk nemtelenül bánni ; mert ez lovagias hadviselési modorunkkal, s emberiségi érzetünkkel ellenkezik. » Ha azonban a parancsnok Pestet szükségtelenül bombáztatná, vagy a lánczhidat, az épitészet e remekét,

megrontaná, honnét, épen e város és híd kimélése miatt, támadást nem tétetni igérkezett: «akkor, ugymond, önnek becsületszavamat adom, hogy a vár bekövetkezett megvétele után az egész várőrség kardra fog hányatni, és én még családjának jövőjéről sem állhatok jót.» 1849. Máj.

Hentzy erre pár óra múlva akként válaszolt, hogy Buda januárban, igen is, még nem volt vár; de ez idő óta tartható helylyé alakíttatott, mely a legelhatározottabb módon fogja magát védelmezni. Sőt avval fenyegeté Görgeyt, hogy Pestet is lövetni fogja, ha ő a bástyákra tüzelend, el lévén szánva utósó emberig védelmezni magát.

Görgey e válasz vétele után rohanást parancsolt, mely, miként várható vala, veszteséggel veretett vissza; azután több napig lövette a várat; de ostromágyui nem lévén, 12 fontos tábori lövegeivel abban nem tehetett nagy kárt. A Svábhegyen, egy szép mezei lakban tartván fő hadi szállását, egy ideig egyáltaljában oly kevés munkásságot fejtett ki, s rendelkezései az ostromot illetőleg oly czélszerűtlenek voltak, hogy némelyekben már az árulás gyanuja ébredt fel. A hazafiasb lelkű tisztek, kikre környezetének nem volt hatása, zúgolódni kezdtek; s Nagy-Sándor tábornok kötelességének tartá a fővezér magaviseletéről a kormányzót tudósítani, felszólítván őt, küldene a táborba egy erélyes biztost, ki Görgeyt szemmel tartsa.

A kormányzó Klapka tábornokot küldé le az ostromtáborba. Azonban Görgey időközben maga is meggyőződvén, hogy nehéz lőszer nélkül lehetetlen egyhamar a vár birtokába jutnia, s az időveszteség miatti felelősségtől is tartván, végre csakugyan hozatott néhány 18 és 24 fontos ágyut s öreg taraczkot Komáromból. De mire ezek megérkeztek s működni kezdének, két egész drága hét veszett el hasztalanul.

Végre a fehérvári kapu mellett megkezdetett a réstörés. De alig kezdének ágyuink a korhadt falakon némi sükerrel működni, Hentzy is roppant tüzelést kezdetett Pest ellen, bár Görgey, a város kimélése végett, igérete szerint, ez oldalról

1849. Máj. nem intézett támadást. « Hentzy, ugymond a maga jelentésében Görgey — fenyegetését borzasztólag teljesítette. Jól czélzott számos lövések által a pompás épitményü dunasort több helyen egyszerre meggyujtatá. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt, s Pestnek legszebb részét rommá változtatta. E látvány borzasztó volt! Az egész várost lángtenger borította — nincs toll, mely e látványt egész valóságában leirhatná. De én részemről, — ugymond, ellenkezőleg tervezett békebirói szerepével, — az egész tüneményben az ausztriai dynasztia halálpompájára gyujtott fáklyák lobogását láttam; mert a kiben e hazában még egy szikrája létezett a kegyeletnek a hitszegett dynasztia iránt, azt a tegnapi tett örökre eloltotta; s ezért, bár szívből fájlalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, melyet megakadályozni hatalmamban nem állott, de melyre részemről semmi ok nem adatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által törekvendem megtorlani; és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost mennél hamarább, fölszabadítani ezen minden emberiségből kivetkőzött ellenségtől. »

És valóban a bombáknak és tüzes golyóknak egy egész zápora hullott a gyönyörű dunasorra s a város legszebb, új részére. Negyven ház, köztök a képviselők gyülés helyéül szolgált palota is felgyujtatott s rommá lődöztetett. A boszus Görgey, ennek megtorlásául, a várban szinte több középületet, különösen a királyi palotát is felgyujtatá. És midőn ez égni kezdett, a pesti nép, Kossuthot, Görgeyt és a szabadságot éltetve, nyilvánítá gyűlöletét a dynasztia ellen; s bár saját városát is láng borítá, önkárát mintegy feledve, újjongó örömzajjal üdvözlé a lángokat, melyek a királyi palota ablakait nyaldosák.

Május 15-kén a vár falain egy csekély rés lévén törve, a Kossuth sürgetései s Klapka megjelenése miatt boszus Görgey a következő éjjel rohanásra adott parancsot. A seregek mindjárt éjfél után megindíttattak, s Nagy-Sándor az 1-ső hadtesttel a résen, Aulich a 2-dikkal a bécsi kapunál, mintegy két

órakor kezdték meg az ostromot. A várbeliek azonban a vizi város meggyujtása által a tért megvilágítván, iszonyú golyózáporral fogadták a mieinket. Más részről Pestre is sürűn tüzeltetett az ellenség. Vitéz honvédeink azonban, megvetve minden veszélyt, mely annyi hős társat ragadott el oldaluk mellől, a golyózápor daczára is hágcsókat kezdének a falakhoz illeszteni. A harcz iszonyún folyt az egész vár körül; mig végre reggeledni kezdvén, a vezérek meggyőződtek, hogy a rés még sokkal csekélyebb, mintsem hogy azon bejutni lehetne; egyedül hágcsókkal pedig czélt nem értek. Fáradt seregeinket tehát visszavezették. 1849. Máj.

E sükeretlen ostrom után Görgey a következő négy napon felváltva a Sz.-Gellért és Svábhegyről élénken törette a rést, mely miután eléggé kitágíttatott, május 21-ke éjjelén újabb rohanásra adott rendeletet. Éjfél tájban indultak meg ostromcsapataink, szintoly rendben, mint 16-kán, kivéve, hogy ekkor Kmety tábornok is segedelmére volt hadosztályával a vívóknak, a Duna partján álló vizvezeték erősitvényeit támadván meg.

Két órakor éjfél után a vár több részein sürű puskatüzelés kezdődött. Egy órával később általános lőn az ostrom. A várbeliek borzasztólag tüzeltek granáttal, bombával s aprófegyverrel a vár alatti térre, hova a mieink előrenyomultak. Négy óra tájban rettenthetetlen honvédeink egy része az ellenség iszonyú tüzelésének daczára már a fehérvári kapunál tört résen küzdött; mások az egész vár körül hágcsókat alkalmazának a falakhoz. Végre öt órakor, a kétségbeesett várbeliek megátalkodott védelme daczára a falakon lobogott a nemzeti zászló. Nagy-Sándor tábornok a résen maga vezényelte az első hadtestet rohanásra; az ő zászlai tűzettek ki legelőbb a bástyákra. A rést magát a 47-dik zászlóalj foglalta el; nem messze tőle a 34-dik, amavval csaknem egyidőben, más zászlóaljak más pontokon másztak a falakra. Öt óra után az ellenség ágyui felett az olaszok fehér zászlót tűztek ki. De az őrség nagyobb része az erős palánkok mögé vonult, s két-

1849. Máj. ségbeesetten folytatta az utczai harczot, a palánkok és utczai torlaszok mögé rejtett ágyuiból is tüzelvén a mieinkre.

Szűnni kezdvén az ágyu tűz, Szekulics ezredes a Pesten létezett zászlóaljakkal a lánczhidra nyomult; midőn azonban annak közepére érkezett, egy iszonyú dörgés rázkódtatá meg a léget: Alnoch, császári ezredes gyujtá meg a tüzaknát, mely a Buda parti hidfő felvettetésére készült. Szerencsére azonban nem sikerűlt a gonosz szándék: a tüzakna roszul lévén készülve, alig sérté meg a dicső művet. A vandal tett végrehajtója azonban életével lakolt; hullája megcsonkítva s félig megégve találtatott a hidfő mellett.

Hét óra tájban végre a vár minden pontjain vagy elhullott, vagy fegyverét letette az ellenség. Dicső honvédeink, bár a napi parancs szerint senkinek sem volt szabad megkegyelmezniök, a fegyverét elhányt s életéért könyörgő ellenségnek mégis megkegyelmeztek. Hentzy, a résnél halálosan megsebesíttetvén, pár óra múlva minden ápolás daczára is meghalt. Az életben maradt várőrség, összesen mintegy három ezer, tisztjeivel együtt fogolylyá tétetett. Zsákmányul 48 sugár s 15 vetágyu, 6000 fegyver s roppant mennyiségű hadiszer, köztök 16 szekéren hidászi készlet, esett a győzők kezébe. A fővezéri jelentés szerint Kmety, Leiningen, Máriássy, Asbóth, Czillich ezredesek tűntették ki magokat leginkább, jobbára személyesen vezetvén a rohamra legénységöket. Görgey azonban e jelentésében is a részrehajlás bünét követte el. A nevezettek ugyan méltók valának a magasztalásra; egyebek közt Máriássy ezredes, ki kétszer taszíttatott le a hágcsókról, s majdnem csodálatosan maradt csak életben, sebei daczára is egyike volt az elsőknek, kik a várba törtek. De ezek mellett nem kell vala felednie Nagy-Sándor tábornokot, ki az egész ostrom alatt éjjel nappal mindenek közt legmunkásabb volt, s vitézeit önmaga vezényelte a rés körül. Görgey azonban gyűlölte őt, ki rendíthetlen házafiságában, egyedül házája szabadságát s megmentését tartván szem előtt, nemcsak a főtáborkari camarillához nem tartozott, s hizelgővé alacso-

nyodni nem tudott; hanem a lépteiben már gyakran gyanúra okot nyujtó fővezért vizsga szemekkel kisérte. Az említetteken kivül, a számos hős közől különösen magasztalásra méltó még Aulich tábornok, Dirquet alezredes, ki a törzstisztek közől első volt a várban és Inkey Kázmér őrnagy. 1849. Máj.

Az elesettek száma hivatalosan soha sem adatott a közönség tudtára; kétség kivül, mivel az áldozat igen nagy volt. Hitelt érdemlő források szerint, e szám mintegy 1200ra megy. Legtöbb esett el a Don Miguel 3-dik és a 34-dik zászlóaljból. A sebesűltek száma hivatalosan 673-ra tétetett.

Görgey a várat megvévén, falait, bástyáit, a kormány tudta s megegyezte nélkül azonnal lerontatni kezdé. Czélja ebben egyedül az volt ugyan, hogy a háború lehető fordulata esetére Pestet újabb bombáztatástól megóvja. Azonban aligha helyesebben nem cselekszik vala, a szomszéd hegyeket is, melyek a várat uralják, megerősíttetvén, s Budát erős helylyé alakítván.

Buda megvétele egyike szabadságharczunk legfényesebb fegyvertetteinek. A kormány háladó imákat rendelt annak megünneplésére, s magasztalásokkal halmozta el a vitéz sereget, mely, ugymonda, « a világszabadság bástyája » lett hősiessége által. A magyar mindig csak nemzeti szabadsága szempontjából viselte e háborút; miért is annak jelleme lényegileg védő maradt; és miután az ellenség a határokig űzetett: a nagy közönség Buda megvételét, — nem is sejtve, hogy avval kezdődik bukásunk, a nemzeti szabadságharcz mintegy koronájának tekintette. A nemzet egy győzedelmet sem fogadott s ünnepelt nagyobb lelkesedéssel, mint Buda megvételét, mi előtte mintegy megtestesíteni látszott a hozott áldozatok gyümölcseit, a függetlenségi harcz végsükerének reményeit.

Következményeit tekintve azonban, óhajtani kell vala, vajha ne változtatták volna meg vezéreink Komáromnál munkálati tervöket. Érzé ezt már az ostrom folyta alatt is minden mélyebben látó hazafi; s Kossuth, e figyelmeztetések következtében is, az időpazarlás miatt számtalanszor kitőrt kedvetlen-

1849. Máj. ségében türelmetlenül sürgeté, hogy vagy vétessék be a vár mennél elébb bármi áron; vagy, ha az gyorsan, mint neki vezéreink részéről igértetett, nem történhetik meg, hagyassék ott zárlatúl néhány zászlóalj, a sereg többi részei pedig siessenek fel Komáromhoz s folytassák Bécs felé a megszakasztott hadi munkálatokat. De, miként szabadságharczunk szerencsés korszakaiban máskor is többször történt, a vár megvétele után feledve lőn a hiba, feledve annak helyrepótolhatlan következményei, s könnyelmű elbizakodottság váltá fel az aggodalmakat: a nemzet s vele együtt a kormány és a törvényhozó testület örömünnepet ült a hazát elnyeléssel fenyegető mélység szélén. A helyett hogy, miként egy levelében Perczel kivánta, a fővezér hadi törvényszék által kérdőre vonatott volna, miért tékozlott el egy drága hónapot, s engedett az ellenségnek időt, hogy magát ismét összeszedje, megcsökkent hadait újonczokkal s Olaszországból felhozott zászlóaljaival kipótolja, s minek híre mindinkább kezd vala szárnyalni, orosz szövetségesével egyesűlve veszélyt hozzon az országra: — a törvényhozó testület május 22-kei ülésében, a kormány indítványára küldöttséget határozott intézni Görgeyhez, mely neki az altábornagyi oklevelet s a katonai érdemjel első rendű csillagát megvigye. A bizottmány azonnal meg is indult a fővárosba.

Görgey magatartása.

De Görgey keblében az ostrom lassu folyama s annak végsükerűlte alatt különféle indulatok dúlongának. Midőn az ostrom hétről hétre huzódott s vett hírei tudtára hozták, hogy az osztrák sereg mindinkább erősödik s újabb betörésre készül és még csak a már utban lévő muszka hadak megérkeztét várja, hogy velök öszhangzólag működjék: Görgey egész súlyokban kezdé érzeni hibás, sőt, mivel jobb belátása ellenkezőt javasolt, bűnös lépése következményeit; «szerencsecsillagom e vár előtt hunyt le», mondá meghittjeinek; s dühössé lett maga, dühössé az egész világ ellen; keserű gúnyok özönébe merűlt el egész lelke.

Dühének ezen indulatát még a május 21-kei ostrom sükere sem volt képes eloszlatni. Gúnyjának nyilait maga e győzedelme s a közönségben általa okozott örömnyilvánulások ellen is kiméletlenül lövöldözé. Az iker fővárosok egy örömlakomát szándékoztak adni tiszteletére s győzedelmének ünneplésére. «Semmi érdemem sincs benne, ugymond az őt meghivó küldöttséghez, — hogy távcsőmön nézegettem, miként mászszák meg a honvédek a vár falait»; s a meghivást visszautasította. Majd megérkezett a nemzeti gyülés küldöttsége is az altábornagyi oklevéllel s az érdemcsillaggal: egyiket sem fogadta el, mondván, hogy ő az altábornagyi rangot az osztrák seregben divatos czímek majmolásának tartja, s nem akarja azt önpéldája által meghonositani a magyar seregben; az érdemjelek pedig republicánus alkotmányu országhoz nem illenek. 1849. Máj.

Azt lehetne hinni, hogy talán szigorú republicánus erény, szerénység vetteté meg vele a kitűntetésnek, a haza hálájának ezen ideiglenes jeleit. Koránt sem; sőt igen valószinű, hogy az altábornagyi rangot csak azért nem fogadta el, mivel e czímmel Kiss Ernő, Bem, Mészáros és Vetter elébb megtiszteltettek mint ő, mely tehát, mivel azt nem egyedül, vagy legalább nem első viselheté, hiuságát, gőgjét inkább sértette mintsem becsvágyát kielégíthette volna. Az érdemcsillagot pedig, ugy látszik azért vetette meg, mert azon felül, hogy Bem, Erdély visszafoglalásáért már evvel is fel volt diszítve, Görgey oly gyűlölettel viseltetett Kossuth s az őt pártoló országgyülési többség iránt, mely az adományt megszavazta, hogy attól kivált most, dicsősége s népszerűsége tetőpontján, semmiféle kitűntetést nem akart elfogadni.

Mit Görgey eleve is sejtett, s mi, ugy látszik, azon indokok közt is nem utólsó helyen szerepelt, melyek őt arra birták, hogy az ellenség űzése helyett a hadsereget Buda megvételére vezesse, beteljesedett: e fegyvertény oly népszerűséget, tekintélyt s hatalmat szerzett neki a közvéleményben, hogy e tekintetben vele még csak az egy Kossuth mérkőzhetett. És

1849. Máj. e hatalmat nem is késett ő felhasználni Kossuth megbuktatására. Említők, hogy csipős gunyjainak már elébb is örömest czéltáblájává tette őt; elébb mindazáltal csak meghittebbjei, táborvezérkara körében szokta volt nyilait ellene lövöldözni. Most a népszerűség által nyert hatalom érzetében szükségtelennek vélé ezen óvatosságot, s minden kimélet nélkül, mit sem ügyelve többé arra, ki által hallatik, a legszenvedélyesebb gyűlölet kitöréseivel kezd vala nyilatkozni minden alkalommal Kossuth s az országgyülési többség ellen, nyilván gáncsolván őket, hogy a függetlenségi nyilatkozat által egyenesen ők hozzák nyakunkra a muszkát. Ő, ki elébb Kossuthtal szemben mindig nyájas, megnyerő, nem ritkán még hizelgő is ügyekezett lenni, most hideggé, tartózkodóvá, néha még sértővé is vált magaviseletével[1]).

És egyébiránt is nagy változást lehetett rajta észlelni. «Ez idő óta — irja Szemere — ő még titokteljesebb, még különczebb, önmagának még ellenmondóbb, még érthetetlenebb lőn... Midőn Buda megvétele után Debreczenbe jött, és én múlhatatlanul szükségesnek látám, vele a követendő politika iránt tisztába jőni: a legbarátságosabban s a legőszintébben nyitám meg neki keblemet, hogy őt is hasonló nyilatkozatra birjam. De lehetetlen volt kitudnom véleményét s nézeteit. Szavai majd nem-őszintéknek, majd nem-komolyaknak látszának. Egyszer mindent kétségbe vont, másszor mindent jóváhagyott, s végre is élczekbe rejté talán igazi véleményét, talán olyannak hiányát. Három egész óráig értekeztem igy vele, a nélkül hogy tudnám hányadán vagyok; végre kérdezém: «hát mit gondolsz, minek kellene történni?» — Annak, mit a nép akar — válaszolá ő. — S mit tartasz te a nép akaratának, ha azt magad nem formulázod? — A nép mindig a

---

[1]) Egyebek közt, még a legközönségesebb udvariasság szabályait sem tartá meg már irányában. Midőn a kormányzó egy nagy díszebédet adott tiszteletére Debreczenben, ő szokott tábori őrnagy-attilájában, nagy vadász csizmában, s vállán uti táskával jelent meg az ebédre.

legjobbat akarja, felelé ő; s ha a despotismust akarja is, legyen; a nép tudja, mi válik leginkább javára. Midőn Buda megrohanására készülénk, parancsoltam, ölnék le kegyelem nélkül az egész várőrséget; a közhonvéd bölcsebb, nemesebben érző, emberibb volt mint én: egyet sem ölt meg, ki fegyverét letette. Azóta teljes bizodalmam van a nép ösztönében.... Ő, ki elébb csak nyaktilóról szóla [1]), most a miniszteri tárcza elfogadásához feltételül kötötte az amnestiát... Ő, ki nem rég avval fenyegetődzött, hogy minden kivégzett magyar fogolyért három osztrák fogolyt végeztet ki, nemcsak egyet sem öletett meg, bár az osztrákok a mieinket naponként akasztták, hanem az osztrák fogoly tiszteknek a legteljesebb szabadságot engedte; szabadon jártak, keltek, mulattak, jó díjat huztak, házasodtak és oly szabadon leveleztek, hogy végre kénytelenek valánk őket a polgári rendőrség felügyelése alá helyezni.... Még ruházatában is nagy változás történt. Elébb mindig ugyanazon ruhát, egy kopott, barna őrnagyattilát, oldalán egy bőr utitáskát, térdnél felebb érő vadászcsizmákat, s midőn hideg volt, egy menyétbéllésű felöltőt viselt, ugy hogy ez nála mintegy történeti viseletté vált; most rögtön cziczomázni kezdé magát, aranypaszomántos királyvörös attilát hordott, fövegére egy magosan lobogó kolcsagtollat tűzött,» — talán, hogy a népre külsőleg is hasson. 1849. Máj.

A fogoly osztrák tisztek közől többen folyton fő hadi szállásán tartózkodva mintegy tagjaivá lettek tábori camarillájának; velök minden fesz s tartózkodás nélkül pajtáskodék, több kimélettel bánt velök, mint bármely érdemes honvédtiszttel, ki nem tartozott tábori clique-jéhez. E tisztek hallatára is számtalanszor mondá, hogy most már hasztalan minden erőködés; tegyünk bármit, a bukástól nem fogunk menekűlni. Valóban reményvesztett csüggedés volt-e ez, azon meggyőződésből származó, hogy az egyesűlt osztrák-muszka erővel

[1]) « A szerencsétlen békepárt! — irá meg márcz. 22-kén Szemerének. Nem békét, hanem nyaktilót, nyaktilót, nyaktilót!»

1849. Máj. nem mérkőzhetünk? Vagy csak azon véleményt akarta elterjeszteni, hogy a létező kormány győzedelemre nem vezetheti a nemzeti ügyet? Annyi bizonyos, hogy olyféle nyilatkozatainak s általában egész magaviseletének végtelenül rontó, lehangoló, erkölcstelenítő hatása volt a seregre; a szellem, melyet ő abban terjesztett, az osztrákra nézve felért egy második orosz segélyhaddal.

Ha már kérdezzük: mi volt mind ezekkel valóságos czélja Görgeynek? — hasonló ellenmondásokra találunk. Ha könyvét ütjük fel: ugy találjuk, hogy midőn Kossuthtal april 7-kén Gödöllőn a függetlenségi nyilatkozatról értekezve, azt ellenzé, oly meggyőződésben volt légyen, hogy Magyarország a jelen európai körülmények közt független állammá nem lehet, hanem kénytelen Ausztriával kapcsolatban maradni; azért ne is ügyekezzünk megkisérteni az elszakadást, mert ezt a többi hatalmak sem fognák engedni, melyek Ausztria nagy hatalmi lételét az európai súlyegyenre szükségesnek tartják. — És megint midőn indokait fejtegeti, hogy miért nem ment Komárom felmentése után a megvert császáriak nyomán Bécs felé, s miért vezette seregét inkább Buda ostromára, mint már említők, azt állitja, hogy ezen csatányos fegyvertény után békebiróként akart fellépni Magyarország és az udvar között, meg lévén győződve, hogy ez is készebb kiegyezkedni, mint a muszka segély kérése által magát lealázni.

Ezt olvasva, azt kellene hinni az embernek, hogy ő békülékeny, loyalis indulattal viseltetik a dynasztia iránt, s hogy a tervezett kiegyezkedésnek utját egyengesse, másokban is ily békülékeny, loyalis szellemet ügyekezik ébreszteni. Csalódás! Ő gyűlölte Ausztriát legalább is oly mértékben, mint Kossuth maga, a nélkül hogy hazáját szerette volna mint emez; s e gyűlöletét másokba is ügyekezett átönteni. Ám olvassuk szózatát, melyet april 29-kén, tehát épen azon napon, midőn az eljátszani szándéklott békebirói szerepre magának még nagyobb súlyt szerzendő, Buda ostromára indult, seregéhez intézett. «Ki hitte volna, ugymond egyebek közt, hogy egy

hónap múlva a Dunán átkelünk, és szép hazánk nagyobb ré- 1849. Máj.
szét megszabadítandjuk a hitszegő dynasztia igája alól. Nektek jutott, a szerencse, biztosítani hazátok függetlenségét, szabadságát és épségét .... Sokan azt hiszik, hogy már ki van víva a nagy czél. Ne csalatkozzatok! E harczot nem egyedül Magyarország vívja Ausztria ellen, Európa fogja azt vívni a népek legszentebb természeti jogaiért a zsarnokság ellen.» Ám olvassuk, mit május közepén Buda alól ir, midőn Pestnek az ellenség által megkezdett bombáztatásáról s a szép várost elborított lángtengerről tesz jelentést. «Én részemről, ugymond, az egész tüneményben az ausztriai dynasztia halálpompájára gyujtott fáklyák lobogását láttam; mert a kiben e hazában még egy szikrája létezett a kegyeletnek a hitszegett dynasztia iránt, azt a tegnapi tett örökre eloltotta.»

De ezen ellenmondások közt, bár miként álljon is a dolog ama békebirói szereppel; volt légyen az való szándoka, vagy csak laibachi belebbezettségében, könyvét irva, gondolta légyen ki azt eljárásának szépitésére: annyi bizonyos, hogy mindenek előtt Kossuth és müvének megbuktatása volt czélja a gyűlölet ezen emberének, kinek hiuságát amaz a függetlenségi nyilatkozatnak az ő ellenzése daczára lett kimondása által megsértette. Gyűlölete jobbára, sőt egyedül személyes okokból származván, azt mindeddig magába fojtani kényteleníttetett, mert sem magát elég erősnek nem látá, sem közérdekű tárgyat nem talált, mely ürügyül szolgálhatna nyiltabb ellenzéket kezdeni a kormányelnök ellen, kinek személyét a közvélemény megszokta már a haza ügyével azonosítani. Most, az ő neve alatt kivívott győzedelmek, mindenek felett Buda megvétele után, oly nagynak látá népszerűségét s hatalmát, hogy megkezdhetni vélte a harczot Kossuth ellen. Maga vallja, hogy egy ideig azon gondolat fészkelte magát agyába, hogy seregének egy részével Budáról Debreczenbe megy, Kossuthot megbuktatja, a kormányt s az országgyülés többségét szétkergeti, s a békepárttal összeszövetkezve, ragadja kezébe a főhatalmat. Egykor tisztikarával társalogván, és szokása szerint Kossuthot gúnyolódva gán-

1849. Máj. csolván, oly módon nyilatkozott, hogy látja, elébb utóbb véget kell már vetni a táblabirói kormánynak. Caesar szerepét emlegeté, a haza szabadítójának magasztalván azt, ki e szerepet magára vállalja. A tiszti körben mindazáltal mely, mint mindig, ugy most is helyeslé nézetét, volt egy férfiu, ki nem tartozott Görgey bálványozói közé, s kinek szivében a a hazaszeretet foglalta el a főhelyet. Nagy-Sándor tábornok, hallván Görgey ajkairól a büszke szót, határozottan közbeszólva mondá: «Caesar mellett Brutus sem fogna hiányzani!» Görgey elhallgatott; de e pillanattól fogva halálos ellensége lőn Nagy-Sándornak, mit utóbb a váczi és debreczeni ütközeteknél, a haza mondhatlan kárára, be is bizonyított. Nagy-Sándor szavai hatottak-e reá oly mélyen? — vagy azért-e, mivel benne, ki a harczmezőn annyi physikai bátorságot tanusíta, a Caesar-szerepre végül mégis hiányzott az erkölcsi bátorság? — vagy azért, mivel a békepártiak azt határozottan ellenzék? — e tervével aztán felhagyván, nyilt, erőszakos hatalomcsíny helyett fondorlathoz folyamodott.

Azon értekezletekben tehát, melyeket Budán a küldöttség békepárti tagjaival folytatott, az lett végzéssé, hogy csak erkölcsi eszközökkel intézzék a harczot Kossuth ellen. E végre mindenek előtt a békepártot szándékozott erősíteni az országgyülésen az által, hogy mennél több politikailag képzett hadi tiszteket fog befolyása által megválasztatni képviselőkké. Szükségesnek látta azt is, hogy egy hirlap álljon rendelkezésére, s meg is tette a készületeket, hogy egy napi lap «Való» czím alatt, a fővárosban, kiválólag az ő czéljai érdekében, szerkesztessék.

De mindenek felett saját hatalmának gyarapitására fordítá gondjait. Említők, hogy ő a hadügyminiszterium elvállalásához ama feltételt kötötte, hogy ezentúl az ország összes hadereje, annak minden külön, eddig függetlenül működő parancsnokai a hadügyminiszterium hatósága alatt álljanak, ettől vegyék az irányt és a tervet működéseikre. Midőn aztán Klapkát a maga helyetteseül Debreczenbe küldötte, felszólítá

őt, készítene egy hadi tervet, mely az ország egyetemes védelmére s valamennyi hadosztályok működéseire kiterjedne. Klapka e tervvel, mihelyt az május 12-kén a miniszteri tanács által is elfogadtatott, a melyet azonban csak alább fogunk előadni, azonnal Budára sietett Görgeyhez. Ennek a terv, mint csupán védelemre szorítkozó s a támadási munkálatokat teljesen mellőző, nem tetszett ugyan; mert, mint tudjuk, ő még egy csatányos győzedelmet akart nyerni a császáriakon, mielőtt békebirói szerepéhez fogjon: óvakodott mindazáltal ezt vele tudatni; sőt ösztönzé őt, hogy Debreczenbe visszatérve, ne késsék azt rendeletül elküldeni az ország külön részein működő hadak parancsnokainak. Egy ugyanis egészen ínye szerint volt e tervben Görgeynek, az, hogy általa minden hadtestparancsnokok feltétlenül a hadügyminiszterium alá rendeltettek. Arra számított Görgey, hogy Perczel, Bem, Dembinski e rendeletnek nem fognak engedelmeskedni, s vagy önmagok lemondanak, vagy neki alkalmat nyujtandanak őket elmozdítani. 1849. Máj.

Mit könnyen előre láthatott meg is történt. Mihelyt Kossuth, Klapka előadása szerint, a rendeletet május 20-kán kibocsátotta, mely szerint a hadmíveletekben a jövőre minden önkényt eltilta, s valamint a honvédelmet nagyban, ugy az egyes hadparancsnokok teendőit is a hadügyminiszteriumtól függesztette fel, s ezen felül az előléptetéseket, kinevezéseket s rendjelosztásokat is ugyanazon miniszterium alá rendelte: az ellenmondások egymás után érkeztek a kormányhoz. Dembinski, ki a maga terveit senkivel sem akarta előleg közölni, egyszerűen lemondott; Bem kijelenté, hogy ő csak Kossuthtal akar összeköttetésben lenni; Perczel, ki már elébb hadi törvényszék elébe kivánta volt állíttatni Görgeyt, hogy a megvert ellenség űzésével felhagyva, seregeit Buda alá vezette, tiltakozott, hogy oly nagy hatalom adassék egy ember kezébe, ki ellen hazafiui hűség tekintetében oly alapos a gyanú.

Görgey, bár az ellenségnek már is egy megbecsűlhetetlen hónapot engedett a maga erősitésére, még Buda megvétele

1849. Máj. után sem sietett újra megkezdeni támadó munkálatait; sőt miután az ostromnál működött, I-ső, II-dik és III-dik hadtesteket és Kmety osztályát Komárom felé indította, maga még öt napot töltött Pesten hirlapja kiadásának részleteivel, s más olyféle intézkedésekkel foglalkodva, melyek a seregtől való hosszabb távollétét lehetségessé tegyék; mert aztán Debreczenbe szándékozott menni. Mint az elbeszéltekből tudjuk, ő az eddig vívott ütközetekben olyankor sem igen szokott megjelenni a harcztéren, midőn egyébiránt a sereg közelében időzött. S ezt tehette is akkor, midőn még Damjanics és Aulich a hadak élén álltak. De Damjanicsot törött lába ágyhoz szögezte; s a korosabb Aulich egészségét a mult téli s tavaszi hadjárat sanyaruságai annyira megrendítették, hogy ideiglen nyugalomra, ápolásra volt szüksége. Sőt még Klapka sem vala a fő hadseregnél maradandó, mert ő, az új terv szerint, azon hivatást nyerte, hogy a VII-dik és VIII-dik hadtestekkel Komáromban s a vár körül lévő megerősitett táborban maradjon. Nehogy tehát a tapasztaltabb vezérek távollétében szerencsétlenség érje a sereget: Görgey, azon számitással, hogy a politika ezentúl őt is több ízben huzamosabban távol tartandja, Bayer ezredes főnöksége alatt egy középponti munkálati irodát állított fel, melynek hivatása lenne, őt, távollétében, helyettesiteni s minden hadműveletet igazgatni. A hadtest-parancsnokok aztán, e középponti iroda átalános intézkedései szerint, a végrehajtás részleteiben önállólag működnének. Mily károssá vált ezen, a sereg háta mögött több mérföldnyi távolságban intézkedő s ennél fogva a pillanat szükségeit nem látható közzépponti iroda későbbi hadjáratunk folyamára, fájdalom, utóbb elég alkalmunk lesz kimutatni.

Görgey mint mondók, még Debreczenbe szándékozott menni, hogy a hadügyminiszterium vezetését Klapkától tényleg átvegye. A mit Klapka által a miniszteriumban végrehajtatni akart, azt a május 20-kai rendelettel, mely az összes honvédelmi erőt s annak működését a hadügyminiszteriumtól tette függővé, már elérte. Hosszabban nem örömest látá őt a mi-

niszterium élén, mert attól tartott, hogy hajlékonyságát s gyön- 1849. Máj.
geségét Kossuth könnyen felhasználhatná olyféle újabb rendeletek kibocsátására, melyek egyik vagy másik akaratoskodó tábornokot megint felmentsék a hadügyminiszterium alól. Ilyesmitől annál inkább tartott Görgey, mivel az említett tábornokok, kivált Perczel csökönösségéről már hallott is némi híreket; Klapka gyöngeségének pedig épen e napokban újabb tanuságát vette. Kossuth ugyanis azt kivánta, hogy a katonai kórházak s a sebesűltek ápolása feletti felügyelet húgai egyikére, özvegy Meszlényi Zsuzsannára bizassék s a hadügyminiszterium nevezze ki őt « fő ápolónővé. » Görgey nagy boszuságára, ki ebben csak Kossuth és családja hiuságainak újabb bizonyitványát látta, Klapka engedett a kivánságnak.

Görgey tehát május 27-kén Debreczenbe ment, hogy átvegye a hadügyminiszteriumot. És bár elhatározott szándoka volt, minden tehetségét oda fordítani, hogy az april 14-kei határozatot a trónvesztettség s függetlenség iránt visszavonassa, miniszteri felavattatásakor még sem kételkedett, arra, mint a magyar állam új alaptörvényére, letenni az esküt.

Az eskünél sokkal kellemetlenebb volt Görgeyre nézve az, hogy mind a kormány, mind a képviselő ház Pestre szándékoztak áttenni székhelyöket. E szándok dühössé tette Görgeyt, mert megfosztá őt az alkalomtól foganatba venni az apr. 14-kei határozat visszavonására vonatkozó terveit. Ő tehát nagy hévvel küzdött a Pestre költözködés szándéka ellen. Felhordott érvei közt legfontosabbnak látszék az, hogy a kormány és országgyülés közelléte a harcztérhez a vezért mozdulatai szabadságában korlátozza, arról is kellvén mindig gondoskodnia, hogy azok eléggé födve legyenek. Történhetnék ennél fogva, hogy azok biztositása végett tétlenül kényteleníttetik hagyni valamely hadtestet, melyet különben a legszebb győzedelmek kivívására fordíthatna. A kormány s a képviselők azonban ezen érvnek sem tulajdonítottak annyi súlyt, hogy szándékuktól elállanának. Mig Komárom kezünkben, s ötvenezernyi seregünk e vár körül létezik, igy gondolkodtak ezek, addig

1849. Máj. Budapestet nem fenyegetheti a császári sereg, bár az Buda hosszu ostroma alatt már beljebb vonult is a határszélekről. Ha pedig az orosz hadak is betörnek, minden esetre közelebb érnék a kormányt s országgyülést Debreczenben mint a fővárosban.

Sem a kormány sem a képviselők nem voltak tehát hajlandók Görgey érveit oly döntőknek tartani, mint ő óhajtotta volna. A képviselők nagyobb részben oly rég óta távol lévén elhagyott családjaiktól s tűzhelyeiktől, miket időközben az ellenség foglalt el s itt ott fel is prédált, — szinte türelmetlenek kezdének lenni Buda megvétele óta; s csak néhány napig is egyedül azon ok tartá vissza őket Debreczenben, hogy a sürgetőbb dolgokat gyorsan elvégezvén, annál több időre mehessenek családjaik kebelébe. És midőn a kormány a május 31-kei ülésben inditványozá, hogy az országgyülés elnapoltatván, julius 2-kán Pesten gyűljön ismét össze, mind a két ház nagy többségének forró kivánságával találkozott.

Görgey s a békepárt fondorlatai.

Azonban Görgey, kit eleinte szinte dühössé tett az országgyülés elnapolása, mióta a békepárttal bővebben értekezett, különben is meggyőződött, hogy ha együtt maradna is még az országgyülés, terveit az april 14-kei határozat ellen mindjárt nem fogná létesithetni. Ő oly szándékkal jött Debreczenbe, hogy az inditványt ama határozat visszavételére mindjárt megtétesse a békepárt által. E párt, mióta a télen elmaradt képviselők közől többen megjelentek s elmaradásukat jól rosszul indokolván, helyeiket a házban ismét elfoglalhatták, szaporodott ugyan néhány taggal, de koránt sem annyira, hogy ama kérdésben többséget remélhetett volna nyerni. Ők tehát az inditványt megtenni egyátaljában nem voltak hajlandók, s azt kivánták, hogy a hadseregből eredjen a kezdeményezés. Kossuth, mondák, az által lőn leginkább képes többséget nyerni az általa inditványozott trónvesztési határozatra, mivel ugy adta elő a dolgot, hogy azt a hadsereg oly türelmetlenül kivánja, miszerint félni lehet, hogy ha a kép-

viselőház késik, maga a sereg fogja kikiáltani a független- 1849. Máj.
séget. Most tudják, hogy ez nem való: a sereget illeti tehát az elsőség, óvást tenni az ellen, mit a képviselő ház a sereg hangulatáról vett hírek által indítva határozott. Mihelyt a hadsereg ez ellen nyilatkozatot teend közzé, a békepárt sem késendik annak alapján megtenni a ház előtt inditványát a határozat visszavételére. Görgeynek azonban, ki jól tudta, hogy a hadseregben az ő táborvezérkarán s legközelebbi környezetén kivül legfelebb a VII-dik hadtest tisztikarának egy része elégületlen a függetlenségi nyilatkozattal, s ilyféle óvást az összes hadseregtől egyátaljában nem várhat, — nem tetszék e halogatás: félig enyelgő hangon tehát oda veté a gyülekezetnek: mit mondanak arra, ha ő fegyverhatalommal kényszerítené a képviselő házat a határozat visszavonására, vagy épen szétüzné az országgyülést? Erre azonban a békepártban nem volt hajlam: a kard uralmának, a katonai forradalomnak mindnyájan egy értelemmel ellentmondottak. E szerint tehát nem maradt egyéb mód, megdönteni a határozatot, mint azt békésen szavazni le a Pesten ismét összegyűlendő képviselőházban. Hogy ez sikerűlhessen, végzéssé lett, hogy a szűnnapok alatt mind Görgey, mind a békepárt oda fordítandja ügyekezetét, hogy a kimaradt vagy lemondott képviselők helyei a függetlenségi nyilatkozatot ellenző katonai s polgári egyénekkel töltessenek be, kik által aztán megerősödve s a hadseregben intézendő némi tűntetések által is támogatva, a békepárt képessé legyen megbuktatni a függetlenségi határozatot.

Görgey e törekvése Kossuth és műve, a függetlenségi nyilatkozat ellen, nem maradhatott titokban ez utóbbik előtt; hiszen Görgey a békepárttal majdnem nyilvánosan tartotta értekezleteit Kazinczy Gábor szállásán. Ő mindazáltal semmi egyéb szabályokhoz nem nyult ellene mint, hogy színlelve, mintha semmit sem tudna, kettőzött szívesség s nyájasság által ügyekezett őt lefegyverezni. Egy beszélgetésök alkalmával félig enyelegve, félig számitással mondá neki: « ha bízik

1849. Máj. magában, hogy megmenti a hazát, s e végre a fő hatalmat, dictatorságot kivánja: nyilatkozzék őszintén, s ő, Kossuth, lesz az első, ki legbuzgóbban ügyekvendik részére pártot készíteni s őt mindenkép támogatni.» Görgey azonban sejté, hogy csak szondirozni akarja őt, s annyiba vévén a pénzt, a mennyibe az neki nyujtatott, hasonlókép enyelegve hárítá el magától az efféle nagyravágyó irányzat gyanúját.

Intézkedései a hadügyminiszteriumban.

Görgey, miután a függetlenségi nyilatkozat s vele együtt Kossuth megbuktatására koholt terveit egyelőre elhalasztani kényteleníttetett, oda fordítá törekvését, hogy az ország külön részein működő azon tábornokokat mozdítsa el a parancsnokságtól, kikben Kossuth s a függetlenségi nyilatkozat támaszt találhatna. Erre a május 20-kai kormányrendelet, mely minden tábornokot a hadügyminiszterium alá vetett, s az említett három tábornok vonakodása, ezen rendeletnek engedelmeskedni, a legjobb alkalmat szolgáltatá.

Mindenek előtt a Bácskában működő Perczelt és a mintegy tiz ezernyi hadtesttel Galiczia határszélei felé őrködő Dembinskit, kikben személyes ellenségeit is gyűlölé, akarta elmozdítva látni seregeik éléről. Dembinski tekintetében semmi nehézség sem fordult elő. Miután ő a május 20-kai rendeletre kijelentette, hogy terveit előleg nem hajlandó közleni a hadügyminiszteriummal, s ha a kormány ama rendelet alól őt fel nem menti, kész beadni lemondását: ez egyszerűn elfogadtatott, s helyébe Vysocki tábornok neveztetett ki a felvidéki sereg parancsnokává.

Nagyobb volt a baj Perczellel. Ő Klapkának, mint hadügyminiszteri helyettesnek, már május 8-kán kelt s némely munkálati hibáit megrovó levelére máj. 15-kén egy oly hangu levéllel válaszolt, mely minden nemcsak alárendeltség, hanem illem szabályait is megsértette. «Én, ugymond, a hadügyminiszteriumnak a dolgok valódi folyamávali ismeretlenségét, ép ugy mint a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságát tanusító iratát csak megvetéssel olvastam... Mi jogosí-

totta a hadügyminiszteriumot és a kormányzó elnököt, hogy az én jelentéseim ellenében másoknak adjon hitelt? » S elbeszélvén aztán, szerinte csodákkal határos hősi tetteit, kérdi « hogyan merik mondani, hogy semmit sem biztosított foglalásaival? Még ha tette volna is, káromlás volna e szemrehányás... De önök csak kajánkodnak, ármánykodnak ellenem.... kiknek, ugymond alább, még sokat kell élniök és cselekedniök, hogy mint publicisták s hadvezérek vele egy polczon álljanak... » Kossuthnak pedig egy pár nap múlva kelt megrovó levelére lemondással válaszolt. A kormány ezt akkor, máj. 22-kén kelt válaszában nem fogadta el. Kossuth, minden csökönössége s nehéz természete mellett is méltányolta benne a hű hazafit, ki daczára minden hibáinak s kikeléseinek a kormány ellen, őszintén szolgálja ereje s belátása szerint a hazát; őt, Kossuthot, pedig minden komolyabb megtámadás ellen kész védeni. Midőn azonban a máj. 20-kai rendeletre egyenesen kijelentette, hogy ő azontúl is saját belátása szerint, a hadügyminiszteriumtól függetlenül akar és fog működni: Görgey egyátaljában nem volt hajlandó tűrni e fegyelmetlenséget. Kivánta tehát Kossuthtól, hogy Vetter altábornagy, ki a fővezérletről, melyre még márcziusban neveztetett ki, melyet azonban megbetegülése következtében át nem vehetett, maga mindeddig nem mondott le, neveztessék ki a bácskai és bánsági két hadtest fővezérévé, ugy hogy Perczel a Bácskában, Vécsey az aradi és temesvári ostromsereg élén ezentúl közvetlenül tőle függjenek. Kossuth, maga is érezvén, hogy Vettert szolgálaton kivül tovább illően nem hagyhatja, s ezen felül meg is unván Perczel szeszélyes fegyelmetlenségét, Görgey kivánatát már csak azért sem ellenzé, hogy viszont Görgey legyen elnézővé Bem iránt, kire nézve Kossuth kivételt kivánt tétetni a május 20-kai rendelet kötelezése alól; mert bár ő csak független működéssel akarta megtartani parancsnokságát, őt egyátaljában nem akarta feláldozni a kormányzó. Most azonban Perczel, ki elébb egyszerű gáncsra önként lemondott, jól tudván, hogy az új intézkedés 1849. Máj.

1849. Máj. a gyűlölt Görgey műve, daczolni akart vele, s Kossuthnak is fenyegetőleg válaszolt. Vukovics miniszternek azonban, kit e végre személyesen táborába küldött a kormányzó, végre mégis csak sikerűlt őt jó szerével engedelmességre hajlítani; a vezényletről azonban végkép lemondott.

A vezéri karban tett e változásokon kivül a hadsereg szervezete s ellátása, a hadügyminiszterium személyzete s ügykezelése, szóval az összes hadügy igazgatása tekintetében is jelentékeny reformokat vitt végbe Debreczenben időzése alatt Görgey. Kossuth mind ezekben nemcsak teljesen szabad kezet engedett neki, hanem kitelhetőleg támogatta is őt ügyekezetében. Görgey, mint hadügyminiszter, reá nézve, ugy hitte, nem válhat veszélyessé; de annál többet tartott tőle, mint fővezértől. A fő indok, melynél fogva őt hadügyminiszterré nevezte, épen az volt, hogy őt a hadseregtől eltávolíthassa. Akkoron, midőn őt a hadügyi tárczával megkinálta, nehogy ezt ő visszautasítsa, oly formán tétette ugyan neki Ludvigh kormánybiztos által az ajánlatot, mintha a tárcza mellett a fővezéri botot is megtarthatná. Most azonban, kivált miután lehetetlen volt azon fondorlatok tudomására nem jutnia, melyeket Görgey a békepárttal ellene, mondhatni, szeme láttára sző, élénkebben érzé mint valaha, mily veszélyessé válhatik ezen ember nemcsak reá, de még a haza ügyére nézve is a hadsereg élén, hol ő mint fővezér s hadügyminiszter korlátlanul intézkedhetik. Maga a miniszterium sem helyeslé a két hivatal egyesitését, melyek mindegyike oly súlyos, hogy azokat az egyik vagy a másik elhanyaglása nélkül ugyanazon egyéniség, legyen az bár mily tevékeny és lángeszű, nem lehet képes ellátni. És miután ez iránt nem is mulasztotta el figyelmeztetni a kormányzót, végre ez is elhatározta magát értekezni a dolog felől Görgeyvel.

Kossuth terve a fővezérlet iránt.

Kossuthban már a kápolnai ütközet után, midőn a vezérek közt kitört viszályok valóságos veszélylyel fenyegették a nemzeti ügyet, felmerűlt azon gondolat, hogy a munkálatok egy-

ségére és sükerére nézve leghasznosabb volna, ha ő maga állna a hadsereg élére s egy vagy két szakember tanácsai és segédlete által támogatva, vezérlené a műveleteket. Ez okból, s talán hogy magának a fővezérlet tényleges átvételére lépcsőt készitsen, határozta magát arra, hogy gyakrabban s huzamosabban időzzék a főseregnél. E tervet óhajtá tehát ő most valósitani. Kétség kivül ennek valósíthatása reményében vétette fel ő azon hadmunkálati tervbe is, mely máj. 12-kén a minisztertanács elébe adatott, ama részletet, hogy Bem, mihelyt a bánsági hadjáratot bevégzi, a vezérletet Erdélyben véglegesen Czecz tábornokra bízván, a Dunán túli vidékre siessen egy hadtesttel, melynek munkálati czélja valószinűleg csak azért hagyatott akkoron függőben, mivel Kossuth, a fővezérlet körűli tervében, különösen őt kivánta tanácsadóul maga mellett. Görgey megegyezését azonban múlhatatlannak látá e terv valósitására, különben attól félhetett, hogy fondorlatai által mindent, magát a haza ügyét is képes lenne megrontani. Félve s óvatosan pendíté meg tehát most az ügyet, nehogy ha azt ellenzené, újabb viszályokra vagy legalább is háta mögötti gúnyokra szolgáltasson anyagot. Ő azt óhajtá, hogy Görgey maga essék e gondolatra, maga tegyen neki ez iránt ajánlatot. Kossuth tehát, egy beszélgetés alkalmával, támaszkodva a miniszterium azon sürgetéseire, melyek szerint az a fővezérletet a hadügyminiszterségtől elválasztatni s két külön egyén által elláttatni szükségesnek itéli, felhívta Görgeyt: tenne előterjesztést egy fővezér kinevezésére. Görgey azonban sejté a czélzatot, de azt támogatni egyátaljában nem akarván, Klapkát nevezé, kit a fővezérlettel megbízni lehetne. Kossuth ebből látván, hogy Görgey őt megérteni nem akarja, jobb alkalomra halasztá a dolgot annál is inkább, mivel, mint alább látandjuk, arra többé nem lehetett reménye, hogy Bem a Dunán túl egyhamar megjelenhessen. Klapkát tehát mellőzvén, csak arra szólitá fel Görgeyt, sietne maga a főseregbez s inditaná meg valahára az ügy kárával oly régóta megszakasztott hadi munkálatokat. Alább látandjuk, hogy Kossuth

1849. Máj.

1849. Jun. e tervet utóbb még egyszer, de szinte siker nélkül, kisérlé meg valósitani.

Görgey maga is szükségesnek látá gyors felutazását a fő táborba, mert a hírek, melyeket az ellenség mozdulatairól vett, őt mindinkább meggyőzték, hogy továbbra lehetetlen elhalasztani a munkálatok megkezdését. Miután tehát Szabó Imre ezredest, egykori társát a magyar királyi testőrségben, most pedig meghittebbjei egyikét státustitkárrá nevezte, a hadügyminiszterium vezetésével megbízta, jun. 3-kán Debreczenből Komáromba indult. És igy lőn, hogy bár Kossuth egyenesen azért hívta meg Görgeyt a miniszteriumba, hogy őt a sereg vezérletétől eltávolítsa, a ravaszabb Görgey e cselt a maga előnyére zsákmányolta ki, s a miniszterség mellett a fővezérletet is megtartotta.

